

Marius Sala * Ioana Vintilă - Rădulescu

MICĂ

LIMBILE LUMII

ENCICLOPEDIÉ

Editura științifică și enciclopedică

MARIUS SALA ● IOANA VINTILĂ-RĂDULESCU

LIMBILE LUMII

MICĂ ENCICLOPEDIE

EDITURA ȘTIINȚIFICĂ ȘI ENCICLOPEDICĂ
BUCUREȘTI ● 1981

Redactor: Rodica CHIRIACESCU

17822

Coperta și supracoperta: Olimpiu POPA

INTRODUCERE

1. Lucrarea de față își propune să prezinte unui public cât mai larg o serie de informații asupra limbilor vorbite pe glob. Ea vrea să fie un instrument de lucru la îndemâna tuturor celor interesați să găsească rapid date privind locul unde sînt vorbite diverse limbi, numărul de vorbitori, cele mai importante caracteristici, istoria lor, sistemele de scriere folosite și, în sfîrșit, aportul lor la îmbogățirea altor limbi. În același timp, cartea conține și date referitoare la felul în care diferitele limbi vorbite pe glob se reunesc în familii și alte grupări de limbi înrudite. Concepută astfel, lucrarea încearcă să dea o informație bogată, de natură lingvistică și enciclopedică, într-un spațiu relativ restrîns. Ea poate fi folosită atît de specialiști, cît și de un public larg, interesat de fapte de felul celor prezentate mai sus.

2. Scopul lucrării explică structura ei și anume faptul că autorii au optat pentru forma unui dicționar alfabetic. Prin aceasta *Limbile lumii* (pentru care folosim sigla LL) se deosebește de lucrările similare publicate pînă acum, care au prezentat limbile de pe glob de cele mai multe ori după criteriiul răspîndirii geografice (și anume pe continente) și al familiilor de limbi. Așa s-a procedat în lucrarea clasică de mari proporții *Les langues du monde* (1924; 1952), elaborată de un grup de specialiști sub conducerea lui A. Meillet și M. Cohen și destinată lingviștilor, sau în unica lucrare românească de informare în acest domeniu, *Ce limbi se vorbesc pe glob* (1962) de Lucia Wald și Elena Slave. Nici cea mai recentă lucrare importantă, *Classification and Index of the World's Languages* (1977), de C. F. și F. M. Voegelin, care se adresează specialiștilor, nu se aseamănă cu volumul de față decît prin faptul că familiile și grupurile de limbi și, în cadrul lor, idiomurile pe care le includ sînt ordonate alfabetic; în această carte însă, locul unde este tratată o limbă poate fi găsit numai prin indice, iar informațiile despre fiecare idiom în parte sînt limitate la minimum. Alte lucrări parțial similare sînt prezentate mai departe 7.

Astfel, prin concepție și organizare, *Limbile lumii* se deosebește esențial de alte lucrări care tratează aceeași temă, nu numai în lite-

ratura noastră de specialitate, ci și în ansamblul lucrărilor similare apărute pînă în prezent în diferite părți ale globului.

3. Una din cele mai mari dificultăți în elaborarea cărții a constituit-o selectarea limbilor care urmau să fie tratate. A intervenit în primul rînd faptul că este greu de precizat statutul de limbă, dialect sau grai al multor idiomiuri, cu atît mai mult cu cît în izvoarele existente cu privire la diversele familii de limbi se operează cu criterii diferite în acest scop. Această dificultate este determinată de faptul că despre structura multor idiomiuri din Africa, America, Australia sau Oceania nu există suficiente informații, așa cum se recunoaște chiar și în cele mai recente lucrări ce le sînt consacrate. În alte cazuri nu se cunosc elementele extralingvistice care ar ajuta la precizarea statutului diferitelor idiomiuri. De aceea, în multe cazuri, unii autori consideră limbă ceea ce alții socotesc dialect subordonat unei limbi. În plus, folosirea în diversele izvoare a unor denumiri diferite pentru unul și același idiom îngreunează însăși identificarea lor. (În ce ne privește am inclus în *Indicele* volumului toate variantele numelor de limbi care figurează în LL, trimițînd la numărul articolului în care limba respectivă este tratată în lucrarea noastră.)

Numărul foarte mare al idiomiurilor vorbite pe glob — evaluat de diferiți autori între 2 000 și 8 000 — ne-a obligat să procedăm la o selecție, reținînd în principiu pentru acest dicționar numai idiomiurile cărora majoritatea surselor le recunosc statutul de limbă. (Dintre dialecte sînt menționate în cuprinsul articolelor numai dialectele limbilor tratate în LL; ele figurează în *Indice*, cu trimitere la numărul articolului în care este prezentată limba respectivă.) Cum însuși numărul limbilor propriu-zise este foarte mare, am procedat la o a doua selecție pe baza numărului de vorbitori, incluzînd în lucrarea noastră numai limbile vorbite de minimum 1 000 de persoane (conform cel puțin uneia din sursele recente de care dispunem). Trebuie subliniată aici dificultatea de a stabili, fie și numai aproximativ, numărul de vorbitori ai unei limbi, din cauza intervenției unor factori cum ar fi bi- și chiar multilingvismul, funcționarea unor idiomiuri nu numai ca limbi materne, ci și ca

limbi secunde, utilizarea unor limbi exclusiv în anumite domenii ale vieții sociale etc.

Am ales cifra de 1 000 vorbitori — care are o semnificație diferită de la o regiune a globului la alta — din dorința de a include în dicționarul nostru, pe lângă limbile foarte importante, care sînt relativ puține, și numeroase limbi vorbite în arii restrinse sau slab populate (în care chiar limbile „mari” abia ating cîteva zeci de mii, rareori cîteva sute de mii de vorbitori), astfel încît să fie reflectată întreaga diversitate a idiomurilor de pe glob și să fie reprezentate toate familiile de limbi și toate zonele geografice, fără a dezavantaja pe vreuna din ele. Am avut în vedere faptul că, în perspectiva creșterii rolului jucat în viața internațională de țările mici și, printre acestea, de cele care își cuceresc abia acum independența, și în condițiile extinderii relațiilor între popoare și ale intensificării circulației de idei — printre altele datorită dezvoltării mijloacelor de difuzare a informațiilor —, publicul are tot mai des prilejul de a afla de existența unor limbi care îi erau pînă nu demult total necunoscute. Nu este de neglijat nici faptul că dobîndirea autonomiei este uneori urmată de adoptarea unui idiom local drept limbă națională și oficială, consfințind o situație de fapt, ceea ce îi sporește interesul. Se adaugă și considerentul că informații despre astfel de limbi sînt mai greu de găsit chiar în lucrări de ansamblu recente — de pildă, în volumul consacrat lingvisticii din *Enciclopedia Bordan*, limbile africane și mai ales cele din Australia și Oceania sînt extrem de sumare și incomplet prezentate.

Am lăsat deci la o parte, în această formă a cărții, limbile vorbite de mai puțin de 1 000 de persoane și cele pentru care nu avem nici o indicație cu privire la numărul de vorbitori, precum și limbile artificiale și — cu excepții de tipul celor care vor fi prezentate în continuare — limbile moarte. De la acest principiu ne-am abătut numai în acele cazuri în care limbi vorbite astăzi de mai puțin de 1 000 de persoane sau chiar dispărute într-un moment istoric sau altul au avut o importanță culturală sau lingvistică deosebită. Astfel, am socotit că este firesc să prezentăm toate limbile din Europa, indiferent de numărul de vorbitori, sau o serie de limbi moarte foarte importante în antichitate, cum au fost arameica — limbă de circulație în Orientul Apropiat timp de un mileniu — sau feniciană — prima limbă pentru scrierea căreia s-a folosit un alfabet fonetic.

4. Am considerat că, într-o astfel de prezentare, o limbă nu trebuie izolată de totalitatea idiomurilor cu care se înrudește și cu care posedă în comun o serie de trăsături, și că, prin urmare, prezentarea alfabetică (avînd, pe lângă avantajul orientării rapide, dezavan-

tajul unei prezentări fragmentare) trebuie complinită prin recompunerea unei imagini de ansamblu și anume prin includerea în lucrare a unor articole speciale consacrate „familiilor” de limbi. Indicarea poziției unui idiom sau grup de idiomuri în cadrul clasificării genealogice a limbilor nu constituie însă în cartea noastră — spre deosebire de alte lucrări similare — un scop în sine, ci are doar caracter orientativ, permițînd situarea fiecărei entități într-un cadru mai larg.

Problemele țînd de clasificarea limbilor — și, legat de aceasta, alegerea grupărilor care să formeze în dicționarul nostru obiectul unor articole separate — au constituit o altă dificultate în elaborarea lucrării. Astfel, clasificarea genealogică diferă într-o oarecare măsură, din punct de vedere metodologic, și, ca urmare, terminologic, de la o categorie de limbi la alta, iar în cazul anumitor domenii, de la un specialist la altul. Pentru o serie de limbi mai puțin studiate pînă acum s-au propus clasificări provizorii, care suferă modificări pe măsura progresului rapid al cunoștințelor; aceasta nu înseamnă însă că toate schimbările de acest fel reprezintă corectări întemeiate pe o mai bună cunoaștere a realităților: în unele cazuri este vorba de simple ipoteze, insuficient verificate, a căror nouitate nu implică neapărat superioritatea soluției propuse față de cele anterioare și de aceea nu le-am adoptat automat.

Deosebirile de acest ordin pe care nu le-am putut evita în prezentarea diferitelor limbi în LL reflectă modul în care sînt ele tratate în literatura de specialitate. O primă mare deosebire privește ansamblul noțiunilor cu care se operează în diferitele sisteme de clasificare. În această privință se disting două orientări principale: sistemul tradițional, care are ca unitate superioară *familia de limbi*, împărțită succesiv în *ramuri*, *grupuri*, *subgrupuri*, și sistemele mai noi, aplicate în special la domenii abordate mai recent (limbile amerindiene, papua), în care unitățile principale sînt numite *phylum* și *stock* (fr. *souche*); alături de acestea apar și unități supraordonate mergînd pînă la *super-macro-phylum*, dar regăsim și termenii tradiționali, care primesc însă alte valori (astfel, *familia* desemnează într-o asemenea ierarhie o grupare de rang inferior). Rezultă că un termen ca *familie* nu are aceeași accepție cînd este aplicat diferitelor grupări de limbi; mai mult, chiar în cadrul aceleiași clasificări, și anume al celei tradiționale, un termen poate desemna subîmpărțiri cu ranguri diferite: astfel, se vorbește curent atît de familia limbilor indo-europene, cit și de familia limbilor romanice — deși cea de a doua este subordonată celei dintîi.

În aceste condiții, indicațiile din LL respectă în principiu pe cele oferite de sursele de bază, cu trimiteri la izvoare în cazul clasificărilor divergente. Atât pentru limbi cît și pentru grupurile de limbi am indicat întotdeauna gruparea cu cel mai înalt rang în care se încadrează, dar nu am numit-o *familie* atunci cînd termenul ar fi fost echivoc. Am evitat folosirea lui în accepția de grupare cu rang maxim ori de cîte ori prin *familie* se înțelege și o grupare subordonată aparținînd aceleiași ansamblu de idiomuri înrudite (astfel, nu am spus: **FRANCEZĂ**, l. din fam. indo-europeană... ci **FRANCEZĂ**, l. indo-europeană din fam. l. romanice). Pe lângă încadrarea în gruparea de maximă generalitate, am indicat și nivelul următor de clasificare, care formează de cele mai multe ori obiectul unui articol separat în LL (cum este cazul familiei limbilor romanice). Nu am folosit termenii *stock* și (*macro*-)*phylum*, mai puțin obișnuiți, decît cu privire la limbile amerindiene și papua, pentru care predomină acest tip de clasificare.

Diferitelor grupuri de limbi le-au fost consacrate articole separate în funcție de situația lor specifică. Astfel, în cazul domeniilor lingvistice bine studiate, în care diferitele subîmpărțiri sînt precis caracterizate, am inclus în LL articole privind grupări cu diferite grade de generalitate (cu excepția celor minore), astfel încît în LL să figureze toate grupările cu același rang. Pentru domeniile lingvistice mai puțin studiate, în care diferitele grupări cu caracter provizoriu poartă adesea denumiri convenționale, lipsite de tradiție și circulație — cum este cazul limbilor papua —, nu am reținut în dicționar decît pe cele mai cuprinzătoare și mai bine caracterizate, a căror includere ne permitea să evităm repetarea trăsăturilor comune în legătură cu fiecare din limbile componente în parte. Nu am prezentat în articole speciale grupurile ale căror componente nu au fost incluse în LL întrucît nu corespundeau criteriilor de selecție (cum este cazul celor mai multe grupări de limbi australiene).

Nu am făcut tipografic distincție între limbi și grupuri de limbi (intercalate în LL la locul lor alfabetic), deoarece, pe de o parte, cel care caută în dicționar o anumită denumire pe care a întîlnit-o nu știe totdeauna dinainte dacă aceasta privește o limbă sau un grup de limbi și, pe de altă parte, același nume desemnează uneori atât limba cît și gruparea din care ea face parte.

Am ajuns astfel la un total de 2 171 limbi și grupuri de limbi. În fapt, LL cuprinde unele indicații și despre alte idiomuri sau grupuri de idiomuri decît cele care figurează drept cuvînt-titlu la locul lor alfabetic, în cuprinsul articolelor făcîndu-se referiri și la diverse alte

limbi sau grupuri de limbi. Numele acestora figurează în *Indicele* de la sfîrșitul volumului, în care se fac trimiteri la numărul articolului unde apar.

5. Este de a sine înțeles că nu toate limbile ocupă aceeași poziție: alături de unele răspîndite pe teritorii vaste, cu milioane, zeci sau chiar sute de milioane de vorbitori, există altele vorbite de puține persoane în regiuni nu prea întinse; pe lângă idiomuri cu o poziție socială și culturală deosebită (limbi naționale, oficiale, limbi internaționale, limbi cu o bogată literatură), sînt altele folosite numai în cadrul familial sau limitate la un singur trib.

Ca urmare, am acordat fiecărei limbi un spațiu corespunzător importanței sale în raport cu numărul de vorbitori și rolul său de limbă de stat sau nu. Am inclus astfel într-o primă categorie de articole, acordîndu-le spațiul cel mai mare, limbile cu mai mult de 20 de milioane de vorbitori și cu statut oficial. Am socotit firesc să procedăm la fel și cu limbile de stat europene, chiar dacă nu ating numărul de vorbitori indicat. A doua categorie de articole în ce privește întinderea cuprinde limbi naționale care au între 1 și 20 de milioane de vorbitori, precum și limbile europene de mai mică importanță. Restul articolelor, consacrate celor mai multe dintre limbi, sînt mult mai restrînse, variînd de la simpla indicare a numelui, familiei căreia îi aparține, țării unde se vorbește și numărului de vorbitori la cîteva informații sumare. Și de această dată am fost uneori nevoiți să nu respectăm proporțiile preconizate, fie din lipsă de informații, fie, dimpotrivă, datorită mării importanțe pentru istoria civilizației a unor limbi sau interesului strict lingvistic pe care îl prezintă altele, deși nu se încadrează în categoriile stabilite. Grupurile de limbi au fost și ele tratate diferențiat, în funcție de importanța și extensiunea lor.

Am căutat astfel să realizăm un echilibru între două tendințe diferite: pe de o parte, de a prezenta mai pe larg limbile mai importante, deci, în general, mai cunoscute — evitînd totuși, pe cît posibil, faptele prea banale —, și, pe de altă parte, de a include cît mai multe informații despre limbile mai puțin familiare cititorului român. Dimensiunile articolelor nu trebuie deci considerate în nici un caz drept o evaluare calitativă sau de alt ordin, ele fiind dictate de considerente practice și legate de măsura în care diferitele limbi sînt cunoscute publicului românesc și de sursele de informații existente.

6. Avînd în vedere specificul lucrării noastre, am acordat spațiul cel mai mare informațiilor de ordin strict lingvistic, cu atât mai mult cu cît pentru alte aspecte (istoric, geografic, politic, economic, social, cultural, literar),

cititorul român dispune de tot mai numeroase surse de informare generală rapidă (mici enciclopedii, dicționare tematice, atlase ș.a.).

Dintre trăsăturile lingvistice propriu-zise ne-am străduit să selectăm pe acelea care individualizează cel mai bine fiecare limbă, pe cele mai rar întâlnite printre limbile lumii și mai puțin obișnuite pentru cititor, ținând seama că acesta are ca termen principal de comparație româna — o limbă indo-europeană romanică — și o serie de limbi de circulație, în general tot cu structură indo-europeană.

Precizările minime de bază nu lipsesc cu privire la nici una din limbile sau grupările prezentate; cît privește celelalte informații, în fiecare caz în parte am dat o pondere mai mare aspectelor de un anumit ordin, deoarece am căutat să punem în evidență ceea ce este caracteristic fiecăreia.

Cele două tipuri principale de articole — privitoare la limbi și la grupuri de limbi — au o structură asemănătoare, cu unele deosebiri firești între ele și de la un articol la altul. Schema maximală a articolelor, realizată integral sau parțial în funcție de importanța și bogăția informațiilor, este următoarea:

După numele limbii (grupului) ales drept cuvînt-titlu se dau, dacă este cazul, diferențele sale variante și sinonime, se precizează apoi caracterul de limbă sau de grup și locul ocupat în clasificarea genealogică, localizarea geografică și numărul de vorbitori. În cazul grupurilor de limbi se indică numărul idiomurilor pe care le cuprind și se dă lista celor incluse în LL; dacă acestea sînt prea numeroase, se citează numai cele mai importante. Urmează eventuale informații asupra originii denumirii (denumirilor) limbii sau grupului tratat.

Pentru limbile și grupurile mai importante s-au selectat o serie de trăsături reprezentative privind structura fonologică, gramaticală și lexicală în faza lor contemporană, prezentate în termenii proprii acestor limbi. Ne-am ferit să dăm prea multe detalii de strictă specialitate (cu privire la structura fonologică precizăm că, atunci cînd nu se specifică altfel, numărul de vocale, consoane etc. din fiecare limbă se referă la foneme, nu la sunetele prin care se realizează ele) și am insistat mai mult asupra trăsăturilor de ordin gramatical sau privind modul de exprimare a diferitelor concepte. Am evitat de asemenea — în măsura posibilului — folosirea unor termeni lingvistici prea specializați; deoarece însă acest lucru nu este pe deplin realizabil, am anexat la sfîrșitul volumului, din dorința de a face lucrarea accesibilă unui cerc cît mai cuprinzător de cititori, un *Glosar* în care sînt explicați termenii lingvistici folosiți mai frecvent în lucrare și care nu sînt cunoscuți publicului

larg (și anume termenii care nu figurează în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1975). Termenii care apar numai în unul sau în cîteva articole au fost de regulă explicați la locul respectiv. Precizăm că uneori același termen poate primi accepții mai mult sau mai puțin diferite de la un tip de limbă la altul. Pentru noțiunile generale de lingvistică cititorii pot consulta cartea acad. Al. Graur, *Lingvistica pe înțelesul tuturor*, Editura enciclopedică română (col. *Enciclopedia de buzunar*), București, 1972.

Pentru o mai bună înțelegere a trăsăturilor lingvistice am dat unele exemple concrete. Exemplificările respectă transcrierea sub care apar în sursele din care au fost extrase, pe care nu am încercat să o unificăm. Ne-am străduit, pe cît posibil, să folosim cît mai puține semne fonetice speciale (menționăm că unele simboluri primesc valori diferite de la o limbă la alta), considerînd că detaliile de acest fel nu interesează majoritatea cititorilor, în timp ce specialiștii sînt familiarizați cu problemele transcrierii și transliterății.

Articolele conțin și unele informații privitoare la variațiile geografice (dialecte) și stilistice ale limbii respective și la statutul ei socio-cultural. În continuare se dau unele elemente referitoare la istoria acestor limbi: raporturile față de eventuala limbă de origine, data primelor atestări, etapele istoriei lor (menționîndu-se în special capodopere ale literaturii vechi), evoluția unor trăsături, influențele suferite din partea altor limbi. Se prezintă de asemenea sistemul (sistemele) de scriere utilizate pentru notarea limbii respective. În încheiere se semnalează influența lor asupra altor idiomuri. Am făcut, bineînțeles, raportări la limba română ori de cîte ori a fost cazul.

Indicații mai amănunțite privind modul concret în care trebuie interpretate datele din cuprinsul articolelor sînt date mai departe 8.

Din necesitatea de a economisi la maximum spațiul, pentru a putea include cît mai multe informații, am adoptat unele norme de redactare și convenții tipografice, care sînt explicate în același loc, precum și o serie de *Abrevieri*, *sigle* și *semne speciale*.

7. Izvoarele fundamentale consultate sînt aceleași pentru toate continentele și familiile de limbi, din dorința de a pune la baza volumului surse de informații unitare. Am folosit astfel în primul rînd lucrări de ansamblu privitoare la totalitatea limbilor lumii, dintre care le prezentăm în continuare pe cele mai importante, în ordinea priorității pe care le-am acordat-o:

Current Trends in Linguistics [abreviat CTL] (ed. Th. A. Sebeok), în special vol. 1, 2 și 4—10, Haga, Mouton, 1963—1973 (prezentare a stadiului actual al cercetărilor lingvistice, organizată, în secțiunile care interesează direct tema noastră, după criteriul geografic și al familiilor de limbi, și datorată unor specialiști consacrați în diferitele domenii);

C. F. și F. M. Voegelin, *Classification and Index of the World's Languages*, New York — Amsterdam, Elsevier, 1977 (caracterizată mai sus, 2.; unele deosebiri față de CTL privind numele, statutul de limbă sau dialect sau clasificarea unor idiomuri, componența unor grupuri, numărul de vorbitori);

Les langues du monde par un groupe de linguistes sous la direction de A. Meillet et Marcel Cohen [abreviat MC], ed. nouă, Paris, Centre National de la Recherche Scientifique — Champion, 1952 (prezentată mai sus, 2.; prima sinteză științifică modernă (ed. I, 1924), foarte bogată în fapte; clasificare și descriere tradiționale);

Lucia Wald, Elena Slave, *Ce limbi se vorbesc pe glob*, București, Editura științifică, 1962 (prima lucrare de acest fel din lingvistica românească, prezentată mai sus, 2.; se bazează pe informațiile din MC, la care se adaugă alte izvoare privind diferite limbi și grupuri de limbi);

Roger Caratini, *Bordas Encyclopédie: Linguistique*, Paris, Bordas, 1972 (partea direct legată de tema noastră cuprinde o prezentare — inegal dezvoltată — pe familii de limbi în cadrul fiecărui continent; vezi și mai sus, 3.);

Meritt Ruhlen, *A Guide to the Languages of the World*, Stanford, 1976 (descriere generală a clasificării genealogice, urmată de prezentarea a 700 limbi (selectate după criteriul insuficient explicat) ordonate alfabetic, pentru care se indică poziția în clasificare, localizarea geografică și numărul de vorbitori și se dau caracteristicile fonetice / fonologice și topica specifică);

Le langage. Encyclopédie de la Pléiade, volume publié sous la direction d'André Martinet, Paris, Gallimard, 1968 (în special capitolele *Quelques types de langues, Les langues dans le monde d'aujourd'hui, Les familles de langues*, p. 887—1437).

La aceste izvoare de bază se adaugă alte lucrări generale sau specializate pe continente și familii de limbi sau lucrări de lingvistică generală și anume:

Pierre Alexandre, *Langues et langage en Afrique Noire*, Paris, Payot, 1967.

Leonard Bloomfield, *Le langage*, Paris, Payot, 1970.

Gyula Décsy, *Die linguistische Struktur Europas. Vergangenheit. Gegenwart. Zukunft*, Wiesbaden, Otto Harrassowitz, 1973.

H. A. Gleason, *Introduction à la linguistique*, Paris, Larousse, 1969.

Al. Graur, *Dicționar de cuvinte călătore*, București, Editura Albatros, 1978.

J. H. Greenberg, *The Languages of Africa*, Haga, Mouton, 1966.

Harald Haarmann, *Soziologie und Politik der Sprachen Europas*, Deutscher Taschenbuch Verlag, [München], 1975.

L. Homburger, *Les langues négro-africaines et les peuples qui les parlent*, Paris, Payot, 1957.

Kenneth Katzner, *The Languages of the World*, New York, Funk and Wagnalls, 1975.

Siegfried H. Muller, *The World's Living Languages*, New York, Frederick Ungar, 1964.

Mario Pei, *Histoire du langage*, Paris, Payot, 1954.

Edward Sapir, *Linguistique*, Paris, Editions de Minuit, 1968.

Thomas A. Sebeok, *Native Languages of the Americas*, New York—Londra, Plenum Press, 2 vol., 1976—1977.

Antonio Tovar, *Catálogo de las lenguas de América del Sur. Enumeración, con indicaciones tipológicas, bibliografía y mapas*, Buenos Aires, Editorial Sudamericana, [1961].

Heinz F. Wendt, *Sprachen*, Das Fischer Lexicon, Frankfurt am Main—Hamburg, Fischer Bücherei, 1961.

Языки народов С.С.С.Р., Moscova, ed. „Hayka”, 5 vol., 1966—1968.

Nu am menționat lucrările speciale consacrate unei singure limbi sau unui grup restrâns de limbi, care ne-au servit la elaborarea diferitelor articole, deoarece enumerarea lor ar fi mărit excesiv dimensiunile acestei bibliografii.

8. Pe lângă principiile generale expuse mai sus am adoptat — din necesitatea de a cuprinde cât mai multe informații într-un spațiu cât mai restrâns — și o serie de norme de redactare și convenții tipografice, pe care le explicăm în cele ce urmează, pentru a înlesni cititorului o înțelegere cât mai exactă a datelor incluse în dicționar.

Ordinea alfabetică a prezentării limbilor și grupărilor de limbi în prezentul dicționar necesită următoarele precizări: articolele sînt dispuse în LL în ordinea alfabetică a cuvintelor-titlu, fără a se ține seama de semnele diacritice care însoțesc literele (astfel, puținele articole care încep cu literele Ș sau Ț au fost intercalate la locul corespunzător printre articolele de la litera S, respectiv T); limbile africane ale căror nume se folosesc atît cu, cît și fără prefixe sînt așezate la locul alfabetic al numelui propriu-zis (tipărit cu majuscule), fără a se ține seama de prezența prefixului (de exemplu

limba *shIRONGA* trebuie căutată în dicționar la litera *R* și nu la litera *S*; cititorul nefamiliarizat cu acest sistem poate afla numărul articolului căutat consultând indicele); de asemenea, denumirile diferitor grupări de limbi amerindiene, în care numele propriu-zis este precedat de determinantul *macro-* (de exemplu *MACRO-ALGONCHIN*), pentru a le deosebi de grupările de rang inferior sau de limbi cu același nume, vor trebui căutate la locul alfabetic al acestuia (deci sub *ALGONKIN*).

Convențiile tipografice adoptate sînt următoarele:

Numele idiomurilor și grupurilor de idiomuri sînt scrise în general la inițială cu literă mică, conform normelor ortografice românești, chiar dacă provin din limbi ca engleza sau germana, în care aceste nume se scriu cu majusculă; apar cu majusculă acele nume care sînt în mod cert identice cu nume geografice mai mult sau mai puțin cunoscute.

Numele de limbi sau grupuri de limbi urmate de un asterisc atunci cînd apar pentru prima dată în text sînt la rîndul lor titluri de articole separate în LL; prezența asteriscului ține loc de trimitere la articolul respectiv (asteriscul lipsește atunci cînd din text reiese explicit că limbile în cauză sînt tratate în LL).

Numele de limbi, grupuri de limbi și dialecte tipărite cu caractere cursive nu sînt cuvinte-titlu în LL.

Abrevierea cuvîntului-titlu se face în cuprinsul articolului respectiv prin inițiala numelui limbii (literă mare aldină urmată de punct); în cazul numelor compuse se folosesc inițialele ambelor componente (de exemplu *I-E*, pentru familia indo-europeană).

Normele de redactare pe care le-am respectat sînt următoarele:

Cuvîntul-titlu reprezintă, după caz, numele unic sub care este cunoscută limba (gruparea) respectivă sau una din denumirile folosite în diferitele surse. Alegerea uneia dintre acestea drept cuvînt-titlu s-a bazat pe următoarele criterii: frecvența în studiile de specialitate, circulația în limba română, concordanța cu numele din limba respectivă. Atunci cînd nu am putut aplica aceste principii, am adoptat numele utilizat în CTL, unde diferitele limbi și familii de limbi sînt prezentate de buni cunoscători ai fiecărui domeniu în parte.

În alte cazuri a trebuit să optăm nu pentru un sinonim sau altul, ci pentru una din variantele aceleiași denumiri. Și această alegere am făcut-o ghidîndu-ne după criteriile enunțate mai sus. În plus, am preferat, atunci cînd a fost posibil, acele grafii capabile să sugereze cititorului român o pronunțare cît mai apropiată de cea din limba respectivă (atunci cînd aceasta reiese cu claritate din surse).

În cazul numelor pentru care nu există o tradiție în limba română, am procedat la adaptarea lor fonetică și morfologică (sufix, desinență) la sistemul limbii române numai atunci cînd forma respectivă permite acest lucru și cînd anumite limbi de circulație pot constitui un model. Numele idiomurilor vorbite în U.R.S.S. au fost transliterate potrivit normelor recomandate în *Indreptarul ortografic, ortoepic și de punctuație*, ed. a III-a, Editura Academiei Republicii Socialiste România, București, 1971, pentru transcrierea numelor din limbile care folosesc alfabetul chirilic, sau reproduse în transcrierea internațională folosită în alte surse. Denumirile altor limbi care nu utilizează alfabetul latin sînt redactate conform modelului din limbile de circulație în care le-am întîlnit. În cazul numelor care includ compliniri (cele mai multe de ordin geografic) am tradus determinantul ori de cîte ori din izvoare reieșea valoarea lui exactă. Datorită deosebirii de topică între limba română și unele din limbile în care sînt redactate izvoarele folosite, au rezultat uneori diferențe în ce privește ordinea alfabetică față de aceste surse (de ex. engl. *Southern Arapesh* a devenit **ARAPESH DE SUD**, cu avantajul de a apărea în LL în imediata vecinătate a unei limbi înrudite, **ARAPESH MONTANĂ** — ceea ce nu se întîmpla în cazul engl. *Mountain Arapesh*).

Atunci cînd după cuvîntul-titlu apar în continuare, între paranteze, cu aceleași caractere, una sau mai multe litere, un sufix, o desinență sau un determinant, este vorba de variante ale formei finale a numelui respectiv, grupate împreună cu forma de bază din rațiunile de economie de spațiu. În interiorul cuvîntului-titlu nu au fost incluse variații de litere, deoarece ar fi perturbat ordinea alfabetică.

Variante și sinonime. După forma aleasă drept cuvînt-titlu am dat în paranteză, cînd a fost cazul, tipărite cu caractere obișnuite („albe”), variantele ei grafice, fonetice sau morfologice și denumirile sinonime, ordonate alfabetic. Sînt reproduse ca atare toate formele excerptate din izvoarele consultate (fără a preciza din ce limbă provin). Parantezele din interiorul sau de la sfîrșitul acestora marchează variantele lor, pe care am încercat să le grupăm cît mai economic. Semnul ~ urmat sau nu de cratimă, după caz, și de un alt cuvînt, ține locul numelui precedent (care există deci și singur, și cu complinirea respectivă). Printre variante nu am inclus simplele traduceri sau echivalentele numelui din titlu în diverse limbi de circulație — care se pot găsi cu ușurință în dicționarele bilingve obișnuite — decît atunci cînd prezintă forme foarte diferite, a căror semnificație sau al căror loc alfabetic în dicționare nu se pot deduce cu ușurință.

Cifrele așezate „la umărul” cuvintului-titlu (ca exponent) diferențiază limbile diferite care poartă întâmplător nume identice. Cifrele aldine dispuse în rînd după cuvîntul-titlu disting accepțiile lui diferite. Cînd cuvîntul-titlu desemnează o limbă și o grupare de limbi, am numerotat cu 1. limba și cu 2. grupul asupra căruia s-a extins numele limbii. Dacă după fiecare cifră apar în paranteză sinonime diferite înseamnă că acestea sînt folosite numai pentru limba, respectiv gruparea în cauză, de ex. **TOARIPI 1. (MOTUMOTU), 1. papua* ... 2. (ELEMA), fam. de 1. papua* ...**

Indicația i. (idiom) după cuvîntul-titlu se folosește ori de cîte ori specialiștii nu sînt de acord în privința caracterului de limbă sau dialect al idiomului respectiv; în continuare se reproduc principalele păreri, trimițîndu-se la surse prin una din siglele explicate în continuarea listei de *Abrevieri*.

Încadrarea și clasificarea genealogică a limbii (grupării) respective se face, în conformitate cu principiile generale enunțate mai sus 4., în felul următor: prima indicație privește ansamblul cel mai cuprinzător de limbi înrudite din care face parte limba (gruparea) respectivă. Denumirea lui este precedată de termenul *familie* (abreviat fam.) numai în cazurile cînd acesta se folosește în clasificarea limbilor respective pentru a-l desemna (a se compara: **ARABĂ, 1. din fam. afro-asiatică*... și ABELAM, 1. papua***).

Atunci cînd apare și o a doua indicație, aceasta se referă la gruparea de rang imediat subordonat în care se încadrează limba tratată. Aceasta este precizată numai în cazurile în care figurează și ea în LL, sub numele său trebuind căutate trăsăturile pe care limba în cauză le are în comun cu celelalte idiomuri din grup (de ex. **ARABĂ, 1. din fam. afro-asiatică*, gr. semitic***). Abrevierea *gr.* este folosită și cu sensul general de „grupare”, în acest caz precizîndu-se rangul ei de *phylum* sau de *stock* în sistemul de clasificare aplicat limbilor în cauză (de ex. **NOUA GUINEE DE EST, gr. de 1. papua*** cu rang de *stock*...). Sînt semnalate de asemenea divergențele de păreri, cu indicarea surselor.

Localizarea geografică a limbilor (grupărilor) se face prin indicarea statului (statelor) în care sînt vorbite actualmente. Numele geografice se dau sub forma adoptată în cele mai recente lucrări românești de informare în acest domeniu (*Statele lumii*, Mică enciclopedie, ed. a II-a revăzută și adăugită, Editura științifică și enciclopedică, București, 1976, și A. Bărsan, *Mic atlas geografic*, ed. a II-a, Editura științifică și enciclopedică, București, 1978), făcîndu-se și echivalențele necesare cu denumirile mai vechi sub care sînt

eventual cunoscute. După numele statului se dă eventual în paranteză o localizare mai exactă în interiorul acestuia. Pentru teritoriile neautonome, cu perspectiva dobîndirii independenței, nu am precizat și statul în administrația căruia se află deocamdată. La limbile vorbite în mai multe state se indică întâi țara (țările) de origine și apoi cele în care s-au extins ulterior.

Cifrele care urmează reprezintă numărul total (bineînțeles aproximativ) de vorbitori ai limbii (grupării) respective, după ultimele surse avute la dispoziție (acest număr se află în continuă schimbare). Dacă nu se specifică altfel, această cifră privește (în măsura în care lucrul acesta reiese din surse) persoanele care au idiomul respectiv drept limbă maternă. Anul indicat în unele cazuri în paranteză reprezintă data ultimului recensămint cunoscut. Atunci cînd se dau două cifre diferite, acestea reprezintă evaluările extreme întîlnite în lucrările consultate (cînd cifrele provin din surse diferite se precizează acest lucru).

Enumerarea limbilor care aparțin unui grup și a dialectelor unei limbi se face în ordine alfabetică. Am inclus printre dialecte numai varietățile menționate explicit ca atare în sursele consultate, fără a coborî și la nivelul unităților subordonate lor. Atunci cînd un dialect poartă mai multe denumiri sau numele său prezintă variante am procedat la fel ca în cazul limbilor aflate într-o situație similară.

Celelalte categorii de informații sînt prezentate mai explicit în cuprinsul fiecărui articol și de aceea sperăm că lămuririle date mai sus sînt suficiente pentru înțelegerea lor.

9. Cei doi autori și-au împărțit materia tratată pe continente, respectiv familii de limbi, după cum urmează: Marius Sala — limbile indigene din Africa și America, limbile afro-asiatice; Ioana Vintilă-Rădulescu — limbile din Asia (cu excepția celor afro-asiatice), Australia și Oceania.

În ce privește limbile vorbite în Europa, ele au fost repartizate în felul următor: Marius Sala — greaca, latina, limbile romanice (cu excepția francezei și occitane), celtice și slave; Ioana Vintilă-Rădulescu — indo-europeana, albaneza, armeană, basca, franceza, occitana, limbile germanice, baltece, fino-ugrice, turcice, caucaziene și limbile care reprezintă prelungiri ale unor familii vorbite preponderent în Asia.

Autorii au elaborat în comun *Introducerea* și secțiunile cu caracter auxiliar. De asemenea, ei și-au revăzut reciproc articolele și au încercat să niveleze pe cît posibil particularitățile individuale în tratare, pentru a realiza o cît mai mare unitate de redactare, care să compenseze pe cît posibil — fără a împinge însă unitatea

plină la monotonie — deosebirile inerente determinate de materialul lingvistic diferit.

Autorii sint conștienți de unele deficiențe ale lucrării lor, care derivă mai ales din familiarizarea diferită cu diversele domenii lingvistice și din imposibilitatea de a consulta toate izvoarele de primă mână, care alcătuiesc o bibliografie imensă. Ei au considerat totuși că încercarea de față, gândită de la început ca fiind perfectibilă, are cel puțin meritul de a umple fără întârziere un gol în domeniul lucrărilor de informare generală destinate unui public cit mai larg.

Autorii își fac o plăcută datorie mulțumind tuturor colegilor, români și străini, specialiști în diferite limbi și familii de limbi, care i-au ajutat prin sugestii, informații și discuții colegiale, dintre care menționăm pe Ilinca

Constantinescu, I. Fischer, E. Vrabie. Mulțumim în mod special acad. Al. Graur, care, în calitate de referent, a citit întreaga lucrare și ne-a comunicat observații prețioase, contribuind astfel la îmbunătățirea ei. Mulțumirile noastre se adresează de asemenea conducerii Editurii științifice și enciclopedice, directorului ei, Mircea Măciu, redactorului șef Valeriu Șuteu și redactorului de carte Rodica Chiriacescu, care au primit cu interes lucrarea noastră și ne-au acordat tot sprijinul pentru apariția ei în cele mai bune condiții.

Este de la sine înțeles că întreaga răspundere în legătură cu erorile care s-au putut strecura în cuprinsul volumului revine autorilor, tributari la rindul lor surselor pe care le-au avut la dispoziție. Ei vor fi bucueroși să primească orice fel de observații care i-ar ajuta să-și îmbunătățească lucrarea.

AUTORII

decembrie 1979

ABREVIERI

acuz.	= acuzativ	loc.	= locuitor
avest.	= avestic	masc.	= masculin
C	= consoană	mil.	= milion
C.	= centru	mlen.	= mileniu
chin.	= chinez	N	= nazală
d.	= dialect	nom.	= nominativ
dan.	= danez	ol.	= olandez
dat.	= dativ	pers.	= persoană
distr.	= district	pl.	= plural
engl.	= englez	prov.	= provincie
est.	= eston	ram.	= ramură a unei fam. de l.
fam.	= familie	reg.	= regiune
fem.	= feminin	rom.	= românesc
fr.	= francez	S	= semiconsoană
gen.	= genitiv	sanscr.	= sanscrit
germ.	= german	sec.	= secol
got.	= gotic	sg.	= singular
gr.	= grup de idi omuri	sl. com.	= slav comun
i.	= idiom	subdiviz.	= subdiviziune
i.-e.	= indo-european	sued.	= suedez
it.	= italian	V	= vocală
l.	= limbă	v.	= vechi
L	= lichidă	voc.	= vocativ
lat.	= latin	vorb.	= vorbitor
lit.	= literal		

SIGLE

CTL	= <i>Current Trends in Linguistics</i>	Voegelin	= C.F. și F. M. Voegelin, <i>Classification and Index of the World's Languages</i>
LL	= <i>Limbile lumii</i>		
MC	= Meillet-Cohen, <i>Les langues du monde</i>		

SEMNE SPECIALE

~	provine din	[]	transcriere fonetică
/ /	a devenit	*	(după numele de limbi) marchează
	ține locul cuvântului precedent		limbile tratate în LL
	transcriere fonologică		

A

1 **ABAU**, l. papua din *phylum* Sepik superior*. *Papua-Noua Guinee*, poate și *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 390 verb.

2 **ABAZINĂ** (ABASIN, ABAZIN(IAN), ABAZINSKIJ, (ABKHAZ-)ABAZA), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV sau d. al l. abhaze*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Abhază, R. A. Karaceaevo-Cerkesă); 20 000—25 000 verb. (surse diferite).

Asemănări și deosebiri față de abhază. 2 vocale (*a*, *i*), 56 (58) consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, labializate sau combinând cîte 2 din aceste trăsături), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 d.: *așxar* (*aschcharwa*, *ashkarwa*, *ashxar*), *tapanta* — baza l. literare.

3 **ABE** (ABBE(Y), ABI, ABY), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, considerat fie d. al l. baule*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 20 000—25 000 verb.

4 **ABELAM** (MAPRIK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 29 188 verb.

D.: *maprik*, *wosera* (*wasera*).

5 **ABHAZĂ** (ABCHASISCH, ABKHAZE, ABKHAZIAN, ABXAZO-ABAZA, ABXAZ(SKIJ), AP'SȘWA), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Abhază, R.A. Karaceaevo-Cerkesă), *Turcia*; 65 000—100 000 verb. (surse diferite).

În d. *abzuy* 2 (3) vocale: *a*, *i* (*ä*), 56 consoane (aspirate, glotalizate sau combinând fiecare din aceste trăsături cu labializare sau palatalizare), 2 semiconsoane. Nu are declinare. Articol hotărît prefixat *a-*. Largă folosire a postpozițiilor. Categoria persoanei este dominantă. Singura l. din ram. de NV a l. caucaziene care posedă rudimente ale unui sistem de clase nominale — opoziție masc./fem. la pers. 2, masc./fem./non-rațional la pers. 3 la verbe și prefixe posesive, rațional/non-rațional la pl. și la numerale (constituie o inovație). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Formarea cuvintelor prin compunere.

D.: *abzuy* (*abšuy*, *abzhuı*) — baza l. literare, *byzb* (*bzəb*) (are consoane palatalizate-labializate), *samurzakan* (*samursaqan*), *abazln** — dezvoltat ca l. separată.

Cea mai veche atestare: listă de cuvinte și fraze întocmită în sec. 17 de călătorul turc Evliya Çelebi (apropiate de l. actuală). Împrumuturi din kabardină*, mingreliană*.

Scrisă cu alfabetul gruzin*, rus* cu modificări (sfîrșitul sec. 19), latin*, actualmente cu cel rus.

6 **ABURE** (ABOURÉ, ABOMWA, AKAPLES(S)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 7 000—8 000 verb.

7 **ACEHNEZĂ** (ĂCEH, ACEHNESE, ACHINESE, ATJEH(NESE)), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 1 mil. verb.

Asemănări în domeniul fonologiei, al formelor gramaticale și în special al lexicului cu l. cham*. Cuvinte comune cu l. mon-khmer* — explicabile probabil prin proveniența de pe continent a verb. l. A.

D.: *banda* (*eli-elat?*), *baruh*, *buəng*, *daja*, *pase*, *pidiē* (*pedir*, *timu*), *tunong*.

8 **ACOLI** (ACOLI, AKOLI, A(TS)CHOLI, GANG, LANGO, SHULI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*, *Sudan*; 420 000 verb.

9 **ADAMAWA DE EST**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Format din l. africane mai puțin studiate (multe din ele cunoscute numai prin liste de cuvinte întocmite de călători sau misionari). Face legătura între gr. Benue-Congo* și celelalte gr. ale fam. nigero-congoleze*. 110 l., în LL 59. 2 subgr.: *Adamawa* și limbile de E. Cele mai importante: *sango**, *zande(h)**.

Structura gramaticală a acestor l. nu este unitară: unele (*banda**) sînt de tip izolant, în timp ce altele (*zande*) au clase nominale cu afixe.

10 **ADELE** (ADELI, SEDERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo*, *Ghana*; 8 000 verb.

11 **ADHOLA** (BUDAMA, DHOPADHOLA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*, *Kenya*; 75 000—150 000 verb. (surse diferite).

12 **ADI** (ABOR, (~-)MIRI, MISHING, MİSING), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *India*; 65 300 verb.

13 **ADÎGHEI** (ADÎGHEE, ADYGEI, ADY-GEJSKIJ, ADYGHE, ADYGHĚ, ADŎGE, CERKESĂ DE JOS, CERKESĂ DE VEST, K'AXƏ, KIAKH, KYAKISCH, KJAX, LOWER CIRCASSIAN, NIERDERTSCHER-KESSISCH), l. din fam. caucasiană*, ram. de NV sau d. al l. cerkese*. U.R.S.S. (R.A. Adîghei), *Turcia, Siria*; 75 000—100 000 vorb. (surse diferite).

3 vocale (*a, ə, ɨ*), 50 consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, care combină aceste trăsături între ele sau cu labializare), 2 semi-consoane. Clase nominale (rațional masc. și fem., non-rațional) la pers. 3 sg., parțial la 2 sg. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (diferențe mai ales fonetice): *abadze* (*abadekh, abzax*), *bžedux* (*bzhedukh, bzhedux*), *naturaj* (*natukhaj*), *šapsug* (*shapsug*), *temirgoj* (*chemgui, k'emirgoy, temirgoi, temirgoy*) — baza l. literare; *bestenej* (*besteneg, bestenei*) — d. de tranziție între A. și kabardină*.

Cea mai veche atestare: sec. 17 (listă de numerale și fraze notate de un călător turc).

A folosit alfabetul arab*, latin* modificat (după 1918), actualmente cel rus*.

14 **ADYUKRU** (ADIUKROU, ADIUKRU, A(D)JUKRU, AGYUKU, BURBURI, OGYUKRU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 2 000—3 000 vorb. (surse diferite).

Multe cuvinte au structura silabică CVC, foarte rară în acest gr. de l.

15 **AEKA** (AIGA), l. papua* din *stock binandere**. *Papua-Noua Guinee*; 1 500 vorb.

16 **AFAR**, i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. (CTL) sau constituind împreună cu saho* o singură l. (MC). *Etiopia, Somalia*; 28 000 vorb.

17 **FAWA** (FAAWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 8 000 vorb.

18 **AFITTI** (DITTI, UNIETTI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 000 vorb.

19 **AFRIKAANS** (AFRIKA(A)N, BABY-HOLLANDS, CAPE DUTCH, KAPHOLLÄNDISCH, TAAL), l. din fam. indo-europeană*, ram. l. germanice*. *Africa de Sud, Botswana, Namibia, Zimbabwe, Swaziland*; 2,5 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială alături de engleză* în Africa de Sud (din 1925—la început împreună cu olandeza*) și Namibia.

Deosebiri în fonetică, structura gramaticală și lexic față de olandeză (cu care nu este reciproc inteligibilă) — îndreptățesc considerarea l. A. drept o l. distinctă. 9 vocale scurte, 9 (10) lungi, 20 (22) consoane. A dus cel mai departe dintre l. germanice și indo-europene tendința de trecere la un tip izolat. Reducere conside-

rabilă a flexiunii. Nu are diferențe de gen la substantive — o singură formă a articolului: hotărît *die* (*die man* „bărbatul”, *die vrou* „femeia”, *die kind* „copilul”), nehotărît 'n. A păstrat totuși la substantive forme diferite de pl. (în -e, -s, -te ș.a.) și ar fi împrumutat un formativ de pl., -*goed*, din d. *nama* al l. hotentote*. A pierdut în general formele verbale neregulate (tari). Reducerea numărului de forme verbale în funcție de persoană, mod, timp (precizate cu ajutorul pronumelor personale, respectiv al conjuncțiilor și adverbelor); astfel, forma *lees* „a citi” are rol de infinitiv, indicativ prezent toate persoanele și imperativ, iar *het gelees* — de trecut (corespunzând perfectului simplu și compus și mai mult ca perfectului). Folosește dubla negație. Reducerea „corpului” cuvintelor (evitarea grupurilor consonantice, căderea consoanelor finale și intervocalice); evoluții semantice față de olandeză; cuvinte cu reduplicare, schimbarea funcției gramaticale, diminutive.

Nu are d. Îndeplinește toate rolurile unei l. literare moderne de cultură.

Provine din olandeza (d. de S) vorbită de coloniștii buri stabiliți în fosta colonie a Capului (Bunei Speranțe) de la mijlocul sec. 17. Vorbite de descendenții acestora și devenită l. maternă și pentru o parte din populația de culoare. După unele păreri s-ar fi dezvoltat pe baza unui *pidgin malaio-portughez* și ar fi trecut printr-un proces de (semi-)creolizare. Împrumuturi din malaeză*, (creola) portugheză*, l. negroafricane (bantu*, hotentotă*), engleză*.

Primele tipăriri datează din 1861. La sfârșitul sec. 19 au apărut și unele tipăriri cu alfabet arab* — texte religioase redactate de malaezi islamizați într-o varietate de A. cu multe împrumuturi din arabă, interesante pentru reconstituirea pronunțării reale a epocii (ortografie fonologică). Actualmente folosește numai alfabetul latin* — ortografie fonologică mai pronunțată decât olandeza; unele deosebiri față de aceasta (*v* are valoarea [f]; în împrumuturile romanice* *v* = [v]; *y* = [øi], *ê* = [e:], *û* = [oe:], *z* = [s]); vocalele nazale sînt indicate printr-un *n* următor).

Împrumuturi A. în zulu*. Ar fi dat naștere unui *pidgin* folosit în relațiile dintre hotentotși și afrikaan(d)eri în Namaland.

20 **AFRO-ASIATICĂ** (CHAMITO-SEMITIQUE, HAMITO-SEMITICĂ), fam. de l. care ocupă un vast teritoriu (20 mii. km²) cuprinzînd Pen. Arabia și statele de la N ei, precum și jumătatea de N a Africii, de la Oc. Indian la Atlantic; cea mai bine cunoscută după fam. indo-europeană*. Cuprinde 5 ram., toate în LL, dintre care una (semitică) este vorbită în Africa și Asia, iar celelalte 4 (egipteană, libico-berberă, cușitică, ciadiană) în Africa.

Ultimele 4 sint numite uneori *hamitice* (de la numele lui Ham, al doilea fiu al lui Noe, din care ar proveni, după *Biblie*, rasa neagră). Termenul *hamito-semiitică* nu este adecvat pentru că lasă să se înțeleagă că ram. hamitice ar fi mai strîns înrudite între ele, ceea ce nu este cazul.

Ca și l. indo-europene, l. A.-A. sint flexionare. Trăsătura specifică a l. A.-A. constă în faptul că centrul cuvintului este o rădăcină formată de cele mai multe ori din 3 consoane („trilateralitate”), diferitele valori gramaticale fiind exprimate prin alternanțe vocalice (flexiune internă), comparate adesea cu ablautul existent în germană*. Importanța rădăcinii consonantice se reflectă în faptul că în scriere sint notate numai consoanele. Foarte multe consoane cu bază laringală. Sint caracteristice consoanele emfaticе, care comportă o contracție și o tensiune a reg. laringale. Este specifică și existența a 3 serii correlative pentru cele mai multe consoane dentale și palatale (consoane pronunțate cu glota deschisă, cu voce sau cu glota închisă). Vocalele, puțin variate, formează în combinație cu rădăcina diverse categorii de cuvinte (substantive, verbe): etiopian *ngr* — *nagar* „cuvînt”, *nagara* „a spus”. Temele primare formate în acest mod pot fi întărite prin: repetiție totală (berber *agbat* „a tăia” — *gabalgabat* „a tăia în mai multe bucăți”), repetiție parțială (egiptean *hag* „a fi vesel” — *hagaq* „a exulta”), adăugarea unui element eterogen (arab *hadiba* „a fi convex” — *ahdawdaba* „a fi cocoșat”), adăugarea unor prefixe (t reflexiv și *š* sau *s* cauzativ sint cele mai bine reprezentate: arab *tafaraqa* „a fi separat” de la rădăcina *frk* „a despica”, bedawiye *tobās* „a fi înmormîntat” de la *bis* „a înmormînta”). Forma de sg. a substantivului se opune unei forme de colectiv, care se exprimă fie prin vechi forme de „colectiv” (arab *kalb* „cîine” — *kilāb* „grup de cîini”), fie prin forme cu sufix (*kaddāb* „mare mincinos” — *kaddābūna*). Verbul se bazează pe opoziția aspect procesiv — aspect stativ-durativ, cu detaliile arătate la semitică și berberă*. Persoana este exprimată prin 2 mărci în distribuție complementară: prima, formal autonomă, se întrebunțează ca subiect sau predicat, a doua, în general o formă scurtă, sufixată la un verb are valoare de complement direct, în timp ce sufixată la un substantiv are valoare de posesie (arab *daraba-hu* „el l-a lovit”, lit. „a lovit el” și *kitābu-hu* „cartea sa”, lit. „cartea-el”). Din punct de vedere formal aceste mărci sint foarte asemănătoare în diversele l. A.-A., ceea ce constituie una din dovezile cele mai frapante ale unității lor genetice. La pers. 2 și 3 sg. și pl. mărcile de persoană prezintă distincții de gen (masc. și fem.). Caracteristică pentru l. A.-A.

este „starea de anexiune” („starea construită”), prin care se denumește forma specială pe care o ia substantivul urmat imediat de determinantul său. Cele 2 substantive formează un singur grup accentuat, ai cărui componenți nu au decît autonomie redusă. Efectele acestui fel de compunere asupra celor 2 termeni sint variabile: ei pot rămîne nemodificați (akkadian *šarrani mātīm* „regii țării”, lit. „regi țării”) sau pot suferi modificări: fie primul termen (regentul) are altă finală decît izolat (gheză *ṣagharta nagašt* „sclavii regelui”; forma izolată *ṣaghart*) sau își schimbă aspectul vocalic intern (ebraic *bēt ha-meleḥ* „palat regal”, lit. „casa-regelui”, izolat *bayit*), fie termenul al 2-lea își schimbă inițiala (berber *afrewn uzerimur* „frunza de măsline”, independent *azammur*). Vocabularul se caracterizează în marile l. scrise prin varietatea de termeni „tehnic” (referitori la creșterea animalelor etc.), poetici, religioși și intelectuali. Cel mai important fapt este întrebunțarea în l. A.-A. vii, scrise sau nu, a unor termeni din alte l. ale aceleiași fam., care au avut o poziție specială datorită întrebunțării ca l. religioasă sau savantă (araba* pentru berberă*, gheză* pentru amharică*).

21 **AFUSARE** (FIZERE, JARAWA(N), JARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 30 000 verb.

D.: *forum*.

22 **AGAR**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka*, fie l. înrudită. *Sudan*; 16 000 verb.

23 **AGARABE** (A(G)ARABI), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 7 958 verb. (1960). L. independentă sau d. al l. gadsup* împreună cu *oyana*.

15 foneme (7 consoane). Nu are occlusive prenazalizate.

24 **AGAW** (A-GA-GA, AGAU), gr. de i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, care cuprinde i. bilin*, khamir*, *quara*, *kamla awiya*, *kemat. Etiopia*; cca 40 000 verb.

Înainte de venirea semitilor, A. ocupa cea mai mare parte a podișului etiopian. Semitizarea progresivă a dus la izolarea acestor i., ajunse acum insule lingvistice pe punctul de a dispărea. Cei mai mulți dintre verb. acestor i. cunosc și amharica* și tigrinya*.

A. constituie substratul l. semitice* din Etiopia.

25 **AGE** (ESIMBI, SIMPI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 5 000 verb.

26 **AGÖB** (AGÖBD, PASWAM), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 1 055 verb.

27 **AGTA CENTRALĂ** ((A)ETA, ITA, (CENTRAL CAGAYAN) NEGRITO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 1 500 verb.

28 **AGTA DE EST**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 1 000 verb.

29 **AGUACATEC(AN)** (CHALCHITEC, COYOTIN), l. amerindiană din fam. mayan*, gr. mamean. *Guatemala* (dep. Huehuetenango); 8 000—10 000 verb. (surse diferite).

9 vocale, 23 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finală.

D.: *agucatan, chajul, chalchitan, cotzal, nebaj*.

30 **AGUL** (AGHULISCH, AGUL'SKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 6 700—7 000 verb. (surse diferite).

Asemănări cu lezghina*. 5 vocale (*a, e, i, u, ū*), 54 consoane (lungi, aspirate, glotalizate, labializate, combinând ultimele 2 trăsături), 2 semiconsoane. Accentul pe ultima silabă a temei. Nu are conjugare nici după persoană, nici după clasa subiectului. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *agul, gekzun, keren, k(h)ošan*.

31 **AHIZI** (AIZI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC). *Coasta de Fildes*; 10 000 verb.

32 **AHLO** (ACHLO, AGO, AHLŌ, AXLŌ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo, Ghana*; 2 900 verb.

33 **AHVAH** (ACHWACH, AHVACH, AKHWAKH, AXVAX(SKIJ), AXVAΛ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); sub 3 000—5 000 verb. (surse diferite).

3 serii de câte 5 vocale (orale scurte și lungi, nazale scurte), 41 (48) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane.

D.: *ahvah, kazib*. Ca l. literară se folosește avar*.

34 **AIMARA** (AYMARÁ, ORURO), l. amerindiană din *phylum* quechumaran*. *Bolivia* (La Paz, Oruro), *Peru* (Arequipa, Moquegua, SV lacului Titicaca); 600 000—1 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în Bolivia. Relația dintre A. și quechua* este o problemă greu de rezolvat. Structura gramaticală pare deosebită, dar împrumuturile (lexicale și morfologice) și adaptarea lor la o fonetică comună au apropiat cele 2 l.

Fonetism foarte bogat: 42 foneme din care 36 consoane (3 serii: oclusive surde, aspirate (rare, numai în împrumuturi din quechua), consoane cu ocluziune glotală). Structura silabică CV (rar grupuri consonantice). Bogată în sufixe acumulate, folosite și la exprimarea

cazurilor (are și caz ergativ, spre deosebire de quechua). Sufixul de pl. *-naka* se adaugă între temă și desinența cazului. Sufixul de posesie *-pa* se adaugă la numele obiectului posedat (nu la posesor, ca în quechua), iar *-na* la posesor. Nu are genuri. Articol postpus. Tranzitivitatea la verbe marcată prin sufixe. Numeroase forme verbale de cauzativ, reflexiv, durativ. Verbul la sfârșitul frazei. Pronumele „noi” este un pl. al lui „eu” (*nanaka* și *naya*). Vocabular bogat în terminologia plantelor medicinale.

D.: *charca, collahuaya, jaquru-chauqui, lupac(c)a, ubina*.

Împrumuturi din quechua.

Din A., spaniola* a împrumutat nume de plante și animale (*alpaca, chachacoma, chinchilla, coca, coco, tola*) sau termeni pentru alte realități specifice continentului american (*cocho, jora, quipo*).

35 **AINU**, l. izolată. *Japonia* (ins. Hokkaido), U.R.S.S. (ins. Sahalin); 10 000 verb. Considerată pe cale de dispariție (mulți loc. de origine A. nu mai cunosc această l.). Nu a putut fi încadrată convingător în nici o fam. de l., deși se crede că ar avea elemente comune (explicabile poate ca împrumuturi) cu l. altaice*, ghiliak* (cu care coexistă în ins. Sahalin; împrumuturi reciproce), japoneza* (cele 2 populații au probabil strămoși în parte comuni), l. austroneziene*, poate chiar indo-europene*. Inclusă uneori printre l. paleosiberiene*. *Ainu* înseamnă în A. „om”.

Număr relativ restrâns de foneme (5 vocale, 9—12 consoane). Accent final. Presupusă armonie vocalică (ca în l. uralice* și altaice) sau cel puțin eufonie. Structura silabică (C)V(C). L. actuală este considerată analitică și aglutinantă, folosind particule (sufixe și enclitice). Elemente arhaice în morfologie (distincția între părțile de vorbire se bazează pe sensul radicalului, context, topică, elementele alipite după radical). Substantivul și pronumele — invariabile. Adjectivul poate fi folosit și adverbial sau ca predicat. Comparativul se exprimă analitic. Verbul este impersonal (persoanele sînt distinse cu ajutorul unor cvazi-pronume) și numai câteva verbe pot primi un sufix de plural. Simplul radical verbal are valoare de timp nedefinit. Diferitele valori modale, aspectuale, tranzitivitatea/ in~, diateza se pot exprima cu ajutorul unor sufixe sau al altor verbe. Sistem de numerație zecimală pînă la 29 și apoi vigesimal (zecile se obțin prin înmulțire, de ex. 40 = 2 × 20, sau scădere, de ex. 30 = 40—10). De la nume se pot forma verbe cu ajutorul lui „a face”. Particule declarative. Enclitice folosite ca indice de rapel care încheie un grup logic, asigurându-i unitatea. Nu exprimă vorbirea indirectă (ca și l. altaice). To-

pica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv (ca în japoneză).

D.: *hokkaido* ((y)ezo) și *sakhalin* (*saghalin*), cu dificultăți de înțelegere; subvarietăți. Deosebiri pe gr. de vîrstă. Forme diferite ale pronumelor personale în funcție de vîrstă și sexul vorbitorului și/sau conlocutorului. Cuvinte speciale folosite în locul celor obișnuite de anumite categorii de verb. (femei, copii) sau în funcție de împrejurări și îndeletniciri. De pildă, în sezonul pescuitului de somoni, aceștia sînt desemnați cu un termen special în locul numelui obișnuit (care înseamnă și „păstrăv”).

Nu se cunoaște istoria l. A. deoarece aceasta neavînd scriere, nu există atestări vechi (doar toponimia constituie o sursă). Probabil mai răspîndită în trecut (și în ins. Kurile — d. *kuril* (*shikotan*) dispărut —, și ins. Ryukyu). Poemele epice transmise pe cale orală sînt create într-o l. sintetică complicată, diferită de vorbirea uzuală actuală. Nu are literatură cultă scrisă (doar traduceri ale *Bibliei* cu alfabet latin*).

36 AISOR (AYSORSKIJ), i. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. U.R.S.S. (R.S.S. Armeană); 50 000 verb.

Numele este de origine armeană* (*aysor* „asirieni”). I. de tip arameic* orientat, ai cărui verb. s-au stabilit în Armenia după războiul ruso-persan (1827—1828). Statut de l. literară. Literatură scrisă în alfabet latin* (ortografie fonetică).

37 AKAN (TWI-FANTE) 1. l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana*; 2 mil. verb. L. dominantă în Ghana, folosită în administrație, școli, presă, emisiuni radiofonice.

2 tonuri de bază. Importanța lexicală a contrastelor de ton este slabă: la verb numai radicalele monosilabice au tonuri care trebuie specificate în dicționar, iar la substantive numai radicalele monosilabice care aparțin unei mici subclase a posesiei inalienabile (nume de părți ale corpului și grade de rudenie). De aceea, A. poate fi considerată un tip original de l. tonală. Fenomenul de coborîre a cheii, manifestat prin *downstep* și *downslide*, este distinctiv fonologic. Armonie vocalică de tip încrucșat. Serializarea verbelor.

D.: *akan*, *ak(y)em*, *asante* (*ashanti*), *fante* (*fantl*, *mfantse*), *twi* (*akuapem*, *akwapem*, *chwee*, *tshi*).

2. subgr. de l. format din l. A., *anyi**, *baule** și *guang**.

38 AKHA (AKA, KAW), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birmanlolo* de S. *Thailanda* (N); 33 000 verb.

În d. *alu* 10 vocale. Aspirate surde. Structura silabică CV(C). 3 tonuri.

39 AKKADIANĂ (ACCADIANĂ, ASIRO-BABILONEANĂ), cea mai veche l. semitică* atestată, formînd ramura de NE a acestei fam. și una din l. internaționale de civilizație ale lumii antice (l. regatului Mesopotamiei) folosită în relațiile diplomatice comerciale și culturale în întreg Orientul Apropiat, unde a coexistat cu numeroase l., care i-au influențat realizările locale. După cucerirea persană (539 î.e.n.), A. a coexistat cu arameica*; cele 2 l. s-au influențat reciproc. Arameica a înlocuit A. întii ca l. vorbită, în sec. 4 î.e.n.; ca l. savantă și religioasă, A. a mai supraviețuit pînă la începutul e.n.

Sistemul fonologic al A. cuprindea, se pare, 20 consoane și 8 vocale scurte și lungi, cantitatea vocalică avînd rol morfologic. A. avea 2 genuri și 3 numere, folosirea dualului limitîndu-se însă la cuvinte care denumesc părți ale corpului. Pe lângă trăsături semitice generale, A. avea și trăsături proprii, în special în morfologia verbului.

Existența A. se întinde între milen. 3 î.e.n. (poate și înainte) și începutul e.n., cînd a încetat definitiv să fie folosită. Nu a lăsat urmași. A coexistat la început în Babylonia cu *sumeriana*, pe care a înlocuit-o mai întii ca l. vorbită, apoi ca l. scrisă, fiind însă influențată de aceasta, ceea ce a determinat unele deosebiri ale l. A. față de celelalte l. semitice (reducerea numărului consoanelor laringale, poziția predicatului la sfîrșitul propoziției, împrumuturi lexicale și unele procedee ne-semitice de formare a cuvintelor). Primele atestări ale A. constau din nume proprii și comune care apar sporadic în tăblițele pictografice monolingve sumeriene. Tăblițele A. bilingve ulterioare alcătuiesc adevărate vocabulare. Evoluția A. se caracterizează, printre altele, prin căderea vocalelor finale, reducerea numărului de cazuri etc.

După perioada veche, în care păstrase o relativă omogenitate, A. s-a ramificat, la începutul milen. 2 î.e.n., în 2 d. principale: *babilonean*, mai inovator, în S (cu subd.) și *asirian* în N, înlocuit treptat de primul. A. a avut realizări literare importante și variate; din producția literară propriu-zisă trebuie amintită celebra epopee despre Ghilgameș.

Dintre toate l. semitice, A. este singura care a adoptat prin anii 2 500—2 400 î.e.n. scrierea cuneiformă sumeriană, avînd un număr mare de semne (cca 600) cu o dublă referință — semantică și silabică, cea din urmă însă fără caracter sistematic. Spre deosebire de scrierile folosite pentru alte l. semitice, cea cuneiformă nota și vocalele. Din epoca tîrzie s-au păstrat documente scrise cu caractere arameice și grecești*. Textele A. au început să fie descifrate în prima jumătate a sec. 19.

40 AKPAFU (SIWU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 1 500—8 230 verb. (surse diferite).

41 AKYE (ATCHI, ATSHIE, ATTIE, KUROBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 50 000—60 000 verb. D.: *atobu, bode*.

42 ALABA (ALLABA, HALABA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 40 000—50 000 verb. (surse diferite).

D.: *kembata (kambatta, kembatinya)*.

43 ALACALUF (ALAKALUF, ALIKU-LUF), l. amerindiană din ram. andeană*. *Chile* (S); 400 verb. L. indigenilor din strimtoarea Magellan.

D.: *aduiptiin (adwiptiin), caucahue (caucaue), chono, enoo (psehera), lecheyal, yequinahue (yekinname)*.

44 ALADIAN (AL(L)ADYAN, ALAGIAN, ALAGYA, ARAGYA, JACKJACK), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 7 000—8 000 verb.

45 ALAMBLAK, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 066 verb.

Pare a avea un sistem de 2 genuri cu elemente de acord.

46 ALANGAN, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 3 000 verb.

D.: eventual *aglubang de V (barabong)* — sau d. al l. *tadyawán**.

47 ALAWA (ASI, UWASSI, WAS(S)I), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 11 000 verb.

48 ALBANEZĂ (ARBER, ARBRESH, ARNAUT, SHKIPĒRI, SHQHIP(NĪ), ŠHQIP, ŠKIP, ZHGAGĚ), l. indo-europeană* izolată din gr. oriental, formează singură o ram. (cu cel mai mic număr de verb.). *R. P. Albanța, R. S. F. Iugoslavia, Italia* (S, Sicilia), *Grecia, Turcia, R. P. Bulgaria, S.U.A., U.R.S.S.*; 3 mil.—4 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R. P. Albania. Apartenența la fam. indo-europeană a fost dovedită abia în 1854 de Franz Bopp.

„Fizionomie” proprie în cadrul fam. indo-europene. În d. *tosc* 7 vocale; vocale caracteristice: *ə* (apropiată de rom. *ă* — notată *ē*), *ī*. 27 consoane (fricative, africcate, *h, ñ*, spirante interdental *th, dh*). 1 semiconsoană (*y*). În d. *gheg* vocale nazalizate. Categoriile gramaticale și părțile de vorbire corespund cu ale celorlalte l. indo-europene. Păstrează o serie de elemente arhaice în sistemul verbal (de ex. desinențe personale distincte pentru diazelele activă și medie). Adjectivul are un prefix care

exprimă acordul cu numele. Verbul prezintă numeroase neregularități. Unele schimbări morfologice radicale față de indo-europeană. Trăsături morfosintactice ale comunității lingvistice balcanice (comune și cu româna*): identitatea de formă între genitiv și dativ la nume, postpunerea articolului hotărît, modul de formare a numeralilor între 11 și 19, formarea viitorului cu ajutorul verbului „a voi” (în d. *tosc*), înlocuirea infinitivului cu o formă verbală personală în propozițiile subordonate. Topica: subiect-verb-obiect și, de regulă, substantiv-adjectiv. Elemente de vocabular comune cu româna (cîteva zeci de cuvinte) — explicabile fie prin substrat comun, fie prin vechi contacte între verb. celor 2 l. Foarte multe împrumuturi lexicale, în special din latină* (cca 650 cuvinte), greacă*, slavă veche*, l. slave* învecinate (sîrbo-croată*, macedoneană*) italiană*, turcă* (în special în d. *tosc*).

2 d. principale în Albania — *gheg* la N de riul Shkumbi (cu mai multe subvarietăți) și *tosc* (mai unitar) la S, reciproc inteligibile cu excepția graiurilor extreme. Cele mai importante deosebiri constau în rotacismul lui *n* intervocalic și preferința pentru propoziții subordonate prin conjuncții în *toscă*, și în monoftongarea diftongilor ascendenți, folosirea auxiliarului „a avea” la formarea viitorului și construcțiile infinitivale în *ghegă*. Enclavele din Italia (din sec. 15, ca urmare a invaziei turcești pe teritoriul albanez, și din sec. 17) și din Grecia sînt *tosce*, cele din Iugoslavia — de tip *gheg*, cu diferențieri ulterioare (în special prin împrumuturi lexicale). L. literară (*shqipni*) a început să se dezvolte în a 2-a jumătate a sec. 19 pe baza d. *gheg*. După cel de-al doilea război mondial s-a dezvoltat l. oficială (*shqipëri*) bazată pe d. *tosc*.

Cel mai vechi text cunoscut: o scurtă formulă de botez din 1462. Prima tipăritură păstrată este un catehism apărut în Sicilia în 1592.

A fost scrisă cu ajutorul diferitor alfabet — chirilic, grecesc*, arabic*-turc*, latin*; din 1900 a fost adoptat oficial cel latin (congres pentru unificarea ortografiei în 1972).

49 ALEUT(Ă), l. amerindiană din fam. eskimo-aleută*, constituind singură o ram. a acestei fam. *S.U.A., U.R.S.S.* (ins. din Oc. Înghețat de Nord); 600 verb.

3 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *atka (aleut central), atlu(an) (aleut vestic), unalaska (aleut estic)*. Unii consideră *atka* și *unalaska* l. separate. Primul alfabet — întocmit de misionari ruși pe baza alfabetului chirilic (1825). Din sec. 20 alfabet latin*.

50 ALFENDIO (ARAFUNDI), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

51 ALGONKINĂ (ALGONCHINĂ, ALGONKINE, ALGONONSKA, ALGONQUI(A)N) 1. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-algonkin (vezi mai jos 2.), poate cea mai extinsă din *America de Nord*; 100 000 verb. 17 l., în LL 12. Cele mai importante: cree, ojibwa(y), micmac. Numele provine de la cel al unui mic grup indian numit astfel de francezii veniți în Canada. 2 etimologii posibile: *algoomaking* „înruștat cu șefii”, „de toate rasele” și *aloomoking* „locul unde se pescuiește cu harponul”. 4 l. A. (cree, fox*, ojibwa, *menomini*) au fost folosite de lingvistul american L. Bloomfield în una din primele demonstrații de aplicare a metodei comparative la l. fără istorie literară. L. massachusetts* — cunoscută prin prima traducere a *Bibliei* într-o l. amerindiană.

L. de tip polisintetic, cu sufixe având rol important. Sufixe primare indică stări ale materiei (solid ca lemnul, ca piatra, lichid, lucru care se aseamănă cu coarda), unelte, părți ale corpului, femeie, copil (de ex. în *menomini* forma verbală *kepa:hkwaham* „el pune un copac” are radicalul *kepa:hkwah* format din rădăcina *kep* „astuparea unei găuri” și sufixele primare *-a:hkw-* „lemn sau alt corp solid de tărie asemănătoare” și *-ah-* „a acționa asupra unui obiect inanimat cu un instrument”). L. A. fac distincție de gen animat/inanimat, dar cu o repartitie a obiectelor diferită de cea din l. indo-europene*: la animate sînt incluse, în afară de animale și arbori, pietre, soarele, luna, stelele, tunetul, grîul, piinea, tutunul, sania, cărămida etc., iar printre inanimate cășuna, coarda etc. Sistem de numărare în baza 5, transformat în mare parte în sistem zecimal.

Datorită faptului că l. A. au fost primele cu care au intrat în contact franceza* și engleza*, cuvintele A. predomină între împrumuturile din l. ameridiene făcute de cele 2 l.: *hichory*, *hominy*, *moccasin*, *moose*, *oposum*, *persimmon*, *rancoon*, *sachem*, *skunk*, *squaw*, *terrapin*, *tomahawk*, *tolem*, *wigwam*, *woodchuch*. Multe nume de locuri: *Mississippi* = *missl* „mare” + *sipiy* „apă”.

2. MACRO-ALGONKIN, *phylum* ce cuprinde 2 fam., ambele în LL (algonkină 1., muskogean) și 7 l. izolate. În *yurok*, una din l. izolate, există o vocală aparte *r*; cînd ea apare într-un sufix, vocalele temei se modifică *l'o'oyè* „negru” + *r'y* (sufix pentru animate) > *lr'ryr'r'y* „animal negru”. Deosebiri de organizare semantică a vocabularului față de l. indo-europene* — de ex. în *yurok* termenii generici se referă la „mamifer patruped”, „pește”, „șarpe”, „păsări”, „copac”, „tufă”, „larbă”, „floare” și „boabă”. Într-o asemenea structură, un termen ca *wrryr* „păduche de

cap” nu poate fi subsumat unei clase mai cuprinzătoare „păduche” sau „insectă”, deoarece acești termeni lipsesc. În astfel de sisteme semantice raportarea nu se face la genul proxim, ci prin asemănare: o tufă necunoscută nu va fi descrisă ca „un fel de tufă”, ci ca *sahsip seyon* „ceva asemănător cu liliacul sălbatic”.

52 ALTAI (ALTAICĂ, ALTAJSKIJ, OIROT), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de N. U.R.S.S. (reg. autonomă Gorno-Altai); 45 000—49 000 verb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 19 (22) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *altai-kizhi*, *tälăgit* (*telengit*), *tele* (*ng*) *jut*.

Una din puținele l. siberiene care au avut scriere și o oarecare literatură și înainte de 1917 (alfabetul rus* introdus de misionari în prima jumătate a sec. 19) — traduceri religioase, opere literare laice.

Influență mongolă*.

Împrumuturi din A. în kirghiză*.

53 ALTAICĂ (TURANIANĂ, TURCOMONGOLĂ), fam. de l., eventual ram. a unei presupuse fam. uralo-altaice*. *Turcia*, *Cipru*, U.R.S.S., *R. P. Chineză*, *R. P. Mongolă*, *Coreea*, *Japonia*, *Afganistan*, *Iran*, *Irak*, *Siria*, *R. S. România*, *R. P. Bulgaria*, *R. S. F. Iugoslavia*, *S.U.A.*, *Brazilia*; 188 788 000—225 mil. verb. (surse diferite). 2 ramificații principale: *de V* (turcică*) și *de E* — împărțită la rîndul ei în 4 ram., toate în LL: mongolă, tungusă, coreeană, japoneză. Înrudirea l. turcice, mongole și tunguse a fost susținută pentru prima oară în 1730 de F.J. von Strahlenberg, care a formulat și ipoteza înrudirii l. A. cu l. uralice*. Apartenența la aceeași fam. a tuturor gr. enumerate este considerată încă nedovedită definitiv. Presupunerea unei înrudirii cel puțin îndepărtate se bazează pe similitudini incontestabile — socotite însă fie consecința descendenței dintr-o l. proto-A. comună, urmată de o dezvoltare divergentă, fie rezultatul împrumuturilor reciproce și al evoluției convergente a unor l. neînrudite la origine, dar care s-au aflat la un moment dat în vecinătate directă. Actualmente cunoaște o mare extensiune geografică, cuprinzînd însă unele reg. cu densitate mică a populației (unele l. — număr mic de verb.). 35—61 l. (surse diferite), în LL 37; cele mai importante: coreeană, japoneza, mongola, turca.

În general au sisteme consonantice simple și puține grupuri de consoane. Nu au tonuri (japoneza are un sistem asemănător celui tonal). Sînt în general l. aglutinante, cu armonie vocalică între sufix și radical (ca și l. ural-

lice), care nu se regăsește însă în coreeană și japoneza actuală. Nu exprimă formal genul natural. Multe l. au cazuri gramaticale, ca și l. uralice. Nu au articol definit (ca și l. din gr. finic*). Postpozițiile predomină asupra prepozițiilor. Articolul precedă numele. Verbul stă la sfârșitul propoziției.

Cele mai vechi atestări: sec. 7 (japoneză).

L. A. din U.R.S.S. folosesc forme modificate ale alfabetului rus*, celelalte — în general alfabetul latin*.

54 **ALTAI DE NORD**, l. din fam. altaică*, ram. turcă*. U.R.S.S.; 16 000 verb.

D.: *chalkandu* (*lebe'd tatar, shalkandu, tschalkan*), *kumandy* (*kumandjisch*), *tuba*.

55 **ALU** (DIA, METRU), l. papua* din *Phylum Torricelli**. Papua-Noua Guinee; 1 850 verb.

Cuvinte A. sint folosite în scopuri estetice în cîntece în l. buin*.

56 **ALUR(U)** (ALORO, ALUA, ALULU, ALURU, LUR(I)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. Uganda, Zair; 200 000 verb.

57 **AMAHUACA** (AMAWACA, SAYACO), l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. pano. Peru, Brazilia; 3 000—4 000 verb.

Una din l. amerindiene cel mai bine cunoscute. Sistem vocalic bogat (4 orale și 4 nazale); 12 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV. L. cu sufixe. Acuzativul (adesea și nominativul) are sufix. Între substantivele și sufixele cazuale se intercalează un sufix de pl. Genitivul se antepune. Verbul stă la sfârșitul frazei. Subiectul verbului e marcat cu o desinență: *Irikī Makari iukakī* „Iriki l-a întrebat pe Makari”, *Makari Iriki idiki* „Makari i-a spus lui Iriki”.

D.: *inwaken, viwivaken*.

58 **AMANAB**, l. papua*. Indonezia (V ins. Noua Guinee); 2 700 verb.

Considerată l. sufixală, dar posesia se exprimă prin elemente pronominale postpuse.

59 **AMA(P)** (AMAWA, AMO, AMON(G)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Nigeria; 3 547 verb.

60 **AMAR** (AMARCOCCHE, AMMUR, BANNA, BESHADA, HAMAR(KOKE), HUMMERCOCHE, NKAMAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. Etiopia; 22 500 verb.

61 **AMASI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Camerun; 10 000 verb.

62 **AMBRYN DE SUD-EST** (AMBRIM, AMBRIN, AMBR, AROSI, AROTI, (CHIN)AMBRYM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. Vanuatu (ins. Ambrym = = Ambrym = Ambrin); 1 500 verb. L. separată sau d. al unei l. *ambryn centrale* sau *ambryn de sud* (*baiap*).

6 vocale scurte, 5 lungi, 15 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

D.: *craig cove* (cîteva sute de verb. și în ins. Efate), *fantiŋ?*, *lanwolwol* (*lonwolwol*), *tavaik* (*taviak*).

63 **AMELE**, l. papua*. Papua-Noua Guinee; 4 110 verb.

Puține texte publicate de misionari.

64 **AMHARICĂ** (ABISINIANĂ, AMARIN-(N)YA, AMHAREGNA, AMHARIC, AMHARINYA, ETIOPIANĂ, KUCHUMBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. Etiopia, Somalia, Sudan; 8 mil.—9 mil. verb. (surse diferite). Numele provine de la provincia Amhara. L. națională în Etiopia.

Numeroase rădăcini cu 4 consoane (față de 3 în general în l. semitice); are și rădăcini cu 2 consoane. 7 vocale, 50 consoane, 2 semiconsoane. Consoanele laringale, cu excepția lui *h*, au dispărut. Numeroase consoane prealatale (ultimele particularități se datorează substratului cușitic*). L. flexionară de tip analitic. Nu mai are flexiune nominală, raporturile în frază fiind marcate prin cuvinte auxiliare și topică. Numeroase forme compuse cu auxiliare. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Propoziția subordonată precedă propoziția principală.

Unitate dialectală foarte marcată.

Primele scrieri datează din sec. 13 (corespondență oficială). Cele mai vechi poezii — din sec. 14—15. În sec. 19 a început să se constituie o literatură (la început traduceri din gheză*, ulterior lucrări didactice și proză originală).

A folosit alfabetul etiopian*; la cele 7 semne ale acestuia s-a adăugat un semn special pentru a nota consoanele prealatale, inexistente în gheză. La început s-a scris de la dreapta la stînga, dar, sub influența greacă*, acum se scrie de la stînga la dreapta. În text, înaintea fiecărui cuvînt sint plasate 2 puncte.

65 **AMI** (AMIS, AMIȘ, PANGTSAH), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. R. P. Chineză (Taiwan); 87 345 verb. (1960).

D.: *baran* (*falanao, maran*), *kibi* (*kivil*), *sabari, taparon* (*tavalon*), *tauran* (*ami(s), nataoran*).

66 **AMUESHA** (AMUEXA), l. amerindiană din fam. arawak*. Peru (S); 4 000—9 000 verb.

9 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane.

67 **AMUZGO** (AMISHGO, AMUCHGO, AMUSGO), l. amerindiană din *Phylum otomanguean**. Mexic (Guerrero, Oaxaca); 8 000—12 000 verb. (surse diferite).

12 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CCCC(V) (?).

68 **ANABERG** (RAO), l. papua*. Papua-Noua Guinee; 2 000 verb.

Persoana și numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

69 **ANAL**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 650 verb.

70 **ANDARUM**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 020 verb.

71 **ANDEANĂ**, ram. complexă de l. amerindiene din *phylum* andean-ecuatorial*; cuprinde 4 fam. (cahuapanam*, *chon*: 2 l., *xibito-cholon*: 2 l., *zaparoan*: 5 l.), 1 *phylum* (quechumaran*) și 8 l. izolate (printre ele alacaluf*). 6 mil.—7 mil. verb. Cele mai importante l.: quechua*, aimara*.

72 **ANDEAN-ECUATORIAL**, *phylum* de l. amerindiene, cuprinde 4 ram., toate în LL: andeană, ecuatorială, jivaroan, macro-tucanoan.

73 **ANDI** (ANDĂ, ANDIJSKIJ, Q'UANNU), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 8 000—24 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 57(58) consoane (lungi, aspirate, glotalizate sau combinînd ultimele 2 trăsături cu labializarea), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Conjugare după clasa căreia îi aparține subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *andî, gaganl, kvanxidati, munin, rikvani, zilo*. Ca l. literară se folosește avar*.

74 **ANDONI** (OBOLO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 50 000 verb.

75 **ANGA** (KUKUKUKU), fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 43 000 verb. 11—13 l., în LL 6: barua, kapau, menye, simbari, wajokeso-ampale, yagwoia.

2 puncte de articulare la oclusivele velare. Serie suplimentară de oclusive glotalizate (lipsesc în barua*). Absența genului și claselor. Preponderența sufixelor, totuși număr mare de prefixe. Persoana și numărul subiectului indicate la verb prin sufixe. Dual la mărcile de persoană. Obiectul indicat la verb printr-un prefix. Verbe mediale, cu forme diferite în funcție de identitatea sau non-~ subiectelor și după persoană și număr. Formele de pers. 2 și 3 non-sg. identice la verbele mediale și finale. 2 clase de nume — care apar legate de mărci de posesie și libere. Negația la verbe indicată printr-un prefix și un sufix.

76 **ANGAMI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin* sau d. al l. naga*. *Birmania* (N); 35 400—39 000 verb.

Nu are vocale nazalizate. Tonuri — diferențiază cuvinte. Oclusive aspirate numai surde. Nu are foneme retroflexe. Nazale sonore și surde. Opoziția *p/f, n/ŋ* (*ŋ* poate fi și inițial), dar nu *n/ñ*.

D.: *angami, tengima (chäkromá)*.

77 **ANGAS** (GURNA, KORANG(MA), KERANG), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 55 000—130 000 verb. (surse diferite).

9 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane, 3 tonuri. Structura silabică CVCC. Pl. lui „10” înseamnă și „20” (*sar* „10”, *tyerk* „20” și „zeci”); *tyerk kwan* „30” = „trei zeci”. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

78 **ANGAUA** (ANABERG?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 990 verb.

79 **ANGOR** (ANGGOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 250 verb.

6 vocale, 16 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

80 **ANGORAM** (PONDO, TJIMUNDO), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 verb. Denumită *pondo* după cuvîntul local care înseamnă „om”.

Clase nominale cu acord complet.

81 **ANKWE** (ANKOUÉ, GOEMAI, KE-MAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 13 500 verb.

6 vocale.

D.: *montol, sura*.

82 **ANUAK** (ANIYOUAK, AN(Y)WAK, NURO, YAMBO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). Foarte apropiată de shilluk*. *Sudan, Etiopia*; 40 000—56 000 verb. (surse diferite).

83 **ANYI** (AGNI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, care împreună cu baule* este considerat de unii l. (CTL), sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș, Ghana*; 80 000—100 000 verb. (surse diferite).

Armonie vocalică de tip încrucișat. Nu are genuri (acțektivul este invariabil): *bya tende* „om mare”, *bla tende* „femeie mare”, *nane tende* „bou mare”.

D.: *afema (samwi), anufo (brisa, brus(s)a, buressa), nidyenye, safwi (assaya)*.

84 **AO** (DUPDORIA, HATIGGORIA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 15 500—30 000 verb.

D.: *changki (tsanki), chungli (tsungli), tungsun, tunli*.

85 **ARA**?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (Celebes); 75 000 verb.

86 **ARABĂ** (ARABIC, ARABISCH, 'ARABIYYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Arabia Saudită, R. A. Yemen, R. D. P. Yemen, Oman, Kuwait, Emiratele Arabe Unite, Bahrain, Qatar, Irak, Siria, Liban, Iordania,*

Egipt, Sudan, Libia, Tunisia, Algeria, Maroc, Mauritania; 147 mil. verb. În afara acestor țări, unde este l. națională, A. este foarte răspândită în Asia și în unele țări africane ca l. religioasă. Cea mai importantă l. semitică, una dintre cele mai răspândite l. de pe glob, atît ca întindere geografică cît și ca număr de verb. Din 1974 l. a O.N.U. La origine, *arab* însemna probabil „nomad care trăiește sub cort”.

La fel ca în celelalte l. afro-asiatice, cuvîntul este format dintr-o rădăcină alcătuită de cele mai multe ori din 3 consoane. Importanța rădăcinii este atît de mare încît dicționarele sînt ordonate după rădăcini și nu după cuvinte. Consonantism bogat (28) cu elemente total diferite de cele din l. indo-europene*: 6 larigale (*kh, gh, h, ‘, ħ, ’*) și 4 consoane emfaticе (*ʔ, ɖ, ʒ, ʒ*) care au o articulație forte ce influențează vocalele alăturate. Nu are *p, v, g*. Vocalism redus (3), dar cantitatea vocalică are valoare fonologică. Sistemul gramatical al A. se bazează pe o combinație de rădăcini consonantice și scheme în care vocalele au un rol important. Rădăcina conține baza înțeleșului lexical, iar combinațiile vocalice redau sensul gramatical. Un cuvînt ca *kātib* „secretar” este constituit din rădăcina *ktb* „a scrie” și schema *-ā-i* „cel care face acțiunea exprimată de rădăcina *ktb*, cel care scrie, secretar”. De la rădăcina *ktb* se pot forma: *kataba* „a scris”, *kātaba* „a fost în corespondență cu cineva”, *kūtab* „carte” etc. Cu aceeași schemă *-ā-i* se formează, de la rădăcini diferite: *shārib* „cel care bea”, *sākin* „cel care locuiește, locuitor”, *ṭālib* „cel care cere, student”, *khāliq* „cel care creează”. În afara cuvintelor primare care constau din rădăcină și schemă, A. are un procedeu original pentru a exprima prin derivate procese dintre cele mai nuanțate în raport cu sensul rădăcinii. El constă din a construi pe o rădăcină, cu ajutorul unor prefixe sau sufixe sau prin reduplicări ale consoanelor, după scheme fixe, forme „derivate” (verbale sau nominale). Formele derivate verbale, în număr de 15 (numai 9 productive), pot fi realizate prin reduplicarea consoanei a 2-a a rădăcinii; se obțin astfel verbe care exprimă intensitatea sau repetiția (*kasara* „a sparge” — *kassara* „a sparge în bucăți mici”), sensul „factitiv” (*qadima* „a fi în față” — *qaddama* „a pune în față”), ideea de „a numi într-o funcție” (*ra’s* „șef” — *ra’asa* „a pune în frunte”). Alt derivat verbal este obținut prin prefixarea lui *ta-* și are sens reflexiv-pasiv (*takassara* „a se sparge”). Derivatele nominale pot fi și ele de mai multe feluri: prin desinența *-iyy* se exprimă diverse raporturi față de sensul substantivului de bază (originea etnică, locală, specialitatea: *madinat* „oraș, Medina” — *ma-*

daniyy „orașean, locuitor din Medina”; prin desinența *-iyyat* se exprimă noțiuni abstracte, nume de doctrine: *šuyū’iyyat* „comunism”; prin introducerea unui *y* după consoana a 2-a a rădăcinii și prin modificarea vocalei se obțin diminutive: *kalb* „cîine” — *kulayb* „cățel”. A. nu are cuvinte compuse. Substantivul, adjectivul și pronumele au 2 genuri (mase. și fem.). Masculinele nu au desinență specială, în timp ce femininele sînt marcate prin diverși indici (*kabīr* „mare” — *kabīrat* „mare, fem.”, *malik* „rege” — *malikat* „regină”). Există 3 numere: sg., dual, pl.; dualul este marcat printr-un sufix, pl. poate fi marcat printr-un sufix sau prin schimbări ale vocalei interne (*kitāb* „carte” — pl. *kutub*, *rajul* „prieten” — pl. *ri-jal*). Un substantiv poate avea mai multe pl. „interne”; dicționarele dau mai multe forme de pl. (la *nāqat* „cămilă” există 12 forme). Declinarea are 3 cazuri: subiect, regim și obiect indirect. Pronumele au 2 forme: una absolută, cu valoare de subiect, și alta enclitică (cu valoare de obiect direct după verb și de obiect indirect după prepoziții: *’aḥbara-ni* „eî m-a informat”, *’aḥbara-ni bi-hi* „el m-a informat despre el”). Și pronumele au 3 numere: sg., dual, pl. Sistemul verbului A. se caracterizează prin regularitatea și simetria formelor. Pentru majoritatea verbelor primare este suficient să cunoști 2 forme pentru a le ști pe toate celelalte. În flexiunea verbală, realizată cu ajutorul sufixelor, există 3 persoane, 3 numere și 2 genuri. Nu există timpuri, ci aspecte: perfectiv, corespunzător în general unui trecut, imperfectiv pentru prezent și viitor, și injunctiv. Fraza poate fi nominală, cînd indică o stare (primul termen este substantiv), sau verbală, cînd indică o acțiune (primul termen este verb).

A. vorbită prezintă deosebiri dialectale care permit, cu greu, înțelegerea. Există două mari gr. de d.: *oriental* și *occidental*. D. orientale sînt vorbite din Egipt pînă în Siria și Arabia de Nord, iar cele occidentale în Maghreb. Cele mai importante deosebiri între cele 2 gr. sînt de natură lexicală: d. occidentale au cuvinte împrumutate din substratul berber*, din l. negroafricane, din l. romanice* (mai ales franceza*), în timp ce d. orientale au împrumutat din substratul siriac*, persană*, turcă*. Există și numeroase deosebiri datorită modificărilor semantice ale cuvintelor comune de origine A. O trăsătură comună tuturor d. vorbite este pierderea flexiunii cazuale și modale.

Originea A. nu este suficient lămurită; ea trebuie căutată în i. din N Arabiei, care se deosebesc de sudarabică* mai ales prin sistemul de conjugare. Dacă lăsăm la o parte primele documente în A. — cca 40 nume proprii presărate în texte asiriene (sec. 8—7 î.e.n.) — și cele mai vechi inscripții (texte foarte scurte

numite *liḥyanite* și *thamudeene* din N Pen. Arabice, notate într-o scriere derivată din alfabetul sudarabic; din aceeași epocă, sec. 2 e.n., sînt și inscripțiile *safaitice* de la S de Damasc —, cele mai vechi texte în scrierea A. sînt inscripțiile de pe templul Ramm din Sinai (cca 300 e.n.), urmate de altele din sec. 6, un text creștin trilingv: A., greacă* și siriacă* (512—513) și altul de la Haran (text bilingv grec-arab). Se pare că sînt scrise într-o *koiné* — l. comună folosită de poeții din Arabia Centrală și Orientală și în care și-a ținut predicile Mahomed (după unii l. *Coranului* este un compromis între această *koiné* și graiul vorbit la Mecca). După moartea lui Mahomed (632), în noul imperiu care se năștea (la Damasc, Basora și Bagdad) se pun bazele prozei în l. A., ce pornește de la l. *Coranului*. Acesta, ca prim și principal text literar A., devine modelul cel mai autentic de întrebuințare literară a l. A., (în condițiile în care *Coranul* era învățat pe de rost, el influența diverse activități literare din punct de vedere stilistic). Deci, de la începuturile sale, A. exista sub 2 forme: pe de o parte l. scrisă, codificată în gramaticile din sec. 7—8 și caracterizată prin regularitatea schematică a ansamblului gramatical (notarea celor 3 timbre vocalice, cu cantitatea scurtă sau lungă a vocalei, reguli minuțioase de sintaxă, distincții subtile inexistente în A. vorbită modernă, lexic foarte bogat), care constituie A. clasică, și, pe de altă parte, A. vorbită, reprezentată prin o mulțime de d., mult deosebită de A. clasică. Se vorbește chiar de o diglosie A., arabofonul fiind considerat un fel de bilingv (în măsura în care are un anumit nivel socio-cultural). Începînd din sec. 7, A. s-a extins în N Africii, unde a înlocuit latina*, egipteana*, berbera*. A. a dat naștere maltezei*. În deplasarea spre N și E s-a răspîndit ca l. vorbită în țările din Orientul Apropiat. Peste tot unde a însoțit Islamul (Asia Centrală, China de Vest, India, Indonezia, Filipine, Africa Centrală și Orientală), A. s-a impus ca l. religioasă, avînd pentru musulmani aproximativ rolul jucat de latină pentru catolici.

Scriere proprie. Alfabetul A. are 28 litere care notează consoanele, în cea mai mare parte a cazurilor cu forme diferite după cum sînt izolate, finale, inițiale sau mediane. Pentru vocale se folosesc accente deasupra sau dedesubtul consoanelor (numai la școală și în *Coran*); în textele tipărite curente, vocalele nu apar decît pentru a evita confuzii de forme. Există și alte semne complementare care notează atacul vocalic (*hamza*), întărirea consoanei (*šadda*) etc. Cuvintele sînt scrise cursiv, de la dreapta la stînga. Alfabetul A. a cunoscut mai multe forme: o formă colțuroasă, rigidă, folosită în manuscrisul *Coranului* și pe merit

vreame de multe secole (scrierea *cufică*), înlocuită de una cursivă, rotunjită, cu multe ornamente (scrierea *nashî*). Ultima este scrierea de mină în Maghreb și folosită în tipografie. Scrierea simplificată *ruq'î* este scrierea de mină orientală. Alfabetul A. s-a întins foarte mult, servind la notarea unor l. ca turca*, persana*, hindi* etc. A. a fost notată și cu alte caractere: ebraice* de către evrei și latine* în Malta. *Coranul* a fost editat recent în scrierea latină adaptată pentru turcă.

Cuvinte A. au pătruns în masă în lexicul unor l. importante (persană, turcă, hindi, malaieză*, hausa*, swahili*). Mulți termeni au fost împrumutați de toate l. europene, inclusiv româna* (*albatros, alchimie, alcool, alcov, algebră, arsenal, elixir, gazetă, girafă, harem, magazin, minaret, moschee, sirop, sofa, sultan, șerbet, tarif*). În l. balcanice (ca și în română) multe cuvinte A. au intrat prin turcă: *aba, amanet, bamă, băcan, casap, catifea (și cataif), chef, fițil*. Multe cuvinte A. au l. spaniolă* și d. sicilian al l. italiene*.

87. ARAMEICĂ (ARAMAIC, ARAMEEANĂ), gr. de l. și d. foarte apropiate între ele din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Siria, Irak, Liban, Iran, U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană); 20 000—200 000 vorb. (surse diferite). Formează împreună cu cananeeana* subgr. occidental nordic. Numele este de origine ebraică*.

D. vorbite în prezent sînt de 2 tipuri: *neo-A. occidental* și *neo-A. oriental*. Primul (*siriatic occidental*), folosit de cîteva mii de vorb. în Liban (în satul creștin Ma'lula și în 2 sate vecine musulmane), nu a dat texte literare. Toți vorb. sînt bilingvi (folosesc și araba*). Tipul oriental (*neo-siriatic, siriaca vulgară*), reprezentat de graiuri fără importanță literară în trecut, s-a păstrat numai în regiuni muntoase din Kurdistan, unde se amestecă cu graiuri kurde*; este vorbit de creștini nestorieni, creștini caldeeni trecuți la catolicism, iacobiți și evrei. Principalul d. este cel din jurul lacului Urmia; misionarii catolici și protestanți au făcut din el un fel de l. literară la sfîrșitul sec. 19 (scriere *nestoriană*, pentru care vezi siriaca*). Include și i. aisor*. Acest tip se caracterizează prin dispariția vechii conjugări, înlocuită prin una cu 2 aspecte (perfectiv-imperfectiv). Numeroase împrumuturi lexicale din arabă, kurdă și i. turcice*.

A. a fost una dintre l. cele mai importante ale antichității. Răspîndită la început în Siria, unde s-au stabilit fostele triburi de nomazi; arameicii devenind funcționari și mercenari ai regilor asirieni și persani, A. s-a răspîndit în tot Orientul Apropiat, ocupînd domeniul akkadian* și eliminînd ebraica și feniciană*. În extinderea spre occident a fost oprită în Egipt de greacă* — în schimb A. a oprit răs-

pândirea l. grecești în Asia. A fost timp de un mileniu (sec. 3 i.e.n. — 650 e.n.) principala l. oficială și scrisă din Orientul Apropiat. În sec. 6, odată cu cucerirea Babilonului de către Cirus, devine l. administrativă a marelui Imperiu persan. Cuceririle lui Alexandru cel Mare au pus capăt dominației A., locul ei fiind luat de greacă. Începând din sec. 7 este înlocuită de arabă. Cele mai vechi texte, se pare din sec. 9 i.e.n., provin din localitatea Zengîrli (Turcia). Din sec. 5 i.e.n. texte pe papyrus descoperite la Assuan (Egipt). Vechea A. era l. vorbită de poporul evreu care abandonase ebraica. În această l. au fost scrise o parte din cărțile *Bibliei* (*Esdras*, sec. 3 i.e.n., *Daniel*, sec. 2 i.e.n.); Iisus ar fi predicat în A.

Începând cu o epocă ce nu poate fi exact precizată, A. s-a împărțit în cele 2 gr. de d. (*occidental* și *oriental*), separate de Eufrat și atestate la epoci diferite. D. occidentale sînt: *palestinian* (sec. 2 i.e.n. — 6 e.n.), cu texte iudaice, samaritene și creștine; *nabateean* (sec. 3 i.e.n. — 106 e.n.), vorbit de nabateenii din Petra (Arabia) și Bosra (N Palestinei), cu numeroase inscripții care ajung și în Italia; *palmyrenean* (sec. 1 i.e.n. — 273 e.n. — cînd orașul Palmyra, de la N de Damasc, capitala caravelor care uneau G. Persic cu Mediterana, a fost distrus de romani), cu multe inscripții, cel mai adesea însoțite de versiunea greacă. D. orientale sînt: siriaca*, cel mai important alături de A. *talmudică din Babilon*, în care școala iudaică din Babilon a redactat între sec. 4 și 6 *Talmudul din Babilon*; *mandeean* (folosit din sec. 7 pînă astăzi de o sectă creștină din Irak), considerat cel mai autentic d. A. La acestea se adaugă d. vorbite și astăzi, menționate mai sus.

A. a fost scrisă la început cu alfabet fenician (sec. 9). Semnele s-au îndepărtat treptat de cele primitive, ajungîndu-se la alfabetul A. *pătrat*. După separarea în d., alfabetul a suferit schimbări: scrierea *nabateeană* este prima scriere semitică pe piatră cu litere în parte legate; scrierea *palmyreneană* are literele aproape totdeauna separate (forma ei cursivă a fost un intermediar între scrierea A. și alfabetul siriac). Pentru d. *talmudic din Babilon* s-a folosit scrierea ebraică pătrată, iar d. *mandeean* folosea o scriere cursivă cu caractere legate, independentă de siriacă. Alfabetul A. a pătruns pe drumul caravelor pînă în Asia Centrală, unde a servit la notarea l. uigure* (sec. 13—15).

88 **ARAPAHO(E)** (ARAPOHO(E), ARRAPAHO), l. amerindiană din fam. algonkină*. S.U.A. (Oklahoma, Wyoming); 1 000—3 000 verb.

D.: *atsina* (*ahahnelin*, *ahenin*, *Fall Indians*, *gros ventre*), *nawahinehena* (*nawunema*, *nermonsinnanee*, *arapah de S*).

89 **ARAPESH DE SUD**, l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 8 070 verb.

90 **ARAPESH MONTANĂ** (MOUNTAIN ARAPESH), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 verb.

91 **ARAUCANĂ** (ARAUCANIAN, ARAUKAN, AUCAN(IAN), MAPUCHE), l. amerindiană din *phylum* penutian*. *Chile*, *Argentina*; 200 000 verb. Numele A. a devenit cunoscut datorită poemului epic *La Araucana* de Alonso de Ercilla, care glorifică rezistența indienilor din Chile. *Mapuche* „oameni ai pămîntului” este denumirea folosită de indieni.

6 vocale (vocală identică cu rom. *l*). Consoane ocluse surde; o singură africată (*č*) și o singură palatală (*č'*). Fricative sonore devenite surde (*l*, *ll*, *r*), ca în galeză*. Numărul și cazurile nu se indică la substantiv. Posesivul se antepune substantivului (*ñilonco* lit. „meu cap”) și funcționează ca sufix pentru a indica subiectul verbului. Verbul are dual pentru toate cele 3 pers. La verb se acumulează sufixele (chiar și negația se sufixează) și sînt incorporate în aceeași formă. Subiectul stă la sfîrșitul frazei. Numele zecimală. Vocabular bogat pentru plante medicinale.

D. foarte puțin diferențiate: *huilliche* (*chilote*, *huilli* (*che*), *guilliche*, *velice*, *williche*), *pehuenche* (*pegüenche*, *penwenche*, *picones*, *picunche*).

Influențată de quechua* (lexic; numerele mari: *pataka* „100”, *waranka* „1000”). A folosit un mod de „scriere” (*prou*) asemănător cu *quipu* din quechua — un sistem de frînghii înodate de culori diferite.

Din A. au pătruns multe cuvinte în spaniola* peninsulară (*boldo*, *calamaco*, *canchalagua*, *malón*, *palque*) și americană.

92 **ARAWAK**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. *America de Sud*, *Antile*; 260 000 verb. 71 l., în LL 13. Cele mai importante: *goajiro**, *campa**, *caraiă insulară**, *machiguenga**.

L. pe cale de dispariție. Verbul are sufixe cu un foarte clar conținut adverbial, ca: „noaptea”, „în timpul zilei” ș.a., ca în *macro-panoan**. Cuvintele A. propriu-zise se disting greu de cele din caraiă* pentru că, puțin înainte de venirea spaniolilor, caraii au invadat Antilele.

Numeroase cuvinte din l. A. în l. europene (sînt l. din care spaniola* a luat primul strat de cuvinte indigene americane): *canoă* (atestat în 1493, primul cuvînt imprumutat), *ajî*, *anón*, *batata*, *cacique*, *hamaca*, *iguana*, *maiz*, *pîta*, *tabaco*, *yuca*. Foarte multe în spaniola americană.

93 **ARBORE** (ERBORE, IRBORE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 1 500—3 000 verb.

94 **AREARE**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 15 000 verb.

D.: *areare, doria (dorio)*.

95 **ARGOBBA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia*; 2 500—3 000 vorb. Vorbită de musulmani pe un teritoriu foarte redus la N de Addis-Abeba. Pierde teren în fața amharice*, cu care are cele mai multe afinități.

2 gr. de d.: de N și de S. Texte literare din sec. 19.

96 **ARI** (ABI(D)JI, ADIDJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 6 000—11 000 vorb.

97 **ARMEANĂ** (HAYEREN), l. izolată din fam. indo-europeană* (formează singură o ram.). U.R.S.S. (R.S.S. Armeană), *Turcia, India, Orientul mijlociu și apropiat, SE Europei, Franța, S.U.A., America de Sud*; 3,4 mil.—4 mil. vorb. (surse diferite). Numele *armean* este de origine persană* (prin filieră grecească*); armenii își numesc l. *hayeren*.

În gr. oriental a l. indo-europene (considerată l. *satam*). Inclusă în fam. indo-europeană în 1837 de H. Petermann, dar considerată l. iraniană*. L. Hübschmann a arătat în 1897 că A. nu face parte din această ram., elementele iranieni fiind împrumuturi. Raporturile A. cu alte l. indo-europene (baltice*, slave*, celtice*, germanice*, greacă, latină*, albaneză*) și l. învecinate din alte fam. (l. *anatoliene, toharică*, pelagică, frigiă, l. balcanice vechi — tracă*, urarteană, l. micro-asiatice*) nu au fost încă deplin clarificate. Din cauza îndepărtării față de tipul indo-european și a elementelor de alte origini, A. a fost considerată l. mixtă. Asemănările cu *daca** și ipoteza originii balcanice, interesează și istoria l. române*.

6 vocale, 29 consoane (are consoane aspirate), 1 semiconsoană (*y*). Accent nefonologic, în general pe ultima silabă. Alte trăsături fonetice sînt prezentate mai jos în legătură cu diferențierea geografică și istoria l. A. În morfologie s-a îndepărtat tipologic de indo-europeană, apropiindu-se de l. turcice* — din l. sintetică flexionară în faza veche a devenit analitică și aglutinantă, neregularitățile reprezentînd rămășițe ale vechii flexiuni. Nu are gen gramatical (ca persana și l. turcice). Articol hotărît sufixat *e* (ə) sau *n* (în funcție de anturajul fonetic): *gail-ə* „lupul”. Ca articol nehotărît se folosește forma scurtă a numeralului „unu”. Pluralul la substantive cu sufixul *-(n)er* intercalat între rădăcină și desinența cazuală, ca în i. turcice și gruzină*: nom. pl. *arot'-ner-ə* „luncile”. Declinare sufixală cu 6 cazuri distincte distribuțional și structural: nom., gen., dat. (ultimele 2 pot avea aceeași formă, ca în l. balcanice), ablativ, instrumental, locativ. Postpoziții care cer anumite cazuri. Adjectival, invariabil, precedă substantivul, ca în turcă*

(la fel atributul substantival genitival). Gradele de comparație se exprimă analitic (de ex. la comparativ adjectivul e precedat de *avelli* „mai mult”). Pronumele personale au forme cazuale în parte diferite; formele de gen. se folosesc ca posesive. Verbul exprimă persoana, numărul (sg. și pl.), modul (indicativ, conjunctiv, condițional, imperativ; infinitiv; participiu prezent, perfect și viitor; gerunziu) și timpul (prezent, imperfect, aorist, perfect, mai mult ca perfect, viitor). Majoritatea timpurilor se exprimă analitic, cu ajutorul verbului „a fi”. Pasivul se exprimă printr-un infix, ca în l. turcice — același și la reflexiv: *-u- (-v-)*. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. În domeniul sintaxei frazei, pe lângă legarea analitică a propozițiilor subordonate prin conjuncții și pronume relative, există și construcții sintactice cu infinitive substantivate și participii - cu desinențe cazuale și pronominale.

Actualmente 2 varietăți principale, cu mai multe d. fiecare: de *E* (*arewelahayeren, fusahayeren*) în U.R.S.S., Iran, India, și de *V* (*arewmtahayeren*) în celelalte arii, cu diferențe în fonologie și sistemul gramatical, dar în cea mai mare parte reciproc inteligibile. Gr. occidental atestă o mutație consonantică datînd din Evul Mediu, asemănătoare celei germanice (consoanele sonore au devenit surde aspirate, ejectivele surde au pierdut acest caracter și s-au sonorizat) — comp. numele propriu *Bedrosian/Petrosian*. Ca forme literare cele 2 varietăți folosesc d. din *Ararat* - l. oficială în R.S.S. Armeană — și respectiv cel din *Istanbul* (*dachya hayeren*). Între cele 2 l. literare s-au produs apropieri prin înlocuirea împrumuturilor din turcă cu elemente vechi A. Împrumuturi din rusă* în A. din U.R.S.S.

A. s-a dezvoltat într-o ambianță multilingvă predominant ne-indo-europeană, în special a l. caucaziene* de S (elemente comune cu gruzina; împrumuturi din *laz**, *mingreliană**). Mutații consonantice față de indo-europeană (comp. lat. *pater*, got. *fadar*, A. *hayr*). Atestată din sec. 9 (traducerea *Bibliei*). 3 perioade: 1. A. *veche* (sec. 5—9); influențe grecești în terminologia creștină; A. *clasică* (*grabar/krapar*) era o l. scrisă, probabil un fel de *koiné*; împrumuturi din iraniană, *parthă* și *meda medie*; l. moartă, a continuat să fie folosită în administrație, școală, literatură pînă în sec. 19 și e încă utilizată de biserica gregoriană; 2. A. *medie* (sec. 10—15); folosită și ca l. de cancelarie; împrumuturi din franceză* (în perioada cruciadelor) și din alte l.; 3. A. *modernă* (*ashksarhik*), constituită în sec. 16 în urma mutației fonetice suferite de A. *medie*; recunoscută ca l. literară abia în sec. 19.

Pînă la începutul sec. 5 ar fi fost scrisă cu alfabetul grecesc sau persan. Scriere proprie cu 36 semne (scrisă orizontal de la dreapta la stînga) creată de misionarul Mesrop în 406 după modelul alfabetului iranian *pehlevi* și al celui grecesc. În perioada medie s-au adăugat încă 2 semne (pentru *o* și *f*). Literale acestui alfabet se folosesc și azi ca majuscule. Avea la origine caracter fonetic; pronunțarea actuală se deosebește de cea clasică (predată în școală) prin căderi de vocale, asimilări consonantice, transformarea consoanelor sonore în anumite poziții în aspirate surde; modificări ale ortografiei în R.S.S. Armeană pentru a-i da caracter fonetic.

98 ASARO, i. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 11 597 verb. (1960). L. independentă sau d. al l. *gahuku**.

99 ASMAT, i. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 33 840—40 000 verb. (surse diferite).

În d. din *Flamingo Bay* 6 vocale, 9(12) consoane, 2 semiconsoane. Clic alveolar care exprimă plicitseala. Structura silabică (C)V(C). Formă rudimentară de dual la mărcile de persoană. Contrast vocalic exprimînd deosebirea de sex la unele nume de rudenie. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Cel puțin 3 d.

100 AȘO ((A)-SHÖ, KHYANG, ŚO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 95 500 verb.

D.: *chinbon, chittagong, lemyo, minbu, sandoway, thayetmyo*.

101 ASSAMEZĂ (ASSAM(I)), l. indo-europeeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E (cea mai estică l. indo-europeană). *India* (Assam), *Bangladesh*; 8 mil.—16 mil. verb. (surse diferite). A fost considerată d. al l. bengali* — abia în 1936 a fost recunoscută ca l. distinctă. Una din cele 14 l. regionale oficiale din India.

Asemănări cu oriya*. 6 vocale, totdeauna scurte: *a, e, i, o, u, v*. Nazalizare vocalică fonologică. Semivocale numai în recitarea vechilor poezii sau în vorbirea persoanelor care cunosc sanscrita*. Accentuarea ca în bengali. Aspirate surde și sonore; puternică tendință de asurzire a aspiratelor. Opoziție *n/ŋ* (dar nu *ñ*), *k/x*, opoziție de sonoritate și la fricative. Nu are foneme retroflexe, nici opoziție fonologică între fricativă *ç* și fricativă *s*. Asemănări în structura gramaticală cu bengali. Declinare substantivală cu 7 cazuri, pronominală cu 4. Sistemul cazual și temporal realizat mai curînd analitic. 3 conjugări la verbe.

D.: *de E și de V*.

Influență tibeto-birmană* în fonetică, structură gramaticală (utilizarea sufixelor pronominale), lexic.

Literatură mai săracă decît oriya — în special istorică.

Scriere asemănătoare cu bengali (caractere puțin diferite pentru *r* și *w*).

102 ASU (CHIATHU, C(H)ASU, PARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 9 900 verb.

103 ATÁ, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 7 900 verb.

D.: *dugbatang (dugbatung), tugauanum (tugauanon)*.

104 ATAYAL (ATAIYAL, TA(I)YAL), l. din fam. austroneziană*, ram. atayalică*. *R. P. Chineză* (Taiwan); 36 000 verb. (1958).

6 vocale scurte, dintre care 2 au perechi lungi. Unele vocale nesilabice. Vocalele inițiale sînt precedate de occluziune glotală. 17 consoane; unele nu apar în poziție finală. Nu are grupuri consonantice finale de cuvînt. 2 semiconsoane. Admite atît silabe deschise cît și închise. Accent final. Asemănări cu *saisiyat** și *seediq** în morfologie — în special la pronume și verbe. 3 tipuri de activ și de pasiv, cu forme pentru indicativ-imperativ-conjunctiv, viitor-perfect și negabil, exprimate prin afixe asociate temei (care poate avea formă redusă sau prezenta modificări vocalice și/sau consonantice). Construcție ergativă. Verbul este urmat de unul sau mai multe pronume și poate fi precedat de nume, pronume sau expresii nominalizate indicînd subiectul, obiectul sau circumstanța, fără diferențiere formală. Expresia pronominală constă în general dintr-o formă primară (nominativ) urmată de una secundară: *ktaŋ saku? nia?* „el mă vede” — lit. „a fi văzut eu de către el”. Există și un pronume complex *misu?* „tu de către mine”. Conjugarea este completată prin preverbe cu sensuri ca „trecut”, „negație” etc. Predicatul poate avea și structură nominală, copula putînd lipsi: *?aiat saku?* „Eu sînt atayal”, lit. „Atayal eu”. Mai multe cuvinte care arată existența: *niux* „există (aici)”, *ciux* „există (acolo)”, *uŋat* „nu există”. Atributul este legat de nume printr-o particulă, indiferent de topică (în general substantiv-adjectiv). Particule asemănătoare prepozițiilor, care arată direcția, incluziunea, apartenența, posesia, locativul. Particule finale care precizează sensul propoziției („odinioară”, „deja” etc.).

D.: *atayal, skolyeq, taihyo(o) (bonotsek, metbengetseq), takonŋan, taroko, yukan*.

105 ATAYALICĂ, ram. de l. din fam. austroneziană*. *R. P. Chineză* (Taiwan).

2 sau 3 l., toate în LL: *atayal, seediq*, după unele păreri și *saisiyat* — ar reprezenta rămășițe ale celor mai vechi l. austroneziene din insulă.

106 **ATHAPASCAN-EYAK** (ATHABAS-KAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* na-dene*. *Canada, S.U.A.* (vast teritoriu); 120 000 verb. 30 l., în LL 8. Cele mai importante: navajo*, chipewyan*.

Frecvente consoane glotale (de ex. în *hupa*: *teew* „subacvatic” — *t'eeew* „crud”).

107 **ATLANTIC OCCIDENTAL**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Ocupă partea occidentală a ariei acestei fam. (coasta Africii din Senegal pînă în Liberia). Nu este un gr. unitar, dar are unele trăsături lexicale și gramaticale care îl deosebesc net de gr. vecine. Majoritatea l. din acest gr. sînt vorbite de comunități cu un număr redus de membri. 47 l., în LL 24. Mai importante: fula*, wolof*.

Clase nominale. Sufixe de extensiune verbală. Alternanțe consonantice determinate gramatical, servind de obicei ca parte integrantă a sistemului de clase nominale, dar și în flexiunea verbală: o consoană (de obicei inițială) a fiecărui morfem variază în acord cu contextul gramatical; alternanțele consonantice cunosc serii și grade.

Se disting în general 2 subgr. de l. și d.: *de N* și *de S*.

108 **ATONG**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 10 000 verb. împreună cu alte cîteva l. cu care formează subgr. *koch*.

109 **ATSERA** (ACIRA, A(D)ZERA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 7 816—17 600 verb. (surse diferite).

În d. *kaiapit* 4 vocale scurte, 3 lungi, 25 consoane (are consoane prenazalizate), 2 semi-consoane. Structura silabică (C)(C)V(C). Puține elemente austroneziene — par mai curînd imprumutate decît moștenite. Clasele verbale marcate prin prefixe, care arată cum se îndeplinește acțiunea — cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, în minte, presupunerea unei stări, tăind, aruncînd etc. (trăsătură ne-austroneziană). Nu are clase nominale. Cel puțin o formă verbală medială — *dan*, de ex. în *garam ba-dan sanampou nam ga-dan-ma-an* „oamenii au venit pe un drum unde nu era nimic de mîncat”, lit. „oamenii venînd drum lucru mîncînd nu-fiînd prezent”. Construcții ne-austroneziene. Topica predominantă subiect-verb-obiect o deosebește de l. cu care este grupată pentru celelalte trăsături.

D.: *amari, atsera*.

110 **ATOUT** (ATWOT), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 8 000—25 000 verb.

D.: *apak, aril*.

111 **AU**, l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 3 900 verb. Denumită după cuvîntul indigen care înseamnă „nu”.

112 **AUCUTGE** (GAVIOSE), l. amerindiană din fam. ge*. *Brazilia* (E); 2 000 verb.

113 **//AU//EI** (AUEN, //AU//EN, AUKWE, //KAU//IN, KAUKAU, KOKO), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Botswana, Namibia*; 4 890 verb.

D.: *nogau*.

114 **AUGU**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 3 100 verb. (1960).

115 **AUSHI** (AVAUSI, USHI, VOUAOUSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 29 000 verb.

116 **AUSTRALIANĂ**, fam. de l. (*macrophylum*). *Australia*; 47 000 verb. Una din cele 3 mari fam. de l. din Oceania, alături de fam. austroneziană* și papua*. Ar fi cuprins 260—300 l., din care numai 200 ar mai fi cunoscute într-o măsură mai mică sau mai mare de cel puțin 1 verb. nativ (mulți foarte bătrîni), chiar l. mai răspîndite nedepășind cîteva sute de verb.; în LL 6 l.: kardutjara, mabuiag, tiwi, walbiri, wanman, worora; mabuiag — cel mai mare număr de verb.: 7 000.

Metoda comparativ-istorică este greu de aplicat în vederea clasificării genealogice interne a l. A. S-au propus clasificări tipologice și o clasificare bazată pe procentul de cuvinte înrudite care denumesc 100 concepte fundamentale. L. A. au fost grupate astfel în 28 ram. (fam. „phylice”). O a 29-a ram. ar fi constituită după unii autori, de l. din ins. Tasmania (disparute la sfîrșitul sec. trecut și din care s-a păstrat puțin material; după studii mai recente s-ar apropia de fam. papua). Cea mai mare ram., pama-nyungan*, acoperă 7/8 din continent, cuprinzînd 160—177 l. Celelalte 27 ram. totalizează 80 l. (jumătate din aceste ram. sînt formate din cîte o singură l.) și ocupă N părții centrale.

Este o fam. izolată; asemănările cu alte fam. nu dovedesc o înrudire. Aria pe care o ocupă se caracterizează printr-o omogenitate lingvistică deosebită; în afară de l. suprapusă ulterior, engleza*, o singură l. (din afara continentului) aparține altei fam. — *miriam* (*mer*), l. papua din ins. Torres Straits.

În cadrul fam. A. se remarcă o mare omogenitate tipologică, considerată a fi în domeniul fonologic unică în lume (l. A. concordă atît în ceea ce privește prezența cît și absența unor trăsături). L. fonologic divergente (de ex. mabuiag) sînt socotite rezultatul unor evoluții recente, poate sub influența unor l. ne-A. Remarcabila unitate a sistemelor fonologice se îmbină cu un număr redus de concordanțe lexicale, ceea ce constituie o trăsătură neobișnuită între l. lumii. Astfel, fam. de l. A., deși au rang de *phylum*, sînt mult mai asemănă-

toare fonologie dect 2 fam. de l. amerindiene din același *phylum*, de pildă. În schimb, în ciuda asemănării sau chiar identității de structură, procentul cuvintelor comune d. aceleiași l. (sau l. din aceeași ram.) este foarte redus — de ordinul celui existent de obicei între l. diferite și, respectiv, între fam. înrudite. Deși numărul de foneme variază între 16 (*mulurudji*) și 34 (*arabana*), caracteristicile sistemului sint aceleași: inventar vocalic redus la 3: *a*, *i*, *u* (*a* are frecvența cea mai mare; *i* și *u* nu apar la inițială; *e* și *o* apar mai rar și nu sint totdeauna foneme distincte); la consoane număr mare de puncte de articulare (rareori sub 4, uneori chiar 7). L. A. dau o impresie auditivă caracteristică, la care contribuie și frecvența lui *ŋ* velar la inițială de silabă și de cuvânt. Accentul, plasat mai ales la începutul cuvântului, are rareori rol fonologic. Tonuri apar numai în 3 l. (*alawa*, *mangarei*, *yangman*) și nu este clar dacă au rol distinctiv. Toate l. A. au morfologia cuvântului foarte dezvoltată. Mărcile morfologice sint constituite de afixe: sufixe în cea mai mare parte a zonei de S, sufixe și prefixe în N și NV. Mărcile gramaticale au forme înrudite în cele mai multe l. Numele și verbul constituie 2 clase de cuvinte clar distincte. Unele l. au sisteme de gen sau clase nominale (asemănătoare cu cele din l. bant*) sau pronominale. O parte din l. au sistem cazual dezvoltat la nume. Distincția de număr apare rar la nume. Pronumele personale au dual, în unele arii și trial. Formele pronominale au un rol foarte larg și variat în morfologie, de aceea se vorbește despre „pronominalizare”, ca în unele l. tibeto-birmane*. Sistemele demonstrative sint în general foarte complexe, marcând numeroase distincții de distanță, localizare, direcție etc. În aproape toate l. A. există numai 2 sau 3 numerale simple; în cazuri izolate numărarea se face cu ajutorul cuvintelor însemnând „mină”, „picior”, „om”; în 2 l. A. au apărut sisteme cvinare regulate sub influența l. makasareze*; într-o altă l. A. s-a dezvoltat un sistem de numerație abia în ultimele decenii. Sistemul verbal se caracterizează prin folosirea așa-numiților „catalizatori” (de ex. în walbiri) — particule situate la începutul propoziției, cărora li se adaugă mărcile referitoare la subiect și obiect, verbul purtând numai mărci de timp, mod etc. În alte l. A. afixele indicind persoana și/sau numărul subiectului și obiectului sint „transferate” la primul cuvânt din propoziție, indiferent de partea de vorbire căreia li aparține. Verbul are în general modulul indicativ, imperativ, condițional și cel puțin cele 3 timpuri de bază, în unele l. timpuri destul de numeroase. În anumite l. timpul este marcat și la categorii non-verbale — de ex. la pronumele

personal. Unele l. disting aspectul perfectiv—imperfectiv. În 99% din l. A. lipsesc forme separate de pasiv. Există forme de reciproc și reflexiv, verbe auxiliare, forme verbale com-puse; de regulă nu apar forme participiale. În sintaxă, l. A. se caracterizează fie prin incorporarea obiectului la verb, fie prin polisintetism (de ex. tiwi). Topică destul de liberă, cu diferențe stilistice; predomină ordinea subiect-obiect-verb.

În 1788, la întemeierea primelor așezări europene, în Australia erau probabil 300 000 aborigeni, împărțiți în 500—600 triburi vorbind l. și d. diferite. În prezent, aproape 100 000 aborigeni și mețiși nu mai vorbesc l. A. L. aborigenilor sint minoritate atît numeric (vor-bilor reprezintă 0,3% din totalul populației), cît și ca statut social, l. oficială fiind engleza. Abia în ultimele 2 decenii atitudinea autorităților a devenit favorabilă l. aborigene, dintre care unele au început a fi încurajate în vederea utilizării în administrație (kardutjara). S-au redescoperit i. considerate dispărute, dar care continuaseră să aibă o existență ascunsă. Cîteva l. au dobîndit formă literară (*mabuiağ*) sau rol de *lingua franca* (kardutjara). În condițiile diversității lingvistice de pe continentul australian, bi- și multilingvismul sint foarte răspîndite. Componenta gestuală și mimica sint foarte dezvoltate, permițînd chiar comunicarea intertribală. Ca și în alte fam. de l. din Oceania, și unele i. A. posedă limbaje specializate în funcție de relațiile de rudenie dintre vorbitor și interlocutor, limbaje de inițiere (de ex. walbiri), un stil special al creațiilor folclorice.

Nu există informații despre istoria mai veche a l. A. Primul cuvînt atestat dintr-o l. A. datează din 1688, prima consemnare ceva mai amplă din 1770. În aceste condiții nu se poate preciza dacă asemănările dintre l. A. reprezintă elemente conservate paralel cu un proces general de diferențiere pornind de la o l. comună, sau sint, dimpotrivă, efectul unei dezvoltări convergente.

L. A. nu au avut scrieri propriu-zisă (pentru transmiterea unor mesaje se foloseau bețișoare incizate cu funcție mnemonică, diferențiate după vîrsta și sexul expeditorului sau destinatarului).

L. A. nu au suferit influența altor l.; din engleză au împrumutat termeni tehnici, furnizîndu-i cuvinte ce desemnează realități locale; dintre acestea, foarte puține au depășit limitele varietății australiene a l. engleze, pătrunzînd în engleza generală și de aici în alte l. — cum este cazul unor cuvinte ajunse și în română*, de felul lui *bumerang* sau *cangur*.

117 AUSTRIC, presupus (*macro-*)*phylum* care ar reuni fam. austro-asiatică* și presupusa

fam. austro-tai*, poate și fam. sino-tibetană*, propus de Wilhelm Schmidt în 1906.

118 AUSTRASIATICĂ (AUSTRASIATIC, AUSTRASIEN, SOUTH-EAST ASIAN), fam. de l. făcând eventual parte dintr-un *phylum* austriac*. Asia (India SE); 40 mil.—45 mil. verb. (surse diferite). 4 (5) ram., toate în LL: munda, mon-khmer, malacca, nicobareză (incluse de unii în ram. precedentă), eventual și miao-yao (inclusă după alte păreri în fam. sino-tibetană* sau austro-tai*). 150 l., în LL 50; l. mai importante: vietnameza, kampuchiana (singurele l. naționale), santali, mundari.

L. munda și vietnameză (inclusă de alți autori în fam. sino-tibetană sau austro-tai) sint fonologic și morfologic divergente față de restul fam. (influența l. indice* și respectiv a l. chineze*). Sisteme vocalice bogate: adesea 3 serii după locul de articulare, 4 grade de deschidere, opoziție de cantitate și uneori de nazalitate. În unele l. 2 registre vocalice: articulare normală și articulare la care corzile vocale sint fie mai apropiate decât la producerea sunetelor sonore obișnuite (fără a ajunge însă la închiderea glotei), fie mai depărtate (fără a duce însă la producerea unor sunete surde). În general nu sint l. tonale (afară de vietnameză). Sisteme consonantice relativ simple. Opoziție surd-sonor și/sau aspirat-neaspirat la oclusive. Oclusivele finale sint adesea fără explozie. Majoritatea rădăcinilor sint monosilabice. Structura silabică (C)CVC; silaba majoră poate fi precedată de o silabă minoră cu structura CV sau C silabică. Vietnameza nu are o morfologie propriu-zisă, în timp ce l. munda au o morfologie complexă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv (l. munda preferă ordinea subiect-obiect-verb). Construcția ergativă este frecventă. Folosesc mai mult prepoziții decât postpoziții. Au în general prefixe și infixe, mai rar sufixe (în ram. munda și nicobareză).

Împrumuturi reciproce cu l. învecinate.

Cele mai vechi texte: sec. 6 (în l. mon*).

119 AUSTRONEZIANĂ (AUSTRONESISCH, MALAIO-POLINEZIANĂ), fam. de l. Oceania; 150 mil.—175 mil. verb. (surse diferite).

300—500 l. (surse diferite) — cca 10% din l. lumii; l. cele mai importante: malaeza (considerată, sub forma sa indoneziană*, a 9-a l. din lume ca număr total de verb.), tagalog, malgașa — l. oficiale ale unor state independente, cu toate atributele unor l. moderne de cultură. 2—3 ram. (surse diferite): de V (indoneziană), cu mai puține l. dar cel mai mare număr de verb.; de E (oceanică*) — o dată și jumătate mai multe l. dar numai 1 mil. verb.; eventual și atayalică* (2—3 l.); după

alte păreri 40 ram. Asemănările dintre membrii mai îndepărtați ai acestei fam. au fost semnificate pentru prima dată în 1706 de Hadrian Reland; Lorenzo Hervas y Panduro a stabilit definitiv această fam. în 1784. Denumirea *malayo-polineziană* apare pentru prima oară la Wilhelm von Humboldt în 1836 (unii autori înțeleg prin *malaiisch-polynesisch* numai l. indoneziene și polineziene*, excluzând l. melaneziene*; denumirea malaiopolineziană* a fost dată de alți autori uneia din cele 40 ram. în care aceștia împart fam. A.); termenul *austro-nezian*, mult mai folosit actualmente, a fost propus în 1899 de Wilhelm Schmidt. Eventuală înrudire îndepărtată cu fam. austroasiatică* și kam-tai* în cadrul unui presupus (*macro-*)*phylum* austriac*. Fam. A. este una din cele 3 mari fam. de l. din Oceania (alături de fam. australiană* și papua*) și fam. cu cea mai mare extensiune geografică actuală după cea indo-europeană*; ea se întinde pe aproape jumătate din circumferința globului pe direcția V—E (din Madagascar pînă în Hawaii și Ins. Paștelui), iar pe direcția N—S din Taiwan pînă în Noua Zeelandă, și înglobează Indonezia, Filipinele, litoralul Noii Guinei, ins. învecinate cu aceasta și majoritatea gr. de ins. din Oc. Pacific — Malaezia, Micronezia, Polinezia (fac excepție: ins. Andaman, Halmahera, Timor, Alor; interiorul Noii Guinei; unele puncte din arh. Solomon; Australia și Tasmania). Mai are cîteva reprezentanți și în SE continentului asiatic (S Vietnamului, Kampuchia, Pen. Malaya) — care ar putea fi patria primitivă a strămoșilor verb. actuali ai l. A.

Diversitate destul de mare, explicabilă prin vastitatea ariei, insularitate și izolarea unor teritorii, datele diferite ale migrațiilor, unele influențe ale altor l. Astfel, ram. indoneziană este considerată în general mai conservatoare și cuprinzînd l. de tip izolat, în timp ce l. polineziene sint de tip analitic-aglutinant. Totuși există unele trăsături comune întregii fam. Sistemele fonologice, provenind dintr-un sistem proto-A. comun, care a putut fi reconstituit, cuprind în general vocalele și consoanele de bază. Nu au tonuri. Morfologie simplă a numelui și verbului; multe rădăcini pot fi folosite cu ambele roluri. Reduplicare a radicalului verbal cu funcții variate. Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Topica: subiect-verb-obiect; numele obiectului posedat precedă numele posesorului; l. polineziene preferă ordinea verb-subiect-obiect; unele l. A. din Noua Guinee au topica subiect-obiect-verb (poate sub influența unor l. papua). L. din gr. Reef-Santa Cruz* sint greu de clasificat, prezentînd trăsături comune atît cu fam. A., cît și cu l. papua.

În rar. de V — veche influență culturală și lingvistică indică*. Influențe moderne ale fostelor puteri coloniale — olandeza*, portugheza*, spaniola*, franceza*, engleza*, germana*, japoneza*, sau ale *pidginurilor* cărora unele dintre acestea le-au dat naștere.

Influențe A. în unele l. papua și australiene datorită rolului de *lingua franca* jucat în arii vaste, în special de malaieză.

120 **AUSTRO-TAI**, presupusă fam. de l. (*stock, macro-phyllum*) care ar reuni fam. austroneziană*, kam-tai* (inclusă de alți autori în fam. sino-tibetană*), eventual și miao-yao* (care, după alte păreri, aparține fam. sino-tibetană sau austro-asiatice*). *Asia* (SE), *Oceania*; 180 mil. vorb.; 550 l.

121 **AUYANA**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 4 414 (1960) — 5 265 vorb. (surse diferite).

În d. *usurufa* 5 vocale scurte, 1 lungă (*ā*), 14 consoane, 4 semiconsoane (*y* și *w* pot fi și pregotalizate). Nu are occlusive prenazalizate. Are occlusive aspirate, consoane pregotalizate. 3 tonuri: înalt, jos, descendent.

D.: *kawaina, kosenā, usurufa (usarufa, uturupa)* — sau l. separată.

122 **AVAR** (AVARSKIJ, AWARISCH, XXUNZAQ'), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 207 000—400 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 47(48) consoane (lungi, aspirate, gotalizate, combinind ultimele 2 trăsături cu labializarea), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Are declinare. Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Sistem de numerație zecimal și vigesimal. Verbul nu marchează persoana, ci clasa căreia îi aparține subiectul (printr-un element prefixat): *dun w-ač'una* „eu (bărbat) vin”, *dun j-ač'una* „eu (femeie) vin”, *ču b-ač'una* „calul vine”, la pl. *r, l* pentru toate clasele: *niž r-ač'una* „noi venim”. Aspect iterativ-durativ prin sufixare. Topica: subiect-obiect verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de N, de S, de tranziție*. Statut oficial de l. literară pentru vorb. l. ahvah*, andi*, bejtină*, hvarsină*, tindină*, țez*. La baza l. literare actuale — d. *de N central (xunzax)*.

În evul mediu a fost una din l. de civilizație ale Daghestanului — normă unică bazată pe d. *de N (bolmač)*.

Scrisă în sec. 17—19 cu alfabetul arab* modificat (adoptat ca urmare a propagandei musulmane), după 1917 latin* modificat și apoi rus* (suplimentat cu litera *I*).

123 **AVARĂ** (AWARISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică*, din care s-a presupus că ar fi pătruns unele cuvinte și în

română* (înainte de sec. 12), cum ar fi *jupîn* sau *scrum* (pentru care s-au propus însă și alte etimologii).

124 **AVATIME** (AFATIME, SIYA(SE)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTC) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 6 920 vorb.

125 **AVESTICĂ** (AVESTAN, AWESTISCH, VECHE BACTRIANĂ, ZEND), l. indo-europeeană* dispărută din ram. indo-iraniană*, gr. iranian*. Denumirile *bactriană* și *zend* — improprii.

L. „biblici” zoroastrianismului, *Avesta* (impropriu numită și *Zend-Avesta*) — culegere de texte, păstrate numai parțial, dintre care cele mai vechi ar data din sec. 8 î.e.n.; transmise la început pe cale orală și notate ulterior; totalizează 83 000 cuvinte. 2 părți distincte: așa-numitele *gāthā* („cîntece”) — predici versificate atribuite lui Zoroastru, într-o l. la fel de arhaică ca și sanscrita* din *Rig-Veda*, și *Avesta* propriu-zisă, care cuprinde imnuri vechi și indicații rituale mai recente, probabil de la începutul e.n. *Zend* desemnează parafrazarea acestor texte în persana* medie.

Poziția l. A. între l. vechi iraniene nu a fost definitiv precizată (în gr. de NV sau între d. de V și de E). L. flexionară, comparabilă cu greaca* clasică și sanscrita.

Din A. provin, prin diferite l. intermediare, unii termeni ajunși și în română*, ca *paradis* (în A. „grădină”) sau *rai* (în A. „bogăție, fericire”). De la forma din A. a i.-e. **kṛtom*, „sută” > *satəm* derivă denumirea dată gr. oriental al fam. indo-europene (în care **k, *g, *gh* sînt reprezentate prin fricative — siflante sau șuierătoare), în opoziție cu gr. occidental — numit *centum* după forma corespunzătoare din latină*.

126 **AVIKAM** (AWEKWOM, BRIGNAN, GBANDA, KWAKWA, LAHU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 7 000—9 000 vorb.

127 **AVUKAYA** (ABUKEIA, AVOKAYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan, Zair*; 5 000 vorb.

D.: *agiġa, oġila*.

128 **AWA**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 1 185 (1960) — 1 500 vorb. (surse diferite).

În d. *mobuta* 7 vocale, numai 7 consoane (*p, t, k, ʔ, ě, m, n*), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Alomorfie diferențiate tonal — 4 tonuri: înalt, jos, ascendent, descendent.

D.: *ilakia, de NE, de S, mobuta, tauna*.

129 **AWIN DE VEST** (AEKYOM, AKIUM-AWIN), l. papua* din *phyllum* Noua Guinee de centru-sud*, după unele păreri în fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 6 500 vorb.

130 **AYORE**, l. amerindiană din fam. zamucoan*. *Bolivia* (E); 1 700 verb.

20 vocale (orale și nazale scurte și lungi), 18 consoane, o semiconsoană.

131 **AYU** (AYOB), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 3 000 verb.

132 **AZERBAIDJANĂ** (ASERBEIDSCHANISCH, ASERI, AZERI (-TURKISH), AZĒRI, AZERBAĪDJANAIS, AZERBAIJANI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Azerbaidjană), *Iran* (NV); 5 mil.-7 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Azerbaidjană.

L. turcică cea mai apropiată din punct de vedere lingvistic de turcă*. 9 vocale, 21 (24)

consoane (opoziție *lenis-fortis* în varietatea din Tabriz), 1 semiconsoană (*y*).

D.: *anatolian de E* (*karapapakh*), *central, de E*, *de N*, *de S*, *de V*, *iranian de N*, *~ de S*. Numeroase graiuri. Persana* a servit ca l. literară în sec. 14—16, ceea ce explică pătrunderea în A. a numeroase cuvinte arabe* și persane. De la mijlocul sec. 19 — începutul sec. 20 se dezvoltă l. națională bazată pe l. populară (pe un d. *de E*), eliminându-se elementele arabe și persane.

A folosit scrierea arabă, înlocuită în 1924 cu alfabetul latin*, iar din 1939 cu cel rus,* cu 8 semne suplimentare.

133 **AZTEC-TANOAN**, *phylum* de l. amerindiene constituit din fam. tanoan* și uto-a-z-tecan*.

B

134 **BAAKPE** (BEKWIRI, KWEDI, KWE-LI, KWILI, MOKPE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 15 000—16 000 verb. (surse diferite).

135 **HBAALI** (BALI, BANGO, BUA DE SUD-EST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 38 000 verb.

D.: *bafwa ndaka, bakundumu, bekeni, bemili*.

136 **BACHAMA** ((A)BACAMA, BASHAM(M)A, BWAREBA, GBOARE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. bata*. *Nigeria*; 11 000—18 500 verb. (surse diferite).

6 vocale. Traducere a *Bibliei*.

137 **BADE** (BEDE(D)E), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 32 000 verb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.).

138 **BADYARA** (BADIAN, BADIYAR(E), BADIYARANKE, GOLA, PAJADE, PAJADINCA, PAJADINKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*, grupată uneori cu basari* și konyagi* sub denumirea tenda* (CTL), sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea, Guinea-Bissau, Senegal*; 10 000 verb.

139 **BAFANG** (FE'FE', FEFE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 67 500 verb.

D.: *bakou, bana, fa, kuu*.

140 **BAFOU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 41 000 verb.

D.: *dschang-bangwa (atsang, chang, dschang-talk), nwe*.

141 **BAFOUSSAM** (FU(L)SAP), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 7 000 verb.

142 **BAFUT** (BUFÈ, FOUT, FU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun*; 25 000 verb.

143 **BAGA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea*; 4 600—5 000 verb.

144 **BAGOBO** (GUIANGGA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 80 890 verb.

D.: *bagobo, eto (atá), g(u)ianga (g.ianga, giangan, gulanga), obo (tagdapaya)*.

145 **BAGVALINĂ** (BAGULAL, BAGVALI(NSKIJ), KVANADA, QUANADA), l. din fam. caucasiană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 4 000 verb.

În varietatea *tlondoda* 4 (5) vocale orale scurte și 5 lungi, 3 (5) nazalizate scurte și 3 lungi, 36 (38) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic.

D.: *bagvali, tlisi*.

146 **BAHNAR**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam (SV), Laos (S)?*; 85 000 verb.

D.: *alakong, bahnar, bññm, bahnar rengao, go'lar, jòlong, kontum, kram, tolo*.

147 **BAI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită. *Sudan*; 2 500 verb.

148 **BAINING**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain); 4 000—5 000 verb. Clase (marcate prin sufixe) cu acord.

5 d. foarte divergente, printre care *gaktai (mali)*.

149 **BAKA** ((TARA)BAAKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan, R. P. Congo*; 2 000 verb.

150 **BAKO** (ARA, ARE, ARI, ARO, BAK(K)A, BAK(K)O, BIO, SHANKILLINYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 32 000 verb.

151 **BAKWE** (BAKOUÉ, BAKWO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC). *Coasta de Fildeș, Liberia*; 16 000—50 000 verb. (surse diferite).

152 **BAKWELE** (BAKWIL), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo, Gabon*; 5 000 verb.

153 **BALANTA** (ALANTE, BALANDA, BALANT(E), BALLANTA, BALLANTE, BELANTE, BRASSA, BULANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea-Bissau, Senegal*; 154 000—170 000 verb. (surse diferite).

14 vocale (scurte și lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos) cu valoare fonologică. Accent inițial. 7 clase nominale cu mărci vocalice. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *fora, kantohe*.

154 **BALINEZĂ (BALI)**, l. din fam. austro-neziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Bali, Nusapenida, Lombok); 2 mil.—3 mil. verb. (surse diferite).

Stil onorific dezvoltat, care marchează prin elemente specializate de vocabular și rostire respectul inferiorilor pentru superiorii lor pe plan social.

L. a unei vechi culturi. Numeroase inscripții și manuscrise vechi într-o grafie înrudită cu sistemele de scriere din S. Indiei. L. literară atestă o foarte puternică influență sanscrită*: cîteva mii de cuvinte din domeniul vieții sociale, spirituale și intelectuale — termeni religioși și juridici, științifici, artistici etc. Datorită absenței flexiunii, B. a preluat în general numai rădăcinile, care au fost, în cele mai multe cazuri, adaptate fonetic și au devenit baza unor derivate.

155 **BALON(G)** (BALONG DE SUD, BALUNG), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 4 000—5 000 verb.

156 **BALTICĂ (AISTRAN, LETONĂ, (LE-TONO)-LITUANIANĂ)**, ram. de l. indo-europene* din gr. oriental (*satəm*). *U.R.S.S.* (R.S.S. Letonă, R.S.S. Lituaniană); 5 mil. verb. 2 l. vii, ambele în LL: letona, lituaniana. 5 l. (d.) dispărute: *javiană (jatingian, suduvian)* — urme pînă în sec. 19 — și prusiană veche* — alcătuiau împreună gr. de V; *curoniană (kuris(c)h)*, l. sau d. de tranziție între letonă și lituaniană, vorbită pînă în 1600; *selontiană* — mai independentă, dispărută din 1400; *zengaliană (semigallian)* — apropiată de letonă sau chiar d. al acesteia, dispărută prin 1450. Denumirea B. propusă de F. Nesselmann în 1845; celelalte — fără circulație sau prea restrinse.

Cele mai arhaice dintre l. indo-europene moderne — dezvoltare întrziată din cauza poziției periferice și izolate (nu au fost atinse de schimbările caracteristice l. indo-europene centrale); l. conservatoare în fonologie (ignoră distincția *a/o*, nu au aspirate, labiovelare), morfologie, lexic (forme mai apropiate de indo-europeana primitivă chiar decît unele l. vechi). Pe lângă bogăția de forme moștenite au și inovații specifice (de ex. dezvoltarea unor noi cazuri prin fuziunea cu postpoziții, poate sub influența l. finice* de V, simplificarea sistemului verbal). Trăsături comune în fonologie (inclusiv accentuarea), structura gramaticală, lexic și derivare cu ram. l. slave* — ar fi existat o presupusă unitate lingvistică *balto-slavă* între 2000 și 1500 i.e.n., care nu a fost însă unanim acceptată; asemănările au fost exagerate (în realitate numai 100 cuvinte cu formă și sens comune în exclusivitate celor 2 ram. de l.) și se pot explica și prin originea indo-europeană, dezvoltare paralelă în condiții de

vecinătate, împrumuturi (unele recente); unele trăsături sînt comune și cu l. germanice* (de ex. desinența *-m în flexiunea nominală); numeroase deosebiri în fonologie, morfologie (l. B. — mai conservatoare, de ex. sistem verbal cu 2 teme: prezent și trecut), lexic (de ex. l. B. continuă numeroase diminutive). L. B. s-ar fi despărțit de l. slave prin 2000 i.e.n. — dezvoltare ulterioară separată, urmată de noi contacte în jurul sec. 6.

Forma cea mai veche a l. B. — proto-B. (sfîrșitul milen. 2 i.e.n.) — diferențiere dialectală mai accentuată decît proto-slava. Contacte cu strămoșii vorbitorilor l. germanice și finice actuale (înainte de e.n.). Diferențierea între gr. de E și de V din 500—300 i.e.n.; gr. de E a rămas unitar mai mult timp (*curoniana* — separată poate între 400 și 600, celelalte — între 700 și 1100).

Puține atestări vechi — nume proprii din sec. 13—15, urme lăsate în fonetica și lexicul unor d. letone și lituaniene. Cele mai vechi texte — în prusiana veche.

Cîteva sute de împrumuturi B. în l. finice de V — inclusiv în mordvină*.

157 **BAMBARA (BAMANA, KOMA)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, grupată uneori cu maninka* sub denumirea mandekan* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Senegal, Volta Superioară*; 1 mil.—1,2 mil. verb.

Fenomen intonațional suprapus tonurilor propriu-zise. Distincție între obiectul posedat alienabil și cel inalienabil; morfemul /ka/ se folosește între numele posesorului și cel al obiectului posedat la substantivele „libere” (fără exprimarea posesorului), dar nu și la cele „dependente” (care cer specificarea posesorului).

D.: *dyangirte, kağoro (kogoro), kalongo (kalunga), masasi, nyamosa, somono, toro*. D. sau l. înrudită: *khasonke**.

B. a fost folosită în armata colonială franceză.

158 **BAMENDJOU (BAMOUGOUN-BA-MENJOU, MUNDJU, (NEGA)BAMUNGUP, (NEGA)MUNJU, PAMUNGUUP)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 25 000 verb.

159 **BAMILEKE (GRAFIL, GRASSFIELD)**, termen pentru o serie de l. și d. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*: *bafang**, *bafou**, *bafoussam**, *bamendjou**, *bamum**, *bandem**, *bangante**, *nso**. *Camerun*; 475 000 verb.

160 **BAMU KIWAI**, l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee*; 5 000 verb.

D.: *buniki, damerakaram, dibiri, maipani, oropal, pirupiru, sisia(i)ni, wariadai*.

161 **BAMUM** (BAMUN, BOMO(U)N, SHUPAMAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun*; 75 000 verb. (1960). Folosită ca *lingua franca*.

Negația se poate exprima prin simpla schimbare de ton, însoțită sau nu de modificarea vocalei radicale.

Sistem propriu de scriere care a parcurs, în timpul vieții inventatorului ei, sultanul Njoya cel Mare din Foumban, aproape întreg ciclul de evoluție a scrierii: la începutul sec. nostru era un sistem de 350 hieroglife; după câțiva ani desenele au fost simplificate și s-a trecut la ideograme pentru fiecare noțiune; în 1911 ele au căpătat valoare fonetică, iar în 1918 s-a trecut la stadiul alfabetic, fiecare semn notând un fonem. Această scriere s-a întins și la populațiile învecinate care vorbesc l. similare.

162 **BANARO**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

163 **BANDA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, Zair*; 200 000—350 000 verb. (surse diferite).

Are un minimum de elemente morfologice. Reminiscente slabe ale afixelor de clasă: numai substantivele animate primesc un prefix de clasă la pl.; prefixul *a-* folosit în acest scop apare nu numai la anumite animate (*a-yavro* „clinii”), ci și la nume de astre și plante asimilate cu animate. Determinantul precedă substantivul determinat când acesta are valoare nedefinită (*i-mbin mbrata* „cal alb, un cal alb”) și îl urmează, cu sau fără particula de relație, când este definit (*mbrata(se) di-mbin* „calul alb”).

D. sau l. înrudită: mbanja*.

164 **BANDEM**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun*; 7 000 verb.

165 **BANDI** (GBANDE, GBANDI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. mande*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Liberia*; 35 000 verb.

166 **BANEN(D)** (PEN(Y)IN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 26 500—28 000 verb. (surse diferite).

D.: *bonek* (*ponek*), *eling*, *fung*, *itundu*, *logananga*, *mani*, *ndogbang*, *ndokbiakat*, *ndoktuna*, *yambeta*. D. sau l. înrudită: nyō'o*.

167 **BANGANTE** (NDZUBUGA, NJUBOGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 66 700 verb.

168 **BANGBA** (ABA(N)GBA, BAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair*; 29 000 verb.

169 **BANGGAI** (AKI), l. din fam. austro-neziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (insulele Banggai, V ins. Sula — arh. Moluce); 200 000 verb.

2 d. în arh. Banggai.

170 **BANKON** (ABO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun*; 10 000 verb.

171 **BANONI** (BANONE), l. din fam. austro-neziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville - arh. Solomon); 988—13 000 verb. (surse diferite).

Accentul are rol fonologic în d. *nagarige* (*visuna* „nasul lui” / *visuna* „pieptul ei”). Presupus articol caracteristic *vi* în d. *din Amun*. Posesive sufixate numelor, cel puțin la pers. 3 sg. Timpul la verbe pare a fi marcat prin particule prepuse, de ex. în d. *nagarige*: *tsio tam* „măntăncă”, *ko tam* „a mânca”, *tsia tam* „va mânca”. Predomină topica subiect-verb-obiect, de ex. *taavana banana ke tatsunu beken kikinaki* „bărbatul mare a lovit ciinele mic” (lit. „bărbat—mare—pronume verbal—a lovi—ciine—mic”). În d. *din Amun* topică mai liberă.

D.: *banoni*, *nagarige*, d. *din Amun*.

172 **BANTU**, gr. de l. negroafricane, vezi Benue-Congo*. Nume dat de W. H. Bleek (1862) după cuvântul din l. **B.** *mu-ntu* „om”, pl. *ban-tu*.

173 **BANYUN** (BAGNOUN, BAIN(O)UK, BA(N)HUN, BANYUK, BANYIUNG, ELOMAY, ELUNAY), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea-Bissau, Senegal*; 18 000 verb.

D.: *gujaaxet*, *guayamol*.

174 **BARAI**, l. papua* din stock koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 2 998 verb.

175 **BARAMBU** (ABARAMBO, AMIAN-GB(W)A, BALEMBO, BARAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair, Sudan*; 46 000 verb.

176 **BARBACON**, fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 5 l., în LL 1: *cayapa**.

177 **BAREA** (BARIA, BARYA, NARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Etiopia*; 15 000—25 000 verb. (surse diferite).

7 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accentul are valoare fonologică. Clase nominale. Ca determinativ se întrebuițează pronumele personal de pers. 3. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

178 **BARE'E**, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes, Togian); peste 325 000 verb.

D.: *lala'eo* ('(a)und'e'e, *lala'eo*, *nde'e*), *lego*, *pebato*, *po'u mboto* (*are'e*), *salu maoge* (*a'e'e*), *taa* (*tare'e*).

179 **BARI** (BERI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Sudan*, *Zair*, *Uganda*; 225 000—300 000 verb. (surse diferite).

2 clase nominale principale. Trecerea unui radical sau a unui sens dintr-o clasă în alta poate duce la modificarea unei consoane din radical: *lu-ña'cer* „frate” — *ke-ya'cer* „soră”. Prefix de pl. *ko-* pentru termenii de rudenie (*baba* „tată” — pl. *kobaba*) și pentru interogative (*ña* „cine” — pl. *koña*).

D.: *kuku*, *mondari* (*mandari*, *mundari*), *nyepu* (*nyefu*, *nyepo*, *nypho*), *nyangbara* (*nyanguara*, *nyambara*). D. sau l. înrudită: *kakwa**.

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* și 4 caractere fonetice.

180 **BARIBA** (BARGU, BATONU, BATONNUN, BURGU), l. din fam. nigro-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin*, *Togo*, *Nigeria*; 240 000 verb.

181 **BARUA** (~ — WANTAKIA), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 verb.

3 vocale scurte, 4 lungi; 12 consoane (nu are consoane glotalizate; are oclusive sonore prenazalizate, oclusivă glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(S)V(C).

D.: *barua*, *wantakia*.

182 **BARUGA**, l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 1 300 verb.

D.: *agaiambo?*, *baruga*.

183 **BASA** (BASSA, KOKO, MBENE DE NORD, MVELE), l. din fam. nigro-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 150 000—170 000 verb. Folosită în Camerunul de Est ca un fel de cod secret în mișcarea anticolonialistă.

Prefixul substantival de pl. se întrebuințează înaintea numeralelor de la 1 la 7.

D.: *bakem*, *bakoko*, *dibeng*, *dibum*, *mbang*, *ndokama*, *ndokbele*, *ndokpendu*, *nyamtam*, *yabasi*. D. sau l. înrudite: *bandem**, *bankon**, *lombi**.

Scriere alfabetică.

184 **BASARI** (AYAN, BASSARI, BIYAN, ONIAN, TANDA BASARI, WO), l. din fam. nigro-congoleză*, gr. atlantic occidental*, grupată uneori cu *badyara** și *konyagi** sub denumirea *tenda** (CTL) sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea*, *Senegal*, *Gambia*; 11 500 verb.

6 vocale, dintre care 2 apar numai ca lungi. Sistem tonal la nivelul silabei — 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Clasele nominale au mărci

fonetice, între care și tonul: distincția personal/non-personal se face prin ton mediu pentru prima clasă și înalt pentru a doua. O clasă nominală poate fi marcată prin adăugarea unei mărci la alta deja existentă (de exemplu la pl.).

185 **BASCĂ** (ESKUARA, ESQUARA, (E)USCARA, EUSKARIEN, EUSKERA, HEUSKARA, ÜSKARA), l. izolată. *Spania* (NV), *Franța* (SV), *S.U.A.*, *Uruguay*, *Argentina*, *Mexic*; 700 000—1 mil. verb. (surse diferite) — în general bilingvi. L. oficială în reg. B. în Spania.

Singura l. vie. ne-indo-europeană* din V Europei, eventuală rămășiță a unui gr. de l. *mediteraneene* pre-indo-europene. Nu a putut fi încadrată în nici una din fam. de l. cunoscute (apropiată neconvingător de l. afro-asiatice*, paleosiberiene*, uralice*, berberă*, japoneză*, algonkină* sau de unele l. dispărute, ca etrusca*, nubiana*). A fost socotită continuatoarea l. vechilor locuitori ai Pen. Iberice — iberi, acvitani, vasconi, ale căror i. sînt însă insuficient cunoscute, sau considerată l. *pre-iberică* (*pirineică*). Prezintă asemănări de ordin fie gramatical, fie lexical cu diferite gr. de l. caucaziene*, cu care s-ar putea înrudi în cadrul unei presupuse fam. euskaro-caucaziene*.

Sistem fonetic simplu (deosebire față de l. caucaziene): 5 vocale, 22 (23) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Mare varietate de diftongi.

L. în general aglutinantă, cu sintaxă polisintetică. Nu are distincții de gen gramatical. Articol hotărît -*a* sufixat: *gizon* „bărbat”, *gizon-a* „bărbatul”. Distincție sg.-pl. numai la forma cu articol hotărît: sufix de pl. -*k* (*gizon-a-k* „bărbații”). Declinare (după unele păreri 12 cazuri) — toate substantivele și adjectivele se declină la fel. Particule care marchează diferite funcții sintactice (*gizon-a-k-az* „cu bărbații”). Sistemul de conjugare mai complicat — număr mare de forme cu diferite desinențe; majoritatea verbelor conjugate cu verbe auxiliare. Elementele pronominale care exprimă subiectul și obiectul sînt incorporate în complexul verbal. Sistem de numerație vigesimal. Se încadrează în tipul de construcții cu verb intransitiv (pasiv), de ex. *dituzte ikhusten* „ei fi văd (pe ei)”, lit. „ei sînt așuți în vedere de ei”. Caracterizată de asemenea prin construcția ergativă (subiectul real la cazul ergativ, cu marca -*k*: *aita-k untzia aurdiki-du* „tatăl a aruncat vasul”, lit. „tatăl vasul a aruncat”). Conjugare „de politețe” — desinențe verbale diferite în adresarea familiară și în cea reverențioasă (foste desinențe de pl.). Sintaxă complexă — sufixe și prefixe adăugate formelor verbale personale declinabile, pentru a marca subordonarea (tribute dezvoltate corespunzând propozițiilor din l. indo-europene). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. For-

marea cuvintelor în special prin sufixare și compunere.

D.: *navarrez de sus* (*alto navarro, haut-navarrais*), ~ *de jos* (*bas-navarrais*), *guipuz-coano, labourdin* (*taburlano*), *souletin, vizcaino* (*biscayen*) — cel mai diferit. Nu are o formă literară supradialectală — literatură în diferite d. Folosită sporadic (facultativ) în școala elementară în reg. B. din Franța.

Cele mai vechi atestări — nume de persoane și zeități în inscripții romane din Aquitania începând din sec. 8 și glose medievale în documente latine* și romane* (cuvinte izolate; cel mai cuprinzător text: *Codex Calistinus*, mijlocul sec. 12); fraze mai ample abia din sec. 15. Literatură populară medievală bogată și variată (genuri comune cu literaturile romane occidentale). Tradiție literară din prima jumătate a sec. 16 (1545 Bernard Dechepau, *Linguae Vasconum Primitiae* — culegere de poezii religioase și erotice).

Unele trăsături fonetice și elemente lexicale atribuite unui substrat preroman, în special *cantabro-ligur*; multe împrumuturi din latină, l. romanică — în funcție de regiune din spaniolă* (d. *castilian, navarro-aragonez*), occitană* (d. *gascon*), franceză* (și în fonetică — de ex. ũ în d. *souletin*).

Alfabet latin.

Împrumuturi B. în spaniolă și franceză; cuvântul *bizar*, care a suferit schimbări semantice trecând dintr-o l. romanică în alta, a ajuns și în română*.

186 **BASHERAWA** (BASHAR, BOGH, BORROM, BURRUM, BUR(U)MAWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 20 000 verb.

187 **BASILA** (GISIDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Togo*; 4 750 verb.

16 vocale (orale și nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane, 5 tonuri.

188 **BASKETO** (BASKATTA, MESKETO), i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. sau d. al l. chara*. *Etiopia*; 9 000 verb.

189 **BASSA**¹ (BASA, BASSO, G^BASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL), sau din gr. eburneo-liberian* (MC); grupată uneori cu bete* și grebo* în gr. kru*. *Liberia, Sierra Leone*; 150 000 verb.

D. sau l. înrudite: krahn*, kru*.

Sistem alfabetic propriu.

190 **BASSA**², i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kamuku*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 26 000 verb.

191 **BASSA-KOMO**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kamuku*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 28 000 verb.

192 **BAŞKIRĂ** (BACHKIR, BASHKIR, BAŞKIRISCH), l. din fam. altaică, ram. turcică* de NV. U.R.S.S. (R.S.S.A. Başkiră); 821 000 (1970)—1 mil. verb. (surse diferite). L. oficială secundară în R.S.S.A. Başkiră.

9 vocale, 20 (25) consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Apropiată de tătara* din Kazan — deosebiri în fonetică.

3 gr. de d., cu deosebiri în special în domeniul consonantismului și lexicului: *burzhan* (*de V*), *kuvakan* (*montan*) — cu multe subd., *yurmaly* (*de stepă*) — relativ unitar. Cîteva d. de SV ocupă o poziție specială, atestînd o puternică influență a l. tătare a asemănîndu-se tipologic cu d. *central* al acesteia.

Tradiție literară din sec. 18. Numeroase împrumuturi din tătară. Mai puțini termeni de cultură din arabă* și persană* decît tătara; influență mongolă* mai puternică. Împrumuturi din rusă*, în special în l. uzuală (l. standard preferă creații proprii sau termeni dialectali).

Pînă în 1922 alfabet arab, între 1929 și 1939 latin*, din 1940 rus* (cu 9 litere suplimentare).

193 **BATA** (BETE, BIRSA, (DEMSA)BATA, DUNU, GBOATI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria, Camerun*; 23 000—39 000 verb. (surse diferite). D. sau l. înrudite: bachama*.

194 **BATANGÁN** (BÁNGON, BÁNGOT, BARANGAN, BINATANGÁN, SURI, TIRON), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 4 000 verb.

195 **BAŢ** (BAC(BIJSKIJ), BATS(ISCH), BAŢBIKA, T'UŞ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S. Gruziană); 2 500 verb. Numele *t'uş* prin confuzie cu un d. al l. gruzinc*.

5 (6) vocale orale scurte, 3 lungi, 5 nazalizate scurte, 36 (37) consoane (lungi, glotalizate, aspirate), 2 semiconsoane. Accentul pe prima silabă a radicalului. Singura l. caucaziană de N, împreună cu o varietate a l. udine*, care are un început de construcție tranzitivă. Conjugare după persoană și clasă în care intră subiectul. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

196 **BAU**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 690 verb.

197 **BAULE** (BAOULÉ, BAWULE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, care, împreună cu anyi*, este considerat de unii l. (CTL). *Coasta de Fildes*; 373 000—450 000 verb. (surse diferite). Denumirea provine de la numele tribului: potrivit legendei, membrii acestuia, urmăriți de inamici, au ajuns la un riu, unde, pentru a domoli valurile, au cerut reginei lor sacrificarea unui copil — *baule* „micuțul a

murit" = *ba* „mic", *u* „mort", *le* „marcă de perfect".

12 vocale (7 orale și 5 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos) cu valoare fonologică. Pl. se formează prin adăugarea unui sufix sau prefix, a unui prefix și sufix simultan, sau a unei desinențe (*swa* „casă", pl. *swa-mō*, *ba* „copil", pl. *ma* (~*m-ba*) sau *ma-mō*).

D. sau l. înrudită: *abe**.

198 **BAURE** (CHIQUMITI), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran*. *Bolivia*; 3 000—5 000 verb. (surse diferite).

4 vocale, 12 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

199 **BAUSHI**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. *kamuku**, fie l. înrudită. *Nigeria*; 3 000 verb.

200 **BAUWAKI** (BAWAKI, BAWIHKA, KEVERI?), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb. împreună cu *binahari**.

D.: *awini*, *bauwaki*, *keveri*?, *nemea*?, *sarua*, *yabura*.

201 **BEBELE** (BAMVELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 24 000 verb.

D.: *gbigbil*.

202 **BEDAMINI 1.** (BEAMI), l. papua* din fam. *bedamini 2.**. *Papua-Noua Guinee*; 3 000 verb.

2. fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 5 750 verb.

5 l., în LL 2: *bedamini 1.*, *bosavi*.

Persoana și numărul subiectului nu sînt indicate la verb. Dual sau urme de dual la mărcile de persoană.

203 **BEDAWIYE(T)** (BEDAUYE, BEDAWU, BE(D)JA, BEDYA, BEDW, BEGIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Sudan*, *Etiopia*; 150 000—190 000 verb. (surse diferite). Numele *bedja* provine din araba* scrisă; în vechile inscripții etiopiene* apare *begā*. Vorbită de triburi de păstori al căror nume apare în vechile texte egiptene* (după unii, **B.** ar reprezenta pe preegiptenii care au defrișat delta Nilului). Verb. l. **B.** folosesc și l. tigre*.

10 vocale (scurte și lungi), 23 consoane (și retroflexe, ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Pentru formarea pl., vocala de la sg. este înlocuită cu *a*: *or* „fiu" — *ar* „fii". Numerales între 6 și 9 sînt formate de la numerales între 1 și 4.

3 d.

Nu are literatură scrisă. Primele texte — transcrise în a doua jumătate a sec. 19.

204 **BEDUANDA**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. jakun*. *Malaysia*

(S); 10 000 verb. împreună cu *jakun** și *kenaboi**.

205 **BEJITINĂ** (BEZHITA, BEZHITINSKIJ, KAPUČA, KAPUCHA, KAPUČI, KAPUTSCHI, QAPUČI), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 1 600—2 500 verb. (surse diferite).

38 (40) consoane (are consoane lungi, glotalizate), 8 vocale orale scurte și 5 lungi, 5 nazalizate scurte, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Gunzib (*gunzinskij*) — d. al l. **B.** sau l. separată: diferențe în sistemul fonologic (3 serii de cite 5 vocale — orale scurte și lungi, nazalizate scurte); 33 (34) consoane — nu are consoane lungi).

Ca l. literară servește avar*.

206 **BELI¹** (BEILI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 9 900 verb.

207 **BELI²** (AKUWAGEL, MUKILI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 1 200 verb.

208 **BELLA BELLA** (HACELTZUK, HAILTSA, HAILTSUK, HAILTZUK, MILLBANK SOUND, WIKENAK, WIKENO), l. amerindiană din fam. *wakashan**, ram. *kwakiutlan**. *Canada* (Columbia britanică); 1 000 verb.

209 **BELUCIANĂ** (BALO(UT)CHI, BALU(TS)CHI, BELUDSHSKIJ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Pakistan* (SV), *Afganistan* (S), *Iran* (SE), U.R.S.S. (R.S.S. Turkmână), *India*, *Pen. Arabică*, *insule din G. Persie*; peste 1 828 000—2 mil. verb. (surse diferite).

Diferențe dialectale în sistemul fonologic. În varietatea de SV 3 vocale scurte, 5 lungi, 17 (20) consoane, 2 semiconsoane; structura silabică (C)(C)V(C)(C); accent final; topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări de structură cu persana* modernă. Deosebiri față de pașto*. Unele trăsături arhaice. Structură gramaticală simplă — nu are gen gramatical.

2 gr. de d.: *de E* și *de V* (mai arhaic — sistem fonologic simplu).

Împrumuturi din persană, arabă*, l. indice* (în special în N).

Nu a avut scriere. Actualmente puține publicații cu caractere persane.

Influență **B.** asupra structurii l. brăhūi*.

210 **chiBEMBA** (ichiBEMBA, chiWEMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*, *Zair*; 150 000—170 000 verb. Se pare că este l. dominantă în Zambia, unde este folosită ca *lingua franca*.

D.: *lembue*, *lomotua*, *ngoma*, *nwesi*.

211 **BEMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 35 000 verb. (1962).

20 vocale (scurte/lungi, orale/nazale), 18 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

212 **BEMBI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 800 verb.

213 **ekiBENA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 158 000 verb. Distincțiile tonale au slăbit.

214 **BENABENA**(BENA-BENA, HOFAGA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua-Guinee*; 11 765 — 13 265 verb. (1960) (surse diferite).

5 vocale, 12 consoane (are oclisivă glotală; nu are oclusive prenazalizate), 1 semiconsoană (*y*). Pronume personal independent *nani* (pers. 1 sg.), în timp ce pronumele posesiv este un sufix (*-te*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

215 **BENDE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 7 000 verb.

216 **BENE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 60 000 verb.

217 **BENGALĪ** (BANGLA-BHASA), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. *India* (Bengal V, Bihar, Assam), *Bangladesh*; 76 mil.—144 mil. verb. (surse diferite). Folosită și ca l. secundă. Una din cele 14 l. regionale oficiale din India, l. oficială în Bangladesh alături de engleză*.

7 vocale cu perechi nazale. 28 (29) consoane: aspirate surde și sonore, oclusive retroflexe (de fapt retractate), opoziția *n/ŋ*, dar nu are *ŋ*; opoziție *ɛ/s* (1 singură sibilantă). 4 semiconsoane (*y*, *w*, medie anterioară nerotunjită, posterioară rotunjită). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *central* (standard), de E, de N, de SE, de SV, de V, *rajbangsi* (*rājbangshī*); *assamez** — de fapt l. separată. Caz clasic de diglosie l. colocială (bazată pe varietatea din *Calcutta*) — l. literară (diferențe în realizarea fonologică a categoriilor morfologice; l. literară — forme gramaticale arhaice, numeroase cuvinte împrumutate din sanscrită*).

Împrumuturi din persană*, arabă*, hindi*.

Literatură bogată și de mare valoare artistică. Colecție de poezii lirice anterioară sec. 12. Literatură în proză abia de la începutul sec. 19. Înflorirea romanului prin Rabindranath Tagore (Premiul Nobel 1913), care inițiază literatura în l. colocială.

Alfabet derivat din scrierea *devanāgarī* prin sec. 12 (formă diferită a literelor), folosit și pentru notarea l. santali*.

218 **BENTUNI** (BENTOENI, BINTUNI), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 100 000 verb.

219 **BENUE-CONGO**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză* (CTL), căruia îi corespund în MC l. bantu* și gr. nigero-camerunian*.

Se întinde pe o arie vastă în S *Africii*, din *Camerun* până în *Mozambic*, cu o enclavă formată din gr. khoisan*. Gr. destul de omogen. 4 subgr.: *bantoid*, *Cross River*, *jukunoid*, *Plateau*. Peste 500 l., în LI. 389. L. cele mai importante: ganda, luba-lulua, lusengo, kongo, kikuyu, imakua, uMbandu, rundi, rwarda, sotho, swahili, xhosa, zulu.

Cantitate vocalică cu rol fonologic (mai ales în SV și C. ariei); vocale centrale și rotunjite. Numeroase consoane specifice: clicuri (mai ales în SE); consoane retroflexe; africcate laterale *l*, *r*, articulate prin desprinderea bruscă a limbii de palat; fricative cu labializare; oclusive surde, separate adesea de vocalele următoare printr-o puternică aspirație notată *h* (cf. sotho*); semiconsoană dentalo-labială. Tonuri cu valoare fonologică (swahili* face excepție). Morfologie complexă. Sistemul claselor nominale, care caracterizează o mare parte din l. negroafricane, atinge dezvoltarea maximă în acest gr. (21). Lingviștii de azi consideră clasele nominale drept categorii gramaticale, scheme de acord, comparabile din anumite puncte de vedere cu declinarea latină*. Totuși unii continuă să susțină că aceste clase au în primul rând valoare semantică și corespund unui efort de repartizare a obiectelor și ființelor: „ființe umane”, „vegetale”, „lichide”, „părți ale corpului” etc. Fiecare substantiv sau pronume este precedat de un prefix de clasă, care trebuie repetat înaintea tuturor cuvintelor care au legătură cu ele (numele de l. apar uneori cu prefix, alteori fără: (*ki*)kongo, (*tu*)ganda). Prefixele fără vocală inițială marchează substantive nedefinite; pentru a le determina se recurge la demonstrative postpuse (numai unele l. au articol definit prepus). Afixe numeroase, care marchează opoziția personal/nonpersonal: pentru persoane, sg. *mu-*, pl. *ba-*, *ma-*, pentru non-persoane, sg. *di-*, pl. *ma-*, astfel că la sg. opoziția *mu-/di-* corespunde opoziției personal/nonpersonal. Multe sufixe derivative, care modifică sensul primar al verbelor. Diverse sisteme de numărare: cu baza 4 (4, 8, 12 — în Africa Centrală), 5 (în N ariei) și sistemul zecimal. Numeralesle 2, 5, 10, 20 — împrumutate din substratul khoisan*.

Cercetările au dus la reconstituirea unei faze numite *bantu comun* (*protobantu*), din care s-au dezvoltat l. actuale.

L. B.-C. stnt primele l. negroafricane cu care au intrat în contact europenii.

220 **BERBA** (BARI(I)BA, BARGU, BER-(GO)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic*. (MC). *Benin*; 44 000 verb. În N l. predominantă, alături de yoruba*.

221 **BERBERĂ**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. libico-berberă*. *Mauritania*, *Maroc*, *Mali*,

Niger, Senegal, Algeria, Tunisia, Libia, Egipt; 4 mil.—10 mil. verb. (surse diferite), mulți bilingvi — folosesc și araba*. Răspîndită într-o arie discontinuă, mai ales sub forma unor enclave. Originea numelui este necunoscută: poate avea la bază un cuvînt arab care reproduce un cuvînt indigen sau un epitet întrebuițat în greacă*, *barbaroi*, care a dat lat. *barbarus*.

Consoanele au un rol important. Cantitatea consonantică are valoare fonologică: *ils* „limbă” — *ills* „el a pătat”, *ifka-t* „el a dat” — *ifka-tl* „el l-a dat”. Consoane caracteristice: laringală (numai în cuvinte împrumutate din arabă) și mai multe consoane faringale, emfaticе; trăsătura faringală se extinde asupra unor segmente mai mari decît fonemul: poate caracteriza silaba sau se poate extinde și asupra vocalei sau consoanei adiacente. Vocalele au rol subordonat, calitatea lor fiind condiționată de consoanele învecinate. Cuvîntul este constituit dintr-o rădăcină consonantică (mai ales din 2—3 consoane) și o schemă vocalică. Rădăcina are sensul lexical minim, în timp ce schema dă cuvîntului o parte din valoarea lui gramaticală. Substantivele nu se grupează pe tipuri morfologice. Există o serie care are la început grupul *l* + consoană (toate împrumutate din arabă; *alkas* „sticlă”). În cea mai bogată serie intră cele care încep cu o vocală (*a, i, u*), dacă sînt masc., sau cu *ta-, ti-, tu-*, dacă sînt fem. A 3-a serie cuprinde substantivele care n-au nici una din trăsăturile de mai sus (conține printre altele numele de rudenie). Caracteristică pentru substantive este categoria de „stare”: în anumite condiții sintactice, cînd substantivul este strîns legat de cuvintele care îl precedă, vocala inițială cade și substantivul trece de la starea „liberă” la cea de „anexiune”: *laserdunt, tadda* „catîrca, ea a plecat” devine *tadda tsærdunt* „catîrca a plecat”. 2 genuri: masc. și fem. Marca femininului (*t*) este prepusă și uneori și postpusă în același timp (*aɣɣul* „măgar” — fem. *taɣɣult*). 2 numere: sg., pl. Pluralul se formează prin schimbarea vocalei dinaintea ultimei consoane a rădăcinii în *a* (*aɣɣul* „măgar” — pl. *iɣɣal*), prin adăugarea lui *n* la sfîrșit (*argaz* „om” — pl. *irgazn*) sau prin ambele procedee (*itri* „stea” — pl. *itran*). Pronumele are 2 forme: absolută și enclitică pe lîngă verb. Există și forme pronominale flexionare pe lîngă prepoziții. Nu are pronume posesive. Verbul are o formă simplă și forme derivate cu prefixe. **B.** dă prioritate aspectului în detrimentul timpului. Opoziția perfectiv-imperfectiv nu este marcată prin alternanță vocalică decît la unele verbe (în d. *kabyl* *yəgrirəb/yəgrarəb* „a rostogoli, a învîrți” perfectiv, respectiv aorist); pentru alte verbe există o expresie formală a acestei opoziții. În schimb, există o formă „de obișnuință”

care exprimă noțiunea verbală ca desfășurată, continuă, repetată: *gər* „a pune” — *yəggar* „el pune de obicei, el este pe punctul de a pune”. O caracteristică a **B.** este bogăția formelor secundare realizate cu ajutorul unor prefixe: d. *tuareg* are un cauzativ al reflexivului (cu prefixul *s-* + *m-*) *səmməklw* (de la *ələl*) „a face să ia masa de prînz”, un pasiv al cauzativului (*tw-* + *s-*) *twəsəmjər* (de la *imğar*) „a fi considerat mare”, un cauzativ al cauzativului (*s-* + *s-*) *səssifəl* (de la *afəl*) „a face să fie tăbăcit”, un cauzativ al reflexivului cauzativ (*s-* + *m-* + *s-*) *səmməsəkər* (de la *əkər*) „a pune unul lîngă altul la bază”, lit. „a face să fie făcut pentru a fi pus”. Vocabularul redus, foarte concret, cu detalii precise cînd este vorba de activități vitale (creșterea cămilelor la tuaregi, irigația în munții Atlas).

Cca 12 d., considerate de unii chiar l. separate. Cele mai importante: *zenaga* (Mauritania, Senegal), *rif* (Maroc), *jannat, kabyl* (Algeria), *tuareg* (Sahara, cel mai bine păstrat; numele provine din arabă și reproduce parțial un nume indigen). În general, d. corespund vechii împărțiri în triburi. Diferențele dintre d. sînt de natură fonetică, suficient de mari pentru a împiedica înțelegerea (se apelează pentru comunicare la arabă).

Cele mai vechi cuvinte și expresii **B.** apar în texte arabe (sec. 12). Istoria l. **B.** este necunoscută, ea neavînd documente scrise (cîteva texte religioase și texte populare culese de cercetători din sec. 19). În trecut *punica* și apoi latina* au servit berberilor ca l. scrise. Ulterior, odată cu islamizarea, araba devine l. scrisă aproape a tuturor berberilor; astăzi mulți o folosesc și ca l. vorbită. **B.** a fost influențată de arabă (vocabular, fonetică și morfologie) și franceză*.

B. a fost notată în scris cu un alfabet derivat din cel semitic* occidental, răspîndit probabil în Sahara în sec. 3—4 î.e.n. Unii consideră aceste inscripții vechi drept *libiene*. Alfabetul are 25 semne consoane. Valoarea lor n-a fost determinată și acceptată în unanimitate. În alfabetul modern al tuaregilor, numit de ei *tifinag*, 15 din cele 26 caractere sînt similare cu semne din alfabetul libian. Aspectul general este același: semne separate cu forme rigide reprezentînd mai ales figuri geometrice simple cu bare, bare paralele, pătrate, cercuri etc. În scrierea modernă punctul înlocuiește bara. 6 semne au fost apropiate de caractere feniciene*. Direcțiile de scriere sînt variate: orizontal de la stînga la dreapta, dar și invers și alternînd sau în spirală. Din **B.** s-au răspîndit cuvinte ca *cușcuș*, *merinos* (Beni Merinel era numele unui trib berber).

222 BERRIK (BERIK), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 verb.

223 **BERTA** (BARTA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, care constituie singură un subgr. (CTL) sau din gr. nilo-abisian* (MC). *Etiopia, Sudan*; 10 000—298 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 scurte și 5 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bararo, dul, fadon, fazoglo (fazughli), fecaka (fecamaŋga, nassillok), gamila (gamili, quamelii), gobato, gebelawin, mabi tao, rikabiyya, shogale, wa-dashi, wakosho, watawit.*

224 **BETE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-liberian* (MC); grupată uneori cu bassa* și grebo* in gr. kru*. *Coasta de Fildes*; 150 000—221 000 verb. (surse diferite).

225 **BETHEN**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Camerun*; 10 000 verb.

226 **BETSINGA** (BACENGA, BATCHENGA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. sanaga*. *Camerun*; 10 000 verb.

227 **BHILĪ** (BHILALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central sau d. al l. gujārāti*. *India* (C.); sub 2 mil.—4 mil. verb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor—fonologică. Consoane retroflexe.

Relativ omogenă, dar cu numeroase variante locale.

Face legătura între gujārāti* și rājasthāni* — ar putea fi rezultatul fuziunii unor elemente din cele 2 l., prima componentă fiind predominantă. Are și cuvinte ne-indic de origine necunoscută (nici munda*, nici dravidiene*).

Folosește scrierea *devanāgarī*.

228 **BHOTE**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal* (N, NV); 70 000 verb. împreună cu sherpā* (reciproc inteligibile — l. distincte sau una și aceeași l.).

229 **BIAFADA** ((BEA)FADA, BEDFOLA, BIAFAR(É), BIDYOLA, DFOLA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea-Bissau*; 12 000 verb.

230 **BIAK**, l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Biak, Supiori, Pad(e)aido, Padaidori); 40 000 verb. împreună cu numfor* (50% alfabetizați atit în l. maternă, cît și în indoneziană*). Importantă *lingua franca* regională.

D.: *ariom, bosnik, dwar, fairi, jenures, korim, mandusir, mofu, opiaref, pad(e)aido(ri), padoa, penasiŋu, samberi, sampori (nokmer), sor, sorendidori, sorrido, sundei, supiori?, wadibu, wardo, wari, warsa.*

231 **BIDYO**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cadiană*, *Ciad*; 13 000—14 000 verb.

D.: *waana.*

232 **BIDYOGO** (BIJAGO, BIJOGO, BIJOUGOT, BUDJAGO, BUGAGO, BIJUGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea-Bissau*; 10 000 verb.

D.: *anhaqui, orango.*

233 **BIELORUSĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. oriental. *U.R.S.S.* (R.S.S. Bieloruscă), *R. P. Polonă*; 8 mil.—10 mil. verb. (surse diferite). L. de stat în R.S.S. Bieloruscă.

Multe consoane muiate, la fel ca ucraineană*. Cunoaște, la fel ca d. rusești meridionale, fenomenul *akanie*, care, spre deosebire de rusă*, este reflectat în **B**. În scris. Sint caracteristice fenomenele *ŋekanie* și *dzekanie* (trezirea lui *t* și *d* muiate la africacatele *c'*, *dz'*): *c'en'*, rus. *t'en'* „umbră”, *s'idz'en'* rus. *s'id'el'* „a sta”.

2 mari gr. de d.: *de NV* și *de SV* (după unii 3: *de N*, *de SV* și *de centru*). Face legătura între rusă și ucraineană. Fenomene de evoluție comune cu rusa, dar cu deosebiri: **B**. a pierdut palatalizarea labialelor înainte de sl. com. -I final (*s'em*, rus. *s'em'*), nu are *r* muiat (*kurá* „fumez”, rus. *kur'ú*).

Cea mai mare parte a lexicului constă din elemente moștenite din slava comună (termeni pentru părțile corpului, nume de rudenie, plante). Influențe lexicale din polonă*, ucraineană, lituaniană*, germană* și rusă (cea mai puternică). În prezent, lexicul se îmbogățește prin formații interne și regionalisme. Încă din sec. 13 unele manuscrise vechi rusești au caracteristici **B**. Acest colorit se întărește în sec. 14, iar în sec. 15 varianta **B**. dobîndește caracter de normă independentă. Istoria **B**. are 2 etape: *veche* (sec. 14—18) și *modernă* (sec. 19—). **B**. capătă importanță datorită folosirii ca l. de stat și de învățămînt în ducatul lituanian și în regatul Poloniei. Traducerea *Bibliei* (cca 1490). În sec. 16—17 apar diverse genuri literare. În 1690 **B**. este înlocuită ca l. de cancelarie în mod oficial de polonă. Importanța ei scade — în sec. 18 ajunge o l. regională nescrisă. În prima jumătate a sec. 19 se dezvoltă l. vorbită și se pun bazele l. scrise moderne. Scrisă cu alfabetul chirilic, cu 2 semne suplimentare (*i* și *ŷ*). În sec. 19—20 și cîteva cărți în alfabet latin*.

234 **BIH**, l. din fam. austroneziană*, gr. chamic* sau gr. de d. ale l. rade*. *R. S. Vietnam*; 1 000 verb.

235 **BIHARĪ**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. *India* (Bihar, Uttar Pradesh, Bengal), *Nepal* (distr. Tarai); 48,5 mil.—50 mil. verb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Opoziție de aspirație la occlusivele surde și sonore. Consoane retroflexe. Opoziție surd/sonor la lichide. Opoziție $n/\eta/\tilde{n}$ în d. *bho(d)jpurī* și *maithilī*. Distincție de gen numai la numele de ființe. Neutru numai la pronumele interogativ (cuvintele neutre din sanscrită* și *prakṛita magadhan* tratate în general ca masculine). Pl. prin adăugarea unui substantiv care exprimă multitudinea. Relațiile cazuale exprimate prin poziții adăugate unei baze oblice comune. Formele de sg. ale pronumelor personale nu se mai utilizează, cele de pl. se folosesc ca forme de politețe pentru sg., creându-se noi forme de pl. Verbul nu prezintă diferențe în număr, dar exprimă distincția onorific/onorific cu referire la subiect, iar în d. *maithilī* și *magahī* și privitor la obiect. Multe verbe neregulate. Verbe tranzitive formate de la intransitive, cauzative din tranzitive, compuse.

D.: *bho(d)jpurī* (*bhojpurīya*, *deswali*, *hindusthani*, *kholla*, *piscimas*), *magahī*, *maithilī* (a păstrat multe forme învechite; gramatică complexă; singurul d. cu oarecare literatură scrisă din sec. 15; celelalte — folclor epic transmis oral).

Puține împrumuturi din persană*, arabă* și alte l.

236 **BIKOL** (BICOL(ANO), VICOL), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — pen. Bikol); 2 108 867 verb. (1960). În gr. *central* (*tagalic*) împreună cu *tagalog**, *sebuana**, *hiligaynon** și *waray**. După unii autori, în prov. Bikol ar exista peste 30 de comunități lingvistice cu acest nume, dintre care unele ar putea reprezenta l. distincte. A 5-a ca număr de verb. din cele 8 l. „majore” din *Filipine* (reprezenta 7,8% din populația totală de 27 087 685 loc. în 1960). Aproape exclusiv l. maternă. Folosită în învățământul primar și de unele stații de radio locale; în 1965 3 publicații integral și 1. parțial în B.

Cel mai mare număr de d. dintre l. „majore” din *Filipine*: 20, printre care *albay-sorsogon* (prov. Albay, Sorsogon), *baao*, *bato*, *buhi*, *catanduanes* (ins. Catanduanes), *naga* (*bikol*); unele d. nu sînt reciproc inteligibile. D. din *Naga* are valoare de l. standard.

Literatură scrisă — a avut înainte de sec. 16 o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

Împrumuturi din spaniolă*.

237 **kiBILA** (ku-BIRA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benué-Congo**. *Zair*; 5 700 verb.

238 **BILAA**N (BARAAN, BILA-AN, BILÁN, BILANES, BIRAAAN, TAGALAGAD, TAGALAGED), l. din fam. austroneziană*, gr.

filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao, Sarangani, Balut); 50 600 verb.

D.: *balud* (*sarangani*, *tumanao*), *bilaan*, *buluanon* (*buluanes*).

239 **BILIN** (BALEN, BELEIN, BELEN(I), BILAYN, BILEN(O), BOGO(S)), i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. (CTL) sau d. din gr. *agaw** (MC). *Etiopia*; 25 000—32 000 verb. (surse diferite). Vorbit de o populație musulmană la frontiera lingvistică dintre l. *tigrinya**, *tigre**, *saho** și *bedawiye(t)**; adus în această regiune în sec. 10—11.

7 vocale, 33 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Trăsături arhaice.

240 **BILUA**, l. papua*. *Insulele Solomon* (ins. Vella Lavella); 2 000 verb.

Sistem de clase marcate prin sufixe, cu acord. La pronumele personal pers. 1 forme de sg., dual exclusiv și pl. inclusiv și exclusiv. Împrumuturi lexicale din l. austroneziene* învecinate.

241 **BIMIN** (BIMI), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

242 **BINAHARI** (NEMEA ?), l. papua* din *stock* *koiari-manubara-yareba**. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb. împreună cu *bauwaki**.

D.: *binahari*, *dom(u)*, *keveri ?*, *merani*, *monomor*, *morava*, *nemea ?*, *o'oku*.

243 **BINANDERE 1.** (BINANDELE), l. papua* din *stock* *binandere 2.* *Papua-Noua Guinee*; 3 000 verb.

2 sufixe de pl.: *-mono* exclusiv pentru termenii de rudenie și *-mane* pentru majoritatea celorlalte substantive. Identitatea formelor verbale de pers. 1 pl. exclusiv și 3 pl.

2. gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* *Noua Guinee de sud-est**. *Papua-Noua Guinee*; 59 000 verb. 16-17 l., în LL 9: *aeka*, *baruga*, *binandere 1.*, *guhu-samane*, *korape*, *notu*, *orokaiva*, *suenta*, *zia*.

Trăsături comune cu *stock*-ul *koiari-manubara-yareba**: structură silabică simplă (fără consoane finale de silabă); în general absența lui η cu valoare de fonem; absența genului și claselor; 2—4 categorii de timp-aspect la sufixele verbale de subiect, conducînd la identitatea parțială sau completă a unor forme care indică subiecte diferite; distincție între formele de imperativ imediat și ulterior.

Trăsături proprii; vocale nazale; dual numai la mărcile de persoană negate; distincție inclusiv-exclusiv la formele pronominale de pl.; verbele își schimbă tema pentru a indica timpul; aspect negativ special la verbe; formele verbale interogative indicate prin schimbări la sufixele de subiect.

244 **BINE** (KUNINI, MASINGARA, MA-SINGLE), l. papua* din fam. oriomo*. *Papua-Noua Guinee*; 1 365 verb.

245 **BINGA** (BIGNA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Zair, Sudan*; 1 000 verb.

246 **BINGKOKAK**?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 verb.

247 **BINJI** (BINDJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 64 000 verb.

248 **BIRA**¹ (SESE, SUMBURU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 31 700 verb.

249 **BIRA**²?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 75 000 verb.

250 **BIRA DE VEST** (BABEDA, BABERA, BABIRA, BALILA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 4 400 verb.

251 **kiBIRA** (BULEBULE, (H)AMBA, KIBIRA, kuAMBA, KWAMBA, RUWENZORI, RWAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Uganda*; 48 000 verb.

D.: *kihyanzi, kuSuwa*.

252 **BIRIFO(R)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL), grupată uneori cu dagara* și dagari*, sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară*; 90 000 verb.

9 vocale, 2 niveluri de tonuri.

253 **BIRMANĂ** (BAMA(-ČAKA), BURMESE, MYEN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Birmanian, Bangladesh, India* (Assam); 12 mil. — 25 mil. verb. (surse diferite), 3 mil. verb. ca l. secundă. L. oficială în Birmania (împreună cu engleza*). Cea mai importantă l. tibeto-birmană alături de tibetană*. Oscilația *ir/ur* în redarea europeană a numelui l. B. [bəma] se datorează timbrului vocalic specific.

5 (7) vocale orale. Nazalizare vocalică fonologică. 27 (28) consoane. Opoziție de sonoritate nu numai la ocluse și fricative, ci și la nazale, lichide și semiconsoane (pot fi și surde). Ocluse și fricative aspirate surde. Nu are foneme retroflexe. Oclisivă glotală. Opoziție *n/ñ/ŋ* (*ŋ* poate apărea și la inițială). Opoziție *č/s, š/s* (retractat-nertractat), *t/θ* (dental/interdental). Cădere frecventă a consoanelor finale. Structura silabică (C)V. 4 tonuri (diferențiază semantic cuvinte). L. monosilabică. La rădăcinile monosilabice se adaugă afixe lexicale și gramaticale. Trăsături atf izolante ctt și aglutinante. În sistemul verbal distincție între forme temporale (incluzând ideea de durată, exprimată cu ajutorul auxiliarelor) și atemporale (fără referire la factorul timp). Distinge verbe tranzitive de cele intransitive prin alternanța consoanei inițiale (verbele intransitive

încep cu o consoană sonoră, cele tranzitive cu o surdă, ca și în tibetană și chineză*). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Predicatul este urmat de un demonstrativ cu rol de copulă.

D. (mai mult sau mai puțin reciproc inteligibile): *arakan(ese)* (*naghī, rakhaing*), *chaungtha, danu* (*tāruw*), *inle, inlha, mergui* (*merguese*), *taungyo* (*dawé, tāru tavoya(n)*), *yabein, yanbye, yaw*. L. literară modernă bazată pe d. din *Rangoon*.

Primele atestări: inscripții sec. 9–13 (scriere pāli* dreaptă). Literatură din sec. 14. Numeroase cuvinte polisilabice de origine indică* împrumutate din l. pāli (prin care vorbitorii l. B. au cunoscut budhismul) — termeni religioși, filozofici, administrativi, de civilizație.

Scriere rotunjită (pentru a putea fi zgriată pe frunze de palmier) derivată în sec. 11 din scrierea indiană de S (poate prin intermediul scrierii mon*) — semnele sint alcătuite aproape numai din cercuri sau fragmente de cercuri în diferite combinații. 10 (11) semne pentru vocale, 32 pentru consoane. În ortografia modernă tonul și accentul sînt indicate prin ecane așezate sub sau după litera respectivă. O variantă a acestui alfabet este folosită pentru scrierea l. sha*.

254 **BIRMAN-LOLO** (LOLO-BIRMAN), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Birmanian, India* (NE), *Thailanda, Bangladesh, Laos, R. S. Vietnam, R. P. Chineză*; 18 mil. — 20 mil. verb. (surse diferite).

51–56 l., în LL 8 (10): akha, birmană, kŭi, lisu, moso, mro, pyen, sak, eventual și lepcha și tsaiva; l. cea mai importantă: birmana; majoritatea celorlalte sînt reunite în subgr. *lolo* (-moso).

255 **BIROM** (AKUUT, BEROM, BIROOM, BURUM(AWA), KIB(B)O, KIBYEN, WOROM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 116 000 verb.

256 **iehiBISA** (BIISA, WISA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 42 000 verb.

257 **BISA(N)** (BISAPELE, BOUSSAN(SE), BOUZANTCHI, BUSANG, BUSANSE, BUSAN(S)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Volta Superioară, Ghana*; 127 000 verb.

258 **BISAYAN** (BI(NI)SAYĀ, VISĀYA(N), VISAYO), gr. de l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Bisayan (Visayan), Mindanao).

Menționat adesea ca l., dar statutul de d. al i. pe care le include nu a fost dovedit. Cuprinde l. *hiligaynon**, *kinaray-a* (*binukidnon, hiniraya, kinaraya*), *romblomanón, sebuana** și *waray**, cu o arecare inteligibilitate mutuală,

după unele păreri și *aklan(on) (panay)*, *butuanon*, *cuyunon*.*

Reprezintă, împreună cu *bugineza**, *makasareza** și *tagalog**, limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei (pentru acest gr. se cunosc 5 alfabete).

259 **BISHARIN** (BISARIAE, BISARIN), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 15 000 verb.

260 **BITARE** (TIGONG, YUKUTARE, ZUANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*, *Camerun*; 50 000 verb.

261 **BLACKFOOT** (EARCHETHIUNE, PEDUMNIGRORUM, PIEDS-NOIRS, SASTICA, SASTIKA(A), SCHWARZFÜSSIGE, SIKSIKA), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (Alberta, Saskatschewan), *S.U.A.* (Montana); 5 000—6 000 verb. Numele englezesc* după cuvântul amerindian *siksika* „mocasin negru”, folosit pentru denumirea tribului **B.**

6 vocale (3 scurte și 3 lungi), 13 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *blood (kainah)*, *piegan (paegan)*.

262 **BOAZI** (BOADJI, BWADJI, KUNI), i. papua* din *stock marind**. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee*; 1 600—1 900 verb. (surse diferite). L. independentă sau d. din gr. kuni*.

În varietatea de S 5 (6) vocale, 19 consoane (oclusive și fricative surde și sonore, oclusive sonore prenazalizate *m^b*, *n^d*, *ŋg*, *ŋG*; 2 puncte de articulare la oclusivele velare; *k* și *q*), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Genul natural exprimat prin alternanța vocalelor mediale și finale: *ndene* „el”, *ndunu* „ea”, *ndŋni* „ei, ele”.

D.: *babwa*, *biak*, *boazi*, *gabgab*, *jabga*, *konmak*, *Lake Murray*.

263 **BOBO FING** (BOBO(FIGN), BLACK BOBO, BOBOFI, BONA, SU, SYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. voltaic (MC). *Mali*, *Volta Superioară*; 100 000 verb.

264 **BOBO GBE** ((WHITE)BOBO, BOBO-G^{BE}, KIAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Mali*; 40 000 verb.

265 **BOBO WULE** (BOBO(ULE), REL BOBO, PWE, TARA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic (MC). *Mali*, *Volta Superioară*; 110 000—389 000 verb. (surse diferite).

266 **BODIMAN**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. duala*, fie l. înrudită. *Camerun*; 2 000 verb.

267 **BODO 1.** (BARĂ, BODO, BORO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 20 000 verb.

Tonuri cu rol distinctiv (diferențiază cuvinte). Aspirate numai surde. Fricative surde și sonore. Opoziție *n/ŋ*, dar nu *n/ñ*. Nu are foneme retroflexe. Păstrează un singur prefix cu valoare cauzativă sau tranzitivă în unele d.

D.: *bodo*, *dŋmasa*, *kachari*, *meh*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam), *Bangladesh*; 200 000—600 000 verb. (surse diferite). 4 l., în LL 3: atong, bodo, garo.

268 **BODO-NAGA-KACHIN**, gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană* (unele l. incluse și în gr. birman-lolo*). *India* (Assam, Sikkim), *Birmania* (N), *Bhutan*, *Nepal*, *Bangladesh*, *R. P. Chineză* (prov. Yunnan, reg. Xizang = Tibet); 1 mil.—1,2 mil. verb. (surse diferite).

21—24 l., în LL 10: atong, bodo, garo, kachin, lepcha, nora, nung¹, rawang, tangsa, tsaiwa.

Tendință marcată spre polisilabism (au conservat unele prefixe și uneori chiar sufixe asilabice, cărora le-au adăugat o vocală scurtă, transformându-le în silabe distincte). Au dezvoltat afixe „cazuale”; sufixe adjectivale, sufixe și auxiliare verbale de aspect.

269 **BOGOTU** (BOGOTA, BUGOTU, MAHAGA, VULAVU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Santa Isabel = Ysabel); 1 500 verb.

D.: *bogotu*, *hageule* (*hageulu*), *vulava* (*vulavu*).

270 **BOIKEN**, l. papua* din *phylum Sepik mijlociu**. *Papua-Noua Guinee*; 17 332 verb.

D.: *kwusaun*, *yengoru* (*yangoru*).

271 **BOKI** (BOKYI, NKI, OKII), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*, *Camerun*; 85 000 verb.

D.: *basua*, *boje*, *irruan*, *kwakwagom*, *nsadop*, *osokom*. D. sau l. înrudită: *yakoro**.

272 **BOLONDO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 1 000 verb.

273 **BOMA** (eBOŌ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 8 000—15 000 verb. (surse diferite).

D.: *kwe*, *njinju*, *wao*.

274 **MBOMA** (BUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 8 000 verb.

275 **BOMBOKO** ((BA)MBOKO, BAMBUKU, BUMBOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 1 000—2 500 verb. (surse diferite).

276 **BOME(WA)** (BALAWA, BOLA(NCHI); BOLE(A), BO(R)LAWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 32 000 verb.

Numărul claselor nominale s-a redus la 2 pentru sg. și una pentru pl. Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la

modificarea vocalei sau consoanei radicale sau a amîndorura: *došo* „cai” — *dowi* „cai”. La sg. are 2 prefixe de clasă: *t* pentru feminine și fără sex, *se*, *ni* pentru celelalte nume. Pl. la verbe se obține prin adăugarea unui sufix nazal special pentru toate persoanele.

D. sau l. înrudită: ngamo*.

277 **kiBONDEI** (BONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Kenya*; 28 000 verb.

278 **BONGO** (BUNGU, DOR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 400 verb.

279 **BONKEN(G)-PENDIA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 1 500 verb.

280 **BONTOK** (BONDOC, BONTOC, BONTOK(-)IGOR(R)OT, GUIANES, ITETAPANES), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 21 000—30 000 verb.

D.: *bangad* (*dananao*), *bayyo* (*ba(y)yo*) (sau l. separată), *bontok*, ~central, *kadlakan-bar* (*lig*, *tinglayan*, poate și *balangao* (7 vocale — fapt neobișnuit în l. filipineze de N; accent fonologic).

281 **BOR¹** (DHE BOR, JO BOR, RODI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 6 000 verb.

282 **BOR²** (BAER, BEHE, BOOR), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. *dinka**, fie l. înrudită. *Sudan*; 23 000 verb.

283 **BORITSU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 10 000 verb.

284 **BORORO** ((BOR)OTUKE, (BOR)OTUQUE), fam. de l. amerindiene care împreună cu *phylum* macro-ge* formează gruparea *macro-ge-bororo*. 9 l., în LL 1: bororo de est*.

285 **BORORO DE EST** (ORARIMUGODOGE), l. amerindiană din fam. bororo*. *Brazilia*; 1 000 verb.

Sistem vocalic complex (11 vocale). Cantitate consonantică. Cuvîntul se termină în vocală. Nu are grupuri consonantice. Pl. cu sufixe diferite pentru ființele iraționale (inclusiv inanimate) și raționale. Cazurile se indică prin sufixe. Prefixe posesive în legătură clară cu pronumele personale. Numele animalelor domestice au o formă specială de prefix posesiv. Pronume de pers. 1 pl. inclusiv și exclusiv. Predicatul este un nume care primește flexiunea verbului „a fi” sau „a avea” („eu cuțit” = „eu am un cuțit”, ca în *witoto**). Între prefixe și verb sînt intercalate semne pentru indicarea aspectului (durativ), diatezei (reflexivă) sau timpului (trecut). Numărare binară.

286 **BOSAVI**, l. papua* din fam. *bedamini**, *Papua-Noua Guinee*; 1 200 verb.

287 **BOSGUN** (BOSMAN?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb.

Persoana și numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

288 **BOȘIMANĂ** (SAN), l. din fam. khoisan*, gr. *sudafrican*, după unii l. independentă alături de hotentotă*, după alții i. subordinat acesteia. *Botswana, Angola, Zambia*; 55 000 verb. Numele *boșiman* provine din olandeză* (*boschyesman* „oameni ai tufisurilor”). Vorb. 1. B. sînt vlnători și au fost împinși în S Africii de diverse invazii.

La fel ca hotentota, are clicuri, în general mai bine păstrate: în afara celor 4 existente și în hotentotă, B. mai are un clic bilabial (în d. sudice) și unul retroflex (în d. din N). Cele 6 clicuri, care au valoarea fonologică, pot apărea în 28 variante, dar numai la inițială. Frecvența clicurilor în text variază de la un d. la altul, dar în general este mai mică decît în hotentotă: în d. *lkung* (nordic) 18%, în d. *hiechware* (central) 16%, iar în d. *xam* (sudic) 30%. Nici un cuvînt nu poate începe cu r sau l. Vocale scurte și lungi, deschise și închise. 5 tonuri (înalt, jos, normal, descendent, ascendent). Temele sînt monosilabice. 3 numere (sg., pl., dual). Unele d. au gen, altele nu. Genul natural se exprimă prin procedee lexicale: pentru animale se întrebuintează, dacă e nevoie, cuvintele „bărbat”, „femeie”, postpuse. Pl. se formează cu ajutorul unui sufix, dar mai ales prin reduplicare (sau nu există distincție între sg. și pl.). Pronumele are forme subiective și obiective, inclusive și exclusive (pers. 1 pl.). Pronumele demonstrativ are 3 grade de depărtare. Numeralul are forme numai de la 1 la 5, dintre care se folosesc de fapt primele 2; pentru rest se folosește cuvîntul cu sensul „mult”. Structura verbului este complicată și încă insuficient studiată. Formele verbale cuprind un verb auxiliar și un verb principal; ele nu redau noțiunile exprimate de timpurile verbale din l. indo-europene*, ci arată dacă acțiunea este în curs sau se va face. Acțiunea complexă este analizată uneori în diversele sale componente, de unde o suită de verbe: lit. „eu te iau în căsătorie eu rămîn așezat” = „te iau în căsătorie pentru mult timp”.

4 gr. de d. D. sau l. înrudită: *lxu**.

289 **BOTLIH** (BOTLICH, BOTLIKH, BOTLIX(SKIJ), BOŁIX), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 3 000—3 500 verb. (surse diferite).

5 vocale, dintre care cel puțin 3 au perechi nazalizate, 39—43 consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic.

D.: *botlih, g(h)odoberi (niskij)* — după unii l. separate. Ca l. literară se folosește avar*.

290 **BOWILI** (LIWULI, SIWUOI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Ghana, Togo*; 600—3 280 verb. (surse diferite).

291 **BRAHŪI** (BIRAHUI, BRAGUI, BRĀ-HOUĪ, BRAHUIDI, KUR GALLI), l. din fam. dravidiană*, gr. de N. *Pakistan, Iran (E), Afganistan (E)*; 200 000—300 000 verb. (1931) (surse diferite).

Enclavă complet izolată de celelalte l. dravidiene — poate rămășiță a vechii lor extensiuni în N Indiei. A fost apropiată în mod nedovedit de *elamită*. Schimbări în structură sub influența l. beluciene* (mulți bilingvi); eliminarea distincțiilor *e/ē, o/ō*, pierderea sistemului de gen, împrumutarea unui sufix aspectual -a, folosirea conjuncției subordonatoare *ki* ca în hindi*-urdu* și beluciană. Împrumuturi lexicale iraniene* și indice*.

D.: *jharawan (lowland), kalat standard (middle brahui), sarawan (upland)*. L. tribală.

Scrisă cu caractere arabe*.

292 **BRETONĂ** (BREIZ, BRETON, ~ARMORICAIN, BREZONEG), l. indo-europeană*, din fam. celtică*, gr. *britonic*. *Franța (Basse-Bretagne)*; 1,1 mil. verb.

Ca și celelalte l. celtice, B. are mutații consonantice — schimbări ale consoanelor inițiale în funcție de terminația cuvântului precedent (*kalon* „inimă” precedat de un adjectiv posesiv are diverse forme: *va c'halon* „inima mea”, *da galon* „inima ta”). Are numeroase vocale nazale cu valoare fonologică, notate și în ortografie (*puñs* „fîntnă”). Cele mai multe consoane se împart în 2 serii fonologice: forte și slabe. A pierdut flexiunea nominală în perioada preliterară, relațiile cazuale exprimându-se prin construcții prepoziționale. Pl. se exprimă prin desinențe (-ed pentru animate, -iem nume de profesii: *lapoused* „pășări”, *skolarien* „învățători”), prin modificarea vocalei interne (*louarn* „vulpe” — *leon* „vulpi”) sau prin ambele procedee (*bag* „vapor” — pl. *bigi*). Există forme de dual pentru cca 15 substantive nume de membre sau de organe care n-au pl. frecvent (*an daouarn* „minile”, *an daoulagad* „ochii”). Sg. este adesea format de la pl. (*gwez* „arbori”, sg. *gwezen*; *kaol* „verze”, *kaolen* „varză”). 2 tipuri de conjugări: una impersonală, în care forma verbală invariabilă este precedată de pronume însoțit de o particulă (*me a gousk* „dorm”, *te a gousk* „dormi”; *me a gousko* „voi dormi”, *me a gouske* „dormeau”, *te a gouske* „dormea”) și una personală, în care persoana este indicată printr-o desinență specială (*kouskan* „dorm”, *kouskes* „dormi”; *kousken* „dormeam”, *kouskin* „voi dormi”). Sistem de numerație vigesimal (*douo-war-n-ugent* „22”,

lit. „2 peste 20”, dar *daou lur war-n-ugent* „22 franci”). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor verbale. Vocabularul are, pe lângă cuvintele de origine celtică, cuvinte din latină* pătrunse în celtă (sec. 1—5 e.n.) și multe cuvinte de origine franceză* (uneori pentru aceeași noțiune există atât cuvîntul celtic cît și cel francez).

4 d. cu numele vechilor diocese: *Léon, Tréguier, Cornouaille, Vannes*. 100 000 verb. sînt monolingvi, 700 000 bilingvi care preferă B. și 300 000 bilingvi care preferă franceza (folosesc B. în familie). Din 1951 se predă la universitate. Este în regres la orașe.

Este singura l. celtică vorbită pe continentul european propriu-zis, în provincia numită în trecut *Armorique* (de unde și numele B. *armoricain*). Celții au venit în Bretagne în sec. 5 î.e.n. După cucerirea romană, provincia se golește de populație pînă în sec. 5 e.n. Sub presiunea invadatorilor anglo-saxoni, britonii părăsesc Anglia și emigrează în Armorique (sec. 5—7). Din acei emigranți provin bretonie actuali; ei au adus l. *britonică* devenită B. Primele texte în B. sînt nume proprii și glose interliniare sau marginale în textele latinești (sec. 11—15). Din textele franceze și anglo-normande rezultă că a existat o bogată literatură B. (sec. 12—15), care însă nu s-a păstrat. Primul monument literar, al cărui original s-a pierdut, este un „chant royal”, dialog între regele Arthur și un anume Guinclaff (cca 1450). Din sec. 19 a devenit l. literară. B. a avut 3 etape de dezvoltare: *veche* (pînă în sec. 11—12), *medie* (sec. 12—17) și *modernă* (de la mijlocul sec. 17).

Începutul epocii moderne coincide cu introducerea unei ortografii fonetice (P. Julien Maunoir, 1659), în vigoare și astăzi.

293 **BRIBRI** (VALIENTE), l. amerindiană din fam. chibcha*. *Costa Rica, Panamá*; 2 000 verb.

Nu are desinențe pentru număr și gen. Sexul se exprimă prin cuvintele *wib* „bărbat”, *arâkr* „femeie” (persoane) și *wiñe* „mascul”, *araki* „femelă” (animale); *yarâ wib* „fiu”, *yarâ arâkr* „flică”; *tsar wiñe* „mămuțoi”, *tsar arâki* „mămuț”. Pl.: -pa (persoane): *wibpa* „fii”, (*tso tso éi* (celelalte substantive): *kar tso tso éi* „arbori”). Pronume posesiv format cu sufixul -cha de la pron. pers. (*yé* „eu”, *yécha* „al meu”). Sistem complicat de timpuri. Lexic foarte sărac: 1 500—2 000 cuvinte.

D.: *estrella, poeosi talamanca, tariaca, urinama, valiente*.

294 **BRÔU** (BAROO, BRU, BRŪ, LEU(NG), MUONG LEONG, QUANGTRI VÂN KHÛU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R.S. Vietnam (C.), Laos*; 40 000 verb.

Asemănări cu *kampuchiana**.

D.: *brou, galler, makong (mangkoong)*, probabil și *khua, tri*.

295 **BUA** (BO(U)A), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Clad*; 5 000—11 000 verb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. *-ma* pentru numele de substanțe: *ha-ma* „singe”, *nu-ma* „grăsime”. Substantivul sau pronumele atribut al unui substantiv se așază înaintea acestuia: *lu* „casă”, *n-mu* „gură” *lu m-mu* „gura casei” = „ușă”.

296 **BUANG**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 7 000 verb.

6 vocale, 22 consoane (are consoane labializate, prenazalizate), 2 semiconsoane.

297 **eBUDU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 83 000 verb.

D.: *bafwagada (lega)*, *bafwakayi, balika, makodo, malamba, matta*.

298 **BUDUH** (BUDUGISCH, BUDUKH, BUDUX(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană); 1 000—2 000 verb. (surse diferite).

10 vocale, 34 consoane (are consoane glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

299 **BUDUMA** (BIDDUMA, BOUDOUMA, BUDDUMA, YED(D)INA, YIDENA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Clad*; 12 000—45 000 verb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.). Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau consoanei radicale sau a amindurora; *fo* „sat” — *fuyu* „sate”, *wule* „copii” — *waylu* „copii”.

D.: *kuri*.

300 **BUGINEZĂ** (B(O)UGI, BUGIS, DE'), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Celebes și emigranți în ins. Borneo); 2 mil.—3 mil. verb. (surse diferite) (l. cu cel mai mare număr de verb. din gr.). L. cea mai importantă din S ins. Celebes împreună cu *makasareza**. Rol de l. comercială pentru navigatorii indigeni din zonă.

Distinge consoanele duble de cele simple. D.: *bugi(nez), sindjai*. Publicație bimensuală.

Cuvinte din l. indiene prin intermediul malaezi*. Numeroase manuscrise vechi.

Scriere proprie situată la limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei.

301 **eBUGOMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 12 000 verb.

302 **BUGULI** (BUGURI, P(O)UG(O)ULI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 7 500 verb.

303 **BUHID** (BUHIL, BUÍD, BU'ID, BUKID, BUQUIL, BUŪID, MANGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 6 000 verb.

5 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane; structura silabică CV(C).

4 d., printre care *bángon (bángot)* și *baribé (beribi)*.

Vechi inscripții gravate în bambus într-o scriere înrudită cu cele din S Indiei, încă în uz.

304 **BUIN** (RUGARA, TELEI, TEREI), l. papua* din *stock nasioi-nagovisi-siwai-buin**. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 7 553—9 000 verb. (surse diferite).

5 vocale scurte cu perechi lungi, numai 8 consoane. Posedă, ca și *siwai**, un sistem de gen care se răsfărge și asupra adjectivelor, posesivelor și, într-o oarecare măsură, a verbelor, și se încrucișează cu clasele de numerale. Genul natural exprimat prin indicatori consonantici: de ex. pronumele nehotărît masc. sg. *niinu*, fem. sg. *noma*, masc. pl. *nogo*, fem. pl. *nomi*, sau *igan* „ei” — *emi* „ele”.

D.: *uitai* — sau l. independentă.

Cîteva împrumuturi lexicale din germană*, ca urmare a administrării în trecut a acestei zone de către Germania — de ex. *amariŋ* < *Armring*, *arapaita* < *Arbeit*.

În cîntece se folosesc cuvinte din alu* și, mai recent, din engleză*, pentru a crea un efect estetic.

305 **IBUJA** (B(O)UDJA, EMB), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Zair*; 100 000 verb.

D.: *baonga, basoa-basoko, yamongiri*.

306 **BUJI** (ANO, BUJAWA, BUJE, BUZE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 2 256 verb.

307 **BUKAUA** (BUKAWA(C), (BU)KAWA', KAWA?), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 2 535 verb. (1937). Topica: subiect-obiect-verb (poate influențată papua*).

308 **BUKIDNON** (BINOKID, BINUKID, (BUKIDNON) MANOBO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 40 539 verb.

În B. de V 4 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane; structura silabică CV(C).

D.: *banuá(u)on (banawaw, banuni, bunuanon), bukidnon*.

309 **BULGARĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. R.P. *Bulgaria*, U.R.S.S., R.S.F. *Iugoslavia, Grecia, R.S. România, Tur-*

cia, S.U.A., Canada, Argentina; 7 mil.—8 mil. verb. (surse diferite).

Sistem vocalic simplificat. Vocalele Ъ asemănătoare cu rom. *ă*. Sistem de reducere a vocalelor neaccentuate prin închiderea vocalei și slăbirea tensiunii. Alternanță vocalică *efa* în funcție de caracterul dur sau moale al consoanei următoare: *bjal* „alb” — *beli* „albi”. Consoanele au tendința de a fi aproape toate dure: *den* „zi” ca în srbro-croată*, nu ca în rusă* (*d'en*). Accentul e liber ca în rusă și srbro-croată. Sistem de declinare foarte simplificat, cu pierderea aproape totală a flexiunii nominale: raporturile cazuale sînt exprimate cu ajutorul prepozițiilor. Identitate formală a genitivului cu dativul la nume (*knigata na učenika* „cartea elevului”, *davam na učenika knigata* „dau elevului cartea”). Păstrarea evidentă a vocativului, spre deosebire de rusă (*majko* „mamă”); la femininele oxitone accentul se mută la vocativ pe temă (*sestrá-séstro*). 2 forme de pl. la nume: pl. obișnuit al cantității nedefinite și pl. „numărat” (*brojna forma*): *vojnîk* „soldat”, *vojnîci* „soldați” și *trima vojnika* „3 soldați”. Are articol definit, inexistent în celelalte l. slave, postpus (*uliŭa* „stradă”, *uliŭata* „strada”, *edna uliŭa* „o stradă”, *na edna uliŭa* „a unei străzi”, *na uliŭata* „a străzii”). Pronumele personal are forme paralele lungi și scurte diferențiate funcțional: *davam na tebe* „ți dau (ție)”, *davam te* „ți dau”. Posibilitatea întrebuintării simultane a formei lungi și scurte ca în alte limbi balcanice: *na mene mi se struva* „mie mi se pare”. Schimbările din structura gramaticală (articolul, postpunerea lui, flexiunea analitică) au fost explicate prin influența mediului balcanic. La fel a fost explicată înlocuirea infinitivului prin conjunctivul cu *da* (*iskam da spja* „vreau să dorm”) și viitorul cu „a vrea” (*šte idvam* „voi veni”). Particularitate neslavă a verbului: conjugare specială pentru exprimarea enunțurilor indirecte numită *preiskazano naklonenie* „conjugarea re-
povestirii”: *toj bil profesor* „el zice că e profesor”.

2 gr. de d.: *de E* și *de V*, după tratamentul sl. com. *ž*.

Vocalelor nazale din sl. com. le corespund *ă* și *e* (**možb*, **peŭb* > *maž*, *pet*). Sl. com. *or*, *ol*, *er*, *el* se metatezează. Sl. com. *tj*, *dj* > *št*, *žd* (*svešt*, *mežda*). Pierderea iotului de la inițiala cuvintului (*ezero* „lac”; forma veche *jezero*). A păstrat mai puține elemente lexicale din sl. com., înlocuite fie prin împrumuturi, fie prin creații lexicale proprii. Unele cuvinte din bulgara veche* — l. poporului altaic asimilat de slavii meridionali: *beleg* „semn, urmă”, *boljarin* „boier”, antroponime (*Krum* ș.a.). Cuvinte din latina* *balcanică*, greacă* (*vlastar*

„mlădiță”, *geran* „cumpănă la fintină”, *elá* „vino” și *elate* „veniți”), maghiară* (sec. 10—17), turcă* (sec. 15—19, numeroase, la fel ca în alte l. balcanice), rusă (începînd din sec. 17, cu intensități variabile), franceză* (*ekip* „chipă”, *žargon* „jargon”), română* (*geți* „un fel de ghete”, *masa* „masă”). Cîteva sute de cuvinte din l. europene occidentale intrate prin rusă.

Istoria l. B. are 3 etape: *veche* (sec. 9—11), *medie* (sec. 12—cca 1600), *modernă* (sec. 17—). Toate transformările structurii gramaticale au avut loc în epoca medie. Se consideră texte bulgare și scrierile literare și tipăriturile din afara Bulgariei (sec. 9—11, Boemia și Moravia). Din sec. 12 o l. literară scrisă, slavona* bulgară, urmare a apropierii slavonei de l. populară, care dă un colorit bulgăresc slavei vechi*. Din 1711 greaca a înlocuit, ca l. oficială, slavona bulgară și a îngrădit-o apoi și ca l. a clerului. În sec. 17—18 slavona bulgară este influențată de variantele rusă și srbă ale slavonei. În sec. 18 se impune ca l. scrisă l. populară folosită de călugărul Paisie Chilandarski în *Istorija slavjano-bolgarskaja* (1762). Dezvoltarea scrierilor din perioada modernă pînă la sfîrșitul sec. 19 a progresat puțin din cauza absenței unei libertăți cultural-politice (dominația otomană). Primele tipărituri în 1805. La baza l. literare scrise stă d. *de E*.

Ortografia chirilică actuală datează de la reforma din 1945. Este identică cu cea rusă cu excepția lui Ъ (= *ă*) care în B. este vocală, *ш* = *št* (nu *șe*); nu are literele *ѣ*, *ѐ*.

Din B. s-au răsplîdit termenii *bogomil*, *boiar*, *chirilic*, *gagolitic*, *ŭar*. Din vechea B. populară au pătruns în română cuvinte ca: *buruiană*, *cocoș*, *iubi*, *neastă*, *rod*, *vreme*.

310 **BULGARĂ VECHĂ** (TÜRKBULGARISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică*, formată în sec. 6—8, foarte puțin cunoscută, al cărei nume a fost preluat de o l. neturcică (și anume slavă*) — bulgara* actuală (o parte din bulgarii de pe Volga s-au stabilit în sec. 7 în Balcani, unde au fost slavizați). Singura reprezentantă actuală a subram. bulgare din fam. altaică este l. ciuvașă*.

311 **BULLOM** (BOLOM, BULEM, BULLIN, BULLUN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone*; 100 000 verb. Grupată uneori cu *kissi** și *temne** în gr. *kisi-temne*. În pericol de dispariție — cedează locul l. *mende** și *susu-yalunka**.

312 **BULU** (BOULOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 110 000—170 000 verb.; grupată uneori cu *ewondo**, cu care e strîns înrudită, sub denumirea *bulu-yaoundé* (*ewondo popular*, *pidgin*

ewondo, bulu bediliva „bulu al șoferilor”) sau cu *ewondo** și *fang** sub denumirea *paḥuoin**.

2 tonuri (înalț și jos), combinabile cu tonul ascendent și descendent, cu valoare fonologică (*àbè* „coapsă” — *àbè* „sîn”, *kát* „a spune” — *kát* „a eșua”) și morfologică, de diferențiere a aspectelor (*à-ngá-yèm* „începe să știe”, *à-ngá-yèm* „a știut”, *à-ngá-yèm* „va ști odată”). Are ideofone: *ne viú* „impresie de întunecime aproape completă sau de umbră foarte deasă”, *na véta* „impresie de oboseală mai ales mintală, după un efort intelectual”. Ca și *ewondo*, servește, într-o formă simplificată, care reflectă vorbirea non-națivilor, ca *lingua franca* în Camerun (B. în S și *yaoundé* în N). O formă pidginizată s-a dezvoltat în centrele urbane și de-a lungul drumurilor comerciale din Camerunul de S și servește ca mijloc de comunicare în special pentru muncitorii emigranți din Camerunul de C.

313 **BUMBITA ARAPESH** (BAMBITA, MU-HIANG), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 1 990 verb.

314 **BUNAK** (BUNA'), l. papua*. *Indonezia* (ins. Timor); peste 50 000 verb. Considerată greșit l. mixtă.

Conjugare prefixală (subiectul și obiectul indicate la verb prin mărci de persoană prefixate). Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personal pers. 1 pl. Forme diferite animat-inaanimat la pronumele personal pers. 3 sg. Prefix verbal de reciprocitate.

315 **BUNAN** (BUNÁN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *gyarung-mishmi** de V. *India*; 3 000 verb.

Sufixează numai pronumele personal subiect.

316 **BUNGKU** (NAHINA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes, Kabaena); 180 000 verb.

D.: *bungku* (*nahina*), *epe*, *marumene* (*maronene*, *nahina*), *rete* (*naida*), *tulambatu* (*hileo*), *walu* (*hina*), *wowoni* (*wawomi*, *wawoni*, *naida*).

317 **BUNUN** (BUNUM, VONUM, VUNUN), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. *R.P. Chineză* (Taiwan); 21 440 verb. (1960).

D.: *bunun*, *ibaho* (*de S*, *ivaxo*), *kagi* (poate dispărut), *kato* (*n*)*guran* (*central*, *katongulan*, *ketanganau*), *sivukun* (*sibukon*, *sibuku*), *tamaroan* (*de N*, *lamado wan*, *tamaroau*), *tsuihwan* (*chibora*) (poate dispărut).

Împrumuturi din japoneză* (inclusiv o conjuncție).

318 **BUOLEZĂ** (BUAL, BUOL, BWO'OL, BWUOLO, DIA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 verb.

319 **BURA** (BABIR, BABUR, BARBUR, BOURRAH, BURRA, HUVE, HUVIYA, PA-

BIR, TOXRICA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria, Camerun*; 89 000 verb.

320 **BURAKA-GBANZIRI** (BOURAKA, GBANZIRI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair, R.P. Congo*; 1 000 verb.

Formele nominale se deosebesc de cele verbale prin topică.

321 **BURIATĂ** (BOURIAȚE, BURIAT-MONGOLĂ, BURJAT, BURYAT, MONGOLĂ DE NORD, MONGOLĂ BURIATĂ), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Buriată), *R.P. Chineză*; 220 000—350 000 verb. (surse diferite).

6 (7) vocale scurte cu perechi lungi, 23 (31) consoane (are consoane palatalizate), 1 semi-consoană (*y*). Structura silabică C(V)C. Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Are atît construcții participiale și gerunziale, cît și propoziții subordonate.

D.: *alat*, *bargu-buriat* (*bargu buryat*), *barguzin*, *bokhan*, *bulagat*, *ekhirit*, *khor* (*buriat de E*, *chori*), *nižne-udinsk*, *oka*, *sartul*, *tsongol*, *tunka*, *ungin*. L. literară bazată pe d. *khor*.

Nu a avut scriere înainte de 1917 — clasele suprapuse foloseau l. literară și scrierea mongolă*. Din 1939 alfabetul rus* cu 3 litere suplimentare.

322 **BURJI** (AMARO, BAMBALA, BEMBOLA, BURJINA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 15 000 verb.

323 **BURUM** (BULUM), l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee*; 3 200 verb.

324 **BURUN** (BARUN, CAI, LANGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 18 000—21 000 verb.

D.: *ragreig*.

325 **BURUNGI** (BULUNGE, BURUNGE, MBULUG(W)E, MBULUNGU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania*; 9 000—13 000 verb.

326 **BURUȘASKI** (BILTUM, BOROSHASKI, BOUROUȘASKI, BURİȘKI, BURUȘASKI, BURUȘASKI, BURUSHASKI, KANĜUTI, KANĜUTI, K'AĜUNA, KHAJUNA, KUNJUTI, YESHKUN), l. izolată. *Pakistan* (Hunza, Nagir, Jasin = Yasin); 20 000—27 500 verb. (1931) (surse diferite). Numele *khajuna* și *kanjuti* sint date de comunități în vecinate. Nu a putut fi demonstrată înrudirea l. B. cu nici o altă l.; unele asemănări cu l. din India (consoane retroflexe, unele trăsături gramaticale); cuvinte comune cu l. wakhi*; apropierea de l. caucaziene* — socotită neconvingătoare.

În d. *hunza* 5 vocale scurte cu perechi lungi, 32 (34) consoane (opoziție de aspirație la consoanele surde; proliferare a africatelor; con-

soane retroflexe; consoanele sînt totdeauna sonore la inițială și surde în poziție medială), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Sistem gramatical complex. 4 clase nominale: nume de bărbați; de femei; de animale și obiecte individualizate (fructe, lemn și obiecte fabricate din lemn); de obiecte considerate slab individualizate (lichide, pulberi, metale, arbori, diviziunile timpului, abstracte). Sufixele substantivale și uneori cele adjectivale, pronumele și adjectivele demonstrative, pers. 3 sg. și pl. la timpurile verbale finite și numeralele între 1 și 3 — diferite în funcție de clasa nominală căreia îi aparține substantivul la care se referă. Cazuri exprimate prin sufixe și postpoziții. Structură aglutinantă. Pronume prefixate anumitor nume și verbe — la nume indică posesorul, la verbele intransitive — subiectul, la cele tranzitive — obiectul direct, indirect sau subiectul; folosite și ca infixe. 2 teme verbale — de prezent și de trecut, la care se adaugă desinențe. Sistem de numerație bazat pe numeralele 20 și 40. Serii diferite de forme ale numeralelor folosite la numărare, ca multiplicatori sau cu anumite nume care exprimă măsura. Infinitive sau participii statice cu subiect în nominativ („copacul căzut”, „omul (care a) văzut”). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *hunza, nagir, werčikwar (jasin, werchikwār, wershikwār)*.

Împrumuturi din hindi*, shina*, khōwār*, persană*. Nu are scriere. A influențat un d. al l. wakhi*.

327 **BUSA** (BISAGWE, BOKO(BERU), BOKO BUSSAWA, BOKOLAWA, BOUSSA, BUSAGWE, BUSANCHI, K(Y)ENGA, SHANGA(WE), TYENGA, ZUGWEGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Benin, Nigeria*; 30 000 verb.

328 **BUSHOONG** (BASSON, BUSHONGO, GANGA, KUBA, MBALE, baMONGO SHON-

GO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 29 000 verb.

329 **BUSSA (DE NORD)**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 1 000 verb.

330 **BUTAWA** (BA-BUCHE, BA-MBUTU, BUTA, MBUTAWA, MBOTUWA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. gure-kahugu*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 9 218 verb.

331 **BUTUNG** (BUTON(ESE)), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Butung și Tukangbesi); 200 000 verb. (poate inclusiv verb. l. *tukangbesi*).

332 **BVIRI** (BIRI, GAMBA, (MBE)GUMBA, MVEGUMBA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită. *Sudan*; 16 000 verb.

333 **BWAIDOGA** (BOUAIDOGON, BWAIDOGA, BWAIDOGAN, BWAIOA, MORATA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Goodenough — gr. D'Entrecasteaux); 8 600 verb.

334 **BWAKA** (BOUAKA, GBAKA, GWA-KA, MBWAKA, NGBAKA MABO, NGBAKA MA'BO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centrafri-cană*; 17 000 verb.

335 **BWE** (BRAE, BRE, BREC), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda*; 48 800 verb.

D.: *bre (brē), bwe, karenbyu (geba, gebo, B. alb), karennet, karrenni (kaya, B. roșu — după culoarea turbanului purtat de vorbitori), mano, padaung, sinsin, y(e)inbam, zayein*.

336 **BWISI-TALINGA** (BWISSI, MAWISSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda, Zair*; 6 000 verb.

D.: *alu Bwissi, kiTalinga*.

337 **BYANSI** (BYANGSI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India, Nepal*; 1 600—2 000 verb. (surse diferite).

338 **CAC GIA ROGLAI** (CÁC GIÁ), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic* sau d. (considerabil diferit) al l. roglai*. *R.S. Vietnam*; 2 000 verb.

339 **CAHUAPANAN (MAINA)** (KAHUA-PANA), fam. de l. amerindiene din ram. andeană*. 4 l., în LL 2.

340 **CAMPA** (ATIRI), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran. *Peru* (E, C.); 25 000—33 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 13 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C)(C).

341 **CAMSA**, l. amerindiană neclasificată. *Columbia* (S); 2 500 verb.

6 vocale (una asemănătoare lui *l*), 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V.

342 **CAMUHI** (CAMUHĪ, CAMUKI, TYAMUHI, WAGAP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (C.); 1 200 verb.

7 vocale (4 grade de deschidere). 17 consoane în poziție inițială și intervocalică (are consoane prenazalizate; cele 4 vechi aspirate postnazalizate s-au confundat în general în *h* urmat de vocală nazală; nu are *r*). L. tonală cu 3 registre. 4 categorii de mărci de persoană pe lângă verbe (cu forme de sg., dual și pl., inclusiv-exclusiv); marcă de subiect, sufix pentru nume posedabile, sufix de obiect la verbele tranzitive, sufix de subiect la verbele „stative” (adjective). Are și particule flexionare nominale, care joacă un rol important atât la formele posesive ale numelui cât și la complementele verbale. Articol sg. *o*, pl. *ni*. Prefixe de nominalizare (nume de agent, instrument, acțiune). Sintaxă de același tip ca *thuanga**.

Primul text: traducerea unei proclamații, tipărită în 1859.

343 **CANANEEANĂ**, grupare de l. și d. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Siria, Liban, Israel*. Singura l. vorbită astăzi — ebraică*. Formează împreună cu arameica* subgr. occidentală *negdic*. Numele provine de la *Canaan*, termen ebraic pentru reg. Feniciei și Palestinei și pentru loc. ei. Alături de ebraică și feniciană*, cele mai importante l. C., trebuie amintite *vechea cananeană, ugaritica și moabita*. *Vechea C.* — cunoscută prin câteva glose în caractere cuneiforme găsite la Tell el Amarna (Egipt), cca 1400 î.e.n. *Ugaritica*, l. din sec. 15—12 î.e.n., își trage numele de la cel al orașului

comercial Ugarit, de pe coasta Siriei, distrus prin 1200 î.e.n. Cunoscută prin textele descoperite în orașul amintit în 1929 de Claude Schaeffer. Prima scriere alfabetică, cu semne cuneiforme. Numai 30 semne distincte (fiecare semn notează fie o consoană, fie una din cele 3 vocale *a, e, u* combinate cu o aspirație). Unii o includ în subgr. semitic* orient. *Moabita*, d. apropiat de ebraică și de feniciană, este cunoscută datorită unei inscripții de proporții mai mari din sec. 9 î.e.n. în care regele Moab povestește certurile sale cu regele Israelului. *Moabita* folosea scrierea feniciană.

344 **CANDOSHI** (CANDOXI, KANDOSHI), l. amerindiană din ram. jivaroan*. *Peru* (N); 2 000 verb.

345 **CAO-LAN** (CAOLAN, NUNG-AN, TS'UNLAO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R.S. Vietnam*; 27 000 verb.

346 **CARAIBĂ** (CARIB) 1. l. amerindiană din fam. cu același nume. *Brazilia, Guyana franceză, Guyana, Surinam*; 5 000—6 000 verb.

Diferențiază paradigmatic acțiunile individuale de cele colective.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum macrocaraim*. 82 l., în LL 4; cca 15 000 verb. Una din cele mai răspândite fam. de l. din America de Sud.

Vocale lungi. Nu există gen. Dual la unele pronume (în unele l.). Pronumele „noi” — forme inclusive și exclusive. Genitivul se antepune (*Dios murer* lit. „al lui Dumnezeu fiu”) sau se postpune (*um patar* lit. „tatălui meu casa”; *patar* „casa”). Verbul auxiliar (*guaz* „a fi”) se folosește cu multe accepții („am” = „sînt cu”). Sistem de numerație în baza 5.

Caraibii au ocupat Antilele înainte de venirea spaniolilor și au influențat l. din fam. arawak* (caraibă insulară*). Uneori e greu de deosebit cuvintele C. de cele din l. arawak.

Numeroase cuvinte din C. au pătruns în spaniolă* și apoi în alte l. (*caimán, canibal*, formă deformată a lui *carib, colibri, loro, piragua*). Alte cuvinte circulă în spaniola americană (*arepa, catire, guayuco, manatí, totuma*). *Marea Caraibilor* are numele de la aceeași populație.

3. **MACRO-CARAIB**, *phylum* ce cuprinde 3 fam. (caraibă*, *pebayaguan* 3 l., *witotoan**) și 1 l. negrupată.

347 **CARAIBĂ INSULARĂ** (BLACK CARIB, CABERNE, CABRE, CALINO, CALINYA, CALLINAGO, CALINYAKU, ISLAND CARIB, KARIPHUNA), l. amerindiană din fam. arawak*, gr. maipuran de nord. *Belize, Guatemala, Honduras*; 30 000 verb.

10 vocale (5 nazale), 14 consoane, 2 semi-consoane. Structura silabică (C)(C)V(C).

Împrumuturile din caraibă* formează un compartiment al vocabularului folosit numai de bărbați; aceste cuvinte au pătruns în C.I. numai după ce verb. săi au ajuns sub dominația caraibilor.

348 **CARAJĂ** (CARAYÁ, KARADŽÁ, KARAYÁ), l. amerindiană din fam. cu același nume. *Brazilia* (Mato Grosso, Pará, Goiás); 500—1 000 verb.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum macro-ge**. 3 l., în LL 1.

349 **CARIRI**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 3 l., în LL 1.

350 **CAROLINIANĂ** 1. l. din fam. austroneziană*, gr. microneziană*. *Federația Microneziei* (arh. Caroline, ins. Saipan — arh. Mariane); 4 000 verb.

D. (reciproc inteligibile): *namonuito, pulap, pulusuk, puluwat, saipan* (ultimele trei foarte apropiate), eventual și *elato, lamotrek* și *satawal* — sau d. ale l. ulithiene*. În Saipan verb. de C. stabiliți la sfârșitul sec. 19; nivelurile a diferențelor dialectale originare (s-au păstrat doar unele deosebiri de ordin fonetic), totuși 2 sau 3 subd.; bilingvi — vorbesc și chamorro*; numeroase împrumuturi din chamorro și, prin aceasta, din spaniolă* (de ex. *kkorason* „înimă”).

L. rar folosită în scris — numai în corespondența particulară; ortografie de inspirație germană*. Utilizată de radiodifuziunea din Saipan.

2. subfam. de l. din fam. austroneziană*, gr. microneziană*. 3 l., toate în LL: kusateană, marshalleză, ponapeană.

351 **CARRIER**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 verb.

D.: *babines, C. de N, C. de S.*

352 **CASHINAWA**, l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. pano. *Brazilia*; 2 000 verb. (1963).

8 vocale (4 nazale), 12 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjektiv.

353 **CAȘUBĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. R.P. *Polonă* (N) (V de Gdansk), S.U.A.; 3 000—20 000 verb. (surse diferite). Unii o consideră d. al'1. polone*. Nu se predă în școli și nu este l. oficială.

2 gr. de d.: *de N* (accent mobil) și *de S* (accentul pe prima silabă).

Păstrează arhaisme foarte importante pentru l. slave; de ex. sl. com. *tort* — în C. *tort*, pe cind în celelalte l. slave s-a produs metateza (pol. *trot*, bg. *trat*) sau polnoglasia (rus. *torot*). Lexicul are multe cuvinte păstrate din slava comună*, aceleași ca în polonă; numeroase împrumuturi din germană* și polonă (în sec. 15—18 și mai ales după 1918). În sec. 16 unii protestanți au încercat să pună bazele unei literaturi C. (1586 prima tipăritură — culegere de cîntece religioase). La jumătatea sec. 19 se încearcă revitalizarea tradiției literare, dar fiecare scriitor folosește graiul său natal. În 1957 se înființează Uniunea Scriitorilor de l. C. și o revistă în l. C.

354 **CATALANĂ**, l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-romanice, considerată uneori „limbă-punte” între acest gr. și cel galo-romanice. *Spania* (E, ins. Baleare), *Franța* (Roussillon, Cerdagne), *Andorra, Italia* (Sardinia, Alghero); 7 mil. verb. L. de stat în Andorra și l. națională în Catalonia.

Sistem vocalic identic cu al l. italiene*, cu 2 feluri de *e* și *o*, deschis și închis, nemarcate în ortografie: *net* „nepot” (*e* închis) — *net* „curat” (*e* deschis), *os* „urs” (*o* închis) — *os* „os” (*o* deschis). Vocală centrală cu valoare fonologică. Numeroși diftongi (*peu* „picior”, *pau* „pace”, *bou* „bou”). Sistem consonantic identic cu al portughezei* (portugheza are corelativul sonor al lui *f*, rar în C.; spre deosebire de spaniolă* are fonemele /z/, /ʃ/, /ʒ/. Corelație de cantitate consonantică la r: *vari* „variat” — *barri* „cartier”. Numeroase finale consonantice, spre deosebire de spaniolă (*llop* = sp. *lobo*, *dolç* = sp. *dulce*). Caracteristice sînt energia deosebită în articularea consoanelor și neutralizarea vocalelor neaccentuate. În morfologie, desinența de pl. este -s, la fel ca în celelalte l. romanice occidentale (*amic-amics, amiga-amigas*). Pronume demonstrativ cu 3 grade de depărtare, la fel ca în spaniolă și portugheză: *aquest* „acesta” (de lângă vorbitor), *aquell* „acesta” (de lângă interlocutor), *aquell* „acela”. Pronume neutru *ho*. Gramaticalizarea unui perfect perifrastic: *vaig cantar*.

2 mari gr. de d.: *oriental* (d. C. propriu-zis, din Baleare, Roussillon și Alghero) și *occidental* (d. *leridan* și d. *valencian*). Spre deosebire de occitană*, C. s-a unificat pe baza vechii C. și a d. moderne, mai ales a celui din Barcelona.

Primele cuvinte și fraze C. în documente latinești (sec. 11—13). Primul text C. — un fragment de carte de predică (sfârșitul sec. 12 — începutul sec. 13). În sec. 13 C. era l. oficială a casei de Aragon, folosită în corespondența diplomatică. Textele de poezie apar la sfârșitul sec. 13 (pînă atunci poezii catalani au scris în occitană); R. Llull este autorul primelor poezii în C. și al unor opere în proză nara-

tivă și filozofică. Literatură bogată (sec. 14). În timpul Reconchistei s-a extins, la fel ca și spaniola: în S a ajuns pînă la Valencia, iar în Mediterană pînă în Baleare, Sardinia și chiar la Napoli și în Sicilia. Decadența C. în favoarea spaniolei începe odată cu unirea Aragonului cu Castilia (1479); C. renaște odată cu romantismul (sec. 19, cu Jacinto Verdaguer) și se dezvoltă (1931—1936 l. oficială a guvernului autonom al Cataloniei) pînă la războiul civil. În ultimii ani capătă din nou importanță. Istoria C. are 2 etape: *veche* (sec. 11—15) și *nouă* (sec. 16—). Evoluția fonetismului latin* se caracterizează prin următoarele: absența palatalizării lui u la ü (la fel ca în l. ibero-romanice); absența diftongării lui e și o deschise (*sel* „cer”, *pell* „piele”); *ct* > *it* (*llet*); dispariția lui u și e finale; *au* > *o* (*cosa*); palatalizarea lui l- (*llop* „lup”); *e + e*, *i > s*; *g + e*, *i > y* (scris *j*); *cl*, *pl*, *fl* păstrate; *mb* > *m* (ca în *gasconă*); păstrarea labiovelarelor *kw*, *gw* (ca în *gasconă*); geminatelor *ll*, *nn* devin *l'*, *n'* (ca în spaniolă*); *bella*, *canya*. În vocabular: influență germanică* manifestată direct (nu indirect ca în spaniolă), elemente arabe* mai puțin numeroase decît în spaniolă, multe elemente occitane și franceze* (primul mai bine reprezentat), elemente italiene (termeni de cultură) și influență spaniolă.

Alfabet latin cu următoarele caracteristici: *ll = l'*, ca în spaniolă, *l·l = l* nepalatalizat, *ts = ț*, *tz = dz*, *tx = ț*, *tj = ț*, *ny = ñ*, *s* se pronunță *z*, *ç* și *ss = s*.

Din C. au pătruns multe cuvinte în spaniolă (*caracol* „melc”, *clavel* „garoafă”, *cohete* „rachetă”, *entremeses* „antreuri”, *grúa* „macara”, *papel* „hîrtie” ș.a.) și în sardă*. Prin C. au pătruns în spaniolă multe cuvinte din latină și greacă* (*anguila* „anghilă”, *anis* „anason”, *dătii* „smochină”, *falda* „fustă”, *farol* „far”, *metal*, *nivel*).

355 CATUQUINA (CATUKINA), 1. l. amerindiană din fam. cu același nume. *Brazilia*; 500—1 000 verb.

D.: *cutiadapa* (*kutia-Dypa*).

2. fam. de l. din *phylum* macro-tucanoan*. *Brazilia*; 2 000 verb. 16 l., în LL 1.

356 CAUCAZIANĂ (CAUCASIQUE, IAFETICĂ, IBERIJSKO-KAVKAZSKAJA, IBERO-CAUCAZIANĂ, JAPHETIC, KAUKASISCH, KAUKASUS, PALEO-CAUCAZIANĂ), fam. de l. izolată. U.R.S.S., *Turcia*, *Siria*, *Iordania*, *Iran*, *Irak*, *Israel*; 5 ml. verb.

Cel dintîi care a afirmat că l. C. formează o singură fam. a fost P. K. Uslar în 1888. A fost apropiată de l. semitice*, indo-europene*, *burușaski**, *sumeriană*.

Mare diversitate de l. și d. (majoritatea cu număr redus de verb.) într-o reg. muntoasă relativ restrînsă (versanții M. Caucaz): 25—

57 l. (surse diferite), în LL 31 (34). 2—4 gr. (surse diferite): *de S* și *de N* — cu 2 ramificații: *de (N) E* și *de (N) V*; alți autori limitează gr. *de (N) E* la un gr. numit *ceceno-inguș* și disting un al 4-lea gr., *daghestanez*. În cadrul fiecărui gr. înrudirea este considerată certă, dar legătura genetică dintre gr. — în special *de S* și *de N* — nu este dovedită; trăsăturile comune nu sînt suficiente pentru a postula o proto-l. comună și s-ar putea explica prin eventuale influențe reciproce, ca elemente de substrat sau ca împrumuturi comune. Dificultățile se datoresc lipsei unor atestări vechi (l. C. sînt atestate, cu excepția gruzinei*, abia din evul mediu) și caracterului monoconsonantic (sau de complex armonic — grup consonantic cu articulare glotală omogenă) al multor rădăcini vechi, care fac dificilă aplicarea metodei comparativ-istorice. Deosebiri tipologice și voculare foarte diferite (deci în orice caz separare foarte veche) — reprezintă civilizații și culturi foarte deosebite. Basca* ar prezenta trăsături comune cu fiecare din cele 2 gr. principale — ar putea alcătui împreună fam. euskaro-caucaziană*.

Trăsături comune aproape tuturor l. C.: absența diftongilor; sisteme consonantice (foarte) bogate (consoane ejective, laterale, postvelare; opoziții de sonoritate, aspirație); grupuri consonantice inițiale în multe l.; tendința cuvintelor de a se termina în vocală; structură gramaticală aglutinant-flexionară (de ex. în sistemul casual); clase nominale; subiectul unui verb intransitiv și autorul acțiunii unui verb tranzitiv — la cazuri diferite (*casus rectus* sau *patiens* — nominativ sau cazul absolut pentru subiectul unui verb intransitiv și obiectul unui verb tranzitiv; caz special ergativ sau cazul oblic general — *casus agens* — pentru autorul acțiunii unui verb tranzitiv); unele asemănări cu l. indo-europene* (posibilă influență).

Gr. *de S* (*cartvelic*, *iberian*, *iberic*, *kartvelian*, *kartvel'skij*, *khartvelisch*) cuprinde 3—4 l. (surse diferite), toate în LL: gruzină, laz, migreliană, svan (ultimele 2 considerate și d. ale l. zan*). Trăsături comune cu fiecare din celelalte gr., dar și deosebiri — ar fi fost la origine mai apropiate tipologic de l. C. *de N* și și-ar fi modificat caracterul sub influența unei l. indo-europene (neprecizată deoarece n-a lăsat urme în lexic). Puține trăsături proprii. Sisteme vocalice relativ bogate (asemănări cu sistemele cele mai simple din gr. *de (N) E*, l. indo-europene și uralice*): Alternanțe vocalice asemănătoare cu cele din l. indo-europene. Sisteme consonantice relativ bogate (consoanele comune celorlalte 2 gr.). Grupuri consonantice complexe la inițială (pînă la 6 consoane). Poziție intermediară în dezvoltarea

sistemului cazual, cu elemente de acord. Nu au clase nominale, nici genuri. Conjugarea numai după persoană — verbe polipersonale (prefixe de subiect și obiect). 3 teme verbale: de prezent, aorist, perfect. Forme pasive opuse celor active. Preverbe cu valoare locală și aspectuală (asemănări cu l. slave*, greacă*). Construcții atributive. Construcția ergativă dublată de posibilitatea exprimării subiectului real și la cazurile nominativ, dativ, nedefinit (probabil inovație). Hipotaxă foarte dezvoltată (conjunții, pronume reflexive). Împrumuturi din indo-europeană (de ex. i.e. **tep* „cald” > proto-C. de S *t'ep*), armeană*, persană*, arabă*, turcă*.

Unitatea genealogică a l. din gr. de N a fost pusă la îndoială din cauza diversității lor, care nu permite reconstituirea unei morfologii comune. Totuși asemănări tipologice și lexicale indiscutabile — de cuvinte, radicale pronominale, numerale, construcția verbală de tip pasiv („eu văd” are forma „îmi este vizibil”).

Gr. de (N)V (*abhazo-adighean*), destul de omogen, cuprinde 3—5 l. vii (surse diferite), toate în LL: abazină (sau d. al l. abhaze), abhază, adighe, kabardină (ultimele 2 considerate și d. ale l. cerkese*), și l. *ublh* (aproape dispărută). Sisteme vocalice foarte sărace (numai 2—3 foneme vocale distincte), dar sisteme consonantice foarte bogate (70—80 consoane — opoziții de palatalizare, labializare, aspirație); grupuri consonantice. Declinare puțin dezvoltată, fără acord, dar conjugare destul de bogată și complicată polipersonală — 2—3 indici personali. Numeroase cuvinte formate prin compunere.

Gr. de (N)E (*ceceno-daghestanez*), cu cea mai mare fărâmițare dialectală (mulți verb. bilingvi, folosind și l. avar* încă din evul mediu), cuprinde 27 l. cu un număr mic de verb. fiecare, în LL 22. Sisteme vocalice foarte bogate (corelații de cantitate, nazalitate; vocale faringalizate), sisteme consonantice bogate (consoane glotale, faringale, alveopalatale; corelație de geminare sau forță). Rar grupuri consonantice. Structură gramaticală complexă; componenta flexionară mai dezvoltată — declinare și conjugare foarte bogate (multe cazuri gramaticale și mai ales locale), chiar unele neregularități. Clase nominale — domină întreaga morfosintaxă (acord adjectiv—substantiv prin indice de clasă, exprimarea clasei obiectului și subiectului la verb). 2—6 clase (rațional masc. și fem. și 1 sau mai multe clase neraționale). Prin caracterul „impersonal” al verbului (care nu exprimă în general persoana și numărul, ci numai clasa) se apropie de unele l. din Extremul Orient. Juxtapunere. Subordonare slab dezvoltată — tendință polisintetică în sintaxă (construcții participiale cu rol de propoziții

subordonate; legătura dintre propoziții exprimată prin afixe, intonație). Bogăție lexicală.

357 CAYAPA (COLORADO), l. amerindiană din fam. barbacoan*. Ecuador (NV); 4 000 verb.

4 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Topica: subiect-obiect-verb.

358 CAYAPO DE NORD (CAYAMO, CARAJA, COROA, IBIRAIRA), l. amerindiană din fam. ge*. Brazilia (E); 10 000 verb.

359 CEAMALINĂ (CHAMALINSKIJ, (TS)CHAMALAL), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 4 000 verb.

5 vocale scurte orale, dintre care 4 apar și ca lungi orale și ca nazalizate scurte, iar 3 și ca lungi nazalizate, 35 (40) consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: *gakvari-gadyri, gigalt*.

360 CECENĂ (ČEČENSKIJ, CHECHEN, TCHĚTCHĚNE, TSCHECHENISCH-INGUSISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Ceceno-Inguşă), Turcia; 419 000—600 000 verb. (surse diferite). Reciproc inteligibilă cu inguşă* (după unii autori ar forma împreună o unitate).

9 vocale scurte, 6 lungi (perechi nazalizate cu statut nedecis), 42 (43) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accentul pe prima silabă a rădăcinii. La verbe nu este indicată persoana, ci clasa căreia îi aparține subiectul — printr-un element prefixat, de ex. *v-u* „eu sînt, tu ești, el este + rațional masc.”, *j-u* „îdem + rațional fem.”. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *akka (aux)* — d. de tranziție între C. și inguşă, *čeberloj (cheberloj)*, *cecen*, *galančog*, (*galanchog*), *greater chechen* — baza l. literare, *itumkala*. Rol de l. literară.

Alfabet rus* cu litera suplimentară I.

361 CEHĂ, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. R. S. Cehoslovacă, R.S.F. Iugoslavia, U.R.S.S., R.S. România, Austria, S.U.A., Canada, Argentina; 9 mil.—10 mil. verb. L. de stat alături de slovacă* în R. S. Cehoslovacă.

Cantitatea vocalică și cea consonantică au valoare fonologică (*pas* „pașaport” — *pás* „brîu”, *draha* „drum” — *drahá* „dragă”), la fel ca în slovacă*. Consoanele *r*, *l* au și rol de vocale: *krk* „gît”, *smrt* „moarte”, *čtirt* „trimestru”, *Plezň*. Specifică este consoana *ř*. Consoanele pot fi urmate de *e*, *i* fără să fie moi ca în rusă* (*den* „zi”). Accent fix pe prima silabă, ca în slovacă. Verbul are un sistem bogat de forme.

2 mari gr. de d.: *boemian* (răspîndit și în reg. capitalei Praga) și *moravian*.

Fenomene de evoluție comune cu polona*: gr. *or-/er-*, *ol-/el-* din slava comună* devin *ro/lo*, se păstrează dentala *d* înainte de *l* (*vedl*, *mýdlo*) — dispărută în rusă (*vjol*, *mylo*). Sl. com. *lj > ĺ*, la fel ca în slovacă (*svíce* „luminare”). Păstrarea nepalatalizată a velarei în grupurile sl. com. *kv-*, *gv-* (*květ* „floare”, *hvězda* „stea”), la fel ca în slovacă, polonă și sorabă*. Spre deosebire de majoritatea l. slave, C. păstrează supinul din sl. com., înlocuit în celelalte l. cu infinitivul. Fondul de bază al lexicului moștenit din slava comună este același ca în slovacă. Din sec. 12 influență latină* și germană* (cuvinte și calcuri lexicale, sintaxă). Sub influența umanismului multe cuvinte din greacă*. Cuvintele italiene* (sec. 16) și franceze* (sec. 18), prin intermediar german, duc la internaționalizarea vocabularului. Influență engleză* (după 1918) și rusă (după 1945). Acțiunea puristă începută încă de J.A. Komeňsky și intensificată mai ales în sec. 19 (înlocuirea cuvintelor germane cu cuvinte C. arhaice). Până în sec. 11, C. și slovacă au avut în esență aceeași evoluție. În sec. 12 cele 2 l. s-au despărțit, urmînd fiecare o dezvoltare proprie. Primele texte de pe teritoriul ceh sînt în paleoslavă (sec. 9—11). Din sec. 11 s-a impus latina nu numai ca l. de cult, ci și ca l. a literaturii. Germana era folosită de învățați și de burghezi. C. s-a impus ca l. scrisă în sec. 13 (traduceri și predici religioase); din sec. 14 l. literară și în domeniul laic. Praga devine acum centrul politico-cultural, d. de aici constituind baza limbii literare. Datorită lui J. Hus, C. ia mare avînt (*Bible králická* reprezintă o l. normată și este luată ca model lingvistic). Din 1620, C. înlocuită de germană ca l. oficială, dar continuă să fie folosită în școli, biserică și ca l. de conversație a păturilor de jos. În sec. 19—20, odată cu dezvoltarea naționalismului ceh, se întărește acțiunea de cultivare a l. Istoria C. are 3 etape: *veche* (sec. 11—14), *medie* (sec. 15—17), *modernă* (sec. 17—).

Scriere cu litere latine. J. Hus a introdus semne diacritice (‘ și ˇ) pentru notarea sunetelor specifice. Unele schimbări de amănunt (1780—1840 tendințe etimologizante); stabilizarea în sec. 19 (J. P. Šafařík). Din ortografia C. lipsesc literele *q*, *w*, *x*; *c* se pronunță *ĭ* (*cena* „preț”), *ch* ca în germană (*kachna* „rață”), *j* ca *y* (*jazyk* „limbă”), *ž* = *j*, *š* = *ș*. Accentul ascuțit (´) indică vocală lungă (*pán* „domn”, *paní* „doamnă”); aceeași valoare are un ceruleț deasupra lui *u* (*dům* „casă”); *ň* = *n* muiat: *daň* „taxă”; *ř* = *rš* (*Dvořak*), *ě* = *ie* (*město* „oraș”).

Din C. s-au răspîndit cuvinte ca *obuz*, *robot*, pătrunse și în română*. Sistemul alfabetic C. este folosit în transcrierea fonetică internațională pentru l. slave.

362 CELTICĂ, fam. de l. indo-europene*; cel puțin 7 l., toate în LL. Din punct de vedere geografic și cronologic, C. se împarte în 2 gr.: C. continentală și C. insulară. C. continentală este numele generic pentru l. vorbite de triburile cunoscute sub numele de *keltai* și *galatae*, care s-au întins pe un vast teritoriu din Asia Mică (unde au întemeiat regatul Galatea) și vechea Sarmatie, pînă în Portugalia (sec. 5 î.e.n.—sec. 5 e.n.). Cel mai de seamă reprezentant a fost galica*. C. insulară este răspîndită în Marea Britanie și insulele britanice; ea se împarte în 2 subgr.: *gaelic* (irlandeză*, scoțiană*, manx*) și *britonic* (galeză*, cornică*, bretonă*). Cea mai importantă deosebire între aceste 2 subgr.: vechea consoană labiovelară *kw* devine *c* în gaelică, în *britonică* *p* (irl. *cuiġ*, gal. *pump*).

2 serii fonologice de consoane, lungi (pronunțate puternic) și scurte, care au evoluat diferit: în irlandeză opoziția forte—slab a fost înlocuită de opoziția oclusivă—spirantă, iar în gr. britonic schimbarea a intervenit numai la oclusele sonore. Această schimbare se aseamănă cu sonorizarea surdului intervocalic din l. romanice* (în l. C. are loc și în fonetică sintactică). Pornind de la acest fenomen, în condițiile dispariției finalei silabice, a fost explicată structura fonetică foarte complicată, cu schimbări de consoane inițiale determinate de finala cuvintelor anterioare. În domeniul morfologiei cea mai importantă trăsătură este sistemul verbal păstrat în vechea irlandeză: verbul are 2 flexiuni, una absolută și alta conjunctă, în funcție de prezența sau absența unei particule preverbale: *beirid* „el poartă”, *ní beir* „el nu poartă”. Pronumele se poate atașa enclitic la prepoziție (flexiunea prepoziției): *form* „pe mine”, *fort* „pe tine”. Infinitivul este folosit adesea în locul formelor personale. Sistem cu 4 cazuri (nom., gen., dat., voc.) păstrat cel mai bine în irlandeză (în celelalte l. C. vechiul sistem a fost abandonat). În gr. britonic sg. se formează de la pl. cu un afix „singulariv”. L. C. (mai ales bretona) au păstrat sistemul vigesimal de numerație, împrumutat probabil de la populațiile autohtone care numărau cu ajutorul degetelor de la mîini și picioare.

C. continentală (galica) a dispărut în urma romanizării, dar nu înainte de a influența diversele l. din acea epocă. Popoarele germanice au luat termeni referitori la organizarea socială (în gotică* *reiki* și *anabahs*, cărora le corespund în germana* modernă *Reich*, *Amt*, provin din C. *rigton* „regat”, *ambactos* „ofițer”). Cuvintele C. din greacă* se restrîng la domeniul instituțiilor celtice (*bardoi*), iar cele din latină* se referă la diverse categorii seman-

tice ca război (*lancea*), transport (*carrus*), produse agricole (*cervesia*).

363 **CERKESĂ** (ČERKAS, ČERKES, CHERKES, CIRCASSIAN, TCHERKESSE, TSCHERKESSISCH), l. sau gr. de l. din fam. caucaziană*, ram. de NV. U. R. S. S. (R. A. Adighei, Kabardino-Balkară, Karaceaevo-Cerkesă), Turcia, Siria, Iordania, Israel, Irak; 275 000—420 000 verb. (surse diferite). În U. R. S. S. 2 varietăți considerate de unii l. distincte (poate reciproc neinteligibile) — adighei* și kabardină*, fiecare constituind baza cte unei l. literare.

Declinare rudimentară: un singur caz oblic, cu valoare de dativ și ergativ; localizările — precizate prin preverbe încorporate verbelor; apartenența exprimată perifrastic. Articol definit sufixat. Caz „participial”. Sistem de numerație zecimal și vigesimal. Conjugare numai după persoană (nu are clase nominale).

Cea mai veche atestare: sec. 17 (listă de numerale și fraze notate de călătorul turc Evliya Çelebi, asemănătoare cu l. actuală).

A folosit scrierea arabă*, după 1918 latină* și apoi rusă*.

364 **KIČHAGA** (CAGA, CHAGGA, DJAGA, DSCHAGGA, KIŠHAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Tanzania; 237 000 verb.

D.: *kiHai* (Meru), *kiMashami* (machame), *kiMoshi* (Moci, Mosi), *kiBombo*, *shira*, *kiWunjo* (marangu).

365 **CHAKALI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. ?; 5 000 verb.

366 **CHAM** (C'AM, TJAM, TSCHAM), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic*. Kampuchia, R. S. Vietnam; 150 000 verb.

2 tonuri: mijlociu și jos. Structura silabică C(L)(S)V(C). Accentul pe penultima silabă. Asemănări în domeniul fonologiei, formelor gramaticale și în special al lexicului cu acheneza*. Cuvinte cu reduplicare.

2 d. principale — în cele 2 țări. Diferențe fonetice între vorbirea — mai inovatoare — a majorității femeilor și a unor bărbați analfabeți și aceea — mai conservatoare — a bărbaților știutori de carte, influențați probabil de scriere.

Cea mai veche inscripție datată: din 829 (o inscripție nedată este atribuită sec. 4). Împrumuturi din kampuchiană*.

Scrierea avea o formă epigrafică și una cursivă și prezenta unele diferențe între cele 2 țări.

367 **CHAMA** (ESEEIJA), l. amerindiană din fam. pano-tacana*, gr. tacana. Bolivia; 1 000 verb. (1967).

4 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

368 **CHAMBA** (DSCHAMBA, JAMBA, (T)SAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. Nigeria, Camerun; 50 000 verb.

8 vocale. Sufixe de clasă (la sg. și pl.): *-ma* pentru substanțe (*ie-ma* „singe”, *kili-ma* „ulei”), *-sa* pentru animale (*nam-sa* „animal”, *bu-sa* „șarpe”) etc.

D.: *bali* (ndagam).

369 **CHAMBA DAKA** (DAKA, DEKKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. Nigeria, Camerun; 53 000—58 000 verb.

Urme sigure ale sufixelor de clasă: sufixul *-bo* pentru pl. numelor de persoane (*ne* „om”, pl. *ne-bo*).

370 **CHAMBRI** (TSHAMBERI), l. papua*. Papua-Noua Guinee; 1 000 verb.

Clase nominale cu acord total.

371 **CHAMIC**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V. Kampuchia, R. S. Vietnam (enclave minoritare); 400 000 verb. Considerate greșit l. mixte din fam. austroasiatică*.

6—10 l. (surse diferite); toate în LL (foarte apropiate între ele — ar putea fi d. ale aceleiași l.): bih, cac gia roglai, cham, chru, hroy, jarai, rade, rai, roglai de nord, roglai de sud.

372 **CHAMORRO** (TJAMORRO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. Guam, Federația Microneziei (ins. Mariane); 20 000—51 000 verb. (surse diferite) — l. cu cel mai mare număr de verb. din zonă. Verb. din Saipan — bilingvi (vorbesc și caroliniana*).

Deși situată în Micronezia, C. nu este o l. microneziană* (ca și palauana*). Mai apropiată prin morfologie și sintaxă de l. din Filipine decât de celelalte l. indoneziene* (se deosebește însă de primele prin prezența infixării). Asemănări și deosebiri față de palauană — se presupune că s-ar număra printre cele mai vechi l. austroneziene, reprezentând rămășițe ale unei prime migrații.

6 vocale, 28 consoane (ocluzive glotală; unele consoane au perechi lungi; ocluziva surdă *p* are pereche aspirată *ph*), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C). Accentul pe silaba penultimă. Elemente de armonie vocalică. Sistem de dialeze și cazuri (verbele marcate prin afixe (infixe), sintagmele nominale — prin particule sau seturi de pronume). Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

Puține diferențe dialectale, în special de intonație, care nu afectează înțelegerea.

Foarte puternică influență spaniolă* (l. actuală considerată de unii autori l. creolă) în vocabular (40% din totalul lexicului și proporție foarte mare în vocabularul de bază — sistemul de numerație, numele zilelor, lunilor etc. — și la numele de persoane), fonologie (a contribuit

la fonologizarea unor variante vocalice, C. ajungând astfel de la 3 la 5 foneme vocale; a dus la introducerea consoanei r și a unor grupuri consonantice) și morfologie (introducerea unor morfeme gramaticale: demonstrativul *esti*, articolul *un*, conectivul *pwes*, mărcile de viitor *para*, *syimpre*, prepozițiile *disdi*, *kontra*, *para*, *asti*, *kon*, *di*, *sol*, *antis*, *sin*). Unele împrumuturi din japoneză* și engleză*.

Împrumuturi din C. în caroliniană (inclusiv cuvinte de origine spaniolă).

373 **CHARA** (CIARA), l. din fam. afroasiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 1 000 verb.

D. sau l. înrudită: basketo*.

374 **CHARIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu restrâns, fiind în general puțin cunoscute. 15 l., în LL 5; cea mai importantă: somrai*.

L. cu clase nominale caracterizate prin prefixe și, în unele cazuri, prin pronume speciale. Substantivul se distinge de verb prin prefixe nominale de clasă și prin topică. La fel ca în l. nilo-congoleze*, atributul substantival sau pronumele stă înaintea substantivului. Pl. substantivelor se formează fie prin schimbarea prefixului de clasă, fie prin adăugarea unui sufix de pl. sau prin modificarea desinenței vocalice.

375 **CHARI-OUADAJAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC) care ocupă un teritoriu destul de restrâns. 12 l., în LL 3.

Sînt unele dintre puținele l. negroafricane care nu au clase nominale (există indicii că au avut în trecut prefixe de clasă). Substantivul se deosebește de verb numai prin topică. Conjugarea prezintă o serie de caracteristici care constituie originalitatea gr. C.-O. Pl. substantivelor este marcat printr-un sufix special.

376 **CHATINO**, l. amerindiană din fam. zapotecan*. *Mexic* (Oaxaca); 18 000—20 000 verb. (surse diferite).

9 vocale (4 nazale), 13 consoane, 2 semiconsoane, 4 tonuri. Accentul pe ultima silabă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *taltaltepec*, *yaltepec*.

377 **CHAUDĀNGSĪ** (TŚAUDANGSI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India*; 1 500 verb.

378 **CHAVANTE** (CRISCA, PUSCITI, SHA-VANTE, TAPACUA), l. amerindiană din fam. ge*. *Brazilia* (E); 2 000 verb. (1974).

36 vocale (9 orale scurte, 9 lungi, 9 nazale, 9 nazale lungi), 12 consoane, 1 semiconsoană. Accentul pe ultima silabă.

379 **CHAWAI** (ATSAM(A), CHAWE, CHAWI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 10 000 verb.

D.: *kurama*.

380 **CHAYAHUITA** (CHAU, CHAWI, CHAYAVITA), l. amerindiană din fam. cahuapanan*. *Peru* (NC.); 3 000—5 000 verb.

381 **CHEBERO** (JEBERO, XEVERO, XIHUILA), l. amerindiană din fam. cahuapanan*. *Peru* (NC.); 1 000 verb.

Afixe care indică modul în care este făcută acțiunea (mușcînd, lovînd, mergînd).

382 **CHĒPANG** (TŚEPANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal*; 14 000 verb.

383 **CHEROKEE** (ALLEGHANY, ALLIGEWI, CEROHESE, CHEERAKE, CHELEA-KE, CHELEKI, CHELL-O-KEE, CHERA-KEE, CHEROKI, MOUNTAIN CHEROKEE, SOUTHERN IROQUOIAN, TALLIGEWI, TCĀLKE, TCEROKIĒCO, TCHĀLAGI, TSCHE-ROKESE, TSELOGI), l. amerindiană din fam. irocheză*. S.U.A. (Alabama, Carolina de N., Carolina de S., Georgia, Tennessee, Virginia); 10 000 verb. Populație mai numeroasă decît în trecut (sec. 17).

6 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Prima l. amerindiană notată în scris. Scriere silabică creată de un șef de trib, Sequoyah, analfabet. 86 simboluri silabice care se învață ușor în 2—3 zile. Sequoyah a preluat și cîteva litere din engleză*, dar le-a dat o valoare complet diferită: D = a, h = ni, W = la, Z = no. Cărți și ziare tipărite cu acest silabar (a fost publicată și o constituție a „națiunii C.”). Există și mașini de scris cu acest silabar, folosit și la transcrierea l. choctaw* și cree*. Sequoyah a devenit erou popular, numele lui fiind dat celui mai înalt arbore de pe coasta Pacificului (*sequoia*).

384 **CHEYENNE** (CHAYENNE, S(C)HEYENNE, SHIENNE, SHIYAN, SHYENNE), l. amerindiană din fam. algonkină*. S.U.A. (Montana, Oklahoma); 3 000—4 000 verb.

7 vocale (3 lungi), 15 consoane, 1 semiconsoană.

D.: *de N* și *de S*.

385 **CH'ĪANG** 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* sau tibetan*. R.P. *Chineză* (S); 70 000 verb.

2. (DZORGAIC, DZORGAISH), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* sau tibetan*. 6 l., în LL 1: ch'iang 1.

386 **CHIBCHA** 1. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan. *America de Sud* (NV); 60 000 verb. 22 l., în LL 4. Cele mai importante: cuna*, guaymi*. Unica fam. de l. care s-a extins din S și în America de Nord.

Oclusive surde glotale frecvente, ca în quechumaran*. Tonuri cu valoare fonologică, ca în macro-panoan*, witotoan*. Afixe clasificatoare care diferențiază numărul după forma obiectelor, ca în tucanoan* și waican*.

Din C. câteva cuvinte au pătruns în spaniolă* americană (*chisa, chusque, uchuva*).

2. **MACRO-CHIBCHAN**, *phylum* ce cuprinde 7 fam. (în LL: barbacoan, chibcha, choco, interandină, jivaroan — 5 l., waican) și 9 l. negrupate (în LL itonama, warao). Ocupă o mare suprafață din America Centrală și de Sud.

387 **CHICHIMECA** (-JONAZ) (CHICHIMECO, JONAZ, MECO), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexico* (Guanajuato); 800—1 000 verb. (surse diferite).

388 **OLUCHIGA** ((oru)KIGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 272 000 verb.

389 **CHILCOTIN** (TSILKOTIN), l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *Canada* (Columbia britanică); 500—1 000 verb.

D.: *stone chilcotin* (*stonies*), *tlathenkotin, tleskotin, toosey*.

390 **CHIMBU** (KUMAN(UGU)), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 119 255—120 242 verb. (surse diferite). 5 vocale, 12 consoane (ocluivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate), 2 semi-consoane. În d. *golin* 13 consoane (nu are ocluive prenazalizate, are ocluive velare labializate); 2 tonuri: înalt, jos; accentul pe tonul înalt final; structura silabică (C)V(S)(C). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: (*ge*)*nagane, golin, gumine, marigl, nondiri, salt* (*ini*), *sinasina* (*stinesine*), (*tabar*)-*dom* — reciproc inteligibile din aproape în aproape, formînd un lanț.

391 **CHIN**, subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); peste 500 000 verb.

Considerată în trecut o singură l. 38 l., în LL 19, printre care așo, thado.

392 **CHINANTECAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic*; 50 000 verb. 7 l., în LL 4. Mai importante: lalana chinantec*, palantla ~*.

393 **CHINBOK** (CHINBE, TSINBOK), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 21 000 verb. D.: *chinbok, yawduin*.

394 **CHINEZĂ** (HAN, KITAISKIJ), l. (după unele păreri gr. de l.) din fam. sino-tibetană*, formînd ram. chineză (*sinitică*). *R. P. Chineză, U.R.S.S., R.S. Vietnam, Birmania, Kampuchia, Thailanda, Singapore, Hong Kong, Macau, Malaysia, Indonezia, Brunei, Filipine, Polinezia franceză, S.U.A.*; 541 mil.—peste 863 mil. verb. (surse diferite). L. cu cel mai mare număr de verb. din lume. Purtătoarea celei mai importante civilizații din Extremul Orient, a fost din vechime l. de comunicare interstatală în Asia de Sud-Est, folosită în di-

ferite țări ca l. de cultură și în administrație. Actualmente l. oficială în R.P. Chineză și Singapore (alături de engleză*, malaeză* și tamil*), l. oficială și de lucru a O.N.U.

Structura l. C. comune standard actuale are următoarele caracteristici generale: unitatea fonologică minimală este silaba, care are structura (C)V(C); C. se caracterizează prin radicale monosilabice; din cauza numărului limitat de posibilități combinatorii (420 combinații silabice distincte), omonimia este foarte pronunțată (silaba *jien*, de pildă, are 21 sensuri distincte). Spre deosebire de l. veche, în C. modernă numai 10% din cuvinte sînt monosilabice (cuvintele uzuale, foarte frecvente), predominînd cele bisilabice (polisilabilismul se înființează numai la împrumuturi). C. are 6 vocale, 22 (23) consoane, 3 semiconsoane (inclusiv anterioară închisă rotunjită). Nu are opoziție de sonoritate. Opoziție aspirat/non aspirat. 4 tonuri (într-unul din d. 9) melodice (complexe) — pe lingă diferența de înălțime, unele tonuri comportă și o mișcare simplă (înalt uniform, înalt ascendent, jos descendent, înalt descendent sau ascendent-descendent); notate în transcriere cu semne diacritice. Tonurile diferențiază cuvinte: astfel, silaba *ma* rostită cu fiecare din aceste tonuri înseamnă: *mā* „mamă”, *mǎ* „cînepă”, *ma* „cal”, *mà* „a injuria”. Accent fonologic — absența sa caracterizează un așa-numit „ton” neutru sau nul (notat cu °), definit prin situația de atonie. L. cu structură gramaticală izolată, în care au apărut unele elemente de aglutinare (polisintetism). Considerată o l. „aproape fără gramatică”, deoarece nu are în general distincția în părți de vorbire (a dezvoltat însă unele afixe care diferențiază numele de obiecte și numele de acțiuni), iar cuvintele sînt în general invariabile — nu au flexiune (nu are mărci pentru categorii ca număr, gen, mod, timp, persoană). Are totuși unele elemente gramaticale, cum ar fi sufixul de pl. -*men* (care poate apărea la nume de persoane și pronume personale), particule determinative, posesive, auxiliare de aspect. Elemente de flexiune internă — variații vocalice (silabice) paradigmatică (*hào* „bun”, *hào* „a iubi”). Distincția tranzitiv-intranzitiv se exprimă, ca în birmană* și tibetană*, prin alternația consoanei inițiale (surdă/sonoră). Clasificatori numerali. Relațiile gramaticale rezultă în special din sens, ordinea cuvintelor, intonație. Topica se caracterizează (spre deosebire de alte l. cu structură asemănătoare, ca vietnameza*), prin existența a 2 posibilități: postpunere (obiectul este caracterizat prin așezarea sa după numele de acțiune) și antepunere (determinantul precedă determinatul). În C. s-au dezvoltat derivarea (mai ales cu sufixe) și compunerea — folosită și ca mijloc de evitare a omoni-

niei. Astfel, în locul cuvîntului simplu, care ar fi ambiguu, se folosesc compuse rezultate prin juxtapunerea a 2 sinonime (cel puțin parțiale), antepunerea unui determinant, reduplicare.

8 gr. principale de d. (cu numeroase variații, corespunzător ariei vaste ocupate și numărului foarte mare de verb.; diversitate mai mare în SE, în zona litoralului), reciproc înțelegibile (deosebiri în special de ordin fonetic și lexical), considerate de unii l. distincte: *cantonez* (*yue* (h), *yüeh*); *hakka* (*hokka*, *k'e* (chia), *kejiá*); *hsiang* (*houan*, *hunan* (cz), *xiäng*); *kan*; *min* de *N* (*foochow*, *f(o)u chou*, *fouchow*, *fou-kien*, *fukienez*, *min*, *min pei*); *min* de *S* (*min nan*); *pei* (*chinez* de *N*, *k(o)uan* (*o)ua*, *kuan-tua*, *mandarin*) — cu cel mai mare număr de verb. (l. maternă pentru 70% din populație) și cea mai largă arie; *wu* (*shang-hai*, *wou*, *wü*). La baza l. comune standard actuale, națională și oficială (*pütönghuä*, *p'ut'unghua*) stă varietatea din capitală, Beijing (Pekin(g)) a d. *pei* de *N* (l. secundă atît pentru verb. celorlalte d. ale l. C., cît și pentru verb. de l. ne-C. din R. P. Chineză). Diferențe importante — în fonetică, structura gramaticală și vocabular — între l. literară scrisă tradițională și l. vorbită (folosită și ea în scris din sec. 8 e.n.), care a evoluat considerabil. Folosirea l. comune literare scrise *wen yen* (*wenien*, *wen li*, *wēnyān*), care păstrează în linii mari structura unei forme vechi a l. C. (numai cuvinte monosilabice, foarte puține unele gramaticale), a fost în general abandonată.

Primele atestări: texte de oracole gravate pe fragmente de omoiași de cerb și carapace de broască țestoasă — cca 1500 î.e.n. Istoria l. C. cuprinde perioadele: *arhaică* (1300 î.e.n. — 100 e.n.), *medie* (100 — 1200 e.n.); unii autori disting și o perioadă *veche* în epoca dinastiei Han) și *modernă* (după 1200), cu deosebiri de ordin fonetic și în domeniul afixelor (fonetica fazelor vechi reconstituită cu ajutorul cărților și tabelelor de rime redactate începînd din sec. 6, pe baza redării împrumuturilor C. din sanscrită*, a lecturilor *sino-coreeană**, *sino-japoneză** și *sino-vietnameză** și a caracteristicilor împrumuturilor C. în aceste l.). C. are relativ puține împrumuturi, atît datorită superiorității civilizației C. în decursul istoriei, cît și dificultăților de adaptare internă a cuvintelor străine (trebuie transformate în combinații de silabe existente în C.). Împrumuturi din sanscrită (în C. veche), manciuriană*, l. mongole* (nume de vechi ranguri și funcții), în epoca modernă din engleză* (*yinjing* „motor” < *engine*, *delu feng* < *telephone*, *tielu* < *railway*), rusă* (*suewai* < *soviet*). Preferință pentru calcuri (*dian hua* „telefon”, lit. „electricitate” + „a vorbi”).

Scriere foarte veche (probabil cca 2000 î.e.n.) — singura scriere hicrografică rămasă în uz pînă în zilele noastre. Caracterele reprezintă silabe (în l. veche cuvintele, fiind monosilabice, erau reprezentate prin cîte un caracter). Numelor de obiecte le corespundeau reprezentări figurative; cuvintele cu sens mai abstract (de ex. numele de acțiuni) erau reprezentate simbolic. Aceste caractere, tot mai stilizate, sînt alcătuite dintr-un număr diferit de elemente, trasate într-o ordine anumită. Ele au suferit și unele schimbări de formă legate de înlocuirea stilului rigid cu pensula suplă și tuș și în funcție de diferitele maniere caligrafice. Caracterele semiografice au fost transerate și pentru a nota cuvinte omofone sau cvazi-omofone cu cele pe care le reprezentau (în timp, unele din acestea au evoluat, semnele respective pierzîndu-și caracterul fonografic). Pentru a distinge omonimele (există de pildă 20 semne citite *shì*), caracterelor inițiale li s-a adăugat cîte un semn clasificator mai mult sau mai puțin arbitrar, numit „chei” sau „radical”, menit să sugereze domeniul semantic. 90% din caractere au această valoare dublă, fonosemantică, evocînd, printr-o componentă, latura semantică, și prin alta pe cea fonetică (fără a le putea indica precis). Cheile (care pot fi forme simplificate ale unor caractere semiografice independente) se pot plasa înainte, după sau deasupra elementului fonetic. S-a ajuns la 540 chei (în dicționare cuvintele sînt grupate după cheile comune reprezentărilor lor, iar în cadrul acestora după numărul de elemente componente ale caracterului fonetic) și un total de 60 000 caractere (dintre care unele sînt învechite sau considerate incorecte). Cuvintele cu peste 1 silabă și compusele sînt notate prin 2 caractere. Aceste semne se scriau în coloane verticale, de sus în jos și de la dreapta la stînga. Scrierea C. a evoluat foarte puțin în decursul timpului, astfel că textele de la începutul e.n. sînt înțelegibile și azi. Scrierea ideografică este independentă de realizările lingvistice locale, permițînd lecturi multiple, corespunzătoare fiecărui d.; ea permite astfel înțelegerea prin scris a verb. de d. reciproc înțelegibile, reprezentînd un important factor de coeziune națională. Acest fapt, ca și avantajul de a diferenția numeroasele omofone (în codul oral dezambiguizarea este mai dificilă), explică, alături de forța tradiției, de ce, deși este greu de învățat și inadecvat pentru folosirea mijloacelor tehnice moderne, acest sistem nu a fost înlocuit cu o scriere fonetică (deși crearea unei scrieri fonetice pe baza alfabetului latin* datează din sec. 18). În ultimele decenii s-a redus numărul de caractere și de chei (la 214), s-au unificat și simplificat unele caractere, s-a introdus scrierea orizontală de la stînga la dreapta.

Începând cu iezuitul Matteo Ricci (sec. 16) s-au propus cca 40 sisteme de transcriere fonetică, dintre care cel mai răspândit este sistemul Wade-Giles (elaborat în 1867 de Thomas F. Wade și modificat în 1912 de H.A. Giles; nota tonurile cu cifre). Actualmente s-a adoptat sistemul oficial de transcriere fonetică în alfabetul latin *pinyin* (*pinyin*), recomandat pentru redarea numelor proprii C. în l. care folosesc scrierea latină, iar pe plan intern pentru transcrierea fonetică a termenilor tehnici și numelor proprii străine, în telegrafie, indexare, pentru adnotări în dicționare, ca auxiliari în învățământul primar. Scrierea C. a fost folosită pentru l. coreeană, japoneză și vietnameză (aceasta și-a creat și o scriere proprie după model C.) și a fost imitată de scrierile vrăjitorilor de l. lolo și moso* și de un trib de l. tibetană*. Sub influența ei, l. thai albă* (care utilizează alfabetul laoțian*) a trecut la scrierea verticală.

Imprumuturi din C. în l. chuang*, coreeană, indoneziană*, lai*, manciuriană, miao-yao*, mongolă, mongură, nahsi*, pidgin-English*, tai*, tibetană, l. turcice*, tuvina*, vietnameză ș.a. L. din Extremul Orient continuă să-și formeze termeni noi pe baza unor elemente din C. scrisă, așa cum alte l. din Asia folosesc elemente din sanscrită, iar l. europene din latină* sau greacă* veche. Cuvinte și nume proprii C. în l. europene, ajunse prin diferite filiere și în română*: *caolin*, *ceai*, *farfurie*, *nanchin*, *satin*, *serj*, *șantung*, *taifun* ș.a.

395 **CHINGA** (BUNFUM, CINGA, KOMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 5 000—12 600 verb. (surse diferite).

396 **CHINOOK**, *pidgin* folosit mai ales în trecut (100 000 verb.) ca *lingua franca* pe coasta Pacificului, din California pînă în Alaska. Are la bază l. C. din fam. *chinookan*, *phylum* penutian*, dispărută în sec. 19, și elemente din l. *nootka**, franceză*, engleză* și *salish**.

397 **CHIPEWYAN**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.*; 4 400—6 600 verb.

18 vocale (6 orale scurte, 4 lungi, 4 nazale, 4 nazale lungi), 41 consoane, 1 semiconsoană. 2 tonuri. Structura silabică (C)V(C). Timpul și aspectul la verbe sînt marcate cu ajutorul prefixelor: *he-tsay*, „el plînge”, *γī-tsay*, „el a plîns”, *awa-tsay*, „el va plînge”.

D.: *chipewan* (*mountagnais*, *mountaineers*), *slave(s)* (*brushwood indians*, *etchaottine*, *slavey*), *yellow-knife* (*cooper indians*, *red-knife*, *tatsanottine*).

398 **CHIQUITO**, fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-ge*. *Bolivia* (NE); ? verb. 3 l. Prezintă interes pentru deosebirile foarte mari dintre limbajul bărbaților și cel al femeilor.

399 **CHOCHO** (CHUCHO/L)TEC, CHUCHON), l. amerindiană din fam. popolocan*.

Mexic (Oaxaca NE); 600—1 000 verb. (surse diferite).

400 **CHOCO** (CHOLO), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 20 000—25 000 verb. 3 l., toate în LL. Mai importantă: epera de nord*.

401 **CHOCTAW** (CHACTA(W), CHACTA-WICE, CHACTAWISCH, CHAHTA-(MUSKOKEE), CHOKTAH, CHOKTAW), l. amerindiană din fam. muskogean*. *S.U.A.* (Alabama, Mississippi, Oklahoma); 12 000—13 000 verb.

D.: C. de N, C. de S (*sixtown C.*), C. de V, *chickasaw* (*chic(k)asa*, *chi(c)kash*, *chikasha*, *chikkasah*, *chakchiama*, *napochi*).

Una din cele mai importante l. indigene ale Americii de Nord.

În trecut pe baza ei s-a creat un i. de tranzit (*mobile*). A avut o variantă *pidgin* (*mogilian*) folosită de toate triburile de pe coastă Gulfului Mexican. Din C. au pătruns cuvinte și expresii în engleza* americană. *Oklahoma* înseamnă în C. „popor roșu”.

402 **CHOKWE** (C(I)OKWE, SHIOKO, TSHOKWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*, *Angola*, *Zambia*; 600 000 verb.; grupată uneori cu *chiLunda** în gr. *chokwe-lunda*. Folosită în școală. Se extinde prin absorbirea l. vecine nescrise.

403 **CHOL(TI)** (CHOLOID), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Tabasco, Chiapas E); 32 800 verb.

6 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Topica: verb-obiect-subiect, adjectiv-substantiv.

D.: *chol lacandon*, *toquegua*.

404 **CHONTAL DE TABASCO**, l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Tabasco E); 15 500—20 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane.

405 **CHORTÍ** (CHOLTI, CHORTE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (E), *Honduras*; 33 000 verb.

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Topica: adjectiv-substantiv.

406 **CHRAU** ((J)RO, TAMUN), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (S); 15 000 verb.

6 vocale scurte, 8 (9) lungi, 17 (19) consoane (are ocuiziune glotală), 3 semiconsoane (inclusiv medie centrală nerotunjită). Structura silabică (C)(C)CV(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bajiêng*, *butwa*, *chalah*, *jro*, *mrà* ș.a.

407 **CHRU** (CADO, CHRAU, CHURU, C(U)RU, KRU), l. din fam. austroneziană*, gr. chamic*. *R. S. Vietnam*; 15 000 verb.

408 **CHUANG** (CHUAN-(CHIA), CHUNG-(CHIA), DIOI, GUI, I-CHIA, I-JEN, 'JOI, (')JUI, KÜEI, KUI, PU-I, PU(-)YI, WU-MING), l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*

sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. P. Chineză* (reg. Guangsi-zhuang = Kwangsi-chuang = Kuang-si, Yunnan = Yün-nan, Guangdong = Kuang(-)tung); 7 780 000 verb.

11 d., grupate în 2 ram. — de *N*: *ch'iu-peï, hung-ho, kuei-pien, liu-chiang, yu-chiang, yung-peï*, și de *S*: *te(-pao)-ching(-hsi), tso-chiang, wen(-shan)-ma(-li-p'o), yen(-shan)-kuang(-nan), yung-nan*, poate și *nung^{2*}* și *sho* (sau l. separate).

Influență chineză* (a dus și la modificări în ordinea cuvintelor).

Sistem vechi de scriere, folosit încă ocazional pentru texte religioase, cîntece, acte și corespondență. Alfabet creat în 1960. Publicație periodică.

A influențat d. *min* al l. chineze (i-a servit drept substrat sau sursă de împrumut).

409 **CHUAVE** (TJUAVE), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 19 000—20 965 verb. (surse diferite).

În varietatea *gomia* 5 vocale, 10 (11) consoane (nu are occlusive prenazalizate), 2 semi-consoane. Structura silabică (C)V(C).

D.: *chuave, elimbari*.

410 **CHUJ(E)** (CHUH(E), CHUJEAN), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V); 13 000—14 000 verb. (surse diferite).

6 vocale (1 lungă), 20 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe silaba finală.

411 **CHUKU** (SUKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 18 500 verb.

412 **CIADIANĂ** (BENUE-CHAD, CHADIE, CHADIEN, NIGER-CHAD), ram. de l. inclusă în timpul din urmă în fam. afro-asiatică*; în trecut unele l. din această ram. erau considerate afroafricane. L. vorbite în C. Africii, pe un teritoriu foarte redus, în state din jurul lacului Ciad (*Nigeria, Camerun, Ciad, Republica Centrafricană*); 12—15 mil. verb.; 114 l., în LL 57. Cele mai importante: hausa; urmează bura, somrai, buduma, kotoko, musgu. L. puțin studiate, cu excepția l. hause.

413 **CIUKOTĂ** (CHEKCHIEE, CHUKCHIEE, CHUKCHI, CHUKOTSKIJ, ÇUKOTSKIJ, LIYILIL, LUORAVETLAN(SKIJ), LUORAWETLAN, TCHOUKTSICHE, TSCHUKTSCHISCH), l. paleosiberiană* din fam. ciukotkamceatka*. *U.R.S.S.* (Pen. Ciukotsk); 8 000—15 000 verb. (surse diferite). Denumirea rus. *çukotskij* — de la numele nomazilor *çawçu* „proprietari de reni”; ciukoții își spun *luoravetlan* „om adevărat” și își numesc l. *liiyilil* „l. adevărată”.

6 vocale (5 cu perechi lungi) formînd 2 serii: „slabe” („înalte”) — *e, i, u, și* „forte” („joase”) — *a, ə, o* (înd actualmente să se confunde). Armonie vocalică (transformarea tuturor vocalelor „slabe” în vocale „forte” atunci cînd

intră într-o unitate intonațională care conține o vocală „forte”) — mai regulată decît în koriak*. 14 (19) consoane (surse diferite). Ocluziva glotală este mai curînd un fonem independent decît o componentă de glotalizare a vocalelor (ca și în koriak). Ocluzivă uvulară surdă *q*, dentală surdă continuă *s*. Eventual opoziție de cantitate. În vorbirea femeilor africată dentală surdă *tʰ* care corespunde atît lui *r* cît și lui *s* din vorbirea bărbaților. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accentul, fără rol fonologic, cade pe silaba finală sau penultimă a bazei lexicale, indiferent cîte afixe i se adaugă. Determinanții pot fi încorporați la nume, verbe și adverbe; aceste complexe se disting de combinațiile libere de cuvinte prin absența oricărui morfem gramatical și schimbări morfonomice, cf. *ryngy-kora-t* „speriat ren” sau *ny-ryngy-kinet* (adj. *kora-t* (subst.) „speriatul ren”). Pot fi încorporate și elemente avînd la rîndul lor determinanți (în koriak nu). Pe lîngă încorporare sînt posibile și aglutinarea și structurile analitice; încorporarea pare să piardă teren la vorbitorii tineri care nu mai sînt nomazi. Are construcții ergative (autorul unei acțiuni poate sta și în cazul instrumental, predicatul acordîndu-se atît cu subiectul cît și cu obiectul — aflat în cazul absolut). Numele exprimă nu numai cazul, ci și persoana: *çavçy-vaçgum* „nomad-eu”, *çavçyvamore* — „nomad-noi” ș.a.m.d. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *enmylinskij, nunligranskij, pevekskij, uellenskij, xatyrskij. Kerek*, considerat în trecut d. al l. C., este socotit în prezent l. separată.

C. este folosită în învățămîntul primar și pentru vorbitorii l. *iukaghir* (*odul*). Se dezvoltă o formă literară bazată pe graiurile verb. nomazi (mai răspîndite), îmbogățite corespunzător realităților moderne.

Împrumuturi din eschimosă*, în perioada actuală din rusă*.

Nu a avut scriere (pictografie dezvoltată). Încercare nereușită a unui păstor de a crea către 1930 un sistem de ideograme. Din deceniul 4 s-a adoptat alfabetul latin* și apoi cel rus*.

414 **CIUKOT-KAMCEATKA** (CHUKCHIEE-KAMCHATKAN, CHUKCHIEE-KORYAK-KAMCHADAL, CHUKCHI-KAMCHATKAN, ÇUKOTSKO-KAMÇATSKIJ, LUORAVETLAN, LUORAWETLAN), fam. de l. paleosiberiene* de NE. *U.R.S.S.* (Pen. Ciukotsk, Kamceatka); 20 000 verb.

După unii nici o înrudire cu *iukaghir* (*odul*). Unele asemănări cu l. caucaziene*.

5 i., în LL 2: *aliutor, ciukotă*, kamceadal* (*itelmen*) (l. cea mai deosebită din fam.), *kerek, koriak**.

Toate l. din fam. au anumite trăsături comune în sistemul fonologic (consoane postveolare; opoziție de cantitate la oclusive; armonie vocalică; absența opoziției de sonoritate existente în alte l. paleosiberiene (ghiliak*, ket*, iukaghir); absența opoziției nepalatalizat/palatalizat — prezentă însă în *kamceadal*). Toate l. C.-K. prezintă aglutinare prefixală și sufixală. În toate l. afară de *kamceadal*, numele exprimă și persoana, adjectivul nu se schimbă în caz, ci numai în persoană și număr. 2 numere — sg. și pl., în unele d. ale l. koriak și dual. Incorporare sintactică dezvoltată (afară de *kamceadal*), ca în unele l. amerindiene din America de Nord. Are atât structuri nominative, cât și construcții ergative. Diferențe lexicale mai mari decât cele gramaticale, dar asemănări în forma pronumelor, la numele de rudenie, numele părților corpului.

Numeroase împrumuturi din l. turcice* și mai ales din tungusă*, în prezent în special din rusă*.

415 **CIULİM** (CHULYM (SKO-TJURKSKIJ), MELET TATAR, TCHOULYM, TSCHULIM-TATARISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (C.); 40 000—48 000 verb. (surse diferite).

În d. *de jos* 13 vocale, din care 10 cu perechi lungi, 40 consoane (ocluziune glotală, consoane palatalizate, sonante surde), 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de jos, mijlociu*.

416 **CIUVAȘĂ** (CHUVASH, ČUVAŠSKIJ, TCHOUVACHÉ, TSCHUWASCHISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Ciuvașă, Bașkiră, Tătără, R.S.F.S.R.); 1 472 000 verb. L. oficială în R.S.S.A. Ciuvașă.

Singura l. din gr. *bulgar* al l. altaice care a supraviețuit.

Deosebiri față de celelalte l. turcice.

8 (9) vocale (2 vocale reduse), 18 (25) consoane (consoane palatalizate, sonante lungi), 3 semiconsoane (inclusiv *w*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 d. cu diferențe fonetice, gramaticale și lexicale: *anatri* (*de jos, de S*) — numeroase împrumuturi din tătară*; *viryal* (*de sus, de N*) — puternică influență rusă* (din 1920 nu numai în l. vorbită, ci și în l. standard).

L. scrisă — din a doua jumătate a sec. 18, dezvoltată în special spre sfârșitul sec. 19. Termeni de cultură din arabă* și persană*, unele împrumuturi reciproce cu l. fino-ugrice* (mari*, votiak*).

Alfabet bazat pe cel rus*, perfecționat în 1917 (4 litere suplimentare: α^v , e^v , ξ , η).

417 **COMOX** (ÇATLOLTQ, ÇATLOLTX, COMUX, KOMOOKHS, KOMUK), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 verb.

7 vocale (3 lungi), 32 consoane, 2 semiconsoane.

D.: *sliammon*.

418 **COPTĂ**, l. sau gr. de d. din fam. afroasiatică*, ram. egipteană*. *Egipt*. Originea numelui este arabă* (o formă care corespunde aproximativ ultimei silabe din grec. *Aiggyptos*). Folosită exclusiv ca l. liturgică a bisericii copte. A fost din sec. 3 l. religioasă a creștinilor din Egipt. Concurată de arabă începând din sec. 7, a pierdut teren ca l. vorbită (din sec. 17 nu se mai folosește ca l. cotidiană).

Mai multe d.: *boharic*, de la termenul arab *buḥayra* „provincie maritimă”, cel mai important (reg. Alexandria), *saidic* sau *theban* (în Egiptul de Sus), generalizat ca l. literară înainte de sec. 11.

Din C. provin cuvinte ca *oază* (*wah* „a locui” + *sa* „a bea”). Prin C. s-au răspândit *barcă* (< egipt. *wā-rā* „barca lui Ra”), *elefant*, *fildes* (< hamitic *elu* „elefant”).

Alfabet propriu derivat din cel grec*; s-a renunțat la hieroglife, care aminteau de vechea religie. 24 caractere grecești și 7 luate din scrierea demotică (vezi egipteană*). Vocalele sint notate ca în greacă, prin 1—2 litere.

419 **CORA** (ATEANACA, CHORA, CHOTA, CORAICE, MUUTZICAT, NAYIT(I), TEACUACITZIA, TEACUACITZICA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonorant*. *Mexic* (Jalisco); 3731—5000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 16 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

420 **COREEANĂ** (CHOSEN(MAL), ČO.SON-MAL, HANKUL, KOREAN), l. izolată din fam. altaică*, ram. de E. *Coreea*, R. P. *Chineză*, *Japonia*, U.R.S.S., S.U.A.; 34 mil.—50 mil. verb. (surse diferite). Mulți bilingvi (vorbesc și chineza* sau japoneza*).

Čo.søn este denumirea sino-C. a Coreei; numele european provine de la cel al statului — *Ko.ryo*. L. oficială în Coreea. Înrudirea genetică cu l. altaice susținută din 1823 de H.J. Klaproth. Asemănări cu l. tunguse*. Cert înrudită cu japoneza.

8 vocale scurte și 8 lungi, 19 consoane (în d. *din Seul*). Lipsesc fricativele labiale. Nu are corelație de sonoritate. Complexitate fonetică — componente de aspirație și glotalizare combinate cu realizări palatalizate și labializate. Accent nefonologic. Doar urme de armonie vocalică (în declin din sec. 16). Nu are distincții tonale (ar fi existat în C. veche). Structură morfologică radical deosebită de chineză, asemănări cu japoneza — l. aglutinantă. Numele și determina-

tivele — invariabile (nu au forme diferite în funcție de gen și număr). Verbul este impersonal — nu are conjugare, nu exprimă numărul. Sufixe verbale. 6 forme de politețe, care exprimă prin radicale și sufixe diferențele în statutul social al persoanei care vorbește, despre care se vorbește, cu care se vorbește (pe cale de dispariție în l. actuală). Asemănări în sintaxă cu chineza (funcția cuvintelor în pozițiile reiese din poziția lor). Formarea cuvintelor — prin aglutinare (*nunmul* „lacrimă” < *nun* „ochi” + *mul* „apă”).

Una din ariile lingvistice cele mai omogene din lume — unitatea lingvistică datorată celei administrative și religioase (prin budhism). D.: *čecuto* (*cečjudo*) (ins. Cheju = *Quelpa(e)rt*) — mai conservator, *cuñčendo*, *jöllato*, *kyöňsaŋto*, *namkyöňto*, *pyöňanto*, *se(o)ul* (*spül*) (limitele dialectale corespund în general celor dintre provincii). Unele d. — destul de diferite (nu sînt înțelese cînd sînt auzite pentru prima oară de vorb. din alte reg.). D. capitalei a devenit din sec. 14 baza l. literare.

Sfîrșitul sec. 16 marchează limita între C. *premodernă* și *modernă*. Numeroase împrumuturi din chineză (inclusiv numerale, care le dublează pe cele C.), care a servit drept l. literară după răspîndirea budhismului (sec. 4—5) și a rămas l. oficială a aparatului de stat și l. de cultură pînă la sfîrșitul sec. 19. Împrumuturi din mongolă*, sanscrită*, japoneză*, engleză* și alte l. europene. Opere literare din sec. 7—8.

A adoptat scrierea hieroglifică chineză; din sec. 6 — mixtă (unele semne notau noțiuni, altele sunete). Sistemul *li-tu* (cuprinzînd simboluri pentru redarea fonografică a encliticeilor și sufixelor) — menținut pînă în sec. 19. Scrierea oficială actuală — alfabet propriu *on-mun* (*on-mun*) din 1443—1446 (folosit poate și înainte) — singura scriere alfabetică indigenă din Extremul Orient. Scriere fonetică (corespondență biunivocă sunete-litere) — unul din cele mai simple alfabete din lume. 25 litere (14 consoane, 11 vocale) derivate din scrierea chineză, tibetană* și sanscrită (caractere și fragmente de caractere chineze modificate și simplificate și semne noi). Consoanele finale — notate dedesubt. Semn special care precedă vocala inițială. Literele grupate pe silabe. Scrisă la început în coloane verticale de sus în jos și de la dreapta la stînga, ulterior în special orizontal de la stînga la dreapta, de sus în jos.

421 **CORNICĂ** (CORNIQUE, CORNISH), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. britonic, dispărută în sec. 18. *Marea Britanie*.

Primele texte din sec. 9—10.

Vorbită în Cornwall, C. era la început apropiată ca structură de galeză*. Datorită separării politice și administrative a reg. Cornwall

de Țara Galilor, C. a evoluat separat, apropiindu-se de bretonă*. La începutul sec. 18, sub influența Reformei, l. engleză* și-a întărit poziția din ce în ce mai mult, ducînd la dispariția C. (în 1777 moare ultimul vorb.).

Urme de C. există în lexicul englez al pescarilor locali și în toponimia reg. respective.

422 **CREE** (CHRISTENEUX, CLISTENOS, CRIANAE, CRI(E), CRIS(E), ILE À LA CROSSE, IYINIWOK, KALISTENO, KENISTENOAG, KILLISTENO, KNISTENEUX, KRI(H), KRISTINAUX, MUSKOTAWENEWUK, ROUNDHEAD, SASKATCHEWAN, TÊTES DE BOULE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (Alberta, Columbia britanică, Manitoba, Ontario, Québec, Saskatchewan), S.U.A. (Montana); 62 000 vorb. Una din cele mai importante l. amerindiene din Canada.

7 vocale (4 lungi), 9 consoane, 2 semiconsoane. 3 tipuri de demonstrative: *awa* „acel”, *ana* „acel”, *o:ja* „acesta de cîrînd prezent, dar absent acum”. Paradigmă verbală complicată: 15 moduri verbale tranzitive care includ subiectul și obiectul într-o vastă paradigmă (42 forme), cu forme speciale pentru diverse persoane: pers. 1, 2, 3 sg. apropiată și depărtată, 1 pl. de incluziune (vorbitoare și persoana căreia i se adresează) și de excluziune (vorbitoare și altă persoană decît cea căreia i se adresează). De ex.: *nisa:kiha:w* „eu îl iubesc”, *nisa:kiha:-wah* „eu îi iubesc”, *kisa:kiha:w* „tu îl iubești”, *nisa:kihik* „el mă iubește”, *nisa:kihikuna* „el ne iubește”, *kisa:kihitu* „eu te iubesc”. Alături de forma cu un subiect și un obiect (*ninituma:w* „eu îl întreb”) există o formă cu un subiect și 2 obiecte (*ninitutamawa:w* „eu îi întreb lui”) și alta cu subiect, obiect și persoană interesată (*ninitutamwa:n* „eu îl întreb cu privire la el” (= la cererea lui)).

D.: *East C.*, *moose C.*, *Northern C.*, *plains C.*, *swampy C.*, *woods C.*, *montagnais* (*montagnar(ds)*), *montagnie*, *mountain Indians*, *mountainee(rs)*, *mountainiers*, *sheshapotosh*), *naskapi* (*naskapee*, *scoffie*, *sokfi(e)*).

Silabar creat de misionari protestanți (1840), format din caractere geometrice simple. Importanță locală.

Împrumuturi C. în engleză* (*pemmican*).

423 **CREOLA ENGLEZĂ**, ansamblu de varietăți lingvistice formate în diferite părți ale lumii în urma contactului dintre vorb. ai l. engleze* și vorb. de diverse alte l. (negroafricane, australiene*, austroneziene*) în perioada expansiunii maritime, comerciale și coloniale engleze, și devenite l. materne ale unor populații. *America de Nord*, *America de Sud* (N), *Africa* (V), *Australia*, *Oceania*; numărul total de vorb. neprecizat, probabil peste 1,5 mil. — 2 mil. vorb., mulți bilingvi.

Cea mai mare parte a vocabularului — de origine engleză, însă importante deosebiri fonetice, lexicale și mai ales de structură față de engleză (considerate „simplificări”) — C.E. și engleza sint l. distincte, reciproc neinteligibile. C.E. considerată l. indo-europeană* din a 2-a „generație” a l. germanice*. Raporturile dintre diferitele varietăți ale C.E. — insuficient precizate; concordante remarcabile tocmai în puncte în care C.E. diferă de engleză, în ciuda faptului că multe varietăți s-au format independent, din contactul englezei cu l. diferite. Unele asemănări de structură și cu alte l. creole derivate din l. europene. Toate aceste asemănări interne și externe au fost explicate fie ca apărute independent în condiții asemănătoare, care au generat tendințe similare, fie printr-o origine comună.

L. creolă cu cele mai multe varietăți. Principalele gr.: *atlantic* (varietăți formate începând din sec. 17 și vorbite de descendenți ai negrilor aduși ca sclavi din Africa în coloniile din America de Nord, Indiile de Vest, N Americii de Sud); *african* (rezultat prin implantarea în Africa, în sec. 19 — odată cu repatrierea unor sclavi fugari sau eliberați — a unor varietăți din primul gr., supuse eventual unei a 2-a creolizări prin noul contact cu l. africane); *pacific*.

Sint în general i. cu funcții limitate la cele cerute de necesitățile simple de comunicare cotidiană, fără aspecte literare dezvoltate (cu acest rol sint folosite l. oficiale, în special engleza). Unele varietăți au număr mic de verb. și sint pe cale a fi abandonate în favoarea l. de prestigiu; altele suferă un proces de decreolizare, tinzând să refacă unele din elementele l. engleze care au fost supuse alterării.

Varietăți (unele foarte apropiate, ar putea constitui o aceeași unitate): *aku* (*gambian*) *krio*, *patois*), *Gambia* (Bathurst), 3 000—3 500 verb. (surse diferite), descendenți din foști sclavi *yoruba**; folosită și ca l. secundă; ar putea fi o varietate de *krio* (diferențe în vocabular mai curând decât în fonologie și gramatică); (*americo-*) *liberiană* (*brokes*, *kwásat*, *waterside English*), *Liberia*, provenită din C.E. a negrilor veniți din S.U.A. în sec. 19; *antiguană*, *Antilele britanice* (Antigua); *bogot*, *Australia* (rezervația Bogot), derivată probabil din varietatea *australiană* de *pidgin-English** și influențată, eventual, de cea *melaneziană*; *barbadiană*, *Barbados*; *belizeană*, *Belize* (fost Honduras britanic), l. maternă pentru populația urbană, *lingua franca* pentru cea rurală; caracter conservator; trăsături sintactice și lexicale comune cu *bongo talk*; *bongo talk* (*bungo*, *jaqwa-talk*, *quashee*), *Jamaica* (eventual subvarietăți asemănătoare și în restul Antilelor), 1 mil.—1,5 mil. verb. (surse diferite); în curs de decreolizare — con-

tinuum creolă — engleză standard, cu diferențe mici din aproape în aproape, însă ale cărui extreme nu sint reciproc inteligibile; *boni* (*aluku*), *Suriname*, 20 000 verb. împreună cu (*n*)*djuka*, *matuwari* și *saramaccan*, d. „Bush Negro” reciproc inteligibil cu (*n*)*djuka*; *bou-riki* (*banana English*), *Trinidad-Tobago*, alături de creola franceză* pe cale de dispariție; influențată de *barbadiană*, *spaniolă**, *hindi**, probabil și de *krio* în sec. 19; varietatea din Tobago — mai conservatoare; *creolese*, *Guyana*; influențată de *barbadiană* și *krio* la mijlocul sec. 19; (*n*)*djuka* (*aucan*, *djoe-tongo*), *Suriname* (E), 16 000 verb.; d. de tip „Bush Negro”, reciproc inteligibil cu *boni*; derivat probabil din *sranan*; 5 vocale cu perechi lungi, 12 consoane (are consoane silabice), 2 semiconsoane; 2 tonuri: înalt, jos; structura silabică (C)S(V)(N); singura l. creolă cu scriere silabică asemănătoare cu scrierile indigene din V Africii; a dat naștere unui *pidgin* conținând cuvinte și morfeme din l. americană *trio*; *gullah* (*geechee*, *gedgie*, *goolah*), *S.U.A.* (Florida, Carolina de S, Lee Islands), 125 000 verb. de descendență africană; numeroase trăsături sintactice comune cu C.E. și *pidgin-English* din V Africii, în special cu *krio*; *krio* (*pidgin-English*, *pidgin krio*, *talkie-talkie*), *Sierra Leone* (Freetown, ins. Bonthe și Banana), include eventual și *aku*, *porto* și varietățile din Guineea și Senegal, 20 000—120 000 verb. ca l. maternă (surse diferite) și *lingua franca* pentru mai multe mii de verb.; eventual produsul unei a 2-a creolizări — rezultată din contactul C.E. aduse de foștii sclavi repatriați în sec. 19 și l. *yoruba*; *matuwari*, vezi mai jos *saramaccan*; *neomelaneziană*, varietate de *pidgin-English* creolizată în unele zone, *Papua-Noua Guinee* (Rabaul, Port Moresby, ins. Amiralității), 10 000 verb. indigeni ca l. maternă, cu perspective de extindere; *norfolkeză*, *Ins. Norfolk*, 500 verb. proveniți din ins. Pitcairn; *pitcairneză* — *Ins. Pitcairn*, 150 verb. [?], mai asemănătoare cu varietățile *atlantice* decât cu cele *pacifice*; puternică influență tahitiană*; a dat naștere varietății *norfolkeze*; *porto* (*Fernando Po Krio*, *porto talh*), *Guineea ecuatorială* (ins. Macias Nguema = Fernando Póo), eventual varietate de *krio* (coloniști din Indiile de Vest și Sierra Leone, stabiliți în 1830); păstrează unele trăsături devenite arhaice în *krio*; *saramaccan* (*jew tongo*, *saramakana*, *saramakka*), *Suriname*, 20 000 verb. împreună cu *boni*, (*n*)*djuka* și *matuwari*; d. de tip „Bush Negro”, ca și *matuwari*, dezvoltat la origine dintr-un *pidgin* portughez*, actualmente cu un mare procent de cuvinte engleze, probabil prin *sranan*, cu care e reciproc inteligibil (diferențe în fonologie și vocabular); 7 vocale scurte orale cu corespondente lungi și nazale; consoane palatalizate,

prenazalizate, ocluse labial-velare \widehat{kp} , \widehat{gb} ; structura silabică (C)V; singura varietate creolă de origine europeană alături de (*n*)*djuka* care are tonuri (înalt și jos); unele elemente portugheze; cel mai mare număr de cuvinte africane (în special kongo*) dintre l. creole din Suriname împreună cu *matuwari*; *sranan (tongo)* (*krioro*, *kriouo*, *neger-engelsh*, *neng(e)re tongo*, *ningre tongo*, *taki(-)taki*), *Suriname* (Panama-ribo), 80 000 vorb. ca l. maternă, plus mai multe mii ca *lingua franca*; asemănări cu *krio*; unele elemente portugheze; varietățile *matuwari* și *saramaccan* au dobândit lexic englez probabil prin *sranan*; a dat naștere unei *church creole* folosite de misionari moravi în sec. 18 și ulterior, apoi ca l. laică îngrijită, cu statut inferior olandezei*, dar superior varietății *sranan* comune, amenințată cu dispariția prin „hipercreeolizare”.

424 CREOLA FRANCEZĂ, ansamblu de varietăți lingvistice formate în perioada expansiunii coloniale franceze în urma contactului dintre vorb. ai l. franceze* și vorb. de l. negro-africane (vorbite de sclavi africani aduși în fostele colonii) și devenite l. materne ale unor populații. 2 gr. complet separate: *american* (S.U.A. — Louisiana, *Haiti*, *Antilele Mici*, *Guyana Franceză*) și *din Oc. Indian* (*Mauritius*, *Réunion*, *Seychelles*); 5,5 mil. vorb., mulți bilingvi (vorbind în special franceza); rol de *lingua franca* pentru vorb. cu alte l. materne în zone multilingve (alături de l. oficială — franceza sau engleza*). Înțeală și în *Madagascar* și ca l. comercială în *Comore*. L. creolă cu cel mai mare număr de vorb. (cei mai mulți vorb. în Haiti: 4,5 mii—4,75 mil.).

Cea mai mare parte a vocabularului — din franceză, însă importantă deosebire fonetică, lexicale și mai ales de structură față de aceasta (considerate „simplificări”) — C.F. și franceza sint l. distincte, reciproc neinteligibile.

C.F. considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a generație a l. romanice*; unii autori au considerat-o l. mixtă, cu structură africană și numai vocabular francez (chiar morfemele provenite din cuvinte ale l. franceze ar exprima categorii gramaticale ale l. negro-africane). Totuși, substratul african nu poate explica deosebirile dintre C.F. și franceza modernă (sclavii aduși în colonii vorbeau l. foarte diferite, fiind separați pentru evitarea răscoalilor); unele deosebiri s-ar putea explica drept elemente conservate din franceza premodernă sau ca rezultat al unor tendințe interne care au găsit condiții prielnice de dezvoltare.

Considerată cea mai omogenă dintre l. creole cu bază lexicală europeană; asemănări remarcabile în cadrul fiecărui gr. și chiar între cele 2 gr. (socotite reciproc inteligibile), chiar

în punctele de diferențiere față de franceză. Asemănări de structură și de detaliu cu alte l. creole romanice și chiar neromanice — au condus la ipoteza „monogenezei” l. creole (care ar putea deriva din *sabir** sau dintr-un *pidgin* portughez*, format inițial în V Africii — baza comerțului cu sclavi — și „relexificat” ulterior), opusă teoriei „poligenezei” independente a diferitelor l. creole cu bază lexicală europeană, dezvoltate în condiții asemănătoare.

Nu păstrează distincția de grad de deschidere la vocalele mediale *e, o; e și o* deschise au apărut ca urmare a căderii unui *r* următor, la fel și distincția *a—ă* în *Dominica*; fr. *ü, ö, õ* le corespund *u, o (e)* și, respectiv, *ê; ð* a devenit *w*. Palatalizarea dentalelor și velarelor, în special în zona americană — conduce uneori la africată; *š, ž > s, z* mai ales în *Mauritius*; *r* a dispărut în majoritatea pozițiilor; *h* aspirat s-a păstrat sau a devenit *r* în zona americană. A pierdut complet sistemul flexionar francez. Genul nu mai constituie o categorie gramaticală. Numărul se exprimă prin morfemul *se* (< fr. *ces*) antepus numelui în *Antile* sau *yo, ye* (< fr. *eux*) postpus numelui sau grupului nominal în celelalte varietăți. Adjectivele continuă uneori forma de feminin. Articolul definit și nedefinit și cel partitiv (sau consoana finală a acestora) s-au aglutinat numelui, pierzându-și rolul gramatical (*legliz, negliz* < fr. *l'église, une église; zye, lize* < fr. *les yeux; dumun, dimun* < fr. *du monde* etc.). C.F. și-a creat un nou articol, *la* < fr. *-là*, postpus numelui sau grupului nominal. Verbul continuă forma de infinitiv sau participiu sau formele finite cele mai frecvente. Valori modale, temporale și aspectuale exprimate cu ajutorul unor particule antepuse derivate din forme compuse sau construcții perifrastice din franceză (< fr. *été* pentru trecut, *après* pentru prezent progresiv, *va(s)* pentru viitor, *serais/t* pentru condițional, *allons* pentru imperativ). Pronumele personale au numai distincție de persoană și număr, nu și de gen. Mărci proprii de posesiv și reflexiv (*ko, lekor* < fr. *(le) corps*). Spre deosebire de morfologie, C.F. păstrează o mare parte din tiparele sintactice franceze, cu unele deosebiri (de ex. omiterea copulei). Păstrează cuvinte sau sensuri învechite în franceza modernă, termeni marinărești intrați în limbajul curent, cuvinte din limbajul copiilor (inclusiv forme reduplicate). Extrem de puține elemente negroafricane (legate de reminiscențe ale cultelor necreștine), unele elemente portugheze și engleze.

Varietăți și subvarietăți regionale și sociale în: *Haiti*; departamentele de peste mare ale *Franței* din M. Caraibilor — *Martinica*, *Guadelupa* (inclusiv insulele dependente; în *Saint Barthélemy* vorbită de fermieri albi, alături

de franceza pescarilor) și din N Americii de Sud (Guyana franceză); *Dominica*; *Grenada* (inclusiv ins. Grenadines — poate înlocuită de engleză); *Trinidad-Tobago* (pe cale de dispariție în favoarea unei varietăți a creolei engleze* și a englezei; în Trinidad C.F. „de import” — (insula nu a fost niciodată colonie franceză); *Ins. Virgine ale S.U.A.* (ins. St. Thomas — emigranți din Saint Barthélemy); fostele *Antile britanice* (*Saint Lucia*, poate și Nevis, Montserrat); *S.U.A.* (Louisiana — numită *franco-nègre*, *gombo*, *gumbo*, *nègro-français*; vorbită alături de franceză, de d. *cadien* derivat din franceză și de engleză); arh. *Mascareignes* — *Mauritius* (fr. *Maurice*, fostă printre altele *Île de France*), inclusiv *Rodriguez* (*Rodrigues*); departamentul de peste mare al Franței *Réunion* (fostă printre altele *Bourbon*), *Seychelles*.

Funcții sociale limitate — totuși unele publicații periodice, culegeri de folclor, manuale elementare, traduceri și chiar literatură originală. Absența unei norme, chiar regionale.

Problema unei ortografii adecvate.

„Decreolizare” sub influența modelului l. franceze (reintroducerea lui *ö*, *ü*, regramaticalizarea vechiului articol francez etc. — conducând la apariția unor forme hipercorecte prin false reconstituiri).

425 **CREOLA PORTUGHEZĂ**, ansamblu de varietăți lingvistice formate în perioada expansiunii maritime portugheze, în urma contactului dintre verb. ai l. portugheze* și verb. de l. negroafricane sau sino-tibetane* și devenite l. materne ale unor populații. Diverse zone: *afro-portugheză* (varietățile din reg. Golfului Guineea: *Capul Verde*, *Guinea-Bissau*, *São Tomé și Príncipe*); *indo-portugheză* (*India*, *Sri Lanka*); *malaio-portugheză* (*Malaysia*), *sino-portugheză* (*Macao*, *Honk-Kong*); numărul total de verb. neprecizat. L. de stat în *Capul Verde* și *Guinea-Bissau* alături de portugheză.

„Bază” — în special lexicală — portugheză, dar importante deosebiri fonetice și de structură față de aceasta; C.P. și portugheza sînt l. distincte, reciproc neinteligibile. C.P. considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a „generație” a l. romanice*.

Varietăți și subvarietăți regionale în: *Capul Verde* (2 d.: *sotavento*, *barlavento*; această varietate este vorbită și de comunitatea afro-americană din New Bedford, S.U.A., Massachusetts, care provine din descendenți ai negrilor emigranți în sec. 19); *Guinea-Bissau*; 500 000 verb. Folosită ca *lingua franca*. Cea mai dezvoltată dintre toate varietățile C.P.; *São Tomé și Príncipe*, numită *são tomense*, *principlente*, varietatea cea mai apropiată de portugheză; *Sri Lanka* și *India*, număr redus

de verb.; *Malaysia* (Malaca; numită *papia kristany*, *lasatian*, *sarani*, *malaqueiro*, *malaquenho*, *malaquense*, *bathasa gragu*; 30 000 verb.; influențată de malaeză*); *Macao* (numită *makista*, *macauenko*).

C.P. a influențat alte varietăți creole: creola engleză*, creola spaniolă*.

426 **CREOLA SPANIOLĂ**, ansamblu de varietăți lingvistice formate în perioada expansiunii maritime spaniole, în urma contactului dintre verb. ai l. spaniole* și verb. de l. negroafricane (vorbite de sclavi africani aduși în continentul american) sau austroneziene*, și devenite l. materne ale unor populații. 2 zone complet separate: *americană* (*Antilele olandeze*, *Columbia*, *Venezuela*) și *asiatică* (*Filipine*); numărul total de verb. neprecizat.

„Bază” — în special lexicală — spaniolă, dar importante deosebiri fonetice și de structură față de aceasta (considerate „simplificări”); C.S. și spaniola sînt l. distincte, reciproc neinteligibile. C.S. considerată în general l. indo-europeană* din a 2-a „generație” a l. romanice*. Discuții în legătură cu originea acestor varietăți: unii consideră că este o variantă a spaniolei, alții cred că C.S. are la bază creola portugheză*, cu numeroase influențe spaniole.

Gramatică simplificată: nu are distincții de gen; adjective invariabile, sistemul pronumelor personale și posive foarte simplificat, verbul nu are nici o formă flexionară (baza o constituie infinitivul sau o formă mai frecventă, la care se adaugă particule).

Varietăți și subvarietăți regionale în: *Antilele olandeze* (ins. Curaçao, Aruba, Bonaire), cunoscută sub numele de *papiamentu* (*curaçoleño*, *papiamento*, *papiaments*); 250 000 verb. Cele mai vechi texte din 1830. În prezent se dezvoltă o literatură beletristică; *Columbia*: *paleño*; puțini verb.; *Venezuela* — *pidgin* apropiat de C.S.; *Filipine*: *caviteño* (Cavite; SV de Manila); 18 000 verb., în declin rapid. Rezultată prin creolizarea pidginului *ternateño*, care luase naștere în ins. Ternate din arh. Moluca la începutul sec. 16 prin contactul dintre *pidginul* portughez* preexistent, spaniolă* și l. indigene — prin strămutarea a 200 de familii din Ternate la Manila (sec. 17); *davaueño* (*Abakay Spanish*), Davao, S ins. Mindanao; 3 500 verb. (1942), pe cale de dispariție rapidă. Considerat „dialect” derivat indirect din *ternateño*; *zamboangueño* (*chabacano*, *chabakano*, *zambuang* (*u*) *eño*), prov. *Zamboanga* din V ins. Mindanao; 1 300 verb. (1942). Descendent din *ternateño*, avînd componente de bază provenite din tagalog*, sebuana* și spaniolă*.

427 **CROW** (ABSARAKA, A(U)BSÁROKE, BELANTSEA, CORBEAUX, EARCHETINUE, UPSÁROKA, UPSAROPA), l. amerin-

diană din fam. siouan*. S.U.A. (Montana, Wyoming); 3 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 10 consoane, 1 semiconsoană. 3 tonuri. Structura silabică (C)V(C).

428 CUA (BONG MIEU, KOR, TRAW), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam; 10 000—15 000 verb.

Takua (duan?, kotua, langya?, quáng tin katu) — d. al l. C. sau l. îndeaproape înrudită.

429 CUBEO, l. amerindiană din fam. tucanoan*. Columbia (SE), Brazilia; 1 000 verb.

12 vocale (6 nazale), 14 consoane, 2 tonuri. Structura silabică (C)V.

D.: bahuna, coro(ua) (corowa), baniuva, hahanana, holona, julaimaua.

430 CUICATEC(O), l. amerindiană din fam. mixtecan*. Mexic (NE Oaxaca); 10 000—12 000 verb.

431 CUMANĂ (COMANE, KIPTCHAK, KIPTSCHAKISCH, KÍPCEAKÁ VECHE, KOMANISCH, POLOVŢIANĂ VECHE), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică* de V. Cunoscută prin așa-numitul *Codex cumanicus* — culegere de texte religioase traduse din latină*, ghicitori etc., alcătuită în sec. 13—14 de călugări catolici, probabil germani, într-o mânăstire din Crimeea.

C. ar fi lăsat unele urme în l. din E și SE Europei, printre care și în română* în sec. 13 (în special în toponimie), iar unele cuvinte ar fi ajuns, prin diferite l. intermediare, și în l. din V Europei (de ex. germ. *Tulpe*, *Turban*). Dintre l. turcice moderne, cea mai apropiată de l. din *Codex cumanicus* este karaceai*.

432 CUNA, l. amerindiană din fam. chibcha*. Panama, Columbia; 20 000—21 000 verb. (surse diferite).

L. incorporantă prin sufixarea a ceea ce se numește în l. indo-europene* verb. *Kalu Tonikalūtolākaātīpāwaye*, lit. „o (waye) dacă ești (tipa) născut (tolu) plural (kan) din *Kalu Tonikalū*“ = „dacă sinteți născuți din K.T.”.

D.: *chucuna*, *San Blas*.

Scriere specifică hieroglifică — pe hîrtie sau gravată pe lemn. Semne simple, foarte schematizate, folosite pentru notarea rețetelor magice ale vrăzilor.

433 CUȘITICĂ (COUCHITIQUE, CUSHITIC), ram. de l. din fam. afro-asiatică*; se întinde la S de Assuan, între Nil și Marea Roșie (Sudan, Kenya), într-o parte a Etiopiei și în Somalia; 10 mil. verb.

L. vorbite de păstori, mai mult sau mai puțin nomazi, stabiliți înainte de venirea semniților din Arabia (milen. 1 e.n.); reprezintă substratul l. semitice* din Etiopia. Numele provine de la cel al ținutului din jurul lacului Tana, la SE de Nil, numit în *Cartea genezei* din *Biblie Kush* și menționat în vechile texte egiptene*. L. C. au început să fie cunoscute prin observațiile cercetătorilor europeni din sec. 19. Cca 80 l., în LL 43. Cele mai importante: somaleza, galla, afar, bedawiye, iraqw.

L. C. au în general puține consoane larigale; sint frecvente prepalatalele. Majoritatea l. C. sint tonale. Au rădăcini cu 3 consoane, dar și multe formate din 2 consoane și o vocală stabilă. Puține forme derivate cu prefixe; generală sau pe punctul de a se generaliza este o formă cu sufixe; la un radical invariabil se adaugă un auxiliar foarte scurt, conjugat cu ajutorul prefixelor verbale obișnuite. Pentru derivate se apelează la diverse procedee de întărire expresivă a radicalului (sidamo* *šaf* „a sări” — *šāššaf* „a țopăi”). Sistem de numerație zecimal, dar și urme de sistem în baza 5. Nici o l. C. modernă nu are literatură scrisă.

434 CUYUNON (CUYO, CUYONO(N), CUYUNO, KUYONON, KUYUNON), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. Filipine (ins. Cuyo, Palawan, Mindoro, Sibay, Semirra, Caluya, Ilin);? (2 000 verb. ai d. *ratagnón* (*aradigi*, *la(c)tan*, *latagnon*) din Mindoro).

D

435 **DABA** (DABAHINA, GAWAR, GISIGA, MUSGOI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun*; 13 000—31 000 verb. (surse diferite).

D.: *fali*; *gawar*, *musgoi*. D. sau l. înrudită: *gisiga**.

436 **DACĂ**, l. indo-european* dispărut, considerat l. sau d. al l. trace*. A fost vorbit pe teritoriul vechiului stat dac.

437 **DADIA** (DADIYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*; 2 300 verb.

438 **DAFLA** (BANGNI, DAFLĂ, NYISING, NYI-SING), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *India* (N); 40 000 verb.

7 vocale cu perechi lungi, 14 consoane, 1 semiconsoană (*y*), 2 tonuri: ascendent, descendent.

D.: *apa*, *tagen*, *tanang*.

439 **DAGA** (DIMUGA, NAWP), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee*; 3 500 verb. Considerată tipologic izolată de grupările din *phylum*.

Multe rădăcini *proto-austroneziene**, probabil împrumutate, deoarece structura este neaustroneziană.

Gwoira, socotită d. al l. **D.** sau l. înrudită, pare totuși a nu fi în relație cu ea. *Bagoi*, *galeva*, *jimajima*, *maisin*, *maneo*, *moibiri*, *nawp*, *pue* ar putea fi d. ale l. **D.** sau l. înrudite cu ea.

440 **DAGARA** (DAGARA-NURA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, grupată uneori cu birifo(r)* și dagari*. ?; 75 000 verb.

441 **DAGARI** (DAAGARI, DAGABA, DAGA(R)TI, DAGNARI, DAWARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL), grupată uneori cu birifo(r)* și dagara*, sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana*, *Volta Superioară*; 195 000—200 000 verb. (surse diferite).

2 tonuri.

442 **DAGOMBA** (DAGBANE, DAGBANI, DAGHAMBIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana*, *Togo*; 409 000 verb.

11 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Cantitatea vocalică are rol fonologic. 2 tonuri.

Vorb. l. **D.** folosesc sistemul de comunicare prin tobe numit *atumpau*, bazat pe l. akan*.

D. sau l. înrudite: *kusal(e)**, *mamprusi**, *nanumba**.

443 **DAGU DIN DAR DADJO** (DAJU, SAARONGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad*; 27 000—72 000 verb. (surse diferite).

10 vocale, 38 consoane, 4 semiconsoane (2 scurte și 2 lungi). Armonie vocalică. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

444 **DAGU DIN DAR FUR** (DAJU, FININGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 800—12 000 verb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

445 **DAGU DIN DAR SILA** (DAJU BOKORIKE, BOKORUGE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad*; 32 000—33 000 verb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

446 **DAGURĂ** (DA(C)HUR, DAGOOR), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R.P. Chineză* (NV); 10 000—100 000 verb.

D.: *bataxan*, *hailar*, *tsitsikhar*.

447 **DAI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Republica Centrafricană*; 1 600 verb.

448 **DAJU DIN KORDOFANUL OCCIDENTAL** (BEKE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 6 000 verb.

3 tonuri: înalt, mediu, jos.

449 **DAKAKARI** (CHILILA, CLÉLĂ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 69 000 verb.

450 **DAKOTA** (NADOWA(Y), SIOUX), l. amerindiană din fam. siouan*. *Canada* (Alberta, Manitoba, Saskatchewan), *S.U.A.* (Dakota de N, Dakota de S, Minnesota, Montana, Nebraska); 15 000—24 000 verb. **D.** înseamnă „prietenii”, „aliații”.

8 vocale (3 nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *assiniboin(e)* (*ston(e)y*), *santee*, *teton* (*lakota*), *yankton*.

Scriere hieroglifică.

Cuvinte **D.** în engleză* (*tepee*), numele a 2 state din S.U.A. (*Dakota de N*, *Dakota de S*).

451 **DALMATĂ**, l. indo-europeană* dispărută, din fam. romanică*. *R.S.F. Iugoslavia* (coasta Adriaticii, de la insula Krk (Veglia) la Dubrovnik (Ragusa)).

Cunoscută prin surse directe (texte din arhive și material cules de cercetători) și indirecte (toponimice și cuvinte intrate în i. care au înlocuit **D.**: d. *venetian* al l. italiene* și l. sîrbocroată*).

Primul text: testament redactat în latină* (sec. 10) cu forme **D.** Cele mai vechi texte **D.** integrale sînt 2 scrisori (sec. 14).

L. conservatoare în lexic (concordanțe cu româna*). Ultimele texte **D.** — din sec. 15 (d. *raguzan*) și sec. 16 (d. *veglot*); ultimul cunosător a murit în 1898.

452 **DAN** (DA, DĂ, GE(MA), GIO, GYO, MEBE, NGERE, SAMIA, YAKUBA), l. din fam. nigerico-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigerico-senegalez* (MC). *Liberia, Coasta de Fildeș*; 100 000—300 000 verb. (surse diferite).

40 vocale (12 orale scurte, 12 lungi, 8 nazale, 8 nazale lungi), 20 consoane, 4 semiconsoane (2 lungi). 3 tonuri: înalt, jos, mediu. Un fenomen intonațional suprapus tonurilor.

453 **DANEZĂ** (DANSK), l. indo-europeană* din fam. germanică*, gr. scandinav* de E. *Danemarca*, inclusiv *Ins. Feroe, Groenlanda, R. F. Germania* (Schleswig N), *S.U.A.*: 4,91 mil.—5 110 000 verb. (surse diferite), 23 000 bilingvi. L. oficială în Danemarca, inclusiv *Ins. Feroe, Groenlanda*.

Foarte diferită fonetic de suedeză* și norvegiană*. 12 vocale scurte, 11 lungi, 18 (19) consoane, 2 semiconsoane. Multe variante ale vocalelor în funcție de consoanele înconjurătoare. Diftongi prin vocalizarea consoanelor. Mutație consonantică **D.**: oclusivele au devenit fricative. Accent în general inițial. Substantivele și pronumele personal dominate, ca și în suedeză, de opozițiile *utrum* (masc. și fem.)/*neutrum* (sursoane/obiecte (opoziție neutralizată la pronumele personal neutru). Nu are flexiune cazuală (numai genitivul în -s) — relațiile cazuale exprimate cu ajutorul prepozițiilor (*Kongen af Danmarks slot* „castelul regelui Danemarcei”). Pluralul în -e, -er -ø, cu umlaut (*bog* „carte”, pl. *bøger*). Articol nehotărît *en* (masc. -fem.), *et* (neutru). Articol hotărît enclitic sg. -en, -et, pl. -ne (*skib* „navă”, *skibet* „navă”), de preclitic cînd substantivul e precedat de un adjectiv (*den store skib* „navă mare”). 2 tipuri în flexiunea adjectivală: „tare” (*en tysk bog* „o carte nemțească”, pl. *tyske bøger*) și „slab” — cu articol hotărît (*den tyske bog* „cartea nemțească”, pl. *de tyske bøger*). Gradele de comparație la adjective exprimate sintetic: *lang* „lung” — *laengere* — *laengst*. Persoana la verbe marcată numai prin pronumele personale antepuse. Verbe cu teme diferite prin ablaut pentru prezent, trecut, participiu („a da”: *give, gav, givet*) sau cu morfemele

-ed, -t („a sperat”: *håbede*). Pasiv sintetic și analitic. Adverbe marcate prin -t (*rikt*). Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Asemănări în sintaxă și vocabular cu suedeză și norvegiana.

D.: de *N, de S*, după unii și d. *insulare*. **D. de S** se caracterizează prin prezența ocluziunii glotale numite *stød*, notată în scris, asemănătoare registrului descris ca voce faringală din vietnameză*, cu rol distinctiv: *hund* [hon?] „cîine”/*hun* [hon] „ea”, *mord* [mo:ʔr] „crimă”/*mor* [mo:r] „mamă”.

Normele l. **D.** literare moderne dezvoltate în special din sec. 16, în legătură cu introducerea tiparului (prima tipăritură 1495) și mai ales cu Reforma (*Biblia lui Christian al III-lea*, 1550 — important monument de l. literară) — se bazează pe varietatea *din Copenhaga*. În sec. 16—17 a împrumutat termeni de cultură din latină*, germană*, franceză*, suedeză — substituiți în sec. 18—19 de direcția puristă prin creații interne (după model german). Din sec. 15 **D.** a înlocuit vechea l. standard norvegiană, devenind, pînă în sec. 17, singura l. oficială și apoi și religioasă a Norvegiei (afiată sub stăpînire daneză). Folosită ca l. oficială și religioasă pînă în 1658 și ca l. uzuală încă o vreme în provinciile Schonen, Halland și Blekinge (intrate ulterior sub stăpînire suedeză).

L. inscripțiilor runice dintre anii 800 și 1150 păstrate în Danemarca conservă un caracter *vechi nordic (oriental)* unitar; abia din sec. 13 datează primul text care atestă diferențierea l. **D.**, devenită distinctă de suedeză (în această perioadă s-au produs slăbirea vocalelor neaccentuate *a, i, u*, devenite *e*, și dezvoltarea ocluziunii glotale). L. primelor texte juridice și religioase este neunitară, cu trăsături dialectale, în schimb l. administrativă devine un model pentru dezvoltarea unei l. standard bazate pe varietatea *din Ijaelland*. Periodizări diferite ale istoriei l. **D.**, majoritatea autorilor sînt însă de acord că anii 1525—1530 marchează limita între **D. veche** și **nouă**.

Alfabet latin din sec. 13; ortografie stabilită din sec. 18, păstrată în linii mari pînă astăzi (asemănătoare cu cea norvegiană și suedeză) — semnele folosite în engleză*, plus *ae, ø* și *å* (care ocupă ultimul loc în alfabet). Reformă ortografică în 1948 (*å* a înlocuit pe *aa*; s-a renunțat la scrierea substantivelor cu majusculă, după modelul l. germane); caracter etimologic pronunțat.

De la mijlocul sec. 15 influență **D.** asupra vocabularului l. norvegiene uzuale orășenești. A contribuit la formarea așa-numitei l. *dan (ez)onorvegiene (riksmål)*, cu elemente gramaticale din cele 2 l., devenită una din cele 2 l. standard literare oficiale din Norvegia (numită din 1929 *bokmål*). Cuvinte **D.** în engleză (**D.** a fost cea

mai răspîndită l. scandinavă — extinsă în Normandia și în sec. 11 în Anglia).

454 **DANGALEAT**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad* (S); 16 000 verb.

14 vocale (7 lungi), 38 consoane (19 lungi), 4 semiconsoane (2 lungi). Armonie vocalică. Accent inițial. 5 tonuri.

455 **DANI** (MORIP, NDANI, OERIN-GOEP), l. sau subfam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); număr total de verb. neprecizat, din care 10 000 sînt alfabetizați în **D**. Ar cuprinde l. **D**. de V și **D**. din *Grand Valley*.

În varietatea *mugogo* 7 vocale, 14 consoane (oclusive surde cu perechi aspirate; oclisivă și fricativă glotală; consoane implosive), 2 semiconsoane. Numărul verbelor la care obiectul este indicat prin prefixe (de ex. *na-s-in* „a mă bate”, *ha-s-in* „a te bate”) este limitat. Obiectul este indicat mai ales prin infixe. Pronumele infixate verbului sînt urmate de infixul *-p-* pentru a indica obiectul direct (de ex. *sal-na-p-in* „a mă acoperi”, *sal-ha-p-in* „a te acoperi”) sau de infixul *-s-* pentru a marca dativul (*isat-ne-s-in* „a găti pentru mine”, *isat-he-s-in* „a găti pentru tine”). Aceleași pronume se folosesc ca posesive pe lingă un număr limitat de substantive — nume de rudenie, părți ale corpului ș.a.: *n-eilegen* „ochii mei”, *h-eilegen* „ochii tăi”. Verbe mediale cu forme diferite pentru a indica identitatea și non-~ de subiect. Negația este marcată printr-un sufix sau un clitic care urmează verbul.

D. ale l. **D**. din *Grand Valley*: *aikhe*, *bele*, *doda*, *gorge dani*, *ibele*, *kiben*, *pesechem* (*pese(h)em* ?), *saeweri-hablifoeri*, *wodo*; *oerinoep* — d. al l. **D**. de V.

456 **DANUWAR**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 9 000 verb.

457 **DARAI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 3 000 verb.

458 **DARASA** (DARASSA, DERASA (NYA), DERESA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 250 000 verb.

459 **DARDIC** (DARD, PAISACI, PIȘACA, PIȘĂCHA), subgr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* (inclus în trecut în gr. iranian* sau considerat gr. independent al ram. indo-iraniane, coordonat cu gr. indic și iranian. *Afganistan*, *Pakistan*, *India* (Kașmir); peste 3 mil. verb. Numită *pișăcha* în sanscrită* — nume evitat de verb. săi deoarece desemnează și un demon canibal; cealaltă denumire — din sanscr. *dard* „munte” (după caracterul regiunii).

Informații diferite privind numărul și numele limbilor (greu de făcut distincția l.—d.) și numărul de verb. (neprecizat mai ales pentru l. vorbite predominant în afara Indiei). Cca

15 l., în LL 5: kașmiriană, khōwār, kohistāni, phalūra, shīnā.

Trăsături comune atît cu l. iraniene, cît și cu l. indice; l. **D**. au păstrat însă arhaisme dispărute în acestea, iar pierderea aspirației este foarte răspîndită. Insuficient studiate. L. cea mai importantă: kașmiriana* — cel mai mare număr de verb., singura l. cu scriere proprie și tradiție literară (celelalte — nescrise sau scrierea persano*-arabă*). Împrumuturi din sanscrită.

Influență asupra l. sindhi* și altor l. vecine. 460 **DARGHINĀ** (DARGIN (ISCH), DARGINSKIJ, DARGHĀ, HURKANISCH, XJURKILINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. *Ū.R.S.S.* (R.S.S.A. Daghestan); 158 000 — 225 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 34 consoane (aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Conjugare după clasa căreia îi aparține subiectul și după persoană. Aspect (durativ). Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *axuša* (*ak(k)husha*, *aquša*, *axusha*, *uraxa-axuša*) — baza l. literare, *cadaxar* (*tsudakhar*), *dejbuk*, *kajtak* (*kaitak*, *xajdak*), *kubači* (*kubachi* (*nisch*)) — socotit mai demult l. separată, *muirin*, *sirxin*, *urkarax*, *xarbuk*.

Notată sporadic în sec. 18 cu alfabetul arab*, apoi cu alfabet mixt rus* și latin*, cu cîteva semne suplimentare.

461 **DARMIYĀ**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India*; 1 750 verb.

462 **DAYAK**, l. sau gr. de l. și d. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Borneo), *Malaysia*; 1 mil. — 1 250 000 verb. (surse diferite).

Diversele gr. de dayaci vorbesc următoarele i.: *kendayan dayak*, (*bukar-sadong*) *land dayak* — îndeaproape înrudite, *měntu land dayak* (l. distinctă de precedentă), *ngaju* (*bedaju*, *bejadjou*, *biadju* (*k*), *biadjuo*, *biajos*, *bijadju*, *Dajackisch*, *dajak-ngadju*, *kahajan*, *ngaju-dayak*), *sea dayak* (*iban*) — poate d. al l. malaraze*.

Ngaju, l. cea mai cunoscută din Borneo, a fost descrisă încă din 1852 de H.C. von der Gabelenz pe baza unor traduceri din *Bible* tipărite ceva mai înainte. Are o formă sacră numită *basa sangiang* (*basa san'yan*) — „l. spiritelor”. Împrumuturi din sanscrită*, care au dat naștere și la derivate. Nu a avut scriere propriu-zisă, ci diverse forme de notare a unor „texte”.

463 **DEDUĀ** ? (DEDUAE), l. papua* din *stock Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 — 4 400 verb. (surse diferite).

464 **DEGEMA** (UDEKAMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 5 000 verb.

465 **DEGHA** (BURU, D'AMMU, G'AMU, M(MF)O), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Coasta de Fildeș*; 10 000—10 800 verb. (surse diferite).

466 **DEHU** (DE'U, LIFU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (ins. Lifu din arh. Loyauté = Loyalty); 6 000 (1939)—7 000 verb. (surse diferite).

7 vocale scurte cu perechi lungi, 25 (28) consoane (retroflexe, interdental, sonante cu perechi surde), 3 semiconsoane (*w* poate fi și surdă). Accent totdeauna inițial. Vocalele finale sînt amuțite la sfîrșit de sintagmă, ducînd la neutralizarea unor opoziții consonantice. Morfologie asemănătoare cu nengone*. Un singur articol (*la*), un singur sufix personal (pers. 1 sg.). Forme verbale reciproce cu prefixul *i-*; valoarea factitivă se exprimă prin prefixul *a-* și sufixul *-n^e*. Diateza pasivă cu particula de aspect perfectiv *hma*; subiectul devenit agent este precedat de *hne(i)*. Nu există particule pentru indicarea funcției de subiect. Numele de agent formate cu prefixul *ati-*, numele de acțiune cu prefixul *e-* și sufixul *-n^e* (acesta caracterizează și forma definită a verbului).

2 d.: *lösi* (S), *wet* (N) (posedă un vocabular de respect *miny*).

Primele liste cuprinzînd cîteva cuvinte **D.** — publicate începînd din 1847, primele texte (religioase) traduse de misionari englezi apărute începînd din 1853. 1892—1893 periodic bilingv. Împrumuturi din engleză* și pidgin-English*, mai puțin din franceză* (deși **D.** este vorbită într-un teritoriu de peste mare al Franței).

Singura l. din zonă pentru care ortografia tradițională este adecvată.

Unele influențe lexicale și mai ales fonetice asupra francezei vorbite în insulă.

467 **DELAWARE** (ASSUNPINK, DELEWES, OPUHNARKE, SANKHICAN, SANKIHANI, SANKIKANI, SANKITANI, WEBANAKI), l. amerindiană din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Oklahoma, Ontario); ? verb.

12 vocale (6 lungi), 19 consoane (8 lungi), 3 semiconsoane (1 lungă).

D.: *lenape(e)* (*lenapi, lennape, lennapé, lenni, linapi*), *munsee, unalachtigo, unami*.

L. importantă în trecut datorită nivelului cultural ridicat al verb. ei; folclor bogat notat cu pictograme, transcris în alfabet latin* la începutul sec. 19.

Numele unui stat în *S.U.A.* (*Delaware*).

468 **DELO**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită. *Togo*; 1 000 verb.

469 **DELTA (RIVER YUMAN)**, l. amerindiană* din fam. yuman*. *S.U.A.* (SV Arizona); 1 200 verb. (1968).

D.: *cocopa (cucapá), halyikwamai (kikima, quícama)*.

470 **DENGESE** (ILEO, N(I)DENGESE, NKUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 3 800—4 000 verb.

481 **DERA**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 300 verb.

În varietatea *amgotro* 6 vocale, 9 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, topică liberă în sintagma adjectiv-substantiv.

472 **DHEGIHA** (ÆGEGHA, ΘEGEHA), l. amerindiană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Arkansas, Kansas, Missouri, Nebraska, Oklahoma); 2 500 verb.

8 vocale (3 nazale), 18 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic.

D.: *kansa (kaw), (o)maha, osage, ponca, quapaw (akansa, arkansas)*.

473 **DIBABAON** (DEBABAON, DIBABA'UN, DIBABAWON, MANDAYA(N)), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); peste 70 000 verb. împreună cu *manob** și *libagnon**.

7 clase de verbe în funcție de combinațiile obligatorii în care apar: una din clase cere obligatoriu un „actor”, alta — „actor” și localizare etc. Marca predicatului — *te*: *Kan umey te pigtanem ni Juan diyaq te pasak* „orezul era acela pe care l-a răsădit Juan în pămînt”, lit. „articol-orez-articol-răsădit-de-Juan-aici-articol-pămînt”.

474 **DIDINGA** (DIDINA, LANGO, TOI, XAROX), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan*; 3 000—11 500 verb. (surse diferite).

Flexiune internă. Forme posesive la substantivele nume de rudenie: *baba* „tatăl meu”/ *manyu* „tatăl tău”/ *manyi* „tatăl lui”.

475 **KIDIGO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania*; 32 000 verb.

476 **DIME** (DIMA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 2 000 verb.

477 **DIMIR** (BOSKIEN ?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 270 verb.

478 **DINKA**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan*; 1 mil.—2 mil. verb. (păștori transhumanți).

L. fără gen. Distinge numai sg. de pl. Sufixele posesive pronominale care însoțesc substantivele sînt formate cu *d* la sg. și un *k* la pl. Unele nume de rudenie, de părți ale corpului primesc afixe speciale pentru a indica posesorul: *lyen-dia* „limba mea”, *lyen-du* „limba ta”, dar *nyank-ay* „sora mea”, *nyank-uy* „sora ta”. Numeralul ordinal „al treilea” (*čallé* „mij-

lociu”) este o urmă a numărării cu ajutorul miinilor.

D. sau l. înrudite: agar*, bor^{2*}, padang*, rek*.

Ortografie stabilită în 1928: alfabet latin* plus 4 semne speciale.

479 **DOBUANĂ** (DOBU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Dobu și Normanby din gr. D’Entrecasteaux); 31 182 ? vorb. ca l. maternă și l. secundă.

La pronumele de pers. 1 distincție inclusiv-exclusiv la dual (*ta-te-rua/a-te-rua*) și pl. (*?abo?ada?abo?ama*). La trial sufixul *-lo*. Ca în toate l. austroneziene, 2 clase de substantive în raport cu exprimarea posesiei: care primesc sufixe (posesie inalienabilă) și posesive independente (alienabile) — ultimele împărțite în 2 serii: una cuprinzând nume de alimente și băuturi, cealaltă restul numelor, de ex. *agu bwasi* „apa mea de băut”, *igu yakwara* „săgeata mea”. Sistem verbal complicat; 3 timpuri, formate în general neregulat — „simplu” (trecut, însă și prezent, de obicei — dar nu totdeauna — perfectiv), „procesiv” (prezent sau trecut, fie progresiv, fie inceptiv) și „proiectiv” (acțiune proiectată într-un viitor care poate fi și trecut sau prezent în termenii l. indo-europene*). 14 clase de verbe marcate prin prefixe, în funcție de felul în care se îndeplinește acțiunea — cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, mintal, presupunerea unei stări, tăind, aruncind etc. Nume de agent formate cu prefix: *ginwani* „negoț” — *togimwani* „neguțător”. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.:? *sanaroa*. Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională.

• Traducerea *Bibliei* la sfârșitul sec. 19 cu ajutorul unor vorb. ai l. dehu*, din care a preluat unele construcții și modelul de adaptare formală a imprumuturilor.

480 **DOGHOSIE** (DOKHOSE, DOKHOSIE, DORHOSYE, DORNOSSIÉ, DOROSIE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 7 500 vorb.

481 **DOGON** (DOGO(M), HAB(B)E, KIBISSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Volta Superioară*; 149 000 vorb.

482 **DOGRIB**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.*; 1 400 vorb.

8 vocale (3 nazale), 31 consoane, 3 semiconsoane. 2 tonuri.

D.: *dogrib* (*attimospicayes, attimospiqueais, dog-ribs, flancs-de-chien, plats-côtes-de-chien, thlingchadinne*), *hare* (*kawchottine, peaux-de-lièvres, rabbit skins*).

483 **DOMPAGO** (LEGBA, LOGBA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. kabre*, fie l. înrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin, Togo*; 17 000 vorb.

484 **DONGO** (DONGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair*; 5 000 vorb.

485 **DOWAYAYO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 15 000 vorb. (1974).

24 vocale (7 orale scurte, 7 lungi, 5 nazale, 5 nazale lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Structura silabică (C)V(C)(C).

486 **DRAVIDIANĂ** (DRAVIDA, DRAVIDICĂ, DRAWIDA, TAMILIANĂ, TAMULIANĂ), fam. de l. *India, Pakistan, Iran, Afganistan, Sri Lanka*; 110 mil.—150 mil. vorb. (surse diferite). Cca 10% bilingvi — vorbesc și altă l. D. sau o l. indică*. Numită D. de Robert Cadwell în 1856, după forma veche, atestată în sanscrită*, a numelui l. tamil*. Francis Whyte Ellis a susținut încă din 1816 că aceste l. formează o fam. distinctă. Fam. de l. tot atât de importantă ca și cea indică. Nu se înrudește în mod cert cu nici o altă fam. de l. (s-au propus cele mai diferite apropieri, toate neconvingătoare) — poate cu l. fino-ugrice* (asemănări morfologice și lexicale). 22 l. (eventual unele încă nedescoperite), în LL 20; mai importante: tamil, telugu, kannada și malayalam — l. oficiale în cite un stat federal din India, cu alfabet proprii (derivate din scrierea indiană *grantha*) și tradiție literară veche și bogată. Majoritatea celorlalte — l. tribale, fără scriere. 3 gr.: de N (brăhūī*, kurukh*, mălto*), central (gondī*, telugu*) și de S (kannada*, malayalam*, tamil*, telugu*).

Foarte asemănătoare fonetic, structural și lexical. Consoane retroflexe caracteristice — notate cu un punct sub literă. Mai multe consoane lichide. Accent inițial. Structură aglutinantă (asemănătoare cu a l. turcice*) — radicalul este urmat de un număr de sufixe (în aceste combinații apar alomorfie ale radicalului, cu asimilări fonetice). Practic nu au prefixe și infixe. Cuantificatori și clasificatori. Multe forme nominalizate, larg folosite, ale verbelor. Distincție inclusiv-exclusiv la pronume pers. 1 pl. Serie de forme verbale negative sintetice (cu sufixe), de ex. telugu *un-* „a fi” — *lēdu* „nu este”. 2 clase de substantive în gr. de S, dintre care una cuprinde nume de persoane (subîmpărțită în masc. și fem.) și cealaltă nume de animale, lucruri, noțiuni abstracte. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. geografice și sociale dezvoltate (diferențe de castă; elemente de limbaj onorific) și mari deosebiri între l. literară și cea colocvială în cazul celor 4 l. scrise.

L. pre-indo-europene*, probabil mult mai răspindite în trecut (l. brăhūī* ar putea fi o rămășiță a vechii lor extensiuni în N Indiei), venite înaintea l. indice și apoi împinse de acelea spre S. Au servit probabil drept substrat pentru l. indice, cu care conviețuiesc și astăzi, de unde unele elemente comune. Astfel, l. D. au împrumutat o serie de cuvinte, dar puține elemente structurale din sanscrită și l. indice; acestea în schimb au primit din l. D. trăsături de structură — fonologice (prezența consoanelor retroflexe) și gramaticale, dar puține cuvinte. Vocabular D. în nihali*.

487 **DUALA** (DIWALA, DOUALA, DUELA, DWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; *Camerun*; 23 000 verb. Una din l. auxiliare din acest stat. *Lingua franca* în Camerunul de Vest.

La unele vocale are o formă forte (l, ū) și una slabă (i, u). Consoane clacante.

D.: (ba)kolle, mungu, pongo. D. sau l. înrudite: bodiman*, oli*.

488 **DUKA** (DUKANGI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 25 000 verb.

489 **IDUMA** (AD(O)UMA, DOUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 10 000 verb.

490 **DUNA**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 6 000—14 000 verb. (surse diferite).

491 **DUNGAN**, l. din fam. sino-tibetană*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Kirghiză); 23 000 verb.

8 vocale. Structura silabică CV. 3 tonuri: uniform, ascendent, descendent. 31 (32) consoane (palatalizate, aspirate-palatalizate, aspirate numai surde; opoziție de sonoritate numai la fricative). Topica: subiect-verb-obiect.

492 **DUPA** (NDUUPA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 5 000 verb.

493 **DUR(R)U** (DU(L)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 32 000 verb.

D.: goom, ngabang, paani, panon.

494 **DYA(N)** (DIAN, DYANE, DYANU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 8 000 verb.

495 **DYE** (GANGAM, NGAMGAM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo*; 10 000—17 000 verb. (surse diferite).

496 **DYIMINI** (GIMINI, JIMINI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau d. din gr. voltaic* (MC); grupată cu senari*, suppire* și palara* sub denumirea senufo*. *Coasta de Fildeș*; 32 000 verb.

497 **DYOLA** (BLISS, DIOLA, DYAMATE, JOLA, KUDAMATA, YOLA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Senegal, Guineea-Bissau, Gambia*; 123 000—200 000 verb. (surse diferite). În *Coasta de Fildeș* folosită de mulți verb. ca a doua l.

Adjectivul primește aceleași afixe ca substantivul calificat: *ku-nuk hu-mis ahu* „bățul subțire”, pl. *ku-nuk ku-mis aku*. 3 pronume demonstrative — de apropiere, depărtare și determinare: *afal a'e* „acest prieten”, *afal a'a* „acel prieten”, *afal a'u* „prietenul”. Datorită folosirii numărului pe degete, *ku-nen* „mâini” este utilizat și pentru „10”; *an* „om” pentru „20”, *bukan* „oameni” pentru „40”.

D.: *bandial, buluf, esulan, fo(g)ny (filham, kujamat), f(u)lup (f(e)loup, felup(e)), hor, huluf, kasa*.

498 **DYULA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Coasta de Fildeș, Volta Superioară, Ghana*; 1 140 000 verb.

D. *ble, dafing (dafe), dyankanka (diakanke, dyaka, dyane)*.

499 EBRAICĂ (HÉBREU, HEBREW), 1. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Israel*; 2 mil. verb.

La fel ca în celelalte l. afro-asiatice*, cuvîntul este format dintr-o rădăcină de 3 consoane. Cele 23 consoane pot da mii de combinații, formînd diversele rădăcini (*/š-b~v-r/*, „a sparge”). Cele 5 vocale (cantitatea vocalică nu are valoare fonologică, ca în arabă*) se combină într-un număr limitat de scheme, prin care se exprimă raporturi gramaticale (*/-a-a/* „non pasiv trecut”, */-a-i-/* „susceptibil de a suferi acțiunea exprimată de rădăcina consonantică”: *šavar* „a spart”, *šavir* „fragil”). După posibilitățile lor combinatorii, schemele sînt: nominale, verbale și nici verbale nici nominale. Împreună cu rădăcinile, schemele nominale se pot combina cu *ha-* (articol definit), *-a* (fem. sg.), *-im* (masc. pl.): de la *talmid* „elev” se formează *hatalmid* „elevul”, *talmida* „eleva”, *talmidim* „elevi”. Schemele verbale se pot combina cu *-ti* (subiectul vorbitor), *-ta* (subiectul interlocutor), zero (persoană absentă în actul vorbirii): *šavarti* „eu am spart”, *šavarta* „tu ai spart”, *šavar* „el a spart”. Schemele verbale sînt de 3 feluri: diateză, timp și mod. Schemele de diateză (trăsături dominante: „cauzativ” și „pasiv”) se realizează în mod diferit de la o rădăcină la alta: de la */š-l-t/* „a stăpîni”: */-a-a/* „necauzativ și nepasiv” (*šalat* „a stăpîni”), */ni--a/* „necauzativ și pasiv” (*nišlat* „el a fost stăpînit”), */hl-i-/* „cauzativ și nepasiv” (*hišlit* „el a făcut să domine”), */hu--a/* „cauzativ și pasiv” (*hušlat* „el a fost făcut dominant”), */hi-ta-e-/* „cauzativ și nemarcat ca pasiv” (*hištalet* „el s-a făcut dominant”). Pentru cele 3 timpuri (trecut, prezent și viitor) există diverse scheme în funcție de diateză. Schemele de mod au la bază opoziția „injunctiv”, însoțit de intonație exclamativă, și „neinjunctiv”. Aspectul este exprimat prin alte procedee decît schemele verbale: *haya holex* „el mergea, repetitiv și durativ” — *halax* „el a mers, nerepetitiv sau nedurativ”. Schemele nominale au ajuns să fie lexicalizate: de la rădăcina */š-b~v-r/* „a sparge” există 5 scheme nominale: */-e-e-/* „starea de” (*šever* „spărtură”), */-i-a/* „acțiunea de” (*švira* „spargere”), */-a-u-/* „suferind acțiunea de” (*šavur* „spart”), */-a-i-/* „susceptibil de a fi în starea de” (*šavir* „fragil”), */-a-i C₃/* „diminutiv” (*šavrir* „spărtură, frag-

ment”). Schemele nici verbale nici nominale se combină numai cu prepoziții și pronume personale: *b^ošuvi* „la întoarcerea mea” este format din */š-v/* „a se întoarce”, *u* participial și *-i* „eu”. Există și forme care nu se pot analiza în rădăcină și schemă (*yam* „mare”). Posesia se exprimă cu sufixe: *talmidi* „elevul meu”, *talmiday* „elevii mei”, *talmidaxa* „elevul tău”, *talmidex* „eleva ta”, *talmid^oexa* „elevii tăi”, *talmid^oayix* „elevele tale”, *talmido* „elevul său”, *talmida* „eleva sa” etc. Procedeele compunerii este frecvent. E. dă dovadă de o mare capacitate de adaptare la realitățile contemporane, formînd numeroase cuvinte noi de la rădăcini existente (*mish-kafaim* „monoclu” de la *šakaf* „a observa”, *itton* „ziar” de la *et* „timp”) sau prin calc (*tappueh-adamah* „cartof”: fr. *pomme de terre*).

E. fiind multe secole l. de cultură și liturgică, a păstrat un caracter unitar. 2 gr. de d. care nu sînt determinate de cauze de ordin geografic, ci depind de prima l. a părinților sau a bunicilor: l. evreilor din fostul Imperiu otoman, cu primă l. *iudeoaraba* sau *iudeospaniola*, și a celor ce provin din celelalte țări europene.

La origine E. a fost un d. cananean*, fiind foarte asemănătoare cu feniciană*. Era l. vorbită de indigenii din Canaan înainte de venirea triburilor israelite, care întrebunțau un dialect arameic*. Dealtfel, în *Biblie* l. evreilor era numită *limba din Canaan*, termenul *ebraic* apare tîrziu (sec. 2 e.n.) în *Mishna*. Istoria E. are mai multe etape: *biblică*, *mishniacă*, *neoebraică*, *modernă*. E. *biblică* (sec. 10–2 i.e.n.) avea un vocabular de cca 5 500 cuvinte formate de la 500 rădăcini trilaterale. Este l. în care a fost scrisă cea mai mare parte a *Vechiului Testament* (sec. 9–7 i.e.n.). Cel mai vechi document literar este *Cîntecul Deborei* din *Cartea Judecătorilor*, cap. 5 (anterior anului 1000 i.e.n.). Din sec. 1 i.e.n., E. vorbită este părăsită în favoarea l. arameice* (primii evangheliști au scris în arameică, iar Iisus ar fi citit textul biblic după o traducere arameică) și a l. grecești*. E. *mishniacă* datează din sec. 2 e.n., cînd s-a întocmit compilația juridică cunoscută sub numele de *Mishna*. Această etapă se caracterizează prin numeroase împrumuturi din arameică, greacă, latină* și prin anumite particularități morfologice. *Neoebraica* (E. *medie*) s-a născut sub influența filozofiei luminilor în sec.

18, în scopul redactării unor opere cu caracter laic (E. fusese folosită numai ca l. scrisă pentru o literatură mai ales religioasă). E. *modernă* (*ivrit*) a apărut la sfârșitul sec. trecut, inițiatorul ei fiind Ben-Yahuda, care s-a stabilit în Palestina pentru a reinvia E. (fiul său, născut în 1882, este prima persoană care a vorbit E. ca l. maternă). În 1921 E. a fost recunoscută ca l. oficială a Palestinei, alături de arabă* și engleză*, iar din 1948 este l. principală a statului Israel, araba fiind rezervată învățării în școlile arabe. E. modernă s-a îndepărtat mult de E. biblică pe plan fonologic, semantic și, într-o oarecare măsură, sintactic. Literatură poetică, filozofică și științifică.

Pînă în sec. 1 î.e.n. E. biblică a fost scrisă cu alfabetul fenician* (scrierea *paleoebraică*), înlocuit cu alfabetul pătrat derivat din cel arameic (vocalele nu erau notate, la fel ca în arabă; din sec. 8 sistem de indicare a vocalelor prin puncte și linii deasupra și dedesubtul consoanelor, folosit în manuale școlare și în cărțile de rugăciuni). Astăzi alfabetul E. are 22 litere (5 au și o formă specifică în poziție finală). Se scrie de la dreapta la stînga.

Din E. au fost împrumutate numeroase cuvinte dintre care unele cu o circulație mare: *aleluia, amin, cabală, fariseu, heruvim, satana, serafim*.

500 **EBURNEO-DAHOMÉYAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Ocupă un teritoriu în Africa situat de-a lungul golfului *Guineii*. 48 l., în LL 14. Cele mai importante: *baule, ewe, gă-adangme, gola*.

Toate cuvintele se termină în vocală sau nazală. Tonurile au valoare lexicală și morfologică în unele l. Clase nominale: în unele l. s-a păstrat bine sistemul prefixelor, iar în altele există numai urme de prefixe nominale, mai mult sau mai puțin generalizate. Substantivul se deosebește de verb prin prefixele de clasă, iar acolo unde acestea nu există—prin topică. Conjugarea afirmativă are prefixe și sufixe prin care exprimă diferitele aspecte (în unele cazuri se folosește numai radicalul fără nici un afix). Neagația se exprimă printr-un prefix special, printr-o particulă negativă (sufixată la verb sau la propoziție), prin schimbarea tonului, nazalizarea consoanei inițiale a radicalului verbal sau reduplicarea ei. Pl. substantivelor se formează prin schimbarea prefixului de clasă, adăugarea unui sufix sau a unui prefix, a unui prefix și a unui sufix sau prin modificarea desinenței.

501 **EBURNEO-LIBERIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Ocupă un teritoriu restrîns în Africa. 24 l., în LL 5. Cele mai importante: *bassa, bete, kru*.

Urme evidente de clase nominale cu prefixe și cu 2 pronume personale de pers. 3 sg.: una

pentru ființe umane și alta pentru alte ființe și obiecte. Substantivul se deosebește de verb prin topică și prin prefixe nominale, atunci cînd acestea s-au păstrat. Există 2 conjugări, una pentru verbele simple și alta pentru verbele însoțite de particule separabile. Neagația se exprimă cu ajutorul unei particule care poate fi prefixată sau, mai rar, sufixată. Desinențele sînt numai vocale. Vocalele nazale sînt rare, dar nazalizarea consoanelor (mai ales a aspiratelor) este frecventă. Abundă labio-velarele. Tonurile au valoare lexicală și morfologică: tonul înalt indică pers. 1, iar cel jos pers. 2. Pl. substantivelor se obține prin modificarea vocalei finale, schimbarea accentului, prin modificarea vocalei radicalului sau schimbarea de ton (acolo unde există prefixe de clasă, prefixul poate dispărea la pl.).

502 **ECUATORIALĂ**, ram. de l. amérindiene din *phylum* andean ecuatorial*. Cuprinde 9 fam. (*arawak*, cariri*, guahibo-pamigua*, mocoa* — 4 l., *salivan*, timote* — 2 l., *tupi 1.*, yuranean* — 2 l., *zamucoan**) și 3 l. negrupate.

503 **EDO (BINI)** 1. l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 90 000—800 000 verb. (surse diferite).

7 vocale orale și 5 nazale. 2 tonuri. Folosită în administrație, școală și presă. Importanță politică în Midwest, regiune a federației statelor nigeriene.

2. subgr. format din diverse l. negroafricane. Cele mai importante: *edo*, degema*, engenni*, epi, ishan*, urhobo**.

504 **EFE**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Uganda*; 10 000 verb.

505 **EFIK-IBIBIO (CALABAR, EFIK, FI, IBIBIO, MOKO)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 1 mil.—2 mil. verb. (surse diferite). A fost mult timp l. comună în *Nigeria* (E), în delta Nigerului, fiind folosită în administrație, școală și la radio. În prezent este eliminată de igbo*.

7 vocale, 11 consoane, 2 semiconsoane, 2 tonuri. Topică: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *anang, andane-ibeno, eket, enyong*.

Scriere proprie (*nsibidi*) care pare să fie o formă de tranziție, caracterele sale componente reprezentînd cînd o noțiune complexă, cînd un sunet. Scrierea este puțin cunoscută, fiind apanajul unei societăți restrînsă, și este întrebuințată atît pentru a permite membrilor săi să comunice între ei cît și cu scopuri magice (amulete etc.). Este folosit și alfabetul „Africa”.

506 **EGIPTEANĂ**, l. dispărută din fam. afro-asiatică*. Constituie singură una din cele 5 ram. ale acestei fam. Numele provine de la

cel al țării (*Egipt*), și acesta, la rîndul său, din *gr. Aigyptos*.

Cunoscută prin inscripții, dintre care unele urcă în timp pînă în mil. 4 î.e.n., E. este l. cu cea mai îndelungată istorie. În evoluția sa se disting mai multe perioade: *veche, medie, neoegepteană, coptă*. E. *veche* din perioada pre-dinastică este cunoscută datorită unor liste de regi reproduse în texte grecești și egiptene dintr-o perioadă mai tîrzie. În perioada vechiului imperiu (2 000 î.e.n.) textele religioase și funereare au fost săpate pe monumente. E. *medie* (după 2000 î.e.n.) reprezintă perioada clasică, din care s-au transmis numeroase manuscrise pe papirus. *Neoegepteană* începe cu epoca regiilor (Ramses), deci aproximativ în 1580 î.e.n. L. populară ocupă o poziție mai solidă, ajungînd să fie notată și în scris în unele documente. Ultima etapă a E. este l. *coptă*.*

Scrierea l. E. a cunoscut o evoluție remarcabilă. În E. *veche* au fost folosite, începînd din 2900 î.e.n., hieroglife, săpate pe monumente și pe lemnul sarcofagelor sau scrise pe papirus. Hieroglifile (în greacă* „scriere sfîntă”) constau dintr-un număr de desene separate (animale, vegetale, oameni în diferite atitudini, părți ale corpului, obiecte diverse); cele uzuale erau în număr de 600 (în total 3 000). Hieroglifile reprezentau fie un cuvînt (erau ideograme, la fel ca semnele cuneiforme *sumeriene*), fie un sunet (ca în scrierea *akkadiană**). Multe semne determinative pentru a indica sensul unei ideograme sau al unui cuvînt scris fonetic (de ex. un nume de rege era înconjurat cu o linie închisă). Hieroglifile se citeau de sus în jos, de la dreapta la stînga sau de la stînga la dreapta, după caz (orientarea anumitor semne indică sensul lecturii). O scriere simplificată este cea *hieratică* (*grec. hieratekos* „sacru”) întrebuințată în E. *medie* pentru nevoile zilnice și cunoscută numai de preoți și scribi. O scriere și mai simplificată, cea *demotică* (*grec. demos* „popor”), cu caracter cursiv (semnele legate între ele), apare la sfîrșitul sec. 6 î.e.n. în neoegepteană și înlocuiește scrierea *hieratică*. În această scriere se notează și vocalele. Este folosită pînă în sec. 5 e.n. (470), cînd se generalizează alfabetul grecesc, în care se scrisese încă din sec. 2 î.e.n.

507 **EGON** (EGGON, HILL MADA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 52 000 verb.

D.: *matatarwa, matengala*.

508 **EIVO**, l. papua* din *stock* kunua-keriaka-rotokas-eivo*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 118 verb.

509 **EKOI** (EKOID BANTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun, Nigeria*; 90 000 verb.

D.: *ɔs(s)umbo, ejingam, ekwe, keaka, manta, nde, nkum, obang*.

510 **ELKEI** (OLKOI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 1 400 verb. Denumită E. după cuvîntul indigen care înseamnă „nu”.

511 **ELLICEANĂ**, l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Tuvalu* (insulele Ellice); 5 540 (1966)—peste 8 000 verb. inclusiv tokelauana* (surse diferite).

D.: *de N* (ins. Nanumanga, Nanumea, Niutao), *de S* (ins. Nukufetau, Vaitupu, Funafuti, Nukulailai = Nukulaelae), cu unele interfe-rențe; după unele păreri și tokelauan (reciproc inteligibil cu E. *de S*) — sau l. separată. Cei mai mulți locuitori din N cunosc și d. *de S*, cu rol oficial. Majoritatea verb. înțeleg și *samoana**, utilizată în biserică pînă la traducerea *Bibliei* în E. *de S*.

512 **KIEMBU** (keEMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 204 000 verb.

513 **EMPEO** (KACHCHA NAGAS), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 8 100—10 300 verb.

514 **ENGA** (CAGA, TCHAGA, TSAGA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 110 000 (1966)—150 000 verb. (surse diferite). Poate o singură l. cu *kyaka*. L. locală cu cel mai mare număr de verb. din Noua Guinee.

5 vocale, 14 consoane (prenazalizare la oclusive și africte), 2 semiconsoane, 2 tonuri: înalt, jos. Structura silabică (C)V. Un singur caz în care diferența de gen natural se exprimă prin alternanța unei vocale din temă: *wanengk* „fiu” — *wanangk* „fiică”. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *kandep-aruni-karintu*, *kyaka** (*baiyer enga*) — sau l. separată, *laiap, mae (wabag), maramuni, paloko, sau, sirunki, syaka (tehak), waka, wale-taru, wape, wapi, yandapu (jandaputaro-muriraka)*.

515 **ENGENI** (EGENE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 12 200 verb.

516 **ENGLEZĂ** (ENGLISH), l. indo-europeană* din fam. l. germanice*, ram. de V. *Marea Britanie, Irlanda, S.U.A., Canada, Australia, Noua Zeelandă, India, Filipine, Jamaica*, alte zone din *Asia, Africa, Oc. Pacific*; 250 mil.—305 mil. verb. ca l. maternă (surse diferite), 700 mil. (?) inclusiv ca l. secundă. L. principală și oficială în statele menționate și l. co-oficială sau l. secundă în numeroase țări; l. oficială și de lucru a Adunării Generale a O.N.U. A 2-a l. din lume ca număr de verb. (după chineză*).

9—12 vocale, 22—26 consoane (surse diferite) (singura l. germanică împreună cu islân-

deza* care a păstrat spirantele dentale surdă și sonoră; aspirația care însoțește realizarea fonetică a oclusivelor nu are rol distinctiv), 2 semiconsoane, numeroși diftongi. Accent fonologic: pauza și intonația au de asemenea rol distinctiv. Numeroase cuvinte mono- și bisilabile (structura multor cuvinte CVC). Multe omofone (ca urmare a căderii silabelor finale). Structura gramaticală esențial germanică. E. actuală — l. analitică, după unele păreri l. aglutinantă foarte economică și simplă, tinzând spre tipul izolant (rol foarte important al auxiliarelor și tuturor tipurilor de modificatori); după unii s-ar situa din punct de vedere tipologic între mongolă* și chineză. Unele rămășițe de sistem flexionar. Tendința ștergerii granițelor între părțile de vorbire, ca în chineză (unele cuvinte pot trece de la o parte de vorbire la alta). Paradigma numelui include numai 2 forme distincte corespunzătoare categoriei numărului — pl. format la majoritatea substantivelor de la sg. prin adăugarea unui sufix scris *s* sau *es* și pronunțat [z] sau [iz] (în funcție de consoana finală a temei — sonoră, surdă sau șuierătoare); numai cca 50 cuvinte se abat de la această regulă. Genul substantivelor nu se manifestă decât în cazul substituirii lor cu pronume personale (în general la nume de persoane concordă cu sexul; cînd sexul este nedeterminat sau substantivul desemnează inanimat este substituit prin pronumele neutru). O singură formă casuală numai la substantivele animate: genitivul „saxon” format cu morfemul scris *'s* și rostit de asemenea [z], [s] sau [iz] în funcție de natura consoanei finale a temei: *Peter's book* „cartea lui Petre”; genitivul se poate exprima și cu ajutorul prepoziției *of* (care reprezintă singurul mijloc în cazul inanimatelor): *the book of Peter*. Articolul hotărît are o singură formă: *the*, iar cel nehotărît sg. a (*an* înaintea substantivelor care încep cu vocală). Adjectivul este invariabil în gen și număr. Gradele de comparație se formează sintetic la adjectivele monosilabile (cu sufixele *-er* la comparativ și *-est* la superlativ: *nice* „drăguț” — *nicer* — *the nicest*) și analitic la celelalte (precedate de adverbele *more* și *the most*). Pronumele conservă o flexiune mai bogată — diferență caz subiect/caz obiect la unele pronume personale și interogativ-relative, distincții de gen la pronumele personal pers. 3 sg. și posibilitatea de a exprima genul posesorului la pers. 3 (un singur posesor) la pronumele și adjectivul posesiv: forme diferite la majoritatea persoanelor pentru pronumele și adjectivul posesiv. La majoritatea verbelor infinitivul este precedat de *to* (*to open* „a deschide”). La indicativ prezent toate persoanele au aceeași formă cu excepția pers. 3 sg. care are desinența scrisă *s* (*es*) și pronunțată [z], [s], [iz], în func-

ție de consoana finală a temei; exprimarea pronumelui subiect este de aceea obligatorie (*I, you, we, you, they speak — he (she, it) speaks*). Perfectul simplu și participiul trecut se formează la verbele regulate cu morfemul scris *ed* (*opened*) sau *d* și pronunțat [d], [t] sau [id], în funcție de consoana finală a temei; cca 150 verbe prezintă sub acest aspect diferite neregularități. Participiul prezent (gerundivul) se formează cu sufixul *-ing* (*opening*). Imperativul pers. 2 este identic cu tema infinitivului. Subjonctivul (livresc în E. modernă) este identic la prezent cu infinitivul, iar la trecut cu preteritul (la *to be* se folosește forma de plural *were*). E. are numeroase timpuri compuse cu auxiliare: viitorul cu *shall* (pers. 1) și *will* + infinitivul fără *to*, perfectul compus cu prezentul lui *to have* + participiul trecut, mai mult ca perfectul cu perfectul simplu al lui *to have* (*had*) și participiul trecut, condiționalul cu *should* (pers. 1) și *would* și infinitivul fără *to*, imperativul pers. 1 și 3 cu *let* + pronumele personal obiect + infinitivul fără *to* (*let me go*), timpurile compuse ale subjonctivului cu *should* sau *might* + infinitivul fără *to*. Aspectul progresiv se formează cu auxiliarul *to be* și participiul prezent (*I am (was) speaking*); habitualul este exprimat cu auxiliarul *will* (*would*) și infinitivul fără *to* sau prin perifraza *to use to* „a obișnui să”. Interogativul și negativul se formează la timpurile verbale simple cu ajutorul auxiliarului *to do* (*Do you speak English?* „Vorbești englezește?”) — trăsătură pentru care este comparată cu finlandeza* și japoneza*. Unele adverbe formate de la adjective au marca *-ly* (*pleasantly*). Prepozițiile se construiesc cu cazul obiect al pronumelor personale (*with me* „cu mine”), cu substantivele articulate nehotărît la singular (*with a pencil* „cu creionul”) și cu participiul prezent (gerundivul): *without speaking* „fără a vorbi”. „Prepozițiile” sînt uneori dislocate de cuvîntul pe care îl guvernează, apărînd în poziție finală: *The boy I was speaking to* „Băiatul căruia îi vorbeam”. Numeroase verbe sînt formate cu postpoziții (*to hang* „a atîrna”, *to hang up* „a agăța” — trăsătură mai puțin obișnuită în l. indo-europene). Relații exprimate asindetic — subordonată cu omiterea pronumelui relativ (*Did you understand all (what) I said?* „Ai înțeles tot (ce) am spus?”), trăsătură pentru care este comparată cu araba*. În absența în general a flexiunii și deci a acordului, topica are un rol foarte important. Adjectivul atribut și genitivul saxon precedă substantivul determinat.

Lexic foarte bogat — cca 250 000 cuvinte simple care servesc ca bază pentru numeroase derivate și compuse (inclusiv prin juxtapunere, cf. *race-horse* „cal de curse”/ *horse-race* „cursă

de cai") — admite ușor formații noi. Considerată de unii l. mixtă avind ca jumătate din vocabular de origine romanică* — însă vocabularul de bază este esențial germanic.

Mai multe varietăți: *britanică*, *irlandeză*, *scoțiană*, *americană*, *canadiană* ș.a. Împărțirea dialectală a E. britanice datează din perioada medie: d. de N (mai inovator), din *West Midland*, din *East Midland*, de S (mai conservator), din *Kent (Kentish)*, după unii de S (din *Wessex, Kent*), din *Midlands*, de N (vechea *Northumbria*) sau de E, din *Midland*, de N, de S, de V, la care se adaugă varietatea de la *Oxford*; după alții peste 20 d., dintre care cele extreme ar fi reciproc neinteligibile. D. E. din Scoția — mai arhaice, numeroase cuvinte celtice*; în Irlanda — influență *gaelică* puternică. La aceste varietăți se adaugă de obicei vorbirea populară londoneză (*cockney, cokenay, cokeney*) și argoul (*slang*). Între E. *britanică* și *americană* — diferențe fonetice (inclusiv de accentuare și intonație), sintactice, semantice, lexicale, stilistice (cca 200 cuvinte și expresii cu sensuri foarte diferite). În varietatea *canadiană* se păstrează unele diferențe în S și E.

Primii loc. ai Britaniei vorbeau o l. celtică (forma progresivă atribuită de unii substratului celtic); cucerirea romană a introdus din sec. 1 î.e.n. l. latină*, care a rămas în uz timp de aproape 4 sec. (puține urme în toponimie). În 425—435 învazia triburilor germanice ale angliilor, saxonilor și iuților — vorbeau i. germanice de jos. Inviazia vikingilor nu ajunge în *Wessex*, de unde saxonii încep în sec. 10 recucerirea teritoriului. În 1066 cucerirea franco-normandă aduce un d. al l. franceze*, care devine pentru 200 ani l. oficială de curte, în administrație, justiție, învățământ, biserică, literatură (influențe în vocabular și construcții). 3 perioade în istoria l. E.: *veche (anglo-saxonă, Old English)* (sec. 5-7—11-12), cu subîmpărțirile *împurie (primitivă)* (450—700), *clasică* (700—900) și *înzărie (Late Old English)*; *medie (Middle English)* (sec. 11-12—14-15) și *modernă* (perioada Renașterii — sec. 15—16). Primele inscripții, glase și texte — de la mijlocul sec. 5—sec. 7 (descâlțate, fragmente de poeme eroice). Sec. 7 — perioadă de tranziție (epopeea *Beowulf* — amestec de elemente păgâne și creștine); tradiție literară propriu-zisă din sec. 8 (elegii, poeme epice creștine, imnuri, proverbe). Încă din perioada veche clasică 4 gr. de d. — *northumbrian* (la N de râul *Humber* pînă în reg. *Lowlands* din Scoția), *mercian* (la S de râul *Humber* pînă la *Tamisa*) — d. literare; din *Kent (Kentish)* (în reg. *Canterbury*) și d. *saxone* — de S (*Sussex*), de E (*Essex*), de C. (*Middlesex*) și de V (*Wessex*). L. literară a avut inițial caracter *anglic (anglian)* (NV Angliei, S Scoției, Midlands); de la sfîrșitul

sec. 9 operele literare sînt transpuse în d. *saxon de V*, în care se compun și legende despre *AElfric* și *Wulfstan*; o dată cu recucerirea fărăi acest d. se impune treptat pretutindeni, dar va fi curînd înlăturat de *anglo-franco-normandă*. Abia între 1350 și începutul sec. 15 E. preia treptat funcțiile francezei. E. *medie* literară — bazată pe d. *saxon de V* (d. din *West Midland* și *East Midland*). Începînd din sec. 14 d. curții și aristocrației *londoneze* (un fel de medie între d. de N și de S) devine l. literară prin opera lui *Chaucer*, traducerea *Bibliei* de *J. Wychip* și *N. Hereford*, introducerea tiparului la sfîrșitul sec. 15 prin *W. Caxton*. E. *modernă* oficială (*King's English, received English*) derivă mai curînd din E. *medie* decît din *vechea saxonă*, și anume din d. *merciene* de E vorbite în SE Angliei — reg. *Londrei (East Midland)*. Importante evoluții fonetice; în structura gramaticală a trecut de la tipul sintetic, flexionar din E. *veche*, la un caracter tot mai analitic, cu o topică tot mai rigidă în E. *medie* (cître 1500) și mai ales *modernă*.

În privința lexicului germanic moștenit se înruștește mai îndeaproape cu olandeza*, germana* de jos și frizona*. Cuvintele anglo-saxone reprezintă cca 5 000 dintre cele mai importante. Peste 200 împrumuturi latine din epoca precreștină; un al 2-lea strat de împrumuturi latine în perioada celei de a 2-a creștinări a Britaniei; numeroase împrumuturi scandinave* (din *Old Norse*) spre sfîrșitul perioadei vechi; împrumuturi medievale din daneză*; puternică influență veche franceză (peste 1200 — după unii cîteva mii — împrumuturi în aproape toate domeniile, cu numeroase derivate); împrumuturi savante (devenite ulterior populare) din latină și mai puțin din greacă* în sec. 16—17 (cuvinte internaționale); unele elemente derivate de origine latină au devenit productive; alte împrumuturi din olandeză*, franceza modernă, italiană*, spaniolă*, portugheză*, l. amerindiene; în ultimele 2 sec. foarte puține împrumuturi. Concurență între sinonime de diferite origini.

A folosit inițial scrierea *runică* germanică (inscripții). Alfabetul latin adoptat odată cu creștinarea (a păstrat unele litere runice); diferite variante grafice. Bazele ortografiei actuale — din prima jumătate a sec. 17, dar codificare abia la mijlocul sec. 18. Ortografie etimologică (mai multe grafii pentru același fonem, aceeași grafie cu mai multe valori; multe cuvinte omografe). Discrepanța scriere—pronunțare se datorește faptului că evoluțiile fonetice produse în sec. 17—18 nu au mai fost reflectate de grafie (încercările de reformă nu au putut schimba bazele tradiționale ale ortografiei). Unele diferențe de ortografie între E. *britanică* și E. *americană*.

Lexicul E. — în special prin varianta *americană* — a dobândit caracter internațional; în special în sec. 20 E. a devenit una din cele mai importante surse de împrumuturi pentru cele mai diferite l., inclusiv româna*, în diverse domenii. E. — baza a numeroase variante de pidgin-English* și creolă engleză*. În anii 1920—1930 C. K. Ogden și I. A. Richards au creat o formă simplificată de E. numită *Basic English* cu 850 cuvinte (restul noțiunilor urmînd a fi exprimate perifrastic), în care s-au „tradus” chiar opere literare din E.; după o perioadă de succes, aceste procedee s-au dovedit greoaie și artificiale și s-a renunțat la ele.

517 ENISEICĂ (YENISEIAN, YENISEI-OSTYAK), fam. de l. paleosiberiene* (constituie ram. lor de V). U.R.S.S. (Enisei).

Ipoieza înruderii cu l. sino-tibetane* — nedemonstrată. Despărțită de ram. de E prin extinderea l. tunguse*. A cuprins 4 l., dintre care nu mai este vorbită actualmente decât ket*; *arin* și *assa* au dispărut în sec. 18, *kot* spre mijlocul sec. 19.

Nu admit grupuri consonantice la inițială de cuvînt, iar în alte poziții doar grupuri simple.

518 EPERA DE NORD, l. amerindiană din fam. choco*. *Columbia* (V), *Panama*; 11 000 verb. 12 vocale (6 nazale), 19 consoane, 2 semi-consoane.

D.: *dabeiba* (*catio*, *dabeibe*, *katio*), *rio verde*, *sambú* (*sambo*), *San Jorge* (*chimila*).

519 EPERA DE SUD, l. amerindiană din fam. choco*. *Columbia*; 9 500 verb.

D.: *bando* (*catio*), *chami*, *rio sucio* (*citario*), *saixa* (*saija*), *tado*.

520 ESCHIMO-ALEUTĂ, fam. de l. amerindiene. Extremitatea nordică a continentului american, Groenlanda și un mic teritoriu din NE Siberiei; 50 000 verb. 6 l., în LL 5, cea mai importantă: eschimosă*. Unii consideră că sînt l. indigene, alții cred că provin din Asia.

L. prin excelență polisintetice.

521 ESCHIMOSĂ (ESKIMAU, ESQUIMAUDE, ESQUIMAU, ESQUIMAW, ESQUIMO, INNOK, IN(N)UIT, INUPIA Q, INUPIAT, INUPIK), l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. *Groenlanda*; *Canada*, *S.U.A.* (*Alaska*); U.R.S.S. (NE Siberiei); 65 000 verb. Numele *eskimo* provine din l. indienilor cree*, vecinii de la S ai eschimoșilor (*eskimantik* „mîncător de carne crudă”). Numită de verb. săi *inuit* „popor”.

6 vocale, dar consonantism bogat (20 sau 21 consoane). Structura silabică (C)(C)V(C). Structura gramaticală este o îmbinare de flexiune și incorporare. Singura l. amerindiană din America de Nord cu sufixe morfologice. Substantivul împărțit în 2 categorii: unele pot apărea singure (*nanu* „urs”, *inuk* „persoană”,

iyłu „casă”) și altele însoțite obligatoriu de sufixe pronominale (nume de rudenie și de locuri). Sistem de numărare în baza 5 („20” = *inuk neaflurpa* „un om”). Pronume demonstrative cu multe grade: *manna* „acesta”, *anna* „acela de la nord”, *quanna* „acela de la sud”, *panna* „acela de la est”, *kanna* „acela de jos”, *sanna* „acela din mare”, *inpa* „acela” etc. La verb moduri independente (redau predicția) și dependente (exprimă relații). Multe particule cu funcții gramaticale. Distincție între cuvintele și expresiile gramaticale folosite de bărbați și de femei (*p*, *t*, *k* în poziție finală și *q* sînt înlocuite în vorbirea femeilor prin nazalele corespunzătoare: *m*, *n*, *ŋ* și *N*). L. polisintetică de tip clasic, ce pune una după alta lungi șiruri de forme legate într-un singur cuvînt-propoziție: *quasuiyysayβiysaysiññitluinaypuy* „nu s-a reușit de loc să se găsească un loc de odihnă” este constituit din *quasu* „a fi obosit”, *iiy* „a nu fi”, *say* sufix cu valoare cauzativă, *βiy* „loc pentru”, *say* sufix care marchează repetiția, *si* „a găsi”, *ññit* sufix de negație, *luinay* „cu totul”, *nay* sufix pentru a arăta că procesul este realizat de cineva, *puy* desinență pers. 3, referire pronominală la subiectul verbului intransitiv. Există tendința de a forma atîtea cuvinte cîte fraze și invers.

Cele mai vechi texte sînt incrustate pe os sau fildeș de morskă: figuri așezate într-o ordine riguroasă, care adesea merge în zig-zag, pe o parte și pe cealaltă a osului; figuri foarte schematizate reprezentînd lucruri obișnuite din viața indigenilor. S-au găsit în locuri care permit o datare de aproape 2 000 de ani. Revista *Inuktitut* „Calea eschimosă” folosește o scriere silabică creată în sec. 19 de misionari anglicani (12 simboluri cu 48 valori prin schimbări poziționale). În Groenlanda alfabetul latin* (1721), în U.R.S.S. alfabetul rus* (din 1937).

Din E. s-au dezvoltat diferite *pidginuri* în relațiile cu alții sau cu indienii *athapaskan-eyak**.

Din E. provin cuvinte cum ar fi: *caiac*, *hanorac*, *iglu*.

522 ESTONĂ (EESTI, ESTE, ESTNISCH, ESTONIAN, ESTONSKIJ), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* de SV, subgr. finic* 2. U.R.S.S. (R.S.S. Estonă, R.S.S. Letonă, Căucaz, Siberia), *Suedia*, *Canada*; 962 000—1,2 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Estonă din 1940.

Sistem fonetic complicat — 9 vocale, 16 consoane (posedă o serie de consoane palatale; nu are corelație fonologică de sonoritate la ocluse), 1 semiconsoană (*y*); numărul vocalelor și consoanelor triplu în virtutea opoziției scurt/lung/ultralung, cu rol distinctiv, notată în scris prin sonoră, surdă, geminată: *kabē* „copilă”/kapi „al dulapului”/kappi „în dulap”. Accent inițial. 15 cazuri. Topica: subiect-

verb-obiect, adjectiv-substantiv. Formarea cuvintelor în special prin compunere (compuse foarte lungi).

2 gr. de d., cu deosebiri în fonetică, morfologică și vocabular: de *N* (l. din *Reval, tallina keel*) — cel mai răspândit, și de *S* (l. din *Dorpat, tartu keel*) — mai conservator. D. de *NE* de pe litoral (*pribežnoe narečie*) — apropiat de d. de *SV* al l. finlandeze*. Până în sec. 19 2 l. standard: de *N* (mai importantă) și de *S*. În sec. 19 se întăresc normele l. literare pe baza d. central al *E. de N*, cu adaptarea unor elemente din d. de *S*. A devenit o l. de cultură europeană modernă.

L. finică cu cele mai vechi atestări — nume de persoane și locuri, cuvinte izolate, fraze scurte în documente latine* din sec. 13 (*Cronica lui Henrie Letonul*). Manuscrise și tipărituri religioase din sec. 16. Împrumuturi timpurii baltice* (200 î.e.n.—400 e.n.), germanice* (sec. 5 e.n.—700), slave* (600—sec. 11), din germana* de jos (sec. 13—mijl. sec. 16) și de sus, suedeză*, rusă* (din sec. 18); în sec. 19—20 influență finlandeză asupra l. literare *E.* (numeroase calcări).

Singura l. din U.R.S.S. alături de letonă* și lituaniană* care folosește alfabetul latin (nu are literele *c, q, w, x, y, z*; are *ā, ō, ū*, vocale și consoane duble, *ō* — care nu există în nici o altă l. din E. Europei).

523 **ETIOPIANĂ**, grupare de l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia, Somalia, Sudan*. În LL: amharica, argobba, gheza, harari, tigre, tigrinya.

La origine i. sud-arabice* aduse de coloniști din Arabia de Sud cu câteva secole î.e.n., deci cu mult înainte de venirea arabilor. Influențate de l. cușitice*, care au rol de substrat.

Alfabetul *E.* — derivat din cel sud-arabic folosit la început pentru gheză și extins apoi la amharică, harari, tigre, tigrinya.

524 **ETON**, l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 112 000 verb.

525 **ETRUSCĂ**, l. ne-indo-europeană* dispărută. *Italia* (N și C.).

Vorbită în sec. 8—4 î.e.n. Cunoscută prin 10 000 inscripții (sec. 7 î.e.n.—sec. 1 e.n.), în care 90% sînt însă nume proprii. Cea mai lungă — tableta de la Santa Maria di Capua (500 cuvinte). Text liturgic (cca 1500 cuvinte) pe o mummie din Zagreb.

A fost influențată de greacă*.

Multe cuvinte pătrunse în latină* și probabil în greacă. În latină a fost adoptat și modul etrusc de numire a persoanelor prin *praenomen, nomen* și *cognomen*. Consoanele aspirate din graiurile italienești din Toscana explicite prin *E.*

Alfabet derivat din alfabetul grec din C. și V, a dat naștere alfabetului latin*.

526 **ETSAKO** (AYWELE), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 120 000 verb. (1969).

14 vocale (7 lungi), 25 consoane (7 lungi), 3 semiconsoane, 3 tonuri.

527 **EUSKARO-CAUCAZIANĂ** (IBERO-CAUCAZIANĂ, JAPHETIC), presupusă fam. de l. care ar grupa l. caucaziene* și basca* și de care s-ar apropia și l. burușaski*. Ar fi format cîndva o arie lingvistică continuă, incluzînd eventual și unele l. mediteraneene și asianice vechi.

528 **EVEN** (ÈVEN, EWEN, LAMUT), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de NV, gr. evenki*. *U.R.S.S.* (Siberia); 6 700—12 000 verb. (surse diferite).

10 (12) vocale, din care 8 (10) au perechi lungi, 24 (31) consoane (opozitie de cantitate la unele consoane), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accentul pe ultima vocală lungă sau pe ultima vocală, dacă nu există vocale lungi. Armonic vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *arman, de E, de N* (de V), *even, yukagir*. La baza l. literare stă varietatea din *Ota*.

529 **EVENKI 1**. (ÈVENKI, EWENKI, TUNGUSĂ (DE NORD)), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N. *U.R.S.S.* (Siberia); 7 000—28 000 verb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 22 (27) consoane (corelație de cantitate consonantică), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Distincție aspect perfectiv/imperfectiv (*tegečee* „el a șezut”/tegeječee „el ședea”). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: de *E, de N, de S* (a căruia varietate numită *podkamennaja tunguska* constituie baza l. literare).

Alfabet rus* cu o literă suplimentară.

Influență asupra l. iakute*.

2. gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N(V). *U.R.S.S., R.P. Chineză*. 6 l., în LL 4: even, evenki 1., oroč, solon.

530 **EWE** (EFE, ÉHOUE, EHWE, EIBE, KREPE, POPO, YEWE) 1. l. din fam. nigerocongoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo, Benin*; 1 mil.—1,5 mil. verb.

Cantitatea vocalică are valoare fonologică: *ba* „a înșela” — *bā* „larg”. 12 vocale orale (6 lungi) și vocale nazale (6 scurte și 7 lungi). 26 consoane și 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază și 2 tonuri combinate: *ka* (mediu) „a distruge” — *ká* (ascendent) „a interesa” — *kà* (descendent) „care” — *ká* (ascendent) — *kà* (descendent) „care” — *kā* (descendent ascendent) „cîrcelul de care este vorba în momentul vorbirii”. În morfologie nu face deosebire de gen,

ci numai de număr; pentru marcarea pl. se folosește un element separabil: *ati* „arbore” — pl. *atiwo*, *ati ma* „acest arbore” — pl. *ati ma wo*. Elemente demonstrative cu 3 grade — apropiat, depărtat, definit: *ati sia* „acest arbore”, *ati ma* „acel arbore”, *ati la* „arboarele”. Numerele pentru 2 și 3 prezintă asemănări cu l. bantu*. Sistemul de numerație se bazează pe numărul degetelor de la mîni. Astfel, pentru 9 se folosește *asideke* „lipsește unul” sau *onyi di* „8 + 1”. Adverbe cu structură onomatopeică sugerind prin sunetele alcătuitoare trăsături ale acțiunii verbului însoțit. Pe lângă verbul *zo* „a merge” se pot folosi cca 40 adverbe imitative: *zo bóho bóho* „a merge greoi”, *zo pla pla* „a merge (cu pași mici)”, *zo tyádi tyádi* „a merge șchiopătînd ușor”, *zo gblátu, gblátu* „a merge ca bivoul”, *zo táka táka* „a merge buimăcit”. Are ideofone: *lililil* „impresia de miros agreabil”, *lilil* „impresia de miros neplăcut”. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *aja*, *anglo*, *anexə*, *awuna*, *fon(nu)*, *gě*, *gü*, *kudu*, *kotafon*, *mayi*, *mina*, *watyi*. Dintre acestea sînt folosite în scris *mina* (în comerț) și *anexə* (în lucrări izolate).

Împrumuturile lexicale nu sînt suficient adaptate: *elektriki*, *sukli* (< fr. *sucre*), *lita* (< fr. *litre*), *aflaga* (< engl. *flag*).

Varianta standard de astăzi (scrisă și vorbită), numită *agbalême 'veghe'* „ewe de carte”, se bazează pe d. *anglo*, în detrimentul d. *anexə* și conține și elemente ale unor d. din interiorul Ghanei. E. standard este utilizată în Ghana (E) în învățămînt, cultură (a fost folosită în campania de alfabetizare), în ocazii oficiale și relații publice; în Benin este l. dominantă (mai ales d. *fon*).

Sistemul de comunicare instrumental (tobă, trompetă) bazat pe l. E. coexistă cu cel bazat pe l. akan* (*atumpau*). Alfabetul „Africa”.

2. subgr. format din l. E. și *fon*.

531 EWONDO (EWUNDU, JAUNDE, YA-(O)UNDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 93 000 verb.; grupată uneori cu bulu* sub denumirea buluyaunde* și cu bulu* și fang* în gr. pahouin*

D.: *avak* (*babuf*, *bavek*), *bakjo* (*badjia*), *lepuk*, *mvele* (*yesoum*, *yezum*), *yangafuk*, *ya-sem*, *yaunde*.

Ewondo populaire este folosită ca *lingua franca* în partea centrală a Camerunului.

F

532 **FALI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 50 000 verb.

Mari diferențe dialectale. Pentru a se înțelege între ei vorb. săi folosesc l. fula*.

533 **FALLAM** (HAL(L)AM), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 11 000 verb.

534 **FANG** (FAN, FĀN, FĀNWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu ewondo* și bulu* în gr. pahouin*. *Gabon, Guineea Ecuatorială*; 200 000 verb.

Are vocale centrale și anterioare rotunjite, vocale nazale.

D.: *make, ntum (pamue, pangwe), pahouin.*

535 **FANYA** (FAN(I)A, FANIAN, KOBE, MUNA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad*; 1 500 verb.

536 **FANYA(N)** (FAGNIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad*; 1 500 verb.

537 **FAROEZĂ** (FĀRI(NGI)SCH, FARO-ESE, FĀRÖISCH, FEROCĂ, FĒROËN, FÖRÖYISCH), l. indo-europeană* din ram. germanică*, gr. scandinav*. *Danemarca* — Insulele Feroe (Faeröe, Faroc, Färöe, Färøerne, Faerøerne); 35 000—37 000 verb. (surse diferite). Din 1948 l. oficială locală alături de daneză*. După alte păreri d. al unei l. scandinave insulare alături de islandeză*, cu care ar fi reciproc inteligibilă, sau d. al l. islandeze (considerată greșit de unii d. al l. daneze).

Apropiată în fonetică și lexic de *landsmål* și de d. norvegienă* de V, în morfologie (conservatoare) de islandeză și de *vechea nordică*.

Mare fărâmițare dialectală (în fiecare insulă cîte un d.) — diferențe în special fonetice, parțial morfologice și lexicale. Normele l. standard moderne stabilite în 1854. Predată din 1912 (oral) în școala elementară.

S-a diferențiat de *vechea nordică*, devenind l. de sine stătătoare după sec. 13. Lexicul de bază cuprinde în special elemente vechi nordice, din care cca 20 păstrate numai în F., eventual și în islandeză, și care nu se regăsesc în l. scandinave continentale. Cîteva împrumuturi celtice*, majoritatea împrumuturilor — din daneză; creații proprii recente după model islandez. Prima atestare: document din 1298; din secolele imediat următoare nu se păstrează decît expresii izolate în texte redactate în alte l. Culegeri de folclor (balade) din prima jumă-

tate a sec. 17, păstrate fragmentar. Literatură de sine stătătoare de la sfîrșitul sec. 19.

Alfabetul latin* cu 2 semne suplimentare (þ ca în islandeză, ø ca în daneză) — ortografie standardizată din 1854.

538 **FATALEKA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 3 000 verb.

539 **FENICIANĂ** (PUNICĂ), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, dispărută din sec. 2 î.e.n. în Asia și 4 e.n. în Africa. L. de tip cananean* vorbită în orașele comerciale (Sidon, Tyr, Biblos) de pe coasta Libanului actual.

F. este cunoscută numai din inscripții (stereotipe și foarte scurte), din cele cîteva nume proprii notate în alte l. și dintr-un scurt text de 10 rînduri, strecurat între versurile latinești* din piesa lui Plaut *Poenulus*. Se crede că era puțin diferită de ebraică* și de *moabilă*. Cele mai vechi inscripții datează din jurul anului 1000 î.e.n. și provin de la Biblos (azi Djebail).

Scrierea alfabetică a acestor inscripții stă la baza tuturor alfabetelor ulterioare semitice sau indo-europene*. Alfabetul F., a cărui origine nu se cunoaște exact (a fost preluat sau inventat de scribi talentați), avea 22 litere (nu nota vocalele); necunoscute rămîn și originea ordinii literelor din acest alfabet, păstrat neschimbat 1 mileniu, a numelor atribuite literelor (toate literele aveau nume precise: *'alef* „cap de bou”, *bet* „casă”, *gimel* „cămilă”). Scrierea era în linie, de la dreapta la stînga. Alfabetul F. a fost împrumutat de greacă*, fiind adaptat și primind semne speciale pentru vocale.

540 **FEROGE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan*; 2 500 verb.

541 **FIJIANĂ** (FEEJEEAN, FIDJIEN), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E., gr. melaneziană*. *Fiji*; 202 176 verb. nativi. L. melaneziană cunoscută de cel mai mult timp, cu mult cea mai bine descrisă și cea mai importantă ca utilizare (număr de verb. și de publicații). L. oficială în Fiji (d. *bauan*).

Exemplu clasic de l. melaneziană — numeroase trăsături generale și puține caractere particulare. A fost caracterizată greșit drept una din l. melaneziene cele mai apropiate de l. polineziene* ținîndu-se seama în special de unele d., mai cunoscute, și în primul rînd de

d. *bauan*. 5 vocale, 14 consoane (ca și rotumana*) — mult mai multe decât în orice l. polineziană; oclusivele sonore — prenazalizate.

În general simplificarea considerabilă a sistemului fonologic originar presupus pentru l. indoneziană* (de pildă confundarea a numeroase perechi surdă-sonoră), de unde presupunerea că ar deriva din l. proto-melaneziană. Sistem de 4 clase nominale (unele asemănări cu sistemul polinezian cu 2 clase; unele d. ale l. F. posedă 5 clase, cu o repartiție diferită a bazelor și a mărcilor pe clase): nume de lucruri care pot fi mincate, inclusiv fumate; care pot fi băute; „neutrale” — care nu pot fi nici mincate nici băute sau, chiar dacă pot fi, nu sînt considerate din acest punct de vedere în contextul respectiv, și „familiare” — nume de obiecte care constituie părți ale unui întreg în sensul cel mai larg: părțile corpului, părțile unei plante, nume de rudenie, delimitări în spațiu sau timp. Primele 3 clase sînt marcate cu ajutorul unor alomorfii proprii ale particulei nominale antepuse posesivului, iar ultima se distinge formal prin faptul că posesivul este postpus bazei nominale și nu morfemului de clasă (deci este antepus bazei), ca în cazul primelor 3 clase. Tratarea unuia și aceluiași substantiv ca aparținînd unei clase sau alteia variază în funcție de felul în care este privit în fiecare context în parte. Corespondențe ale clasificării nominale și în sistemul verbal: substantivele deverbale active se comportă în relația cu posesivele la fel ca substantivele din clasa neutră, iar cele pasive — la fel ca numele de lucruri comestibile. Pereche de particule nominale antepuse care disting numele proprii (probabil împrumutată din l. polineziene) de cele comune. Dual și trial la pronume. Sufixe de tranzitiv adăugate temelor verbale. Prefixe instrumentale.

D. (nu sînt în întregime reciproc inteligibile: diferențe în primul rînd de ordin fonologic și în sistemul de clase nominale): *de E* (inclusiv *bauan*), *de V*, *centrale*. D. *de V* păstrează mai bine tipul de structură melaneziană decât cele *centrale* și *de E*. D. *bauan* — trăsături lexicale și gramaticale de tip polinezian, ca rezultat al unor împrumuturi relativ recente, care s-au suprapus peste un tip de structură diferit, caracteristic melanezian. Acest d., care are trăsături comune cu multe alte d., a fost ales de către misionari la mijlocul sec. 19 ca bază a l. standard a bisericii, școlii și administrației și a devenit o *lingua franca* regională alături de hindi* (50% din loc. sint de origine indiană) și engleză*, fiind folosit în comunicarea între verb. diferitelor d. și, într-o formă simplificată, între fijieni și indieni sau europeni (actualmente înțeles și chiar vorbit fluent de aproape toți loc., cu excepția celor foarte bătrîni; acest lucru

ar explica de ce în Fiji nu s-a răspîndit varietaea melaneziană de pidgin-English*, deși se afirmă că forma *beach-la-mar* ar fi încă cunoscută). Stil onorific. Deosebiri lexicale între generații.

Puține influențe engleze în vocabular.

Primii misionari stabiliți în 1835 au propus un sistem ortografic cu litere latine* destul de adecvat, aproape fonologic, care nu marchează însă caracterul distinctiv al cantității vocalice și nu notează nazala omorganică articulată înaintea oclivelor sonore, spre deosebire de grafia engleză (cf. numele insulei *Bau = Mbau*).

542 **FILIPINEZ**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de NV. *Filipine*, *Indonezia* (N ins. Borneo și Celebes) (accepția lingvistică mai largă decât cea geografică); peste 40 mil. verb.

În Filipine 70—150 l. (surse diferite) cu 300 d.; în LL 22 l., dintre care 8, considerate l. „majore”, totalizează 85% din populația Filipinelor: tagalog, sebuana, ilocană, hili-gaynon, bikol, waray, kapampangan, pangasinan (în ordinea descrescîndă a numărului de verb.). În gr. F. sînt incluse în general și l. ne-microneziene* din Micronezia: chamorro* și palauana* (unii autori consideră însă includerea ultimei l. puțin justificată).

Majoritatea l. și d. din Filipine (inclusiv l. majore) nu au nici *f*, nici *v* — trăsătură a fonologiei malaeze* în contrast cu malgașa* și anumite gr. de l. polineziene*. În mai multe l. din Filipine 2 sau mai multe afixe pot fi folosite pentru a marca același raport gramatical (între subiectul gramatical — care poate indica destinatarul sau instrumentul — și verb). Pe de altă parte, un afix poate exprima 2 sau mai multe raporturi gramaticale diferite, chiar în combinație cu aceeași rădăcină. Cea mai izbitoare trăsătură a l. din Filipine, care le deosebește de celelalte l. austroneziene, este considerată așa-numita „putere de verbalizare” — transformarea diferitelor părți de vorbire în verbe cu ajutorul unor afixe.

În l. majore literatură bogată din evul mediu. Influență spaniolă* și engleză* (l. oficiale în Filipine alături de tagalog).

Se cunosc 17 alfabet (unele l., ca sebuana, au avut mai multe alfabet (fiecare), despre care nu se știe dacă au avut origine comună și dacă erau autohtone sau împrumutate (se presupune că erau bazate pe un silabar, probabil de origine indiană). Înlocuite în general de spanioli cu alfabetul latin*, dar se păstrează încă în hanunoo* și tagbănuwa*.

543 **FINIC** l. (FINIQUE, FINNISCH, ~ PERMISCH, FINNOIS, FINNO-PERMIC), unul din cele 2 gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică* (alături de gr. ugric*). *Europa*; 8,5 mil. verb.

12 (13) l., toate în LL, reunite în 3—4 subgr.: finic* 2., (*fino-*)volgaic (*finic de pe Volga, Wolga-Finnisch*) (2 l.: mari*, mordvină*), (*fino-*)permic (*permian, Permisch*) (2—3 l.: votiak*, komi* — sau permia* și ziriană*), după unele păreri și lapon*. După alte păreri, toate acestea ar fi pe același plan cu gr. ugric. L. cea mai importantă: finlandeza*.

Gr. F. s-a dezintegrat după desprinderea gr. ugric (3000—2500 i.e.n.), răspinzându-se spre NV și NE, de-a lungul fluviilor Volga și Kama.

2. (BALTO-FINIC, BALTOFINNOIS, FINNIC-PREBALTIC, OSTSEE(-)FINNISCH, PRIBALTIJSKO-FINSKOE), subgr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* 1., coordonat cu gr. (*fino-*)volgaic, (*fino-*)permic, eventual lapon*; după alte păreri include gr. lapon. *Europa*; peste 5 mil. vorb.

7 l., toate în LL, grupate în 2 secțiuni: de N (finlandeza, karela, vepsa, ingriana) și de S (estona, livona, vota).

Alternanțe consonantice. Nu au articol.

Cel mai vechi text: inscripție pe coajă de mesteacăn sec. 13, cu elemente karele.

544 FINLANDEZĂ (FINLANDAIS, FINNIC(C)H, FINNOIS, SOUMALAISE-, SUOMI), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* 1., subgr. finic* 2. *Finlanda, U.R.S.S.* (reg. Leningrad, R.S.S. Estonă ș.a.), *Suedia* (prov. Norrbotten), *Norvegia* (Finmark), *S.U.A., Australia*; 5 mil. vorb. (4,36 mil. ca l. maternă, 0,2 mil. ca l. secundă în Europa, 0,4—0,5 mil. finlandezi în afara Europei). L. oficială în Finlanda alături de suedeză*. Denumirea indigenă — de la numele țării (< *suo* „mlaștină” și *maa* „țară”).

Cea mai importantă l. finică. Asemănări cu l. karelă* de N, laponă*, estonă*, maghiară*. L. foarte conservatoare atât în fonetică cât și în morfologie față de celelalte l. fino-ugrice, dar și unele inovații (de ex. proto-finic *e > ie, cf. *mies* „bărbat” față de est. *meas*).

Fonologie simplă — asemănări cu estona, dar și deosebiri importante. 8 vocale: grave (*a, o, u*), acute (*ä* (æ), *ö, ü*), neutre (*e, i*). Armonie vocalică (asemănătoare celei din maghiară): vocalele acute și cele grave nu pot coexista în cuvintele necompușe (inclusiv în formele flexionare sau derivate) cu excepția împrumuturilor recente (admitte *savu, sävü*, dar nu **sävu, *savü*); vocalele neutre pot coexista cu toate celelalte (*hello, hellä; süsi, susi*). Fiecare sufix flexionar care conține alte vocale decât *e, i* are astfel 2 forme, una acută și alta gravă (de ex.: *-lla* și *-llä*), a căror alegere depinde de distribuția vocalelor în rădăcină. Consonantism mai simplu decât în estonă: 11 consoane, 1 semiconsoană (*y; w* nu are valoare de fonem); nu are sistem simetric de ocluzive

(numai surde; *d* apare numai în alternanță paradigmatică cu *t*, în câteva excepții și în cuvinte străine); dialectal, ocluziune glotală; nu are corelație de palatalizare; nu admite grupuri consonantice inițiale (le reduce în împrumuturi). Cantitatea are rol distinctiv atât la vocale (*tuli* „foc”/ *tuuli* „vânt”) cât și la consoane (afară de *d, v, h; η* intervocalic este totdeauna geminat, înainte de *k* numai simplu): *tuki* „reazem, suport”/ *tukki* „trunchi de copac”. Alternanțe consonantice (consoană tare/slabă) dependente de reguli stricte de distribuție. Accent inițial (accente secundare la compuse; accent pe silabele impare în cuvintele simple de peste 3 silabe, ca în maghiară și laponă). Predomină silabele deschise.

Nu are gen gramatical, doar dicotomia animat/in~, ca și maghiara și selkup*. 2 numere (nu are dual); 2 forme de pl. (-*t, -*k/ -*i-), ca și lapona și maghiara. Sistem cazual asemănător cu estona. 12 cazuri productive (gramaticale, semi-~ și locale (concrete), exprimând și opoziția static/dinamic) și 4 mai puțin productive. Distincție nominativ/tema oblică, ca în maghiară. Unele desinențe cazuale variază în funcție de tipul temei la care se adaugă; variații și în unele teme. Tendință spre sincretism. Atributul se acordă în caz și număr (dar nu și în persoană) cu substantivul determinat. Nu are articol. Sistemul pronunțelor personale menține opoziția tripartită nom./gen./ac.: *sinä* „tu”/ *sinu-n* „tău”/ *sinu-t* „pe tine”. Sufixele posesive exprimă persoana și numărul posesorului, nu și numărul obiectului posedat — sincretizat la pers. 3: *maa-mme* „țara noastră, țările noastre”, *maa-nsa* „țara (țările) lui, ei, lor”. Paradigma posesivă a substantivului — mai puține categorii decât în mordvină*. Sistem verbal asemănător cu cel eston. Același moduri și timpuri ca în laponă. 4 moduri: indicativ (cu 2 timpuri: prezent și preterit), imperativ, condițional și potențial. Timpuri compuse cu *ol-* „a fi”. Valoarea de viitor exprimată prin forme de prezent sau perifraze cu *tul-* „a veni”. Desinențe verbale similare cu sufixele posesive substantive. Desinențe asemănătoare la toate modurile și timpurile (formă supletivă la imperativ). Verb negativ *e-n* „eu nu” ș.a.m.d. (la prezent precedă tema negativă a verbului care trebuie negat): *luke* „a citi”, *e-n luk-isi* „nu voi citi”. Pasivul servește la exprimarea unui subiect impersonal în l. scrisă, în special la pers. 1 pl., mai ales în l. mai puțin îngrijită. Pasivul marcat prin *-t(a)* + marca modului + vocală + *n* (ultimele 2 elemente lipsesc la negativ, participiu, infinitiv). Nu are distincția conjugare subiectivă/obiectivă. Imperativul și pasivul cer cazul nominativ (nu acuzativ) drept caz regim (al obiectului), verbele negative —

partitivul. Interogativul cu sufixul *-ko/-kõ*. Verbul folosit mai mult nominal — sistemul nedefinit al verbului este un sistem productiv de forme derivate nominale, adjectivale, adverbiale, care îndeplinesc funcțiile construcțiilor prepoziționale și subordonate din alte l. (de ex.: „ca să citesc”: *luke-a-kse-ni* = „a citi” + marca infinitivului + sufix translativ + pers. 1 sg.). Particule enclitice (pereche cu valoarea emfatică afirmativ/negativ, adăugate la toate părțile de vorbire). Topică destul de liberă (topica normală: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv; posibilitatea exprimării emfazei) — poate sub influență indo-europeană* (ca și în maghiară și laponă). Tendința de a construi propoziții complexe, cu numeroase construcții subordonate infinitivale și participiale, de o lungime care nu se regăsește decât în l. germană*. Derivare cu sufixe (tendință de acumulare). Cuvinte compuse foarte lungi, formate mai ales prin aglutinare (juxtapunerea mai multor cuvinte, fără schimbări morfologice).

Mare fărîmîtare dialectală (comparabilă cu cea din germană* sau italiană*): 2 (7) gr. de d.: *de E* (face trecerea spre l. karelă), *de V*; *livona**, *karela* și *vota** — l. separate care au fost considerate d. (i.) de tip F.

Perioadele istoriei l. F.: *timpurie* (pînă în 1540), *veche* (1540—1820), *modernă timpurie* (1820—1870), *modernă* (după 1870). Cele mai vechi atestări: nume de persoane și locuri în documente latine* sau suedeze*; texte religioase de la sfîrșitul sec. 15 (nu s-au păstrat); tipărituri religioase și didactice din prima jumătate a sec. 16, datorate reformatorului Finlandei, Michael Agricola. Baza l. F. standard vechi — d. din orașul Turku și împrejurimi; norma literară consolidată prin traducerea *Bibliei* — tipărită în 1642; această formă a l. literare a rămas în uz timp de 3 secole. Între 1820 și 1850 discuții în legătură cu punerea la baza l. literare a d. *de E* sau *de V* — s-a ajuns la un compromis. F. a înlocuit treptat suedeza ca l. de civilizație și l. oficială în administrație. Scrieri religioase, traduceri juridice din suedeză, din sec. 18 literatură originală; între 1835 și 1849 publicarea epopeei naționale *Kalevala* de către E. Lönnrot (transmisă pe cale orală).

Lexicul moștenit cuprinde 800—1000 rădăcini de origine fino-ugrică; vocabularul de bază include și împrumuturi timpurii intrate în l. proto-fino-ugrică din indo-europeană și în special din indo-iraniana* veche. Ca și în alte l. finice împrumuturi (proto-)baltice* și (proto-)germanice* (vechi nordice, scandinave*) (contacte mai intense), cca 430 împrumuturi din slava* comună de răsărit (din sec. 7) și din rusă* (din sec. 11). Influență latină*. Cea

mai puternică influență — suedeză (a fost l. de civilizație și l. oficială, Finlanda făcînd parte din regatul Suediei din sec. 12 pînă în 1809); cca 2 100 împrumuturi din sec. 13 pînă astăzi; a mijlocit și pătrunderea a numeroși termeni internaționali (în parte eliminați în faza puristă de consolidare a l. F. moderne standard). Termeni de specialitate din engleză*. Structura fonologică strictă a l. F. nu favorizează împrumuturile directe (de ex. impune reducerea grupurilor consonantice inițiale). Numeroase formații proprii (atît ca elemente componente, cît și ca tipuri de formare a cuvîntelor) în special din sec. 19 (de ex. formele *telefooni*, *telehvooni* „telefon” înlocuite prin *puh-el-in* < *puhu* „a vorbi” + sufix frecventativ + sufix instrumental).

Scriere *gotică*, apoi alfabetul latin (21 litere — nu are *b, c, f, q, x, z*; are *ä, ö*; *y* cu valoarea /ü/, *j* cu valoarea [j]). Ortografie fonetică.

Elemente F. în laponă (unele la rîndul lor de origine baltică sau germanică), suedeză (*poika* „fiu, băiat” > sued. *pojke* „băiat”).

545 FINO-UGRICĂ (FINNISCH-UGRISCH, FINNO-UGRIEN, FINNOUGORSKI, FINNO-UGRIC, FINO-UGRIAN, UGRO-FINIC), cea mai importantă din cele 2 (3) ram. de l. ale fam. uralice* (alături de ram. samoedă*, eventual și de cea laponă*). *Europa, Asia* (N); 22,5 mil. vorb.

15 (16) l. (poate și unele l. dispărute), toate în LL; reunite în 2 gr., ambele în LL: finic 1. (cu subgr.) și ugric (după alte păreri toate subgr. gr. finic 1. și gr. ugric ar fi pe același plan). Relații complicate între diferitele gr. L. F.-U. cu cel mai mare număr de vorb.: maghiara.

Înrudirea l. F.-U. recunoscută din 1730 de P. J. Strahlenberg, ofițer în armata regelui Suediei Carol al XII-lea, prizonier în Siberia după bătălia de la Poltava; studiată începînd din 1799 de maghiarul S. Gyärmathi; „memoriu” al lui Rasmus Rask în 1818 — a susținut înrudirea l. F.-U. cu samoeda, turca*, mongola* ș.a.

Unele trăsături comune cu l. baltice* — legături reciproce. Trăsături gramaticale și lexicale comune cu l. dravidiene* (ipoteza unei comunități lingvistice mai vechi). S-au îndepărtat unele de altele în decursul timpului în fonetică, structura gramaticală, vocabular. Tipul F.-U. cel mai bine păstrat în finlandeză. Fonologie foarte diferită — foarte simplă în finlandeză, foarte complexă în laponă. Număr mic de foneme. Nu admit grupuri consonantice inițiale și finale, ca și l. turcice*. Sporadic alternanțe vocalice. Armonia vocalică nu e generală, ca în ram. turcică — nu se întîlnește în toate l. F.-U. actuale: cel mai bine reprezentată în maghiară, mai puțin consecventă în

finlandeză, lipsește aproape complet din estonă și celelalte l. F.-U.; ar putea fi rezultatul extinderii la sufixe a opoziției vocală anterioară/posterioară, care domina destul de strict rădăcina cuvintului în l. F.-U. primitivă. Alternanțe consonanțice în l. din subgr. finic 2.

Au păstrat în comun unele sufixe gramaticale și derivate, un număr redus de rădăcini lexicale, folosirea postpozițiilor (finlanda are și prepoziții). L. aglutinante (formarea cuvintelor prin aglutinarea la rădăcini a afixelor — prefixe, infixe, sufixe); un anumit număr de elemente flexionare.

După desprinderea din l. proto-uralică a viitoarei ram. samoede (între 8000 și 5000 i.e.n.), l. F.-U. a rămas unitară cîteva milenii (pînă la sfîrșitul milen. 4 i.e.n.). Leagănul l. F.-U. — probabil între Ural și Volga; răspîdită apoi spre S (cursul mijlociu al Volgăi), în Asia; gr. ugric s-a desprins prin 3000—2500 i.e.n.; ram. europeană — din milen. 2 i.e.n. L. *proto-F.-U.* (F.-U. *primitivă*) se caracteriza după unele păreri prin alternanțe vocalice regulate, asemănătoare celor din l. germanice*; *avea cazuri*.

Cele mai vechi contacte între l. uralice și alte l. — între l. F.-U. primitivă și l. indo-europene* (numeroase cuvinte: termenii pentru „sută”, „albină” etc.). Influențe reciproce cu l. *hazară*, cu l. turcice din gr. *kîpceak*. Împrumuturi slave*, vechi iranienesc*, *proto-baltice*, *proto-germanice**, vechi *nordice*, *scandinave**, din *vechea ciuvașă*, *ciuvașă**, *turca de pe Volga și Irîtș*, alte l. turcice.

546 **ichiFIPA** (iciFIBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 78 000 verb.

547 **FLAMANDĂ** (FLEMISCH, VLAAMS-(CH)), l. indo-europeană* din ram. germanică* de V. *Belgia* (N, V), *Franța* (NV), *Olanda*; 5,6 mil. verb., în parte bilingvi. L. oficială în *Belgia* alături de franceză*.

După unii d. sau variantă (*de S*) a l. olandeze* sau a unei l. *olandezo-flamande* (*dutch-flemish*, *neerlandeză*), cu diferențe minime (în fonetică) — după unele păreri mai mici decît între engleza* britanică și cea americană; după unii autori olandeza și F. ar reprezenta cele 2 forme standardizate ale d. german* (*francon*) *de jos*.

Ar cuprinde 4 gr. de d.: *occidental* (Flandra de V), *oriental* (Flandra de E) — formînd împreună F. *ze(e)landeză*; *brabançon* (din reg. Bruxelles pînă în Olanda); *limburgisch* (*limbourgeois*) (din Limburg — la E. de Brabant).

Dezvoltare a l. francilor salici, cu elemente din germana de jos (de pe litoral). Atestată din sec. 12 (fragmente de documente în forma veche a d. *limburgisch*); literatură medievală. L. literară *neerlandeză* medievală — bazată pe

elemente din F. și din graiul din Brabant; rol de l. administrativă și juridică facultativă în sec. 15—18; dezvoltare separată a F. și olandezei (formă cultivată proprie) de la sfîrșitul sec. 16 — începutul sec. 17. Împrumuturi din franceză (din l. literaturii vechi franceze, cu elemente din d. *francian* și din *Champagne*, și din l. regională de cancelarie și de cultură *franco-walonă*) din sec. 11 pînă în sec. 16—17; influență mai puternică decît asupra l. olandeze, devenită mai intensă din sec. 19 pînă astăzi.

Unificarea ortografiei în *Belgia* și *Olanda* în 1863 și mai ales 1946.

548 **FOI** (FOE, KUTUBU), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 2 584 verb.

D.: *fimaga*, *ifigi*, *kafa*, *kutubu*, *mubi*.

549 **FORE**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 12 021 verb. (1960).

Varietatea de N se caracterizează prin absența occlusivelor prenazalizate; 2 tonuri: înalt și jos; accent nefonologic; topica: adjectiv-substantiv.

550 **FORMOSAN**, gr. de l. din fam. austro-neziană*, ram. malaio-polineziană* de N. R. P. *Chineză* (Taiwan = Formosa). 20 l., în LL 8, reunite în 2 subgr.: *Atayalic** (ar reprezenta rămășițele primei migrații austroneziene) și restul l. F. (cu secțiunile *paiwanic* și *tsouic*) — rezultate probabil din a 2-a migrație. L. tribale minoritare (între cîteva mii și cîteva zeci de mii verb. fiecare). Identificarea l. F. ca austroneziene — datorată lui J. H. Klaproth (1822).

L. foarte diferite structural. Alternanțe fonetice. Morfologie dezvoltată (afixe, pronume, demonstrative, flexiune verbală, particule).

Dicționare din sec. 17; traduceri de texte religioase.

551 **FOX** (MUSQUAKIE), l. amerindiană din fam. algonkină*. S.U.A. (Iowa, Kansas, Oklahoma), *Mexic*; 1 000 verb.

Nu admite consoane finale de cuvînt — orice emisiune sonoră se termină în vocală scurtă. Forme speciale de vocativ: *iskwe:wa* „femeie”, voc. *iskwe*, *iskwe:wak* „femei”, voc. *iskwe:tike*. Folosește reduplicarea ca un afix: *wa:pameiwa* „el îl privește”, *wa:-wapameiwa* „el îl examinează”, *wa:pa:wa:pameiwa* „el să-l privească”. Structură semantică specială a termenilor de rudenie: termenul pentru „unchiul dinspre mamă” include și pe „fiul surorii bunicii”.

D.: *kickapoo* (*ki(k)apoo*, *kikapu*, *kickapoe*), *sauk* (*sac(k)*), *sahkey*, *sakewi*, *sakis*, *sauki(e)*, *sawk(ee)*.

Mai multe silabare.

552 FRAFRA, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. nankanse*, fie l. înrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Ghana; 138 000 verb.

553 FRANCEZĂ (FRANÇAIS, LANGUE D'OÏL, LANGUE D'OUI), l. indo-europeeană* din fam. l. romanice* occidentale, gr. galo-romanice. Europa, America, Africa, Asia (SE), Oc. Indian, Oceania; 61 250 000—103 mil. verb. (surse diferite), din care 41 mil.—75 mil. ca l. maternă, 12 mil.—15 mil. ca l. secundă (surse diferite). L. oficială (sau co-oficială) în Franța, Belgia (d. wallon — alături de flamandă* și germână*), Elveția (V — alături de germană, italiană* și retoromană*), Luxemburg (alături de luxemburgheză*), Monaco, Andorra (alături de catalană* și spaniolă*), Canada (din 1969; din 1973 la egalitate cu engleza* și vorbită de ca 30% din loc.), Benin, Burundi, Camerun, Republica Centrafricană, Ciad, Coasta de Fildeș, Comore, Congo, Gabon, Guineea, Haiti, Madagascar (alături de malgașă*), Mali, Niger, Rwanda (alături de rwanda*), Senegal, Togo, Volta superioară, Zair, și în diferite teritorii dependente: Guadelupa, Guyana franceză, Martinica, Noua Caledonie, Polinezia franceză, Réunion, Wallis și Futuna și actuala Republică Djibouti L. uzuală în Insulele Normande (Jersey — d. franco-normand), Algeria, Barbados, Kampuchia, Laos, Liban (alături de engleză; folosită în comerț, presă, radio-televiziune), Tunisia, Saint Pierre — Miquelon, Vanuatu (alături de engleză) și în teritoriile autonome Grenada și Seychelles, folosită și în S.U.A. (N. Louisiana), Maroc, Mauritania, Mauritius ș.a. Una din cele 6 l. oficiale și de lucru ale Adunării Generale a O.N.U. (din 1945). Numită *langue d'oïl* (*d'oui*) după forma (veche și modernă) a adverbului de afirmație (cf. și occitana*).

Considerată l. romanică cu evoluția cea mai divergentă în domeniul foneticii, sintaxei frazei (simplificare), lexicului; comparată cu chineza* și unele l. sudaneze. 14—16 vocale (surse diferite); vocale caracteristice: anterioare rotunjite *ø, ü* (ca în l. germanice*, fino-ugrice*, turcă*); o vocală neutră *ə* (*e* feminin, instabil, caduc, mut — realizat și ca *ø*), 4 vocale nazale; 2 grade de deschidere la vocalele medii *e, o, ø*; 2 feluri de *a* (anterior/posterior); 17 consoane (are *š, ž, ñ; r* cu diferite realizări fonetice — „graseiat” ș.a.); 3 semiconsoane. Nu are diftongi, ci combinații semi-vocală + vocală. Accent nefonologic final; accent de grup. Predomină silabele deschise (structura CV). Multe cuvinte monosilabice; numeroase cuvinte și grupuri de cuvinte omonime (comparată cu chineza). În fonetică sintactică fenomenul numit *liaison* („legătură”), care constă în prônunțarea consoanei finale a unui cuvânt (nerostită

în mod obișnuit) împreună cu inițiala vocalică a cuvântului următor, fiind între cele 2 cuvinte există o legătură logică și gramaticală strinsă — de ex. poate contribui la marcarea pl.: *les enfants* [le zăfă]. Rol important al intonației; impresie auditivă caracteristică. Structura gramaticală analitică la clasa numelui, sintetică (flexionară) la clasa verbului. Categoria genului (masc., fem.) și numărului (sg., pl.) se manifestă la clasa numelui (substantiv, adjectiv) prin acord (adjectivul atribut sau nume predicativ se acordă în gen și număr cu substantivul la care se referă); mărcile sînt purtate de articol, adjectivul posesiv sau demonstrativ care precedă substantivul, în codul scris și de substantiv și adjectiv. Opoziția masc./fem. se exprimă și prin variația silabei (în special a consoanei) finale (*neuf*, „nou” — *neuve*), adăugarea sau substituirea unui sufix (*admirateur* „admirator” — *admiratrice*), cuvinte diferite (*père* „tată” — *mère* „mamă”); în codul scris mai multe mărci redundante (în special grafemul *-e*, eventual cu modificarea silabei finale). Pl. exprimat în codul scris prin grafemul *-s* (în unele cazuri *-x, -aux*). Numai 50 substantive (2%) prezintă diferențe fonologice sg.-pl. Distribuția mărcilor de gen și număr formează 2 sisteme distincte, care nu se suprapun, chiar dacă au unele aspecte comune. Distincția de număr corespunde unei distincții reale, cea de gen respectă la animate distincțiile de sex (la inanimate nu corespunde unei realități). Pronumele și adjectivul pronominal poartă același fel de mărci. La verb, din cauza confundării multor desinențe, persoana se marchează obligatoriu prin antepunerea pronumelui personal. 4 moduri personale: indicativ, imperativ, condițional (folosit în regentă pentru a exprima consecința ipotezei din condițională), subjonctiv (cerut de anumite conjuncții). Moduri impersonale: infinitiv și participiu (prezent — folosit și ca gerundiv — și trecut). Tempuri simple (mai multe la indicativ, la celelalte moduri — mai puține): prezent, imperfect, perfect simplu, viitor. Tempuri compuse cu auxiliarele *être* „a fi” sau *avoir* „a avea” + participiul trecut (care se acordă în gen și număr cu subiectul cînd e conjugat cu verbul *être*, și cu complementul direct cînd este conjugat cu verbul *avoir*, iar complementul precedă verbul). Verbele se conjugă prin adăugarea desinențelor la una sau mai multe baze (în funcție de caracterul regulat / gradul de neregularitate al verbului), în unele cazuri cu intercalarea unei vocale de legătură și unele modificări de timbru ale vocalei bazei. Verbe pronominale (însoțite de pronumele reflexiv) — cu valoare pronominală propriu-zisă, reflexivă sau pasivă. Concordanță strictă a timpurilor verbale între subordonată și regentă. Topică strictă: substantiv-

adjectiv, subiect-verb-obiect (în propozițiile afirmative); inversiune în propozițiile interogative, cu efect stilistic, emfatic. Lexic etrogen: puține elemente din substratul celtic* (galic*), numeroase elemente latinești moștenite, semi-savante și savante, inclusiv procedee de formare a cuvintelor (au dat naștere la dublete; unele pătrunse și în l. uzuală); considerată l. romanică cu cele mai multe împrumuturi germanice* (în special *francice*) — mai ales în d. de NE și E; împrumuturi din occitană, italiană, arabă* (unele dispărute), greacă* (în special din a 2-a jumătate a sec. 18 în l. savantă și uzuală); puternică influență engleză (*britanică și americană*) în sec. 20.

D.: *francien* (din Ile-de-France și reg. Parisului), *orléanais*, *bourbonnais*, *berrichon*, *champanois*, *picard*, *normand*, *wallon*, *lorrain*, *bourguignon*, *franc-comtois*, *angevin*, *poitevin*, *saintongeais*, *angoumois*. *Francoprovensala* constituie un gr. de d. galo-romance considerate adesea ca alcătuind o l. distinctă: unele evoluții fonetice comune cu F. — în special în domeniul consonantismului — și altele cu occitana — mai ales în privința vocalismului. Între F. și occitană* — zonă de tranziție numită *croissant*. Suprapunerea F. oficiale peste vechile d. locale a dat naștere diferitor varietăți de F. regională.

Cele mai vechi atestări: *Les Serments de Strasbourg* (842) (jurământul fiilor lui Carol cel Mare), iar ca operă literară *Séquence (cantilène) de Sainte-Eulalie* (881). Istoria l. F. împărțită în general în 3 perioade: *vechea F.* (*ancien français*) (sec. 9—14), *F. medie* (*moyen français*) (sec. 14—16) și *modernă* (*clasică și post-~*) (începând din sec. 17). În *vechea F.* se continuă transformările din epoca romanică și anume tendința generală spre simplificare, dezvoltarea sunetelor caracteristice *ø* și *ü*, a diftongilor *ie* și *œ*; se menține diftongul *au* < *a + l*; *oi* > *we*; africatelile se reduc la fricative (*tʃ*, *dʒ*, *ts*, *dz* > *f*, *ʒ*, *s*, *z*); se menține declinarea bicazuală (caz subiect, caz regim), dar articolul începe să preia funcția de marcă a genului și numărului, iar topica — aceea de marcă a rolului cuvintelor în propoziție; la verbe persoana este marcată prin desinențe (pronumele personal subiect nu este obligatoriu) și prin alternanțe în radical (*aime* „iubesc” — *amons*); apar timpurile compuse și supra~; în domeniul lexicului și formării cuvintelor împrumuturi germanice și calcuri după latină (prin derivare populară și savantă). Numeroase d. literare folosite și în redactarea documentelor oficiale. Ortografia, nenormată, nu mai reflectă pronunțarea; se introduc litere parazite. Dezvoltarea ulterioară a tiparului va contribui la fixarea ortografiei. Din sec. 10 începe să se răspîndească d. *francien* din regiunea capitalei — pe

măsura întăririi statului centralizat. În trecerea de la F. *veche* la cea *medie* se accentuează amușirea consoanelor finale (lat. *frons*, *tis* > *front* [frō] „frunte”) și intervocalice (lat. *vita* > *vie* „viață”), palatalizarea și vocalizarea unor consoane (lat. *factum* > *fait* [fɛ] „fapt”), palatalizarea lui *c*-+*a* (lat. *cantare* > *chanter* [ʃɑ̃tɛ] „a cânta”), nazalizarea vocalelor urmate de *n* (lat. *vinum* > fr. *vin* [vɛ̃] „vin”), schimbarea timbrului vocalelor în funcție de poziția față de accent și de caracterul deschis/închis al silabei (lat. *nasum* > *nez* [nɛ] „nas”), dispariția vocalelor posttonice (lat. *porta* > *porte* [pɔʁt] „ușă”); cea mai importantă transformare gramaticală este pierderea flexiunii bicazuale; ca urmare -s devine marca pluralului, prepozițiile exprimă funcția sintactică a cuvintelor; se reorganizează sistemele articolului, demonstrativelor, pronumelor; în flexiunea verbală se reduce rolul alternanțelor în radical. Prin „ordonanța” de la Villers-Cotterêts (1539), F. este proclamată l. națională oficială, interzicându-se folosirea d. locale și a occitanei în scopuri oficiale. F. comună fixată la începutul sec. 17 (în 1694 apare Dicționarul Academiei Franceze, întemeiată în 1635). L. populară continuă să evolueze foarte mult în raport cu l. literară, oficială, care rămîne apropiată de F. clasică.

Se deosebește de celelalte l. romane prin caracterul etimologic al ortografiei, care reflectă pronunțarea de acum 4—5 sec. (multe litere, în special finale, și *h* nu se pronunță); prezintă totuși avantajul de a diferenția numeroasele omofone (de ex. *ver* „vierme”, *vert* „verde”, *vers* „spre” sau „vers”, *verre* „pahar”). În codul scris mai multe mărci redundante pentru diferitele categorii gramaticale decât în codul oral. Semne diacritice (accent ascuțit, grav, circumflex, sedilă).

Puternică influență a d. *franco-normand* în formarea l. engleze; F. a influențat catalana din Andorra; în sec. 17—19 a fost l. internațională a culturii, științei, diplomației în afara Franței și apoi chiar a Europei; din a 2-a jumătate a sec. 19 întrecută în acest rol de engleză. Influență asupra diferitor l. printre care și a românei*. A dat naștere în sec. 17—19 citorva *pidginuri*, astăzi dispărute, în Canada, N și V Africii (așa-numitul *Petit-nègre*), Indochina, Noua Caledonie, cum și diferitor varietăți creole franceze*.

554 **FRIZONĂ** (FRIESISCH, FRISIAN, FRISON), l. indo-europeană* din ram. germanică* de NV. *Olanda* (N), *R. F. Germania* (NV), *Danemarca*, *S.U.A.*; 311 500—396 700 vorb. (surse diferite), în special în zonele rurale; majoritatea bilingvi; în regres (pe cale de a fi înlocuită de olandeză*).

A fost considerată d. al l. germane* de jos. L. cea mai apropiată de (vechea) engleză* — mai apropiată de aceasta decât de olandeză și de germană. Se caracterizează prin transformarea guturalilor germanice *k, g + i, e* în *ts, ds*: *tserke* „biserică” față de germ. *Kirche*.

3 gr. de d., cu deosebiri în fonetică și fonologie, morfosintaxă, lexic, frazeologie (situație asemănătoare cu cea a retoromanei*): *de V* (Olanda — prov. Friesland, ins. Terschelling, Schiermonnikoog; 300 000—350 000 verb.), *de E* (3 localități din Saterland — 1 000 verb., plus 2 000 care îl înțeleg; dispărut din 1930 din ins. Wangerooge) și *de N* (la S de granița danezo-germană pînă la Husum, ins. Frizone: Sylt, Amrum, Föhr, Helgoland; 10 500 verb.). *F. de V* are 3 d., cu diferențe în special fonetice și lexicale, iar în insule și în orașul Hindelopen s-au dezvoltat forme dialectale proprii; *F. de N* are 7 d. continentale și 3 insulare (nu a ajuns la o formă standard unitară — se folosesc d. regionale).

Vechea *F.* standard — l. de cancelarie în sec. 11—15 (s-au păstrat numeroase documente juridice) bazată pe *F. de V* și pe d. *de V* al *F. de E*. Pentru celelalte zone dialectale nu există atestări medievale (abia din sec. 17). Tradiție literară a *F.* moderne *de V* în special din sec. 19. Literatură cultă abia din sec. 19—20. *F. de V* dispune de o l. standard supradialectală bazată pe d. *klei* — normă stabilită din prima jumătate a sec. 19. *F. de N* folosită în învățămînt din 1925, *F. de V* din 1955 (din 1956 l. juridică facultativă în prov. Friesland).

Derivă din gr. *anglo-frizon*, care cuprindea idiomurile anglilor și saxonilor, din care provine și engleza. Cuvinte germanice moștenite, unii termeni de cultură latini*, influența germanei de jos în evul mediu, mai tirziu influență olandeză în *F. de V* și daneză* în *F. de N*, influența germanei de sus în *F. de E* și de *N*.

Alfabetul latin (vocalele lungi marcate prin accent circumflex; folosește și accentul ascuțit).

A dat naștere așa-numitei *F. orașenești* — d. „mixt” *F.* — olandez. Numeroase elemente *F.* în olandeza literară modernă.

555 FULA (FELLANI, FUI(AH), FULANI, FULBE, FULFEDE, FULFULDE, PEUL, P(O)ULAR, TOUCOULEUR, TUKOLAR), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). Originea și apartenența genealogică mult discutate. Cea mai mare parte a specialiștilor consideră *F.* ca l. negroafricană, unii au clasificat-o în fam. afro-asiatică*. Cele mai cunoscute denumiri ale l. au la bază numele etnic indigen: *pulo* (deformat în *peul*), pl. *fulbe* „peuli”, de unde și *pular*, pl. *fulfulbe* „limba peulilor”. Vorbită pe un teritoriu vast de la Oc. Atlantic la Nil (*Senegal, Guineea, Mali,*

Volta Superioară, Niger, Nigeria, Camerun, Ciad, Mauritania, Sierra Leone); 4 mil.—6 mil. verb., amestec de negri și cușii, păstori nomazi sau sedentari (cei sedentari au propagat islamul în cursul ultimului secol). S-a scris mult despre originea peulilor, unii căutînd să-i identifice cu popoare biblice (*puth*). *F.* este folosită în presă, administrație (Nigeria) și la radio. L. de prestigiu în Camerun.

10 vocale, 25 consoane, 3 semiconsoane. Cantitatea vocalică are valoare fonologică: *war-ā-de* „a se omori” — *wărădε* „a aduce la sine”, *salugo* „a refuza”, — *saalugo* „a trece”. Consoane specifice numite „clacante”, asemănătoare clicurilor din bantou* și boșimană*, dar cu o pronunțare mai puțin puternică. Tonurile au valoare morfologică: *o wara* „el omoară” — *o warā* „el nu omoară” — *o warā* „el a fost omorît”. Clase nominale (între 20 și 25, în funcție de d.). Din cele 25 clase, 5 sînt de obicei asociate cu înțelesul de pl., 20 cu înțelesul de sg.; 25 clase de persoane; 17 nonpersonale, 4 diminutive și 2 augmentative. Alte specializări semantice asociate diferitelor clase sînt: copaci; lichide; substantive care nu pot avea pl.; părți și produse ale plantelor; obiecte lungi și subțiri; ierburi și tufe; insecte și pești. Diversele clase sînt marcate prin sufixe. Fenomenul cel mai caracteristic și care a provocat cele mai multe speculații asupra originii sale este alternanța consoanei inițiale, în special la substantive, combinată cu înlocuirea sufixului la pl.: dacă la sg. cuvîntul începe cu o oclusivă, la pl. are o fricativă cu același punct de articulare și invers. (Nu toate consoanele sînt însă supuse alternării — 9 sînt imuabile). Există serii de consoane omorganice cu cîte 3 variante. Cele 2 fenomene (clase nominale cu sufixe de clasă diferite la sg. și pl. și alternanțele consonantice) explică de ce în *F.* pl. se deosebește mult de sg.: *pulo* „peul”, *fulbe* „peuli”, *kado* „rob”, pl. *habe*; *pudoo* „începător”, pl. *fudole*; *o wari* „el a omorît”, pl. *be mbari*; *o fetty* „el a despicaț” — pl. *be pettyi*. La substantive numele generic este aproape totdeauna cel al femelei la animale și cel al bărbatului la persoane: *bi makko* „băiatul său”, *bi debbo makko* „băiatul ci femeie” = „fiica sa”, *nyiwa* „elefant”, *ngari nyiwa* „elefantul mascul”. Un substantiv simplu ce denumește o masă se opune unei forme care desemnează o parte sau unei forme folosite pentru a indica mai multe părți (*huđo* „iarbă”, *luđot* „fir de iarbă”, *huđi* „fire de iarbă”). La pronumele pers. 1 pl. 2 forme: „*amen* (exclusiv) și „*ma'en* (inclusiv). Noțiunea exprimată în l. europene prin verb reflexiv este redată numai prin afix verbal, dar mai des printr-un substantiv care înseamnă „cap” (*ho're*): *O vi'i ho're makko* „el spune în capul lui” = „el își spune”.

Există 3 pronume demonstrative: de apropiere, de depărtare și de determinare: *gorko o'o* „acest om”, *gorko oya* „acel om”, *gorko on* „omul”; *fulbe be'e* „acești peuli”, *fulbe beya* „acei peuli”, *fulbe ben* „peulii”. Radicalul numeralului 5 este înrudit cu cel al cuvintului „mină” (*dyungo* „mină” — *dyo'o* „5”). La verbe frecvența vocalei *i* (*bir* „a mulge”, *lim* „a socoti”, *fidy* „a cînta”) pare să indice că vocala din radical a avut o valoare morfologică (*i* arată că e vorba de acțiune repetată). Există procedeul derivării verbelor de la radicalul simplu prin sufixarea unor elemente: *sod-u* „cumpără”, *sodoy* „va cumpăra”, *sodan* „a cumpăra pentru”. Formarea cuvintelor bogată, în special derivate nominale de la același radical.

D. foarte numeroase, împărțite în 2 gr. mari, în funcție de morfemul infinitivului: *-go* în gr. oriental și *-de* în cel occidental. Sînt și alte deosebiri care permit împărțirea în subgr. (*bag(h)irmi*, *bororo*, *foufoude*, *fouta jalou*, *pou-lar*, *macina*). Alături de l. vorbită există o variantă literară, mai conservatoare, în care s-au scris opere poetice, religioase și profane. A fost influențată mai ales în varianta literară de araba* clasică; cuvintele arabe au fost introduse prin l. maninka* în V și prin l. kanuri* și mai ales hausa* în E. Împrumuturi din engleză* și franceză* și din l. negroafricane ca wolof* (Senegal), maninka (Guinea), hausa și kanuri (E). Atestată din 1660 (vocabulary).

Scrisă cu alfabet diferite. În mediile puternic islamizate s-a folosit scrierea arabă în varianta ei maghrebiană, cu unele valori deosebite date semnelor arabe pentru a nota fonemele inexistente în arabă (datorită importanței elementelor vocalice în F., *scriptio plena* este regulă, un semn particular notează pe /e/ inexistent în grafia arabă). Adoptarea scrierii arabe la F. nu se face fără dificultăți determinate atît de structurile diferite ale sistemelor fonologice ale celor 2 l., cit și de faptul că există

mai multe reguli de transcriere în funcție de regiuni. Din această cauză presa și administrația din reg. cu multă populație F. folosesc mai degrabă alfabet fonetice derivate din cel latin*.

556 **FULIRO** (FULIIRO, ikiFULIIRU, FURIIRO), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 56 000 verb.

557 **FULNIÓ** (CARNIÓ, FORNIÓ, IATÉ), l. amerindiană din *phylum* macro-ge*. *Brazilia* (Pernambuco); 1 500 verb. (1946).

558 **FUNGOR** (FUNGUR), l. din fam. kor-dofaniană*, gr. koalib*. *Sudan*; 2 400—4 500 verb.

D.: *kau*, *lukha*, *nyaro*, *werni*.

559 **FUR** (FORA, FORDUNGA, FURAWI, KON(D)JARA, KUNGARA), l. din fam. nilosahariană* care formează singură un gr. (CTL) sau din gr. nilociadian* (MC). *Sudan*, *Ciad*; 170 000—172 000 verb. (surse diferite).

11 vocale (3 lungi), 18 consoane (3 lungi); 2 semiconsoane. Clase nominale. Prefixul *mu-* pentru clasa umană. Sg. substantivelor e marcat de obicei printr-un prefix *d-*, înlocuit la pl. cu *k-*; aceleași elemente sînt folosite ca bază a pronumelor posesive acordate cu substantive la sg., respectiv pl. Atributul precedă sau urmează substantivul, după cum acesta e nedeterminat sau determinat.

560 **FURU** (GBAYA), l. din fam. nilosahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair*; 5 000 verb.

561 **FUTUNANĂ DE EST** (EAST(ERN) FUTURE(N), HORNE ISLANDS), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Ins. Wallis și F(o)ut(o)una* (F(o)ut(o)una = Ho(o)rn, Horne), *Noua Caledonie*; 2 629 verb. (1967).

Tipărituri religioase din 1845. Împrumuturi din l. clasice (în traduceri din *Biblie*) și din pidgin-English* (de ex. *pusi* „pisică”).

562 **FUYUGE** (MAFULU), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee*; 10 000 verb.

G

563 **GĀ-ADANGME** (ACERA, AMINA, GA(I)N), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana*; 250 000 verb.

17 vocale (7 orale scurte, 7 lungi, 3 nazale), 26 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, descendent, ascendent, ascendent-descendent. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *gā, adangme, krobo*.

Vorb. l. **G.** folosec sistemul de comunicare prin tobe bazat pe l. akan*. Influențe reciproce între **G.** și akan, *awutu*; există texte religioase care conțin un amestec de material lexical din aceste l. În aria **G.** se folosesc texte scrise în akan.

Alfabetul „Africa”.

564 **GABIN** (GA('A)NDA, KABIN, KAN-DA), i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. tera(wa)*. *Nigeria* (E); 5 400–10 000 verb. (surse diferite).

565 **GADBA** ((KONDEKOR) GADABA, OLLĀRI, POYA, SALUR), l. din fam. dravidiană*. *India* (Andhra Pradesh); 8 800 verb.

2 d. (separate prin d. *gadba* al l. gutob*): *ollāri* (*hollar gaabas, kondkor*) — sau l. separată, apropiată de *parji**; *salur* (*poya* — denumire greșită) — diferit de *ollāri* în fonologie și mai ales prin împrumuturile din telugu*.

566 **GADDANG CREȘTINĂ** (CHRISTIAN GADDANG), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 16 700–28 150 verb. împreună cu *gaddang păgină**.

D.: *iraya, katalangan(es)* (*catalanganes*), *maddukanyang* (*maddukanyany*).

567 **GADDANG PĂGINĂ** (PAGAN GADDANG), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 16 700–28 150 verb. împreună cu *gaddang creștină**.

568 **GADSUP**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 7 000–15 227 verb. (1960) (surse diferite).

6 vocale, 8 consoane (nu are ocusive prenazalizate), 1 semiconsoană (*y*). 4 tonuri: înalt, jos, ascendent, descendent. Structura silabică (C)V(C). Accent nefonologic. În d. *agarabi* 3 vocale scurte și 3 lungi, 7 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *agarabi* (*agarabe*), *gadsup, oyana*.

569 **GAHUKU** (GAFUKU), i. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 10 000–22 990 verb. (surse diferite).

După altă părere ar forma împreună cu *nomane** l. *dene*.

În asaro* 5 vocale, 15 consoane (ocusivele sonore — prenazalizate).

D.: asaro — sau l. separată, *gahuku*.

570 **GALEZĂ** (CIMRICĂ, CIMRICO, CYM-RAEG, GALLOIS, KYMRISCH, WELSH), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. britonic. *Marea Britanie* (Țara Galilor), *S.U.A.*, *Argentina* (Patagonia); 656 000 verb. Numele fr. *gallois* este un derivat de la *galles*; numele englezesc al reg. *Wales* (v. engl. *weales*, pl. al lui *wealth* „străin”) stă la baza termenului *welsh*, neacceptat de galezii, care își spun *cymri*.

Este caracteristică existența consoanelor *l* și *r* surde; modificarea consoanei inițiale determinată de finala cuvintului anterior (*draig* „balaur”, *coch* „roșu” devin *yddraig goch* „balaurul roșu”). Flexiunea nominală a dispărut din epoca preliterară, raporturile gramaticale fiind exprimate prin topică și prepoziții (*cornel yr ystafell* „colțul peretelui”). Prepoziția poate primi desinență, ca în arabă* și maghiară* (*gan* „cu”, *gennyf* „cu mine”). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor flexionare (*ruy'n darllen* „eu citesc”, lit. „eu sint la citire”). Are un bogat sistem de derivare, ceea ce permite crearea multor cuvinte noi și păstrarea unui vocabular relativ puțin încărcat cu împrumuturi.

2 tipuri de d., de *N* și de *S*, cu diferențe pronunțate. **G.** are o bază socială mai stabilă decât irlandeza*, fiind cultivată în toate mediile sociale (nu numai la sate, ca aceasta). Folosită în școală (inclusiv în universitate); presă, teatru, radio, lucrări științifice și literare, dar nu este l. oficială (în justiție se folosește engleza). L. literară nu se bazează pe vreun d., deci pe l. vorbită, ci pornește de la tradiția barzilor, codificată în sec. 16.

G. a avut următoarele etape: *primitivă* (înainte de sec. 8), *veche* (sec. 9–11), *medie* (sec. 12–15), *modernă* (sec. 15 pînă azi). Vocalismul **G.** a suferit multe modificări datorită schimbării locului și naturii accentului. Consonantismul prezintă trecerea lui *s* primar inițial la *h* (lat. *somnus* > *hun*), la fel ca în bretonă*. În vocabular **G.** a suferit influența

franceză* în sec. 12—14 (*braf* „drăguț”, *ta-farn* „han”, *bastard*) și engleză* (medie și modernă). În ultima vreme s-a dezvoltat o mișcare puristă împotriva influenței engleze. Tradiție literară neîntreruptă din sec. 6. La început literatura a fost orală (transmisă prin barzi), apoi scrisă (din sec. 11). Legende galeze, fixate în scris în sec. 12—13 sub titlul *Mabinogion*, au influențat mult întreaga literatură occidentală din evul mediu (sec. 12—14), care nu poate fi înțeleasă fără scrierile barzilor galezi (ciclu cavalerilor mesei rotunde de la curtea regelui Arthur, rege legendar în Țara Galilor). Poezia națională galeză s-a dezvoltat în mai multe perioade, cea mai strălucitoare în sec. 13—15, fiind marcată de poezia de curte a cărei dezvoltare a precedat chiar pe cea din Franța (reprezentantul cel mai ilustru Dafydd abb Gwylm). Poezia continuă și azi să fie foarte apreciată de galezi: în fiecare an concursurile de poezie (*Eisteddfodau*) sînt urmărite cu interes.

Ortografie cu litere latine (1621), din care lipsesc literele *j, k, q, x, z*. O serie de consoane au alte valori decît în engleză: *w* este vocală (un *u* scurt) *gwr* „om”, *bwyd* „hrană”; *ch* e pronunțat ca în germană: *chwaer* „soră”; *f* notează pe *v* (*nef* „cer”). Acest grup apare mai ales la începutul unor toponime (*Llandudno*, *Llangollen*, *Llanfyllin*). Numele de localități galeze au forme dintre cele mai ciudate din lume: *Betws-y-Coed*, *Pent-bont-rhyd-y-bed-dau*.

Din **G.** sînt cunoscute ca: *flanelă*, *pled*, existente în diverse l. europene.

571 **GALICĂ** (GAULISH, GAULOIS), l. indo-europeană* din fam. celtică*, singura reprezentantă a celticei continentale, vorbită pe teritoriul Galiei. A dispărut în sec. 1 sub presiunea l. latine*. Este cunoscută prin diverse nume de locuri și de persoane păstrate sub formă latinizată și prin aproximativ 100 inscripții, în general foarte scurte (sec. 3 i.e.n. și începutul e.n.).

Nu se știu prea multe lucruri despre **G.** Se cunoaște o caracteristică tipică pentru l. celtice: dispariția lui *p* în cuvintele indo-europene care aveau această consoană. Astfel, rădăcina *PLT* se regăsește intactă în grec. *platanos*, lat. *planta*, dar e fără *p* în **G.**: *litano* „larg”.

Se pare că **G.** n-a folosit scrierea; pentru transmiterea diverselor epoci a fost folosită calea orală.

Din **G.** au intrat o serie de cuvinte în latină, de unde s-au transmis tuturor l. romănice*: *bracae* „pantaloni”, *carrus* „car de luptă cu

4 roți”. **G.** a fost l. de substrat pentru franceză* și dialectele italienești* nordice. În franceză sînt 180 cuvinte **G.**: *alouette*, *ambassade*, *arpenet*, *braie*, *bruyère*, *landes*, *lieue*, *mouton*, *soc*, *vas-sal* etc. (numai 2—3 verbe, restul substantive). Numeroase toponime din Franța și Italia de Nord au la bază nume **G.** (*Rouen*, *Rennes*, *Verdun*, *Milano*, *Lyon*). S-au pus pe seama substratului galic și o serie de fenomene fonetice din franceză (aparitia lui *ü*, transformarea grupului *ct* în *it*: lat. *noctem* > *nuit*), ca și aparitia sistemului de numărare vigesimal.

572 **GALLA** (AFAN, OROMO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*, *Kenya*; 2 mil.—8 mil. verb. (surse diferite). Numele *oromo* este dat de verb. l. **G.** înșiși, iar **G.** de etiopieni. Rol important în reg., fiind utilizată și de somalezi.

12 vocale (6 scurte și 6 lungi), 29 consoane, 3 semiconsoane. 4 tonuri. Sistem de numerație zecimal. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Graiuri cu deosebiri mici, care nu împiedică înțelegerea.

Nu este o l. scrisă. Din sec. 16 etiopienii au notat cuvinte **G.** în scrierea lor; în aceeași scriere, misionarii europeni au înregistrat texte **G.** în sec. 19. O scriere **G.** cu caractere necunoscute în altă parte este atestată într-un document izolat descoperit în sec. 19. S-au făcut încercări de scriere cu alfabet arab* (la musulmani) și latin* (mai recent).

573 **GAMBA(I)** (GAMBAY, NGAMBAY, SARA GAMBAY), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad*; 200 000—235 000 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: *laka*2*.

574 **GAMERGU** (GAMERGOU), i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. mandara* (CTL) sau l. din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 9 000 verb.

575 **GAN** (BIRIFGBĚ, GANNE, GBEINNGN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kweni*, fie l. înrudită. *Coasta de Fildes*; 50 000 verb.

576 **GANAWURI** (ATEM, ETIEN, JAL), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. katab*. *Nigeria*; 4 000 verb.

577 **GANDA** (LUGANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 1 mil.—3 mil. verb. (surse diferite).

Clase nominale bine reprezentate (aproape toate numele de animale au prefixul *n* la sg. și pl.; *li*, *lu* desemnează nume colective și numele unui element dintr-un ansamblu. Se utilizează reduplicarea unui cuvînt sau a unei părți dintr-un cuvînt cu valori semantice: *bafumba* „ei fac mîncare”, *bafum-bafumba* „ei se fac că fac mîncare”.

578 **GAN(E)** (GA, GAN-LOBI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. inrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioră*; 51 000 verb.

D. sau l. inrudită: padorho*.

579 **GANTS** (GAJ), l. papua* din *stock Noua Guinee* de est*. *Papua-Noua Guinee*; 3 520 verb. (1960).

580 **GARDULLA** (CIRASHA, CIRRA, GARDULA, G(H)IDOLE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 5 000 verb.

581 **GARHWALĪ** (GARHVALĪ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *India* (Uttar Pradesh); 1,2 mil.—1,5 mil. verb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Opoziție de aspirație și la oclusele surde și la cele sonore. Pot fi retroflexe numai oclusele și nazala n.

582 **GARO**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *India* (Assam); 250 000—412 000 verb. (surse diferite).

5 vocale (nu are vocale nazalizate). 15 consoane: opoziție ϕ (ts)/s, \check{c} /s, n/ŋ, dar nu n/ñ; nu are opoziție de aspirație, nici foneme retroflexe; 1 semiconsoană (w). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

L. standard în NE reg. Garo Hills din V statului Assam.

583 **GARUH**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 730 verb.

584 **GARUS**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 900 verb.

Persoana și numărul subiectului sînt indicate la verb prin sufixe.

585 **GATA'** (DĪDAYĪ, DĪDEL, DĪDEY, DIRE, GATA?, GATAQ, GĒTAQ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); sub 2 000 verb. (unii bilingvi, vorbind și l. kuwi*, remo*).

Sistem vocalic reductibil la 5 foneme. Consoane retroflexe dezvoltate și în cuvinte indigene. Lipsesc vocale neaccentuate, de aceea multe grupuri consonantice inițiale neobișnuite în l. munda. L. conservatoare. La nume alternează forme libere bisilabice cu forme combinate monosilabice.

Nu are scriere — alfabetizarea verb. ei practic nulă.

586 **GAWANGA** (KWANGA), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 7 520 verb. După unele păreri *kwanga* = = seim*.

587 **GAWWADA** (GAUWADA, GAWATA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 26 000 verb.?

588 **GĀGĀUZĀ** (GAGAUZ(SKIJ)), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de SV, considerată

de unii d. al l. turce* (de care este în orice caz foarte apropiată). U.R.S.S. (R.S.S. Ucraineană, Moldovenească, Kazahă), R. S. România (Dobrogea), R. P. Bulgară (E), Asia Mică; 147 000—160 000 verb. (surse diferite).

10 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D. cu diferențe fonetice și lexicale: de E (*bulgar*) — influența unor l. slave* și a românei*; de V (*maritim*) — influență greacă*; după alte păreri d. *central* (*čadylungsko-komratskij*), de S (*vulkanestskij*). Folosită în învățămînt în R.S.S. Moldovenească și Ucraineană. Cea mai nouă l. standard din partea europeană a U.R.S.S. L. literară se bazează pe d. *central*, cu unele trăsături fonetice ale d. de S.

Împrumuturi din bulgară* (pînă în sec. 18), din sec. 19 din rusă*. Cuvinte de origine arabă* și persană* prin turcă.

589 **GBARI** (GOALE, GOALI, GWALI, GWARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 155 000—197 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 22 consoane, 3 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *gbari gyenguen* (*matai, gangan*), *gbari kangye* (*kwange*), *gbari yamma* (*gayegi*).

590 **GBAYA** (BAJA, BAYA, BEYA, BWAKA, GBEA, GMBUAGA, GWAKA, MANJA, MBAKA, (N)GBAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, Camerun, Zair*; 3 mil. verb.

2 tonuri: înalt, jos.

Alcătuită dintr-o serie de d., unele mutual neinteligibile: *ali, bangando, bagba, bokari, budigri, gbanu, gbaya, gbofi, kaka, kalla, manja, mbere, mbombe, ngombe, somo, yangele*.

591 **GE** (JE, ŽE) 1. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-ge*; 20 000 verb. 49 l., în LL 3. Mai importantă: *capayo**.

Vocale orale și nazale. Sistem fonologic cu puține consoane orale dar cu numeroase și complicate consoane nazale.

2. **MACRO-GE** (MACRO-JĒ), *phylum* de l. amerindiene. Cuprinde 8 fam. (*botocudo* 9 l., *camacan* 5 l., *caingang*, *carajá**, *chiquito**, *ge, machacali* — 7 l., *puri* — 2 l.) și 7 l. negrupate (*fulnio**).

592 **GELEB(A)** (DASANEK, DASENECH, DATHAN(A)IE, DATHANI(A)K, GALLAB, GALUBA, GELAB, GELLAB(A), GELUBBA, MAR(II)LE, MERILIE, RESHIAT, RUS-

SIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia* (SE); 18 000 verb.

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

593 **GENDE** (BUNDI, IWAM), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 verb. (1960).

594 **GERMANĂ** (DEUTSCH), l. indo-europeică* din fam. l. germanice* de V. R. D. *Germană*, R. F. *Germania*, *Austria*, *Elveția* (NE), *Franța* (Alsacia, Lorena), *Italia* (Alto Adige), *Belgia* (E), *Danemarca*, *Luxemburg*, *Lichtenstein*, U.R.S.S., R. P. *Polonă*, R. S. *România*, R. P. *Ungară*, R. S. F. *Iugoslavia*, R. S. *Cehoslovacă*, S.U.A., *Canada*, *Argentina*, *Brazilia*, *Chile*; 92 mil.—119 mil. verb. ca l. maternă (surse diferite). L. oficială în V. R. D. *Germană*, R. F. *Germania*, *Austria*, *Elveția* (alături de franceză*, italiană* și retoromană*). După unele păreri *G. de sus* și *de jos* ar reprezenta 2 l. distincte, nu d. ale aceleiași l. După alte păreri *G.* ar fi un d. al unei l. unice *neerlandezo-G.*, alături de olandeză*, flamandă* și luxemburgeză* — ale căror forme literare nu sînt reciproc inteligibile, dar ale căror d. ar forma un lanț în care d. vecine sînt reciproc inteligibile — și incluzînd și idiș* și afrikaans*.

Structură fonetică relativ simplă. Sistem vocalic bogat, dar simetric. 8 (9) vocale scurte, 7 lungi; vocale anterioare rotunjite *ö, ü, o* vocală neaccentuată *ə*, 2 grade de deschidere la vocalele medii (*e-e*; *o-o*); nu are vocale nazale. Diftongi (*au, ai, oi*: *Haus* „casă”, *nein* „nu”, *heute* „azi”). 20—21 consoane. 2 fricative surde caracteristice — palatală (*ich* „eu”) și velară (*ach*) — asemănătoare cu *jota* din spaniolă*. *R* (spirantă uvulară) este abia pronunțat în poziție finală (*leer* „gol” [le:ʌ]). Oclusivele surde se realizează fonetic ca aspirate la inițială și înainte de vocală accentuată. Nu are dentale spirante ca engleza. 1 (2) semiconsoane (*y*). Accentul pe prima silabă la majoritatea cuvintelor germanice (cu excepția verbelor cu prefixe neaccentuate). Puține omonime supărătoare. A fost comparată cu chineza* pentru structura consonantică a cuvintelor (CVC(C)). Rare asimilări — opusă francezei și japonezei* datorită absenței fenomenelor de fonetică sintactică. Considerată l. puternic flexionară, folosind antepunerea și flexiunea internă, și avînd o componentă aglutinantă. Flexiune nominală foarte bogată: substantivul, articolul (hotărît, nehotărît și negativ *kein* „nici unul”) și adjectivul au flexiune în număr (sg. și pl.), caz (păstrează cele 4 cazuri din germanica comună — Nom., Gen., Dat., Ac. —, cerute de funcția sintactică sau prepoziție) și uneori în gen (masc.-fem.-neutru). Exprimă de asemenea distincția animat/inanimat. Genul

este indicat la substantive prin articolul care le precedă. Numărul este exprimat uneori redundant — prin desinență și alteranța vocalei din rădăcina (*Mann*, „bărbat” — pl. *Männer*). Se deosebește de alte l. flexionare (latină*, rusă*) deoarece cazul se exprimă în special printr-un morfem antepus (articolul), care poate fi separat de substantiv prin numeroase adjective care primesc mărci secundare. 3 tipuri de declinare (tare, slabă — în *-n-*, mixtă) la adjective (în funcție de prezența unor determinanți care precedă adjectivul) și la unele substantive (după gen). Flexiunea verbală ceva mai simplă, folosind de asemenea flexiunea radicalului și aglutinarea. 4 moduri personale (indicativ, subjonctiv, condițional, imperativ) și 2 impersonale (infinitiv și participiu prezent și trecut). Numai 2 timpuri simple de bază moștenite: prezent și imperfect (preterit) — și-a creat un sistem foarte bogat de timpuri compuse cu auxiliarele *haben* „a avea”, *sein* „a fi” și *werden* „a deveni” (ultimul pentru dialecta pasivă). Nuanțele modale exprimate ca în engleză cu ajutorul semiauxiliarelor *dürfen* „a avea voie”, *können* „a fi capabil”, *müssen* „a trebui”, *sollen* „a fi obligat”, *mögen* „a plăcea”, *wollen* „a vrea”, *wissen* „a ști”. Desinențele personale — aproape aceleși la toate timpurile simple și toate modurile. 2 tipuri de conjugare: slabă (preteritul se formează cu morfemul temporal *-te* + desinența personală, iar participiul din prefixul *ge-*, radical și sufixul *-t*: *lieben* „a iubi”, *liebe-geliebt*) și tare (cca 200 verbe cu alternanțe în radical la diferite forme, inclusiv preterit și participiu, la care sufixul este *-en*: *sprechen* „a vorbi” — *sprach-gesprochen*). Numeroase verbe formate cu prefixe care exprimă diferite valori semantice — unele sînt neseperabile de verb (care formează participiul fără *ge-*: *vermachen*—*vermachte*—*vermacht*), iar altele sînt separabile, detașîndu-se de verb și plasîndu-se după el: *aufmachen* „a deschide” — *machte auf* — *aufgemacht*). Considerată l. puternic incorporantă (polisintetică) în ce privește exprimarea relațiilor dintre cuvinte și grupuri de cuvinte — tendința de a forma înlanțuiri mari. Acord — predicatul se acordă în număr cu subiectul, pronumele are genul, numărul și cazul substantivului pe care îl substituie, adjectivul nume predicativ este însă totdeauna invariabil. În propoziția simplă afirmativă și în interogativă introdusă printr-un cuvînt interogativ topica indo-europeană subiect-verb-obiect: *Ich lese ein Buch* „Citesc o carte”, *Wer liest dieses Buch?* „Cine citește această carte?”. Inversiuni frecvente cînd fraza începe cu un complement sau o subordonată (*Jetzt lese ich ein Buch* „Acum citeșc o carte”), în propozițiile interogative care nu sînt introduse printr-un cuvînt interogativ:

Liest du dieses Buch? „Citești cartea aceasta?” și în propoziții exclamative (*Wie schön ist dieses Buch!* „Ce frumoasă e cartea aceasta!”). În subordonate topica este de regulă subiect-obiect-verb: *Das Buch, das ich diesen Morgen gelesen habe*... „Cartea pe care am citit-o azi dimineață...”. La timpurile compuse complementul se intercalază între auxiliar și participiul trecut (infinitiv): *Ich habe ein Buch gelesen* „Am citit o carte”. Din cauza topicii caracteristice trebuie așteptat sfârșitul propoziției, care conține în general verbul principal, pentru a putea înțelege corect fraza. Vocabular foarte conservator — numeroase creații proprii prin derivare (inclusiv regresivă, cu schimbarea vocalei din radical), compunere (compuse foarte lungi, adesea prin juxtaponere — a fost comparată cu greaca*, chineza și japoneza), numeroase calcuri.

Diferențe dialectale mari (datorate în special mării fărîmîtări din perioada feudală) — pentru înțelegere se apelează la l. literară. Domeniul de l. G. se împarte în 2 zone lingvistice principale: G. de sus (*Hochdeutsch*) din S Germaniei, Austria, Elveția (zone cu altitudine mai mare) și G. de jos (*Niederdeutsch*) din N Germaniei (zonă cu altitudine mai mică), care după unele păreri ar reprezenta chiar 2 l. literare distincte. Lîmita dintre ele o constituie așa-numita „linie Benrath” care trece pe la S de Aachen, prin Köln, Benrath, pe la S de Kassel, prin Magdeburg și Frankfurt /Oder și coincide aproximativ cu lîmita *k/ch* (verbul „a face” de ex. are forma *maken* în N și *machen* în S); această împărțire bazîndu-se în primul rînd pe efectele unei a 2-a mutații consonantice (care s-a produs numai în S) și pe alte deosebiri fonetice; G. de jos, care nu a fost afectată de această mutație, se apropie din punct de vedere fonetic mai mult de engleză și de olandeză (cf. G. de jos *door* „ușă”, *eten* „a mânca”, engl. *door, to eat, ate, eaten*), G. de sus *Tür, essen*). G. de sus propriu-zisă (superioară, *Oberdeutsch*) cuprinde d. : *alemanic de jos* și *de sus* (*Niederalemanisch* și *Hoch* ~), care include și graiul elvețian (*schwyzertütsch*), *suab* (*Schwäbisch*), *bavarez de N, C. și S* (*Nordbairisch, Mittel* ~, *Süd* ~); la G. de sus se rătăcesază și G. de C. (*Mitteldeutsch*), care cuprinde d. : *riparic* (*Ripuarisch*), *francon de pe Mosella* — de care se apropie și luxemburgheza — și *francon de pe Rhin* (*Moselfränkisch, Rhein* ~), *hessan* (*Hessisch*), *thuringian* (*Thüringisch*) și *saxon de sus* (*Obersächsisch*). G. de jos actuală (*Plattdeutsch, Plattdütsch*) cuprinde d. *Nordniedersächsisch, Westfälisch, Ostfälisch, Mekleburgisch* și *Märkisch*. În R. S. România se vorbesc graiuri săsești (*saxone*) în Transilvania și *șvăbești* (*suabe*) în Banat,

după regiunile de origine ale primilor verb. stabiliți aici. Atît G. de sus cit și G. de jos au dat naștere la aspecte literare. L. comună cultivată folosită ca l. literară standard este singura utilizată în învățămînt, de radio-televiziune, în teatru și aproape singura folosită în cărți și presă (chiar în zonele unde *Plattdeutsch* e l. vorbită aproape generală).

După unele păreri G. ar fi i. germanic care și-a dobîndit cel mai greu individualitatea. Pentru istoria l. G. s-au propus diferite periodizări. Pentru perioada preliterară se disting o epocă *pre-G.* (*Vordeutsch*), de la începutul e.n. pînă la începutul sec. 6, și una *veche timpurie* (*älteres Frühdeutsch*) pînă la mijlocul sec. 8. În această perioadă s-a produs a 2-a mutație consonantică (pe lîngă cea germanică): ea a avut loc numai în G. de sus, probabil în sec. 6; oclusivele surde au devenit africcate *pf, ts* (*zehn* față de engl. *ten*) și *kx* (păstrat în Alsacia, N Elveției, S Bavariei: *kxind* față de forma literară *Kind* „copil”); în anumite poziții acestea au devenit fricative (*hoffen, besser* față de engl. *hope, better*); oclusivele sonore *b, d, g* au devenit surde *p, t, k* (de ex. *Tag* față de engl. *day*); spiranta dentală sonoră a devenit oclusivă *d*. Cele mai vechi atestări sint, în G. de sus, un vocabular latin-G. (numit *Abrogans* după primul cuvînt-titlu), redactat prin 760 la Freising (coloratură *bavareză*) și glose de la mijlocul sec. 8, iar în G. de jos poemul *Helianđ*, compus prin 830 în *vechea saxonă*. Istoria G. de jos este împărțită în următoarele perioade: *vechea G. de jos* (*vechea saxonă*): 800—1200; *medie* (1 200—1 600); la mijlocul sec. 14 G. de jos (bazată pe graiul din Lübeck) cîștigă o poziție dominantă ca l. de comunicare hanseatică (numeroase împrumuturi în suedeză* și daneză*); *modernă* (după 1600). Istoria G. de sus este împărțită la rîndul său în următoarele perioade principale: *veche* (*Altdeutsch*) sau *timpurie* (*Frühdeutsch, jüngerer* ~, *Althochdeutsch*), *medie* (*Mittelhochdeutsch*) — mijlocul sec. 11 — sec. 14-15, și *modernă* (*Neuhochdeutsch*), eventual cu sub-împărțirile *modernă timpurie* (*Frühneuhochdeutsch*) — sec. 14-16 — mijlocul sec. 17, și *modernă propriu-zisă* (*Neuhochdeutsch*) — de la începutul sec. 17. În perioada medie se dezvoltă numeroase d. literare și apoi unele forme literare supraregionale; în sec. 15—16 G. comună începe să se generalizeze ca l. literară inclusiv în domeniul G. de jos, ca urmare a răspîndirii tiparului, a extinderii l. cancelariei imperiale și în special ca efect al traducerii *Bibliei* de către Martin Luther. L. standard națională — medie a diferitor gr. de d. apărută în reg. de C.-E.; l. scrisă modernă devine unitară abia spre sfîrșitul sec. 19, ca efect al mișcării pentru

unitate națională și al acțiunilor de cultivare a limbii (Siebs). În domeniul vocabularului **G.** posedă, pe lângă elemente indo-europene comune sau dezvoltate în l. germanice, împrumuturi și calcări latine din perioada Imperiului roman-german și ulterior prin intermediul mănăstirilor (multe au supraviețuit în l. literară și uzuală); în perioada *medie* influență franceză foarte puternică asupra l. literare (unele împrumuturi dispărute ulterior); în sec. 17 noi împrumuturi din franceză și alte l. romanice* (spaniolă, italiană). Opoziția față de împrumuturi se intensifică în sec. 19 — înlocuite prin creații proprii și regionalisme. Împrumuturi și calcări din rusă* în **G.** din R.D.G., influența englezei americane în special după 1950 în **G.** din R.F.G.

Stilul **G.** („gotic”) tradițional de scriere, numit *Fraktur*, datează din sec. 12—14; după al doilea război mondial înlocuit în general cu scrierea latină (*Antiqua*), cu litera suplimentară (numai minusculă) $\beta = ss$ (*Maß* „măsură” [ma:s]). Singurul semn diacritic este *Umlaut*: \ddot{a} [e], \ddot{o} [oe], \ddot{u} [ü], digrafele *ie* [i:], *eu* [oi], *ei* [ai], *j* are valoarea [i], *v* [f] (*vier* „pătru” [fi:R]), *w* [v], *z* [ʃ]; grupurile de litere *sch* [ʃ], *st* [št], *sp* [ʃp], *-ig* [ich], *s+* vocală [z]; *h* [h]; după vocală marchează lungimea (*lehren* [le: Rən]); *b*, *d*, *g* înainte de consoane sau finale se pronunță surd. Ortografia actuală în general fonetică — stabilită în 1880 de K. Duden, adoptată în 1901 ca ortografie unitară a l. **G.** și pentru Austria și Elveția; modificări introduse în 1954—1958.

Din **G.** de sus derivă l. idiș, din *vechea franceză de jos* olandeza și flamanda. Împrumuturi **G.** în numeroase l. printre care și româna* (în special termeni tehnici din **G.** literară, cuvinte populare din d. **G.** vorbite la noi). Între cele două războaie mondiale împrumuturi **G.** și în l. oceanice vorbite în posesiunile **G.** din Pacific.

595 **GERMANICĂ**, fam. de l. indo-europene*. *Europa, America de N*; 430 mil. — 450 mil. verb. (surse diferite). 15 l. actuale, toate în LL, și mai multe l. dispărute. Grupate în 3 sau mai recent în 2 gr.: *de N* (scandinav*), *de V* și *de E* (dispărut) sau de *NE* și de *NV*. Gr. *de N* — mai puțin numeros, mai unitar (daneza, norvegiana, suedeza — considerate și d. ale unei l. scandinave continentale; islandeza, faroeza — eventual d. al unei l. scandinave insulare). Gr. *de V* — mai numeros și mai puțin omogen (unitate contestată), cuprinde engleza — la care se adaugă creola engleză și pidgin-English, frizona, germana, idiș, luxemburgheza, olandeza, flamanda și afrikaans, ultimele 5 considerate și d. ale aceleiași l. Împreună cu germana, la care se adaugă uneori ca entitate distinctă și germana *de jos*. L. dispărute vorbite de franci, lombarzi, alamani, burgunzi și

vandali — puțin sau deloc cunoscute (în scris se foloseau de l. latină*); ceva mai bine cunoscută — gotica* (din gr. de E). Unele l. mai apropiate una de alta (germana-olandeza-afrikaans; daneza-norvegiana-suedeza), în schimb engleza, islandeza și faroeza sînt puternic individualizate. D. unor l. sînt reciproc inteligibile cu d. învecinate ale altei l., chiar cînd aspectele literare sînt foarte diferite. De aceea clasificarea l. **G.** după rezultate diferite după cum se ține seama de istoria lor, de aspectul literar actual sau de d. (l. apropiate prin origine au devenit foarte diferite structural și lexical — de ex. engleza și germana).

În general vocalism bogat; cu excepția englezei, au foneme vocale anterioare rotunjite \ddot{o} , \ddot{u} , ca și l. fino-ugrice* și turcice* și franceza* (în ultima s-ar putea datora tocmai influenței **G.**); au apărut sub acțiunea unui *i* sau *y* următor (v. germ de sus *höhiro* > *höher* „mai sus, mai înalt”). Număr diferit de clase la substantiv și pronumele personal de l. la l. după combinarea diferită a opoziției persoane/lucru cu opozițiile de gen (masc./fem./neutru). Număr diferit de cazuri (islandeza — cea mai conservatoare — păstrează 4 cazuri distincte prin desinențe; în germană cele 4 cazuri se deosebesc mai ales cu ajutorul formelor articolului; în celelalte l. — doar gen. în -s (în olandeză rar), funcțiile cazurilor fiind exprimate prin prepoziții). Articolul hotărît — antepus în germană, olandeză; engleză (înainte de adjectiv și în daneză și islandeză), postpus (ca în română* și bulgară*) în general în daneză și în suedeză („circumpus” în combinație cu adjective). Compararea adjectivelor — sintetic (elementul -r pentru comparativ, -st pentru superlativ). Clasă închisă de verbe la care conjugarea se realizează prin flexiune internă numită *Ablaut* (alternanțe vocale, uneori și consonanțice); la verbele regulate trecutul exprimat printr-un infix -t- (de origine indo-europeană sau dintr-o formă a verbului *tun* „a face” — eventual *tat*). Număr diferit de desinențe verbale distincte (islandeza — cea mai conservatoare). Viitorul — analitic, cu verbe auxiliare (cu excepția germanei au și sens modal). L. scandinave se disting prin posibilitatea de a avea și un pasiv sintetic (în suedeză, daneză și islandeză — și analitic). Unele l. au un formant specific care distinge adverbele de adjective (de ex. engl. -ly). Diferențe în vocabularul de bază mai mari decît între l. slave*.

Ar deriva dintr-o l. unică neatestată, **G. comună** (*proto-G.*), care s-ar fi despărțit de indo-europeană puțin înainte de 500 î.e.n. Deosebiri în sistemul fonetic și structura gramaticală față de indo-europeană. Astfel, i.e. o > a (comp. lat. *nocte* „noapte” — germ. *Nacht*), iar \bar{a} > \bar{o} (cf. lat. *māter* „mamă” —

dan. *moder*). În domeniul consonantismului în l. G. s-a produs prima mutație consonantică (urmată de a doua, limitată la germana de sus), prin care ocusivele surde *p, t, k* au devenit fricative *f, θ, x (> h)* (iar în anumite condiții fonetice stabilite prin legea lui Verner au devenit sonore *v, ð, γ (> b, d, g)*, de ex. lat. *pellis* „piele”, *frater* „frate”, *cornu* „corn”, *septem* „șapte”, *pater* „tată”, *oculus* „ochi” — germ. *Fell*, engl. *brother*, got. *xaurn* (germ. *Horn*), ol. *zeven, vader, oog* [o:x]); ocusivele sonore *b, d, g* au devenit surde (lat. *labium* „buză”, *duo* „doi”, *ager* „câmp” — germ. *Lippe*, got. *twai*, germ. *Acker*), iar ocusivele sonore aspirate *bh, dh, gh* au devenit neaspirate. (Aceste corespondențe au fost stabilite prin legea lui Grimm, formulată în 1822 de Jacob Grimm, întemeietorul filologiei G., mai cunoscut prin culegerea de basme întocmite împreună cu fratele său). Accentul s-a deplasat pe rădăcină — în general pe prima silabă (dar l. G. actuale prezintă numeroase abateri). Structura gramaticală în general simplificată față de indo-europeană; s-au conservat 3 genuri și 3 numere, dar dualul a dispărut progresiv, numărul cazurilor s-a redus la substantive de la 8 la 6, din care și instrumentalul și vocativul sînt în epoca istorică pe cale de dispariție; conjugarea s-a redus și simplificat (cele 2 timpuri de bază sînt prezentul și trecutul); la adjectiv se creează 2 tipuri de declinare (tare și slabă).

Cea mai veche atestare cunoscută a l. G. — inscripția în alfabet etrusc *harigasti Teiwa* (sec. 1 î.e.n.) de pe un coif descoperit în Austria (poate „numele proprietarului + numele unui zeu”), apoi atestări în gotică și vechea scandinavă.

Au folosit alfabetul runic, gotic, din sec. 8 cel latin. Ortografie în general etimologică (germana și olandeza au însă reguli generale de pronunțare).

L. G. dispărute au constituit adstratul l. romanice* occidentale, determinînd, după unele păreri, individualitatea gr. franco-provençal sau unele evoluții fonetice caracteristice. Presupusă influență veche G. nedemonstrată și asupra l. române*. Împrumuturi G. moderne în numeroase l., inclusiv româna.

596 GEZAWA, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 1 500 verb.

597 GEZEWA (GEJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 1 305 verb.

598 GHEKO, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda*; 4 000 verb.

599 GHEZĂ (ETIOPIANĂ CLASICĂ, ~VECHE, GE'EZ, GHE(E)Z, GHÈZE, GUÈZE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia*, folosită numai ca limbă liturgică.

A păstrat fonetica semitică (consoane larigale și emfatiche). Morfologia substantivului simplificată (2 genuri: masc. și fem., 2 numere; sg. și pl., declinare redusă la 2 forme). Rădăcinile verbului sînt de obicei trilaterale, dar și cu 4 consoane. Topică simplă: verb + substantiv + complement. Un sistem de particule și sufixe permite construirea de fraze complexe.

Originară din S Pen. Arabice (milen. 1 î.e.n.). Puternic influențată de substratul cușitic*. Cele mai vechi inscripții (sec. 4) sînt datorate regelui Aeyazanas, care a introdus creștinismul în statul Aksum (nu notează vocalele). Scrieri cu caracter literar începînd din sec. 5, cînd e tradusă *Biblia* pînă în sec. 17, cu o întrerupere între sec. 9—13. Din sec. 10, odată cu dezmembrarea imperiului aksum, l. vorbită evoluează diferit dînd naștere l. tigrinya*, iar l. scrisă rămîne l. savantă. Literatură religioasă și istorică bogată. Cea mai importantă operă, *Kebrā nagast* „Gloria regilor”, este o combinație de istorie mitologică, alegorie și apocalips. Pînă în sec. 18, G. a fost singura l. literară din Etiopia. De atunci a decăzut.

Alfabet derivat din cel sudarabic*, care notează numai consoanele (are numai 26 din cele 29 litere ale acestuia), dar are și unele semne pentru vocale, probabil sub influență greacă*. Scris de la stînga la dreapta. Folosit pentru notarea celor mai multe l. din Etiopia (a fost completat cu 10 litere pentru notarea unor consoane specifice acestora, africcate și nazalizate). Nu notează geminarea consoanelor.

600 GHĪLAKĪ (GĪLAKI, GILAKI), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de NV (M. Caspică). *Iran*; sub 100 000—1,3 mil. verb. împreună cu mǎzandarāni* (surse diferite).

601 GHILIĀK (GILJACKIJ, GILJAKISCH, GILYAK, GULIAK, NIKBUN, NIVKHI, NIVHSKIJ, NIVX(SKIJ)), l. izolată paleosiberiană* din ram. de E, formînd singură un gr. U.R.S.S. (gurile Amurului, ins. Sahalin); 1 500—5 000 verb. (surse diferite).

Numele *nivh* după cuvîntul care înseamnă „om” în d. de pe Amur. Nu se înrudește în mod cert cu altă l. paleosiberiană — a fost apropiată de l. *iukaghir* (*odul*). Cuvintele comune cu l. ainu* — probabil împrumuturi reciproce. Paralelele cu coreana* — de ordin tipologic. Cîteva sufixe comune cu aleuta*. A mai fost propusă înrudirea cu japoneza*, unele l. amerindiene din America de Nord, l. altaice*.

Mai bogată și mai complexă decît alte l. paleosiberiene. 6 vocale (4 cu variante lungi). Numeroase urme de armonie vocalică. 31 (34) consoane (ocusive surde aspirate; fricativă vibrantă). Admite grupuri consonantice. 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)(C)V(C). Accent fonologic. Pl. se formează cu

ajutorul unor sufixe sau prin reduplicare (probabil la origine singurul mijloc). Unitate flexionară remarcabilă; toate substantivele se declină la fel. Numerales peste 6 — compuse, cele pentru „sută” și „mie” — împrumutate din manciuriană*. Numerales au forme diferite pentru oameni, animale, pești și 20 clase de inanimat (obiecte lungi, mici, plate, perechi etc.). Orientarea în spațiu se exprimă prin perechi de radicale cu sensul „spre mare” — „spre țarm”, „în sensul curenților” — „contra curenților” etc. Valorile adverbiale modale — exprimate prin verbe (pentru „împreună” se folosește „a fi împreună cu cineva”). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Obiectul direct este încorporat verbului, iar atributul — numelui. *Nivh lyŋi — n'yŋd* „Bărbatul balene — prinde”, *lyŋi — n'yŋ — nivx* „(de) balene — prinzător — bărbat”. Compunerea predominantă asupra derivării: *utkuoyla* „băiat” < *utku* „bărbat” + *oyla* „copil”.

2 d., despărțite prin enclave de l. goldă*, tungusă* și rusă*: de NV (Amur) — cel mai răspândit — și de SE (Sahalin), cu sisteme pronominale radical diferite și divergențe mari în vocabularul de bază.

S-a îmbogățit prin creații interne și împrumuturi din rusă, care servește drept l. de cultură (rol jucat în trecut de tungusă și goldă). Influențată de l. tunguse în fonetică, gramatică (afixe de pl. colectiv) și lexic. Împrumuturi din l. ainu, de unde provin de pildă denumirile pentru flora și fauna specifice ins. Sahalin.

Nu a avut scriere proprie. În 1884 — încercare nereușită a unui misionar de a crea un alfabet comun pentru G. și nanai*. În deceniul 4 — adaptare a alfabetului latin*, apoi a celui rus.

A influențat foarte puternic l. olcă*.

A devenit cunoscută lingviștilor abia la mijlocul sec. trecut.

602 **GIDAR** (GID(D)ER, GUIDAR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun*; 37 500 verb.

603 **GIDRA** (ORIOMO), l. papua* din fam. orimo*. *Papua-Noua Guinee*; 1 565 verb.

604 **GILBERTANĂ** (GILBERTEZĂ, KIRIBATI, TARAWA), l. din fam. austroneziană*, gr. micronezian*. *Kiribati, Nauru, Fiji* (Rabi), *Insulele Solomon* (ins. Gizo, Shortland), *Tuvalu* (ins. Nui), *Vanuatu*; 44 000 verb. L. microneziană cu cel mai mare număr de verb.

5 vocale, 10—14 consoane (surse diferite). Vocalele și nazalele pot fi geminate. Are consoane labializate. La finală nu pot apărea decât vocale (cel puțin parțial devocalizate) sau nazale. Numeroase combinații vocalice și consonantice. Nu pare să fi suferit reducerea și pierderea vocalelor, ca alte l. microneziene. Topica: verb-obiect-subiect.

Relativă omogenitate, cu oarecare diferențiere N—S.

Numeroase împrumuturi polineziene*, poate prin elliceană*. Împrumuturi savante adaptate sistemului l. (Intr-un dicționar de 12 000 cuvinte — 500 împrumuturi, provenite din traducerea *Bibliei* și manuale de geografie și aritmetică).

Ortografie fixată în 1857, prin prima traducere a *Bibliei*.

605 **GIMI**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 16 735 verb. (1960).

606 **GIRI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 540 verb.

607 **GISIGA** (GISOHIGA, GUISSIGA MUTURUA, RUM), i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. daba. *Camerun*; 18 400 verb.

608 **GOAJIRO** (GUAJIRO), l. amerindiană din f. m. arawak*. *Columbia, Venezuela*; 40 000—45 000 verb. (surse diferite). Cel mai mare grup de indieni din Columbia.

12 vocale (6 scurte, 6 lungi; o vocală este asemănătoare lui *i* din română*), 22 consoane (9 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)V(C).

609 **GOFĂ**, i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. sau d. al l. walamo*. *Etiopia*; 30 000 verb.

610 **chiGOGO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* *Tanzania*; 271 000 verb.

611 **GOGODALA** (GOGODARA), l. papua* din *stock* suki-gogodala*. *Papua-Noua Guinee*; 7 500 verb. împreună cu waruna*.

Traduceri din *Biblie* făcute de misionari.

612 **GOILALA** (KUNIMAIPA), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee* (subdistr. Gollala); peste 31 400 verb. 17 l., în LL 4: fuyuge, kunimaipa, tauade, weri.

Structură silabică mai curând complexă. Tonuri cu valoare fonologică (în *biangai*, weri*) sau sisteme intonaționale complexe (în *kunimaipa**). *ŋ* cu valoare de fonem. Clase nominale cu acord. Dual la mărcile de persoană, trial la pers. 1 inclusiv. Distincție inclusiv-exclusiv la formele pronominale de non-singular.

613 **GOLA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Liberia, Sierra Leone*; 150 000 verb.

D. de (*ŋ*), *managobla, kangbaa, kpo sen(j)e, te(g)e, toldil*.

614 **GONDĪ** (GOND), l. din fam. dravidi-ană*, gr. central. *India* (Madhya Pradesh, Bombay, Andhra Pradesh, Orissa, Bihar, Uttar Pradesh); 1 mil.—1,5 mil. verb. (surse

diferite) (cei alți 1,5 mil. de G. nu mai vorbesc o l. dravidiană).

L. tribală. 2 gr. de d.: *de V* și *de N* (d.: *koi* (*koyà*), *maŕia* (*bison horn maŕia*); poate și *dorli*—sau d. al l. *kōya*).

Scrierea indică* *devanāgarī*.

615 **GOROA** (FIOME, FIOMI, GOROWA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Tanzania*; 17 550 verb.

616 **GORONTALO**, l. sau gr. de l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Celebes); 900 000 verb. Ar cuprinde l. (d.) *bulanga*, *kaidipan*, *gorontok*, *buolezã**.

617 **GORUM** (GADABA DIN VIZIGAPATAM, PARENG(A), PARENGI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); 100—10 000 verb. (mai probabil) (surse diferite).

Influență indică* foarte puternică în sintaxă.

618 **GOTICĂ** (GOT(H), GOTHIC, GOTIQUE, GOTISCH), l. indo-europeană* dispărută din ram. germanică*, gr. de E.

Ar fi avut un număr de trăsături comune cu *vechea nordică*, care nu se regăsesc în gr. germanic de V. Foarte importantă pentru compararea l. indo-europene.

L. germanică cu cele mai vechi atestări, singura dintre l. vechi germanice relativ mai bine cunoscută. Texte păstrate: fragmente de explicații la *Evanghelia după Ioan*; acte de vânzare, glose ș.a. documente din Italia sec. 6 e.n. Cel mai important text: traducerea *Bibliei* din jurul anului 350 e.n., datorată episcopului vizigot Wulfila (Ulfila(s)) al diocezei Moesia inferior — cel mai vechi text într-o l. germanică. Păstrată fragmentar într-un foarte prețios manuscris ostrogot din sec. 5—6 e.n. din Italia, scris pe pergament purpuriu cu litere predominant argintii, de unde numele *Codex argenteus* (conservat la Biblioteca Universității din Uppsala). Wulfila nu a folosit scrierea veche germanică (scandinavă*) *runică*, considerată păgînă, ci a creat un alfabet cu 27 litere după modelul caracterelor unciale grecești*, cu unele elemente din alfabetele latin* și runic (acest alfabet nu trebuie confundat cu maniera de scriere „gotică” introdusă din sec. 12 în special pentru scrierea l. germane*).

Ar fi avut 2 d., *ostrogot* (la E de Nipru) și *vizigot* (la V de Nipru). O varietate a l. G. s-ar fi păstrat în Crimeea pînă în sec. 18 (se cunosc 80 cuvinte culese în 1560 de flamandul Ogier Ghiselin de Busbecq).

619 **GRAGED** (GEDAGED, GERAGED, GRAGET, RAGETTA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Sek, Yakob, Karkar, Bagabag); peste 6 000 verb.

Sistem verbal și sintaxă ne-austroneziene. Clasificare a verbelor cu ajutorul prefixelor.

Tipul austronezian de mărci de subiect prefixate pentru diferite persoane verbale. Sistem verbal asemănător celui din limbile papua* în care există forme verbale mediale, de ex. *o u-bol-map ņa-loŭi-woi* „în timp ce tu vorbești eu voi asculta”, lit. „tu tu-vorbi — în timp ce eu auzi-voi”. Distincție real-ireal. Nu are dual și trial la pronume. Nu are articol. Posesiv dublu; pronume personal redundante înaintea posesivului și a numelui (*ņa inag ab* „casa mea”, lit. „eu (a) mea casă”) — pare a fi tot o trăsătură papua (imprumutată sau moștenită). Lipsește indicarea explicită a funcției sintactice. Postpozițiile predomină asupra prepozițiilor (de ex. *ab-lon i madoime*, lit. „casă-în el era” = „el era în casă”). Împreună cu topica subiect-obiect-verb, această trăsătură contribuie la aparența foarte ne-austroneziană a l. G.

Dialecte. Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională.

620 **GREACĂ**, l. indo-europeană* care constituie, împreună cu l. *macedoneană* dispărută, o fam. *Grecia*, *Cipru*, *U.R.S.S.*, *R. P. Albania* (S), *S.U.A.*, *Italia* (Calabria), *R. S. România*, *R. P. Bulgaria*, *Turcia*; 10 mil. verb. L. oficială în Grecia și Cipru.

5 vocale. Fricative dentale surde și sonore (ca în engleză*) și fricative velare și palatale (ca în germană*). Accent de intensitate. Particularități morfologice comune cu alte l. balcanice: înlocuirea dativului sintetic cu cel analitic, a infinitivului prin conjunctiv, exprimarea viitorului analitic cu o particulă (*tha*) care înseamnă „vreau”. Sistemul verbal se bazează pe distincția durativ-nedurativ, opozite asemănătoare cu cea de aspect din l. slave* (G. are rădăcini diferite pentru durativ și nedurativ). Distincția este mai importantă la imperativ, viitor și conjunctiv.

Trăsătura dominantă a G. actuale este existența a 2 variante: una vorbită (*dhimotiki* „populară” sau *romaică*), folosită în viața de toate zilele, și alta scrisă (*katharevusa* „purificată”), mult mai apropiată de G. veche, și care este l. de stat a Greciei, folosită numai în ocazii oficiale (în parlament, biserică, în prelegeri academice). Cele 2 variante au în comun sistemul fonetic dar diferă în morfologie, sintaxă și vocabular. L. vorbită are tendința de a menține accentul pe aceeași silabă în întreaga paradigmă (l. scrisă păstrează accentul din l. veche). În general, l. vorbită a simplificat vechile declinări. L. vorbită are multe forme noi de numerele (pentru „6”, „8”, „30”, „40”, „50”, „60”). Aceeași situație prezintă pronumele posesive. Numeroase deosebiri în vocabular. Cuvintele din vechea G. sînt mai numeroase în l. scrisă. În multe cazuri cuvîntul vechi este singurul termen în ambele variante (în terminologia tehnică și medicală): *obismós* „materialism”,

dianoumenos „intelectual”). Sinonime diferite în funcție de variantă: „bere”, „vin”, „pline”: *zythos, oinos, artos* în l. scrisă, *birra, kراسي, psomi* în l. vorbită. L. vorbită are multe împrumuturi din turcă*: *karpúzi* „pepene”, *kéfi* „chef”; albanează*: italiană* (*kapetános* „căpitan”, *patáta* „cartof”). Dicționarele dau numai forma din *katharevusa*. În ultimii ani are loc un proces de apropiere între cele 2 variante: *dhimotiki*, fiind folosită în condiții din ce în ce mai variate, rezervate anterior variantei *katharevusa*, preia de la aceasta termeni neutilizați pînă atunci.

2 mari gr. de d., cu mici deosebiri: *de N* și *de S*.

Grecii au venit în teritoriile ocupate astăzi la începutul celui de-al doilea milen. î.e.n. Cele mai vechi inscripții au fost găsite în Creta (la Knossos) și în Grecia continentală — la Pylos, Mycene, Theba etc. (sec. 15—13 î.e.n.); sînt tăblițe de argilă cu scriere silabică de origine cretană, numită *linearul B*, descifrată recent de M. Ventris și J. Chadwick. Din punct de vedere dialectal, aceste texte se prezintă unitar, l. lor fiind apropiată mai ales de gr. *arcadocipriot* din perioada clasică. La apariția textelor în scriere alfabetică, G. era constituită din 4 d.: *ionic*, *eolic*, *arcadocipriot*, *doric*. Poemele homerice *Iliada* și *Odiseea* au fost scrise în sec. 9—8 î.e.n. Intr-o l. provenită din suprapunerea d. cu preponderență *ionică veche*; în *ionica nouă* au scris Herodot și Hippocrate. Odată cu dezvoltarea statului atenian, d. *ionic* în varianta sa *atică* a căpătat o importanță literară deosebită (operele clasice — Eschil, Sofocle, Platon — în acest d.). Începînd din sec. 4 î.e.n. se formează pe baza d. *atic* (celelalte d. erau pe cale de dispariție) o l. comună (*koiné*) care funcționează din timpul lui Alexandru cel Mare pînă în vremea lui Iustinian (sec. 6 e.n.). Aspectul vorbit al l. comune este cunoscut din inscripții și papirusuri, iar cel literar din scrierile lui Polybius și Diodor din Sicilia etc. Varianta vorbită a influențat-o pe cea literară (de ex. *Septuaginta* sec. 3—2 î.e.n., *Noul Testament* sec. 1 e.n.). În *koiné* au intrat multe cuvinte din latină* și ebraică* datorită creștinismului și administrației. A fost l. internațională în bazinul Mediteranei. În *koiné* au loc multe transformări care fac trecerea de la G. *veche* la cea *bizantină* și la cea *modernă* (pierderea accentului muzical, simplificarea morfologiei). G. *modernă* a evoluat din *koiné* și de aceea d. grecești moderne nu provin din cele antice (cu excepția d. *tsakonian* care are trăsături din vechea *laconeană*). Istoria G. are 4 perioade: *veche* sau *elină* (pînă în sec. 4 î.e.n.), *koiné* (sec. 4 î.e.n. — sec. 6 e.n.), *medie* sau *bizantină* (sec. 6 — 1453), *modernă* sau *neogreacă* (din 1453 pînă astăzi). Deosebirile dintre diferitele etape ale l. G. nu sînt prea mari (mai ales fone-

tice); un verb. al l. actuale poate înțelege pe Homer (sec. 8 î.e.n.) mai ușor decît un englez care citește un text vechi englezesc. Deosebirile cele mai importante între G. *veche* și *neogreacă* sînt: accentul muzical înlocuit cu accent de intensitate, pierderea distincției de cantitate vocalică, dispariția aspirației (neogreaca o păstrează numai ortografic), dispariția dualului și a modului optativ și infinitiv, reorganizarea declinării și a conjugării (cele 3 declinări din G. *veche* organizate pe teme se grupează în *neogreacă* în masc., fem. și neutre; cele 3 tipuri de conjugări din G. *veche* organizate în funcție de vocala de legătură se reduc la 2, în funcție de accent (pe penultima sau ultima silabă). G. ocupă o poziție unică între l. lumii. Deși este una dintre cele mai vechi l. atestate (tradiție literară de 27 secole), nu s-a diferențiat prea mult în timp și spațiu. Este primul i. care a avut statut de l. literară în bazinul Mediteranei, unde sub forma *koiné* a fost folosită în timpul Imperiului roman.

Alfabet caracteristic cu 24 litere, de origine feniciană*. Herodot povestește legenda după care Cadmos, fiul regelui Agenor și fondatorul legendar al Tebei, ar fi adus din Fenicia un alfabet cu 16 litere. Palamed, unul din eroii *Iliadei*, ar fi adăugat 4 litere în timpul asediului Troiei, iar Simonides din Keos ar fi inventat alte 4. Nu se știe însă cînd a fost introdusă în Grecia scrierea alfabetică. Se crede că alfabetul fenician arhaic (de la Ahiiram) ar fi trecut la greci în sec. 10—9 î.e.n.. Cea mai veche inscripție — pe cupa lui Dipylon din Atena (sec. 8). La început mai multe alfabetice G.; s-a impus cel din Milet, după victoria Spartei (404 î.e.n.). Inițial au fost 27 litere. Dezvoltarea mai tirzie a dus la introducerea minusculilor, a celor 3 accente pentru a indica lungimea vocalelor (datorită gramaticului din Alexandria Aristofan din Bizanț, 240 î.e.n.), a celor 2 spirite (aspru și lin). Față de alfabetul fenician, cel G. are în plus semne pentru vocale — importante într-o l. indo-europeană* (primul alfabet care notează vocalele; alfabetele semitice* nu le notează), care sînt de fapt transformări ale unor litere feniciene (✱ *'alef* devine A „alpha”; de la numele primelor două litere, *alpha* și *beta*, provine și termenul *alfabet*). Are în plus și semne speciale pentru sunete caracteristice l. G. (Φ, Χ, Ψ, Ω). La început s-a scris de la dreapta la stînga ca în feniciană, apoi alternativ de la dreapta la stînga și invers și s-a stabilizat scrierea de la stînga la dreapta. Alfabetul G. a stat la baza alfabetelor copt*, gotic*, *glagolitic* și *chirilic*, ultimele 2 folosite pentru notarea l. slavone*.

Ca primă l. a civilizației occidentale, a contribuit cu multe elemente lexicale la îmbogățirea celorlalte l. europene. Din G. *veche* au pătruns prin latină* multe cuvinte și sintagme din terminologia filozofică, istorică, politică. În timpu-

rile moderne din material lexical **G.** s-au format cuvinte pentru noțiuni noi (*electron, proton, telegramă, telefon*). Din *koiné* au pătruns cuvinte ca *evanghelie* etc.

621 **GREBO** (GWEABO, KREBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *kwa** (CTL) sau din gr. *eburneo-liberian** (MC); grupată uneori cu *bassă** și *bete** sub denumirea *kru**. *Liberia, Coasta de Fildeș*; 50 000 verb.

16 vocale (7 nazale), 22 consoane, 4 semi-consoane. 4 tonuri.

O variantă anglicizată pare să servească drept l. profesională a marinarilor „*kroo boys*”.

D. sau nume regionale: *bwidabo, gweabo, jabo*.

622 **GRUZINĂ** (GEORGIANĂ), GÉORGIEN, GEORGISCH, GRUSINISCH, GRUZINSKIJ, K'ART'VELI ENA), l. din fam. caucaziană*, ram. de S. U.R.S.S. (R.S.S. Gruzină, Azerbaidjană), *Turcia, Iran*; 2,7 mil. — peste 3 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Gruzină. Cea mai importantă l. caucaziană (cel mai mare număr de verb., l. veche de cultură).

5 vocale, 29 consoane (consoane aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană (*y*). Grupuri de mai multe consoane la inițială. Accent inițial. L. în general polisintetică, cu trăsături aglutinante și flexionare. Formativ de pl. Declinare cu aceleași desinențe cazuale la ambele numere. Numeroase pronume și adverbe relativ-interogative. Sistem de numerație zecimal și vigesimal. La verb teme pasive opuse celor active: *vcerce/prebi*; temele pot fi modificate și prin prefixare. Topica: adjectiv-substantiv. Nume de familie în *-adze, -idze, -dali, -vili*.

D. (cu diferențe de vocabular): de E: *ferjdan* — Iran, *ingilo, kartlian* (*k'art'luri*) — forma din *Tbilisi* la baza l. literare, *kaxetian* (*kakhetian*), *moxev* (*mokhev*), *mtiul, pšav* (*pshav*), *tuš* (*tush*), *xevsur* (*khevsur*), și de V: *gurian, imeretian, imerxev* — Turcia, *leč-xum* (*lechkhum, lexchxum*), *rača* (*racha*). Literatură contemporană înfloritoare.

Cea mai veche l. caucaziană scrisă (prima atestare — inscripție de la sfârșitul sec. 5 e.n.; palimpseste). Literatură veche bogată (cca 1 200 poemul „Viteazul în blană de tigr” de Șota Rustaveli — peste 1 000 strofe de 4 versuri). A evoluat puțin. Împrumuturi din armeană*, persană*, arabă*, turcă*.

Alfabetul grec* introdus prin sec. 5 de misionari creștini, eventual influență a unei scrieri arameice* creștine. 2 alfabete proprii — *xuc'uri* (*chutsuri, chuzuri, khutsuri*, [ˈxuts'uri]) „scrierea preoților” („eclésiastică”) și *mchedruli* [ˈmxdedruli] „scrierea războinicilor” („lai-că”). Cea dintâi scriere avea 38 litere (minuscule și majuscule); ordinea literelor influențată de alfabetul grec. Inventarea sa, ca și a scrierii

armene*, este atribuită misionarului Mesrop (Maștoț [Maft'ots']) (cca 400 e.n.); ar deriva dintr-o scriere iraniană* de N din perioada dinastiei Arsacizilor (256 i.e.n.—226 e.n.). A fost folosită aproape exclusiv în scrierile religioase și a ieșit din uz. Cel de-al doilea alfabet are 40 litere, din care se folosesc actualmente numai 33 (fără diferență minuscule-majuscule). Scrisă de la stînga la dreapta. Considerată fie mai veche decît prima (datînd din vremea primului conducător gruzin Pharnavaz (P'arnavaz), 300 e.n.) sau dezvoltată ca o scriere cursivă din cea dintîi, pe care a înlocuit-o prin sec. 11. Scriere fonetică — în ciuda vechimii, păstrează o corespondență biunivocă litere-foneme. Actualmente se folosește și alfabetul rus*. În timpul Mitropolitului Țării Românești Antim Ivireanul, originar din Ivir (Gruzia), s-au executat la noi tipărituri destinate verb. l. **G.**

Influență **G.** asupra flexiunii nominale a l. armene (dispariția opoziției de gen).

623 **GUAHIBO** (GOAHIVA, GOAHIVO, GUAIGUA, GUAYBA, GVAJIBO, WAHIBO), l. amerindiană din fam. *guahibo-pamigua**. *Columbia, Venezuela*; 15 000—45 000 verb.

12 vocale (6 lungi), 17 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic. Structura silabică (C)V.

D.: *chiricon, cuiba, yamu*.

624 **GUAHIBO-PAMIGUA**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 5 l., în LL 1: *guahibo*.

625 **GUANG** (GBANYA(NG), GOMOA, GONJA, GWANJA, NGBANYITO, NKOGNA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *kwa**. *Ghana*; 53 000 verb.

D.: *anyanga, ayoti, brong* (*abron(g)*), *nwuri* (*chumuri, nchum(m)uru*), *nkami, nkunya*.

626 **GUAYMI**, l. amerindiană din fam. *chibcha**. *Panama* (N); 25 000 verb.

D. ce pot fi considerate și l.: *more* (*nortenyo, valiente*), *murire* (*bukueta, sabanero*).

627 **GUHU-SAMANE** (MID-WARIA), l. papua din *stock binandere**. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 verb.

5 vocale cu perechi lungi, 15 consoane (η cu valoare de fonem). Structura silabică (C)V. Accent inițial.

D.: *guhu-samane, pai(a)wa* (*payawa*).

628 **GUJARATI** (GOUJRATI, GOUZRATI, GUDSCHARATI, GUJ(E)RATI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Gujarat, Madhya Pradesh, Rajasthan, Mysore, Andhra Pradesh, Bengal de V, Punjab, Uttar Pradesh, Bihar, Orissa, Mahārāshtra), *Pakistan*; 16 mil.—25 mil. verb. (surse diferite). Una din cele 14 l. oficiale regionale din India.

8 vocale: *i, e, ε, a, ə, o, u*. Vocale „mururate” (aspirate — urmate în transcriere de *h*), contrastînd cu cele simple: *bahr* „afară”/ *bar* „12”. Nazalizare fonologică a vocalelor. Distincția de grad de deschidere la vocalele medii se neutralizează la cele nazale (numai *ē, ̄*). Accent nefonologic. 43 (46) consoane (aspirate surde și sonore, consoane retroflexe: ocluzive, *ŋ, ʎ*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (cu subd.): *gamadia (gramya)*, *kakari, kathyawadi (kāthiyāvādi)*, *parsi*. Opoziție l. vorbită — l. scrisă (împrumuturi din sanscrită*). Literatură din sec. 15. L. lui Gandhi.

Scrierea *devanāgarī* fără linia orizontală care unește partea superioară a literelor în hindi*.

629 **GULA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Ciad*; 2 500 verb. (?).

D. *kulaal, moriil, taataal*.

630 **GUMUZ** (GUMIS, GUMUȘ, GUMZ, GUNIZ, GUNZA, SHANKILINYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Etiopia, Sudan*; 53 000 verb.

D.: *debatsa, degoja, deguba, dehenda, disoha (desua)*, *gombo, jenhwa, mendeya, modea, sai, sese*.

631 **GUR** (VOLTAIC), gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Se întinde la N de gr. kwa*, traversînd *Mali, Volta Superioară, Coasta de Fildeș, Ghana, Benin, Nigeria*. Gr. eterogen și insuficient definit din cauza cunoașterii imperfecte a l. componente. Cca 90 l., în LL 75. Cea mai importantă și mai bine cunoscută: senufo.

Armonie vocalică (mai redusă sau mai extinsă, de la o l. la alta). Sisteme tonale variate (pe silabe sau cuvinte, de la 1 la 4 țonuri). Propoziții scurte. Propozițiile includ serii de verbe care funcționează ca o unitate (fenomen numit serializare). Categoria aspectului la verbe este marcată de obicei printr-un sufix, mai rar prin alternanță vocalică în rădăcină sau prin fon. Verbul nu are forme propriu-zise de timp, mod sau dialectă. Timpul și modul se exprimă de obicei prin particule preverbale. Există un număr de particule verbale (între 6 și 30), dintre care se folosesc opțional înaintea unui verb 1—4 particule. Sistem de clase nominale (în cele mai multe l. **G.**) diferențiate după formele de sg. și pl., marcate de obicei prin sufixe, iar în unele l. printr-o dublă afixare (prefixe și sufixe; originea sistemului prefixal este mult discutată). Sistem de acord (în ce privește afixul de clasă) în cadrul grupului nominal și la substituirea unui nume (pronume). De obicei există asemănare fonetică între clasele de afixe și diferitele seturi de pronume (de ex. în berba* clasei cu sufixul *-m* li corespund pro-

numele independent *-me*, posesivul *men*, relativul *ms* etc.).

632 **GURAGE** (CHAHA CLUSTER, GURAGHÉ, GOURAGUÉ, GURAGIÉ, GURAGUE, GWEMARA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia*; 35 000—42 000 verb.

Este de fapt un gr. de d. vorbite în reg. cu același nume de creștini, musulmani și persoane fără religie. Reprezintă avangarda cel mai sudic al i. semitice etiopiene.

D. principal este *tchaha*, cunoscut pentru poezia creată în această varietate.

Cele mai vechi texte din sec. 19.

633 **GURE-KAHUGU** (GARI, KAHUGU, KAPUGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 5 000 verb.

D.: *ningawa, sheni*. D. sau l. înrudite: *butawa*, kudawa**.

634 **GURMA** (GOURMA(NTCHE)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Togo, Volta Superioară*; 127 000—200 000 verb. (surse diferite).

Pentru formarea pl. se folosește o pereche de afixe (prefix și sufix): *o-youmb-o* „slav”, pl. *i-yomb-i*.

635 **GURUNG** 1. (GURUNGKURU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominizat. *Nepal* (C.); 5 211—162 000 verb. (surse diferite).

Consoane retroflexe. Rotacizare. Tonuri. Numeroase împrumuturi din nepaleză*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominizat. Cuprinde l. *gurung* 1.*, *murmi** și *thaksya (thāksya)*.

636 **ikiGUSII** (GUZII, KISII, KOSOVA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 255 000—385 000 verb. (surse diferite).

14 vocale (7 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Alfabet latin*.

637 **GUTOB** (GAD(A)BA, GADABĀ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa, Andhra Pradesh); 32 500—54 000 verb. (surse diferite). Mulți bilingvi — vorbesc și oriya* (d. *desia*), *gadba**.

Foarte puternică influență indică* în sintaxă (din d. *desia* al l. oriya).

D.: *gadba, gudwa (bodo(-gadaba), sodia)*, *gutob*.

A. folosit scrierea oriya. Alfabetizare practică nulă.

638 **GUZAWA** (GUSUWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 1 500 verb.

639 **GWA** (AGWA, GWABYO, M(G)BATO, POTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*

(CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 4 000—6 000 verb.

Tonuri cu valoare fonologică. Pl. se formează prin schimbarea prefixului de clasă: *o-tō* „bou”, pl. *n-tō*. Negația se realizează prin naza-lizarea consoanei din radical.

640 **GWANDURA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 15 000 verb.

641 **GWĒ** (KIRMA, MBOUIN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi(ri)* fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). ?; 30 000 verb.

642 **oluGWERE** (luGWERE, LUGWERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 83 000—162 000 verb. (surse diferite).

943 **GYARUNG-MISHMI**, gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Nepal, India* (Sikkim), *R. P. Chineză* (reg. Xizang = Tibet). Număr de verb. foarte diferit apreciat. Cca 50—60 l., în LL 30. Denumit după l. *gya-*

rung. (*jyarung, rjyarong, rgyarung, rGyarung*) și *mījū mishmi* (*kaman mishmi*). L. cu cel mai mare număr de verb.: newari*. 3 gr.: (*himalaic pronominalizat*) de E, (*himalaic pronominalizat*) de V și *nepronominalizat*, la care unii adaugă și gr. *dzorgaic* (*ch'iang, dzorgaish*) — inclus poate în gr. tibetan*. Gr. de l. *himalaice* din Nepal este numit și pahari*.

L. himalaice, atestate în S Munților Himalaya în milen. 1 e.n., s-au despărțit de tibetană* cu multe sec. în urmă și prezintă trăsături atribuite l. munda* (eventualul lor substrat) și l. indice* (în special pahari*), cu care se învecinează.

L. himalaice pronominalizate se caracterizează prin includerea la verb (prin prefixare sau sufixare) a pronumelui subiect, în unele l. și a pronumelui obiect, cu forme diferite pentru cele 3 numere (sg.-dual-pl.).

Singurele l. pahari din Nepal cu scriere — limbu*, newari*.

H

644 **ikiHA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 286 000 verb.

645 **HADYA** (ADĒA, ADIYE, GUDE-IL(L)A, GUDELLA, HADEA, HADI(Y)A, LIBIDO, MARAKO, MARA QUO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 700 000 verb.

646 **HAIŠLA**, l. amerindiană din fam. wakshan*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 verb.

D.: *kitamat*.

647 **HAKA** (BAUNGŠĚ, LAI) 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 85 000 verb.

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*, subgr. chin* central. 4 l., în LL 3: haka, taungtha, yokwa.

648 **HAKASĂ** (ABAKANTATARISCH, CHAKASSISCH, KHAKAS(S)), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (Reg. Autonomă Hakasă); 48 000—56 000 verb. (surse diferite).

Înrudită cu *vechea kirghiză*.

9 vocale (8 cu perechi lungi), 17 (22) consoane, 1 semiconsoană. (y).

D.: *beltir, kacha (katschin), kamassian, kyzyl, sagai, shor* (?). Contopire a celor 2 gr. principale de d. sub influența l. literare create după 1917.

Alfabet rus* din 1939.

649 **HALĀNG** (ALANG, HALENG, KO-YONG, SELONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (S); 10 000 verb.

6 vocale scurte, 6 lungi. Vocale nazale numai în cuvintele care încep cu nazală, h, 2. 2 registre: voce normală și voce glotalizată. 17 consoane (ocluziune glotală), 4 semiconsoane (inclusiv medie anterioară nerotunjită și medie posterioară rotunjită).

650 **HALIA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 10 000 verb.

5 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

651 **HALKOMELĒN** (HALCOMELĒN, NANAIMO (LOWER) FRASER), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 100—1 000 verb.

D.: *chehalis, chemainus, chilliwack, cowichan, katzie, kwantlen, lower Fraser River, nanaimo, musqueam, sumas, tait*.

652 **HALOPA** (BOTELKUDE, NOBANOB, NUPANOB), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 720 verb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

Puține scrieri, datorate misionarilor.

653 **HAMEHA** (ANESU, /HAMEA/, KANALA, MĒA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (S); 1 500 verb.

Silabe deschise, cu accent. 10 vocale orale și 10 nazale (nu se neutralizează după consoane, cum se întâmplă în limbile din N și C. Noii Caledonii). 25 consoane. Spre deosebire de limbile din N și C. Noii Caledonii, la începutul sintagmei predicative se află pronumele subiect.

654 **HANAHAN** (HALIA, TASI, TULON), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Buka — arh. Solomon); 3 000—4 000 verb.

Sistem elementar de clase nominale (marcate prin articolele selectate înaintea lor — sg. *la, a*, pl. *lu, u* și invers), care se încrușează cu împărțirea numelor în 2 categorii principale — după cum primesc posesive sufixate sau forme independente. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl.

655 **HANGA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. ?; 3 000 verb.

656 **HANGAZA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 54 000 verb.

657 **HANI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *lolo-moso* sau i*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 81 000 verb.

3 gr. de d. caracterizate prin prezența sau absența vocalelor cu și fără strictură.

Alfabet creat în 1960.

658 **HANUNÓO** (BULALAKAO, HAMPANGAN, HANONO-O, MINANGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 6 000 verb.

L. tribală. D.: *binli, gubatanon, kagankan, waigan, wawan*. Limbaj secret al adolescenților, folosind antonimele cuvintelor cerute de sens și forme cu modificări fonetice.

Scriere pre-spaniolă de origine indiană încă în uz.

659 **HARARI** (ADARE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia*; 35 000—50 000 verb. (surse diferite).

Apropiată de amharică* (numită *adare* de verb. acestei l.).

L. musulmanilor din orașul Harar, puternic centru al islamismului din sec. 14. Textele cele mai vechi din sec. 16 (scriere arabă*) și sec. 19 (alfabet etiopian*).

660 **HAULNGO**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N); 5 000 verb.

661 **HAUSA** (HA(O)USSA), una dintre cele mai cunoscute l. din Africa (locul al 3-lea după arabă* și swahili*), a cărei apartenență genealogică n-a fost încă stabilită definitiv. *Nigeria, Niger, Camerun, Ghana, Benin, Togo* etc. (grupuri de verb. **H.** și în *Algeria, Maroc, Tunisia* și chiar pe malurile Nilului); 25 mil. (6 mil. ca l. maternă). L. oficială în *Nigeria* (N) și în *Togo* (alături de ewe*). Folosită în presă, școală, emisiuni radiofonice. În *Nigeria* circulă și în alte reg., alături de tiv*, kanuri*, fula*, care îi opun rezistență. Servește ca l. comercială în toată Africa de Vest, la fel ca swahili* în E, în reg. întinse unde se vorbesc alte l. Această răspândire se datorează tradiției comerciale a verb. l. **H.**, ca și rolului ei de l. principală în Imperiul fulani din Sokoto și Gwanda (inceputul sec. 19). A fost folosită recent, cu mare succes, la alfabetizarea diverselor minorități din *Nigeria*. Varianta standardizată (norme ortografice și dicționare) în *Nigeria* (N), elaborată de un comitet creat în 1955 pentru standardizarea l. scrise.

Considerată de școala franceză ca l. negroafricană (gr. nigero-ciadian*), iar de cea americană ca afro-asiatică* (ram. ciadiană*). Aparținerea la fam. afro-asiatică a fost susținută încă din sec. trecut pe baza unor particularități morfologice (existența masc. și fem., întrebuițarea unui morfem de anexare /n/ ca în egipteană* clasică și în berberă*, asemănări între sistemele pronominale, mai ales posesive, existența unui prefix *m-* pentru formarea numelor de agent și a numelor de loc). Partizanii clasificării ca l. negroafricană scot în evidență particularități ca: existența sufixelor *-wa, -ci* care seamănă cu prefixele bantu* (*hausawa* „hausa pl.” — *waswasili* „swahili pl.”, *hausanci* „limba hausa” — *kiswahili* „limba swahili”), existența unui sistem de tonuri și a unui actualizator echivalent cu cel existent în bantu.

10 vocale (5 lungi), 22 consoane, 3 semiconsoane. Consoane caracteristice: ejective și clacante. Sistem de tonuri cu 2 niveluri (tonurile sînt notate în ortografie), care începe să fie înlocuit de unul bazat pe accent și lungimea

vocalică. Sistem complex de prefixe și sufixe ca formative substantivale și verbale. 2 clase nominale la sg. și 1 la pl. La sg. există 2 pronume de clasă, dintre care unul (*tà*) reprezintă substantivele fem. și unele obiecte fără sex ca și numele proprii de localități, iar celălalt (*ši, sa, ya, na*) — toate celelalte substantive. Există și urme ale unor mărci de clasă mai vechi (de ex. un prefix de clasă umană *ma-*, care se folosește la formarea numelor de agent). Formarea pl. se face după reguli complicate, între altele prin reduplicarea celei de a 2-a consoane din radical (*tufa* „șesătură”, pl. *tufași; iri* „fel”, pl. *irari*) sau prin reduplicarea substantivului întreg (*gari* „oraș”, pl. *garuruwa, garuruka*). Opoziția între masc./fem. este marcată numai la sg. pentru substantive (la fem. au finala *-a*). Genul nu se recunoaște după forma substantivului, ci prin acordul adjectivului; acesta primește afixe caracteristice de masc. și fem., care pot să nu fie cele ale substantivului; *se karami* „bou mic” — *sania karama* „vacă mică”; *mamiži tsofo* „om bătrîn” — *mače tsofua* „femeie bătrînă”. Nu există articol. La numeral de remarcat forma *hauya bir* „5 douăzeci” = „100”, folosită numai pentru număratul scoicilor. Verbul are mod, timp și aspect. Verbele se formează de la radical prin sufixare și schimbarea vocalei din radical. Conjugarea operează cu preverbe care indică în același timp persoana, genul și numărul și aspectul verbal. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Lexicul se îmbogățește prin compunere, derivare și reduplicare. Astfel, *jirgisa* „avion” provine din *jirgi* „barcă” și *sama* „cer”; *launi tauni* „peștiș” are la bază *launi* „culoare”.

Atestată în scris foarte timpuriu (probabil în sec. 14, poate chiar înainte), **H.** are o bogată literatură, care nu este dect parțial notată. Multe împrumuturi vechi din arabă* (termeni religioși și tehnici, nume proprii), din l. negroafricane și, mai recent, din engleză*, adaptate la sistemul **H.** (*bom* < engl. *bomb*, *inji* < engl. *engine*, *miti* < engl. *meeting*, *furofağanda* < engl. *propaganda*). Traduceri timpurii ale *Bibliei*. A fost tradusă în trecut întreaga legislație colonială, ca și regulile de cricket și polo.

A dezvoltat o formă de pidgin (*barikanci*) care a funcționat ca *lingua franca* pentru armata engleză din *Nigeria* (N).

În trecut pentru scrierea l. **H.** s-a folosit alfabetul arab, acum se utilizează cel latin*.

662 **ekiHAVU** (ekiHAAVA, ekiZIBA, olu-ZIBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 50 000—262 000 verb. (surse diferite).

D.: *hwindja, lindja, longe-longe, shi, ziba*.

663 **HAVUNEZĂ** (HAVU, HAWU(NESE), SABU, SAVU, SAWU(NESE)), l. din fam. austroneziană*, poate gr. indonezian* de E.

Indonezia (ins. Sawu și Radjua — arh. Sondele Mici); 40 000 verb.

D.: *liae, mesara, raidjua, seba (sewa), timu (pedir, pidie)*.

664 **HAWAIIANĂ**, l. din fam. austroneziană*, gr. polineziană*. S.U.A. (Hawaii); 250—7 500 verb. (surse diferite; ultima valoare nu mai corespunde realității, deoarece actualmente loc. de origine H. sînt în minoritate, și cea mai mare parte din ei nu mai vorbesc H. sau în cel mai bun caz nu ca l. unică).

Înrudită cu d. din S ins. Marchize (ar fi fost adusă din insulele Societății în sec. 2—8).

5 vocale scurte, 5 lungi, 7 consoane, 1 semiconsoană (*w*). Vocale geminate și alte combinații vocalice. Numai silabe deschise. Considerată una din cele mai muzicale l. din lume. Distincție inclusiv-exclusiv la pronumele personale și posesive pers. 1 pl. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

H. „pură” — vorbită aproape exclusiv acasă de cei cca 240 loc. izolați din ins. Niuhau (Niuhau). Mai păstrează o anumită funcție social-ceremonială și religioasă. Vocabular onorific. Limbaj figurat (creație orală bogată).

Puternic influențată de engleză* (l. oficială).

Ortografie stabilită în 1820 de misionari. În varietatea locală a l. engleze au intrat multe cuvinte H., dintre care unele au pătruns prin engleză în alte l., inclusiv română* (de ex. *ukulele*). Cuvinte din H. în jargonul comercial eschimos* (introduse de pescarii de balene în sec. 19).

665 **ekiHAYA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Uganda*; 264 000 verb.

D.: *bumbira, edangabo, hamba, hangiro, mwani, nyakisia, yoza, ekiZiba*.

666 **kiHEHE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 192 000 verb.

667 **HEIBAN** (DHEBANG), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib*. *Sudan*; 690—2 800 verb. (surse diferite).

668 **HEONESIAN**, după unele păreri gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. malaiopolineziană*. Ar cuprinde gr. oceanic* de E și l. motu*, poate și gr. micronezian*.

669 **ochiHERERO** (otjiHERERO, otyiHERERO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Namibia*; 25 000 verb.

D.: *cimba (himba, simba, tjimba), mbandieru*.

670 **HESPERONESIAN**, după unii autori gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. malaiopolineziană*. Cuprinde gr. filipinez*, indonezian* de V (afară de l. chamorro* și palauană*) și l. austroneziane din C. și S ins. Celebes.

671 **HEWA** (KEWA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000—2 000 verb.

Pare a avea un sistem cu 2 genuri cu slabe elemente de acord.

D.: *yoliapi*.

672 **HEYO** (ARINWA, LOLOPANI, RU-RUHIP), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 1 710 verb.

673 **HIDATSA** (GROS VENTRE, HIRATSA, MINATAR(R)E(E), MINETAREE, MINITAREE, MINITARI, MINNATAREE, MINNETAHSE, MÖNNITARRI), l. amerindiană din fam. siouan*. S.U.A. (Dakota de N); 1 000—2 000 verb.

674 **HIGI** (HIJI, KAMUM, KAPISIKI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 150 000—200 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

675 **HILIGAYNON** (BINISA YANG' ILONGGO, BISAYA DE PANAY, (BISAYA-) PANAY, HILI(LI)GAINA, HILIGAYNA, ILONGO, PANAYAN(O), PANAY-BISAYA, PANAY-HILIGAYNON, PANAY-HILLIGAYNON, VISAYO DE VEST), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez.* *Filipine* (ins. Panay, Negros, Romblon, Mindoro, Mindanao); 2 mil.—4 mil. verb. (surse diferite). A 4-a ca număr de verb. din cele 8 l. „majore” din Filipine — reprezenta în 1960 10,4% (2 817 314) din populația totală de 27 087 685 loc.

L. de tip tagalog*, inclusă în gr. bisayan* și panayan*.

Diferențe dialectale în special de ordin fonetic și lexical. Folosită în învățămîntul primar și de stații de radio locale; în 1965 1 publicație integrală și 3 parțial în H. Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă*.

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

676 **uroHIMA** (kiHEMA, oruHEMA, oruHIMA, oruHUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R.P. Congo, Zair, Rwanda*; 4 000 verb.

677 **HINALUG** (CHINALUGISCH, HINALUGH, KHINALUG, XINALUG(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană); 100—1 500 verb. (surse diferite).

Sistem fonologic complex, apropiat de cel al limbilor caucaziene de NV — ceea ce pune problema clasificării exacte a l. H. 10 vocale orale, dintre care 5 au perechi nazalizate, 37—59 consoane (lungi, glotalizate, palatalizate), 2 semiconsoane. Accentul pe prima silabă a radicalului. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

678 **HINDI** (~ DE VEST, HINDUST(H)ANI, KHARI BOLI, URDU), l. indo-europeeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*

central. *India* (Uttar Pradesh, Madya Pradesh, Punjab), emigranți în *Africa*, *Guyana*, *Surinam*, *Fiji*, *Mauritiu*, *Trinidad*; 60 mil. — 185 mil. verb. (surse diferite). Folosită și ca l. secundă. Considerată a 5-a l. din lume ca număr de verb. L. națională oficială în *India* din 1965 (introdusă treptat din 1950; până în 1975 alături de engleză*). Numele de la cuvântul persan* *hindi* „indic”.

10 perechi de foneme vocale, după altă părere 5 scurte orale, 4 nazale, 8 lungi. Nazalizarea vocalică fonologică; *hæe* „ei sint”/hae „el, ea este”, 40 consoane. Opoziție de aspirație la ocluse surde, după unii și la sonore. Ocluse retractate mai curind decât retroflexe. Opoziție *ɕ/s* (o singură sibilantă); *ŋ* numai în vorbirea îngrijită; opoziția *ɖ/r* în împrumuturi (în special din sanscrită*). 2 semiconsoane. L. aglutinantă cu un sistem polar de clase; urme de flexiune; componentă polisintetică. Considerată l. indică cea mai analitică (relațiile dintre cuvinte și grupuri de cuvinte exprimate prin desinețe și particule — postpoziții). 2 genuri, 2 numere, 2 cazuri: direct (nom. — ac.) și oblic. Adjectival atribut sau nume predicativ se acordă cu numele la care se referă. Păstrează unele verbe neregulate. Construcții ergative: subiectul logic al verbului tranzitiv este marcat prin particula *ne* (indicând funcția de agent) la formele verbale compuse cu participiul trecut. **H.** s-a îndepărtat de tipul indic — construcții asemănătoare celor din l. turcice* (tendența de a determina un substantiv prin grupuri de cuvinte atributive antepuse; verbul marchează sfârșitul propoziției). Topica normală: (circumstanțial de timp și loc) (atribut) subiect — obiect în „dativ” — obiect în „acuzativ” — determinare adverbială — predicat. Elemente arabe* și persane* în morfologie și lexic.

D.: *bangaru* (*chamarwa*, *desari*, *deswali*, *hariani*, *jati*, *jatu*), *braj bhasha* (*antarvedi*, *antarvedi*, *braj bhakha*), *bundeli* (*bundel khandi*), *hindust(h)ani* (*hindoustani*), *kanauji*. Unele l. indice independente au fost considerate în trecut d. ale l. **H.** 3 varietăți literare cu subd. vorbite: *hindi* (~ înaltă, ~ literară, ~ scrisă în *nagari*, ~ standard) — l. „purificată” de elementele persane și arabe și îmbogățită cu cuvinte sanscrite (de unde au rezultat numeroase dublete); *dakhini* (scrisă cu caractere arabé, dar neinfluențată de persană); *urdu**. Raporturile **H.** — *urdu* insuficient clarificate — în trecut se considera că formează o singură l. Numele *hindustani*, creat în 1787 de englezul Gilchrist, era dat acestei l. *hindi-urdu* (numită astfel după cele 2 variante literare ale sale — **H.** și *urdu*, bazate pe același d.). **H.** literară modernă — dezvoltată după 1800 pe baza d. *khari bôli*. Forma **H.** de *bazaar* (*hindi*, *chal(t)u*, *laghu hindi*) — rol de *lingua*

franca. Diferențe gramaticale mai mici decât în cazul altor l. indice între l. colocvială și cea îngrijită. Literatură din sec. 12 (poezie; proză abia din sec. 19). L. modernă a științei și culturii (adoptarea ca l. națională a pus problema dezvoltării diferitelor terminologii).

Scrisă în alfabetul *nagari* derivat din scrierea *devanāgarī*. Vocala *a* [Δ], care apare frecvent după consoane, este înglobată în semnul corespunzător consoanei, absența ei fiind indicată printr-un semn special; pentru toate celelalte vocale există semne separate.

Influență asupra structurii limbilor munda*, a lexicului l. tibetane*. Cuvinte din **H.** intrate în diverse l., de unde au ajuns și în română*, de ex.: (*foc*) *bengal*, *culi*, (*gloanțe*) *dum-dum*, *iută*, *mangustă*, *paprica*, *peper*, *polo*, *punch*, *șampon*, *tanc*.

679 **HINNA** (HINA, HUNNA, PILIMBI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 4 350 verb.

680 **HIOTSHUWAWU** (TSHUWAWU, TY(H)UWA), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Botswana*; 9 587 verb.

681 **HIOWE**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

În varietatea *wourei* 6 vocale, 9 consoane (oclusivă și fricativă glotale), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

682 **HITITĂ** (HAT(T)I, HETHITISCH, HITITĂ CUNEIFORMĂ, HITTITE, KEIL-SCHRIFT-HETHITISCH, NESCHANISCH, NESIAN, NESISCH, NÉSITE), l. indo-europeană* dispărută din ram. anatoliană. *Asia Mică* (Anatolia, Capadocia), milen. 2 î.e.n. Un popor *hittim* este menționat în *Biblie*. Denumirea indigenă după vechiul oraș Neša (Nesas). *Hatti* (*chatti*, *hatti*, *protohatti*) — numele unei l. vechi ne-indo-europene asianice, impropriu folosit și pentru **H.** După unele păreri ar aparține unei ram. *proto-anatoliene*, paralelă cu cea proto-indo-europeană — ambele derivate din proto-indo-**H.**; după alți autori ar fi o l. din gr. european, adusă în Anatolia de o invazie.

L. indo-europeană cel mai recent descoperită (descifrată de B. Hrozný în 1916). Încadrată în această fam. pe baza formelor — majoritatea lexicului ne-indo-european (eventual substrat *hatti*, atestat prin marea număr de nume proprii conservate). Aparține tipului vechi de l. indo-europene. Caracter arhaic — foarte importantă pentru compararea l. din această fam. (textele **H.** reprezintă cele mai vechi atestări ale unei l. indo-europene). Ar fi fost o l. de tip *centum*.

A fost foarte răspândită în *Asia Mică* — rol de l. „nobilă” a unui vechi imperiu înfloritor. S-au păstrat mii de tăblițe datând din sec.

19–14 i.e.n., descoperite în C. Turciei, la Boğaz-Köy (E de Ankara) — texte oficiale (anale, edicte, tratate, corespondență regală), religioase (ritualuri, rugăciuni, mituri; prevestiri) și juridice (coduri); 2 scrisori descoperite în Egipt, la Tell El-Amarna; câteva vocabulare *sumeriano-akkadiano**-H.

Folosea silabarul cuneiform akkadian (l. impropriu numită „hitită” *hieroglifică* era o l. distinctă de H. propriu-zisă, numită, după scriere . . . cuneiformă”).

683 **HLOTA** (KANTSIL, KYŃ, KYONTSŪ), LHOTA, MIKLAI TSONTSŪ), l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 18 500–22 000 verb.

684 **HMAR**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 000–5 500 verb.

685 **HO** (LANKAKOL), l. din fam. austroasiatică *, ram. munda * sau d. al l. mundari *. *India* (Bihar, Orissa); 75 000–600 000 verb. (surse diferite).

A folosit scrierea indică * *devanāgarī* și alfabetul latin *. Scrierea H. — creată prin adaptarea principiilor scrierii *devanāgarī* (forma literelor — de origine necunoscută). Periodice.

686 **HOCAN**-(COAHUILTECAN) (HOKALTECAN), *phylog* de l. amerindiene format din 14 l. și 6 fam. (*palainhihan* 2 l., *pomo* 7 l., *tequistlatecan* *, *tlapanekan* *, *yanan* *, *yuman*); *America de Nord*.

Unele l. (*pomo*) specifică prin prefixare instrumentul acțiunii: *phi-de* „a se deplasa tatonând cu un băț”, *phu-de* „a se deplasa suflând”, *pha-de* „a se deplasa împingând cu capătul unui băț”.

687 **HIHOLOHOLO** (GUHA, kiHORO-HORO, KALANGA), l. din fam. nigero-congoloză *, gr. Benue-Congo *. *Zair, Tanzania, Uganda*; 2 000 verb.

688 **HIHOLU** (kiHOLO, HUNGO), i. din fam. nigero-congoloză *, gr. Benue-Congo *, considerat l. sau d. al l. kongo *. *Angola, Zair*; 12 000–66 000 verb. (surse diferite).

689 **HOPITU** (MOQUI, SHINUMO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan *. *S.U.A.* (Arizona N); 4 800 verb.

12 vocale (6 lungi), 27 consoane, 4 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică CV(C). Topică: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Formele verbale redau validitatea acțiunii exprimate de verb (asemănătoare aspectului și timpului): *wari* „el a alergat, alergă (acum)”, *warikūwe* „aleargă” (face parte dintr-un grup de alergători) și *warikni* „el va alerga” (eveniment anticipat). Clasificări semantice care au atras atenția: un singur termen pentru „avion”, „aviator”, „insectă

zburătoare”, dar *pābe* „apă în natură”, *kēgi* „apă într-un recipient”.

690 **HOTENTOTĂ**, l. din fam. khoisan *, gr. sudafrican. Unii cercetători susțin că e o l. *hamitică* (cu amestec boșiman *) sau cel puțin puternic influențată de l. *hamitice*, în timp ce alții resping total această teorie. *Africa de Sud*; 80 000 verb. Numele dat de olandezi (*hottentut* „bilăială”) — se explică prin impresia produsă de prezența clicurilor în H. Vorb. H. Sint un tip metisat (negri amestecați cu cușiți). Se ocupă de creșterea vitelor și a caprelor.

Caracteristica cea mai importantă (comună cu boșimana) este de natură fonetică: existența clicurilor cu valoare fonologică. Sint consoane a căror mișcare de deschidere este însoțită de o inspirație și nu de o expirație; se aseamănă cu interjecțiile căruțașilor (Ludovic de Vartema, care l-a însoțit pe Vasco da Gama în Mozambic, le compară cu sunetele celor ce minau măgarii în Sicilia). 4 tipuri fundamentale de clicuri (labial, dental, cerebral, lateral); apar numai la inițială. Frecvența clicurilor și ponderea lor în economia l.: 70% din rădăcinile verbale, substantivale și adjectivale încep cu clicuri (în texte frecvența cuvintelor începătoare cu clicuri este mai mică din cauza numărului mare de particule gramaticale fără clicuri). Totuși și frecvența în text este mai mare decât în boșimană (44% față de 16–30%). Vocalele au 4 grade de cantitate (lungi, scurte, normale și mute), fără valoare fonologică. Nici un cuvânt nu poate începe cu r sau l. Silabele sint constituite din 2 vocale și o consoană la mijloc (caz foarte rar în alte l.). H. are tonuri (*nama* are 6, *ikora* 4). Substantivul are 3 genuri (masc., fem. și nedefinit), 3 numere (sg., dual și pl.), cazul vocativ, forme subiective și obiective. Cele 3 genuri au sufixe speciale: -b (masc.), -s (fem.), -n (nedefinit, comun): *k'oi-b* „bărbat”, *k'oi-s* „femeie”, *k'oi-ī* „ființă umană”. Se pare că la origine -b, -s indicau o clasă a obiectelor mari, respectiv mici (*hēi-b* „arbore” — *hel-s* „tufiș”, *chui-b* „stincă” — *chui-s* „piatră”). Pronumele personal are o structură complexă, cu forme distincte pentru masc., fem. și comun (neutru), sg., pl., dual, inclusiv și exclusiv (pers. 1 dual și pl.), subiectiv, obiectiv și vocativ (pers. 2). Pronumele demonstrative disting 3 grade de depărtare, diferențiate prin natura vocalei radicale: apropiere de cel ce vorbește (*nē*), apropiere de cel căruia i se vorbește (*xnā*) și depărtare (*noū*). Numeralul: *goro* „5”, „inseamnă „toată mina”, *qnāni* „6” = „degetul mare (de la mna a doua)”, *gēi dlsi* „100” = „marele zece” *cgām-gēi-dlsi* „200” = „2 mari zece”. Verbul are forme numeroase pentru indicarea modului, timpului și aspectului. Timpurile și alte modi

ficări de sens ale verbului se exprimă prin particule care stau după pronume.

Numeroase i. subordonate cu statut de i. sau d. După unii ar include și boșimana. Forme verbale speciale pentru exprimarea unor valori ca aplicativul („pentru”) marcat prin *-ba*, directivul („spre”) marcat prin *-ri*, diminutivul marcat prin *-ro* etc. Negația se plasează în poziție finală și are forme diferite după timpul și modul verbului (*tamá* pentru prezent, *tite* pentru viitor, *tá* pentru imperativ) sau după natura propoziției (principală regentă a unei subordonate cu un anumit mod, subiect exprimat prin pronume negativ). Obiectivul nu înseamnă numai funcție de complement direct, ci poate fi și nume predicativ, iar în unele tipuri de propoziții (interogative, exclamative, optative) chiar și subiect. Particule postpuse joacă rolul prepozițiilor și al conjuncțiilor. Acțiunea complexă este adesea analizată în inversele sale componente, de unde o suită de verbe: *znou-zkú*, lit. „a lovi a se sparge” = „a se sparge în bucăți”, *ggáo-xná*, lit. „a tăia a cădea” = „a tăia cu cuțitul”, *nĩ-ga-ga*, lit. „a face a nu fi a nu fi” = „a reduce la zero”. Aproape jumătate din vocabularul H. este asemănător cu cel din boșimană.

H. a influențat limbile bantou* de sud-est vorbite de populațiile care i-au împins pe hotărâți în S continentului african.

691 HOAILOU (AJE, AJI(E), AJIĚ, /a^N-j/, HOAILOU, HOAILUN, WAI(LU)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (S); 4 150 verb.

10 vocale orale (4 grade de deschidere), 10 nazale (nu se neutralizează după consoane), 25 consoane. Silabe deschise, cu accent. Fraza segmentată în sintagme cu melodie ascendentă. Numai 2 serii de indicatori de persoană (cu distincție sg.-pl., inclusiv-exclusiv); un pronume personal subiect (începe sintagma predicativă); după verb urmează numele cu rol de subiect, precedat de o particulă și alt pronume, care poate fi sufixat la verbe tranzitive (ca obiect) sau substantive (ca posesiv).

D.: *arkhá*, *houailou* (Voegelin); după CTL, /a^N-j/ ar cuprinde 2 d. și 2 l. pe cale de dispariție, printre care /ara/.

Listă de cuvinte publicată în 1897. Texte religioase, folclorice, publicație periodică până în 1936.

692 HRANGKHOL (HRANGCHOL, HRANKHOL, RANGKHÖL), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 8 500 verb.

693 HRE (DÁ VÁCH, DÁVAK), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam*; 80 000 verb.

D.: *crêg* (*kare*), *hrê*, *rabah* (*tava*), *taljang* — poate și *triêng* (*striêng?*) — sau d. al l. jeh*.

694 HROY (BAHNAR (CHAM)), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V, subgr. chamic*, după alte păreri din fam. austro-asiatică*, gr. mon-khmer*, subgr. bahnaric*. *R. S. Vietnam*; 6 000—10 000 verb.

Cuvintele sint invariabile. Ideea de plural se exprimă cu ajutorul unor determinanți cu sens colectiv. Frecvența acestor combinații la pronume și contractările care s-au produs au dus la forme de dual sau de pl. (inclusiv sau exclusiv pers. 1 și 2) care nu mai sînt analizabile. Numeralul nu se adaugă direct substantivului, ci prin intermediul unor „numerative”, ca în chineză*: *bar ge ka* „doi pești”, lit. „două boabe pește”.

Vocabularul actual este rezultatul unei derivări mai active odinioară (prefixele sau infixele se adăugau direct bazei). Prefixele transformau nume sau verbe intransitive în verbe tranzitive sau cauzative, formau nume de agent sau de instrument ori verbe intransitive sau reflexive, nume de rudenie, de animale, plante. Infixe împreună cu prefixe formează în l. actuală verbe reciproce. Infixele nazale — foarte productive, formează mai ales nume de la verbe.

Nu a avut scriere proprie — cunoscută numai din notații moderne.

695 HUASTEC(Ă) (GUASTECA, GUASTECO, GUEXTECA, H(O)UASTÈQUE, HUASTECAN, HUASTECO, HUASTEK(A), HUAXTECA, HUAXTEQUE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz, San Luis, Potosí, Oaxaca); 60 000 verb. (6 500 monolingvi).

10 vocale (5 lungi), 19 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic.

D.: *potosino*, *veracruzano*.

696 HUAVE (GUAVE, GUAVI, HUAVEAN, HUAVI, HUAZONTECO, WABI), l. amerindiană din *phylum* penutian*. *Mexic* (Juchitlan, Tehuantepec); 6 000—7 000 verb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 16 consoane, 2 semiconsoane.

697 HUICHOL(A) (CUACHICHIL), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. *sonoran*. *Mexic*; 4 000—5 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri. Structura silabică CV(C).

698 HUKWE (BOȘIMANĂ NEAGRĂ, GLANDA-KHWE, IHUKWE, XŪ(KHVE), KXOE, (MBARA)KWENGO, SCHEKERE, VAKWENGO, VAZAMA, ZANA), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Angola*, *Namibia*; 7 000—12 000 verb.

699 **HULI** (HULIDUNA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 54 000 verb. (1960).

D.: *huli, huliduna*.

700 **KIHUNDE** (ruKOBİ), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kiTembo*, fie l. înrudită. *Zair*; 33 500 verb.

701 **HUON** (~PENINSULA), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. *Papua-Noua Guinee* (pen. Huon); 71 500 verb. Cca 24 l., în LL 16: burum, dedua?, kâte, komba, kosorong, kovai, kube, mape, migabac, mindik, momolili, nabak, ono, selepet, timbe, tobo.

Asemănare tipologică și structurală considerabilă, în special în morfologia verbului. Absența accentului și a tonurilor cu rol fonologic. Oclusive labio-velare (absente în selepet*). Fenomene de *sandhi* extern care implică aceleași cupluri de foneme în toate l. în care se produc. Preponderență foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana și de obicei și numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe. Dual la mărcile de persoană. Verbe mediale în toate l. Sufixul lor indică dacă verbul următor are sau nu același subiect; cele la care este marcată non-identitatea subiectelor suferă schimbări în persoană și număr (cel mai adesea un singur sufix exprimă ambele categorii). Pers. 2 și 3 non-sg. identice la formele

verbale finale și mediale. Negația la verbe indicată printr-un prefix sau un clitic prepus. Într-o serie de l. distincție între forme de imperativ imediat și ulterior. Marca interogației însoțește verbul. 2 clase de substantive — care apar legate de mărci de posesie și libere. O clasă de forme ale pronumelor apar legate de anumite verbe tranzitive care indică obiectul direct al altor verbe la care sint afixate. În toate l. pot fi identificate 3—4 clase de verbe. Topica în sintagma nominală: substantiv-adjectiv-numeral-demonstrativ. Prepozițiile sint adesea înglobate, în poziții anumite, în interiorul altei propoziții.

702 **HVARȘINĂ** (CHWARSCHI, HVARȘI, KHVARȘI, XVARȘINSKIJ, XVARȘI), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 1 000—1 800 verb. (surse diferite).

În d. *inxok(v)ari* 6 vocale orale cu perechi nazale și 5 vocale faringalizate, 36 consoane (unele consoane labializate-glotalizate), 2 semi-consoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *hvarși, inxok(v)ari*. Ca l. literară se folosește avar*.

703 **HWELA** (HUELA, KWELA-NUMU, VUELA, VWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildes*; 50 000 verb.

704 I 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. i* 2. R. P. Chineză (prov. Yunnan = Yün-nan, Sichuan = Szechwan = Szu-ch'uan, Guizhou = Kweichow = Kueichou, Guangxi-Zhuang = Kwangsi-Chuang = Kuang-hsi).

6 gr. de d.: *de N, E, SE, V, S, C.*

Unii vorb., mai ales șamani, folosesc un sistem de scriere silabică cu caractere asemănătoare celor chineze*. Alfabet creat în 1960. Periodice, cărți, manuale — l. folosită în învățămînt.

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. 6 l., în LL 3: hani, i 1., nahsi.

705 IAI (IAAI, (WEN) YAI), l. din fam. austroneziană*, gr. melaneziană*. *Noua Caledonie* (ins. (O)uvéa — arh. Loyauté = Loyalty); 1 000 verb.

10 (11) vocale (4 grade de deschidere) cu perechi lungi; 34 (31) consoane în poziție inițială, numai 8 în poziție finală (ca și în limbile din N Noii Caledonii); 3 semiconsoane (*w* poate fi și surdă). Accent inițial. Structura silabică (C)V(C). Morfologie apropiată de cea a limbilor din extrema nordică. Alternanțe vocalice la verb. Marca pronominală de subiect amalgamată cu particula aspectuală care urmează. Numele posedat însoțit totdeauna de forma absolută a numelui: *umök uma* „casa mea”, lit. „casa eu casa”. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Topica: subiect-verb-obiect (subiectul nominal plasat de obicei între verb și complementul direct nominal), substantiv-adjectiv.

Liste de cuvinte publicate începînd din 1850. Ortografie nesatisfăcătoare.

Mai multe împrumuturi din engleză* și pidgin-English* decît din franceză* — deși aparține unui teritoriu de peste mări al Franței — deoarece primele traduceri au fost făcute de misionari englezi.

A influențat lexicul și fonetica francezei vorbite în insulă.

706 IAKUTĂ (JAKUT, SAKKA, YAK(O)UT(E)), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Iakută); 250 000—326 000 verb. (surse diferite). Cea mai estică l. turcică — izolată.

8 vocale cu perechi lungi, 19 consoane, 2 semiconsoane (*y, ʃ*). Evoluții foarte aberante. Trăsături

comune cu *vechea oguză, vechea uigură, tuvină*, hakasă*, bașkiră**.

D.: *dolgan* (sau l. separată), *iakut*. L. literară dezvoltată după 1917.

Influența l. mongole* și evenki* în vocabular, fonetică, structura gramaticală.

Din 1940 alfabet bazat pe cel rus*, cu 5 litere suplimentare.

Termenul *taiga* provine din I.

707 IATMÛL (BIG SEPIK, IATMUL), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 7 887 verb.

În d. *nayura* 3 vocale, 10 (11) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *nayura (nyaura)*, poate și *sawos** — sau l. separată.

708 IBANAG, l. din fam. austroneziană*, gr. filipineză*. *Filipine* (ins. Luzon, Babuyan), 150 000—300 000 verb.

6 vocale (și *ā*), 15 (16) consoane; accent fonologic.

D.: *agta de V, ibanag, itawes*.

Folosită în învățămîntul primar, sporadic în presă.

709 IDIȘ (EVREJSKIJ, JIDDISCH, JUDEO-ALLEMAND, JUDEO-GERMAN, JÜDISCH-DEUTSCH, YID(D)ISCH, YIDISH), l. indo-europeană* din ram. germanică* de V. U.R.S.S. (E), R. P. Polonă, R. S. România, R. P. Ungară, Franța, Marea Britanie, Belgia, Italia, R. F. Germania, Elveția, Olanda, Austria, R. S. Cehoslovacă, S.U.A., Canada, Argentina, Mexic, Israel; 1 mil. (ca l. maternă) — 5 mil. verb. (surse diferite); pînă la al 2-lea război mondial 10—12 mil. verb. (surse diferite) — cca 2 treimi din evrei vorbeau sau cel puțin înțelegeau I.; în prezent tendința de limitare la rolul de l. de conversație în interiorul comunității, în celelalte domenii abandonată în favoarea l. dominante în fiecare țară. Denumită după cuvîntul I. *yidish* „evreiesc”.

L. distinctă de germană*; rezultatul fuziunii unor elemente diferite (în special germane și ebraice*, cum și slave*), avînd și trăsături proprii; considerată de unii l. mixtă (comparabilă cu malteza*); socotită corespondentul germanic al *udeospaniolei*.

A conservat în general (mai fidel decît germana modernă) sistemul fonetic al germanei

medievale din care derivă — în special în vocalism și prin prezența spirantei velare și absența spirantei palatale. Influență slavă redusă în fonologie. 5 vocale (sistem de tip 3 × 2), 20 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*), accent inițial în varietatea din U.R.S.S. În Ucraina și România inovații fonologice comune cu ucraineană*, româna*, bulgara*. Influență ebraică-aramaică* în morfosintaxă. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv. Influență slavă în sintaxă, frazeologie și formarea cuvintelor (diminutive). S-a îndepărtat de modelul german, abandonând modificarea topicii în propozițiile subordonate și distincția tare/slab în flexiunea adjectivală și dobândind elemente de aspect verbal; pentru exprimarea noilor categorii folosește morfeme de origine germană. În vocabular 80% cuvinte din germana centrală (unele elemente din germana *de sus* și *de jos*), elemente ebraice (cuvinte și expresii) și slave (din rusă* și bielorusă*, polonă*, ucraineană*) cîte 10%. Din ebraică termeni din domeniul religiei, comerțului, nume de rudenie, însușiri, diviziunile timpului, nume proprii de persoane etc. — substantive, adjective, verbe, adverbe, particule; din l. slave nume de meserii, unelte, băuturi, unele nume de plante și animale, fenomene meteorologice, termeni din domeniul dreptului și administrației ș.a. — substantive, adjective, verbe. Alte împrumuturi din lituaniană*, română, engleză*, în funcție de zonă. Termeni de cultură generală de origine greacă* și latină*. Ambivalență stilistică a elementelor ebraice în vocabularul oamenilor instruiți sau în argou.

2 gr. de d.: *de E* (de la G. Finic la M. Neagră și de Azov; influențe baltice* și slave) și *de V*, cu diferențe în special fonetice și lexicale (conservă din germană unele cuvinte diferite, care au suferit evoluții semantice divergente); zonă de tranziție. În gr. *de V* — 2 tipuri de varietăți regionale, unul influențat de d. *șvab* și *alemanic* (în Alsacia, Elveția, Belgia, Olanda), celălalt de d. *bavarez* (în Ungaria, Cehoslovacia, Austria; după al 2-lea război mondial doar insule lingvistice). În gr. *de E* — d. *de N* (în R.S.S. Bielorusă, R.S.F.S.R.), foarte apropiat de gr. *de V* și de germană în sistemul fonetic (în special în vocalism), baza l. standard; d. *de C*. (*de S*) (Polonia) și o varietate cu puternică influență slavă.

Prima atestare databilă — 2 versuri din 1272—1273 într-un manuscris din Worms; documente mai numeroase începînd de la sfîrșitul sec. 14. A luat naștere în grupurile de evrei stabiliți pe cursul mijlociu al Rinului, ca d. *iudeo-german* bazat pe germana centrală și *de sus medie*, dezvoltat independent în sec. 12—13 din cauza izolării sociale și culturale a evreilor. Din sec. 14—15 puternic influențat de

ebraică — folosită ca l. sacră, l. de cultură și învățămînt și l. standard literară, și rămasă și ulterior un izvor permanent de îmbogățire a l. I. Răspîndită prin emigranții evrei în diferite țări (în unele a venit în contact cu l. slave). În sec. 18 devenise practic l. tuturor evreilor din E. Europei. 3 perioade în istoria l. și literaturii I.: *veche* (sec. 12—1500), *medie* (1500—1750) și *modernă* (după 1750). A devenit l. scrisă din necesitatea de a face diferite scrieri accesibile femeilor, care nu știau ebraica. L. literară în special din sec. 16 — literatură la început religioasă și didactică, apoi beletristică, publicistică (comparabilă cantitativ și calitativ cu literaturile scrise în marile l. de cultură din Europa).

Folosește scrierea ebraică, notînd însă și vocalele (prin puncte, semne consonantice); scrisă de la dreapta la stînga; 2 variante: pătrată (texte religioase) și cursivă. Pînă în sec. 19 multe variante ortografice (chiar în tipărituri); unificare ortografică (2 sisteme — din U.R.S.S. și din V. Europei).

Împrumuturi I. în diferite l. (direct sau prin intermediul altor l.) ca engleza, franceza*, româna etc., în l. standard dar în special în vorbirea familiară sau în argouri.

710 **IDOMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 250 000 vorb.

7 vocale.

D.: *agatu, igumale, okwoga, otukpa, otukpo*. Scrisă cu alfabetul „Africa”.

711 **IFUGAO** (IFUGAW, IPUGAW), gr. de l. sau l. din fam. austroneziană*, gr. filipineză*. *Filipine* (ins. Luzon); 70 000—100 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *amganad* 5 vocale, 11 consoane, 1 semiconsoană (*w*).

Considerat fie gr. care ar cuprinde l. *hangluglu, kalanguya, kianga(n)* (*gilipanes, ifugao central, pure ifugao, quiangan(es)*) și *may(a)oyao* (*mayawyaw, pungianes*), fie o singură l., cu d.: *kiangan, lagawe (lagawi), may(a)oyao* și *silipan (alîmit, ifugao de V, sub-ifugao, tokukan-asin)*.

712 **IGALA** ((I)GARA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 100 000—294 000 vorb. (surse diferite).

713 **IGBIRA** (EBIRA, GBIRA, IGBIRRA, KWOTTO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 150 000—180 000 vorb. (surse diferite).

7 vocale.

D.: *hima, igu, panda*.

714 **IGBO** ((I)BO, ISWANA) l. l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). Grupată uneori cu efik* din gr. Benue-Congo* sub denumirea

igbo-efik. Nigeria; 3 mil.—8 mil. verb. (surse diferite). L. semioficială în Nigeria (E), în prezent în expansiune, dar întâlnind opoziția verb. de l. efik-ibbio* și ijo*. Folosită în administrație, școală, presă și la radio. S-a încercat elaborarea unei l. I. comune pentru o arie foarte întinsă și foarte diversificată din punct de vedere lingvistic din S. Nigeria, dar ideea a fost abandonată deoarece n-a fost făcut un studiu lingvistic și antropologic pe teren al faptelor pentru a asigura bazele acestei tentative.

8 vocale, 53 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază. Armonie vocalică de un tip special (incrucișat), existent în foarte puține l. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Numeroase d., purtând numele orașelor în apropierea cărora se vorbesc.

Ortografie recentă: alfabetul „Africa”, la care s-au adăugat semne diacritice pentru marcarea vocalelor deschise.

2. subgr. format din l. *ekpeya*, I. și *izi*.

715 IHA (KAPAU), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 5 500 verb.

Conjugare sufixală. Sistem de clase nominale. Probabil lipsesc formele pronominale legate.

716 I^oIAA (I^o(I)AA, I-IA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 1 000 verb.

717 IJØ (AKASA, AKRIKA, DJO, ID'Ø, IJAW, IJØH, IJØ), l. din fam. nigero-congoleză* inclusă în gr. kwa* (CTL) sau constituind singură un subgr. aparte (*nigerian de jos*) în clasificarea MC. *Nigeria* (E); 500 000 verb.

17 vocale (8 nazale), 21 consoane. 2 tonuri (înalt, jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(N). Clasele nominale se caracterizează prin prefix vocalic, sufix silabic sau prin amândouă procedeele deodată: *ko-mq* „ființă umană”, pl. *a-ke-me*; *o-we-bq* „om”, pl. *o-wi-ma*. Pl. substantivelor se formează prin schimbarea, adăugarea sau suprimarea prefixului, schimbarea sufixului, modificarea vocalei radicale sau a tonului sau prin toate procedeele la un loc: *te* „arbore” — pl. *a-te*; *ware* „casă” — pl. *a-ware*; *ko-mq* „ființă umană” — pl. *a-ke-me*; *i-prq-bq* „femeie” — pl. *erema*; *a-ka* (ton înalt) „dinte” — pl. *a-ka* (ton jos). Topica: subiect-verb-obiect; substantiv-adjectiv.

În regres în fața l. *igbo**.

Scrierea latină* folosită și pentru *yoruba**.

718 IKULU (AN(KULU), IKOLU, (BA)N-KULU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**, considerat fie d. al l. *katab**, fie l. înrudită. *Nigeria*; 5 594 verb.

719 *chILLA* (S(H)UKULUMBWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Zambia*; 130 000 verb.

720 ILOCANĂ (ILOCÁN, ILOC(AN)O, I-LOKAN(O), ILOKO, ILUKANO, SAMTOY), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — prov. Ilocos, ins. Babuyan, Mindanao, Mindoro), S.U.A. (Hawaii); 3 mil.—4 mil. verb. (surse diferite). A 3-a dintre l. „majore” din Filipine; în 1960 cei 3 158 560 verb. de l. reprezentau 11,7% din populația totală de 27 087 085 loc.

Formează împreună cu pangasinan* gr. *nordic* (tipul *iloko*). 2 pronume enclitice la pers. 3 pl. nominativ, care se comportă diferit în sintaxă: unul apare numai ca subiect al propozițiilor pasive, celălalt numai ca subiect al propozițiilor active sau non-verbale. Cel puțin 5 feluri de pasiv, formate cu afixe. O propoziție poate avea 2 subiecte și nici un predicat, sau nici un subiect și numai un predicat. Predicatul ocupă prima poziție, subiectul a doua.

L. de comunicare mai largă în relațiile comerciale, în special în N ins. Luzon. Folosită în învățământul primar și de stații de radio locale; în 1965 14 publicații integrale și 13 parțial în l. D. diferențiate în special fonetic și lexical. Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă*.

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

721 ILONGOT (IBILAN, ILUNGUT, ITALON, LINGOT(ES)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 7 640 verb.

D.: *abaká* (*abacá*), *egongot* (*egongut*), *ibalao* (*abaká*, *ibilao*, *ibilau*), *italon*, *iyongut*.

722 INDIC (INDO-ARIAN, ~ MODERN, NEO-INDIC, SANSCRITIC), gr. de l. indoeuropene* din ram. indo-iraniană*. *India* (N, C.), *Pakistan*, *Bangladesh*, *Nepal*, *Afganistan*, *Sri Lanka*, *Maldiva*, emigranți în *Africa*, *Oceania*, *America*; 360 mil.—430 mil. verb. (surse diferite), foarte mulți bi- și plurilingvi. Strămoșii verb. l. I. actuale își spuneau *arya*. Constituie gr. de E al ram. indo-iranien. Mare diversitate de l. și d. Subgr.: *central*, *de E*, *de N* (*himalaian*, *pahari*)*, *de NV*, *singhalez-maldavian* (insuficient caracterizate din punct de vedere lingvistic) și *dardic**; 3 l. nelcădate în aceste subgr.: *kosali**, *marathi**, *țigănească**. 8 l. cu peste 10 mil. verb.; 10 l. I. printre cele 14 l. regionale oficiale în India. Prima gramatică comparată a l. I. moderne (1872—1879) este datorată lui John Beames.

Trăsături comune cu l. iraniene*, dar și deosebiri (dezocluziunea sau spirantizarea consoanelor — numai în mică măsură; extinderea cerebralizării consoanelor; tratament diferit al lui *ə* în silabă interioară — dispărut în l. I. — și al gr. *-wy-). L. moderne prezintă deosebiri importante față de sanscrită* în fonologie (apa-

riția consoanelor retroflexe — atribuită substratului dravidiene* —, a opoziției de aspirație, a nazalizării vocalelor) și sistemul gramatical (tendința spre analitism: simplificarea flexiunii nominale, reducerea genurilor de la 3 la 2, a cazurilor de la 8 la 2 (nominativ și oblic), apariția postpozițiilor, plasarea verbului la sfârșitul propoziției — în special în hindi*) — au devenit tipologic asemănătoare cu l. turcic*.

Strămoșii vorb. de l. I. s-ar fi stabilit în NV continentului indian prin 1 000 î.e.n. Trecind prin stadiul *avhaṭṭh* se dezvoltă în sec. 11 — 12 l. I. moderne, despre care se crede că derivă dintr-o l. I. unică, a cărei formă veche o constituie sanscrita (ipoteza provenienței l. din N Indiei din sanscrită a fost formulată pentru prima dată de William Carey) și a cărei formă medie este reprezentată de l. pâli* și de formele literare arhaizante uzuale numite *prākṛit* (*pracrit*, *prākṛit*) (< sanscr. *prākṛti* „natură”): *ardhamāgadhī* (*ardha-magadhi*), *āvanṭā* (*avanti*) *māgadhī*, *māhārāshṭrā* (*māhārāshṭri*), *s(h)aurasenī* (*çauransenī*). După unele păreri, l. I. ar deriva din forma *vedică*, după altele din cea *clasică* a l. sanscrite. După unii autori, formele numite *prākṛit* ar sta cel puțin în parte la baza l. I. moderne, în timp ce alți autori neagă legătura dintre l. I. și forma de *prākṛit* din reg. respectivă, apropiind l. I. moderne mai curând de d. medii tirzii numite *apabhṛāsā* (*apabhṛāsā*) (considerate forme tirzii de *prākṛit*). Originea l. I. este greu de precizat deoarece formele literare, după ce au încetat să mai fie vorbite, au continuat probabil să coexiste și să se influențeze reciproc în cursul istoriei lor cu d. vii (care își creează la rândul lor aspecte literare). L. I. au suferit în fonetică, lexic, structura gramaticală influențe ale unor l. ne-indo-europene din India — dravidiene (probabil rol de substrat), munda*. Împrumuturi din arabă*, persană*, sanscrită.

2 tipuri de scriere: *brāhmī*, din care derivă scrierea *devanāgarī*, folosită pentru notarea sanscritei și, în diferite variante, a l. I. de N moderne, și *khoroṣṭhī* în NV (de origine arameică*, scrisă de la dreapta la stânga, remaniată după scrierea *brāhmī*), care nu a supraviețuit.

Influență I. asupra unor l. dravidiene (*brahūi**), munda (tendința spre analitism, apariția unor cuvinte de legătură) — dezvoltarea convergentă a l. I. și dravidiene ar duce la formarea unei noi „familii” lingvistice, cu trăsături diferite atât față de l. indo-europene, cât și față de l. dravidiene.

723 INDO-EUROPEANĂ (ARIANĂ, IAFETICĂ, INDO-GERMANICĂ), cea mai mare fam. de l. din lume. Cuprinde majoritatea l. din Europa, multe l. din Asia; s-au extins în Ame-

rica și Australia; răspândite și în Africa și Oceania ca l. secundă; vorbite de cea jumătate din populația globului. Asemănări între unele l. I.-E. îndepărtate observate încă din sec. 17; descoperirea sanscritei* în sec. 18 a fost de o importanță capitală pentru dezvoltarea lingvisticii I.-E.; Fr. Bopp este acela care a stabilit, la începutul sec. 19, principalele trăsături ale l. I.-E. Numele I.-E. (propus de Th. Young în 1814) — denumire convențională bazată pe extensiunea geografică și consacrată prin tradiție, deși nu corespunde întru totul realității (în această arie se vorbesc și l. ne-I.-E., iar l. I.-E. s-au extins și în afara ei). Termenul *arian* limitat actualmente la ram. indo-iraniană*. Denumirea *iafetică* (propusă de H. J. von Klaproth la începutul sec. 19 și combătută de C. R. Pott), corespunzător celei de *hamito-semitică* pentru l. afro-asiatice*, derivă de la numele celui de-al 3-lea fiu al lui Noe, considerat de *Biblie* „părintele rasei albe”. Termenul *indo-germanică*, răspândit de von Klaproth, este încă folosit de lingviști de limbă germană.

Ram. (unele l. și chiar ram. — dispărute): indo-iraniană, baltică* și slavă* (presupusă unitate *balto-slavă*), *italică* (din principala ei reprezentantă, latina*, derivă ram. romanică* actuală), celtică* (presupusă unitate *italo-celtică*), germanică*, greacă*, *anatoliană* (*hitito-luvită*), toharică*, albaneză*, armeană*, eventual și ram. *traco-frigiană* (cuprinzând *traca** și *frigiana*). Ram. *italică* includea, pe lângă gr. latin, și gr. *umbro-sabellie* (cu subgr. *osco-umbrie* (*osco-umbrian*) și d. *sabellie*) și eventual gr. *pre-italică* (denumire improprie, nefiind vorba de i. neapărat anterioare latinei), care cuprindea probabil *ilira*, *raetia* (posibil înrudită cu ram. celtică și germanică), *ligura* (eventual intermediară între ram. celtică și italică), *veneta* (poate apropiată de gr. latin) ș.a. Ram. *anatoliană* cuprindea l. *hitită**, *luvită* (*luviană*, inclusiv *lyciaṇa*), *palaită* (*palaică*) și *lydiană*. Toate aceste ram. cuprate în 2 tipuri — *kenitum* (greacă, italică, celtică, germanică, iliră, toharică, hitită) și *satem* (*satəm*) (indo-iraniana, armeană, slava, baltica, traca, frigiana). În funcție de reflexele diferite ale „guturalelor” (dorsalelor) din I.-E. comună, continuate tot de guturale, respectiv de fricative siflante sau șuierătoare, cf. i.-e. *qh₂tom* > lat. *centum*, avest. *satəm*; cele 2 tipuri se caracterizează și prin alte particularități fonetice, gramaticale și lexicale (există însă și trăsături comune ram. aparținând la tipuri diferite; interferența ariilor explicată prin migrații ulterioare).

Din punct de vedere tipologic, fam. I.-E. pare să constituie o verigă intermediară între l. din N (uralo-altaice*) și cele din S (caucaziene*, semitice*). Are trăsături care se regăsesc în unele sau în altele, dar nu sînt reunite

deci în fam. I. I.-E.: nu au armonie vocalică; consonantismul nu este mai sărac în poziție interioară sau finală decât inițială; cuvintele nu încep obligatoriu cu rădăcina; flexiunea se realizează atât prin afixe cât și prin alternanțe vocalice în radical; alternanțele morfologice libere au rol morfologic; subiectul unui verb tranzitiv este tratat la fel ca subiectul unui verb intransitiv. Alte trăsături: rar l. cu vocale nazale sau distincții tonale care să diferențieze cuvinte (tonul înlocuit prin accent de intensitate în l. germanice, celtice, romanice); opoziție de sonoritate la ocluse; gen natural; sisteme cazuale; *ablaut*; topica devenită în majoritatea l. mai mult sau mai puțin fixă (topica normală: subiect-verb-obiect). L. I.-E. s-au diferențiat foarte mult între ele.

Cele mai vechi atestări — în hitită (cca 1700 î.e.n.). L. I.E. derivă probabil dintr-o l. I.-E. comună (proto-I.-E.) neatestată (ipoteză formulată de la sfârșitul sec. 18), care a fost reconstituită prin metoda comparativ-istorică (August Schleicher a încercat chiar să compună o fabulă în această l.; reconstrucția nu permite însă reconstituirea integrală și concretă a unei l.). Comunitatea I.-E. a primit diferite localizări în spațiu și timp (unitatea inițială pare a fi durat pînă în 3500—2000 î.e.n.). I.-E. primitivă se caracterizează prin varietatea elementelor vocalice — avea pe lingă *e și *o, ulterior și *a (care puteau fi atât scurte cât și lungi); se postulează existența preistorică a 3 foneme „laringale” (confirmată de hitită) care, în combinație cu vocalele *e și *o, ar fi dat naștere înainte de consoană vocalelor *ā, *ē, *ō), ə, eventual și o vocală redusă *o; *y și *w puteau avea realizări silabice (*i și *u), la fel și sonantele, putând fi de asemenea scurte sau lungi; la acestea se adăugau și o serie de diftongi. Consonantismul se caracteriza prin numărul mare de ocluse (cunoșteau opozițiile de sonoritate și aspirație) și existența unei singure fricative (s). Tonul — rol gramatical important. I.-E. primitivă avea o flexiune bogată, cu acord; o disinență putea exprima în același timp mai multe categorii; avea 3 numere (dar importanța dualului era în scădere), 3 genuri (masc., fem. și inanimat), 8 cazuri; verbul avea diatezele activă și medie (indicind că subiectul este interior acțiunii), 3 moduri personale, diferențe de aspect și timp. Mare libertate sintactică (topică liberă); acumulări de termeni în opoziție; folosire largă a formelor nominale ale verbului. Derivare numai cu sufixe. Pe baza lexicului s-au tras unele concluzii privind locul și modul de viață al verb. I.-E. primitive. Diferențiere dialectală încă din perioada de „comunitate”; prin scindări repetate (cu privire la natura cărora nu s-a ajuns la un

consens) au luat naștere diferitele ram. ale fam. I.-E.

724 INDO-IRANIANĂ 1. l. dispărută care s-ar fi detașat din indo-europeana* primitivă către 2500—2000 î.e.n. A rămas probabil unitară timp de 1 mileniu — unitate exprimată în vechile texte indice* și iraniene* prin folosirea termenului unic *ari-*, *ar(i)ya*, *ārya-*, *airya-*. La începutul milen. 2 î.e.n. s-ar fi scindat în iraniana *veche* (comună, primitivă) și sanscrită*. După alte păreri, l. I.-I. ar fi rezultatul unirii temporare a unor d. indo-europene diferite.

2. (ARIANĂ), ram. cea mai orientală a l. indo-europene*. *India, Pakistan, Bangladesh, Afganistan, Nepal, Sri Lanka, U.R.S.S., Iran, Turcia, Siria, Irak, R. P. Chineză*; peste 400 mil.—470 mil. verb. (surse diferite). Unul din ansamblurile de l. cele mai importante din Asia: cele mai multe l.—100, cel mai mare număr de verb. și cel mai înalt ritm de creștere a populației. L. oficiale în 6 state.

Formează 3 gr. inegale: indic*, iranian*, nūristāni*.

L. iraniene și l. indice moderne derivă din iraniana *veche* (primitivă) și respectiv din sanscrită* — l. rezultate din scindarea l. I.-I. primitive unice (vezi mai sus 1.).

Face parte din gr. *oriental* al l. indo-europene, în care i.-e. *k, *g, *gh sînt reprezentate prin semi-occlusive siflante sau șuierătoare (sânsr. *çatam*, avest. *satəm* pentru i.-e. *kṛtom), dar prezintă și unele trăsături lexicale și gramaticale comune cu l. occidentale marginale. I.-I. constituie unitatea cel mai puțin contestată din fam. indo-europeană: l. indice și iraniene au trăsături fonetice și mai ales morfologice originale comune, care le separă net de celelalte ram., prezentînd însă și unele diferențe importante, în special de ordin fonetic.

725 INDOEZIANĂ 1. (BAHASA INDONESIA, MALAEZĂ MODERNĂ), variantă a l. malaeze* moderne. *Indonezia*; l. oficială (din 1965) pentru 125 mil. verb. Prima dintre l. austroneziene* și a 9-a dintre l. lumii ca număr total de verb (ca l. maternă și secundă). Numită *bahasa indonesia* (*bahasa* „limbă”) din 1928.

Dezvoltare divergentă față de malaeză (contact cu l. diferite, influența unor l. europene diferite — olandeza* în Indonezia, engleza* în Malaysia). Deosebiri în pronunțare, utilizarea afixelor, gramatică simplificată — de ex. în sistemul pronominal (reducerea numărului formelor de politețe) și verbal (pasivul înlocuit prin forme de activ). Numeroase diferențe în domeniul vocabularului: deosebiri în lexicul social-cultural, în l. abandonarea unor cuvinte vechi, schimbări de sens, folosirea unor perifraze, crearea unor terminologii moderne prin introducerea unui mare număr de cuvinte din

aite l. indoneziene și din arabă*. Devenită sîngura l. austroneziană standardizată, cu toate atribuțiile unei l. moderne de cultură. În ultima vreme încercări de dezvoltare convergentă a celor 2 varietăți, adoptarea terminologiei internaționale unitare, mai ales științifice și tehnice.

Existența unui foarte mare număr de l. și d. în Indonezia a impus adoptarea unei l. comune, rol pe care nu-l îndeplinea vechea l. oficială, olandeza. Dezvoltarea conștiinței naționale și dobîndirea independenței au dus la alegerea în acest scop a unei l. indigene. Malaeza era la origine l. unui mic procent de vorb. (alte l. indoneziene — javaneza*, sundaneza* — vorbite de un număr mult mai mare de persoane), mai puțin importantă din punct de vedere cultural decît alte l. indoneziene (javaneza, balineza*). Malaeza a învins însă concurența l. regionale și a l. olandeze, fiind aleasă ca l. standard națională datorită poziției geografice favorabile, faptului că este relativ mai ușor de învățat decît celelalte l. din Indonezia (neavînd registre lingvistice atît de complicate și de numeroase în funcție de nivelul social al interlocutorului), că a servit încă din vechime într-o arie foarte largă ca l. comercială și l. religioasă a islamismului. I. s-ar fi dezvoltat dintr-o formă simplificată a l. malaeze folosită ca *lingua franca*, eventual prin creolizarea pidgin-ului malaez *Bazar Malay* (*low Malay*, *Pasar Malay*) utilizat în relațiile dintre indieni și europeni.

Deosebiri față de varianta din Malaysia în convențiile ortografice adoptate (*j*, *tj*, *sj* — după model olandez, față de *y*, *ch*, *sh* — după model englez). Din 1967 ortografie comună simplificată, fără semne diacritice; I. a renunțat la notarea lui *u* prin *oe*.

2. după unele păreri ram. de V a fam. de l. austroneziene* (alături de ram. oceanică* și de eventualul gr. atayalic*). 200 l. Accepția lingvistică mult mai largă decît cea geografică; pe lângă l. din Indonezia cuprinde și l. austroneziene din *Madagascar*, *Filipine*, *R. P. Chineză* (Taiwan), *R. S. Vietnam*, *Kampuchia*, *Pen. Malacca*, după unele păreri și 2 l. din V *Microneziei* (chamorro*, palauană*); 150 mil. vorb. După alte păreri l. indoneziene sînt grupate împreună cu toate l. polineziene* și cîteva l. melaneziene* în ram. malaiopolineziană*.

Ram. mai conservatoare atît în fonologie cît și în morfologie decît cea oceanică. Majoritatea l. I. dispun de mai multe registre lingvistice exprimînd diferite grade de respect. Puternic influențate în vechime de l. indiene — atît în lexic cît și în structura gramaticală (afixe; introducerea unor prepoziții și conjuncții în locul juxtapunerii).

3 gr.: de V (60 l. din Madagascar, Indonezia, Pen. Malacca, inclusiv subgr. chamic* din Kampuchia și R. S. Vietnam), de N (cu subgr. hesperonesian*) și de E (100 l. din S ins. Celebes, arh. Moluca, Sondele Mici, Timor, Alor, V ins. Noua Guinee). Gr. de V cuprinde l. cu un număr mare de vorb.: malaeză* (l. austroneziană cu cel mai mare număr de vorb. și a 9-a l. din lume ca număr total de vorb. în varianta indoneziană* I.), javaneză*, sundaneză*, malgașă*, madureză*, balineză*, acheneză*, batak*, minangkabau*. Majoritatea l. din gr. de E — număr mic de vorb. (l. cu cel mai mare număr de vorb. din acest gr.: bugineza*).

726 INGRIANĂ (INGRISCH, ISHORISCH, IZHORSKIJ, IŽORISCH, IŽORSKIJ, KARJALA), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* sau d. al l. karele* sau al l. finlandeze*. U.R.S.S. (R.S.F.S.R.); 382 (1959)—1 100 vorb. (surse diferite).

L. finică mai deosebită, apropiată de d. karele de S (inclusiv de d. *olonețian*) — reprezintă un tip mai arhaic, mai apropiat de l. proto-finică decît karela și liuda* (s-a conturat ca l. de sine stătătoare înainte de acestea). Asemănări în fonetică și lexic cu vota* și estona* (face tranziția între estonă și karelă).

8 vocale (are *ö*, *ü*) cu perechi lungi, 26 (27) consoane (corelație de cantitate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C); accent inițial; armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Unele paralele lexicale cu finlandeza și karela, care nu au echivalente în l. finice de S.

4 zone dialectale (de influență finlandeză și votă, respectiv rusă*).

Împrumuturi baltice*, germanice*, slave* de răsărit (comune cu celelalte l. finice sau numai cu karela, vepsa și d. finice de E), din votă, estonă, finlandeză (din evul mediu tîrziu), în ultimele secole în special din rusă — singura sursă actuală de îmbogățire a vocabularului. Prima atestare — în dicționarul lui P. S. Pallas *Linguarum totius orbis vocabularia comparativa* (Petersburg, 1786—1789).

Nu a avut scriere pînă în sec. 20. În 1930 încercare nereușită de creare a unei l. standard îmbogățite cu creații interne, scrisă cu alfabetul latin*. Ca l. literară se folosește rusa.

727 INGUȘĂ (GAIAI, INGOUCHE, INGUȘ, INGUȘCHISCH, INGUSH(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Ceceno-Ingușă); 106 000—150 000 vorb. (surse diferite).

Foarte apropiată de cecenă*, cu care ar forma o unitate; d. *akka* (*aux*) face tranziția între ele.

7 vocale scurte, 2 lungi, 2 nazalizate; 47 consoane (are consoane lungi, glotalizate); 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

Clase nominale — conjugare numai după clasa. căreia îi aparține subiectul, nu după persoană. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. literară — numeroase publicații.

728 **INTERANDINĂ** (PAEZ-COCONUÇO), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. 11 l., în LL 1; paez.

729 **IPILI**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 4 500 verb. (1960).

D.: *ipili, paiela*.

730 **IPURINA** (KANGITE), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia*; 1 000 verb.

D.: *cangula*.

731 **IRAHUTU**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Indonezia*. (V ins. Noua Guinee); 3 850 verb. (1962).

732 **IRANIAN** (PERSO-ARIAN), gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*. *Iran, Afganistan, Pakistan, U.R.S.S., India, Turcia, Siria, Irak, R. P. Chineză*; 40 mil. — 50 mil. verb. (surse diferite).

L. dardice*, incluse mai demult în gr. I., cu care prezintă unele asemănări, sint clasificate în prezent în gr. indic*.

Gr. numeros și omogen. 20—38 l. și gr. de d. vii (surse diferite), cum și mai multe l. dispărute, în LL 20.

Diversele l. I. reprezintă stadii diferite în evoluția de la tipul flexionar primitiv la un tip analitic, cu unele trăsături aglutinante.

După perioada comunității indo-iraniene, gr. I. și cel indic s-au despărțit. L. I. provin probabil dintr-o l. I. comună (*veche, primitivă*), care a început să se diversifice în milen. 2 î.e.n. Istoria l. I. cuprinde 3 faze: *veche* (sec. 8—4 î.e.n.), *medie* (sec. 4-3 î.e.n. — 8-9 e.n.) și *modernă* (din sec. 9 e.n.). Printre l. I. vechi (l. flexionare) se numără persana* *veche, meda, avestica**. Perioada medie se caracterizează prin importanța evoluției fonetice și reducerea flexiunii în favoarea construcțiilor analitice. L. I. medii se împart în 2 subgr.: *occidental* (*pahlavi* (k), *pehlevi*) și *oriental*. Gr. occidental cuprindea persana *medie* și *parta* (*parthe, partică*), iar cel oriental sogdiana*, *scita* (*saka?*, *scythique*), *chorasmiana* (*horezmica, khwarezmien, k'arizmien*), *bactriana*, atestate prin inscripții și texte în diferite sisteme de scriere.

L. I. moderne se împart, după criteriul în special fonetic, în 2 gr.: *oriental* (în LL oseta, pašto, sanglêci, șugni, wakhi, yaghnobi, yazghulami) și *occidental* (în LL beluciana, ghilaki, kurda, mazardarâni, scriera, tadjika, taliși, tat).

L. moderne folosesc scrierea arabă* modificată (îmbogățită cu semne suplimentare și adaptată limbilor I.) sau alfabetul rus* (în U.R.S.S.). Împrumuturi din arabă, *klpceak*, l. caucaziene* (în osetă).

Influente I. asupra armenei*, l. indice (în care au introdus elemente arabe), uralice*.

733 **IRAQW** (EROKH, IRAK(O)U, (WA)M-BULU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania* (N); 111 000 verb.

11 vocale (5 nazale), 24 consoane, 2 semiconsoane, 4 tonuri. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

734 **IRÁYA**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine*; 6 000—8 000 verb.

D.: *alag-bako, iráya, pagbahan* (*abra-de-ilog*), *palauan-calavite, pambuhan, santa cruz-kasagi-calamintao*.

735 **IRIGWE** (ANTKULU, AREGWA, AREGWE, IDAFAN, (I)REGWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 12 000—13 500 verb. (surse diferite).

736 **IRLANDEZĂ** (IRIS(C)H), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. gaelic. *Irlanda, S.U.A.* (colonie numeroasă); 720 000 verb. (1961). Numai 40 000 verb. monolingvi și aceștia mai ales la sate.

Sistem fonologic foarte complicat, cu cel puțin 60 foneme consonantice. Corelație consoană forte-consoană slabă. Corelație de palatalitate ca în rusă* (sg. cat „piscă” — pl. *caii*). Numeroase schimbări ale consoanelor inițiale determinate de finala cuvintului anterior (*tír* „țară”, *ar dtír* „țara noastră”; *bad* „barcă”, *i mbad* „într-o barcă”). Flexiune nominală bogată. Flexiune pronominală a prepoziției (prepoziția poate primi desinențe flexionare, ca în arabă* și maghiară*: *le* „cu”, *liom* „cu mine”, *leat* „cu tine” etc.). Infinitivul s-a dezvoltat în detrimentul formelor personale: *ta se ag caint* „el vorbește”, lit. „el este la vorbire”, *táim ag dul* „eu merg”, lit. „eu sint la mers”, fenomen ce amintește formele continui din engleză* (*I am reading*). Nu există, la fel ca în arabă și maghiară, un verb pentru „a avea” (pentru „eu am” se spune „este la mine”). Nu există cuvinte pentru „da” și „nu”, afirmația și negația făcându-se prin repetarea aserțiunii. Complex de paritate pentru obiectele pereche concepute ca unități; singularul, o parte a perechii, este considerat ca jumătate („jumătate de picior, de ochi”). Multe expresii tipice: *is maith liom* „eu doresc”, lit. „este bun cu mine”, *is maith dom* „este bun pentru mine”, lit. „este bun la mine”, *cad to agat orm?* „cât vă datorez?”, lit. „ce este la tine pentru mine?”, *níl a fhios agam* „nu știu”, lit. „nu este știință la mine”, *ní fhea dair i n-Eirinn* „nu știu de loc”, lit. „nu știu în Irlanda”, *fuair se bas* „el a murit”, lit. „el a găsit (căpătat) moartea”.

2 gr. de d. (*de N* și *de S*) puternic diferențiate, care continuă situația din sec. 13—14. În Irlanda caracterul dominant al conștiinței naționale nu este limba, ci în primul rând apar-

tenența statală. Din 1921 l. obligatorie în școli.

L. celtică cea mai bogată și, în același timp, cea mai arhaică (de aceea prezintă interes pentru studiul fam. l. indo-europene). Trăsătura cea mai frapantă a consonantismului I. este păstrarea sunetului *kw* din indo-europeană (v. I. *ceithir* „patru”, *coi* „cinci”, față de bretonă* *pevar*, *pemp*). A pierdut, ca toate l. celtice, pe *p*, dar prezintă unele particularități consonantice, de ex. păstrarea lui *s* primar inițial (devenit *h* în galeză*): *sean* „bătrîn”, galeză *hen* (cf. lat. *senex*). În trecerea de la v. I. la forma actuală a avut loc „infecțiunea” irlandeză, fenomen asemănător Umlautului din germană*. Vocabular conservator; elementele latine au pătruns nu în timpul romanizării, ca în celelalte l. celtice, ci mai târziu, prin biserica britonică. Influență engleză*. Mișcare puristă contra acestei influențe. Cele mai vechi texte sînt 350 inscripții în caractere numite *ogamice* (sec. 5—7), reprezentînd cea mai veche scriere celtică cunoscută, care derivă din scrierea *runică* și din cea latină*. Considerată ca avînd rol magic. Literele acestei scrieri se prezintă sub formă de creștături de-a lungul muchiilor ascuțite ale pietrelor tăiate. Istoria I. are mai multe perioade: I. *arhaică* (sfîrșitul sec. 6—începutul sec. 8) și I. *veche* (sec. 8—10) cu puține documente (texte religioase și mai ales glose în texte latine); în I. *medie* (sec. 10—13) și I. *elasică* (sec. 13—17) s-a creat una din cele mai bogate literaturi din Europa, cu subiecte ce pot rivaliza în varietate cu cele ale literaturii franceze din aceeași epocă (romane de aventuri, epopei, poezie lirică, fabule), opere de drept, astronomie, medicină. I. *modernă* începe din sec. 17.

Ortografia, foarte arhaică, etimologică, are la bază un alfabet latin din sec. 8 despre care se spune că ar fi fost adus din Galia de Sf. Patrick, patronul Irlandei. Are 5 vocale și 13 consoane (lipsesc literele *j*, *k*, *q*, *v*, *w*, *x*, *y*, *z*). Accentul marchează lungimea vocalei. În vechea ortografie un punct deasupra consoanei nota consoana aspirată, notată astăzi cu un *h* după consoana respectivă. Din cauza caracterului etimologic, multe litere n-au valoare fonetică: *cathughath*, *lanamhaim*, *oidhche*, *saoghul* se pronunță [*cahu*], [*lânnum*], [*!*], [*st!*].

I. a influențat engleza în vocabular (*bard*, *glen*, *bog*, *slogan*, *whisky*, *blarney*, *shillelagh*, *shamrock*, *colleen*, *brogue*, *galore*); unele dintre aceste cuvinte sînt răsbindite în foarte multe l. printre care și româna*.

737 **IROCHEZĂ** (IROQUOIS), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-siouan*. *Canada*, *S.U.A.*; 1 800 verb. 9 l., în LL 4. Cea mai importantă: *cherokee**.

Vocale nazale cu valoare fonologică. Nu face distincție între *o* și *u*. Nu are opoziție fonologică de sonoritate. Multe grupuri consonantice. Prefixele disting substantivul de verb și cu ele se formează clasele de conjugări și declinări. Postpozițiile marchează pl. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1. Numărare zecimală.

Scriere pictografică. În plus, un mod de comunicare asemănător celui din *quechua** (*quipu*) numit în I. *wampun* (scoici colorate așezate pe un fir sau cusute pe o pinză pentru a forma un fel de centură).

738 **IRUMU** (GUMIA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 800 verb.

739 **ISHAN** (ESA(N), ISA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 90 000—93 000 verb. (surse diferite).

740 **ISINAY** (ISINAI, INMEAS, INNEAS), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 3 970 verb.

Dihotomie fundamentală propoziții active—pasive; din cele 2 pronume subiect enclitice de pers. 3 pl., unul apare numai în propoziții pasive, celălalt numai în propoziții active sau nonverbale.

D.: *aritao*, *dupax*.

741 **ISLANDEZĂ** (ICELANDIC, ISLANDIC, ISLÄNDISCH, ISLENZKA. NORROENA), l. indo-europeană* din fam. germanică*, gr. scandinav* de NV. *Islanda*, *Canada*, *S.U.A.*; 200 000 verb. L. oficială în *Islanda*. După unele păreri d. al unei l. scandinave însulare împreună cu faroeza*, cu care ar fi reciproc inteligibilă, totuși l. literară distinctă.

Puternic individualizată între l. germanice. Cea mai arhaică l. nordică datorită izolării; foarte apropiată de l. *veche nordică* (prezintă un interes deosebit pentru istoria limbilor scandinave — vechea I. studiată din 1818 de Rasmus Rask); trăsături comune cu engleza* *veche*. Asemănări cu norvegiana*. 8 vocale scurte cu perechi lungi; inovație: vechile vocale scurte au devenit lungi, iar fostele vocale lungi s-au diftongat; 33 consoane (opoziții de cantitate, aspirație; sonantele pot fi și surde); este singura l. germanică în afară de engleză care a păstrat spirantele dentale surdă și sonoră; 2 semiconsoane. Accentul aproape fără excepție pe prima silabă. Asemănări în morfologie cu faroeza. A păstrat cele 3 genuri gramaticale și sistemul complet de declinare (cele 4 cazuri din germanica comună net distincte formal: *stóll*, *stols*, *stóll*, *stól* „scaun”). Articol hotărît sufixat. Verbul — 5 desinențe diferite la prezent. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Foarte unitară — unele deosebiri regionale (N—S sau între comunitățile de pescari și

cele de agricultori) în pronunțare. L. standard foarte apropiată de cea uzuală.

Derivă din vechea nordică occidentală—coloniști originari de pe țărmul norvegian al Pen. Scandinave stabiliți în Islanda prin 870 e.n.; diferențiere ulterioară de norvegiană. Cele mai vechi atestări din sec. 12. Perioadele istoriei l. I. : *veche* (inceputul sec. 12 — mijlocul sec. 16). *modernă* (de la mijlocul secolului 16). Cea mai strălucită l. nordică în evul mediu, literatură de excepțională bogăție și valoare : poezie de curte a scailzilor, 2 colecții de legende mitice și eroice numite *Edd*e, biografii în proză ale oamenilor iluștri numite *Sagas* (notate începând din sec. 13), atingând perfecțiunea, texte juridice, scrieri religioase (în 1540 se tipărește traducerea *Noului Testament*, în 1584 traducerea integrală a *Bibliei*) — devenită astfel l. a bisericii. Textele medievale inteligibile și astăzi. Nu a suferit influența altor l.; puține împrumuturi. În sec. 17—18 l. standard, literară (influența curentelor literare general europene), dar daneza — l. oficială în relațiile publice și administrație; în prima jumătate a sec. 18 reacție contra influenței daneze. Literatură (poezie) modernă activă. Păstrarea vocabularului și normelor l. literare vechi I. Nu a împrumutat termeni internaționali — echivalați prin creații interne (derivate, compuse), de ex. *rafmagn* „electricitate” („puterea chihlimbarului”).

Alfabet latin * — ortografia respectă tradiția textelor vechi (spre deosebire de engleză, are litere separate pentru a nota spirantele dentale surdă și sonoră — a conservat vechile litere runice); are *ö, æ* (ca în daneză, norvegiană). Singura l. germanică care folosește accentul ascuțit (poate apărea pe orice vocală).

742 ISNEG (APA YAO, APA YA W, ISNAG), gr. de l. sau l. din fam. austroneziană *, gr. filipinez *. *Filipine* (ins. Luzon); 8 000—13 500 verb.

4 vocale scurte, 4 lungi; 26 consoane (din care 11 oclusive, fricative și nazale perechi : scurte — lungi); 2 semiconsoane.

Ar cuprinde l. *barran, bayag, itawi* (*tauit, tawit*) și *malawg*, sau ar reprezenta o singură l., cu d. *kabugao* (*apayao central*) (identic sau diferit de d. *kabugao* al l. *bayag*), *mandaya* (*apayao de N*) și *talifugu ripang* (*apayao de SE*).

743 ISOKO (IGABO), l. din fam. nigero-congoléză *, gr. kwa * (CTL) sau din gr. nigero-camerunian * (MC). *Nigeria*; 200 000 verb. (1969).

9 vocale, 27 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt, jos). Structură silabică (C)(C)(C)V.

744 ITALIANĂ, l. indo-europeană * din fam. romanică *, gr. italo-roman. *Italia, S.U.A., Argentina, Brazilia, Canada, Franța*

(*Corsica, Alpi*), *Elveția* (Ticino), *R.S.F. Iugoslavia, Somalia, Etiopia, San Marino, Monaco, Malta, Vatican, Libia*; 56 mil. verb. L. oficială în Italia, Elveția, San Marino, Vatican. L. de cultură în Malta.

Trăsăturile generale ale I. sînt greu de stabilit dată fiind marea varietate dialectală, fiecare d. avînd istoria sa proprie. I. comună, folosită ca l. națională, scrisă și vorbită, are o serie de caracteristici față de alte l. romanice. Sistem de vocale accentuat cu 7 foneme (distanțiere de deschidere cu valoare fonologică la *e* și *o* ca în portugheză *). Absența vocalelor palatale *ö, ü* și a celor de timbru *a*. Opoziție de cantitate consonantică (*sera* „seară” — *serra* „închide”, *fato* „soartă” — *fatto* „fapt”, *capello* „păr” — *cappello* „pălărie”). O legătură strînsă între 2 cuvinte duce la lungirea consoanei cu care începe al doilea cuvînt (*dammelo, vattene*); uneori această legătură nici nu e marcată în scris : *a Roma, da me*. Aproape toate cuvintele se termină în vocală. Pl. în *-i* ca în română * (la fem. în *-e*), nu în *-s* ca în l. romanice occidentale. Verbul *essere* exprimă impersonalul (*c'è, ci sono, v'è, vi sono* „există”). Sintaxă destul de complicată, mai ales în întrebarea verbului (la conjunctiv) și regimul prepozițiilor. Derivarea cu sufixe foarte bogată.

3 zone dialectale : d. *nordice, centro-meridionale* și *toscane*. Deosebiri dialectale foarte mari, vorbitorii diverselor d. nu se înțeleg între ei. D. nordice cuprind d. *galo-italice* (*piemontez, lombard, ligurie, emiliano-romagnol, venețian* și *istriean* (considerat de unii l. *istroromanică* distinctă), cele centro-meridionale se împart în 3 grupe (*marchigiană-umbriană-romanescă, abruzeză-puglieză de N — moliscană-campană-lucană, salentină* și *calabro-siculă*), iar cele toscane în 4 grupe (*centrală* sau *florentină, occidentală, seneză, aretino-chianoiolă*). D. florentin stă la baza l. literare.

În evoluția de la latină * I. prezintă tratamente deosebite de la un d. la altul. În I. comună se observă : diftongarea lui *e* și *o* deschise numai în silabă deschisă (*piede, buono, dar certo, morto*); absența metafoniei; păstrarea consoanelor simple intervocalice (ca în română); palatalizarea lui *l* în grupul *p, f, c + l* (*piu, fiore, chiaro*); grupul romanic *kl' > chi* (ca în română) : *occhio*; apariția unor geminate secundare din asimilarea grupurilor *ct, pt* (*notte, sette*). Unele cuvinte latinești păstrate numai în I. (*nembo, pecare*). Influență germanică * (mai ales *longobară*) manifestată în onomastică și vocabular (*balcone, baldo* „curaj”, *banca* „bancă”, *palco* „postament, lojă”), arabă * pătrunsă direct prin Sicilia sau indirect prin spaniolă * (*algebra, ammiraglio* „amiral”, *arsenale, cifra, dogana* „vamă”, *fondaco* „magazin”, *magazzino, lambico* „alambic”), latină savantă

În timpul Renașterii (nu totdeauna se pot distinge cuvintele moștenite de cele împrumutate; uneori există însă dublete etimologice: *cerchio* „cerc”, moștenit, și *circolo*, împrumutat), franceză * — exercitată în mai multe etape, cel mai bogat reprezentat fiind sec. 18, cu termeni din domeniul modei, bucătăriei și armatei. Unii termeni franțuzești au frecvență mare (*giardino*, *giallo* „galben”). Influență spaniolă mai ales în S. Primul text l. (*Indovinello veronese*), o ghicitoare din sec. 8—9, este considerat de unii ca text latin (aceștia consideră ca prim text *Placito di Capua*, datat 960, o formulă de jurământ). Primul text literar de proporții mai mari — *Ritmo giullaresco toscano*, sec. 12. Până în sec. 13 n-a existat o unitate lingvistică (s-a scris numai în d.: în Sicilia a înflorit prima școală poetică italiană). Sub impulsul cultural al Florenței (sec. 13—14), l. literară l. are ca bază d. toscan. A contribuit la aceasta și prestigiul celor 3 mari scriitori toscani din sec. 14 — Dante, Petrarca, Boccaccio. Caracterul florentin al l. literare a fost principala cauză a controversei „asupra așa-zisei „chestiuni a limbii” (*questione della lingua*). Au existat 2 curente: unul care propunea ca model d. toscan vechi (P. Bembo 1525 și scriitorii Giordani, Leopardi, A. Cēsari) și altul care susținea d. florentin vorbit (A. Manzoni). În timpul din urmă prestigiul capitalei, Roma, a făcut ca variantele neflorentine să se răspîndească și să se impună, fapt care duce la slăbirea unor tradiții (distincția între vocale deschise și închise, pronunțarea lui *-s-*, *z* ca la Roma). Alfabeta latină. *C* și *g* sînt pronunțate ca în română: *c*, respectiv *g*, înainte de *a*, *o*, *u*, și *ē*, *ġ*, înainte de *e*, *i*: *caro*, *gamba*, *vicino*, *giorno*; *ch*, *gh* și *ch* urmate de *e*, *i* se pronunță tot ca în română *ch*, *gh*: *chiave*, *lunghezza*; *gli* urmat de vocală = *l'i* (*biglietto*); *gn* = *ñ* (*ogni*); *sc* urmat de *e*, *i* = *ș* (*pesce*). Nu se face deosebire în scris între foneme vocalice deschise și închise, nici între *f* și *dz* scrise *z*

și *zz* (*zio*, *rezzo*; *pranzo*, *mezzo*). Accentul grafic este numai grav; pe ultima silabă cînd e accentuată (*città*) și în monosilabice pentru a distinge 2 omofone (*e* „și” — *è* „este”).

l. a dat numeroase cuvinte l. europene: *bandit*, *balcon*, *gondolă*, *incognito*, *infern*, *lavă*, *macaroane*, *malarie*, *regată*, *spaghetti*, *stuc*, *studio*, *umbrelă*, *vendetă*, *vulcan* — foarte multe din domeniul muzicii: *allegro*, *andante*, *arie*, *concert*, *operă*, *piano*, *solo*, *sonată*, *soprană*, *staccato*, *tempo*, *trio*, *violă*.

745 **ITONAMA** (MACHOTO), l. amerindiană din *phylum* macro-chibchan *. *Bolivia* (V de lacul Titicaca); 2 000 verb. (1967).

6 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe penultima silabă. Structura silabică (S)(C)V(C). Foarte obișnuite sînt sufixele care indică mișcarea (înspre și dinspre vorbitor) și localizarea, ca în quechumaran *. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

746 **IVATAN** (BATAN, BATANES, IBATAN), l. din fam. austroneziană * gr. filipinez *. *Filipine* (insulele Batan); 11 000 verb.

D. *itabayat* are 4 vocale scurte cu perechi lungi, 21 consoane, 2 semiconsoane, accent final, structura silabică (C)V(C). Elemente comune cu *yami* *.

D.: *batan* (*ivatan de N*), *itabayat*, *sabtang* (*ivatan de S*).

747 **IXIL**, l. amerindiană din fam. mayan *. *Guatemala* (NV); 20 000—25 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 24 consoane, 1 semiconsoană. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

748 **IWA**, l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Zambia*; 7 000 verb.

749 **IWAM**, l. papua * din *phylum* Sepik superior *. *Papua-Noua Guinee*; 1 160—1 500 verb. (surse diferite).

5 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologie.

750 **IWUR** (IWOER), l. papua * din fam. ok *. *Papua-Noua Guinee*, *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 verb.

751 **JABA** (HAM), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-ciadian * (MC). *Nigeria*; 41 000 verb.

752 **JAKALTEC**(A), l. amerindiană din fam. mayan *. *Guatemala* (NV); 12 000 verb. 5 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accent fonologic. Topica : verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

753 **JAH HUT** (SAKAI DE EST), l. din fam. austro-asiatică *, ram. malacca *, gr. senoiic sau d. al l. sakai *. *Pen. Malaya*; 10 000 verb. împreună cu sakai de sud *, semai * și temiar *.

2 d. : interior și exterior.

754 **JAKUN** 1. (DJAKUN, JAKOON, JAKUD'(N)), l. fam. austro-asiatică *, ram. malacca *, gr. jakun * 2. *Malaysia* (S); 10 000 verb. împreună cu beduanda * și kenaboi *.

2. gr. de l. din fam. austro-asiatică *, ram. malacca *. *Malaysia* (S); 10 000 verb. 3 l., toate in LL : beduanda, jakun 1., kenaboi.

755 **JANJERO** (GIANGERO, JANGOR, JANJERINYA, JANJOR, JENJERO, YAMMA, YANGARO, YEMMA, YEMSA, ZINGERO), l. din fam. afro-asiatică *, ram. cușitică *. *Etiopia*; 1 000 verb. (?)

756 **JAPONEZĂ** (JAPANESE, NIHONGO, NI.HON.GO, NIP(P)ONĂ), l. izolată din fam. altaică *, constituind un gr. împreună cu l. ryukyuană * (considerată și d. al l. J.). *Japonia*, *R.P. Chineză* (Taiwan), *S.U.A.* (California, Hawaii), *Brazilia*; 100 mil. — 117 mil. verb. (surse diferite) — în primele 10 l. din lume ca număr de verb. ; a 2-a l. ca importanță din Extremul Orient, după chineză *. L. oficială în Japonia. Numele indigen *nihongo* de la rădăcinile *ni* „soare” și *hon* „origine” (legat de legenda descendenței japonezilor din zeița soarelui). *Ni.hon* este echivalentul sino-J. al numelui chin. *ʒə.pen*, de la care derivă denumirea europeană. S-a susținut înrudirea dintre l. paleosiberiene * (mai ales ghiliak *) sau ainu * și J.

Unele asemănări în structura fonologică cu coreana *. 5 vocale (în l. veche probabil 8) cu perechi lungi avînd rol distinctiv : *riko* „egoism” / *rikō* „înțelepciune”; 17 (19) consoane ; cantitatea are rol distinctiv și la consoane : *shimi* „pată” / *shimmi* „curiozitate”. 2 semiconsoane. Silabe deschise (doar -n final). Tonuri

muzicale (înalt, jos) fără rol fonologic (erau indicate în unele texte vechi); existența unor arii fără tonuri este interpretată ca semn al tendinței de pierdere a distincțiilor tonale, J. fiind considerată în general l. monotonică sau atonală. Slabe diferențe de accent (fără rol fonologic) și de intonație, nepercepute de străini; aceștia consideră că J. se caracterizează printr-o accentuare aproape egală a tuturor silabelor, care dă frazei un ritm regulat, și prin absența diferențelor de intonație (la sfîrșitul propoziției, în propozițiile interogative etc.). Cuvinte mono- și polisilabice (unele foarte lungi). Număr foarte mare de omonime (chiar și cuvinte bisilabice), de ex. forma *shinsei* are cel puțin 13 sensuri. Deosebiri de pronunțare între vorbirea femeilor (mai conservatoare) și a bărbaților. Structură gramaticală aglutinantă, cu elemente analitice și flexionare (alternanțe ale radicalilor în combinație cu diferite sufixe, împărțirea verbelor în 2 tipuri de conjugare, unele verbe neregulate), complicată prin existența unor posibilități de exprimare diferite. Asemănări în morfologie cu coreana, mongola *, turca *. Substantivul și anumite adjective — invariabile în gen, număr, caz. Distincție sg.-pl. prin reduplicare sau adăugarea unui determinant ori a unui sufix : *hito* „om”, pl. *hito. hito* sau *mofo.hito* „(toți)oamenii”. La pronume sufixe de pl. : *kara-ra* „ei”, *watashitachi* „noi”; nu exprimă diferențe de gen. Funcțiile sintactice ale substantivelor (grupurilor nominale) — indicate prin particule post-puse (postpoziții), alcătuiind un fel de „declinare” : de ex. *ie wo sumu* „a locui într-o casă” (lit. „casă în a locui”). Funcția de subiect poate fi precizată prin particula *ga*, iar obiectul direct e marcat prin particula *wo* : *neko ga nezumi wo tona* „pisica prinde șoareci” (lit. „pisica — indice de subiect — șoarece — pe — prinde”). Un așa-numit „caz absolut” marcat prin particula *wa* însemnînd aproximativ „cît privește” : *Nippon wāshina guni desu* „[cît privește] Japonia este un imperiu insular”. Nu are articol. Numeralul prezintă radicale diferite în funcție de clasa obiectelor numărate : *ichiwa* „o pasăre”, *ippen* „un creion”, *itcheku* „un costum”. Adjectivul are o „formă adverbială”, folosită înaintea verbelor. Spre deosebire de nume, majoritatea adjectivelor și verbelor sînt variabile. Persoana și numărul nu sînt expri-

mate la verb, care este în general impersonal, ci reies din context și din folosirea verbelor sau perifrazelor de politețe pentru pers. 2 și 3 (trăsătură sociolingvistică gramaticalizată, devenită element morfologic). Verbele și anumite adjective primesc sufixe de timp (trecut, viitor) și mod (condițional, optativ), atașate radicalilor. Aceștia prezintă adesea alternanțe fonetice, dar nu și armonie vocalică (care pare însă să fi existat în veche J. din perioada Nara—sec. 8). Nu are infinitiv (pe lângă verbele modale se folosesc forme substantivizate ale verbelor, cu rol de subiect, iar drept cuvint-titlu în dicționare se dă prezentul general). Forme negative speciale. Atributul precedă substantivul determinat: *atak hana* „flori roșii” (lit. „roșu floare”). Obiectul direct precedă verbul, care stă la sfârșitul propoziției. Nu are pronume relative — propozițiilor relative din l. indo-europene* le corespund grupuri de cuvinte așezate înaintea cuvintului determinat. Particule care modifică sensul întregii propoziții. Particulă interogativă *ka*. Conjunctiile — la sfârșitul propoziției. Formarea cuvintelor — prin antepunerea determinantului, ca în chineză*, germană*.

2 tipuri dialectale principale — *de E* și *de V*, plus d. din Kyūshū (Kyū.šu) și eventual ryūkyūana (sau l. separată), totalizând 10—16 unități dialectale independente, cu multe varietăți locale (diversitatea dialectală maximă — în S Japoniei). Totuși Japonia a fost și este o țară cu un foarte puternic centralism lingvistic, a cărei unitate constă în l. standard vorbită și scrisă. L. scrisă avea în trecut forme diferite de cele din l. vorbită și imita J. veche. De la sfârșitul sec. 19 s-a dezvoltat „l. scrisă în stilul vorbit”, care a înlocuit în prezent toate celelalte stiluri ale l. scrise. Dezvoltare maximă a limbajului onorific — serii paralele de cuvinte și desinențe exprimând diferite grade de politețe și respect față de interlocutor sau/și persoana despre care se vorbește. Astfel, rudele proprii cele mai apropiate — tată, mamă, soț, soție — sînt desemnate prin termenii *chichi*, *haha*, *shejin*, *kanai*, în timp ce aceleași rude ale altor persoane sînt denumite respectiv *otosama*, *okasama*, *goshujin*, *okusan*; verbul „a merge” are forma de modestie *mairu*, pentru egali radicalul *iku*, iar forma *iraschen* exprimă respectul. Negăției obișnuite *-nai* îi corespunde forma de politețe *-masen*, desinenței verbale

familare *-u* îi corespunde forma politicoasă *i masu*. Există și prefixe de politețe (*o-*, *go-*), care apar înaintea unor substantive sau grupuri nominale, de ex. *o-kuni* „slăvită patrie, țara Dvs.”. J. a avut rol de *lingua franca* în Taiwan (pentru loc. vorbind l. diferite sau varietăți ale l. chineze reciproc neinteligibile) și în unele părți din Micronezia.

Inscripții din 596, texte din 712. Sistemul fonologic și structura J. arhaice din sec. 8 — diferite de cele din perioada Heian timpurie (sec. 9) și foarte diferite de cele ale J. moderne. Numeroase împrumuturi din chineză (reprezintă în unele texte actuale 47,5%) — în domeniul culturii, religiei, administrației, chiar și numerale dublind pe cele J. Primele contacte culturale cu China — sec. 4—5 e.n., prin intermediar coreean. Cele mai vechi împrumuturi din chineză — monosilabice (*cha* „ceai”). Împrumuturile păstrează pronunțarea chineză din epoca introducerii lor în J., constituind indicii pentru reconstituirea sistemului fonetic al vechii chineze. Cuvintele sino-J. sînt notate în scris ca în chineză și citite aproximativ ca în chineză, dar cu pronunțarea J. (chin. *zi* „stăpin” — citit în J. [shi], fără ton). Împrumuturi din portugheză* (*pan* „piine”, *shabon* „săpun”), olandeză*, germană*, franceză*. Actualmente cîteva sute de cuvinte din engleză* în domeniul mîncărilor, îmbrăcămîntii, sportului, adaptate fonetic (*naifu* < *knife*, *foku* < < *fork*, *hankechi* < *handkerchief*, *bifusuteki* < < *beafsteak*, *beisbou* < *baseball*).

J. poate fi scrisă în 8 feluri. Are poate cel mai complicat sistem actual de scriere din lume, cu caracter eterogen: combină scriere ideografică (împrumutată din chineză) cu o scriere fonetică cu caracter de silabar, cu diferite variante. Cele mai vechi inscripții erau scrise exclusiv în caractere chineze folosite pentru sensul lor (*ma.na*), amestecate cu altele utilizate pentru sunetele care le corespund pe baza pronunțării lor în chineză sau a cuvintului J. corespunzător. Caracterelor chineze li s-au adăugat la sfârșitul sec. 8 mărci pentru a indica modul în care trebuie citite în J. Ideogramele J. (numite *kānji*) se folosesc în prezent pentru a nota cuvintele împrumutate din chineză și cuvinte J. invariabile care au corespondent noțional în chineză (人 „om” chin. *rén*, J. *hito*; 山 „munte” — chin. *shan*, J. *yama*). Numărul ideogramelor variază actualmente între minimum de 1851, adoptat în 1947 pentru școala elementară, 7—8 000 în textele de specialitate și 25 000 într-un dicționar. Ideogramele sînt mult mai greu de citit pentru japonezi decît pentru chinezi deoarece unei ideograme J. i se pot da 5—6 lecturi diferite: pronunțarea sino-J. veche sau „revizuită”, o pronunțare

asemănătoare cu cea chineză actuală, cuvântul sau cuvintele **J.** echivalente; de aceea un astfel de caracter izolat nu are sens precis, care reiese numai din context. Astfel, ideograma 𠄎 citită în chineză *shang*, unde are sensul „a crește, creștere”, poate fi citită în **J.** *sho* (pronunțarea sino-**J.** veche), *sei* (revizuită), *umu* (ca în chineza actuală), iar în lectură **J.** *ikirū* sau *haeru*, însemnând „a purta”, „a trăi”, „a crește”. Această nedeterminare este valorificată uneori pentru efecte literare.

Cuvintele **J.** flexibile și cele nereprezentabile prin ideograme (deoarece nu au conținut noțional și correspondent în chineză — sufixele, particulele) sînt transcrise cu caracterele fonetice numite *kana* (*ka.na*). Acestea au fost derivate la începutul sec. 9 din ideogramele chineze simplificate, folosite cu valoare fonetică. Ele notează silabe (există semne diferite pentru cele 5 vocale și pentru toate combinațiile consoană + vocală existente în **J.**). Se folosesc 2 silabare: *hiragana* (*hi.ra.gana*) „ușor” — cel mai răspîndit, cu semne rotunjite, cursive —, și *katakana* (*ka.ta.ka.na*) — cu caractere drepte, unghiulare, folosit în abecedare, în proclamațiile imperiale, pentru transcrierea cuvintelor străine; au actualmente 47 semne fiecare. Transcrierea în *kana* însoțește și unele ideograme, pentru dezambiguizare. Numărul mare de omonime (chiar cuvinte bisilabice) face insuficientă scrierea fonetică (pe lângă care, pentru precizarea sensului, se adaugă ideograme) și explică de ce nu s-a putut renunța complet la folosirea ideogramelor. Textele **J.** sînt scrise în coloane verticale, de la dreapta la stînga. Actualmente apar multe texte scrise orizontal, pentru a permite inserarea cuvintelor din engleză, a cifrelor arabe, a formulelor matematice și chimice. În sec. 16 misionarii portughezi au folosit pentru notarea **J.** alfabetul latin *. Actualmente 3 sisteme de transcriere fonetică aproximativă în alfabetul latin (*romaji*, *roma. zi*): *Hepburn* (1867), *nipon* (*Tanakadate*) și *kunrei*.

Termeni tehnici **J.** intrați în chineză. Cuvinte **J.** pătrunse în alte l., inclusiv în română * (prin diferite filiere): *chimonno*, *gheisă*, *harakiri*, *jiu-jitsu*, *kanikaze*, *karate*, *mikado*, *rieșă*, *samurai*, *sota*.

757 **JARAI** (DJARAI, ^YJARAI, JARAY) l. din fam. austroneziană *, subgr. chamic * *Kampuchea*, R.S. Vietnam; 150 000 verb.

D.: *arap*, *hodrung*, *hrue*, *puan*.

758 **JARAWA** (BADA, DUGURANCHI, JAR), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-cidian * (MC). *Nigeria*; 53 000 verb.

D.: *wurkum*.

759 **JAVANEZĂ**, l. din fam. austroneziană *, gr. indonezian * de V. *Indonezia* (ins. Java); 43 mil.—45 mil. verb. (surse diferite). L. indoneziană cu cel mai mare număr de verb. nativi.

8 vocale, 25 consoane, 2 semiconsoane. Accent nefonologic. Funcția rădăcinilor lexicale determinată prin poziție, de ex. *temen* „just, echitabil” poate juca rol de verb, substantiv, adjectiv, în funcție de locul ocupat în propoziție. Infixul *-um-* dă sens verbal rădăcinilor substantivale, de ex. *kukus* „fum” > *k-um-ukus* „a fuma”. Prefixul *a-* formează verbe de la substantive: *paben* „ceartă” > *apaben* „a se certa”. Topica: substantiv-adjectiv.

L. modernă de cultură, cu formă standard. Literatură populară și cultă. D.: de V: *indra-maju*, *lęgal*, *tjirebon* (*cheribon*); de E: *banjuwangi*, *malang-pasuruan*, *surabaja*, *tembung pasisir*, *lęnggēr* (*ez*). „D”. sociale. L. cu stilul onorific cel mai dezvoltat din lume. Vocabulare ceremoniale și de politețe (*krama*) speciale, care se disting și prin particularitățile fonetice ale unor cuvinte. Stiluri caracterizate prin folosirea unor cuvinte sau chiar forme morfologice diferite pentru a exprima aceeași idee în funcție de vîrsta, rangul și poziția socială a vorbitorului, interlocutorului sau a persoanei despre care se vorbește (cca 600 cuvinte și particule au forme de respect corespunzătoare: cel puțin 6 forme de pronume pers. 3 sg., 3 cuvinte pentru „casă” etc.). Trepte intermediare de respect exprimate prin combinarea în grade diferite a stilurilor extreme.

Inscripții de la sfîrșitul sec. 8, texte din sec. 9. Influența politică și literară medievală a Indiei a dus la citeva mii de împrumuturi din sanscrită * în **J.** literară. Elemente hindi * în *vechea J.*; în **J.** *medie* elemente din l. tamil *. Influențe reciproce între **J.** și l. indoneziană * (prin intermediul căreia au pătruns în **J.** multe elemente olandeze *).

Scriere tradițională de proveniență indiană; notată și cu caractere arabe *. Ortografia standard actuală în alfabet latin * — de inspirație olandeză *.

760 **JEH** (DIE, YEH), l. din fam. austro-asiatică *, ram. mon-khmer *. R.S. Vietnam, Laos ?; 10 000 verb.

Vocale nazale numai în cuvinte care încep cu nazală, *h* sau ?.

D.: *drām*, *jeh briar*, *jeh perak*, *langya*, poate și *tięng* (*strięng* ?) — sau d. al l. hrê *.

761 **JEN** (DZA), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Adamawa de est *. *Nigeria*; 10 000 verb.

Nu are forme de pl.

D.: *gwomo*.

762 **LERAWA** (JARA, JERRA), i. din fam. afro-asiatică *, ram. ciadiană *, considerat l. sau d. al l. *tera(wa)* *. *Nigeria*; 2 000 verb.

763 **JERAWA** (ANAZELE, JERE), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Nigeria*; 4 520 verb.

764 **echiJINJA** (echiDZINDZA, eciZINZA, ZIBA, ZINJA), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Tanzania, Uganda*; 66 000—67 000 verb. (surse diferite).

765 **JIREL**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *, gr. pahari *. *Nepal*; 3 000 verb.

766 **echiJITA** (KWAYA), l. din fam. congoleză *, gr. Benue-Congo *. *Tanzania*; 97 000—121 000 verb. (surse diferite).

767 **JIVARO** (JIBARO, SHUARA, XIVARO), l. ameridiană din ram. jivaroan *. *Ecuador* (SE), *Peru* (NV); 20 000 verb.

8 vocale (4 nazale), 14 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologie. Are 1 formă de viitor și 3 de trecut, diferențiate prin relativa depărtare față de prezent. Teme verbale diferite dacă subiectul sau obiectul este la sg. sau pl.

D.: *achuara* (*achuale*), *aguaruna*, J. *ecuadorian*, *huambisa* (*huambiza*, *wambisa*).

768 **JIVAROAN**, ram. de l. amerindiene din *phylum* andean-ecuatorial *. *America de Sud*; 20 000 verb. 5 l., în LL 3; mai importantă: jivaro *.

769 **JONGOR** (DJONGOR), l. din fam. afro-asiatică *, ram. ciadiană *. *Ciad*; 15 000—16 000 verb.

770 **JORAI**, l. din fam. austroneziană *. *R.S. Vietnam*; 20 000 verb.

771 **JUANG** (DJOUANG, JUAN, PATRA-SAARA, PATUA), l. din fam. austro-asiatică *, ram. munda *. *India* (Orissa); 13 000—17 000 verb.

În varietatea *phulbadi* 5 vocale cu perechi lungi, 19 consoane, 2 semiconsoane. În varietatea *suakati* 5 (9) vocale cu perechi nazalizate (afară de ə), 31 consoane (oclusivile surde pot fi și aspirate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

772 **JUKUN** (JUKON, JUKUM), l. din fam. nigero-congoleză *, gr. Benue-Congo * (CTL) sau din gr. nigero-camerunian * (MC). *Nigeria*; 35 000 verb.

5 vocale. Pl. substantivelor se marchează atit prin prefixul de clasă, cit și prin adăugarea sufixului de pl.

773 **JYARUNG**, l. din fam. sino-tibetană *, ram. tibeto-birmană *. *R.P. Chineză* (prov. Sichuan = Szechwan = Sze-ch'uan); 70 000 verb.

K

774 **l̥KAALONG** (l̥MBONG), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 50 000 verb.

775 **KABA** (KABBA, SARA(KABA)) l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. chari-oudaian* (MC). *Republica Centrafricană*; 11 000—11 500 verb. (surse diferite).

776 **KABA DUNJO** (SARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Republica Centrafricană*; 17 000 verb.

777 **KABARDINĂ** (CERCHESĂ DE EST, CERCHESĂ DE SUS, EASTERN CIRCASSIAN, KABARDI(AN), KABARDIN(O)ČERKES(S)KIJ, OBERTSCHERKESSISCH, QABERDEY, UPPER CIRCASSIAN), l. din fam. caucaziană*, ram. de NV sau d. al l. cerkese*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Kabardino-Balkară, R. A. Karaceaev-Cerkese, Adighei); 150 000—320 000 verb. (surse diferite).

Fonetic și gramatical divergentă față de celelalte l. din gr. 3 vocale, 46 (47) consoane (aspirate, glotalizate, palatalizate, labializate sau care combină cite 2 trăsături), 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *baksan, beslenej (besleneg, beslenei)* — d. mixt: face tranziția între l. adighei* și K., *čerkes (cherkess), greater Kabardian* — baza l. literare, *lesser Kabardian, kuban, malka, mzdok*. L. comună în Caucaz în sec. 15—18. Folosită actualmente în învățămînt.

Alfabet rus* cu litera suplimentară *I*.

Împrumuturi K. în abhază*, *balkară, nogai*, osetă*, svan**.

778 **KABIU**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India (Assam)*; 1 000—15 000 verb.

D.: *kabiu, khoirao*.

779 **KABRE** (CABRAI, KABURE, KABIE-MA, KABYE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Togo, Benin*; 35 000—157 000 verb. (surse diferite).

780 **KACHIN** (KATSCHIN) l. (CHING(H)-PAW, CHINGP'O, JINGHPAW, KHANG, SINGPHO, THEINBAW, YE JEIN, YE YEN), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmanian, R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan);

peste 170 000 verb. Uneori sub numele *ching-paw* sînt incluse și alte l., ca *lashi și maru*.

Tonuri — diferențiază cuvinte. Opoziție *ŋ/ñ/ŋ, ʃ (ts)/s*. Fricative surde și sonore. Aspirate numai surde. Nu are foneme retroflexe. Pe lingă urmele vechilor prefixe, care au încetat să fie productive, posedă un sistem de prefixe prin care verbele intransitive, pasive, reflexive primesc valoare activă, cauzativă sau tranzitivă.

D.: *bhamo*.

2. (AP'U, CHINGHPAW, CHINGPA'O, HKANG, JINGPAW, P'OK, P'U'MAN, SHANTOU YENJEN), subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmanian (N), India (Assam), R. P. Chineză* (prov. Yunnan, reg. Xizang = Tibet); 450 000—500 000 verb. (surse diferite). 14 l., în LL 5: kachin 1., nora, nung, rawang, tsaiwa.

781 **KADAI**, gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, după unii coordonat cu această ram. sau subordonat gr. tai*. *R. P. Chineză (S), R. S. Vietnam*; peste 1 mil. verb. 4 l., în LL 1: lai.

782 **KADARA** (ADARA, PEDA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 17 700 verb.

783 **KADJANG** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia (ins. Celebes)*; 50 000 verb.

784 **KADUGLI** (DHALLA), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 18 000—19 000 verb. (surse diferite).

785 **KAGOMA** (GWONG, GYONG), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 6 125 verb.

786 **chiKAGULU** (KAGURU, SAGARA DE NORD), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 59 000—59 500 verb.

787 **kiKAHE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 1 800 verb.

788 **KAIRIRU**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee (ins. Kairiru)*; 1 906 verb.

789 **KAJE** (AJIO, BAJU, KACHE, KAIJJI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 24 500 verb.

790 **KAJURU** (AJURE), l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 5 500 verb.

791 **KAKA** (KAKO, YAKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană, Camerun*; 37 000 verb.

792 **KAKWA**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. bari*, fie l. înrudită. *Zair*; 85 000 verb.

Dificultăți în folosirea alfabetului „Africa”, insuficient pentru sistemul vocalic (cele 10 foneme vocale sînt notate prin numai 5 litere); gramaticile și dicționarele marchează deosebirea dintre vocalele închise și cele deschise prin sublinierea celor din urmă sau tipărirea cu alte caractere.

793 **KALIKO** (KELIKO, MADI(-TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Sudan*; 18 000 verb.

794 **KALINGA** (BALBALASANG, CALINGA, KALINA, KINALINGA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 40 000—41 000 verb. (surse diferite).

În d. *guinang* 4 vocale, 12 consoane, 2 semi-consoane, structura silabică CV(C), accent fonologic.

D.: *ablig-saligsig, balbalasang-ginaang (ginan'an, guina(naa)ng), kalagaua (calauas, lalaua), lubuagan, mallango, mangali-lubo, nabayugan, sumadel*.

795 **KALISPEL(M)** (KULLE(E)SPELM, LINGUA SELICA, SALISH, SELISH), l. amerindiană din fam. salish*. *S.U.A.* (Washington, Idaho, Montana); 600—1 200 verb.

Vocale scurte și lungi. Vocale glotalizate cu rol morfologic. Categoria numărului diferită de cea din l. indo-europene*. Substantivul nu are exprimat numărul (*squaltəmix^u* „om” și „oameni”, după context). Există un pl. distributiv și un pl. colectiv. Prin reduplicare se obține o formă ca *squalqaltəmix^u*, care este un pl. distributiv („oameni dispersați”). În formele verbale există un adevărat pl. *kūzəm* „ei lucrează” (derivă de la sg. *kūlam* prin glotalizarea vocalei *u*) care înseamnă „oamenii lucrează împreună la aceeași muncă”, în timp ce forma de pl. *k^uzəl-kuləm* înseamnă că un lucru colectiv se repetă în diverse locuri. Reduplicarea finală arată, în formele verbale, dezvoltarea unei acțiuni spre un scop, iar reduplicarea inițială, combinată adesea cu prefixul *-t-* și glotalizarea sonantelor, exprimă diminuarea (*es-ēsūnk^u* „(este) o insulă”, *es-ē-t-sūsəŋk^u* „o insuliță”). Foarte multe sufixe; aproximativ o duzină exprimă concepte modale sau aspectuale (reflexivul, reciprocitatea, faptul de a deveni ceea ce exprimă rădăcina, faptul de a reuși ceea ce exprimă rădăcina, faptul că o acțiune se face fără efort etc.). Există 60—70 sufixe de localizare (arată cîmpul de acțiune verbală; cele mai multe indică

părți ale corpului omeneș sau localizări exterioare: „cer”, „soare”, „casă”, sau concepte ca „obiect lung”, „haină”).

D.: *chewaləh, spokan (e) (tsakaitsilin)*.

796 **KALMIKĂ** (KALM(O)UK, KALMŪK (ISCH), KALMYK (ISCH), KALMY (T)SKIJ, OIRAT DE PE VOLGA), l. din fam. altaică*, ram. mongolă* de V sau d. al l. oirat*. *U.R.S.S. (R.S.S.A. Kalmikă), emigranți în S.U.A., R. P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia*; 126 000—130 000 verb. (surse diferite).

D.: *derbet, torgut*. L. literară și standard actuală — medie între cele 2 d.

Împrumuturi vechi din greacă*, arabă*, sanscrită* (prin intermediul l. sogdiană*, uigură* și tibetană*), tibetană (în domeniul religiei), puține din chineză*; împrumuturi mai recente din l. turcice* (kirghiză*, kazahă*, altai*), rusă* (începînd din sec. 17 și în special după 1917). L. standard și literară — puțin folosită — din sec. 18 (tibetana utilizată ca l. sacră). Poezie populară. Cele mai vechi texte — în d. *torgut*.

Pînă în sec. 19 a folosit scrierea mongolă verticală, înlocuită în 1848 prin scrierea *zajapandită* creată în sec. 17 pentru l. oirat; între 1924 și 1931 alfabet chirilic, între 1931 și 1938 latin*, din 1938 grafie normalizată rusă.

797 **KALP** (URIM), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 1 970 verb.

Tipologic divergentă față de celelalte l. din *phylum*, în care a fost inclusă pe baza înrudirii lexicale — de ex. lipsește indicarea subiectului la verbe prin prefixe.

798 **KAM** (DONG, TONG, TUNG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. P. Chineză* (prov. Guizhou = Kweichow); 710 000 verb. (1956). Numită *dong (tong)* în chineză*.

D.: *san-chiang (e)*.

Alfabet creat în 1960.

799 **KAMANO**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 33 926—38 342 verb. (1960) (surse diferite).

D.: *kamano, kanite (kemiju jate)*.

800 **KAMANTAN** (KAMANTON, (ZAM)ANGAN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. katab*, fie l. înrudită. *Nigeria*; 6 970 verb.

801 **kiKAMBA** (KIKAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 612 000 verb.

802 **KAMBARI** (ASHINGI, CISHINGYINI, CUMBRI, EVADI, KAMBALI, KAMBERAWA, KAMBERCHI, KAMBER(R)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Nigeria*; 67 000—70 000 verb. (surse diferite).

803 **KAMBERATARO**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee*; 1 687 vorb.

804 **KAMORO**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 7 000—8 000 vorb.

Formă rudimentară de dual la mărcile de persoană. Subiectul pronominal sufixat la verb. Urme ale identității formelor verbale de pers. 2 și 3 pl.

Dialecte.

Un scurt vocabular K. din 1828 reprezintă prima atestare a unei l. papua*.

805 **KAMPUCHIANĂ** (CAMBODGIEN, CAMBODIAN, CAMBODGEANĂ, KHM(A)ER, KHMĒR), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Kampuchia*, *Thailanda*, R. S. *Vietnam* (SV); 3,5 mil.—7 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în *Kampuchia*. Cea mai importantă l. mon-khmer alături de vietnameză*.

Unul din cele mai originale sisteme vocalice, prin bogăția și complexitatea sa: 3 locuri de articulare, 4 (7) grade de deschidere, 2 registre; voce normală și voce glotală, corelație de cantitate cu rol distinctiv ([slap] „a muri”/[slaap] „aripă”). Ocluziune glotală obligatorie înaintea vocalelor inițiale. 16 (20) consoane. Nu are aspirate propriu-zise, ci combinații oclusive surde + h, disociabile în derivare prin intercalarea unui infix: *dham* [thom] „mare” — *danhām* [tomhom] „mărime”. Structura silabică (C)CV(C). Accent final. Distinge unele nume și verbe prin infixe. Adjectivele pot forma predicatul fără copulă: *kmeñ kăc* înseamnă și „copil(ul) rău” și „copilul este rău” (rolul predicativ poate fi marcat printr-un anaforic: *kmeñ vā kăc* „copilul, el [este] rău” sau printr-un demonstrativ cu rol de articol: *kmeñ neñ kăc* „copilul acesta [este] rău”); substantivul nume predicativ necesită prezența copulei: *chkae jā satv* „cîinele este [un] animal”. Anumite apelative se folosesc ca pronume personale: pers. 1 *khūum* „servitor”, pers. 2 sg. *pa?ūn* [pha?o:n] „frate (soră) mai mic(ă)”, formă de politețe *pañ* [ba:ŋ] „frate (soră) mai mare” sau *?nak* [naek] „bărbat” sau „femeie”; *khūwn* [khluon] „corp” se folosește ca pronume reflexiv „sie, sine”. Anumite verbe pot fi folosite și ca prepoziții sau adverbe (ca în limbile tai* și în vietnameză), de ex. *nau thnai adity* „luni”, lit. „a se afla zi soare”, *taer mak* „a sosi”, lit. „a umbra—a veni”. Cuvintele K. sînt invariabile. K. nu are gen și număr gramatical. Genul natural se poate exprima prin adăugarea unui determinant, de ex. pentru persoane *kun* [ko:n] „copil”, *kun prus* „fiu” (lit. „copil bărbat”), *kun sri* „fiică” (lit. „copil femeie”). Din sanscrită* și pāli* s-au împrumutat substantive la care este marcat genul: *kārī* „operator”, *kā-rinī* „operatoare”. Pluralitatea se exprimă prin

reduplicare (*kmeñ* „copil”/kmeñ meñ „copii”) sau cu ajutorul cuvîntului *bwk* [puok] „categorie, specie”: *bwk kmeñ* „copii”. Exprimarea cantității sau numărului impune folosirea unor clasificatori cu rol de unități numerice pentru diferite categorii de obiecte, ca în limbile tai și în vietnameză: *nāk* [naek] pentru persoane oarecare — *kūn sri bir nāk* [ko:n srei pi: naek] „două fete”, *añg* sau *rūp* pentru preoți etc. Posesia poate fi exprimată cu ajutorul cuvîntului *rapās* „lucru, bun”: *kūn rapās khūum* „copilul meu”. Nu are categoriile de persoană și timp (reies din context, adverbe). Aspectul și modul se exprimă prin particule sau verbe auxiliare. Distincție tranzitiv-intranzitiv. Sintaxă izolantă, ca și vietnameza — rolul sintactic reiese din poziție. Topica: subiect-verb-obiect, determinat-determinant. Frazele — în special prin juxtapunere și coordonare, dar și unele elemente conjuncționale. L. derivativă — prefixe, infixe, reduplicare.

Diferențe dialectale minore. Deosebire mare între l. vorbită și cea literară (construcții arhaice, împrumuturi). Coexistența unor limbaje speciale, corespunzătoare păturilor sociale. Ca l. literară s-au folosit sanscrita și pāli (și l. a religiei).

Inscripții din sec. 7. L. unei bogate civilizații. Împrumuturi din thai*, portugheză*, franceză* (ultima a fost folosită în administrație, presă, învățămînt). Din sanscrită și pāli — împrumuturi vechi și neologisme pentru a denumi elementele vieții moderne (așa cum l. europene folosesc elemente din greaca* veche, iar coreeana*, japoneza*, vietnameza — din chineza* literară) — fac l. savantă greu accesibilă celor neinstruiți.

Alfabetul *āksār* derivat din scrierea pāli — ortografie etimologică conservatoare, nu corespunde structurii fonologice a l. K., deși unele litere au fost modificate și s-au adoptat caractere noi și semne diacritice; a dat naștere scrierii thai* și laotiene*.

Împrumuturi K. în l. cham*, thai.

806 **KAM-SUI** (DŌNG-SHŪI), gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai* sau subordinat gr. tai-kam-sui. R. P. *Chineză* (S); 1 mil. vorb. 4 (6) l., în LL 3: kam, lakka, sui.

807 **KAMUKU** (ACHIPAWA), l. din fam. nigerico-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 18 000 vorb.

D. sau l. înrudite: bassa*, bassa-komo*, baushi, pongo*.

808 **KANAKURU** (BILAUUM, DERA, DERU, GASI, (EMBE)LINGA, SHELLENGHA, TSABA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 3 000—11 300 vorb. (surse diferite).

6 vocale.

809 **KAM-TAI** (DAIC, KAM-THAI), ram. de l. din fam. sino-tibetană* (grupată prin tradiție împreună cu ram. chineză* și miao-yao* în gr. *tai-chinez* sau *sinitic*) sau din fam. austro-tai*. *Asia* (SE); 30 mil. vorb.

Asemănări cu l. austroneziene. Asemănările cu chineza sînt fie foarte generale, fie explicabile prin împrumuturi reciproce.

Cuprinde gr. *kadaï** și *tai-kam-sui*, la rîndul său împărțit în gr. *kam-sui** și *tai**. 54 l., în LL 15 (inclusiv *cao-lan**). Ar putea include și l. *taka*, clasificată pe baza asemănarilor lexicale în ram. *miao-yao*. L. tonale monosilabice. Cele mai importante: *laotiana**, *thai**.

810 **KANASHĪ** (KANĀCHĪ, KANAŚI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *gyarung-mishmi** de V. *India*; 1 000 vorb.

Pronumele subiect inclus la verb; afix care exprimă reciprocitatea acțiunii (urmă a includerii pronumelui obiect la verb).

811 **KANAWARĪ** (KANAUURI, KANAURI, KANAWI, KANOREUNU SKADD, KANORUG SKADD, TIBAS SKADD), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *gyarung-mishmi** de V. *India*; 13 000–22 000 vorb.

Pronumele subiect inclus la verb; afix care exprimă reciprocitatea acțiunii (urmă a includerii pronumelui obiect la verb).

D.: *kanauri* (*kānawi*) de jos, *kanauri* de sus, *kanawārī*, *malhesti* (*mīlch(an)ang*, *minchha* (*nā*)ng).

812 **KANEMBU** (KANAMBUKANAMBU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian*. *Nigeria*, *Ciad*, *Niger*; 2 250 vorb.

813 **KANGA**, l. din fam. kordofaniană*, gr. *tumtum**. *Sudan*; 6 300 vorb.

814 **KANJAGA** (BUILSA, GURESHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur**. *Ghana*; 58 500 vorb.

815 **KANJOBAL** (CONOB, KANHOBAL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V); 40 000 vorb.

816 **KANKANAY** (KANKANAI, LEPANTO IGOROT), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 91 460 vorb.

D.: *bakun* (*mālaya bakun?*), *bankok* (*amburayan?*), *buguias*, *kapangan*, *kibungan*, *manakayan*.

817 **KANNADA** (CANARA, CANNADI, KANAREZĂ), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Mysore = Karnāṭaka, Maharashtra, Andhra Pradesh); 17 420 000–25 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială în statul Mysore. Una din cele 4 l. dravidiene majore.

5 (9) vocale scurte, 5 lungi, 37 (39) consoane, 2 semiconsoane (consoane retroflexe, opoziție de cantitate consonantică). Structura silabică

(C)(C)(C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *badaga* (poate l. separată), *dharwar*, *mysore*, *soliga*. Varietăți sociale. L. literară — diferită de cea colocvială.

Prima atestare — inscripție din 450 e.n. Tradiție literară bogată.

Alfabet derivat din scrierea indică* *grantha*.

818 **KIKANU** (KAANU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 3 500 vorb.

819 **KANURI** (AGA, BARIBARI, BORNU, KANOURI, ZAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Nigeria*, *Niger*, *Ciad*, *Camerun*; 1 mil.—2,5 mil. vorb. (surse diferite). Folosită în administrație pînă în 1960. L. oficială a statului Bornu (Sudanul de Vest) din sec. 16, decada după dezmembrarea acestuia.

6 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. 4 tonuri (înalt, jos, ascendent, descendent) — se notează în scris doar în gramatici, nu și în ortografia curentă. Este una dintre puținele l. africane (alături de nubiană*) cu un bogat sistem cazual și cu o serie regulată de sufixe cazuale, aceleași la sg. și pl.: nom. *-ye*, gen. *-be*, dat. *-ro*, ac. *-ga*, abl. *-n*. Urme de clase nominale marcate prin prefixe (există un prefix nazal pentru numele de lichide). Pentru pl. se folosește un sufix (*per* „cal”, pl. *perwa*), care nu apare cînd substantivul este urmat de un numeral (*per pindi* „20 de cai”). Radicalul pentru indicarea „zecilor” nu e cel întrebuintat pentru 10 (*mequ* „10”, *pi-nāi* „20”, *pi-asge* „30”). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Se scrie ocazional cu alfabet arab*, uneori adaptat cu semne diacritice suplimentare, și cu alfabetul „Africa”. Literatură destul de veche.

820 **KIKAONDE** (chiKAHONDE, KAWONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*, *Zambia*; 38 000 vorb.

821 **KAPAMPANGAN** (PAMPAÑAN, PAMPANGA(N), PAMPANGGAN, PAMPANGO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — prov. Pampanga); 641 795—900 000 vorb. (surse diferite). A 7-a din cele 8 l. „majore” din Filipine ca număr de vorb. — în 1960 3,2% (875 531) din populația totală de 27 087 685 loc.

5 vocale, 13 (18) consoane. Accent fonologic. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv.

Folosită în învățămîntul primar, de unele stații regionale de radio; în 1965 2 publicații integrale și una parțial în K. D. cu deosebiri în special fonetice și lexicale. Literatură scrisă.

Împrumuturi din spaniolă*.

Scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

A influențat lexicul l. tagalog*.

822 KAPAU, l. papua* din fam. anga*. Papua-Noua Guinee; 15 000—29 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 16 consoane (are consoane glotalizate), 3 semiconsoane (inclusiv surda *w*). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

823 KAPAUKU (EKAGI, EKARI), l. papua* din fam. Wissel-Kemandoga*. Indonezia (V ins. Noua Guinee); 10 000 verb.

Sunet caracteristic redat fie prin *g* (*ekagi*), fie prin *r* (*ekari*), descris ca o velară laterală. Distincție masc.-fem. exprimată la sufixele verbale de subiect și la demonstrative prin alternanțe vocalice.

D.: *kapauku, simori, jabi* (*unguna yabi*).

824 KAPINGAMARANGIANĂ (KAPINGAMARANGI, PIKIRAM(AN)), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. Federația Microneziei (ins. Kapingamarangi, Ponape — arh. Caroline); 500—1 000 verb. (surse diferite).

825 KAPRIMAN (WASARE), l. papua*. Papua-Noua Guinee; 1 164 verb.

Pară a avea un sistem de 2 genuri cu acord parțial.

826 KARABORO (KA(RA)MA, KOROMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Coasta de Fildeș; 8 000—14 000 verb.

D.: *kler, syer, tenyer*.

827 KARACEAI (KARACEAVO-BALKARĂ, KARACHAY, KARATSCHAISCH, QARACAY), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (Caucaz, R.S.S. Kirghiză); 80 000—120 000 verb. (surse diferite).

8 vocale, 22 (25) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Cea mai apropiată de cumană* dintre l. turcice moderne.

Numeroase împrumuturi din l. caucaziene* și iraniene*.

D.: *balkar, K.* — l. literară.

Alfabet rus*.

828 KARAKALPAKĂ, l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Karakalpakă), Afganistan; 200 000—300 000 verb. (surse diferite).

9 vocale, 22 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări cu kazaha*.

D.: *de NE, de SV*, din restul R.S.S.A. Karakalpakă. Literatură dezvoltată după 1917.

Din 1940 alfabetul rus*.

829 KARAM (AFÖRÖ), l. papua* din stock Noua Guinee de est*. Papua-Noua Guinee; 10 000—14 000 verb. pigmei (1960).

6 vocale cu perechi lungi, 14 consoane (oclusivele sonore—prenazalizate). Structura silabică (C)V(C).

830 KARAMOJONG ((A)KARIMOJONG, LANGO DYANG, NJIKARAMOJONG), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. Uganda; 94 000—100 000 verb. (surse diferite).

D.: *dodos* (*dodoth*), *hie*.

831 KARANGA (KURUNGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban*. Ciad; 57 000 verb.

D.: *baxa, fa(a)la* (*bakka*), *konyare, mo(o)yo*.

832 KARATINĂ (KARATA, QARATA, KARATINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 5 000 verb.

5 vocale orale, din care 3 (5) au perechi nazale; 42 (43) consoane (lungi, aspirate, glotalizate); 2 semiconsoane.

D.: *anëix, kerata, tokita*.

833 KARDUTJARA (KARDUDJAR(R)A), l. australiană*, din fam. pama-nyungan*, gr. wati*. Australia; 4 000 verb. împreună cu wanman*. Numită astfel după unul din cele peste 40 d. care formează un lanț de aproape 1 500 km din NV Australiei spre SE, ocupînd cca 1/3 din continent.

În d. *gugada* 3 vocale scurte, din care 2 (3) cu perechi lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C). În d. *mantjiltjara* 3 vocale scurte, 3 lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C). În d. *pitjantjatjara* 3 vocale scurte, 3 lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C). Unele deosebiri între aceste d. în ce privește unele trăsături ale vocalelor și inventarul de consoane. În toate cele 3 d. accent inițial; topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. D. *yu(r)lbaridja* (*julbre*) și *yulapa ritya* reprezintă, împreună cu l. wanman, i. australiene cu cel mai dezvoltat „transfer de afixe”. Acest fenomen apare, opțional, și în d. *din Warburton Ranges* și probabil și în alte d. din lanț. În mod obișnuit însă, în acest d. și în alte citeva din lanț, persoana și numărul subiectului sînt indicate prin mărci sufixate verbului, iar persoana și numărul obiectului prin mărci libere (eventual prin forme scurte, adăugate sau prepuse mărcilor de subiect).

D. *pitjantja(tja)r(r)a* (*pitja(ndja)(dja)ra*, *pitjindjatjara*, *pitjindjara*, *pitjanazara*, *pit-kindjara*, *wongapitsha*, *wongapitjira*) a dobîndit rol de *lingua franca* prin adoptarea sa de către misionari ca l. de cult. Învățarea sa este încurajată de autorități în vederea folosirii în administrație.

834 **KARELĂ** (CARÉLIEN, KARELISCH, KAREL'SKIJ, KARJALA, KARYALA), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* 1. sau d. al l. finlandeze*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Karelă, R.S.F.S.R.); 92 000—470 000 verb. (surse diferite).

8 vocale (are ö, ü), 40 (43) consoane (corelație de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane; structura silabică (C)V(C); accent inițial; un fel de armonie vocalică. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: de N (K. propriu-zisă), de S (trăsături din vepsă*, care a avut rol de substrat), *olonefian* (*olonetzisch*), liudă* — sau l. separată (ultimele 2 fac tranziția între K. și vepsă).

L. finică în care e redactată formula magică scrisă pe coajă de mesteacăn, atribuită sec. 13 (descoperită în 1951 la Novgorod), pare a avea caracter K. Sec. 14 — atestări de nume de persoane și locuri K. în documente rusești. Împrumuturi baltice*, germanice*, slave* răsăritene. Încercare de creare a unei l. literare K. după 1917 — fără succes (actualmente foarte puține publicații — l. practic fără aspect scris).

835 **KAREN**, l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană* sau coordonat cu aceasta într-o ram. *tibeto-karen*. *Birmania* (S), *Thailanda* (N); 1 mil.—3 250 000 verb. (surse diferite). 8 l., în LL 5: bwe, gheko, pho, sgaw, taungthu.

Deosebiri față de l. tibeto-birmane, probabil datorită separării timpurii. Au suferit reducerea grupurilor de consoane inițiale și a consoanelor finale. Tonuri. Opoziție non-aspirat/aspirat numai la oclusivele surde. Singurul gr. de l. sino-tibetane în afară de miao-yao* în care verbul este așezat între subiect și obiect. Atributul substantival precedă numele de care e legat printr-un demonstrativ, atributul adjectival urmează numele: *pho fa₂a₂-kē* „un om bun”, lit. „(un) om, bunătațea lui” (cf. rom. *o bunătațe de om*). Adjectivul fără demonstrativ este nume predicativ (copula nu e exprimată): *fa₂ kē* „omul este bun”.

836 **IKAR(LI)** (KARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafricană*, *Zair*; 4 000—5 000 verb. (surse diferite).

837 **KÁROK** (AR(R)AR(R)A, CAHROC, KARUK, PEHTSĚK, PEHTSIK, QUORATEAN), l. amerindiană din *phylum* hokan*. S.U.A. (California NV); 100—1 000 verb.

Substantivele au forme locative: *das* „apă”, *aas-ak* „în apă”. Reduplicarea unei părți din temă sau a temei în întregime redă acțiunii repetate ale verbului: *imyah* „a inspira, a respira”, *imyahyah* „a gîfii”. Formele verbale specifică adesea localizarea sau direcția acțiunii prin sufixe și prefixe: *paθ* „a arunca”, *páaθroov* „a arunca în susul riului”, *paathripaa* „a arunca

peste șuvoi” și încă alte 38 de astfel de forme. La verbe, pers. și numărul subiectului sînt marcate prin prefixe: *ni-ádhoo* „eu umblu”, *nu-ádhoo* „el umblă”. Uneori prefixele indică și obiectul: *ni-mmah* „eu îl văd”, *ná-mmah* „el mă vede”. La formele nominale ideea posesiunii se exprimă tot cu prefixe care indică persoana și numărul posesorului: *ávaha* „mîncare”, *nani-ávaha* „mîncarea mea”, *mu-ávaha* „mîncarea lui”. Cînd posesorul este exprimat printr-un nume, apare construcția *ávansa mu-ávaha* „omul a lui mîncare”.

D.: *karukawa*.

838 **KASELE** (KASSELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Togo*; 20 000 verb.

839 **KASENA** (AWUNA, BINYIMÉ, GAPERSHI, KASEM, KASENE, KASOMSE, KASSENA, KIPIRSE, WULISI, YULE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana*, *Volta Superioară*; 74 000 verb.

D. sau l. inrudită: *lela**.

840 **KASIMBAR** ((T)ADJIO, (T)A'ADJIO), l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 verb.

841 **KAŠMIRIANĂ** (CACHEMIRIEN, CASHMEERĚE, ĀSHMĪRĪ, KĀĀMĪRĪ, KĀĀMĪRĪ, KĀSHEMĪRĪ, KĀSHMĪRĪ, KĀSHMĪRĪ, [KA:ŠMĪ:RĪ:], KA]MĪRĪ, KĚŠUR, [KĚ:ŠUR]), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. *Pakistan*, *India* (Jammu — Kashmir); 3 mil. verb. Una din cele 14 l. oficiale regionale recunoscute prin constituția Indiei din 1950. Numele indigen este [kə:šur]; [ka:šmĪ:rĪ:] este numele indian.

Cuvinte și trăsături de bază dardice (sistemul fonetic, prozodia, sintaxa), majoritatea vocabularului și multe alte trăsături comune cu l. indice* (punjabi*, hindi*, gujarati*); multe cuvinte din sanscrită* — probabil suprapuse (considerată și l. mixtă). 8 vocale (*i*, *u*, *e₂* *o₂*, *ɔ*, *ɛ*, *a*); 6 vocale neobișnuite în l. europene, numite *mātrā*, care afectează vocala precedentă. Toate vocalele finale—lungite; toate vocalele lungi — nazalizate. Asemănări în sistemul vocalic cu kumāūni*, în ciuda vocabulelor reciproce neînțeleșibile. Nu are aspirate sonore (spre deosebire de l. indice vecine). Consoane retroflexe. Toate consoanele (nepalatale) pot fi palatalizate. Silabele pronunțate foarte distinct. Accentul marchează emfaza, ca în hindi, punjabi. „Articol” nedefinit *a*. Multe postpoziții. Sistem cu 3 termeni la demonstrative (în hindi și alte l. indice de N—2 termeni). Topică diferită de cea din l. indice (subiect-obiect-verb) — asemănătoare cu cea persană* (verbul rar la sfîrșit — doar în propoziții subordonate, de ex. „Berbecul a mîncat hrana” are în K. forma *Rāman kh'av bat*, lit. „Berbec—de—a mîncat

cat — hrană”, iar în hindi *Rām ne khānā khāyā*, lit. „Berbec — de — hrană — a mâncat”). Inversarea topicii cu valoare emfatică. Asemănări cu l. indice la construcțiile pasive și cauzative.

D.: *bunjwālī, kashmirī, kishṭwārī (kash(a)-wārī, kashṭwār)*, *poḡulī*, *s(h)irājī-kashmirī* (poate *kishṭwārī* e singurul d. propriu-zis, celelalte — d. mixte, de tranziție, egal influențate de punjabi și d. sale și de alte l. învecinate). „D.” religioase: al hindușilor (împrumuturi din sanscrită) și al musulmanilor (cuvinte și morfeme împrumutate din persană și arabă*); diferențe și în distribuția și frecvența anumitor foneme, intonație, ritm, unele deosebiri în morfologie. Formă literară și registre specializate (limbaj oficial, al afacerilor) — numeroase împrumuturi din persană, arabă. Recent introdusă în învățămîntul primar.

Primele documente — în alfabetul propriu *shārādā (sarada, sārādā)* dezvoltat în jurul sec. 10 (azi folosit numai în scopuri religioase și la scrierea horoscoapelor). Cele mai vechi texte literare: 1 200—1 500. Notată și în scrierea *devanāgarī* (semne diacritice adăugate pentru sunetele tipice), persano-arabă (oficială din 1947, deși prezintă numeroase neajunsuri), alfabetul latin* (mai adecvat; semne diacritice), scrierea *takrī* (d. *kishṭwārī*).

842 KATAB ((A)TYAP), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 80 000 verb.

D.: *at(t)aka, kachichere, dororo, kadauchau, morwa (asolio, moroa), tiitchaal*. D. sau l. înrudite: *ganawurī**, *ikulu**, *kadara**, *kagoma**, *kaje**, *kamantan**.

843 KATCHA, l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan*; 6 000 verb. (1966).

10 vocale (3 lungi), 30 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

844 KĀTE, l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee*; 4 000—5 600 verb. (surse diferite). Ar fi avut la origine numai câteva sute de verb. nativi; ca urmare a folosirii sale ca *lingua franca* de către misionari la sfârșitul sec. 19, ar fi înțeleasă și de cel puțin 60 000 indigeni avînd alte l. materne.

Oclusivă glotală, care apare și la finală de silabă.

D.: actualmente numai *wemo* (în trecut și *māḡobineng, parec, wamorā (wamolā), wanan*).

845 KATI. (BAȘGALĪ, BASHGALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. nuristani*. *Afganistan, Pakistan*; 4 000 verb. numai d. *kamvīrī*.

D. (cu subd.): *kamvīrī, kalāvīrī, mumvīrī* (de tranziție între primele două).

846 KATIATI, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 310 verb.

847 KATI DE NORD (NIINATI), l. papua* din fam. ok*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 8 000 verb. Dialecte.

848 KATI DE SUD (METOMKA), l. papua* din fam. ok*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 4 000 verb. Dialecte.

849 KATLA (AKALAK) 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. katla* 2. (CTL) sau din gr. nilociadian* (MC). *Sudan*; 8 500—8 700 verb. (surse diferite).

7 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt și jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 2 l., în LL 1: katla 1.

850 KATU (ATTOUAT, KAO, KHAT, NGUÓN TA, PHUÓN KATU, TÁ RIVER VAN KIEU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam, Laos*; 20 000—30 000 verb.

851 KAUGEL, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 verb.

5 vocale, 14 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore și fricativa dentală sonoră — prenazalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)(C)V.

852 KAZAHĀ (KASACHISCH, KAZAK(H), KAZAXSKIJ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S. (R.S.S. Kazahă), R. P. Chineză, R. P. Mongolă*; 5 193 000—5,3 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Kazahă.

9 vocale, 19 (23) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Unitară — 3 d. apropiate: *de NE, de S, de V*.

Formată în sec. 15—16. Literatură din a 2-a jumătate a sec. 19 — alfabet arab*, adaptat ulterior. L. literară dezvoltată după 1917.

Din 1941 alfabetul rus*, cu 9 litere suplimentare.

853 KEBU (AKÉB(O)U, AKEBU, EKBE-BE, KABU, KAGBARIKA, KĀGBĀRIKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo*; 17 252 verb.

854 KEIGA (AIGAN), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau din gr. nilociadian* (MC). *Sudan*; 6 000 verb.

D.: *demik (rofik), keiga (aigang)*.

855 KEIGA JIRRU (KEIGA GIRRU, TEIS-UM-DANAB), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 1 400 verb.

856 KEIGANA (KEIJAGANA JATE), l. papua* din *stock Noua Guinee* de est*. *Papua-Noua Guinee*; 26 725 verb.

În d. *yagara* 5 vocale, 14 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Armonie vocalică. Accent fonologic; Topica: subiect-obiect-verb.

D.: (*keigana*) *yagara* (*frigano jate*), *yate* (*jate*).

857 **KEKCHĪ** (CA(C)CHI, CACHĒ, CAI-CHI, CAKCHI, CAKGI, CECHI, KACHICE, KAHCHI, KAKCHI, QUECCHI, QUEKCHI), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala, Belize*; 250 000—300 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. Accent final.

858 **oKELA** (LEMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 80 000—100 000 verb. (surse diferite).

859 **loKELE** (EKELE, KILI, liLELO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 14 000—26 000 verb. (surse diferite).

860 **KEMNE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*. *Gambia*; 525 000 verb.

861 **KENABOI**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. jakun*, *Malaysia* (S); 10 000 verb. împreună cu *beduanda** și *jakun**.

2 d.

862 **KENDARI?**, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 500 000 verb.

863 **KENGA**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. chari-ouadaian* (MC). *Ciad*; 20 000—25 000 verb.

864 **KENTU** (KYENTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 6 390 verb.

D.: *nyidu*.

865 **KERA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 15 000 verb.

866 **ekiKEREBE** (eciKEREBE, KEREBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 31 000 verb.

D.: *kara*.

867 **KEREMA**, l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee*; 3 100 verb.

868 **KERES(AN)** (QUERES), l. amerindiană neclasificată. *S.U.A.* (New Mexico); 7 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 35 consoane, 3 semiconsoane. Structura silabică (C)V.

D.: *acoma, cochiti, laguna, San Felipe, Santa Ana, Santo Domingo, Zia*.

869 **KERINTJI** (KERINCHI, KINCHAI, KORINTJI, KURINTJI), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V sau d. al l. minangkabau*. *Indonezia* (ins. Sumatra); 170 000 verb. Se pare că verb. ei înțeleg l. minangkabau, dar nu și invers.

D.: *akit, mamaq, mokomoko, rawa, sakei, talang, ulu*, eventual și *lubu**—sau l. separată.

870 **KET** (JENISSEI-OSTJAKISCH, KE-TĂ, KETSKIJ, OSTIAK DE PE ENISEI, YENISEI-OSTYAK), l. izolată sau l. paleosiberiană* din fam. eniseică*. *U.R.S.S.* (Enisei); 850—1 500 verb. (surse diferite). Singura l. din această fam. care nu a dispărut; odinioară mai răspândită. Denumită după numele pe care și-l dau verb. săi — *ket* „om” sau *ostik*.

Coroanțele tipologice cu l. *iukaghir* (*odul*). În d. *imbat* 10 vocale cu perechi lungi, 22 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent fonologic. Ocluziune glotală însoțind uneori vocalele. Alternanța vocalelor cu grad diferit de deschidere în flexiunea internă (care are rol secundar și restrâns). O singură lichidă (un fel de *l*). Nu admite grupuri consonantice la începutul cuvintului (rus. *трахан* > *taktm*). Genul nu se exprimă la substantiv, ci la diferitele clase de cuvinte care se combină cu el (adjectiv, verb, numeral). La verbe poate fi exprimat atât genul subiectului cât și cel al obiectului. Categoriile de gen și număr se exclud reciproc, ca în rusă* (genul se exprimă numai la sg.). Are o clasă de cuvinte denumind organisme întregi, nedivizate (de ex. pește întreg opus celui tăiat) pentru care masc. și fem. sînt subcategoriile. Marea majoritate a cuvintelor sînt neutre. Sînt masculine, pe lângă numele pentru bărbați și masculii animalelor, cîteva feluri de pești, păsări, insecte, reptile, copaci, corpuri cerești. Sînt feminine, pe lângă numele pentru femei și femelele animalelor, alte feluri de păsări, pești, reptile, corpuri cerești, anumite plante, localizări geografice, părți ale corpului, boli de piele, obiecte ale culturii materiale. Prezența incorporării. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Nu avea conjuncții — a împrumutat unele din rusă.

D.: *imbat*. Ca l. de cultură se folosește în prezent rusa, din care **K.** împrumută cuvinte. Numeroase împrumuturi din selkup*.

Nu a avut scriere (a fost foarte dezvoltată pictografia). În deceniul 4 s-a folosit o adaptare a alfabetului latin*.

Substratul **K.** a influențat graiurile de pe Enisei ale l. ruse, în care în vorbirea femeilor consoanele lichide sînt înlocuite prin semivocala *y*.

871 **KEWA** (~PI, KEWAPI), l. papua* din stock Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 39 453 (1960)—47 000 verb. (surse diferite).

În varietatea *muli* 5 vocale, 13 consoane (2 ocluzive sonore prenazalizate), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt, jos. Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

872 **KEWIENG**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 3 000 verb.

873 **KHAMI** (KHIMI, KHUMI, KHWEY-MI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Bengal); 20 000 verb. Include *khimi*, ~ de *N*, *matu*, *yindi* (*yindu*).

L. tonală.

2 d. principale: de *N* (*aphya*), de *S* (*awa*).

874 **KHAMIR** (CHAMIR, KAMIR, KHAMIT, XAMIR, XAMTAGOU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 5 000 verb.

875 **KHANDESI** (AHIRANI, DHED GJARI, KHANDESHI, KHANDESI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Maharashtra, Madhya Pradesh); 1 mil. verb.

Nu are opoziție fonologică între africata *č* și fricativa *s*.

D.: *dangri*, *khandesi*, *kundi* (*kunbau*).

876 **KHARIA** (K'ARĪA, KHARIĀ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Bihar, Madhya Pradesh, Orissa, Bengal V, Assam, ins. Andaman și Nicobar); 110 000—160 000 verb. (surse diferite).

În d. *dudh* 5 vocale cu perechi nazalizate, 29 (31) consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Puternică influență indică* în sintaxă.

D.: *dudh*, *kharia*. Publicații periodice.

A folosit scrierea indică *devanāgarī*.

877 **KHASI** (COSSYAH, KHASIA, KHASSEE, KYI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *India* (Assam); 193 000—400 000 verb. (surse diferite).

În varietatea *cherrapungi* 5 vocale scurte și 5 lungi (nu are vocale nazalizate). 19 (20) consoane (aspirate — numai surde, aspirate sonore doar în împrumuturi; opoziții implisiv/non-implisiv, retractat/non-retractat (*š/s*), *n/ñ/ŋ*; ocluziune glotală; nu are foneme retroflexe). Structura silabică (C)CV(C). Accent final. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *K. standard*, *l(y)ngngam*, *synteng* (*pnar*), *war*, poate și *cachar*, *sylhet*.

Traduceri din *Biblie*, periodice, cărți de povestiri.

Împrumuturi din bengali*.

Ortografie standardizată în alfabetul latin* (introdus de misionari).

878 **KHASONKE** (KASONKE, KASSO(N), XASOUKE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. bambara*, fie l. înrudită. *Mali*; 53 000—71 000 verb. (surse diferite).

879 **KHERWĀRĪ** (KHERWARĪAN), gr. de l. sau l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*; cuprinde l. (d.) *mundari** și *santali**.

880 **KMHU**? (KHAMŪK, KHM(O)US, (TSA)KHMU), din fam. austro-asiatică*, ram.

mon-khmer*. *Laos*, *Thailanda*, *R. S. Vietnam*; 100 000 verb.

D.: *khang* (*patēnh*, *tayhay*, *t'eng*, *tēnh*, *xá* (*cau*)), *khmu*?

881 **KHOIBU**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 500—2 350 verb. împreună cu *maring**.

882 **KHOISAN**, fam. de l. care formează o grupare aparte în cadrul l. africane, constituită din gr. *sudafrican* (cele mai reprezentative l.: *boșimana** și *hotentota**) și l. *sandawe** și *haisa*. 48 l., în LL 10. Vorbite în zona de SV a Africii australe. Denumirea a fost creată de lingviști din elemente indigene: *khoin* „oameni”, termen folosit de hotenți pentru a se numi pe ei înșiși, și *san*, nume dat de ei boșimanilor.

L. de tip arhaic, care au în comun trăsături dispărute sau pe cale de dispariție în alte l.

883 **KHORČIN** (K(H)ARČIN), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză*; 900 000 verb.

D.: *arkhorčîn*, *barin*, *darkhan*, *gorlos*, *jaliat*, *jarut*, *jastu*, *kharbin*, *kharčîn*, *ogirut*.

884 **KHŌWAR** (ARNY(I)Ā, CITRĀLĪ, ČITRARI, QĀŠQARĪ), l. sau gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic* (ar cuprinde l. *arniyā*, *chatrāri*, *chitrālī*). *Pakistan* (Kașmir V); 6 956—95 000 verb. (surse diferite).

Nu pare să aibă opoziție de aspirație; consoane retroflexe, opoziție *t/θ*.

Cuvinte din sanscrită*.

885 **KHUNGGŌI** (KHANGŌI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 verb. împreună cu *kupome**, *luhupa* centrală*, *luhupa* de nord*.

886 **KIA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Santa Isabel); 1 250 verb.

887 **KIBET**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad*; 16 000—22 000 verb. (surse diferite).

888 **KIKUYU** (GEKOYO, (gi)GIKUYU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benué-Congo* (CTL) sau gr. bantu* (MC). *Kenya*; 1 mil.—2,3 mil. verb. (surse diferite). Utilizată în administrație, școală, presă și în emisiuni radiofonice, în concurență cu *swahili**. L. în progres din punct de vedere demografic. A fost folosită în lupta de eliberare națională ca l. secretă. Alfabetul „Africa”.

889 **KILBA** (NDIRMA, PELLA, WUDING, XILBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 32 000 verb.

6 vocale.

890 **KILMERI** (KILMARI, KRISA?), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 268 verb.

D.: *kilmeri, krisa?*.

891 **KIM**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Republica Centrafricană*; 5 000 verb.

892 **KIMAGHAMA**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (ins. Frederik-Hendrik); 3 000 verb.

Absență aproape totală a morfologiei cuvintului.

893 **KIMBU** (ikiBUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 8 700—9 000 verb. (surse diferite).

894 **ekiKINGA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 57 000 verb.

3 tonuri.

895 **KIOWA** (KÁYOWĒ, KIAWAY, TEP-DA, TEPKĪNAGO, TIDEING INDIANS), l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (Oklahoma), *Mexic* (Coahuila, Chihuahua, Durango); 2 000 verb.

12 vocale (6 nazale), 21 consoane (3 serii de oclusive surde: simple, aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjectiv.

Scrisoare hieroglifică.

896 **KIRGHIZĂ** (KARAKIRGIS, KIR-G(H)IZ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S.* (R.S.S. Kirghiză), *R. P. Chineză* (reg. autonomă Xijiang-Uygur = Sinkiang-Uighur), *Afganistan* (N), *Pakistan*; 1 mil.—2 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Kirghiză.

8 vocale cu perechi lungi, 17 (21) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d.: *de N*, *de S* (interacțiune K.—uzbekă*).

În istoria l. K. 3 perioade: *veche* (sec. 8—9), *medie* (sec. 10—15), *modernă* (după sec. 19). Dezvoltarea l. naționale literare — după 1917, pe baza d. *de N*.

Până în 1928 scrierea arabă*, apoi alfabetul latin*, din 1940 cel rus* cu 3 litere suplimentare.

897 **KIRIWINA** (BOYOWA, TROBRIAND), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Kiriwina — gr. Trobriand); 8 600 verb.

2 trăsături mai puțin obișnuite în l. austroneziene: clasificare nominală dezvoltată, cu acord, și clasificare similară a verbelor. Cca 40 clase nominale marcate prin prefixe, cu acord la adjectiv, pronume demonstrativ și numeral, de ex. *kai kai-ketoki* „plantă mică”, *vaigua kwai-ketoki kwai-lima* „scumpe mici-coșuri cinci” (acest sistem se regăsește în unele l. microneziene* (maurană*, trukeză*) și în unele l. papua*). Cca 12 clase de verbe marcate prin prefixe care indică modul realizării acțiunii, de ex. *do-* „pe mare”: *do-busi* „a

trece dincolo de orizont” (despre o canoe), *ko-* „cu gura”: *ko-vili* „a batjocori, necăji etc. prin vorbe” (clasificarea verbelor se regăsește în unele l. austroneziene din Noua Guinee). Set de prefixe cauzative care operează și ele o clasificare, de ex. *to-* „a face să stea în picioare”, *si-* „a face să sadă”. L. actuală — mărcile de persoană indică acțiuni independente de timp: *bogwa* marchează îndeplinirea acțiunii, trecutul; *l-* prefixat mărcilor de subiect indică un trecut definit; *b-* indică irealul, viitorul, imperativul, potențialul, prezentul sau viitorul potențial sau habitual. Topica: subiect-verb-obiect.

Vocabular din 1891—92. Scrieri publicate de misionari și culegeri de folclor.

898 **KISANKASA**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. nandi*, fie l. înrudită. *Tanzania*; 3 600 verb.

899 **KISI(I)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 3 600—4 000 verb. (surse diferite).

900 **KISSI** (GISSI, GHIZI, KISI, KISSIEM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegaloguineez* (MC). *Guinea*, *Liberia*, *Sierra Leone*; 240 000—250 000 verb. Grupată uneori cu *temne** și *bullom** în gr. *kisi-temne*. Folosită în administrație, școală și presă.

D.: *liaro*.

Alfabet propriu folosit și de alte l.

901 **KIWAI** (KIWAIC), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 20 000 verb. 4 l., toate în LL: *bamu kiwai*, *kiwai* de nord, *kiwai* de sud, *wabuda*.

L. în general inovatoare în gramatică. Prefixele au funcție majoră în indicarea subiectului la verb. Obiectul indicat la verb prin afixe; unele radicale verbale supletive în funcție de numărul obiectului. Dual și trial la mărcile de persoană. Formele verbale de pers. 2 și 3 — identice la toate numerele. Negația la verb — indicată printr-un prefix; formele verbale negative nu se conjugă.

902 **KIWAI DE NORD**, l. papua* din fam. *kiwai**. *Papua-Noua Guinee*; 5 500 verb.

A devenit o importantă *lingua franca* regională.

D.: *de pe Era River, goaribari*.

903 **KIWAI DE SUD**, l. papua* din fam. *kiwai**. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 verb.

D.: *doropai*, *do(u)mori* (*domouri*), *hibaradai*, *hiwi*, *kiwai*, *kubira*, *mawata*, *pagona*, *peran*, *sui*, *turituri* (*tureture*).

904 **KLANG-KLANG** (TLANTLANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *naga-kuki-chin**. *Birmania* (N); 5 000 verb.

905 **KOALIB** (KAWALIB, KOWALIB) 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 24 000 verb.

11 vocale, 23 consoane, 3 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C).

2. gr. din fam. kordofaniană*. 8 l., toate în LL.

906 **KOBON**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; câteva mii de verb. (1960) împreună cu gants*.

907 **KODAGU** (CODAGU, COORG, KUDAGU), l. din fam. dravidiană*. *India* (My-sore); 69 000—80 000 verb. (surse diferite).

908 **KOHISTĀNĪ**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic* (d.: *kaghni, kohistāni*) sau gr. de 5 l.: *baškarik (diri, gārwi, gāwri), maiyā, tirāhi, torwālī, woļapūri — kařarqalāi. Pakistan*; 7 000—67 000 verb. (1957) (surse diferite). Nume dat și unui d. al l. kařmiriene*.

909 **KO'HO** (SRE, SRĒ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (C.); 100 000 verb.

În d. sre 9 vocale, 26 consoane, 3 semiconsoane (occlusive aspirate surde, sonore preglo-talizate — inclusiv semiconsoana ?y, nazale surde). Structura silabică (C)(C)CV(C)(C). 2 tonuri: înalt descendent, jos ascendent.

D.: *chil, kalo'p, lat, maa (chau-ma), nop, rio'm, sre (srĕ), tala, tring*.

910 **KOARI**, l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 1 776 verb.

911 **KOARI-MANUBARA-YAREBA**, gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de sud-est*. *Papua-Noua Guinee*; 24 670 verb. 15 l. destul de asemănătoare structural și tipologic, în LL 11: barai, bauwaki, binahari, koiari, koiari montană, koita, kwale, mailu, managalasi, manubara, yareba.

Absența fonemului *p*, deși există perechea sa sonoră *b* (în barai, koiari, yareba). Ideea de „acțiune în favoarea cuiva” marcată la verb. Mărcile de interogație — legate de subiect sau libere și fără schimbări ale verbului. Unele verbe au rădăcini diferite indicând acțiuni care privesc obiectele la sg. sau pl. Alte trăsături comune cu fam. binandere*.

912 **KOARI MONTANĂ** (MOUNTAIN KOIARI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 3 734 verb.

913 **KOITA** (KOITAPU), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 2 260 verb.

914 **KOKAMA** (COCAMA), l. amerindiană din fam. tupi*. *Peru, Columbia, Brazilia*; 10 000 verb.

Unele cuvinte au forme diferite în funcție de sexul vorbitorului.

D.: *cocamilla (pambadeque)*.

915 **KOKE** (KHOKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Ciad*; 1 000 verb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. -l pentru părțile corpului (*gi-l* „ochi”, *su-l* „cap”), -m pentru lichide (*li-m* „apă, ploaie”).

916 **KOLAKA** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000 verb.

917 **KOLAMĪ** (KOLAMI-NAIKI), l. din fam. dravidiană*, gr. central*. *India* (Bombay, Andhra Pradesh); 50 000—67 000 verb. (surse diferite). În același subgr. cu parji*. Înrudită cu *naiki**.

În varietatea *wardha* 5 (6) vocale cu perechi lungi, 18 (20) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică CV(C)(C)(C)(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *kolāmī, naikiri (bhili din Bastm, naiki, naik pods)*, poate și altele.

L. tribală fără scriere.

918 **KOLHRENG**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 1 000 verb.

919 **KOM**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 2 000 verb.

920 **KOMA**¹ (GWAMA, KWAMA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman*. *Etiopia, Sudan*; 6 000 verb.

8 vocale, 26 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *de N, de S, din Begi, madi (i)n*.

921 **KOMA**², l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 2 000—6 000 verb. (surse diferite).

4 tonuri.

922 **KOMAN** (COMAN), gr. de l. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat de unii fam. separată. 5 l., toate în LL.

923 **KOMBA** (KAMBA), l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 7 000—10 000 verb. (surse diferite).

924 **KOMBIO** ? (AL AUGAT ?), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 2 150 verb.

925 **KOMI** (~ — PERMJAKISCH, ~ — PERMYAK, (~ —) SYRJĀNISCH, (~ —) ZYRIAN, ZYRIÈNE), l. sau gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic (alături de udmurtă*). *U.R.S.S. (R.S.S.A. Komi, R.S.F.S.R., Siberia)*; 397 000 verb. (ca l. maternă) — 431 000 verb. (surse diferite). Cuprinde l. (gr. de d.) permic* și ziriană*

(frecvente confuzii terminologice, explicabile istoric, între numele generic și numele l. individuale).

Nu are dual; are acuzativ, dar nu genitiv; nu are articol hotărât; are verbe negative, dar nu are distincția conjugare obiectivă—subiectivă existentă în alte l. fino-ugrice (de ex. în maghiară*).

Graiuri numeroase și variate reunite în 4 gr. principale. 2 (gr. de) d. devenite l. literare diferite dar reciproc inteligibile (deși cu diferențe fonetice, morfosintactice și lexicale): permiak și ziriana.

L. udmurtă s-a diferențiat de K. încă din sec. 4. Cele mai vechi atestări dintre l. uralice după maghiară — din a 2-a jumătate a sec. 14 (fragmente de texte religioase, câteva inscripții). În lexic cca 1 000 elemente de origine fino-ugrică. Cele mai vechi împrumuturi — din l. iraniene* vechi (*scită*, *sarmată*) — plină în sec. 7, din bulgara veche* de pe Volga (sec. 8—11), vepsă*, karelă* (sec. 11—15), din l. neneț*, poate din ciuvașă*; din sec. 14 principala sursă de împrumuturi a devenit l. rusă* (atât standard cât și d. *velicoruse de N*) — influență intensificată în sec. 19—20; creații proprii din sec. 14—15. Permiak și ziriana au devenit l. de sine stătătoare în sec. 14—15; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

Textele vechi au folosit scrierea (cunoscută fragmentar) creată după modelul celei slave* bisericești de Sf. Ștefan din Perm, episcopul ziriienilor (1335—1396). Ulterior a folosit scrierea *chirilică*, pentru scurt timp alfabetul latin*, actualmente alfabetul rus, cu 2 litere suplimentare *i* și *ö*; permiak și ziriana au ortografie comună.

Împrumuturi K. în ostiakă și neneț.

926 **KOMONO** (KUMWENU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* sau kwa*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 3 000 verb.

927 **KONABEM(B(E))**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 3 000—8 000 verb. (surse diferite).

928 **KONDA** (~DORA, KŪBI), l. din fam. dravidiană*. *India* (Orissa); 8 000—13 000 verb. (surse diferite). Numai unul din cele 3 subgr. ale tribului konda vorbește l. K. (celelalte vorbesc telugu* și respectiv un d. al l. oriya*).

D.: de N, de V.

L. tribală fără scriere.

929 **KONGO** (CABINDA, FIOTE, IKELEVE, kiKONGO, KILETA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, R. P. Congo, Angola*; 2 mil. verb. Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

Clase nominale bine reprezentate, cu un bogat sistem de prefixe, sufixe și infixe. Prefixul de clasă care leagă substantivul de determinantele sale și complementul de predicat se repetă (*baleke bana ba mfumu, bankaka ba mbote, bankaka ba mbi, bafwiidi bau baakulu* lit. „băieții aceia ai șefului, unii buni alții răi, ei muriră cu toții” = „acei băieți ai șefului muriră toți, bunii ca și răii”). Termenii cu prefixe primesc un al 2-lea prefix pentru a reda diverse nuanțe: *fi-* (*mbele* „cuțit”, *fi-mbele* „cuțit mic”), *lu-* (*nguba* „arahide”, *lu-nguba* „o singură arahidă”), *ba-* (*ngo* „leopard”, *ba-ngo* „neamul leoparzilor”). La substantivele deverbale, cuplul prefix-sufix specifică sensul cuvântului derivat: *mn . . . i* (*nnlooŋgi* (< *looŋga*) „cel care are meseria de a învăța”), *n . . . i* (*ndoki* „cel care a deochiat” < *loka*). Pentru indicarea genului natural fem. se adaugă un determinant (*ngudi* „mamă”, *nŋkeento* „femeie”): *ngudi mbwa* „cline femeie = cățea”, *nŋnu nŋkeento* „rege femeie = regină”, *mwaana nŋkeento* „copil femeie = fiică”. 3 pronume demonstrative (de apropiere, depărtare și determinare): *nkombo yi* „această capră”, *nkombo yina* „acea capră”, *nkombo yo* „capra”. În formele verbale, sufixele indică aspectul: *-i* (acțiune terminată), *-a* (acțiune nedefinită), *-e* (acțiune dorită, interzisă etc.), *-u* (acțiune suferită); *fwa* „a muri”, *fwidi* „nu mai există”, *kafwe* „să moară”, *bafu* „morții”.

D. foarte numeroase, grupate după poziția geografică: d. *central* (*kiMboma, kiSuundi* ș.a.), d. *central de E* (*kiMpaangu, kiNtaandu* ș.a.), d. *S* (*kiShikoongo* ș.a.), de *SE* (*kikoongo, soso* ș.a.), de *V*, de *NV*, de *N*, de *NE*, de *E*. D. sau l. înrudite: hiHolu*, kiPende*, songo*, kiSuku*. Variantă creolizată: *kituba*.

Prima l. africană care a fost descrisă de un european: Vetralla (Roma, 1659) descrie cu foarte mare precizie sistemul claselor nominale și sistemul verbal. Primul document tipărit — într-o limbă negroafricană: tratat asupra doctrinei creștine, Lisabona, 1624. În 1651 un dicționar kongo-spaniol*. Din sec. 17 pînă astăzi K. nu a evoluat prea mult.

Alfabetul „Africa”.

930 **KONKOMBA** (KOKOMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana*; 60 000—130 000 verb.

Vocale lungi (7) și scurte (6), toate putînd fi și nazalizate. 2 niveluri de tonuri.

931 **KONO** (KONDO, KONNOH), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. vai*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Sierra Leone, Guinea, Liberia*; 112 000 verb.

Alfabetul „Africa”.

932 **KONSO** (AL-KARETI, CONSO, GATO, KOMSO, KONSINYA), l. din fam. afroasiatică*, ram. cusitică*. *Etiopia*; 60 000 vorb.

933 **KONYAGI** (COGNIAGNI, CONIAGUI, DUKA, KONIAGI, TENDA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic-occidental*, grupat uneori cu badyara* și basari* sub denumirea tenda* (CTL) sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea*; 85 000 vorb.

Alternanțe (mutații) consonantice; ocluziva este folosită pentru forma nominală, nazala pentru pers. 3 sg. prezent, iar fricativa pentru pers. 3 pl. negativă: *i bal* „deschis la culoare”, *mpal-ək* „este de culoare deschisă”, *wa-bal-na* „ei nu sînt de culoare deschisă”. Sînt serii și cu 2 variante: *k* (ocluziva și nazala)/*h* (fricativa); *i-kaj* „actul cățărării”, *kaj-ək* „este cățărat”, *wa-haj-na* „ei nu s-au cățărat”.

934 **oluKONZO** (KONDJO, (olu)KONJO, (RU)KONJO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 74 000—162 000 vorb. (surse diferite).

935 **KORAPE** (KORAFI, KWARAFE, OKEINA, OKEINE), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 3 500 vorb.

936 **KORDOFANIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Constituie un tampon între gr. nilo-cladian și nilo-abisinian, pe un teritoriu restrins din *Sudan*. 7 l., în LL 3.

Sistemul l. din acest gr. se aseamănă foarte mult cu cel al l. bantu în privința claselor nominale: fiecare clasă are un pronume specific care se folosește atît ca prefix la orice substantiv din clasa respectivă și la adjectivul însoțitor, cît și ca pronume personal, relativ, demonstrativ și determinativ. Cu ajutorul prefixului de clasă se face deosebirea dintre substantiv și verb și se indică pl.

937 **KORDOFANIANĂ**, fam. de l. din *Africa* (CTL) care ocupă reg. de dealuri Kordofan (*Sudan*). Împărțită în mai multe gr., toate în LL: koalib, tegali, talodi, tumtum, katla. 28 l., în LL 26.

Sînt probabil l. tonale. Aceste l. au prefixe care marchează clasele nominale, într-un mod foarte asemănător cu cel din fam. nigero-congoleză*, cu care prezintă însă puține dovezi de legături etimologice. Urme ale unui sistem derivativ la verb.

938 **KORIAK** (KORIAKĂ, KORJAKISCH, KORJAKSIJ, KORYAK, NIȚILAN, NI-MYLAN(SKIJ)), l. paleosiberiană* din fam. ciukot-kamceatka*. *U.R.S.S.* (Pen. Kamceatka); 5 706—10 000 vorb. (surse diferite). Numele de la cuvintele indigene *korak* „crescători de reni” și respectiv *niȚiȚoan* „locuitor”. După unele păreri d. al aceleiași l. împreună cu *alutor* (*al'utor*, *aliutor*, *al'utorskij*) și *kerek*

(considerat de alții d. al l. *ciukote**) — socotite în prezent l. distincte.

5 (6) vocale, 18 (27) consoane. Nu are vocale glotalizate, cum s-a susținut, ci ocluziva glotală ? ca fonem consonantic (ca și ciukota). S-a considerat greșit că nu admite grupuri consonantice. Armonie vocalică mai puțin generală decît în ciukotă, datorită tendinței de reducere a vocalelor și deci de confundare a vocalelor „forte” și „slabe”. Accent fonologic. 2 numere — sg. și pl. —, în unele d. și dual. Spre deosebire de ciukotă, K. are incorporare numai de gradul I (dacă determinantul este la rîndul său determinat de alt termen, nu mai poate fi incorporat), cf. *Ięgyňan nakojawan'nav nalgykimitüan* lit. „Ei poartă din piele-haine” și *Ięgyňan nakojawan'nav' k'ojanalgenav' kimitüav* lit. „Ei poartă de ren-piele haine”. În funcție de condițiile semantice și de sens, incorporarea alternează cu prepunerea însoțită de acord. 2 tipuri de declinare: primul cuprinde nume comune de obiecte și de animale nedeterminate, al 2-lea — nume proprii, deci determinate, de persoane și de animale. Numele de rudenie și numele comune de persoane se pot declina după unul din cele 2 tipuri, după cum au sens determinat sau nu. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *apokinskij*, *čavčuv(enskij)*, *itkanskiĵ*, *kamenskij*, *parenskij* (după unii și *al'utorskij* — mai curînd l. distinctă). Primele 2 sînt cele mai importante. Graiurile nomazilor — mai răspîndite — au fost puse la baza l. literare. Împrumuturi din rusă* (numeralele pentru „sută” și „mie”).

Nu a avut scriere. Începînd din 1930 s-a adoptat alfabetul latin* și apoi cel rus*.

939 **KORIKI** (MAIPUA, NAMAU), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 5 000 vorb.

940 **KOROP**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 10 000 vorb.

941 **KOSALI** (HINDĪ DE EST, KAUSALI, KOSLI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *India* (Uttar Pradesh, Madhya Pradesh, Bihar, *Nepal*); 30 mil. vorb. Înceapă aproape înrudită cu oriya* și bengali*.

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Aspirația la ocluzivele atît surde cît și sonore. Trăsătura retroflex la ocluzive.

D.: *awadhi-bagheli*, *chhattis-garhī* (*khatahi*, *laria*).

942 **KOSORONG**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 1 350 vorb.

943 **KOTA**, l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (S); 900—4 500 vorb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. tribală fără scriere.

944 **KOTOKO** (BAL, BEDDE, BUSO, LABANG, LAGOME, LAGON(E), MADAGANYE, MAKARI, MALAGOM, MANTAGE, MIDA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun, Ciad*; 30 000—50 000 vorb.

Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau a consoanei radicale (sau a amîndurora): *bōskwan* „cal” — *basakwa* „cai”.

945 **KOVAI** (UMBOI), l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee* (ins. Umboi = Rook); 2 800 vorb.

946 **KŌYA** (KOIA), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Andhra Pradesh, Madhya Pradesh, Orissa); 140 000—211 000 vorb. (surse diferite).

În varietatea *gommu* 5 vocale cu perechi lungi, 18 consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent nefonologic (pe silabele lungi). Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: poate *dorli* (sau d. al l. *gondi**).

L. tribală fără scriere.

947 **KŌYRA** (AMARRO, BAD(D)ITU, COIRA, KWERA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 5 000 vorb.

D. sau l. înrudită: *zaysse**.

948 **KPA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 15 000—17 000 vorb. (surse diferite).

949 **KPELLE** (AKPESE, GBEIZE, GBE(RE)SE, GERSE, G(U)ERZÉ, KPELESE (TINA), KPWESSI, PES(S)A, PESSI, PES(SY), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez (MC). *Liberia, Guineea, Sierra Leone*; 250 000—500 000 vorb.

28 vocale (cîte 7 orale scurte, lungi, nazale, nazale lungi), 19 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri (înalt, mediu, jos, înalt descendent). Tonul este mai curînd o proprietate a morfemelor decît a silabelor. Un fenomen intonațional suprapus tonurilor. Distincție între posesia alienabilă și cea inalienabilă, liberă și dependentă; cîte 2 pronume posesive diferite la pers. 1 și 3 sg. Substantivele nonpersonale nu au pl. (în sensul indo-european*). Substantivele personale au forme de pl. foarte neregulate la cele „libere”: *surŋ* „bărbat” — *sirā* „bărbați”, și regulate, cu sufixul *-ni*, la cele „dependente”. Alternanță consonantică specifică. Numerarul „100” se exprimă printr-un cuvînt împrumutat din *berberă** (*kema*) sau prin forma autohtonă *pupu* „10 zeci”.

Sistem propriu de scriere silabică inventat de șeful de trib Gbili, care pretinde că i-a fost revelat în vis; dovedește o intuiție nativă în notarea tonului.

950 **KPOSO** (AKPOSO, IKPOSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Togo*; 80 000 vorb.

D.: *amou oblou, ikponu, iwi (uwi), litime (badou), logbo, uma*.

951 **KRAHN** (KRA(A), K(A)RAN, BUSH KRU, PAHN), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, în relație certă cu *bassa1**, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. *Liberia, Coasta de Fildeș*; 100 000 vorb.

952 **KRESH** (K(A)PALA, KPAPA, KREDJ, KREICH, KREISH), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan*; 6 000 vorb.

D.: *dongo, gbaya-ndogo, naka, woro*.

953 **KRĪT** (DŽEK, KRYC, KRYTS, KRYŽ(SKIJ), QRĪZ), l. din fam. caucasiană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană); 2 000—6 000 vorb. (surse diferite).

9 vocale, 35 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *džek (dschekisch, dzek, jek), krĭt, xaput (haput (li), khaput)*.

954 **KRONGO** (KADU MO DI, KORONGO, KURUNGU), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtu* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 14 000 vorb.

955 **KRU(KRAW)** (KLAO, KRA(WO), KRAO, MENAYA, NANA-KRU) l. i. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, considerat fie d. al l. *bassa1**, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Liberia*; 150 000 vorb.

33 vocale (9 scurte orale, 7 lungi, 9 nazale, 8 nazale lungi), 16 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Structura silabică (C)CV. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2. subgr. format după unii din l. *bassa1**, *bete**, *grebo**, după alții din *bakwe**, *bassa1**, *bete**, *de*, *grebo**, *krahn**, *kwa**.

956 **KUBE** (HUBE), l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 vorb.

D.: *kurungtuŋu, yoangen*.

957 **KUCHIN** (FORT INDIANS, IKKILIN, ITCHALI, ITKALYARŪIN, ITKPE'LIT, ITKU'DLIŇ, KUTCHIN, LOWLAND, O-TIL'TIN, YUKON FLATS KUTCHIN), l. amerindiană din fam. athapaskan-eyak*. S.U.A. (Alaska), *Canada*; 1 200—2 000 vorb. (surse diferite).

958 **KUDA(WA)**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. *gure-kahugu**, fie l. înrudită. *Nigeria*; 2 000—4 000 vorb.

959 KUI (KWI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Laos, Birmania (E), Thailanda*; 3 700 verb.

960 KŪI (KANDA, KANDH, KHOND(I), KHONDO, KODU(LU), KOUl, KU(INGA)), l. din fam. dravidiană*. *India (Orissa)*; 510 000 verb.

D.: de E (*gumsai*), de V; mare variație locală.

L. tribală fără scriere.

961 KUKA (KOUKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Ciad*; 72 000 verb.

962 KUKURUKU (SOSSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 125 000 verb.

Numeralul pentru „100” — *keme* — imprumutat din berberă*.

D.: *fuga, ibie-okpepe, ibilo, ora, otwa, semolika, wano*.

Alfabetul „Africa”.

963 KUKWA (CIKUYA, KUKUYA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 11 000 verb.

964 KULAMAN (CULAMANES, SARANGANI MANOBO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine (ins. Mindanao)*; 3 600 verb.

965 KULANGO (NABE, NAMBAI, NGWALA, ZAZERE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeș*; 40 000—47 000 verb.

966 KULELE (COULAILAI, PAMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Coasta de Fildeș*; 15 000 verb.

967 KUMAN (AKOKOLEMU, AKUM, IKOKOLEMU, IKUMAMA, KUMAM, KUMUM), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 55 000—96 000 verb. (surse diferite).

968 KUMAŪNĪ (KUMĀONĪ), l. indo-europeeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *India (Uttar Pradesh)*; 1 mil.—1,2 mil. verb. (surse diferite). Numele după masivul Kumaon din M-ții Himalaya, unde se vorbește.

6 vocale orale scurte, 5 lungi, 6 nazale scurte, 5 lungi; 18 consoane, 2 semiconsoane. Asemănări în sistemul vocalic cu kașmiriana*, în ciuda vocabularelor reciproc neinteligibile. Oclusive, *n* și *l* retroflexe. Aspiratele sonore își pierd aspirația. Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

969 KUMĪKĀ (K(O)UMYK, KUMŪKISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan)*; 135 000—

186 000 verb. (surse diferite). Rol de *lingua franca*.

8 vocale, 22 (24) consoane, 1 (2) semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accentul pe silaba finală a radicalului. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *buinak (de mijloc), khaidak (de S)*, *khasav-yurt (de N)*. L. literară dezvoltată după 1917.

Din 1940 alfabet rus*.

970 KUMKALE, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 4 000 verb.

971 kiKUMU (KOMO, kiKUUMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 60 000 verb.

972 KUNAMA (BA(A)DA, BA(A)RA, BA(A)REN, BADEN, CUNAMA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, care constituie singură un subgr. (CTL), sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Etiopia, Sudan*; 30 000—40 000 verb. (surse diferite).

8 vocale (3 lungi), 24 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt și jos. Accent fonologic. Nu are decît terminații vocalice. Clase nominale cu prefixul *a-* pentru substantivele concrete și *ko-* pentru abstracte. Substantivul se distinge de verb prin desinența specială pentru substantiv *-a*. Pl. se formează cu *-i* la toate substantivele (*ma* „dinte”, pl. *mai*). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *aaimasa (aymasa), barka, bita(a)ma, i(i)lit, sogadas, ti(i)ka*.

S-au făcut diverse încercări de scriere cu alfabetul latin* (de către unele misiuni străine).

973 KUNANT(E) (MANSOANKA, SUA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*. *Guinea-Bissau*; 6 000 verb.

974 chiKUNDA (CHIKUNDA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat d. al l. chiSena* sau l. înrudită. *Zambia, Mozambic*; 73 000—100 000 verb. (surse diferite).

975 KUNG (IHŪ, IKŪ, IKUNG, IXŪ), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Namibia*; 4 450—10 000 verb. (surse diferite).

19 vocale (5 orale scurte, 2 cu fricțiune faringală, 5 nazale, 2 nazale cu fricțiune faringală, 5 lungi, 2 lungi cu fricțiune faringală), 94 consoane (foarte multe clicuri). 5 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

976 KUNIMAIPA, l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee*; 8 000 verb.

În varietatea *hajili* 5 vocale, 15 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: substantiv-adjectiv.

D: *gajila*.

977 **KUNUA** (KONUA), l. papua* din *stock kunua-keriaka-rotokas-eivo**. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 337 verb.

978 **KUNUA-KERIAKA-ROTOKAS-EIVO** (BOUGAINVILLE DE VEST), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 6 966 verb. 4—5 l, in LL 3: eivo, kunua, rotokas.

Simplitate extremă a sistemelor fonologice (printre l. cu cele mai puține foneme din lume). Absența genului și claselor. Conjugare sufixală.

979 **KUPOME**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 verb. împreună cu *khunggoi**, luhupa centrală*, luhupa de nord*.

980 **KURDĀ** (KURDISH), l. (gr. de d.) indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Turcia* (E), *Iran* (NV), *Siria* (N), *Irak* (NE), *U.R.S.S.* (R.S.S. Armeană, Turkmenă, Azerbaidjană); 3 mil. —15 mil. verb. (surse diferite) — mulți bilingvi. Din 1972 l. egală în drepturi cu araba* (l. oficială) în provinciile locuite de kurzi din Irak.

În d. *suleimani* 4 vocale scurte, 5 lungi, 27 (29) consoane, 2 semiconsoane, accent final, topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Numeroase d. — nu a ajuns la unitate (verb. nomazi). 2 varietăți principale, după unii l. separate: *kermanji* (de S, de E, *kurmandschî*, *kurmānji*), al cărei d. *suleiman* (yi) (*sulāimania*) din Irak stă la baza l. standard din Bagdad, și *zāzā* (de N, de V). După alte păreri, *zāzā* și *gurani* (*gorani*) din Anatolia ar fi d. înrudite având unele graiuri contaminate cu graiuri K. Unele d. au tradiție literară.

Diferite sisteme de scriere — arab* în Iran, latin* în Siria, rus* în U.R.S.S.

981 **IKIKURIA** (EKEKORIA, KURYA, TENDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*, *Tanzania*; 94 000 verb. D.: *kiroba*, *simbiti*, *sueta*.

982 **KURKU** (KORKU, KOURKOU, KURI, MU(W)ASI), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Madhya Pradesh, Maharashtra); 170 000—284 000 verb. (surse diferite).

Consoane aspirate. Unele d. nu au opoziția dental—retroflex. Ton jos redundant, ca și accentul.

Puternică influență a l. indice* (hindi*, marathi*) în sintaxă.

A folosit scrierea indică *devanāgarī* și probabil și *baldodh* (foarte asemănătoare cu prima). Periodice, traduceri ale *Bibliei*.

983 **KURUKH** (KHOUROUKH, KURUH, KURUX, ORAŌN, URAON, URĀW), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Bihar, Orissa, Bengal V); 1 140 000 verb.

6 vocale orale scurte cu perechi lungi; 5 dintre acestea (ø face excepție) au corespondente

nazale scurte și lungi. 30 (32) consoane. 2 semi-consoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Influență munda* și indică*.

L. tribală fără scriere. Dialecte.

984 **KURUMBA** (DEFORO, FULSE, KOUROUMA, LILSE, NONOSE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 86 000 verb.

985 **KUSAIEANĀ** (KUSAIE, UALAN), l. din fam. austroneziană*, gr. microneziană*. *Federația Microneziei* (ins. Kusaie — arh. Caroline); 3 600 verb. Înrudită cu ponapeana* și marshalleza*.

11 vocale (reductibile probabil la cel mult 9 foneme, ca în trukeză*). Rolul cantității vocalice încă nedeterminat. Consoane velarizate, palatalizate și rotunjite, asemănătoare celor din marshalleză.

Nu se cunosc variații dialectale.

986 **KUSAL(E)** (KUSASI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*, *Ghana*; 101 000—122 000 verb. (surse diferite).

3 tonuri: înalt, jos, descendent.

987 **KUSU** (FULUKA, KONGOLA, LOKU-TSU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, *Zair*; 26 000 verb.

988 **IKUTA** (IKOTA, MAHONGWE, SHAKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 28 000 verb.

989 **KUTEP** (KUTEB, KUTEV, MBARIKE, ZUMPER), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 24 000 verb.

990 **IKUTU** (KHUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 15 000 verb.

991 **KUTURMI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 1 000 verb.

992 **KUWI** (KHOND, KOND(H), KŪBI KANDH, KUVI, KUWINGA, SOUTHWEST KONDS), l. din fam. dravidiană*. *India* (Andhra Pradesh, Orissa); 190 000 verb.

D. (printre care d. grupului *kuṭṭiya kandhs*).

L. tribală fără scriere.

993 **KWA**, gr. de l. de fam. nigero-congoleză*, vorbite în partea meridională a statelor africane din Golful Guineei, din Liberia pînă în Nigeria: 62 l., în LL 60. Mai importante: akan, efik-ibibio, ewe, igbo, more, yoruba.

Printre l. cele mai evidente tonale din lume (cu 2 — akan* și igbo*, 3 — ewe* și yoruba* — sau 4 — grebo* — tonuri de bază). Tonurile sugerează și aspectul lucrurilor: de ex. tonul ascendent este folosit pentru obiectele mari, largi, greoaie. Situația tonală este complicată în multe l. K. (excepție face ewe*) de fenomenul de „coborîre a cheii muzicale”. Multe l. K.

(între care 2 dintre cele mai importante: akan și igbo) au armonie vocalică de tip încrucișat, care nu se mai întâlnește decât în l. din S Saharei. Morfologie foarte redusă. Rădăcinile cuvintelor sînt monosilabice, fără distincții morfologice între rădăcinile verbale și cele nominale. Nu există gen gramatical. Urme de clase nominale în unele l. din Ghana și Togo. Serializarea verbelor (serii de verbe funcționează ca o unitate). Cuvintele se formează mai mult prin compunere decât prin derivare. Se disting prin caracterul concret al vocabularului: nu există un verb general „a fi” sau „a avea”, ci numai „a fi într-un anumit loc”, „a avea ceva anume”.

Au fost propuse diverse împărțiri pentru acest gr. Una din cele mai recente propuneri stabilește 14 subgr.: *central-akoko*, *edo**, *ewe**, *gã-adangme**, *idoma**, *igbo**, *ijo**, *kru**, *lagoon*, *nupe-gbari*, *oto-osanyin*, *Togo C.*, *yoruba**, *volta-comoe*.

994 KWAA (BELLEH), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Liberia*; 25 000 verb.

995 KWADI (BAKOROKA, CUANHOCA, CUEPE, CUROCA, KOROKA, MAKOROKO), l. din fam. khoisan*, gr. sudfrican. *Angola*; 15 000 verb.

D.: *bacuisso* (*bak(u)ise*, (*ba*)*kwisso*, *kwise*, *vakuisse*), *vasorontu*, *zorotua*.

996 KWAIO (KOIO, KWAE0), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 4 000 verb.

D.: *kwai0*, *uru*.

997 KWAKIUTL, l. amerindiană din fam. wakashan*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000 verb.

Are oclisivă glotală. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1 (ca în irocheză*, shoshoni*). 3 grade de demonstrative ca în latină*, dar cu 2 serii, făcînd distincție între „de față” și „absent”. Pronumele demonstrativ „aceea” din „casa aceea” poate fi redat în 6 feluri: „casa vizibilă de lângă mine”, „casa invizibilă de lângă mine”, „casa vizibilă de lângă tine”, „casa invizibilă de lângă tine”, „casa vizibilă de lângă el”, „casa invizibilă de lângă el”. La fel ca *nootka** are sufixe speciale pentru a preciza dacă anumite acțiuni au loc pe plajă, pe stînci sau în mare. Întrebuințează, ca *nootka*, *salish** și *tshimshian**, serii distincte de numerele după clasele de obiecte.

998 KWAKUM (AKPWAKUM, BAKUM, PAKUM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 3 000 verb.

999 KWALE, l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 1 183 verb.

Lanț continuu de d.; d. care nu se învecinează direct și mai ales cele extreme sînt foarte divergente. Include eventual *garia* și *manukolu* (*lakume*), care ar putea fi și l. separate.

1000 KWALSHIM (KWALSIM, KWE(L)-SHIN, MIERR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 4 000 verb.

1001 KWANGWA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 25 000—26 500 verb. (surse diferite).

D.: *mwen(y)i* (*muenyi*).

1002 KWARA'AE (FI(O)U, KWARA'ŲE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (ins. Malaita); 7 000 verb.

5 vocale scurte, 5 lungi, 15 consoane (inclusiv labializate, prenazalizate, combinînd aceste 2 trăsături), 2 semiconsoane. Topica: substantiv-activ.

1003 KWAREKWAREO ((KWAR)KWAR-REO), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică de V. *Insulele Solomon* (Malaita); 1 000 verb.

1004 KWENI (GAGU, G(O)URO, GURN-MBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau repartizată la 2 l. diferite, *gbin* și *lo*, din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildeș*; 110 000—210 000 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudite: *ganda**, *tura**.

1005 KWENYI (D(U)AURU, ISLE OF PINES, KAPONE, KWENI, KUNIE, KUNIE, MANONGOËS, T(O)UAOR(O)U), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie*; 1 100 verb.

L. tonală cu 2 registre, cu silabe deschise. 5 grade de deschidere la vocalele orale, la cele nazale 4 (în d. *kapone*) sau 3 (în d. din *Nouméa*); 25 consoane. Subiectul, chiar substantival, precedă verbul.

Primul text: un extras din Evangheliile publicat în 1847.

D.: ? *kapone* (*duauru*), *kwenyi*, (*o*)*uen* (*uën*) (Voegelin); după CTL l. grupului touaouru, vorbită la Goro și în ins. Ouen și incluzînd d. din *Nouméa*, ar forma împreună cu l. din Ile des Pins [kuñe] gr. *extrem sudic* (*Deep South*) din Noua Caledonie, numit *kapone* de autorii mai vechi.

1006 KWOIRENG (LIYANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 400—5 000 verb.

D.: *kwoireng*, *miyāng khāng*.

1007 KWOMA (WASHKUK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 2 240—2 500 verb. (surse diferite).

7 vocale. Consoane glotale labializate. Oclusive prenazalizate și prenazalizate-labializate (ca și *manambu**). Structura silabică CV(C). Accent inițial.

1008 KYAMA (EBRIE, GYUMAN, KIA-MA, TYAMAN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 11 500 verb. (1968).

Pl. se formează prin modificarea prefixului de clasă: *e-bra* „femeie”, pl. *m-bra*.

L

1009 **LABWOR** (TOBUR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 5 000 verb.

1010 **LAFOPA** (KIDIE), l. din fam. kor-dofaniană*, gr. talodi*. *Sudan*; 2 000 verb.

1011 **LAHNDĂ** (HINDI, PANJABI DE VEST, PUNJABI DE VEST), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de NV. *Pakistan* (NE); 9 mil.—15 mil. verb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalică — fonologică. Opoziție implosiv/explosiv la oclusive. Aspirație la oclusive surde și sonore. Trăsătura retroflex la oclusive, *n*, *l* și *r*.

D.: de NE, de NV, de S (standard), după alți autori *hindkō*, *moultāni*, *pōthwāri*, *thāli*.

Scrisă cu un alfabet propriu sau cu cel arab*.

1012 **LAI** (B'LAI, B'LI, (D)LI, HIAI, LA, LE, LO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. R. P. *Chineză* (ins. Hainan); 300 000—peste 1 mil. verb. (surse diferite). Cea mai importantă l. din gr. *kadai*.

3 tonuri (d. *gei* ar avea 6 — posibil arhaism). L. nederivativă.

Elemente austroneziene* — de substrat sau împrumuturi. Vocabular împrumutat din chineză*.

2 gr. de d.: de N, de S. 5 d.: *gei* (gēi⁴, jī), *ha*, *ka-mau*, *moi-fau*, *zun*.

Alfabet din 1960.

A influențat probabil d. *min nan* al l. chineze.

1013 **LAK** (KASI-KUMUK, KAZIKUMUK, LAK', LAKKISCH, LAKSKIJ), l. din fam. caucasiană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan), 64 000—80 000 verb. (surse diferite).

În d. *kumux* 3 vocale orale scurte (*a*, *i*, *u*) cu perechi lungi și 3 vocale faringalizate (*ae*, *e*, *ə*), 45 consoane (lungi, glotalizate, labializate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent fonologic. Foarte multe forme cazuale — propriu-zise și mai ales „locale”. 3 clase nominale (rațional masculin și feminin, non rațional). Numeroase forme verbale — conjugare după persoană și clasa din care face parte subiectul (prefixe specifice pentru cele 3 clase și distincție pers. 3 și non-3):

verbul exprimă și categoriile obiectului. Topica; subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *astikulin* (*ashtikulin*), *balxar-calakkan* (*balkhar-tsական*), *kumux* (*kumukh*) — baza l. literare, *vixin* (*vitskhin*), *vixlin* (*vikhlin*).

Încercări de folosire a alfabetului arab* din sec. 16. Actualmente alfabetul rus*.

1014 **LAKA**¹, l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. R. P. *Chineză* (reg. Guangxi-Zhuang = Kwangsi-Chuang, Kuang-hsi); 6 000 verb. Unii autori o clasifică printre l. kam* pe baza asemănării a numeroase unități lexicale (înrudirea lor genetică nu a fost însă dovedită). = *lakkia*?

1015 **LAKA**² (KABBA LAKA), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. gambai*, fie l. înrudită. *Ciad, Republica Centrafricană*; 40 000 verb.

1016 **LAKI** (LALAKI, LOLAKI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonezian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 verb.

D.: *asera wanua* (*noie*), *labea'u* (*noihe*), *waru* (*nehina*), *wiwi rano* (*nohina*).

1017 **LAKKIA** (LA-JIA, LAKIA, LA-KIA, LAK²KYA³), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. R. P. *Chineză* (reg. Guansi-Zhuang = Kwangsi-Chuang, Kouang-si, Guǎng-xi); 5 348 verb. = *laka*¹?

5 vocale cu perechi nazale. 32 consoane; aspirate, labializate, aspirate și labializate, preglotalizate, palatalizate; sonante sonore și surde; interdentală sonoră; ocluziune glotală; consoane notate *p̄l*, *b̄l*, *m̄l*, *p̄l̄h*, la care cele 2 elemente se articulează simultan. 3 semiconsoane (inclusiv anterioară rotunjită închisă). 6 tonuri. Se deosebește de limbile tai* prin tratamentul original al inițialelor complexe, care a dus la apariția vocalelor nazale.

1018 **LALA** (BINNA, ROBA, YUNGER, YUNGUR), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*; 30 000 verb.

Urme ale afixelor de clasă, de ex. *-ma* pentru numele de substanțe: *tux-ma* „sare”, *məd-ma* „singe”.

1019 **IchilALA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia, Zair*; 60 000—64 000 verb. (surse diferite).

D.: (*b*) *ambo*, *luano*, *wulima*.

1020 **LALANA CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 10 000 verb.

1021 **LALIA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al i. ngando*. *Zair*; 30 000 verb.

1022 **LAMALANGA** (BWATVENUA, KATVENUA, QATVENUA, RAGA (DE NORD), VUNMARAMA, VUNMARANA, VUNMARRA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost de N = Raga, Aurora = Maewo); 1 500 verb. (1959).

1023 **LAMB** (LAMA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. tem*, fie l. înrudită. *Benin*; 18 000—29 000 verb. (surse diferite).

1024 **ichiLAMBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 70 000—80 000 verb.

Genul feminin al substantivelor se exprimă cu ajutorul cuvîntului *nyina* „mamă” (*nyinambusi* „capră”). Infixe care urmează prefixul personal și precedă radicalul precizează acțiunea verbală (-ka- este folosit pentru o acțiune care se va face, dar mai târziu: *tukalawila* „vom vorbi”).

1025 **LAMBI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 1 000 verb.

1026 **ichiLAMBYA** (LAMBIA, LAMBWA, RAMBIA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care formează, după unii cercetători, împreună cu *ichiNyih* o unitate considerată l. *Tanzania*, *Malawi*; 7 000 verb.

1027 **LAMET** (KHA LAMET, LEMET), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Laos*; 6 000 verb.

1028 **LAMPUNG** (API), l. din fam. austroneziană*, gr. indoneziană* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 200 000 verb.

D.: *lampung*, *nj(i)o*, *koming* (*kēmëring*) și *kroë* (*krü'i*), poate și *lubu* (sau l. separată).

1029 **LANDOMA** (LANDOUMAN, LANDUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegaloguineez* (MC). *Guinea*, *Guinea-Bissau*; 8 000—10 000 verb.

D.: *tiapi* (*tyapi*, *tapessi*).

1030 **LANGALANGA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 2 500 verb.

1031 **kiLANGI** (KELANGI, IRANGI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 95 000 verb.

1032 **LANGO** (LEB LANO, LANO MIRO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 534 000 verb.

1033 **LANGRONG** (LENGRENG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 6 250 verb.

1034 **LAOTIANĂ** (LAO(TISCH)), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda*, *Laos* (N); 2 mil.—

10 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în Laos.

9 vocale scurte cu perechi lungi. Structura silabică CV(C). 27 consoane; oclusive aspirate surde, oclisivă velară, consoane labializate, 2 semiconsoane. 6 tonuri. L. monosilabică, cu un anumit număr de cuvinte polisilabice. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Nu are o formă standard. Între d. din cele 2 vechi capitale (*Luang Prabang*, *Vientiane*) — diferențe în sistemul tonal; nici unul nu are suficient prestigiu. Forma folosită de radiodifuziune — foarte asemănătoare cu l. thai* în vocalism, sintaxă, dar diferențe de accent. Vorbitorii de L. înțeleg l. thai, dar vorbitorii de thai nu înțeleg L. vorbită.

D.: *yo* (în Thailanda).

În l. veche distincție sg.-dual-pl. și inclusiv/exclusiv la pronumele personal.

Alfabet derivat din cel kampuchian* — scris de la stînga la dreapta; folosit și pentru scrierea l. thai albă*.

1035 **LAPONĂ** (FINO-LAPON, LAPP(IC), LAPPIS(C)H, SAAMA, SAAME, SAAMSKIJ, SĂME), l. sau gr. de l. din fam. uralică* occidentală. *Norvegia*, *Suedia*, *Finlanda*, *U.R.S.S.* (Pen. Kola); 17 400—40 000 verb. (surse diferite), majoritatea bilingvi (vorbesc și l. oficială a țării respective). Denumirea L. — prin suedeză* (ar însemna „întîrziat, înapoiat”); *saama* — numele indigen. După unele păreri ar cuprinde 8 l. (L. din *Inari*, *Kola*, *Lule*, *Pite*, *Ruja*, *Skott*, *Ume*, *de S*), după alții d. reciproc inteligibile. Poziție controversată (dezvoltare specifică față de celelalte l.); fie inclusă în ram. fino-ugrică* și anume în gr. finic* 1. (subgr. finic* 2.), fie considerată a 3-a ram. a fam. uralice, coordonată cu ram. fino-ugrică și samoedă*.

Trăsături arhaice (conservă pe *a*, căruia îi corespunde în l. din subgr. finic 2. *i*) și inovații proprii (dual în flexiunea pronominală și verbală). Asemănări cu finlandeza*. Eventuale deosebiri dialectale în inventarul de foneme. 6 (7) vocale (3 grade de deschidere, 2 sau 3 serii după locul de articulare), eventual cu perechi lungi. 26—87 consoane — corelație de aspirație la surde, pereche de fricative dentale care nu se întîlnesc dect rar în l. uralice; corelație *lenis-fortis* (ca în unele l. samoede, poate și în estonă*) sau de cantitate, eventual de palatalizare și semi-palatalizare. 1—2 semiconsoane. În varietatea din U.R.S.S. structura silabică (C)V(C)(C), accent inițial. Nu are armonie vocalică. Alternațe consonantice (ca și în l. din subgr. finic 2. și samoede) — foarte complexe (afectează și combinațiile de consoane). Are gen. 7 (9) cazuri productive. 2 forme de pl., ca și finlandeza și maghiara*: în *-i* (*-*k*) și în *-i-*. Se deose-

bește de toate celelalte l. uralice occidentale prin prezența dualului la pronumele personale, sufixele posesive și verbe, însă nu și la substantive (de aceea sufixele posesive au forme de dual numai referitor la posesor, nu și la obiectul posedat). Nu are articol hotărât. Aceleași moduri și timpuri ca în finlandeză. Pasiv personal. Paradigmă negativă specială. Nu are opoziția conjugare subiectivă/obiectivă. Tendință aglutinantă mai puternică decât în celelalte l. fino-ugrice. Sistem derivativ foarte productiv (în special deverbale) — poate exprima diferite nuanțe. Și-ar fi modificat structura în contact cu l. indo-europene*, adoptînd topica subiect-verb-obiect (topică liberă?).

Mare fărîmițare dialectală (datînd din sec. 8—9 e.n.) — 2 gr. de d.: de V (d. de S, din *Ume (å)*, *Pite*, *Lule (a)* (*Luleå, Luleå*), *Finmark (montan)*), și de E (din *Inari, Skolt, Akkala, Kildin (kildinisch, kil'dinskij)*, *Ter*). Nu are o formă standard unitară — 4 variante literare. Varianta *suedeză* — cea mai veche (tipărituri din 1619); bazată pe d. din *Torne*, cu elemente din d. din *Pite*; din a 2-a jumătate a sec. 17 bazată pe d. de S; sistem de scriere stabilit în sec. 18; din 1840 variantă literară *nordică* bazată pe d. din *Lule*, cu elemente din d. de S; după 1900 bazată exclusiv pe d. din *Lule*. Varianta *norvegiană* — prima tipăritură în 1728; reformă ortografică la sfîrșitul sec. 19; folosită pînă după al 2-lea război mondial; utilizată și în N și NV Finlandei; din 1950 norma l. standard în Norvegia și Suedia — bazată pe d. *montan de V* (d. din *Kauto-keino*) — folosită și azi în Suedia. Al 2-lea tip de l. literară regională din Finlanda — bazată pe d. din *Inari* și folosită în E țării. D. din *Kildin* — utilizat la traducerea *Evangheliei după Matei* din 1878, tipărită cu alfabet chirilic; din 1930 manuale școlare, alte scrieri — în alfabet latin*; l. standard folosită și astăzi în scopuri științifice. În țările scandinave L. este l. de predare în școala primară și obiect de studiu în clasele următoare, în U.R.S.S. folosită în școală, administrație.

S-a desprins probabil prin 400 î.e.n. — începutul e.n. din l. *proto-finică*. Fond lexical comun (concordanțe cu l. neneț*); o treime din vocabular — elemente autohtone fără corespondent în l. înrudite. Împrumuturi slave*, vechi iraniene*, eventual proto-baltice, (proto-) germanice* (cca 1800 cuvinte), *vechi nordice*, scandinave* (din sec. 4), cca 1200 cuvinte (în funcție de d.) din finlandeză (contacte din sec. 3), elemente din norvegiană*, suedeză, rusă* în diferitele d.; vocabularul ecleziastic — îmbogățit după model norvegian, suedez, finlandez.

1036 LARO (AALEIRA, YILLARO), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib 2.* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). Sudan; 3 000 verb.

1037 LATINĂ, l. indo-europeană* din gr. italic. Vatican (l. oficială alături de italiană*).

Cantitatea vocalică și consonantică cu rol fonologie (*målum* „râu” — *målum* „măr”, *annus* „an” — *anus* „bătrînă”). Locul accentului guvernat de reguli stricte: cuvintele de 2 silabe accentul pe prima silabă, cele cu mai mult de 2 silabe au accentul pe penultima (dacă era lungă) și pe antepenultima dacă silaba penultimă era scurtă. Declinare cu 6 cazuri (nom., gen., dat., acuz., voc., ablativ) și urme de locativ. Substantivul cu paradigme numeroase (5 declinări cu desinențe diferite pentru caz și număr). Adjectivul cu 3 clase: cu 3 terminații (-us, -a, -um), cu 2 terminații (-is masc. și fem., -e neutru) și cu 1 terminație pentru toate genurile (*felix*). Gradele de comparație marcate fie prin sufixe (-ior masc., fem., -ius neutru pentru comparativ și -issimus, -a, -um pentru superlativ), fie cu un adverb de cantitate (*magis* — comparativ, *maxime* — superlativ). Nu are articol. Pronumele cu multe forme diferențiate pentru evitarea ambiguității cînd este vorba de persoana a 3-a (pronumele demonstrativ: *is, ea, id* — persoana despre care este vorba; *hic, haec, hoc* — ceva apropiat de pers. 1; *iste, ista, istud* — ceva apropiat de comocutor; *ille, illa, illud* — ceva depărtat de locul vorbirii). Verbul are 2 diazeze: activă și pasivă; în plus, verbe deponente, cu formă pasivă, dar fără sens pasiv; urme ale unei vechi diazeze medii existente în greacă*. Imperativ viitor, infinitiv viitor, participii viitor activ și adjectiv verbal pasiv, folosite în condiții foarte bine precizate. Nu există modul optativ (exprimat prin conjunctiv). 4 conjugări cu 3 timpuri „primitive”, fiecare cu radicalul lui: prezent, perfect și supin. La acestea se adaugă desinențe personale diferite de activ și pasiv. Procedul compunerii este sărac (*solis defectio* „eclipsă”). Vocabularul indo-european bine păstrat.

L. nu a avut d.; au existat unele deosebiri de la o regiune la alta, începînd din sec. 3 e.n., au devenit tot mai pronunțate. Alături de l. literară a existat (sec. 2 î.e.n. — sec. 7 e.n.) o variantă populară, vorbită (L. *vulgară, populară*), din care s-au dezvoltat l. romanice. După unii opoziția între L. clasică, literară și cea populară constă în opoziția scris/vorbit, după alții L. populară se opune L. clasice și aspectului dialectal, iar după alții este un ansamblu de tendințe realizate diferit după clase sociale, timp și loc. L. a fost răspîdită la început în jurul Romei, dar s-a întins și a înălțurat celelalte l. din Italia (etrusca*, osca*, *falisca, veneta, mesapica*) și din alte regiuni

(*ilira*, celtică*, *retica*) cu excepția l. grecești*. A fost l. oficială a Imperiului roman, vorbită din Bretania și Portugalia pînă la G. Persic. În evul mediu mijloc de comunicare internațional ca l. a științei, filozofiei și teologiei. Biserica catolică a adoptat-o ca l. liturgică (după traducerea *Vulgatei* a devenit a 2-a l. internațională după greacă). Folosită pînă în sec. 19 în unele universități europene.

L. din sec. 3 î.e.n. prezintă deosebiri care o arată diferită de indo-europeană: aspiratele devin fricative și oclusive, *s* intervocalic > -r-, silabă finală neaccentuată, număr mai mic de cazuri, dispariția dualului, neutrul pierde din importanță în comparație cu alte l. indo-europene și capătă importanță opoziția masc./fem., la fel ca în greacă. Se transformă sistemul verbal: dispar aoristul și optativul, diateza medie supraviețuiește, fără valoarea specifică originară, în verbele deponente. Vocabularul indo-european constituie nucleul cel mai frecvent folosit, dar L. are multe împrumuturi din oscă (cuvinte importante din l. vorbită și din terminologia agricolă, lărgirea distribuției lui *b* și *f*, care apar și la inițială, respectiv intervocalic), etruscă (terminologia tehnică, toponimie — numele *Roma* considerat de unii ca etrusc), l. mediteraneene vechi din care provin denumiri privitoare la faună și floră (*rosa*, *lilium*, *figus*, *asinus*, *vinum*), greacă (cele mai numeroase și mai importante, care au dus și la schimbări în sistemul fonologic — L. s-a îmbogățit cu foneme și variante noi — și în morfologie: păstrarea unor forme de declinare și împrumutarea unor tipuri morfologice), celtică (cuvinte importante: *braca*, *carrum*). L. folosită în prezent la Vatican are numeroase creații noi pentru denumirea unor realități moderne (*loricata navis* „crucișător”, *globus atomica vi displodens* „bombă atomică”, *nuntium par aetheris undas missum* „radiogramă”). Cele mai vechi inscripții datează de la începutul sec. 6 î.e.n.; cea de pe piatra neagră (*lapis niger*) din centrul Forumului, care acoperă, după legendă, mormintul lui Romulus, și fibula de aur de la Praeneste, care conține textul scurt al unei donații: *Manios med fhe-fhaked Numasioi*. Scrierea de pe piatra neagră se citește alternativ de la stînga la dreapta și invers. Istoria L. literare are 3 perioade: *arhaică* (sec. 3—2 î.e.n.), cu Plaut și Terențiu (primul important pentru faptele de l. vorbită din comedii), *clasică* (sec. 1 î.e.n.), epoca lui Caesar, Cicero și August, și *postclasică* (în perioada imperiului).

Alfabetul L., creat în sec. 7 î.e.n. pe baza alfabetului etrusc, are 23 litere, la fel cu cel românesc (nu avea *y*, *w*). În scris nu se făcea distincție între *i*, *u* vocalic, pe de o parte, și *i*, *u* consoană, pe de altă parte. A avut în faza

mai veche 21 litere (forma definitivă din epoca lui Cicero, sec. 1 î.e.n.; *y* și *z* s-au adăugat după cucerirea Greciei). Folosit astăzi la scrierea multor l. (în unele cazuri adăugîndu-se diverse semne).

A influențat foarte mult l. occidentale, mai ales în procesul de formare a unor terminologii moderne.

1038 LAUANĂ (LAU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 3 500 verb.

D.: *lau*, *ngongosila* (*ngongosiba*), *saufa*.

1039 LAUMBE (LAVUKALEVE), l. papua*. *Insulele Solomon* (insulele Russell); citeva mii de verb.

Clase nominale marcate prin sufixe, cu acord. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl.

1040 LAWA, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Thailandă*; 4 000 verb.

D.: *bo luang*, *mape*, *papao* (*chaobon*), *umpai*.

1041 LAZ (ĈANURI NENA, GEAN, CHAN, LASISCH, LAZE), l. din fam. caucaziană*, ram. de S sau d. al l. zan*. U.R.S.S. (R.S.S. Gruzină), *Turcia*; 47 000—161 000 verb. (surse diferite).

5 vocale. Evită grupurile consonantice. Declinare îmbinată cu folosirea postpozițiilor. Formativ de plural.

Numeroase pronume și adverbe relative. 2 d. (diferențe fonetice, gramaticale și lexicale importante): *de E*, *de V*.

Împrumuturi lexicale din turcă*.

Nu are scriere.

1042 LEFANA (BUEM, LAFANA, LELEMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana*, *Togo*; 3 000—14 900 verb. (surse diferite).

1043 kiLEGA (kiREGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 33 000—45 000 verb. (surse diferite).

1044 LEKON (CHAMBA LEKON, LEGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*, *Camerun*; 10 000 verb.

1045 LELA (L'ÉLÉ, LELE(SE), LERE, LYELA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. kasena*, fie l. înrudită. *Volta Superioară*; 61 000 verb.

D. sau l. înrudită: *numuma**.

1046 LELE, i. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*, considerat l. sau d. al l. nancere*. *Republica Centrafricană*; 20 000 verb.

1047 usiLELE (USILELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 26 000 verb.

1048 LENDU (ALENDU, BALEGA, BALENDRU), LENDOU, WALEGA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL)

sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Zair, Uganda*; 110 000—250 000 verb.

Atributul precedă substantivul: *ja* „casă”, *la-fo* „gură”, *ja fo* „gura casei = poartă”.

1049 **ehILENJE** (LENGI, chinaMUKINI), l. din fam. nigero-congolez*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 32 600—33 000 verb. (surse diferite). D.: *twa*.

1050 **LEPCHA** (LEPOHA, LEPTSA, NUN-PA, RÓNG, RONGPA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-nagachin*, birman-lolo* sau naga-kuki-chin*. *India* (Sikkim), *Bhutan* (V), *Nepal* (E); 34 894 verb. (1909).

7 vocale (inclusiv ə și ɔ). Nu are vocale nazalizate. Aspirate numai surde. Oclusive retroflexe. Opoziție $n/\bar{n}/\eta$; η poate fi inițial.

Scriere rezultată în perioada influenței chineze* prin rotirea caracterelor care i-au servit drept model cu 90°.

1051 **LESE** (LESA, LESSE, LISSI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Uganda, Zair*; 20 000 verb.

1052 **LETONA** (LATVIAN, LATVIEN, LATVISKI, LATYSHSKIJ, LATYŠSKIJ, LETTE, LETTIS(C)H, LETTON, LIVONIEN), l. indo-europeană* din ram. baltică*, gr. de E. U.R.S.S. (R.S.S. Letonă); 1,6 mil.—2 mil. verb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S. Letonă alături de rusă*. După unele păreri d. al unei l. leto-lituaniene (dar distincte din sec. 7 și actualmente reciproc neinteligibile).

L. ceva mai inovatoare decît lituaniana* (multe forme ale l. L. se explică cu ajutorul celor din lituaniană). 5 (6) vocale cu perechi lungi, 27 (29) consoane, 1 semiconsoană (y). Accent inițial. 3 tonuri: lung, întrerupt, descendent. Topica adjectiv-substantiv.

3 (gr. de) d. (diferențe în special fonetice): *central* (*middle*) în C.—baza l. literare, de E (*de sus, high, upper*) — cel mai apropiat tipologic de lituaniană, de V (*tamian*) sau de pe *litoral*, după unele păreri și livon* (în N, NV) — sau l. separată.

Prima atestare: un *Tatăl nostru* din 1526. Primele texte — în alfabetul *gotic*. Vocabularul L. cuprinde cuvinte moștenite din indo-europeană, elemente lexicale comune numai l. baltice și slave*, puține împrumuturi din estonă*, livonă*, din l. slave orientale, rusă*, germană* (principatul leton a fost ocupat de cavalerii teutoni) — din germana medie de jos și apoi germana de sus. În a 2-a jumătate a sec. 19 tendință puristă de înlocuire a împrumuturilor germane prin creații proprii, în perioada contemporană calcrii după model rus.

Începuturile l. literare L. — în perioada Reformei, ca și în cazul l. lituaniene. 2 perioade

în istoria l. literare; *veche* (sfârșitul sec. 16—mijlocul sec. 18) și *modernă* (de la mijlocul sec. 18). În perioada veche l. scrierilor religioase — bazată în special pe d. *central*; începuturile literaturii laice — la mijlocul sec. 18. În a 2-a jumătate a sec. 19 — eforturi pentru crearea unei l. literare naționale unitare — l. standard care s-a impus de la începutul sec. 20 se bazează tot pe d. *central*.

Scrișă cu alfabetul latin*. Ortografia adaptată inițial de pastori germani după modelul celei germane de jos era neunitară și inadecvată sistemului fonetic L. Ortografia stabilită în prima jumătate a sec. 17 pe baza celei germane de jos a rămas în uz cu puține schimbări pînă la mijlocul sec. 19. Ortografie fonetică introdusă în 1909, cu semne diacritice, ca și lituaniana: linie orizontală suprapusă pentru a marca lungimea vocalelor (*māte* „mamă”), sedilă sub anumite consoane pentru a indica muieră (*neđēja* „săptămînă”), *č, š, ž* ca în lituaniană și l. slave (*četri* „4”, *šesi* „6”).

Împrumuturi din diferite l. finice din gr. balto-finic intrate prin L. în lituaniană.

1053 **LEZGHINA** (KJURINSKIJ, K'ŪRI, LESGISCH, LEZG(H)IAN, LEZGINSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 110 000—300 000 verb. (surse diferite).

5 vocale orale cu perechi nazalizate, 49 consoane (aspirate, glotalizate, labializate, combinînd ultimele 2 trăsături), 2 semiconsoane. Accent pe penultima silabă. Armonie vocalică. Urme ale unui sistem de clase dispărut, dar nu are conjugare nici după persoană, nici după clasa subiectului. Subiectul unui verb „afectiv” (de ex. „a vedea”) — în cazul dativ. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *axty* (*akhty, axti*), *garkin, gj(i)unej, kjuri* (*kiuri*) — baza l. literare, *kuba*.

Încercări limitate de notare cu alfabetul arab* în sec. 19. Actualmente alfabetul rus*.

1054 **LIBAGNON** (COTABATO MANOBO ?, MANOBO CENTRALĂ ?), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao — prov. Cotabato); peste 70 000 verb. împreună cu dibabaon* și manobo*.

Trăsătura cea mai izbitoare a l. L., mai ales pentru europeni, o reprezintă, ca și în celelalte l. „minore” din Filipine, relațiile gramaticale dintre predicat și „centrul” tematic al propoziției, considerate un fel de diateză (verbul primește mărci de caz care arată dacă elementul scos în relief din propoziție este autorul, scopul, referentul indirect sau instrumentul acțiunii), cum și preferința foarte marcată pentru diferitele construcții de tip pasiv (de ex. relația „obiectivă” este de tipul „Cinele este acela pe care l-a lovit el”, și nu „El a lovit cinele”).

1055 **LIBICO-BERBERĂ**, ram. de l. din fam. afro-asiatică*. 3 l., în LL 1: berbera*.

Originea limbilor din această ram. este încă necunoscută. Se știe că sînt l. cele mai vechi din Africa de Nord. *Libiana*, vorbită în N Africii, cu peste 1000 scurte inscripții insuficient descifrate (numai una datată — cca 139) și *ganche*, vorbită în Canare (S), au dispărut (ultima în sec. 17).

1056 **LIGBI** (BANDA, BONDO, LIGONY, LIGO(UNE), LIGWI, NIGBI, NIGHI, NIGONE, NIGWI, TABA, TUBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildes*; 50 000 verb.

1057 **LIGURI**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 000 verb.

D.: *saburi, tal(l)au, talo*.

1058 **HLIKO** (TORIKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 26 000 verb.

1059 **LİKPE(LE)** (DIKPELE, MU, SEKPELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 3 000—7 140 verb. (surse diferite).

1060 **LILLOET** (CHIN, LILOET, LILOWAT, LOQUILT), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 verb.

1061 **LIMBA** (YIMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone, Guineea*; 174 000 verb. L. izolată în cadrul gr. atlantic.

D.: *biriwa, kamuke, safroko, sela, tonko, warawara*.

Folosește alfabetul „Africa”, cu adaptări.

1062 **LIMBU** (CHANG, KIRĀ(N)ŢĪ, MONPA, SUBAH, SUFFAH, TSONG, YARTHUNGBA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal*; 145 000 verb. — după alții aproape dispărută.

3 numere (sg.-dual-pl.). Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 dual și pl. Pronumele posesiv prefixat numelui: *k'enē k-sa* „fiul tău”, lit. „tu tău fiu”, pronumele subiect prefixat verbului: *k'enē k-pē* „te duci”, lit. „tu tău ducere”. Pronumele obiect suffixat verbului: *k-hip-ū* „el mă lovește”. 3 timpuri verbale. Forme de durativ, perfectiv.

D.: *fāgūrāi, fēdopia, tamarkhōlea*. Diferențe l. scrisă — l. vorbită.

Singura l. cu scriere dintre l. pașari* din Nepal, în afară de newari* (foarte puține texte) — apropiată de scrierea tibetană* cursivă *khyuyig*, de scrierea l. lepcha* și de scrierea *devanāgarī*. Folosește semnele vocalice ca modificatori, iar blancul ca semn vocalic; serie

specială de semne pentru consoanele finale de silabă.

1063 **LISU** (CHEDI, CHELI, CHUNG, LEISU, LĚJENGOU P'A, LĚSHUOOP'A, LESUO, LIS(S)HAW, LISSU, LOISU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birmano-lolo*. R. P. *Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan și Sichuan = Sze-ch'uan); 245 800 verb.

D.: *kesopo, kosopho, lipha, lipho, lisu, nu-chiang*.

Are scriere.

1064 **LITUANIANĂ** (LITUVIŠKAI, LITAUISCH, LITHUANIAN, LIT(H)UANIEN, LITOVSKIJ), l. indo-europeană* din ram. baltică*, gr. de E. U.R.S.S. (R.S.S. Lituaniană, R.S.F.S.R., R.S.S. Bielorusă, Ucraineană, Letonă etc.), R. P. *Polonă, Marea Britanie, S.U.A., Canada, Argentina, Brazilia, Uruguay, Australia*; 2,7 mil.—3 mil. verb. (surse diferite). L. oficială regională alături de rusă* în R.S.S. Lituaniană.

Una din cele mai arhaice l. indo-europene actuale (în special în sistemul nominal), tot atât de utilă pentru gramatica comparativ-istorică ca și gotica* sau latina* — folosită încă de Franz Bopp, fondatorul acestei discipline, în prima gramatică a l. indo-europene (1833—1852). După unele păreri d. al unei l. *leto-lituaniene* (dar l. distincte din sec. 7 și actualmente reciproc neinteligibile). Mai arhaică decât letona* (explică unele forme ale acesteia).

6 vocale scurte, 6 lungi, 38 (44) consoane (corelație de palatalizare), 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)(C)V(N,L). Accent fonologic. Accent muzical complet descentralizat de pe componenta semnificativă a cuvîntului. 3 tonuri: ascendent, descendent, ascendent-descendent (ar putea furniza indicații asupra relațiilor accentuale din greaca* veche). Sistemul gramatical nu e identic cu cel indo-european (trăsături proprii mai ales în sistemul verbal).

2 d. despărțite în sec. 15 (diferențe în special fonetice și lexicale: *de jos* (samogitian, *shamait* (ish), *žemaičiai*, *žemaitis* (c)h) — în V, *de sus* (aukštait (isch), *aukštaičiai*, *aukštait* (isch), *de S(E)*) — baza l. literare standard moderne.

Poate cea mai apropiată de indo-europeana primitivă dintre l. indo-europene — asemănări remarcabile cu forme din sanscrita* vedică și din greaca veche homerică, păstrează și cuvinte neatestate în aceste l. sau în latină. Caracterul conservator al L. a fost explicat prin caracterul său rustic, izolare, stabilitatea populației de multe secole, dimensiunile reduse ale teritoriului. Prima atestare — rugăciuni din 1515 în graiul *džukish* (dsuhisch) al d. de sus, păstrate în manuscris; prima tipăritură — un

catehism luteran din 1547. Cele mai vechi texte — în alfabetul *gotic*, ca și cele letone. Vocabularul de bază cuprinde elemente indo-europene, inclusiv creații *balto-slave*; puține împrumuturi *balto-finice* (până în sec. 1 e.n.), generale în L. (în timp ce împrumuturile din diferite l. finice din gr. balto-finic au pătruns prin letonă în d. de N, apărând rar în l. literară). Cele mai multe împrumuturi din l. slave* încă din sec. 9—12; în special din rusă*, bielorusă*, (mijlocul sec. 15—mijlocul sec. 17), polonă* (sfârșitul sec. 16—1918, datorită unirii principatului lituan cu Polonia); din sec. 19 încercări puriste de înlocuire a împrumuturilor prin creații proprii (după 1918 încercări de eliminare a elementelor polone); a 2-a influență după cea slavă este cea germană*, exercitată încă din sec. 13—14 din germana de jos uzuală a negustorilor și meseriașilor stabiliți în orașele L., ulterior din l. locuitorilor Prusiei Orientale. După 1944 în special creații după model rus.

Istoria l. literare cuprinde 2 perioade: *veche* (inceputul sec. 16—sfârșitul sec. 17) și *modernă* (după 1700). În sec. 18—19 dezvoltarea poeziei populare (cântece numite *dainas*, comparate cu *doina* românească). Până în sec. 19 nu există o l. literară standard și o ortografie unitară, ci scrieri în diferitele d. sau graiuri. L. literară modernă, ale cărei norme datează de la sfârșitul sec. 19, se bazează pe graiul de SV al d. de sus.

În sec. 16—17 s-a folosit scrierea *gotică* de factură poloneză. Alfabetul latin introdus în sec. 18; 32 litere, unele și cu semne diacritice: ě, š, ž ca în letonă și în l. slave (*ěia* „aici”, *širdis* „inimă”, *žmogus* „bărbat”), sedila sub vocale pentru a indica nazalizarea; *ė, ū*.

Cuvinte L. în l. karaimă și în l. idiș* vorbită în zonă. Cuvinte intrate în diverse l., de unde au ajuns și în română* — numele *elanului*.

1065 **LİUDĀ** (LUDE, LUDIC, LUDIQUÉ, LŪDISCH, LJUDY, LŪD'KŌI), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* sau d. al l. karele*. U.R.S.S. (reg. Kalinin = Tver); 10 000 verb. Face tranziția între l. karelă* și vepsă*.

11 vocale (*i, e, ä, ü, ö, y, ə, a, u, o, ɔ*), 16 consoane. Oclivă postvelară (*q*) pe lângă cea velară (*k*). Distincție animat/inanimat la locativ și dativ.

Mai multe graiuri.

1066 **LIVONĀ** (LIVE, LIVISCH, LIVONIAN, LIVSKIJ, RĀNDALIS-), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic* de SV. U.R.S.S. (R.S.S. Letonă); 150 (1970) — sub 500 verb. (surse diferite). Păstrată în 12 sate și considerată pe cale de dispariție în favoarea letonei*.

8 vocale scurte cu perechi lungi, 36 (38) consoane (corelație de cantitate), 3 semicon-

soane (*y, ŷ, w*). Accent inițial. Structura silabică (C)V(C)(C)(C). Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. Elemente arhaice în morfologie, sintaxă, lexic — nu se regăsesc în nici o altă finică.

D.: *līglāndisch* (dispărut), *kurlāndisch de V, de E* și de tranziție (*mittellivisch*).

Cuvinte fino-ugrice și finice, creații proprii, împrumuturi din letonă*, estonă*, germană* (din germana medie de jos prin letonă), rusă* (din sec. 19). Din L. medievală nu se cunosc decât nume de locuri și de persoane, expresii și propoziții notate în sec. 17. Încercare de creare a unei l. standard începând din a 2-a jumătate a sec. 19 (gramatică, traduceri în d. de E și de V tipărite în alfabetul latin*, cărți, ziar) — influență estonă.

Din 1940 l. nescrisă.

1067 **LOBİ(RI)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioră, Coasta de Fildes*; 211 000—360 000 verb.

D. sau l. înrudite: doghosie*, dya(n)*, gan*, gwē*, komono*, moru^{2*}, turuka*.

1068 **LOGBA** (EKPAŃA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Ghana, Togo*; 2 000—2 090 verb. (surse diferite).

1069 **LOGBARA**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 250 000 verb.

18 vocale (9 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1070 **LOGO** (LOGGO, LOGOKULI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congoleză* (MC). *Zair, Sudan*; 54 000 verb.

1071 **LOINANG** (LOINDANG, MADI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 verb. sau peste.

D.: *loinang, saluan*.

1072 **LOKO** (LANDOGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegaleză* (MC). *Sierra Leone, Guineea*; 76 000 verb. (1964).

23 vocale (7 scurte orale, 7 lungi, 4 nazale, 5 nazale lungi), 24 consoane, 3 semiconsoane. Singura l. din gr. nigero-senegaleză cu tonuri (3: înalt, mediu, jos). Structura silabică (C)V. Topica: substantiv-adjectiv.

1073 **LOMA** (BALU, BOUZE, BUSI, BUSY, BUZI, DOMOR, JOKOI, LO(GH)OMA, LOONAGO, TOA(LE), TOMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Liberia, Guineea*; 200 000—260 000 verb.

Tonul este o proprietate a morfemelor mai curând decât a silabelor. Are forme de „plural” indefinit și definit care pot fi mai mult decât simplu selective sau individualizatoare. Alter-

nașă consonantică. Distincție între posesia alienabilă și inalienabilă, liberă și dependentă; cite 2 pronume personale la pers. 1 și 3 sg.

D.: *boo, briama, bulgarma, gbunde, gisima, siama (weina), wubona*.

Folosește o scriere silabică de același tip cu a l. vai*.

1074 **LOMBI** ((BA)ROMBI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. basa*, fie l. înrudită. *Camerun*; 1 000 verb.

1075 **LOMBO** (uLUMBU, TURUMBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 10 000 verb.

1076 **LONGARIM** (BOYA, LARIM(INIT)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 1 000—4 000 verb. (surse diferite).

1077 **LONGUDA** (NUNGUDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*; 14 000 verb.

Sufixe de clasă pentru sg. și pl. (adjectivul primește același sufix): *-le/-a* pentru numele părților corpului, *-ma* (fără pl.) pentru numele de substantive indivizibile (*ma-m* „apă”, *tu-ma* „singe”, *ba-ma* „sare”), *-ba* pentru pl. clasei de persoane etc.

1078 **LORE** (LOLE, UNDE), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000—140 000 verb.

1079 **LOTUKO** (LATUKA, LOTUXO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Sudan*; 60 000—66 000 verb.

Diverse categorii verbale marcate prin sufixe: incoativ (*-an*), direcțional „de la” și „spre” (*iweta* „du-te!”, *iwena* „vino!”).

D.: *dongotono, kortok, lango, logiri, lokoya, lomya, lopit, lorwama, lowudo, okotorit, otuxo*.

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* plus 4 caractere fonetice.

1080 **SILOZI** (KOLOLO, ROTSE, ROZ(V)I), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 70 000 verb.

1081 **LUANGUA** (AMAI, LEUAN(G)IUA, LEUENEUWA, LUANGINA, LUANGUIA, ONGTONG JAVA), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Leanguia = On(g)tong Java = Lord Howe; Nukumanu din gr. Tasman; Nukuria = Nuguria Fead; Sikaiana = Stewart), *Papua-Noua Guinee* (ins. Mortlock(s) = Ta(k)uu); 1 000 (eventual + 750) verb.

7 vocale cu perechi lungi, 9 consoane (trăsătură neobișnuită între l. lumii: prezența lui *m* și *ŋ* în condițiile absenței lui *n*). Accentul pe penultima silabă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: (eventual unele — l. separate): **L.** propriu-zisă, *nukumanu (tasman)*, *nukuria (nuguria)*, *sikaiana (siakaian(u)a, sikayana, si-*

kiana) (poate l. diferită), *taku(u)* (mortlocks, *ta'u, tauu, tau?*) — totalizând încă 750 verb.

1082 **LUBA-LULUA** (CILUBA, KALEBWE, LUBA DE VEST, LUVA, TSHILUBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Zambia*; 1,5 mil.—3,4 mil. verb. Folosită în administrație, școli, presă și emisiuni radiofonice, în Zair, unde este una dintre l. oficiale.

D.: *chiLuba, chishiLange, lulua*. Are și o variantă creolizată întrebuințată în provincia Kassai.

1083 **LUBU**, l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V sau d. al l. kerintji*. *Indonezia* (ins. Sumatra); 1 mil. verb.

1084 **chiLUCHAZI** (chiLUCAZI, LUJASH, LUJAZI, LUTSHASE, LUXAGE, PONDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia*; 60 000 verb.

1085 **LUE** (baRUE, KUNDU DE VEST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 4 000—5 000 verb. (surse diferite).

1086 **LUENA** (LOVALE, LUBALE, LUVALE, LWENA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia*; 90 000 verb.

1087 **LUGBARA DE JOS** (ANDRELEBA(TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 78 000 verb.

1088 **LUGBARA DE SUS** (LOGBWARE, LUBARI, LUGORI, URULEBA(-TI)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Zair*; 114 000—350 000 verb.

Alfabetul „Africa”.

1089 **LUHUPA CENTRALĂ**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. nagakuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 verb. împreună cu khunggoi*, *kupome**, *luhupa* de nord*.

1090 **LUHUPA DE NORD**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. nagakuki-chin*. *India* (Assam); 26 000 verb. împreună cu khunggoi*, *kupome**, *luhupa* centrală*.

1091 **LUKO** (YAKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 20 000 verb.

1092 **ILUMBU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo*; 12 000 verb.

1093 **chiLUNDA** (LUNDA DE SUD, NDEMBO, NDEMBU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zair, Zambia*; 82 000 verb.

1094 **LUNDU** (BALUNDU, LONDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 6 000—24 000 verb. (surse diferite).

D.: *bakundu* ((lo)kundu), *batanga-bima, ekumbe, lundu, mbonne, ngoro (ngolo)*.

1095 **LUNGGA** (LUNGA, LUQU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele*

Solomon (ins. Ganongga = Luqa = Ranonga = Vesu, Gogota și Simbo = Eddystone); 1 500—2 000 verb.

D.: *kobokota* (*kobokota*), *lungga*, *madegu* (*gu*)*su* (*Eddystone Island*, *mandeg* (*h*)*usu*, *si* (*m*)*bo*).

1096 LUNTU, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 100 000 verb.

1097 LUNYA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*, *Tanzania*, *Uganda*; 650 000 verb.

1098 LUO (DHOLUO, JOLUO, NILOTIC KAVIRONDO, N(Y)IFE, (WA)GAYA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Kenya*, *Tanzania*; 800 000—1 mil. verb. (surse diferite).

9 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: mediu, înalt ascendent, jos descendent.

În 1929 s-a ținut în Kenya o conferință asupra ortografiei la care s-a hotărât ca sistemul swahili* să stea la baza ortografiei l. L.

1099 LURI (LUR), l. (gr. de d.) indo-europeeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de SV. *Iran* (SV); 1,5 mil. verb. împreună cu d. *bahiar* (*bakhtiari*, *baxtiyāri*).

Nu are scriere.

1100 LUSENGO (LOSENGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*, *R.P. Congo*, *Republica Centrafricană*; 1 mil.—2 mil. verb. (surse diferite). Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice. L. comercială propusă ca l. oficială în R. P. Congo. În progres în detrimentul l. sango*.

D.: *boloki* (*bologi*, *buluki*), *kangana*, (*e*)*leko* (*loLela*), *mangala* (*bangala*), *liMbudza*, (*li*)*Mpesa*, *ndolo*, *liPito* (*liPoto*).

1101 LUSHAI (LUSHEI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 70 000 verb. Una din cele mai importante l. din gr.

7 vocale scurte cu perechi lungi. Nu are vocale nazalizate. Oclusive aspirate numai surde. Secvențe interpretate fie drept consoane retroflexe, fie drept grupuri *t*, *d* + *r*. Ocluziune glotală. Opoziție *n/ŋ* (*ŋ* poate fi și inițial), dar nu *n/ñ*. Opoziție *č/s* (1 singură sibilantă), *p/f*. Fricative, nazale și lichide atît sonore cît și surde. L. tonală — tonurile diferențiază cuvinte.

D.: *dulien*, *lushai*, *ngente*.

1102 LUWU', l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 500 000 verb. (poate inclusiv verb. d. *sindjai* al l. bugineze*).

1103 esiLUYANA (LOUYI, LUANA, LU-(Y)I, ROUYI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 6 000 verb.

1104 luLUYIA ((LU)LUHYA, LULUYIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*, *Kenya*; 654 000—713 000 verb. (surse diferite).

D.: *gwe*, *idaxo*, *isuxa*, *kakelelwa* (*lewi*), *kisa*, *luMarachi*, *marama*, *taconi* (*tadjoni*, *tatsoni*), *tiriki*, *xaayo* (*khayo*, *tindi*).

D. sau l. înrudită; oluSamia*.

1105 LUXEMBURGHEZĂ (LËTZEBUERGESCH, LETZBURGESCH(T), LETZBURGISCH, LEZEBUURJESH, LUXEMBOURGEOIS, LUXEMB(O)URGIAN), i. indo-europeeană* din ram. germanică* de V. *Luxemburg*, *Belgia*, *Franța* (Lorena); 57 000 ca l. maternă — 350 000 verb. (surse diferite), bi- sau trilingvi (vorbind franceza* și germana*). Rol de l. oficială în Luxemburg alături de franceză (egale pe plan intern; în relațiile externe predomină franceza; în învățămînt, presă, literatura de specialitate predomină germana).

La origine d. al l. germane medii din gr. de d. *francone de pe Mosella* (neinfluențat de germana *de sus*); ar fi apropiat de d. *săsesc* din Transilvania. S-a diferențiat de germană, devenind după unele păreri o l. distinctă.

Graiuri locale (*de N*, *de C*. și *S*), cu trăsături arhaice. Formă comună supradialectală folosită ca l. uzuală.

L. scrisă abia din 1820 (publicarea unor creații dialectale); literatură propriu-zisă și presă abia din a 2-a jumătate a sec. 19. Devenită obiect de studiu obligatoriu în școala elementară din 1912; promovată de curentul naționalist în locul fostei l. oficiale — germana; folosită în Parlament, de radiodifuziune.

Ortografie neunitară (normele l. germane sau sistem propriu).

1106 LWALU, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 21 000 verb.

1107 LWO¹ (CHOPI, DHOPALWO, JAFALU, MADI, SHEPALU, SHIFALU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congoleză* (MC). *Uganda*; 5 000—6 000 verb.

Vorb. de L. se opun extinderii l. swahili*.

1108 LWO² (GIUR, JUR, LUO, DHE LWO, JUR LWO, JO LWO), l. din fam. nilo-sahariană, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan*; 5 000—20 000 verb. (surse diferite).

M

1109 **MA** ((A)MADI, MAD(Y)O), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau gr. nilo-congolez* (MC). *Zair*; 4 000—4 700 verb.

1110 **MA'ADI**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda, Sudan*; 64 000—114 000 verb.

D.: 'burulo, lokai, olu'bo, pandikeri.

1111 **MAASAI** (MASSAI, LUMBWA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania, Kenya*; 190 000—200 000 verb.

12 vocale (3 lungi), 18 consoane, 5 semiconsoane. 4 tonuri: înalt, mediu, jos, descendent. Tonuri cu valoare sintactică: tonul înalt arată că un substantiv este subiect iar tonul jos marchează complementul verbului. Clase nominale: diminutive, augmentative, nume de locuri și abstracte. Distincție între masc. și fem. Genul este indicat printre altele prin articolul definit *ol* (masc. sg.), *il* (masc. pl.), *en* (fem. sg.), *in* (fem. pl.): *ol kerr* „berbecul”, *en gerr* „oaia”, *obo* „un”, *nabo* „o”; *obo kerr* „un berbec”. 3 pronume demonstrative: de apropiere, de părtare și determinare: *elle tuñami* „acest om”, *elde tuñami* „acel om”, *illo tuñami* „omul”. Numeralul *ip* înseamnă „50”, „100” și „un număr mare”. Pentru numeralul ordinal se întrebuințează construcții de genitiv: *ol li okuni* „cel de-al lui 3”. Set bogat de categorii verbale (reflexiv, pasiv, cauzativ, aplicativ, dativ, incoativ, direcțional „spre” și „de la”). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Multe împrumuturi din l. cușitice* (so-maleză*, galla*), printre care numeralele de la 6 în sus.

1112 **MABA(A)** (MABAK, MABANG(I), OUADDAÏEN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad*; 56 000 verb.

14 vocale (7 lungi), 26 consoane, 2 semiconsoane. Armonie vocalică. 4 tonuri: înalt, jos, descendent, ascendent. Clase nominale (particula *mu* pentru clasa umană). Atributul precedă substantivul sau îl urmează, după cum este nedeterminat sau determinat. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *abkar, kajanga(n), keliŋgan, malanga, ma(n)daba (maDala), ma(n)dala, nyabadan.*

1113 **MABAN**, gr. de l. din fam. nilo-sahariană*. 6 l., în LL 4.

1114 **MABAM-JUNJUM** (MAABAN, MEBAN), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat l. unică, dar și ca 2 l. independente (*mabam* și *junjum*). *Sudan*; 20 000 verb.

1115 **MABUIAG**, l. australiană* din fam. pama-nyungan* sau d. al l. *kaurareg* (*karualag, kowrarega*). *Australia* (ins. Torres Straits); 7 000 verb. Considerată l. australiană cu cel mai mare număr de verb.

L. de un tip foarte divergent pentru Australia, atît în vocabular cît și în fonologie: lipsesc o serie de cuvinte australiene comune și a împrumutat cuvinte dintr-o l. papua* vecină, *miriam* (*mer*); sistem fonologic în general neaustralian: 5 vocale; 3 distincții relevante după locul de articulare la oclusive și nazale; un singur /r/; în schimb posedă sibilante (surdă și sonoră). S-ar putea ca aceste trăsături să fie recente și să se datorească tot influenței limbilor papua* învecinate.

Se pare că structura actuală prezintă deosebiri față de începutul sec. 20.

Face parte dintr-un lanț de d. împreună cu *kaurareg, muralag, jam (yam), tuiu* și *masig*. Aspect literar destul de unitar; folosită în învățămîntul elementar.

Notată în scris după 1870 de misionari europeni (traduceri de cărți religioase).

1116 **MACEDONEANĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. *R.S.F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria*; 1 mil.—1,3 mil. (surse diferite). L. oficială în R.S. Macedonia. Ocupă o poziție intermediară între bulgară* și sîrbocroată*, considerată mai apropiată de prima.

2 mari gr. de d. (*de N* și *de S*), diferențiate în graiuri. *M. de N* se apropie de sîrbocroată, iar *M. de S* de bulgară.

A pierdut, la fel ca bulgara, flexiunea nominală sub influența mediului balcanic. Lexicul are ca substrat greaca* și latina* balcanică. Împrumuturi lexicale din albaneză*; *aromână*, italiană (d. *venețian*), turcă* (mai numeroase în l. uzuală).

Din sec. 10—14 s-au păstrat cca 80 manuscrise de texte bisericești (scriere *glagolitică* și *chirilică*) într-o formă dialectală ce poate fi considerată premergătoare *M.* actuale. Din sec. 16 culegere de 300 cuvinte și propoziții

în d. din reg. Kastoria. Din sec. 17 primele texte bazate pe un d. M. Scrieri religioase pînă în sec. 19, cînd apar multe cu caracter laic. Pînă în 1944 n-a existat o l. literară scrisă unică (fiecare folosea d. său). Un comitet de oameni de știință și scriitori a elaborat principiile noii ortografii și gramatici a l. M. pe baza unui grai central.

Ortografie cu alfabet chirilic pe baze fonologice; 2 litere inexistente în alfabetul altor l. slave: Г', К'. Are II = ѓ, Ъ = l muiat ca în srbă Noua formă standardizată se folosește în școli.

1117 **MACHIGUENGA** (AMACHENGUE, MACHEYENGA), l. amerindiană din fam. arawak*. *Peru*; 6 000—10 000 verb. (surse diferite).

Structura silabică CV. Nu are grupuri consonantice intervocalice. Genuri: masc. și fem.-inanimat; distincția apare nu numai la substantive și adjective, ci și la numeral și chiar la verbele care înseamnă „a fi”, „a avea” (*aiño* „este” masc., *aitio* fem.-inanimat). Distincție de gen și la pron. posesiv de pers. 3. Substantivele, mai ales inanimate, au un suffix cînd apar singure și îl pierd cînd primesc un prefix posesiv individualizator. Pl. diferit la animate și inanimate: la substantive e suffix, la formele verbale se încorporează. Verbul are afixe pentru valorile modale, de diateză (reflexiv și reciproc), diferite nuanțe (dubitatif, deziderativ etc.). Pronumele, folosite ca prefixe, indică subiectul, ca sufixe—obiectul indirect. Pronumele „noi”, inclusiv și exclusiv. Numerație în baza 5.

1118 **MACUSHI** (MACUS(S)I, TEUEIA, TEWEYA), l. amerindiană din fam. caraibă*. *Guyana, Brazilia*; 2 500 verb. (?).

1119 **MADUREZĂ** (MADOURAIS, MADURA), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Madura, Java); 5 mil.—8 mil. verb. (surse diferite).

În d. *sumenep* 4 vocale scurte cu perechi lungi (3 grade de deschidere); 45 (51) consoane (opoziție de cantitate); 1 (2) semiconsoane.

D: de E (*sumenep, sumēñep*) și de V. Vocabulare și stiluri ceremoniale speciale.

A folosit scrierea tradițională javaneză*, înlocuită cu alfabetul latin*.

1120 **MAGARI** (MAGAR ?, MĂGARI, MĂGARI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *gyarung-mishmi** de E. *Nepal*; 17 000—200 000 verb. (surse diferite).

1121 **MAGHIARĂ** (HONGROIS, HUNGARIAN, MĂD'ĂR, MAGYAR, UNGARISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. ugric. R. P. *Ungaria*, R. S. *România*, R. S. *Cehoslovacă*, R.S.F. *Iugoslavia*, *Austria*, *Marea Britanie*, R. F. *Germania*, *Franța*, S.U.A., *Canada*, *Argentina*, *Brazilia*; 13,6 mil. verb. (ca l. maternă) — 15 mil. verb. (surse diferite). L.

oficială în R. P. Ungară. Cea mai importantă l. fino-ugrică (cel mai mare număr de verb.) alături de finlandeză*. Insulă lingvistică uralică înconjurată de l. indo-europene*.

Trăsături comune l. ugrice (2 tipuri de conjugare — subiectivă și obiectivă, sufixe cazuale speciale ș.a.); mai apropiată de vogulă* decît de ostiakă*. 7 vocale scurte (printre care *ö, ü*), cu perechi lungi (diferență de grad de deschidere între *e* și *ē*); *a* scurt totdeauna rotunjit [o]. 24—48 consoane (numărul dublat prin corelația de cantitate); ocluse și africte surde și sonore (dar *z* și *ž* sint rare), opoziție siflante/suierătoare, consoane palatale (*ñ* ș.a.). 1 semivocală (*y*) — scurtă sau lungă. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C); după alte păreri grupuri consonantice homosilabice numai în imprumuturi (la inițială). Predomină silabele închise. Accent totdeauna inițial. Armonie vocalică mai strictă decît în finlandeză; timbrul vocalic din afix e condiționat de vocala din rădăcină: *ház* „casă” — pl. *házak, ember* „om” — pl. *ember-ek*. Asimilări consonantice frecvente (sub acțiunea consoanei inițiale a sufixului asupra consoanei finale a temei). Considerată l. aglutinantă de tip analitic, cu slabe tendințe flexionare (neregularități la verbe). Nu are gen. Flexiune nominală în număr (marca pluralului; -k). 24—27 cazuri — 17 productive (10 cu sens local); alte 10 cazuri legate la anumite categorii semantice și cu posibilități combinatorii limitate (7 practic neproductive — desinențele lor se apropie de sufixele derivate). Cazurile marcate prin sufixe. Adesea mărci redundante (postpoziții). Vocala de legătură suffix-radical dictată de armonia vocalică. Rădăcina cuvintelor se păstrează în general (ca și în l. turcică*), spre deosebire de finlandeză. Morfemele de plural și de caz formează lanțuri (de ex. ac. pl. ...k...t). Flexiunea nominală include și exprimarea posesiei (afixe posesive identice cu mărcile verbale de subiect). Spre deosebire de finlandeză, are articol hotărît (*a* înaintea substantivelor care încep cu o consoană, *az* înainte de vocală) și nehotărît *egy* (rar folosit). Spre deosebire de finlandeză, adjectivul este invariabil ca atribut, dar ca nume predicativ se acordă în număr cu subiectul. Posesia exprimată prin numele posesorului la nom. sau la dat., numele obiectului posedat urmat de sufixul de pers. 3: *Az ember tragédiaja* „Tragedia omului”, lit. „omul tragedia sa”, *az orvosnak a munkája* „munca doctorului”, lit. „doctorului munca sa”. Conjugarea dominată de opoziția subiectiv (nedefinit)-obiectiv (definit), în funcție de absența/prezența unui obiect definit de pers. 3 (conjugarea subiectivă cuprinde verbele intransitive și tranzitive folosite absolut sau cu obiect direct nedefinit, iar cea obiectivă verbele tran-

zitive cu obiect direct determinat sau propoziție completivă directă) — mărci diferite de persoană (*várok* „aștept”, *várom...* „aștept pe...”); pronumele personal subiect în general nefolosit. Moduri personale (indicativ, conjunctiv (adhortativ), condițional, imperativ) și nepersonale (infinitiv (poate primi sufixe personale), participiu prezent — frecvent substantivizat, trecut și viitor, 2 forme de gerundiv). Timpuri: prezent, preterit, mai mult ca perfect (cu *vala*), viitor analitic. Infixe de pasiv (*adatik* „se dá”); infixe modale. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv (devenită mai liberă sub influența l. indo-europene). Numele de familie precedă prenumele. Omiterea copulei. Numeroase conjuncții subordonatoare (spre deosebire de l. turcice). Formarea cuvintelor prin prefixare, sufixare, compunere (cuvinte foarte lungi). Numeroase verbe compuse cu prefixe separabile (ca în germană).

L. unitară — diferențieri dialectale minore. D. (după criterii fonetice-fonologice): *de V*, *transdanubian*, *de S*, *de pe Dunăre și Tisa*, *de NV*, *de NE*, *transilvănean*, *secui* (*székely*); în Moldova se vorbește graiul *ceangău*. Graiurile marginale conservă diferite trăsături arhaice.

Vorb. l. **M.** — originari din Asia; localizarea actuală — de la sfârșitul sec. 9. Primele atestări: cuvinte **M.** într-un text arab* din sec. 8; atestări la scriitorii bizantini; glose în documente latine* din jurul anului 1000; primul text — discurs funebru de la sfârșitul sec. 12 — sec. 13 (cea mai veche atestare a unei l. uralice). Istoria l. **M.** este împărțită în 3 perioade: *veche* (1000—1350), *medie* (1350— sfârșitul sec. 16) și *modernă* (din sec. 17). Lexicul l. **M.** cuprinde, pe lângă elemente fino-ugrice moștenite (cca 250 cuvinte fundamentale din l. uralică primitivă și trei sferturi din morfemele gramaticale curente), împrumuturi timpurii indo-europene (indo-iraniene — din persana* veche) intrate încă în proto-l. (au paralele în celelalte l. fino-ugrice); cca 100 elemente proprii numai l. ugrice; câteva sute de creații proprii fără corespondent în l. înrudite, elemente turcice, bulgare vechi*, osete*, caucaziene* înainte de sec. 9; împrumuturi slave* (sec. 10—13), cca 1100 împrumuturi germane* (sec. 11—20), din care cca 300 supraviețuiesc în l. uzuală; cca 700 împrumuturi din turca osmanlie în sec. 16—17 (cca 100 păstrate pînă astăzi); în sec. 17—18 numeroase cuvinte din latină (l. oficială pînă în 1867), franceză*; din sec. 17 reacție puristă contra împrumuturilor (înlocuite cu cuvinte dialectale sau arhaice). Împrumuturi din română*. În dialecte împrumuturi din l. slave moderne (slovacă*, sîrbo-croată*, ucraineană*). În sec. 15 numeroase traduceri din *Vechiul și Noul Testament*, cu elemente dialectale;

dezvoltarea și unificarea l. literare sub influența Reformei (traduceri ale *Bibliei*) și a introducerii tiparului; din sec. 16 și creații poetice laice; de la sfârșitul sec. 18 înflorire a literaturii naționale; din 1867 recunoscută ca l. oficială.

Înainte de creștinare ar fi folosit o scriere înrudită cu runele din turca veche; din sec. 11 alfabetul latin. Ortografie fonetică (fixată în sec. 17 — influență polonă*, cehă* și germană). s [š], c [ts], j [y], sz [s], cs [č], zs [ž], dz[sğ]. Semne diacritice: accent ascuțit (indică lungimea vocalei), tremă; singura l. care folosește accentul ascuțit dublu pentru a marca lungimea vocalelor *ö, ü, ő, ű*.

Cuvinte **M.** intrate în diverse l. (*gulaș, paprica*). Elemente **M.** în l. română în ansamblu și în special în graiurile vorbite în Transilvania.

1122 **MAGI**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb. (1960).

1123 **MAGUINDANAO** (MAGINDANAO, MAGINDANAU, MAGINDANAW), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 150 000—190 000 verb.

Parțial reciproc inteligibilă cu maranao*. Folosită în învățămîntul primar.

1124 **MAILU** (MAGI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 3 670 verb.

Are un număr de cuvinte din l. austroneziene* învecinate, care nu-i afectează însă structura gramaticală și vocabularul de bază.

1125 **MAIRASI** (KANIRAN), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 verb. Conjugare sufixală.

1126 **MAJHI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 8 000 verb.

1127 **MAJI** (DIZ(Z)U, MACIU, MADACHE, MAGI, MAJINYA, MANCHO, MASI, MAZI, TWOYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 5 000—18 000 verb. (sursă diferite).

1128 **MAJINGAI-NGAMA** (SARA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau l. diferite (*ngama, sara*) din gr. chari-ouadaian* (MC). *Republica Centrafricană, Ciad*; 47 000 verb.

D.: *gulai, majingai, nar, ngama, peni*.

1129 **MAKA(A)** (MĀKAA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Camerun*; 50 000—51 500 verb.

1130 **MAKARUB** (MAKAROB, MIKAREW), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 5 660 verb.

↳ Persoana și numărul subiectului nu sint indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

1131 **MAKASAREZĂ** (MACAS(S)AR, MAKAS(S)SAR, T(A)ENA, TAWNA), l. din fam. austroneziană*, gr. indoneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes, Salayer); 900 000—1,1 mil. verb. (surse diferite). Cea mai importantă l. din Celebes după bugineză*.

D.: *makasarez, salajar (salayar, salayer, selajar, selayar, siladja, silajara), tonthian (bonta'eng, bonthain), turate(ya)*.

Scriere proprie — situată la limita extremă a extensiunii sistemelor de scriere indiene în SE Asiei. Publicație bimensuală.

Vehiculată de negustori pînă în Australia — a dus la apariția în 2 l. australiene* a sistemului de numerație cvinar.

1132 **MAKIAN DE VEST** (BAHASA DESITÉ, BAHASA TITINÉ), l. papua*. *Indonezia* (ins. Makian, Kayoa); 12 000 verb. (1973). Considerată greșit pînă de curînd l. austroneziană*.

1133 **MAKOMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. ?; 8 000 verb.

1134 **chiMAKONDE** (chiniMAKONDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu chiYao* sub denumirea *yao-makonde*. *Tanzania*; 281 000—300 000 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: chiMaviha*.

1135 **iMAKUA** (MAKOA(NE), MAKWA, MAQUOUA, MATO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Mozambic*; 100 000—1 mil. verb. (surse diferite).

D.: *medo* și, probabil, *iLomwe*.

1136 **MAKURA**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Makura, Tongoa, Tongariki, Buninga); 1 150 verb.

1137 **MALACCA** (ASLIAN, MALAKKA), ram. de l. din fam. austro-asiatică* sau subram. a ram. mon-khmer*. *Malaysia, Thailanda* (S); 37 000 verb.

3 gr.: jakun*, sakai* (= *senoic* și *semelaiic* = *aslian de S*) și semang*. 17 l., în LL 9: *beduanda, jah hut, jakun, kenabol, sakai, sakai de sud, semai, semang, temiar*.

1138 **MALAEZĂ** (MALAIS, MALAY, MELAYU), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V, gr. hesperonesian*. *Malaysia, Indonezia* (ins. Sumatra, Java, Borneo, Palembang, V ins. Noua Guinee etc.), *Singapore, Brunei, Thailanda, R. P. Chineză, Comore*; 10 mil. (poate inclusiv kerintji* și minangkabau*) — 15 mil. verb. (surse diferite) ca l. maternă, 125 mil. verb. inclusiv ca l. secundă. Prima l. austroneziană și în primele 101. din lume ca număr total de verb. (în varianta indoneziană*). L. oficială în Indonezia din 1945 (numită din 1928 indoneziană), în Malaysia din 1967 (din 1957 l. națională; numită aici *bahasa melayu*; din 1973 singura l. oficială și pentru statele Sabah și Sarawak) și în Sin-

gapore (alături de engleză*, chineză* și tamil*) și Brunei.

6 vocale, 25 consoane (consoane prenazalizate). L. de tip polisintetic — combinații de lexeme care dau naștere unor noi unități lexicale, de ex. *mata* „ochi”, *hari* „ziua” > *matahari* „soare”. Aceleași cuvinte pot juca atît rol de substantiv cît și de verb sau adjectiv (funcția este indicată prin topică și unele cuvinte auxiliare). Reduplicarea — rol important în formarea pl. și a superlativului. Numărul exprimat la anumite cuvinte cu ajutorul „numerativelor” corespunzînd anumitor clase de nume (animate, inanimate, inanimate cu formă prelungă ș.a.). Construcții pasive caracteristice. Numeroase forme care exprimă diferențe în gradul de respect față de interlocutor. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Număr mare de d. — diferențe puțin studiate. L. vorbită în Malaysia și Indonezia — fundamental aceeași, cu unele diferențe în pronunțare, structura gramaticală (utilizarea afixelor, sistemul pronomelor de politețe) și în lexicul social-administrativ și cultural; evoluție divergentă în epoca modernă datorită contactelor cu l. diferite (în special engleza în Malaysia, olandeza* în Indonezia) și adoptării unor soluții divergente la crearea l. standard; în prezent se caută căi pentru o apropiere între cele 2 forme în domeniul terminologiei moderne și al ortografiei. Numeroase și complicate registre lingvistice în funcție de nivelul social al interlocutorului. M. din Indonezia — registre de exprimare a respectului mai puțin dezvoltate decît alte l. indoneziene (cum ar fi javaneza*).

Cea mai veche atestare — inscripție din 683 din S Sumatrei. Primul glosar (1521) — datorat lui Antonio Pigafetta, însoțitor al lui Magellan în prima călătorie în jurul lumii. Puternică influență a limbilor indiene și în special a sanscritei*, în primul rînd în vocabular, cu efecte asupra structurii gramaticale; influență arabă* (ca urmare a răspîndirii islamismului), persană*, portugheză* (peste 400 cuvinte, probabil prin intermediul *pidginului* portughez din Pen. Malacca, numit *Papiá Kristang*), influența altor l. indoneziene, în special a unor l. vechi de cultură, cum ar fi javaneza. Influența olandeză mai puternică în Indonezia (efecte pe plan fonetic — introducerea unor grupuri consonantice — și gramatical — crearea unor noi forme de pasiv), cea engleză mai importantă în Malaysia (efecte în domeniul semanticii și sintaxei), unde s-a exercitat și influența l. chineze*.

În inscripții și texte vechi scriere inspirată după modelul celor din S Indiei. Notată din sec. 16 și cu caractere arabe, care continuă să fie folosite de musulmani în Malaysia. Ac-

tualmente alfabetul latin*. Ortografie standardizată în Indonezia în 1896 după model olandez — destul de adecvat, în Malaysia în 1900 după model englez, de unde importante deosebiri (Indonezia *j, ij, sj* — Malaysia *y, ch, sh*). Din 1967 ortografie comună simplificată, fără semne diacritice (în Indonezia s-a renunțat și la notarea lui *u* prin *oe*). În Singapore alfabetul latin a fost adoptat alături de cel arab în 1954.

Mare răspindire (cel puțin sub o formă simplificată — de *pidgin* sau creolă); din S Africii (Colonia Capului), India, S Chinei, S Filipinelor pînă în ins. Moluca și arh. Sondelor. A influențat alte l. indoneziene — javaneza* (prin M. din Indonezia), bugizeza* (a contribuit la introducerea unor cuvinte de origine indiană), — afrikaans*, *pidgin-English** (varietățile din Singapore și *beach-la-mar*), *pidginul* portughez din ins. Ternate (*ternateño*), care stă probabil la baza *pidginurilor* spaniole* din Filipine. Cîteva cuvinte în olandeză și engleză, printre care unele aflate pe diferite căi și în română* (*amoc, gutapercă, ketchup*).

1139 MALAIOPOLINEZIANĂ, după unii autori ram. de l. (cea mai cuprinzătoare) din fam. austroneziană*. Peste 100 l. — toate l. polineziene*, aproape toate cele indoneziene* și cîteva l. melaneziene* și anume gr. formosan* (cel puțin de E), heonesian*, hesperonesian*, indonezian de E, limbile din N ins. Celebes (în orice caz l. *tontemboan*) și din Moluca, l. chamorro*, motu*, paluană*.

1140 MALAYALAM (MALABAR, MALAYALA, MALAYARMA), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. India (Kerala, ins. Laccadive, Madras, Mysore); 17 020 000—22 mil. vorb. (surse diferite). Una din cele 4 l. dravidiene majore. L. oficială în statul Kerala.

În d. *pulaya* 5 vocale scurte și 5 lungi, 37 (41) consoane (corelație de cantitate), 2 semiconsoane (*y, ŷ*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv—substantiv.

D. eterogene: *kayavar, kerala de S, malabari, naayar, pulaya, yavava* (sau d. al l. tamil*). L. literară cu tradiție îndelungată.

Nu s-a stabilit dacă derivă din faza medie-vală a l. tamil sau s-a desprins din dravidiană mai devreme decît aceasta. Prima atestare — inscripție din sec. 10. Împrumuturi din sanscrită*, l. indice* (faza medie și modernă), alte l. dravidiene, franceză*.

Alfabet dezvoltat în sec. 8—9 din scrierea indiană *grantha*.

Termenii *atol, copra* sînt de origine M.

1141 MALDIVIANĂ (DIVEH BAS, MAHL, MALEDIVĂ), l. indo-europeană* din ram. indoiraniană*, gr. indic*. *Maldives, India* (ins. Minicoy din arh. Laccadive); aproape 85 000—100 000 vorb. (surse diferite).

Dezvoltare independentă față de singaleză* (al cărei d. *divehi* este l. oficială în Maldive). Vorbită de pescari.

1142 MALE, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 12 000 vorb.

1143 MALGAȘĂ (MALAGASY, MALGACHE), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de V, gr. hesperonesian*. *Madagascar, Comore*; 5 mil.—6,5 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială a Republicii Malgașe, alături de franceză*. Izolată de celelalte l. austroneziene — situată în vecinătatea l. negroafricane.

4 (5) vocale, 24 (29) consoane (oclusive sonore cu perechi prenazalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul (constînd în special în lungirea vocalei) pe una din ultimele 3 silabe — poate avea rol distinctiv. Alternanțe fonetice la inițiala și finala cuvintelor în combinație cu anumite afixe (prefixe, sufixe) și în compunere. Prefixe și sufixe verbale pentru categoriile activ-pasiv, imperativ, prezent-trecut-viitor. Unele prefixe de activ au sensuri speciale, de ex. *aha* „a fi capabil”, *iha* „a deveni treptat”, prefixe cauzative, reciproce, reciproc-cauzative. De la aceeași rădăcină se pot forma mai multe forme de pasiv cu prefixe sau sufixe cu sensuri diferite, de ex. *atérana* „a fi adus” avînd ca subiect persoana căreia i se aduce și *atérina* „id.” cu subiectul referitor la obiectul adus. Topica: verb-obiect-subiect sau subiect-verb. Expresia genitivă urmează determinatul.

15—20 d. reciproc inteligibile, aparținînd la 2 gr. mai importante — de E și de V, cu, 2 d. intermediare. D. *merina (ambaniândro, hova)* din gr. de E, vorbit în zona capitalei, a fost ales ca d. standard și bază a l. oficiale.

Corespondențe lexicale cu *maanyan (maanjan, maanjân, maanjân, sihong)* — l. indoneziană din SE ins. Borneo sau d. al l. *dayak** — de unde ipoteza că ins. Madagascar, nelocuită de populații africane, ar fi fost colonizată de negustori din Borneo în sec. 4 e.n. (și nu din Sumatra, cum se credea mai demult). Unele trăsături fonetice sînt explicate printr-un substrat bantu*. Influență swahili*, arabă*, indiană, engleză*, franceză*.

Alfabetul arab adoptat sub înrîurire musulmană (exercitată de la mijlocul sec. 12, la început pe țarmul de E) — folosit și astăzi pentru d. *taimôro*. Alfabetul latin* adoptat în 1823 — ortografie aproape fonologică stabilită de misionari englezi, răspîdită prin școli, tipărituri.

1144 ISHIMALILIA (ISHIMALILA), l. din fam. nigero-congoloză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 17 500 vorb.

1145 MALOL, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 3 300 vorb.

Exemplu de structură a frazei: *ama-k anim kaitj-e, i kaitj-ai* „Tatăl meu mi-a dat aceasta mie, nu ți-a dat-o ție”, lit. „tată-meu-nu-a da-ție, el-a da-mie”.

1146 **MALTEZĂ** (MALTESE, MALTE-SISCH), i. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, considerat l. sau d. al arabei* maghrebiene. *Malta*; 320 000 verb. Din 1947, l. oficială în Malta alături de engleză*.

Structura semitică* s-a păstrat în general în gramatică. Puternice influențe romanice* asupra structurii morfosintactice (desinența de pl. -i, numeroase sufixe, folosirea it. *stess* pentru formarea pronumelui de întărire) și fonetice care au făcut ca **M.** să fie considerată limbă mixtă. Vocabularul fundamental este semitic (numele de rudenie, numele pentru părțile corpului, fenomene naturale, conjuncții), dar în restul vocabularului are multe influențe romanice din d. *sicilian* al l. italiene*: *missier* „dumnezeu”, *xmara* „riu”, *bandal* „a balansa”, italiană standard: *familja*, „familie”, *serp*, „șarpe”, *skola* „școală”; mai puțin din l. franceză: *sjet* „farfurie”, *tirabuzu* „tirbușon” și engleză*: *tisPELLI* „a silabisi”, *kittla* „căldare”. Nu se poate stabili dacă l. de substrat înainte de venirea arabilor era *punica* sau un d. romanic.

Până în sec. 18 l. populară nescrisă (în școli se foloseau d. *sicilian*, italiană și latina*). Din sec. 14 utilizată ca l. vorbită nescrisă în ședințele primăriei locale. Procesele verbale se făceau în altă l. În biserică se folosea italiana, care a fost și l. documentelor și legislației până în 1934. Începuturi literare în sec. 17 (literatură săracă, religioasă și laică).

Ortografie în alfabet latin (singura l. semitică oficială scrisă astfel). Litere specifice: *h* = *h* mai puternic, *gh* = *h* folosit pentru lungirea vocalei. Alte litere: *č*, *ğ*, *ž* = *z*, *z* = *t*, *j* = *i*, *x* = *s*, *q* = atac glotal.

1147 **MĀLTO** (MALE, RĀJMAHAL, SAURIA), l. din fam. dravidiană*, gr. de N. *India* (Bihar); 90 000 verb.

L. tribală fără scriere. Dialecte. Influență munda* și indică*.

1148 **MALU^oU** (MALU^o(U), TOABAITA, TO'A BA(?)ITA, TOQABAITA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (Malaita); 4 000 verb.

1149 **MAMBILA** (BAMEMBILA, KATOBA, LAGUBI, LUEN, MAMBERE, NOR, OMAVIRRE, TO(N)GBO, TORBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria, Camerun*; 15 000—18 000 verb. (surse diferite).

1150 (to)hi**MAMBWE** (KIMAMBWE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia*; 15 000—28 000 verb. (surse diferite).

1151 **MAM(E)** (MEM, ZAKLAPAHKAP, ZAKLOHPAKAP, ZAKLOPAHKAP, ZAKLOPACAP), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (V), *Mexic* (Chiapas); 285 000—350 000 verb.

9 vocale (4 lungi), 23 consoane, 2 semiconsoane. Accent final.

D.: *tacana* (*tacaneco*), *taquial*, *tlatman*, *tupancal*, *tutuapa*.

1152 **MAMPRUSI** (MAMPOUROU, MAMPRUSI, MAMPURSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Togo*; 85 000 verb.

Sistem de comunicare instrumental (tobă, trompetă) numit *atumpau*, bazat pe l. akan*.

1153 **MAMVU** (MOMVU, MOMFU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair, Uganda*; 30 000—60 000 verb. (surse diferite).

7 vocale, 37 consoane, 2 semiconsoane. 3: tonuri. Topica: obiect-subiect-verb, substantiv-adjectiv.

1154 **MANAGALASI** (MANUGULASI), l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 3 240 verb.

1155 **MANAMBU**, l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 1 448 verb.

În varietatea *yambon* 3 vocale (*i*, *a*, *ā*), 18 consoane (labializate, oclusive prenazalizate și prenazalizate-labializate, ca și kwoma*). Accent fonologic. Structura silabică (C)V(C).

1156 **MANCHĀTI** (CHAMBA, LAHUL, LĀHULI, MATSĀTI, MONCHĀTI, PATNI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *India*; 4 400 verb.

Numai pronumele personal subiect este inclus la verb.

D.: *manehāti*, *ranglōi* (*gōndlā*, *tinām*).

1157 **MANCIURIANĂ 1.** (MANCHU, MANDCHOU, MANDJOU, MAND JURISCH, MANDSCHU(RISCH), MANJŪ), l. din fam. altaică*. ram. tungusă*. R. P. *Chineză* (N); dispărută în sec. 20—200 000 verb. (surse diferite).

D.: **M.**, **M.** *colociv* (*sibo*) — sau l. separată.

Scrisă abia din 1599, când a adoptat alfabetul mongol* puțin modificat, completat ulterior (34 semne: 6 pentru vocale, 18 pentru consoane și 10 pentru sunete ale l. chineze*). Literatura **M.** — în special traduceri din chineză, din care a împrumutat numeroase cuvinte.

Împrumuturi **M.** în chineză (nume de vechi ranguri și funcții).

2. (TUNGUS DE SUD-VEST), gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 2 l., în LL 1: mancaniană 1.

1158 kiMANDA (KIMANDA, NYASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Tanzania; 10 000 verb.

1159 MANDARA (AINA, MANDALA, NDARA, WANDALA, WANDARA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). Camerun, Nigeria; 30 000—40 000 verb.

D. sau l. înrudită: gamergu*.

1160 MANDAREZĂ (ANDIAN, MANDAR), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. Indonezia (ins. Celebes); 250 000 verb.

D.: *balangnipa (taë')*, *binuang (taë')*, *madjene (andiang, ida)*, *tjampalaqian (tasing, tjempalaqian)*, *tjenrana (andian)*.

1161 MANDE, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*. Probabil cel mai important din Sudanul occidental. Adesea aceeași l. din gr. este vorbită în 6—7 state vecine de către triburi înrudite, cum se întâmplă cu multe din l. negroafricane din această reg. Multă vreme s-au distins 2 subgr.: unul meridional și altul septentrional, numite *mande-tă (mandekan)* și *mande-fu*, după cele 2 rădăcini ale numeralului „zece”, dar această împărțire a fost respinsă în timpul din urmă. 29 l., în LL 27. Cele mai importante: maninka și mende.

Tonurile au un rol mai important în l. din S decât în cele din N, unde existența lor nu a fost observată multă vreme. Foarte frecvente rădăcini bisilabice. Sistem de clase nominale simplificat la extrem: afixele au fost în întregime pierdute. 2 feluri de posesie, în care se repartizează toate substantivele: alienabilă și inalienabilă (părțile capului, rudele, cu excepția soției). Componerea este un procedeu frecvent de formare a cuvintelor. Există și un sistem destul de dezvoltat de derivare cu ajutorul sufixelor (au rol de morfeme funcționale care exprimă noțiuni ca agentul, abținerea, modul etc. sau categorii gramaticale: verbul și aspectele lui, numărul etc.). Nu au clase nominale. Topică fixă.

1162 MANDI (LEMANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Camerun; 2 200—2 500 verb.

1163 MANDYAK(O) (KANYOP, MANDFAQUE, MANFACO, MANJACO, MANJAKU, MANJIAK), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). Guinea-Bissau, Senegal; 85 000 verb.

D.: *babok, bok, cur, likes-utsia, lund, papel, yu*.

1164 MANGBAI (MANBAI, MANGBEI, MAMBAI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr.

Adamawa de est*. Camerun, Ciad; 2 000 verb.

Afixe de clasă care pot fi sufixe sau prefixe, de ex. *-ne, -no/ ne-, na-, napuga* și *pugana* au același sens „oamenii”.

1165 MANGBETU (MAMBETTO, MANGBETTU, (N)AMANGHETU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). Numele de origine dahomeyană sau yoruba*. Zair; 100 000—500 000 verb. (surse diferite).

9 vocale, 46 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri: înalt, mediu, jos. Cuvintele se termină în vocală; dacă o rădăcină se termină în consoană, pentru a face din ea un cuvânt i se adaugă o vocală, care este în general identică cu vocala radicalului (din *wur* se formează *no-wuru* „munte”). Pl. substantivelor se marchează prin schimbarea prefixului de clasă: *na-be* „om”, pl. *a-be*. Atributul se așază înaintea substantivului determinat: *ne-ngo* „ochi”, *ke-pi* „piele”, *ne-ngo/ke-pi* „pielea ochiului = pleoapă”). Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *abulu, mabisanga, ma(l)ele, majuu*.

1166 MANGBUTU (MOMBUTTU, WAMBUTU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). Zair; 8 000—8 700 verb. (surse diferite).

1167 MANGGUANGAN (MANGUAGAO, MANGGULANGA(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. Filipine (ins. Mindanao); 3 600 verb.

1168 MANGISA, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. sanaga*. Camerun; 14 000 verb.

1169 MANINKA (MALINKA, MALINKE, MANDE, MANDINGUE, MANDINKA, MANENKA, MENDING(O), MENINKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC); grupată uneori cu bambara* sub denumirea *mandekan*. Mali, Liberia, Guinea, Senegal, Coasta de Fildeș, Mauritania, Gambia, Guinea-Bissau, Sierra Leone; 1 mil.—2,5 mil. verb. (surse diferite). Una din cele 6 l. de învățămînt în Guinea. Folosită în emisiuni radiofonice. Utilizată ca l. auxiliară în Africa occidentală și în alte state decât cele menționate. În imperiul islamizat Mali se pare că M. era l. de prestigiu vorbită de elita politică; poporul supus își păstra l. proprie în comunicarea intertribală, folosind M. pentru comunicarea cu conducătorii. După căderea imperiului, M. a continuat să fie l. comercială de-a lungul drumurilor de negoț cu sare și cola. Etimologia propusă pentru *mandinka*, numele local al verb. acestei l., este: *ma* „mamă” + *dank (deng, ding)* „copil”, deci „copilul mamei”, prin aluzie la descendența în linie maternă în vigoare la indigeni.

24 vocale (8 orale scurte, 8 lungi, 8 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura sila-

bică (C)(C)V(C). Accentul pe finală. Nu are deosebiri de gen. Distinge num.: i sg. de pl. (morfeumul de pl. se adaugă la sg.). Viitorul se construiește cu verbul „a veni” (*a na* „el vine”, *a na ata* „el va prinde”). Numeralul 100 (*keme*) este imprumutat din berberă*. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Lexicul se dezvoltă permanent pe baza compunerii și a derivării: *samakulū* „avion” = *sama* „cer” și *kulū* „corabie”, *dunyarotee* „viață, existență” = *dunya* „lume” și *rotee* „a tăia”. Prin reduplicare se creează cuvinte imitative: *menemene* „furnică”, *gbtgbt* „bufniță”.

D.: *konya*, *koranko* (*k(o)juranke*, *kuranko*), *lele*, *manya*, *mau*, *minya*, *sidya*, *wasulu*.

A imprumutat numeroase cuvinte din araba* clasică, portugheză*, franceză* și engleză*, adaptate la structura fonetică și gramaticală a l. M.: *ministiri*, *koperatifu*, *kanape*, *kilometere*, *lekoli* (< fr. *l'école*).

A folosit alfabetul arab* (câteva texte); astăzi utilizează alfabetul latin*.

1170 **MANKANYA** (BOLA, BRAME, BULAMA, BURAM(A), MANCAGNE, MANCANHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Guinea-Bissau*; 16 800 verb.

D.: *burama*, *shadal* (*sadar*).

1171 **MANMANUA** (MAMANUA, MANMANWA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. *Mindanao*); 1 000 verb.

În varietatea *agusan* 4 vocale, 14 consoane, 2 semiconsoane. Radicalele verbale se pot împărți în 8 clase, după cum se combină sau nu cu afixe specifice de diateză. Topica: verb-subiect-obiect.

1172 **MANO(N)** (MA(A), MAH, MAWI, MIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*. *Liberia*, *Guinea*; 150 000—450 000 verb. (surse diferite).

1173 **MANOBO** (~ DIN AGUSAN, AGUSAN MANOBO), l. sau d. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. *Mindanao*—prov. *Agusan*); peste 70 000 verb. împreună cu *dibabaon** și *libagnon**.

1174 **MANSAKA** (MANDAKA), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. *Mindanao*); 35 403 verb.

D.: *karanga(n)*, *ma(na)gosan*, *mansaka*, *pagsupan*.

1175 **MANUBARA**, l. papua* din *stock* koiari-manubara-yareba*. *Papua-Noua Guinee*; 2 255 verb.

D.: *koriko*, *manubara* (reciproc inteligibile).

1176 **MANX** (~GĂLISCH, MANNOIS), i. indo-european* din fam. celtică*, gr. *gaelic*. Ins. *Manx* din Marea Irlandei; dispărut recent.

Vocabular puternic influențat de latină* (misionari creștini începând din sec. 5), l. nor-

dice vechi (începând din sec. 9) și engleză*. Se deosebește mai mult de irlandeză* decât scoțiana*.

Poeme elegiace și cintece populare.

Ortografie fonetică cu litere din alfabetul englez.

1177 **MAO (DE NORD)** (AMAN, FADIRO, GANZA, GANZO, GWAMI, KOMA, MAYO, SIGGOYO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Etiopia*; 5 200—14 000 verb. (surse diferite).

D.: *dokonu*, *kere*, *phosko*, *shurri*.

1178 **MAO DE SUD** (ANFILLO, BUSAS(H)I), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cusitică*. *Etiopia*; 1 000—3 300 verb. (surse diferite).

1179 **MAORI**¹ (~ DIN INSULELE COOK, KUKI AIRANI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Insulele Cook*, *Noua Zeelandă*; 21 750 verb. (1966). Nu există nume indigen pentru întregul gr. de d. din ins. Cook. Forma transliterată *kuki airani* a fost acceptată multă vreme ca denumire a regiunii și a l.

Reciproc inteligibilă cu maori^{2*} din *Noua Zeelandă* (care e posibil să fi fost colonizată din ins. Cook), împreună cu care formează un subgr.: unele inovații gramaticale comune, dar și deosebiri fonetice, lexicale și de structură. În d. *rarotongan* 5 vocale cu perechi lungi și 9 consoane; structura silabică (C)V; topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D. (reciproc inteligibile): *aitutaki*, *atiu*, *man-gaia*, *manihiki-rakahanga*, *mauke*, *mitiari*, *rarotongan*; *penrhyn* (*tcngareva*) — d. divergent sau l. separată. D. *rarotongan*, vorbit în centrul administrativ, a devenit l. standard, datorită în parte folosirii sale de către misionari în serviciul religios și la traducerea textelor bisericești (la sfârșitul sec. 19 exista o traducere integrală a *Bibliei* în acest d.) și utilizării sale în școlile de pe lângă biserici. Adoptarea sa ar fi dus la nivelarea mai vechilor diferențe dialectale.

Nu a avut scriere; pentru memorizarea cîntecelor se foloseau corzi cu noduri. Ortografia oficială actuală bazată pe d. *rarotongan*.

1180 **MAORI**² (~ DIN NOUA ZEELANDĂ, MAAORI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Noua Zeelandă*; 100 000—200 000 verb. (surse diferite), toți bilingvi — vorbesc și engleză*. Nu mai e vorbită decât de cea jumătate din populația de origine maori din *Noua Zeelandă* (păstrată în special în zonele rurale). L. cu prestigiu — cea mai importantă l. polineziană.

Reciproc inteligibilă cu maori^{1*} din Ins. Cook (de unde e posibil să fi fost colonizată *Noua Zeelandă*), împreună cu care formează un subgr. — unele inovații gramaticale comune,

dar și deosebiri fonetice, lexicale și de structură:

5 vocale cu perechi lungi, 9—10 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V₁(V₂)(V₃) — numai silabe deschise; nu are grupuri consonantice și consoane finale de silabă; numeroase și lungi combinații de vocale (inclusiv de vocale identice) — sînt posibile fraze întregi formate numai din vocale, de ex. *aua ao i aa ai ia* „acele hoarde (amintite înainte) pe care el le-a alungat”. Accentul pe silaba inițială a fiecărui morfem de bază. L. izolantă — structură mai simplă decît alte l. polineziene, cum ar fi samoana* sau tongana*. Nu există o morfologie a cuvintului, ci numai un nivel morfosintactic care privește distribuția morfemelor în unități (expresii morfematice). Cca 50 particule antepuse sau postpuse bazelor lexicale. În funcție de compatibilitatea cu diferite particule, bazele lexicale se împart în 5 clase: substantive, universale, locative, personale și „stative”. Cu ajutorul unor particule asemănătoare sufixelor derivative se pot forma substantive de la „universale” (care pot fi tratate ca active sau pasive). Are articol, „pronume” posesive, demonstrative. Particule subordonatoare cu rol asemănător conjuncțiilor și care ocupă primul loc în propoziție. Aspect verbal foarte dezvoltat: „inceptiv”, perfect, deziderativ, trecut și non-trecut, prescriptiv, imperativ. Particule asemănătoare cu adverbele — de mod (intensitate, durată, continuitate), direcție (prin raportare la vorbitor), poziție (față de vorbitor sau/si de interlocutor). Propozițiile pasive sînt foarte frecvente. Reduplicarea este un procedeu mult folosit. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *din North Island* (cu diferențe interne minore de structură, care nu împiedică înțelegerea), *din South Island* — dispărut.

Primele tipărituri — din 1815 (caracter religios). Actualmente scrieri beletristice, ziar în mai multe l. polineziene. Predată în unele școli și în universitate.

Nu a avut scriere; ca și în alte zone din Pacific, pentru a transmite mesaje se foloseau combinații de obiecte cărora li se conferea o valoare simbolică, iar pentru a socoti genealogiile se recurgea la bețișoare sau corzi cu noduri. În prezent alfabet latin* — ortografie stabilită de misionari.

1181 MAPE, l. papua* din *stock Huon**. Papua-Noua Guinee; 4 600—6 000 verb. (surse diferite).

D.: *fuckac, naga* (dispărut), *nigac*.

1182 MAQUIRITARE (MAKIRITARE, MAQUIRITAI), l. amerindiană din fam. caraibă*. Venezuela; 1 000 (?) verb.

D.: *cunuana, decuana (wainungomo), ihuruana, maitsi, maygongong (yecuana)*.

1183 MARA (LAKHER, ZAO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. India (Assam); 1 100 verb.

D.: *hawthai, mara, tlongsai*.

1184 MARAM, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. Birmania (N); 5 000 verb.

1185 MARANAO (I(L)LANUN, ILLANOS, LANAO, LANUN, MALANO, MARANAW, MELANAO, RRANAO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipineză*. Filipine (ins. Mindanao), Indonezia (ins. Borneo); 250 000 verb.

Reciproc inteligibilă cu maguindanao*. Marca de predicat *i* este un morfem diferit de marca de subiect: *So watag i tuminindig* „Copilul a fost acela care s-a ridicat”, lit. „art. hot. copil art. hot. ridicat”. Set complet de particule „cazuale” care introduc sintagmele substantive, marcînd autorul (*o*), obiectul (*sa*), referentul sau instrumentul acțiunii (*ko*), atunci cînd acestea constituie centrul tematic al propoziției, și respectiv indicînd tema (*so*); relațiile cazuale sînt marcate în această ultimă situație prin afixe verbale.

D.: *i(l)lanun (illanos, lanun), maranao*.

Deși vorbită în zona de cultură musulmană, unde influența spaniolă* a fost mult mai redusă, are totuși 5,3—5,9% din lexic împrumutat din spaniolă (956—1 068 dintr-un total de 18 000 cuvinte).

1186 MARARIT (ABIRI, ABIYI, EBIRI, MARARET, MERARIT), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-chariană*. Ciad, Sudan; 42 000 verb.

D.: *abuSharid*.

1187 MARATHI (MAHRÄTTE), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indică de S. India (Maharashtra, Madhya Pradesh, Mysore; Andhra Pradesh); 28,5 mil.—45 mil. verb. (surse diferite). Una din cele 14 l. oficiale regionale din India; l. maternă pentru 7,57% din totalul populației.

Păstrează sistemul cu 6 vocale. Nu are vocale nazalizate (în d. *konkani* da). În varietatea *poona* 10 vocale orale scurte, 3 lungi, 6 nazale scurte; 36 consoane (aspirate oclusive surde și sonore, nazale, lichide; oclusive, laterală și nazală retroflexe); 2 semiconsoane.

D.: *M. din Deccan (dekini, des(h)i), konkani (i) (goanez, gomataki)* — diferit, considerat și l. separată, *konkan standard (bankoti, konkan central, kunabi, nordic), varhādī-nāgp(o)uri*. Opoziție l. vorbită — l. scrisă (împrumuturi din sanscrită*).

Cea mai veche inscripție — sec. 12. Scrierea *devanāgarī*. Poezie bogată.

1188 MARBA (MARFA), l. din fam. afroasiatică*, ram. ciadiană*. Ciad; 4 000—4 750 verb. (surse diferite).

1189 MARCHIZANĂ (MARQUESAN, MAR-
QUISIEN), l. sau gr. de l. din fam. austrone-
ziană*, ram. oceanică* de E, gr. polineziană*.
Polinezia franceză (ins. Marchize, Tahiti); 5 000
vorb. (?) (1967).

Apropiată de tahitiană* și hawaiiană* (mai
ales *M. de S*). Printre l. polineziene cu cel mai
mic număr de consoane (8) alături de hawai-
iană.

2 gr. de d. (l.) reciproc inteligibile: *de N*
(ins. Nukuhiva (Nuku Hiva), 'Uapou, 'Uahuka)
și *de S* (ins. Hiva'oa (Hiva Oa), Fatuhiva, Ta-
huata), cu diferențe minore între insule sau în
interiorul lor, de la o vale la alta (suficiente
pentru ca vorb. lor să fie ridiculizați de vecini).
Poziția dialectelor încă solidă, deși amenințată.
D. din insulele mari (Nukuhiva și Hiva'oa)
se bucură de prestigiu și sînt imitate de cei-
lalți vorb., ceea ce a dus la împrumuturi de
forme și la înmulțirea variantelor pentru ace-
lași cuvînt.

Se pare că *M.* a sărăcit față de perioada pri-
melor contacte cu europenii (lexicon bogat din
1799). Împrumuturi din engleză* în prima jumă-
tate a sec. 19, apoi din franceză*. Unele in-
fluente tahitiene.

Nu a avut scriere — pentru măsurarea tim-
pului, consemnarea genealogiilor, rememorarea
cintecelor se foloseau ca auxiliare cu funcție
mnemonică și nodurile, care ajunseseră
în ins. Marchize la cel mai mare grad de dife-
rențiere funcțională din Oceania.

1190 MARGI (BUXIDIM, MARGHI, MAR-
GUI, MIRKI), l. din fam. afro-asiatică*, ram.
ciadiană* (CTL), sau din gr. nigero-ciadiană*
(MC). *Nigeria* (NE); 151 000 vorb.

6 vocale, 86 consoane, 4 semiconsoane. 3
tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substan-
tiv-adjectiv.

1191 MARI (CEREMISĂ, ČEREMISSISCH,
CHEREMIS, MARJISCH, MARIJSKIJ,
TCHĚRĚMISSĚ, TSCHEREMISSISCH), l.
din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. vol-
gaic. *U.R.S.S.* (R.S.S.A. Mari (Ceremisă), Baș-
kiră, Tătară, Udmurtă (Votiak), R.S.F.S.R.);
546 000 vorb. L. oficială în R.S.S.A. Mari ală-
turi de rusă*.

În *d. de E* 8 vocale, 18 (24) consoane (oclu-
sive și africcate numai surde; o oclusivă sonoră
apare într-o singură poziție — ca rezultat al
neutralizării opoziției oclusive surde-spirante
sonore după nazală). În *d. de V* 10 vocale (din
care 2 reduse), 18—23 consoane (surse dife-
rite) (consoane palatalizate; oclusive și afri-
cate sonore numai ca variante condiționate;
structura silabică (C)V(C); accent în general pe
orice silabă. În ambele d. o singură semicon-
soană (*y*), un fel de armonie vocalică (după
principiul labializării în *d. de E* și al palatali-
zării în *d. de V*). Opoziția vocală redusă ante-

rioară—posterioară în *M.* actuală domină rădă-
cina cuvîntului fino-ugric.

Pl. dezvoltat de la forme lexicale (cuvinte);
dual. 7—13 cazuri (surse diferite): 3 gramati-
cale, 3—5 locative, 1—5 adverbiale. Flexiune
verbală foarte complexă — 4 moduri: indica-
tiv, imperativ, condițional, deziderativ, la care
se adaugă solicitativul numai la pers. 2. Verbe
negative. Distincție între acțiuni „văzute” și
„presupuse”. 6 timpuri trecute. Aspect exprimat
perifrastic — posibilă influență turcică*.
31 auxiliare. Topica: subiect-obiect-verb, ad-
jectiv-substantiv.

D. (diferențe în fonetică și lexic, mai puțin
în morfosintaxă): *de E* — împreună cu care
se grupează *d. de cîmpie* (*lugovo-vostočnyj*,
meadow, olik-mari, wiesen-(ost)čeremissisch) —
la *S* de Volga (80% din totalul vorb. de *M.*;
mai multe împrumuturi din tătară* și baș-
kiră*) și *de V* (*bergčeremissisch, de munte,*
gornomarijskij, hill, kuku-mari) — la *N* de
Volga (mai multe împrumuturi din ciuvașă*
și rusă, cca 1 000 cuvinte proprii).

L. scrisă neunitară pînă în 1930 (bazată pe
cite un grai local) — varianta literară standard
actuală se bazează pe *d. de E*; variantă secundară
pe baza *d. de V*.

Cele mai vechi împrumuturi — iraniene*.
Peste 1 000 împrumuturi turcice — contacte
cu ciuvașa 700 e.n.—sec. 19 (împrumuturi în
special în sec. 8—13); împrumuturi din bulgara
veche* de pe Volga și Irtiș, tătară (1236—1552),
rusă (din sec. 16 și mai ales 18—19). Creații
proprii (calculi după rusă). Atestări din sec. 18
(tipărituri).

Alfabetul rus cu litere suplimentare (de ex.
ă, ô, ȳ, oë).

1192 MARIND 1. (~ DE SUD-EST, TU-
GERI), l. papua* din *stock marind** 2. *Indo-
nezia* (V ins. Noua Guinee); 6 000 vorb.

Genul natural cuprinde 4 categorii: 1. masc.
uman; 2. fem. uman și animale; 3. inanimat;
4. inanimat prin excelență; se exprimă în ge-
neral prin alternanțe ale vocalei mediale sau/și
finale a determinanților numelui (de ex. adj.
„luminos” are formele: *akek, akuk, akak, akik*).
Cîteva forme verbale marchează în același fel
genul subiectului la sg.: *epiziget* „el doarme”,
upiziget „ea doarme”. La numele de rudenie
diferențele de sex sînt exprimate prin aceeași
alternanțe (-*anem* „bărbat”, „el”, -*anum* „fe-
meie”, „ea”, -*anim* „lumea, oamenii”, „ei, ele”).
Numai primele 2 genuri au pl. diferit de sg.
(aceiași pentru ambele, coincide cu genul 4.).
Și articolul hotărît are forme diferite de gen:
patur-epe papeska „tînărul mic este”, *kivasom*
upe papuska „tînăra mică este”. În schimb,
prefixul verbal de subiect pers. 3 nu este în
general diferențiat în gen. La numele de ru-
denie posesia este exprimată prin pronume

prefixate, care au forme diferite pentru cele 3 persoane, indiferent de gen și număr: *na-zeb* „nepotul meu, nostru”, *ha-zeb* „nepotul tău, vostru”, *i-zeb* „nepotul ei, lui, lor”. La celelalte nume posesia se exprimă prin prepunerea unui pronume independent sau a unui nume urmat de o particulă genitivală: *anim end igiz* „numele bărbatului”, lit. „bărbat-al-nume”, *oh end igiz* „numele tău”, lit. „tu-al-nume”. O serie de verbe exprimă obiectul pronominal prin prefixarea sau infixarea unor variante ale pronumelor: *na-sak* „a mă (ne) lovi”, *ha-sak* „a te lovi”, *u-sak* „a-l (o) lovi”, *i-sak* „a vă (-i) lovi”, *kaha-n-ib* „a mă (ne) lega”, *kaha-h-ib* „a te lega”, *kaha-z-ib* „a vă (-i) lega”, *kah-ib* „a-l (o) lega”.

4 d., printre care *gawir*.

2. (YAQAY-MARIND-BOAZI), gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee), *Papua-Noua Guinee*; 18 000 verb.

6 l., în LL 3: *boazi*, *marind 1*, *yaqay*. După alte păreri ar include și l. *suki** (vezi și *sukigodala**).

Preponderența prefixelor asupra sufixelor (prefixele au funcția majoră în indicarea subiectului la verbe). Pe lângă indicarea obiectului la verbe prin afixe, baza verbală suferă schimbări în funcție de numărul obiectului. Gen și clase. Genul indicat prin alternanța vocalei interioare.

1193 **MARING¹** 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibetato-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 1 500—2 350 verb. împreună cu *khoibu**.

2. subdiviz. a gr. naga-kuki-chin*. 3 l., în LL 1: *tšaphung*.

1194 **MARING²** (KARABA-KAMBEGL, YOADABE-WOTOARE), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 4 500 verb. (1960).

1195 **MAROVO**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (New Georgia, Vangunu); 3 000 verb. ? plus 2 000 ? ca a doua l.

D.: (*m*)*bareke* ((*m*)*bariki*), *marovo*, *van-gunu*.

1196 **MARSHALLEZĂ**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. microneziană*. *Insulele Marshall*; 19 000 verb. (1967).

Una din cele mai bine descrise l. microneziene — prezintă trăsăturile generale ale celor mai multe l. din gr. 4 vocale cu realizări diferite în funcție de consoanele învecinate, 21 consoane (labializate, palatalizate etc.), 2 semiconsoane. Reduplicarea — rol gramatical foarte important (de pildă în formarea perechilor intranzitive de la rădăcini verbale tranzitive sau a pl. verbelor „stative”, pentru a indica opoziții de dimensiune (gros-subțire, mare-mic,

lat-îngust, lung-scurt), în derivarea unor verbe de la nume, a unor forme speciale de numerale). Clase și subclase nominale și verbale: distincția alienabil/in~ în exprimarea posesiei, comună l. austroneziene; perechi de verbe indicând direcția: în sus/in jos, înainte/înapoi, spre ocean/spre uscat, spre ocean/spre lagună, spre interior/spre lagună, după punctele cardinale sau în raport cu vorbitorul și cu interlocutorul. Sistemul demonstrativ (care exprimă la pl. și distincția [\pm Uman]) indică apropierea de vorbitor și de interlocutor, de unul din ei, de nici unul, sau caracterul vizibil/in~ (inclusiv situarea în trecut). Verbele „distributive” arată răspîndirea în timp și spațiu — frecvența, intensitatea, discontinuitatea etc. La pronume exprimarea pl. se face prin sufixe diferite, după cum este vorba de 2, 3, 4 sau mai multe persoane. 15 categorii de elemente preverbale. Pronumele subiect este prefixat primului element din propoziție, pronumele-obiect urmează radicalele tranzitive. Compusele cu numerative tipice pentru l. microneziene reprezintă în M. un arhaism.

2 d. principale: *ralik* și *ratak*, coincidînd cu cele 2 șiruri de insule (de E și de V), cu diferențe mai mici decît în *ponapeană** (mai ales fonologice — reprezentînd corespondențe sistematice — și lexicale); diferențe dialectale minore în special între ins. Njelang și Mejit. 1197 **MASA** (MASANA, WALAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad*, *Cameroon*; 52 300 verb.

D.: *bana* (*na*), *yagoua*.

1198 **MASABA** (LUMASABA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*, *Kenya*; 254 000—487 000 verb. (surse diferite).

D.: *ulu Bukusu*, *ulu Buyu*, *ulu Dadiri*, *lu Gisu* (*gishu*), *ulu Kisu*.

1199 **MASAKIN** (MESAKIN), l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi 2*. *Sudan*; 10 000 verb.

1200 **MASALIT** ((KAANA) MASALA, MASALIT), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban* (CTL) sau din gr. nilo-ciadiană* (MC). *Sudan*, *Ciad*; 100 000 verb.

1201 **MASENREMPULU**, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesiană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 250 000 verb.

D.: *batulapa*, *duri*, *enrekang*, *kasa*, *leta*, *maiwa*.

1202 **MASHASHA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. ?; 13 000 verb.

1203 **MASHI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 4 000—5 000 verb. (surse diferite).

1204 **MASSACHUSETT**, l. amerindiană dispărută din fam. algonkină*. *S.U.A.* (Massachusetts).

L. minoră, dar celebră din cauza *Bibliei* lui Eliot, prima traducere modernă (1663)

într-o l. amerindiană și prima *Biblie* tipărită în S.U.A. Dificultăți mari la traducere: *nummathekodtantamoonnganunnonoas* „iubirile noastre”, *kommogkodonatootummooteiteaonganunnonash* „întrebarea noastră”.

Din *M. engleza** a împrumutat *menhaden*, *mugwump*, *powwow*, *squash*, *succotash*. Numele unui stat din S.U.A., *Massachusetts*.

1205 **MATACO** 1. l. amerindiană din fam. cu același nume. *Argentina*, *Paraguay*, *Bolivia*; 10 600 verb.

6 vocale, 26 consoane. 3 serii de ocluzive: surde, aspirate și glotalizate. 2 semiconsoane. Structura silabică frecventă CVCV. Rar grupuri consonantice. Cazurile se exprimă prin topică și prin context (intonație). Cuvintele sint izolate dar uneori între prima și a doua silabă este încorporat verbul *ihî* „a fi”: *oiamej*, lit. *o*, „eu”, *i...ej* „locuiesc”, *am* „cu tine”. Conjugare cu prefixe pentru indicarea persoanei. Pentru timpuri și alte valori (mișcarea, reciprocitatea, direcția) se adaugă diferite cuvinte. Morfologia nu are mijloace pentru a preciza relațiile gramaticale și cazul (nu are cazuri: *waj ihî* „este apă (în ulcior)” și *ihî waj* „este în apă (ca un pește)”). Nu face distincție de număr la pronume: „eu” = „noi”, „tu” = „voi”. Lexicul prezintă categorii care, comparate cu categoriile semantice ale l. indo-europene*, pot părea ciudate: *lehi* înseamnă „borcan”, „curte”, „carte”, adică „recipient” în sens foarte general, *sakanej* „a despuia”, „a fura”, „a lega”, „a reuși”, *ma* „a dormi”, „a pleca”. Unele cuvinte au forme diferite în funcție de sexul vorbitorului.

2. fam. de l. amerindiene din *phylum* macropanoan*. 7 l., în LL 1: *mataco* 1.

1206 **MATAKAM** (BULAHAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun*; 56 000—60 000 verb.

1207 **chiMATENGO** (KIMANTEGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Tanzania*, *Mozambic*; 58 000 verb.

1208 **MATLATZINCA** (PIRINDA), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Mexic); 2 000 verb. (1940).

1209 **kiMATUMBI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Tanzania*; 41 000—70 000 verb. (surse diferite).

1210 **chiMAVIHA** (chiMABIHA, MAVIA, MAWIA, kiMAWIHA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**, considerat I. sau d. al I. *chiMakonde**. *Mozambic*, *Tanzania*; 70 000 verb.

1211 **MAWAK**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 010 verb.

1212 **MAYA** (ITZA, MAYO, MOPAN, PATUNC, PETEN, PUNCTUNC, TTZAE, YUCATAN(A), YUCATANICE, YUCATANO, YUCATEC(A), YUCATECO, YUCATÉQUE, YU-

CATESE), l. din fam. mayan*. *Mexic* (Yucatán, Campeche, Quintana, Roo, Chiapas, Oaxaca, Tamaulipas, Zacatecas), *Belize*, *Guatemala* (Petén); 300 000—350 000 verb. (surse diferite).

11 vocale (5 lungi), 21 consoane (sunete caracteristice: consoane cu ocluziune finală a glotei), 2 semiconsoane. Accent pe finală. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *icaiche*, *itza*, *lacandon*, *mo(a)pan*, *yucatec(maya)*. D. sudice aparțin unei populații care la venirea spaniolilor atinsese cel mai înalt nivel de civilizație indigenă din America (sec. 4—14). Monumente arhitectonice și plastice. Din sec. 16 importantă literatură. *Chilam Balam* (sec. 16) este o expresie a cunoștințelor și înțelepciunii tradiționale (istorie, legende, cronică).

Scriere precolumbiană celebră. Păreri diferite cu privire la tipul de scriere: unii cred că e numai un sistem ideografic și de aceea nu se poate descifra fără o inscripție bilingvă sau un text dintr-un i. cunoscut; alții că e un sistem mixt, ideografic și fonologic. Greu de descifrat (parțial au fost descifrate numele punctelor cardinale, de culori și câteva cuvinte) pentru că nu s-a reconstituit vechea l. *M.* (se cunoaște o singură variantă *yucateco colonial*). Nu se știe dacă scrierea *M.* a fost folosită pentru mai multe i. și care au fost acelea. Numeroase inscripții pe basoreliefuli și 3 manuscrise pe foi de agavă păstrate la Dresda, Paris și Madrid.

Din *M.* provin *henequén*, *huracán* și poate *cigarro*, cuvinte răspândite din spaniolă* în multe l. Multe cuvinte *M.* în spaniola din Mexic (Yucatán) *acaché*, *balché*, *chichibé*, influențată de l. *M.* și în fonetică (intonație, consoane ca ocluziunea finală a glotei).

1213 **MAYAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* penutian*. *Mexic*, *Guatemala*, *Honduras*; 2 mil. verb. 25 l., în LL 24. Cele mai importante: *maya*, *quiché*, *mam(e)*, *tzeltal*, *tzotzil*.

L. ce folosesc, ca și l. din fam. uto-aztecan*, în anumite măsură prefixe (subiecte, obiecte și posesori) și în mare măsură sufixe. Unele l. au pentru „noi” forme inclusive („tu și eu”) și exclusive („eu și el”). Unele l., ca *mixe**, *zoque**, fac distincție între subiectul unui verb tranzitiv și cel al unui verb intransitiv prin forma pe care o capătă pronumele asociat afixat.

1214 **MAYOGO** (MAIGO, MAYGI-MUNGU, MOUNGOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Adamawa de est** (CTL) sau din gr. *ubangian** (MC). *Zair*; 46 000 verb.

Substantivul se deosebește de verb prin topică.

1215 **MAZAHUA**, l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Mexic, Michoacan); 80 000 verb. (surse diferite).

15 vocale (6 nazale), 35 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică.

1216 **MAZANDARĀNI** (MAZANDĒRAN), i. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de NV. *Iran* (M. Caspică); 1,3 mil. verb.? împreună cu ghilaki*.

1217 **MAZATEC(O)**, l. amerindiană din fam. popolocan*. *Mexic* (Oaxaca, Puebla); 85 000 verb.

28 vocale (4 nazale), 14 consoane (oclusive aspirate, glotale, prenazalizate). Oclisivă labiovelară *kw* în opoziție cu *p*. 4 tonuri cu valoare fonologică. Are un limbaj special șuierat, cu ajutorul căruia se comunică la distanțe mari. Topica: verb-obiect-subiect, substantiv-adjectiv.

D.: *amawtla, huautla de Jiménez, mazatlán de Flores, San Jerónimo Tecuatl, San Miguel Huanlla, San Miguel Soyaltepec, San Pedro Ixcatlán, Santa María Jites*.

1218 **MBA** ((KI)MANGA, BAMANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair*; 16 000 verb. (1966).

10 vocale, 25 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Sistem de sufixe de clasă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1219 **MBAAMA** (BAKOTA, MBAMBA, baMBAAME), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 12 000 verb.

1220 **MBAI** (BAI, DANBO, MBAY(E), PAMBAI, SARA MBAI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Republica Centrafri-cană*; 73 000 verb.

1221 **MBANGWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 2 000 verb.

1222 **MBANJA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. banda*, fie l. înrudită. *Zair*; 72 000—81 000 verb.

1223 **MBATI** (IISONGO, ISONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Centrafri-cană*; 15 000 verb.

1224 **IMBEDE** (MBETE, OBAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo*; 20 000—45 000 verb. (surse diferite).

1225 **MBEMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 43 000 verb.

7 vocale (2 lungi), 27 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri.

1226 **MBIMU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 14 000—16 500 verb.

D.: *bangantu de nord, medjime (me(n)-dzime), mpiemo (bidjuki), mpompo (bombo)*.

1227 **kiMBO** ((K)IMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 2 000 verb.

1228 **IMBOLE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. 90 000—100 000 verb. (surse diferite).

D.: *iuja, keembo, nkembe*.

1229 **esiMBOWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 5 000—5 500 verb. (surse diferite).

1230 **MBUGWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 7 400 verb.

1231 **MBUM**, l. din fam., nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 20 000 verb.

Urme clare de sufixe de clasă (de ex. *-m* pentru numele de substanțe: *nu-m* „grăsime”, *ndu-m* „sare”), dar fără schimbarea lor la pl.

D.: *babal, gongo, kare, kepere, nger, njal, pani, pondo, tale*. Servea ca un fel de *lingua franca* locală pentru țărani nemahomedani care-și păstrau l. proprii.

1232 **chiMBUNDA** (kiMBUNDA, (gi)MBUNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola, Zambia*; 24 000—25 000 verb. (surse diferite).

1233 **uMBUNDU** (m'BUNDO, DONGO, kiMBUNDA, MBALI, MBARI, NANO, kiNDONGO, QUIMBUNDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola*; 1 mil.—1,5 mil. verb. (surse diferite). Se pare că este folosită în școală.

D.: *njinga*. D. sau l. înrudite: *ngola**, *ki-Sama**.

1234 **MBUNGA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 10 000 verb.

1235 **shiMBWERA** (MBWELA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 36 000 verb.

1236 **MEDLPA** (HAGEN, MOGLEI), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 90 775 verb.

D.: *aua, gawigl (kauil), medlpa, tembagla*.

1237 **MEHEK** (DRIAFLEISUMA, INDI-NOGOSIMA, ME'EK), l. papua* din *phylum* Sepik superior*. *Papua-Noua Guinee*; 3 450 verb.

1238 **MEITHEI** (KAHTE, MAILHAI, MANIPURI, MEITHLEI, MEKHALI, MEKLE, PÖNNA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibetó-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (NE); 240 000—315 000 verb.

Scriere din sec. 18. Puternic influențată de l. bengali*.

1239 **MEKAN** (BACHUMA, DAIM, DURMA, GOLD(E)A, M(I)E'EN, MEN, MEQAN, MIEKEN, SOGORE, S(H)URO, SURBM, SURMA, TESHINA, TISHANA, TISHENA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* *Etiopia, Sudan*; 38 000 verb.

D. sau l. înrudite: murzu*, tirma*, zulmanu*.

1240 MELANEZIAN, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Melanezia*. 250 l. — mai multe sute de l. (surse diferite); nici o l. deosebit de importantă; fijiana* considerată l. M. tipică. Ultimele dintre l. austroneziene care au atras atenția lingviștilor — descrise abia în 1861 de Hans Conon von der Gabelentz, căruia i se datorează și denumirea. Majoritatea l. M. — total nedescrise sau cu descrieri sărace.

Grupare mai curând teritorială decât genealogică, definită lingvistic negativ (l. non-polineziene* și non-papua*, deoarece în Melanezia se vorbesc și câteva l. din gr. polinezian sau din fam. papua) — accepția lingvistică mai îngustă decât cea geografică și diferită de cea etnică. Nu este cert dacă toate l. denumite M. prin tradiție alcătuiesc împreună un singur gr. de l. legate prin geneza și prin trăsăturile lor lingvistice. Trăsături comune cu l. polineziene (inovații fonologice comune numai acestor 2 gr., dar și diferențe; l. polineziene considerate o dezvoltare mai recentă din l. M.), respectiv cu l. microneziene* (considerate uneori subgr. al l. M.). După alte păreri l. M. nu ar aparține toată aceleiași gr. — 8 dintre ele (fijiana, rotumana*, *mota*, *efate*, *kerebutu*, *lauana**, *maluʻu**, *motu**) ar aparține unei ram. malaio-polineziene* (împreună cu toate l. polineziene — cu care ar forma gr. heonesian* — și cu aproape toate l. indoneziene — deși după alți autori se deosebesc de acestea), celelalte l. M. repartizându-se în restul de 39 ram. ale fam. austroneziene.

Trăsături comune și particularități proprii fiecărei l. Sursele existente — nesatisfăcătoare pentru studierea trăsăturilor fonologice. În l. M. din Noua Caledonie vocale nazale cu statut de foneme, inventare consonantice reduse în poziție medială și mai ales finală față de cea inițială, structura silabică CV, -CVC. În multe l. M. opoziție de sonoritate la oclusive dublată de prenazalizarea sonorelor. Omogenitate de structură. Ar aparține tipului gramatical proto-oceanic (Melanezia ar putea fi patria primitivă a verb. proto-l. din care ar deriva l. oceanice actuale). L. aglutinante. Cel puțin 2 clase nominale (alienabil/in~) care se manifestă în combinații cu diferite tipuri de posesive; clasă nominală specială cuprinzând numai nume de obiecte care pot fi mâncate, inclusiv fumate. Au articol (mai curând un fel de mărci nominale), demonstrative (fără paralele în Indonezia). Numeroase afixe și particule (prefixe care nu arțează diferit sensul radicalilor verbali, prefixe cauzative, sufixe de tranzitivitate). Distincție re-ŋ/i~. Topica de bază: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Puține concordante lexi-

cale (pronumele derivă însă din forme originale comune). Vocabulare ample — mare bogăție de forme.

Posedă registre onorifice. Oarecare literatură cultă abia în ultima vreme (primul roman într-o l. M. — apărut în 1970).

Se presupune că populațiile M. ar fi vorbit la origine l. ne-austroneziene și anume papua. Ipoteza potrivit căreia l. M. actuale ar deriva din *pidgin*-uri rezultate prin suprapunerea unei componente austroneziene peste un substrat papua nu se bazează însă pe nici o probă lingvistică. Specimene de vocabulare din arh. Noile Hebride și Solomon de la sfârșitul sec. 16 — începutul sec. 17. Unele l. M. au suferit influențe polineziene (de pildă d. orientale și centrale ale l. fijiene); unele elemente engleze* prin intermediul diferitelor varietăți de *pidgin-English**.

Influențe M. asupra unor l. polineziene (influența l. iai* asupra l. ueveane de vest* în sistemul consonantic) sau papua (prin traduceri religioase făcute de misionarii din Melanezia). Unele l. M. au dat naștere la *pidgin*-uri indigene (de ex. *motu**) sau au contribuit la formarea anumitor varietăți de *pidgin-English* (*neo-melanezian*, *neo-solomonic*).

1241 MELE (~FILA, VILA), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Vanuatu* (satul Mele din ins. Efate, ins. Filu; ins. Mele — aproape părăsită); peste 1 500 verb.

D.: *fila*, *mele*.

1242 MENDE (BOUMPÉ, HULO, KOSSA, KOS(S)O, MENDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Sierra Leone*, *Liberia*; 586 000 — 1 mil. verb. (surse diferite).

Fenomen intonațional suprapus tonurilor propriu-zise. Alternanță consonantică cu funcție aproape identică cu cea din loma*, complet opusă celei din kpelle*.

D. sau l. înrudită: bandi*.

Se scrie cu ajutorul a aproximativ 190 semne silabice simple, inventate de un croitor musulman — singurul dintre silabarele africane care se citește de la dreapta la stînga. Folosește și transcrierea cu alfabetul „Africa”.

1243 MENDI (ANGAL HENENG), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 25 000 — 30 000 verb. (1960) (surse diferite).

1244 MENEMO (CHUBO, baMETA, MUTA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 15 000 verb.

1245 MENTAWAI (MENTAWEI), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Mentawai); 50 000 verb.

D.: *sakalagan*, *saumanganja*, *silabu*, *simaligi*, *taikaku*.

1246 MENYE, l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee*; 10 000 verb.

1247 **KIMERU** (KIMERO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania*; 350 000 verb.

1248 **METYIBO** (AGUA, BETIBE, BYETRI, EWUTERE, EWUTURE, MEKIBO, PAPAIRE, VET(E)RE, VITRE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. eburneo-dahomeyan* (MC). *Coasta de Fildeș*; 3 000—4 000 verb.

Negația se exprimă prin nazalizarea consoanei din radical.

1249 **MIANMIN**, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 1 500 verb.

1250 **MIAO** (HMO(NG), HMUNG, HSIUNG, HUNAN MIAO, MEO), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. R. P. *Chineză* (prov. Sichuan = Szechwan = Szu-ch'uan, Guizhou = Kweichow = Kueichou, Yunnan = Yün-nan, Guangxi-zhuang = Kuang-hsi, Kwangsi-chuang, Hunan), R. S. *Vietnam* (N), *Laos, Thailanda*; peste 3 mil. verb. Numită *meo* în Vietnam, Laos, Thailanda.

Interdependență tonuri-inițiale. Auxiliare nominale (în combinație cu numeralele — reguli complicate de *sandhi*).

Împrumuturi din chineză* (inclusiv numerele pentru 10, 100, 1000).

D.: **M. negru** (*hei, heh miao*), **M. verde** (*albastru*), **M. roșu**, **M. alb**, **M. înflorit** (*flowery miao*), poate și punu*. În China 3 gr. dialectale majore, diferențiate după cum au sau nu ocluse inițiale precedate de nazale omorganice (de ex. *mp-, nt-, nk-*) și acestea apar cu toate tonurile posibile sau numai cu un număr limitat. În ins. Hai-nan — d. mai apropiat în vocabular de yao*.

Limbaj secret (în special al femeilor) — 2 forme: o silabă este transformată în 2 silabe, în care vocala primei silabe este *y*, iar inițiala celei de-a 2-a *s*, sau între care se inserează silaba fără sens *tša*.

A avut inițial scriere ideografică. Scrierea *Pollard* (după numele misionarului Samuel Pollard, care a inventat-o în 1904) reprezintă mai curând silabe decât cuvinte (simboluri simple, pur geometrice); folosită cu succes, cedează însă locul unui nou alfabet bazat pe cel latin*.

1251 **MIAO-YAO** (MIAO-TSEU), ram. de l. din fam. sino-tibetană*, austro-asiatică* sau austro-tai*. R. P. *Chineză* (prov. Kweichow), R. S. *Vietnam* (N), *Laos, Thailanda, Birmania*; 3 mil.—peste 7 mil. verb. (surse diferite).

4 l., toate în LL: laka¹, miao, punu (sau d. al l. miao), yao.

Împrumuturi din chineză*.

1252 **MICMAC** (GASPÉSIEN, MICMACEN-SI, MICMAK, MIK(E)MAK, MIKMAQUE, MIQUEMAQUE, SOURIKWOS, SOURI-QUOIS), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Ca-*

nada (New Brunswick, Nova Scotia, Prince Edward Islands, Québec); 3 000—5 000 verb.

Din **M.** cuvinte în engleză* (*caribou, toboggan*).

1253 **MICRONEZIAN**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Federația Microneziei*. Considerat uneori subgr. al l. melaneziene* (trăsături comune). Aria geografică și de cultură nu se suprapune cu cea lingvistică; accepția lingvistică — mai restrinsă. Formează un lanț continuu de d. reciproc inteligibile din aproape în aproape, în care este greu de stabilit diferența l.—d. 5—11 l. (surse diferite), în LL 7: caroliniană, gilbertană, kusaeană, marshalleză, ponapeană, trukeză (l. **M.** cu cel mai mare număr de verb.), ulthiană.

Trăsături comune celor mai multe l. **M.**: consoane velarizate, consoane duble; asimilări vocalice; sisteme dezvoltate de demonstrative corelate cu categoria persoanei; clase nominale, marcate cu ajutorul numeralelor și posesivelor; compuse numerative (clasifică obiectele numărate între 1 și 9), care conțin un numeral urmat de un clasificator, de ex. în trukeză *yewyim^w* „o casă”, *ruuw-uw yim^w* „2 case” (trăsătură arhaică în marshalleză); grupul verbal introdus prin prefixe de subiect; numeroase categorii de particule preverbale de timp-aspect; reduplicare cu diverse funcții gramaticale.

Unele împrumuturi din japoneză* (a fost l. de învățămînt între 1914 și 1944; rol de *lingua franca* pentru micronezieni cu l. materne diferite) — desemnează obiecte de cultură materială introduse între cele 2 războaie mondiale, spaniolă* (în special prin chamorro*), engleză* — numele zilelor, lunilor, termenii legați de comerț; latină*, greacă*, ebraică* — în traduceri religioase, din varietatea caroliniană de pidgin-English* — în special în l. **M.** din arh. Caroline. L. **M.** incurajate de autorități — folosite în școala primară.

Diferite sisteme de scriere (alfabetice, silabice) după model european.

1254 **MIDOB**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. nubiene*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. nilociadian* (MC). *Sudan*; 1 000 verb.

1255 **MIGABAC** (MIGABA), l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

1256 **MIKARU**, l. papua* din *stock Noua Guinee de est**. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 verb.

D.: *elu* (*bo(u)mai*), *mikaru*.

1257 **MINANGKABAU**, l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 2 mil. verb. Considerată uneori d. al l. malaeze*.

D.: *agam, batu sangkar-pariangan, pajo-kumbuh, si djundjung, stngkarak (behasa), tannah, ulu*.

1258 **MIMI** (ANDANI, MIME, MUTUTU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. maban*. *Sudan, Ciad?*; 15 000 verb.

1259 **MINDIK**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 1 500 verb.

1260 **MINDUUMO** (D(O)UMB(O)U, MIN-DUMBU, NDUMU, NDUMBO, NDUUMO, ONDOUMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 4 000 verb.

D.: *epigi, kanandjoko, hyani, kuya*.

1261 **MINGRELIANĂ** (MEGRELININA, MEGREL'SKIJ, MINGRÉLIEN, MINGRELISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de S, sau d. al l. zan*. *U.R.S.S. (R.S.S. Gruziană)*; 290 000—300 000 verb. (surse diferite).

5(6) vocale, 29 (30) consoane (consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane, accent final. Evită grupurile consonantice. Declinare îmbinată cu folosirea postpozițiilor. Formativ de plural. Numeroase pronume și adverbe relative. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (destul de apropiate): *samurzakan-zug-didi, senaki*.

Prima atestare — sec. 17 (listă de cuvinte și fraze notate de călătorul turc Evliya Çelebi — asemănări cu l. actuală).

Nu a avut scriere.

1262 **MIRI** (KAMIRI, MURI), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 8 000 verb.

1263 **MISAJE** (METCHO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 4 000 verb.

1264 **MISKITO** (MISQUITO, MOSCO, MOSQUITO), l. amerindiană din fam. *misumalpan*. *Honduras, Nicaragua*; 15 000 verb. (1959).

D.: *honduran miskito (mam tawira, tawira), wan(g)ki*.

1265 **MIXE** (AYOOK, AYUC, GUICHIOVIAN, MIJE, TAPIJUALAPANE-MIXE), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz, Oaxaca); 34 000—48 000 verb. (surse diferite).

18 vocale (9 lungi), 15 consoane, 1 semiconsoană. Accent fonologic.

D.: *de N și de S*.

1266 **MIXE-ZOQUEAN** (ZOQUEAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* penutian*. 9 l., în LL 6. Cele mai importante: mixe, zoque.

La fel ca tarasco*, totonacan* și uto-aztecan*, folosesc mult sufixele, postpozițiile și ablautul. La fel ca mayan*, fac distincție între subiectul unui verb tranzitiv și cel al unui verb intransitiv prin forma pe care o capătă pronumele asociat afixat.

1267 **MIXTECAN** (AMUZGO-MIXTECAN, MACRO-MIXTECAN), fam. de l. amerindiene

din *phylum* oto-manguean*. *Mexic*; 175 000 verb. 31., toate în LL. Mai importantă: mixtec(o).

1268 **MIXTEC(O)**, l. din fam. mixtecan*. *Mexic* (Oaxaca, Guerrero, Puebla); 170 000—250 000 verb. (surse diferite).

Vocale nazale. Consoane prenazale. Oclisivă labiovelară *kw* în opoziție cu *p*. 3 tonuri cu valoare fonologică.

D.: *cuilapa, cuixtlahuac, miclclantongo, montanyes, nochizlan, tamazulaxa, tepuzculano, tlaxiaco, xaltepec, yanhuittlan*.

1269 **MNONG CENTRALĂ** (PNONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R.S. Vietnam*; 23 000 verb.

D.: *biat, bu dang, bu nâr (buno'r), bu rung, dih bri, prêh, ro'hong (?)*.

1270 **MNONG DE EST**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam*; 15 000—20 000 verb. (surse diferite).

D.: *chil, gar (mnong gar, pnong gar), kuanh (khwanh), rôlôm (l'ôm, mnong ro'lo'm, mnong rlâm, rlam)*.

1271 **MNONG DE SUD**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam*; 12 000 verb.

D.: *nong, prâng*.

1272 **MOBA** (BEMA, B(I)MOBA, MOA(B), MOARE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana*; 72 000—90 000 verb.

1273 **MOBER** (MABAR, MATOR, MOBER, MOBEUR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria, Niger*; 44 000 verb.

1274 **MOFU** (MUFFO, MUFU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad*; 33 000 verb.

1275 **MOGAMBO** (MITAA, MOGHAMO, NGAMAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 20 000 verb.

1276 **MOGUM**, l. din fam. afro-asiatică*, gr. ciadiană*. *Ciad*; 6 000 verb.

1277 **MOHAWK** (AGNIER, CANIENGA, CAUGHNAWAGA, MACQUIAC, MAHA-KUASSICA, MOHAQU, MOHAUX, ST. REGIS), l. amerindiană din fam. irocheză*. *Canada* (Ontario, Québec), *S.U.A.* (New York); 1 000—2 000 verb.

L. incorporantă: *kewênaweihô* „eu înțeleg limba”, lit. „eu limba știu cum” este un exemplu de cuvint-propoziție.

1278 **MOHICANĂ**, l. amerindiană dispărută din fam. algonkină* *S.U.A.* (New York, Rhode Island, Connecticut, Maryland, Pennsylvania, Delaware, Virginia de V, Vermont). Cunoscută datorită romanelor lui K. May.

1279 **MOMOLILI**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000—1 500 verb. (surse diferite).

1280 **MON** (MÔN, PÉGOUAN, PEGUAN, TALAING), l. din fam. austro-asiatică*, ram.

mon-khmer*. *Birmania* (SV), *Thailanda*; 300 000—450 000 verb. (surse diferite).

Asemănări cu *kampuchiana** în domeniul infixelor (are însă și un infix vocalic).

3 d.: *mon nya* (*ye*), *mon tang* (*pegu*), *mon te* (*mataban-moulmein*).

Cea mai veche l. literară din *Birmania*, azi în declin. Împrumuturi din *păli**. Inscricții din sec. 6.

Una din cele 3 l. scrise din ram. mon-khmer, alături de *kampuchiană* și *vietnameză**. Alfabet de origine indică*, din care derivă scrierea l. *birmană** și *cham**.

1281 loMONGO (LOLO, loNKUNDA, loNKUNDU), l. din fam. *nigero-congoleză**, gr. *Benue-Congo**. *Zair*; 216 000—220 000 verb. L. de circulație în centre urbane.

D.: *bakutu*, *buuli*, *ekonda* ((lo)mongo), *mpama*, *ndunko*, *iPanga*, *titu* (*buli*, *oli*, *panga*), *wangata*, *ya(i)lima* (*yajima*).

1282 MONGOLĂ 1. (CHALKA, KHALKKA (-MONGOLĂ), XALXA), l. din fam. *altaică**, ram. *mongolă**. R. P. *Mongolă* (SE), U.R.S.S., R. P. *Chineză*; peste 700 000—2,5 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R. P. *Mongolă*. *Lingua franca* în regiunile în care se vorbesc l. *buriată**, *khorcîn**, *oirat**, *ordos** și *pao-an**.

În varietatea *khalkha* 7 vocale cu perechi lungi, 18 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Accent inițial. Armonie vocalică. Admite diferite combinații consonantice la finală, spre deosebire de *turcă** (*bagf* „învățător”, *bygd* „toți”). Are mai multe sufixe de pl. Verbul nu primește sufixe de persoană sau număr (subiectul poate fi uneori exprimat — de ex. prin *bi* „eu”). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Asemănări cu l. *turcice**: folosirea infinitivelor substantivate și a altor forme nominale ale verbelor (care pot primi sufixe cazuale) și a participiilor adverbiale care leagă grupuri de cuvinte (inclusiv rol de conjuncții); tendința spre înlănțuiri de propoziții (M. nu are propoziții subordonate, ci construcții subcipiale și gerunziale). Mai economică în folosirea elementelor de relație decât l. *turcice* — mai apropiată de structura l. *chineze**.

D.: *dariganga*, *hotoguitu*, *kamnigan*, *khalka de E*, *khalka din Ulan Bator*, *khalka de V*.

Vechea M. — formată în sec. 13—14, în epoca lui Ghinghis-han. M. clasică — dezvoltată în sec. 15—18 (traduceri de scrieri budhiste din *tibetană**); rol de l. standard sofisticată, îndepărtată de l. comună vorbită (folosită pînă de curînd ca l. literară comună). Împrumuturi vechi din *tibetană*, moderne din *rusă**.

Scrierea veche M. împrumutată din l. *uirgură** la începutul sec. 13; scrisă de sus în jos (poate sub influență *chineză*), de la stînga la dreapta. La început numai 14 semne (doar 3

cu cîte o singură valoare, celelalte cu mai multe valori). Reformă la sfîrșitul sec. 16 (crearea unor semne noi pentru anumite sunete) — totuși unele distincții fonologice ale l. literare ne-reflectate în scriere (sau numai în anumite poziții). Ortografie etimologică. Alfabetul *phags-pa* (*hp'ags-pa*) — așa-numita scriere „pătratată”, creată în 1269 din alfabetul *tibetan* modificat, a ieșit din uzul oficial după un secol, deși era mai adecvat. Din 1941 — alfabetul *rus** cu 35 litere (2 semne suplimentare pentru vocalic).

Unele împrumuturi M. în l. *turcice* (altai*, *iakută**, *kirghiză**), *chineză*. Cuvinte pătrunse prin diferite l. intermediare în l. europene și ajunse și în *română**, de ex. *hakam* „conducător mongol” > *han*.

2. (TURCO-MONGOLĂ), ram. de l. din fam. *altaică**. *Asia* (C); 2,5 mil.—5 mil. verb. (surse diferite).

10 l., toate în LL: *buriată*, *dagură*, *kalmfkă*, *khorcîn*, *mongolă*, *mongură*, *oirat*, *ordos*, *pao-an*, *santa*.

L. dezvoltate în sec. 14—16 din d. ale unei l. unice. Între l. *buriată*, *khorcîn*, *mongolă*, *oirat*, *ordos* și *pao-an* — diferite grade de inteligibilitate parțială (cel puțin între l. învecinate). Asemănări de structură cu l. *turcice*. Contacte numeroase cu l. *turcice* și *tunguse**. Influența l. *ruse*, *chineze* (mulți verb. *bilingvi*). Cea mai veche atestare — sec. 13.

1283 MONGONDOW ((BOLAANG)-MONGONDOW, BOLAANG-MONGONDOW, MINAHASA ?), l. din fam. *austroneziană**, *Indonezia* (ins. *Celebes*); 400 000 verb.

D.: *dumoga*, *lolajan*, *lolak*, *mongondow*, *pasi*, *ponosakan* (*ponosokan*).

1284 MONGURĂ (MONGOLĂ, MONGOUR, MONGUOR), l. din fam. *altaică**, ram. *mongolă**. R. P. *Chineză*, *Afganistan*; 50 000—60 000 verb. Cea mai occidentală l. *mongolă**.

D.: *aragwa*, *gulan-nara*, *hu-tsu*, *khal'i-guor*, *lin-hsia*, *ming-ho*, *mongour*, *narin-guor*, *sanch'uan*, *ta-t'ung*, *t'ien-yu*, *wu-yang-pu*, *yung-ching*.

Influență *turcă** și *persană** în *Afganistan*. Împrumuturi din *chineză**, *tibetană**, l. *turcice**.

1285 MONI, l. *papua** din fam. *Wissel-Kemandoga**. *Indonezia* (V ins. *Noua Guinee*); 15 000—20 000 verb.

Spre deosebire de celelalte 2 l. din fam. are gen și clase. Numele de rudenie au la pl. sufixul *-mena*. Forme pronominale cazuale de „benefactiv”, arătînd în favoarea cui se face acțiunea.

D.: *awemb(i)ak*.

1286 MONJOMBO, l. din fam. *nigero-congoleză**, gr. *Adamawa* de est* (CTL) sau din gr. *ubangian** (MC). *Republica Centrafricană*,

R. P. Congo, Zair; 11 000—13 000 verb. (surse diferite).

Substantivul se deosebește de verb prin topică.

1287 **MON-KHMER**, ram. de l. din fam. austro-asiatică*. Asia (SE); 35 mil. verb.

100 l., în LL 30. 7 gr.: *bahnaric, katuic, khmuic* (după unii subgr. al gr. *palaung-wa*), *monic, palaung-wa* (*salween*), *pearic, vietmu'o'ng* (*annam-muong, vietnamuong*), după unele păreri și gr. *malacca**, după altele și gr. *chamic** (mai probabil din fam. austroneziană*). Cele mai importante l.: vietnameza* (divergentă — probabil desprinsă cel mai devreme; după alte păreri l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*) și *kampuchiana** — singurele l. naționale.

L. monotone, bisilabe (polisilabe), derivative (prefixe, infixe). În unele l. — consoane implosive, nazale și lichide preglotalizate.

Cele mai vechi atestări — sec. 6 (l. mon*). Singurele l. cu scriere: *kampuchiana, mon* (de origine indică* — a generat scrierea l. birmană*, laoțiană*, thai*), vietnameza.

1288 **MONO** (MAGUSA(S)IAI, MORGUSAIE, SHORTLAND), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (str. Bougainville, ins. Treasury (Mono), Fauro, Shortland); 1 300 verb. (1931).

1289 **MONOM** (BONAM, MENAM), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam; 5 000 verb.

1290 **MORDVINĂ** (ERZA-MOKŠA, MORDVA, MORDV(IN)E, MORDVIN(ISCH), MORDOVSKIJ), l. sau gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. volgaic. U.R.S.S. (R.S.S.A. Mordvină, Bașkiră, Tătara, R.S.F.S.R.); 983 000—1,5 mil. verb. (surse diferite). A 3-a l. uralică ca număr de verb.

2 d. sau l. despărțite din sec. 15, cu rol de l. literare și oficiale în R.S.S.A. Mordvină (diferențe mai ales fonetice și lexicale), fiecare cu d. sale: *erza* (*er'd'a, ersa, ersjamordwinisch, er'za, erza, erza-mordwinisch, erzanisch, erzja, erz(j)anski*) la E de Volga (2/3 din totalul verb.) și *mokša* (*mokcha, mokša, mokšamordvinisch, mokšanski, moksčamordwinisch, mokšanisch, mokšo*), în V și S.

Asemănări în fonologie cu rusa*. În *erza* 3—5 vocale (surse diferite), 25 (27) consoane (corelație de palatalizare la apico-dentale), 1 semiconsoană (*y*); structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C)(C); accent nefonologic (pe prima silabă în cuvintele bisilabe, pe penultima în cuvintele cu 3—4 silabe, cu alternanțe de accent); un fel de „armonie” vocalică (alternanță *e/o* — restrânge ocurența vocalelor în radical) și consonantică spre finala cuvintului (palatalizarea consoanei sufixului). În *mokša* 7 vocale, 30

consoane (vibrantele au perechi surde), 2 semi-consoane (*y* și *y* — surdă); structura silabică (C)(C)V(C)(C); accent inițial.

Singura l. uralică cu articol hotărît postpus (la plural numai la nominativ): trăsătura gramaticală cea mai izbitoare — existența declinării articulate, care a fost comparată cu cea din română* și suedeză*. În *erza* 10—12 cazuri (surse diferite) la declinarea articulată, 6 moduri; în *mokša* 3 cazuri, 3 moduri. Conjugare subiectivă și obiectivă (dar nu și reflexivă) — desinențele indică și persoana obiectului, cu sincretisme: *pala-n* „eu îmbrățișez”, *pala-ta-n* „eu te îmbrățișez”, *pala-samiz* pers. 1—3 pl. „mă îmbrățișează”. „Conjugare” a numelor la pers. 1 și 2, de tipul „eu sînt un...”. Verbe negative. Derivate. În ambele varietăți topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 l. standard moderne: *erza* (mai răspîdită) — formată în 1928 pe baza graiului din *Ardatov* — și *mokša* — constituită în 1947 pe baza graiului *central*; în M. standard actuală 90% din cuvintele nederivate sînt comune celor 2 varietăți (dar un mare număr au sensuri diferite). Creații proprii — călcuri (inclusiv semantice) după rusă*.

M. s-a despărțit de l. mari* prin sec. 6. Din sec. 13 contacte cu tătara*, din sec. 14 — împrumuturi din rusă (și actualmente sursa cea mai importantă). Împrumuturi vechi iraniene*, din turca de pe Volga și Inguș, eventual și *proto-baltice** și *proto-germanice**. Texte din sec. 18.

Alfabet rus.

1291 **MORE** (MŌ, MŌGO, MOLE, MOORE, MOSE, MOSHI, MOSSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Numirile provin de la numele indigen al regiunii (*mōgo*) sau al locuitorilor (*mose*). *Volta Superioară, Togo* (N), *Ghana* (NE); 2 mil. — 3 mil. verb. (surse diferite). Folosită în emisiuni radiofonice, fiind l. dominantă în *Volta Superioară*.

Cantitatea vocalică are rol fonologic: *kosē* „care” — *kōsē* „vinde”. 7 clase de substantive, cu sufixe speciale pentru sg. și pl. Nu are gen gramatical. Genul natural se redă prin cuvinte diferite (*rawa* „bărbat” — *pagha* „femeie”), prin adjective derivate de la rădăcini nominale indicînd în același timp sexul și uneori vîrsta (*da* „bărbătesc” — *dāgha* „femeiesc”), prin substantivul care înseamnă „femeie” adăugat la forma de masc. (*wed* „cal”, *wed-nyāga* lit. „cal femeie” = „iapă”). Sistem de numerație zecimal. O particulă finală postverbală marchează afirmația. Grupul substantiv + adjectiv formează o unitate de tipul unui substantiv compus: substantivul apare fără sufix de clasă, care este atașat la adjectivul următor.

D.: *saremde, taolende, yadre, yanga*. D. sau l. înrudită: *nawdam**.

A împrumutat relativ puține cuvinte din alte l. Cele mai numeroase sînt împrumuturile din arabă*, *hausa**, *songhai**, *fula**, *bambara**.

1292 **MORI** (AIKOA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000 verb.

D.: *aikoa* (M. de V), *padoë* (*alalao*), *petasia* (M. de E, *nahina*), *soroako, tambe'e* (*ajo, M. de S*).

1293 **MORO** (DHIMORONG), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib*. *Sudan*; 18 000 verb.

1294 **MORO DE SUS**, l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi 2.*. *Sudan*; 3 800 verb.

1295 **MOROKODO** (MA'DI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 4 600 — 5 000 verb. (surse diferite).

D.: *biti, ma'du, nyamusu, wira*.

1296 **MORU**¹ (KALA MORU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-congolez* (MC). *Sudan*; 23 000 — 100 000 verb. (surse diferite).

7 vocale, 29 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Structura silabică (C)(C)(C)V(C). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *agi, andri, 'bali'ba, kadiro, lakama'di, miza, moruwa'di*.

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin* plus 4 caractere fonetice.

1297 **MORU**², i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* sau kwa*, considerat fie d. al l. lobi(ri)*, fie l. înrudită. *Coasta de Fildes*; 10 000 verb.

1298 **MOSETEN(O)** (MESETENE), l. amerindiană din ram. macro-panoan*. *Bolivia*; citeva mii verb.

Face trecerea de la tipul aglutinant andin la cel incorporant. Există gen și uneori chiar o adevărată moțiune (indicarea sexului prin desinențe diferite).

1299 **MOSO** (LAHU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *R. P. Chineză, Birmania, Thailanda* (N), *Laos*; 139 000 — 300 000 verb. (surse diferite).

7 (8) vocale. Aspirate surde. Structura silabică (C)V. 7 tonuri.

D.: *lahu, lahuna* (*lahu negru*), *luhus* (*h*)*i* (*lahu roșu*), *mossu* (în Laos).

1300 **MOTILON(E)**, l. amerindiană din fam. arawak*. *Venezuela, Columbia* (N); 3 000 — 7 000 verb. (surse diferite).

24 vocale (6 orale scurte, 6 lungi, 6 nazale, 6 lungi), 10 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)V(C)(C). Accent fonologic.

1301 **MOTOZINTELEC(O)** (MOCHÓ, MOTOCHINTLEC, MOTOTZINTLEC(A)), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas S); 4 000 verb.

1302 **MOTU**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; citeva mii verb.

Morfologie complexă. Prepunere opțională a pronumelor personale înaintea cuvintelor posesive — pare o trăsătură ne-austroneziană (împrumutată sau moștenită): *lau egu ruma* „casa mea”, lit. „eu casa mea”. Sistem verbal complicat. Rădăcinile verbale reduplicate servesc ca pl. al verbelor intransitive. Multe timpuri, moduri și aspecte indicate prin sisteme complexe de afixe. Flexiunea se bazează pe distincția între aspectul perfectiv și imperfectiv. La perfectiv, trecutul poate fi precedat de *vada* „îndeplinire”: (*vada*) *na karaia* „am făcut aceasta”. Viitorul apropiat și cel nedefinit au mărci prefixate și pronumele sufixat (*a-i-na gini* „voi sta”, *ba-i-na gini* „voi sta (o vreme)”). Imperfectivul nontrecut are marca *-mu*: *na gini-mu* „stau (acum)”, *vada na ginimu* „am început să stau și stau încă”, *baina ginimu* „sînt pe cale să stau”. După subiectul unui verb intransitiv este postpusă marca de subiect *na*: *mero na e ginimu* „băiatul stă”; după subiectul unui verb tranzitiv *ese*: *mero ese hudi e vaia* „băiatul ia banane”, lit. „băiat-marcă de subiect-banane-marcă verbală — ia”. Mărcile de posesie pot avea sens pur numeral sau definitiv: *tau-na* „bărbatul”, *tau-dia* „bărbații”. Adjectivul se acordă: *tau-dia ibau-dia* „toți bărbații”. Topica subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv, de ex. „bărbatul a sădit copacul în mijlocul grădinii” are forma *tau ese au-na imea bogaragi-na-i vada e hado*, lit. „bărbat-marcă de subiect-copac-grădina-mijloc-său-in-perfectiv-marcă verbală-sădi”. Frazele prin coordonare predomină asupra celor prin subordonare.

Adoptată ca l. a bisericii, a devenit o importantă *lingua franca* regională. Vorbitorii l. **M.** au absorbit verb. l. *papua** *mulaha*. A dat naștere pidginului police motu*.

La sfîrșitul sec. 19 traducere a *Bibliei* cu ajutorul unor verb. ai l. *dehu**, din care s-au împrumutat unele construcții și modelul de adaptare formală a împrumuturilor.

1303 **MOVIMA** (MOBIMA), l. amerindiană din ram. macro-tucanoan*. *Venezuela*; 2 000 verb.

5 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: verb-subiect-obiect.

Forme pronominale care indică dacă persoana respectivă este absentă sau prezentă, dacă stă jos sau în picioare.

1304 **MOXO** (MOJO, MOROCOSI), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia, Bolivia, Paraguay*; 1 500 — 3 000 verb. (surse diferite).

4 vocale, 14 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: verb-subiect-obiect.

D.: *trinitarios*.

1305 **chiMPOTO** (KIMPOTO, NYASA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 58 000 verb.

1306 **MRO** (~MRU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo* sau din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. ?; 20 000 verb.

1307 **MUBI** (MONJUL, MOUBI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Ciad*; 22 550—36 000 verb. (surse diferite).

Distincție de gen natural (masc.-fem.).

1308 **MUGIL** (BUNU, SAKER), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 700 verb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

1309 **MULIMBA** (LEMBA, (MA)LIMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 3 000—3 500 verb. (surse diferite).

1310 **MUMUYE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria*; 103 000 verb.

5 vocale. Unele urme de afixe de clasă.

1311 **MUNA** (MINA), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Muna); 200 000 verb.

D.: *kapontori* (*akido*), de N, de S.

1312 **MUNDA** (KOL(ARIAN), MOUNDA, MUNDĂ, MUNDA), ram. de l. din fam. austro-asiatică*. *India* (E); 4,7 mil.—6 mil. verb. (surse diferite).

Al 3-lea mare gr. lingvistic din India, după gr. indic* și dravidian*. Formează ram. cea mai de V a l. austro-asiatică*, înrudită cu l. mon-khmer*. 5—15 l. (surse diferite; ar putea exista și altele, încă nedescoperite), în LL 11: gata', gorum, gutob, ho (poate d. al l. mundari), juang, kharia, kurku, mundari, remo, santali, sora, eventual kherwârî. L. cu cel mai mare număr de verb.: santali, mundari. Probabil anterioare l. indice* și odinioară mai răspândite, împinse de l. indice și dravidiene — purtătoare ale unor civilizații superioare — în zone muntoase, greu accesibile; actualmente în 3 arii separate. Considerate pe cale de dispariție — mulți verb. bilingvi și multilingvi, majoritatea analfabeți, vorbind și l. non-M. din statul respectiv (singurele folosite în învățămînt).

Se deosebesc de l. austro-asiatică de E prin trăsături comune cu alte l. din India — ne-austro-asiatică (indice și dravidiene). Fonologie divergentă în cadrul fam. austro-asiatică. Multe l. au sisteme de 5 vocale, fără opoziție de lungime, altele au vocale geminate și ocuziune glotală. Consoane caracteristice: *ŋ*, *ŋ*, consoană retroflexă *ɖ*, împrumutată din l. indice (se opune lui *t* — dental). Structură silabică caracteristică pentru aria indiană. Grupurile

consonantice inițiale — foarte rare (vocală neaccentuată automată). Morfologie complexă. L. incorporante — pronume încorporat la verb (poate în trecut trăsătură a întregii sintaxe a propoziției). Infixe. Sufixe (exprimă raporturile dintre cuvinte) — l. aglutinante și polisilabice. Influență indică în sintaxă (mai puțin în santali, mundari și sora). Topica: subiect-obiect-verb. Aflux de împrumuturi lexicale.

Diferențe N—S în morfologia derivativă: în limbile M. de N verbe bisilabice — de fapt compuse, cărora în limbile M. de S le corespund rădăcini monosilabice. În limbile M. de S — substantive bisilabice — apărute prin reduplicare, compunere sau combinații cu afixe clasificatoare; derivare expresivă dezvoltată.

Cunoscute abia de la sfârșitul sec. 19 — începutul sec. 20 (liste de cuvinte, descrieri).

Numele populațiilor vorbind limbi M.—folosite și pentru grupuri care vorbesc alte l.

Nu au avut scriere proprie — au utilizat sisteme de scriere indiene și alfabetul latin* introdus de misionarii creștini. Ho și santali (singura folosită în învățămînt) și-au creat sisteme de scriere proprii. Puțină literatură.

1313 **MUNDANG** (MOUNDAN(G), KAELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun*; 45 000 verb.

Traducere a *Bibliei*.

1314 **MUNDARĪ** (MOUNDARĪ, MUŃDĂRĪ, MUNDARĪ-HO), l. sau gr. de l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda* sau d. al l. kherwârî*. *India* (Madhya Pradesh, Orissa, Bihar, Bengal V); 600 000—1,7 mil. verb. (surse diferite).

În varietatea *mongolpur* 5 vocale, 28 (29) consoane, 2 semiconsoane. Accent final. Armonie vocalică.

D.: *asuri, bhumiĵ, birhor* (*birhar*) (aproape de dispariție), ho* — sau l. separată, *koda* (*kora*), *korwa, mundari, turi*.

A folosit scriere indice* *devanāgarī*, bengali*, oriya* și alfabetul latin*. Periodice, traduceri ale *Bibliei*.

1315 **MUNDU** (MONDO, MUNDO, MOUNTON), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Sudan*; 5 000 verb.

1316 **MUNDURUKU** (CARAS, MUNDURUCU, PAIQUIZE, PARI, PRETAS, WEIDYENYE), l. amerindiană din fam. tupi 2*. *Brazilia*; 1 000—1 500 verb.

1317 **MU'ONG** (M'ONG, MUONG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. *Vietnam* (N, C.); citeva mii—390 000 verb. (surse diferite). Înrudită cu vietnameza* (de care se deosebește în fonetică și prin anumite

arhaisme) — a fost considerată și d. al acesteia.

11 vocale, 18 consoane, 2 semiconsoane, 5 tonuri.

Dialecte.

1318 **MURIK** (NOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb. Numele nor după cuvântul autohton care înseamnă „om”.

Mai multe clase nominale cu acord complet.

1319 **MURLE** (A(D)JIBA, AGIBA, BANGALAM, BEER, EPEITA, KAPE(D)TA, MAR(I)LE, MERILLE, MERULE, MOURLE, MURULE), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan, Etiopia*; 40 000 verb. (1966).

9 vocale, 21 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, jos, ascendent, descendent. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

1320 **MURMI** (BHŌTIĀ, ISHĀNG, SAIN, TĀMĀNG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* nepronominalizat. *Nepal, India (Sikkim)*; 38 500 verb.

1321 **MURZU** (DAMA, MUN(I), MURSI, MURZI, NGALIBONG), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. mekan*, fie l. înrudită. *Etiopia, Sudan*; 8 500 verb.

1322 **MUSEI** (MUSEY, MUSSOI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Ciad, Camerun*; 43 000—48 000 verb.

1323 **MUSGU** (MAMZOKOI, MOUSGOU, MULWI, MUSGO, MUSGUM, MUSUK, MUZ(U)GU, MUZUK), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Camerun, Ciad*; 2 500 verb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.). Numărul claselor nominale s-a redus la 2 pentru

sg. și 1 pentru pl. Schimbarea numărului sau a clasei la substantive poate duce la modificarea vocalei sau a consoanei radicale sau a amândurora: *sa* „a bea” — și „a fi băut”, *wəl* „bătrîn — *uli* „femeie bătrînă”. La sg. 2 pronume de clasă: *t* pentru feminine și fără sex, *ni*, *na* a pentru celelalte nume.

1324 **MUSKOGEE** (MUSKHOGEEAN), fam. de l. amerindiene din *phytum* macroalgonkin*. *S.U.A.*; 20 000 verb. 6 l., în LL 2.,

1325 **MUSKOGEE** (CREEK, CRICK(ICE), MASKOGI, MASKOKE, MASKOKI, MUKKOGEE, MUSCOGEE, MUSCOCHE, MUSCOGULGE, MUSCOKI, MUSHKOGEE, MUSKOGH, MUSKOHGE(E), MUSKOKE(E), MUSKOKI), l. amerindiană din fam. muskogeana*. *S.U.A. (Alabama, Oklahoma)*; 10 000 verb.

D.: *seminole*.

Scriere hieroglifică.

1326 **MWA** (MŌBA, MOUĀ), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kwenyi*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildeș*; 50 000 verb.

1327 **ichiinaMWANGA** (INAMWANGA, (ichi)NAMWANGA, NYAMWANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia*; 32 000 verb.

1328 **chiMWERA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 126 000 verb.

1329 **omyENE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 10 000 verb.

D.: (*a*)*dyumba* (*adjumba*), *enenga*, *ga(l)loa* (*galua*, *omyene*), *mpungwe* (*mpongwe*, *npongwe*, *pongoue*), *nkomi*, *rungu*.

1330 **NABAK** (NABA, WAIN), l. papua* din *stock Huon**. *Papua-Noua Guinee*; 9 300—10 000 verb. (surse diferite). Mai probabil cifrele privesc mai multe l. foarte apropiate, cu un număr mai mic de verb. fiecare.

1331 **NABANDI** (BAZA, MBATI, MONG-(B)WANDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *R. P. Congo*; 137 000 verb.

1332 **NA-DENE**, *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 1 fam. (athapascan-eyak*) și 2 l. negrupate (în LL 1: tlingit).

1333 **NAGA** 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *India* (Assam); 58 000 verb.

În d. *tankhur* 7 vocale, 15 consoane (aspirate numai surde), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt descendent, jos descendent.

D.: *tankhur*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); cca 250 000—300 000 verb. 23 l., în LL 15, printre care naga 1.

3. *Vezi tangsa* 2.*

1334 **NAGA-KUKI-CHIN** (KUKI-(C)HIN, KUKISH, KUKITSCHIN), gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *Birmania* (N), *India* (Assam, Bengal); peste 1 mil. verb. 88—100 l., în LL 45—46 (surse diferite).

1335 **NAGA-MIKIR** (MIKIR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 89 500—110 000 verb.

1336 **NAGOVISI** (SIBBE), l. papua*, *stock nasioi-nagovisi-siwai-buin**. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 4 619 verb.

1337 **NAHSI** (LOMI, MOS(S)O, NAKHI, NOSHI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. i*. *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yünnan, Sichuan = Szechwan = Szu-ch'uan); 150 000 verb.

Împrumuturi din chineză*.

2 sisteme de scriere (silabică și pictografică) folosite de șamani. Alfabet din 1960.

1338 **NAHUA** (AZTECĂ, MEXICANO, NAHOA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. aztecan. *Mexic*; 1 mil. verb.

8 vocale, 19 consoane (africată laterală caracteristică *lh*). Frecvent grupul *tl*, cu o pronunțare explozivă caracteristică. 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). L. incorporantă (de ex. substantivul *nakatl* „carne”

este reprezentat printr-un afix într-o formă verbală ca *ni-naka-kwa* „eu măninc carne”). Cazuri locative ca în *zoque**. Forme „onorifice” care traduc respectul vorbitorului pentru persoana căreia i se adresează sau despre care vorbește (cauzative în *-lia*, *-tia*, *-llia* adăugate la prefixul pronumelui: „el doarme” devine „el se face că doarme”). L. cu mare capacitate derivativă. Vocabular bogat în termeni abstracți.

D.: *acasaquastlan*, *culhua*, *nahuatl(e)*, *nahuatl(t)*, *nahuatl(neguatl(e))*, *niguira(n)*. În Nicaragua a existat o variantă creolă N. — spaniolă*.

N. a fost principala l. a imperiului aztec. La venirea spaniolilor era un fel de l. generală (de civilizație și de comerț) în aproape tot imperiul aztec. D. *nahuatl* a stat în trecut la baza l. clasice. Misionarii și administrația spaniolă au răspândit N. și în alte regiuni. Influențată de spaniolă în lexic (*arroz*, *burro*, *membrillo*, *pan*, *pato*) și morfologie (numeralele peste 100 se combină cu numeralul spaniol; *omecientos* „200”, *omemil* „2 000”; conjuncții și adverbe: *ya*, *pero*, *hasta*, *y*, *o*, *ni*, *todavía*, *si*, *cuando*). Din sec. 18 pierde terenul în fața spaniolei. Actualmente l. scrisă în unele cercuri de intelectuali.

Numeroase cuvinte N. în spaniola peninsulară, unele și în alte l. europene (*aguacate*, *cacahuete*, *cacao*, *chicle*, *chocolate*, *copal*, *coyote*, *epazote*, *guacamole*, *jitcara*, *mescal*, *nopal*, *ocelote*, *petaca*, *tiza*, *tomate*), mai numeroase în spaniola americană (*atole*, *galpón*, *hule*, *meate*, *metate*, *pinole*, *pulque*, *tamal*, *zopilote*). Spaniola din Mexic este influențată de N. și în fonetică (intonație, fonemul /s/ cu un randament funcțional scăzut) și formarea cuvintelor (sufixul *-eco* pentru nume de popoare).

Probabil sub influența scrierii maya*, vechii azteci și-au creat un sistem de scriere pictografică, cu unele elemente ideografice și silabice. Scriere în zig-zag (în toate direcțiile). În această scriere numele de loc *Teocalitlan*, lit. „dumnezeu-casă-oameni” era reprezentat prin simbolurile *tentli* „buze”, *otli* „drum”, *calli* „casă” și *tlantli* „dinți”. Din sec. 16 misionarii au folosit alfabetul latin*. Cele mai vechi texte în acest alfabet sînt *Códices Matritense y Florentino* (colecție de date istorice începută în 1547 și întreruptă în 1557), *Cantares mexi-*

canos (1560, colecție de cintece și poeme), *La Historia Tolteca-Chichimeca* (1545, autor anonim).

1339 NAIKĪ (ERKU, NAIKADI, NAIKI GONDS, NAIKI-KOLAMI, NAIKI OF CHAN-DA, NAIKPODI), l. din fam. dravidiană*. *India* (Bombay); 1 500 verb. Înrudită cu kolāmī*.

L. tribală fără scriere.

1340 NAMCHI (NAMCI, NAM(D)JI, NAM-SHI, NAMTCHI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria*; 11 000 verb.

1341 NAMIE (NEMIA, WATALU), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. *Papua-Noua Guinee*; 3 090 verb.

1342 NAMNAM (NABDAM, NABDE, NAB-DUG, NABRUG, NABT(E)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana*; 8 000 verb.

1343 NANAI (GOLD(I), NANA.J) 1. l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. U.R.S.S. (vărsarea Amurului, ins. Sahalin); 9 000—12 000 verb. (surse diferite).

6 vocale în 3 serii: orale scurte și lungi și nazalizate (numai în poziție finală, de ex. [xotō] „oraș”, [xotōndu] „în oraș”), 17 consoane, 1 semiconsoană. Accent final.

2. (TUNGUS DE SUD-EST), gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 7 l., în LL 1: olcă.

1344 NANCERE (NANJERI, NANTCHERE), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun, Republica Centrafricană*; 20 000 verb.

D.: *nantchoa, kabalai*.

1345 NANDE, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 22 000 verb.

D.: *ekiKumbule, ekiMate, ekiTangi*.

1346 NANDE (DE NORD) (NANDI, orundandi), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 2 000 verb.

D.: *ekiLega (ekiHambo), nande, echiSanza, ekiShu, ekiSongoora, ekiSwaga (ekiKira), ekiYira*.

1347 NANDI (LUMBWA, TERIWAL), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Kenya*; 430 000—450 000 verb. (surse diferite).

19 vocale (9 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. 6 tonuri (înalt, mediu, jos, înalt descendent, mediu descendent, jos descendent). Nu are gen. Deosebite numai sg. de pl. Articolul definit la sg. este o dentală (*sese* „ciine” — *seset* „ciinele”, *tīm* „pădure” — *tīmdo* „pădurea” cu *t > d* după *m*). La pl. articolul definit este *-k*. Numele de lichide sînt considerate pl.: *ce-ko* „laptele”, *cey-ol* „puțin lapte” (considerat sg.). Are 3 pronume demonstrative: de apropiere, de depărtare și de determinare (*eun-ni* „acel braț”, *eun-nin* „acel braț”, *eun-no* „brațul”). Sufixe de deri-

vare verbală cu valori foarte variate: sufixul *-t* se adaugă la un verb de mișcare pentru a arăta direcția față de subiectul vorbitor (*ki-isup-u* „îl urmează spre aici”, *ki-isup-toi* „îl urmează spre acolo”), sufixul *-ēi* indică o acțiune făcută de subiect pentru o altă persoană (*o'sup-ēi* „urmează-l pentru el”). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv. Interesant este sistemul de denotație personală. Fiecare individ primește succesiv mai multe nume: la naștere i se dă numele strămoșului; câteva zile mai târziu, cu ocazia unei sărbători, un nume compus din *kip* „băiat”, respectiv *cep* „fată” și un cuvînt care amintește nașterea sa (*kip-or* „băiat născut pe drum”). Spre 10—12 ani copilul primește o poreclă care evocă o trăsătură proprie. După circumcizie i se dă un alt nume.

D. sau l. înrudită: *kisankasa**.

1348 NANKANSE (FRA, NANKANA, NANKANI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Ghana, Volta Superioară*; 55 000—105 000 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: *frakra**.

1349 NANUMBA, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. dagomba*, fie l. înrudită. *Ghana*; 50 000 verb.

1350 NAO (NA'O), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 5 000? verb.

1351 NARAK, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 10 000 verb. (1960).

D.: *kandawo (gan(d)ja), narak*.

1352 NASIOL, l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 9 643 verb.

În varietatea *darutue* 5 vocale cu perechi lungi, 8 consoane. Accent nefonologic. La numele de rudenie contraste minimale de gen natural exprimate prin alternanțe vocalice: *nuring* „fiu” — *norang* „fiică”, *naung* „soț” — *naang* „soție”. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *koianu, koromira, nasioi*, poate și *simeku** — sau l. separată.

1353 NASIOI-NAGOVISI-SIWAI-BUIN (BOUGAINVILLE DE EST), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 30 000 verb.

7 l. (eventual 2 din ele sub-l.), în LL 6: buin, nagovisi, nasioi, simeku, siwai, uitai.

Sisteme fonologice destul de simple, în schimb complexitate morfologică. Clasificare complexă a numeralelor în peste 40 clase, care se încrucișează în unele l. (buin*, siwai*) cu sistemul de gen; acesta se răsfrînge și asupra adjectivelor, posesivelor și, într-o anumită măsură, a verbelor; clasele și genurile — indicate prin mărci sufixate. Dual. Conjugare sufixală. Persoana și numărul subiectului și obiectul

indicate la verb. Verbe mediale, cu forme diferite în funcție de identitatea sau non-~ subiectelor. Negația la verbe exprimată printr-un clitic prepus.

1354 **IKINATA** (IKOMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 9 500 verb.

1355 **NATAKAN**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Camerun*; 35 000—56 000 verb.

1356 **NATEMBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo*; 17 000 verb.

1357 **NATORU** (NATYORO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Volta Superioară, Coasta de Fildeș, Mali*; 1 000 verb.

1358 **NAURUANĂ** (NAOURU, NAURU(AN)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Nauru*; 3 000 verb. (1967). L. oficială alături de engleză*.

Ca și *yapeza**, nu are afinități deosebite cu alte l. din interiorul sau din afara Microneziei. Elemente lexicale comune cu caroliniana*. Sistem de clasificare nominală asemănător cu cele din *trukeză** și *kiriwina**, de tip ne-austronezian (se regăsește în unele l. din Noua Guinee și ins. Bougainville). 39 clase nominale, cu acord la adjectiv și numeral.

Se pare că l. actuală a generației tinere atestă o simplificare.

1359 **NAVAJO** (NAVAHO), l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. *S.U.A.* (Arizona, Colorado, New Mexico, Utah); 140 000 verb. Indienii N. își numesc l. *diné*, „popor”. Una din l. amerindiene al căror număr de verb. a crescut în ultimul timp. Vorbită de cel mai mare trib indian din S.U.A. În cel de-al doilea război mondial a fost folosită pentru mesaje secrete în armata americană.

47 foneme (8 vocale). Tonuri cu valoare fonologică (*bini* „nara lui”, *bini* „fața lui”, *bini* „mijlocul lui”). Substantivul are formă unică pentru sg. și pl. Verbul este în mod inerenț sg. sau pl. Verbele tranzitive suferă adesea schimbări pentru a reda singularitatea sau pluralitatea obiectelor (-*yé* „a ucide unul” -*yá* „a ucide mulți”, -*tsèèd* „a măcelări o mulțime”). Nu există un verb „a merge”, ci 3 forme: -*yá* „o persoană merge”, -*dás* „2 persoane merg”, -*kááh* „mai mulți merg”. Formele verbale au structură mai complexă (substantivul are 1 paradigmă, verbul 7). Paradigmele verbale redau mai ales aspectul (imperfectiv, perfectiv, progresiv, iterativ) și modul (acțiune obișnuită, de rutină, sau optativă); numai 1 paradigmă redă timpul (viitorul). Pronumele personal pers. 3 are 2 forme: *bi*, referitoare la persoane apropiate (rude, prieteni, persoane din același trib) și *xó* pentru străini, persoane necunoscute; *náxi* pron. pers. 1 sau 2 dual. Nu există un pl. în adevăratul sens al

cuvintului: *dà-bi*, *dà-xó* „ei, fiecare din ei”, *dà-náxi* „noi, voi, fiecare din noi”. Pronumele demonstrativ are 5 grade: *dil* „acesta”, *'éi* „acela” (apropiat de vorbitor și vizibil), *náyái* „acela” (apropiat de interlocutor și vizibil), *filéi* „acela” (depărtat de noi dar vizibil), *'èi* „acela” (depărtat de noi și invizibil). Selectarea formei verbale depinde de caracteristicile fizice ale numelui cu care se asociază verbul. Mișcarea obiectelor rotunde se redă cu verbul *'aⁿ*, a obiectelor lungi cu *tá^h*, a ființelor cu *tiⁿ*, a obiectelor care seamănă cu o funie prin *lá*.

Trader N. este un *pidgin* dezvoltat în Arizona din N.

1360 **NAWDAM** (LOSSO, NAUDAM, NAODEMBA, NAUDM), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, în relație certă cu *more**, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. ?; 27 000 verb.

1361 **INDAACA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 4 700 verb.

1362 **NDALI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 51 000 verb.

1363 **NDAMBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 19 000 verb.

1364 **NDENGEREKO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 53 000 verb.

1365 **NDJEM(-BAJUE)** (DJEM, DSIMU, DZIM(O)U, KOZIME, (N)DREM, NJIEM, NYEM, ZIMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 20 000 verb.

D.: *badjue*.

1366 **NDO**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Zair*; 13 000 verb.

D.: *avari, ok'bu*.

1367 **NDOGO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan, Zair, Republica Centrafricană*; 3 500 verb.

D. sau l. înrudite: *bai**, *bviri**, *sere**.

S-a tradus *Biblia*.

1368 **chiNDOMBE** (kiMAWANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 12 000 verb.

1369 **NDOOLO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 5 000 verb.

1370 **NDOP** (MELAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 17 000 verb.

1371 **NDORO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun, Nigeria*; 1 000—1 200 verb. (surse diferite).

1372 **NDUMU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 4 000 verb.

1373 **NDUNGA** (BODUNGA, MODUNGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair*; 2 000—2 500 verb.

1374 **NEK**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 300 verb.

1375 NEMI, l. sau gr. de d. din fam. austro-neziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (N); 2 180 verb.

Structura cuvintului aceeași ca în thuanga*. Accentul pe silaba finală. 5 vocale. În d. tribului din Hyenghène 38 consoane. În d. *jawe*, *nemi* și *poai* sistemul se reduce în poziție intervocalică la 16 consoane. Aceleași categorii ca în thuanga. O singură serie de numerale. Articol cu sg., dual, pl. Sistemul sufixelor personale devine mai complicat de la N spre S și în d. *pinje* se aseamănă cu cel din camuhi*. Sintaxă identică cu cea din thuanga.

D.: *jawe* (*ubach*), *nemi*, *pinje*, *poai* (*ye-hen*, *yen-gen*); după alte păreri /^m *jawe*/(*jaë*) și /^m *je*/ sint l. diferite, iar *nemi* și *poai* /^m *āi*/ (*hiengen*) ar fi d. ale l. tribului din Hyenghène, toate făcând parte, alături de alte câteva l., din gr. nordic (foarte fragmentat) de l. din Noua Caledonie.

Listă de numerale publicată în 1853. Traduceri de texte religioase.

1376 NENEMA, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie* (NV); 1 100 verb.

5 vocale (în d. *koumac* 4 serii: orale și nazale scurte și lungi), 31 consoane în poziție inițială (aspirate, labializate, prenazalizate, combinând unele din aceste trăsături; sonantele pot fi și surde), 2 semiconsoane. Accent inițial. Pronumele are forme de sg., dual și pl. inclusiv și exclusiv. Flexiune nominală în persoană și număr. Sufixele personale (diferite la sg. pentru nume și verbe) se aplică numai numelor „posedabile” (nume de rudenie, părți ale corpului etc.). Există și o formă cu valoare de persoană nespecificată („a cuiva”). Numele de rudenie au o formă de dual pentru a desemna o pereche eterogenă de tipul tată-fiu, unchi-nepot ș.a. Numai 10 nume „numărăbile” — care pot primi sufixe de număr. Demonstrativele sint adesea compuse indicnd numărul și sexul și se folosesc în locul articolelor și pronomelor. Prefixe de nominalizare (agent, instrument) și verbalizare (factiv, incoativ). Verbele au 2 forme: indefinită și definită. Topica; subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv. De fapt propoziția începe cu sintagma predicativă; propozițiile mai complexe includ la început o particulă modală, urmată de un pronume personal care indică subiectul și o particulă aspectuală, toate pronunțate ca un singur cuvânt; verbul simplu sau compus este urmat de complement și de o particulă care arată că numele care urmează este agentul predicatului. În textele mai vechi această particulă se comporta ca un nume posedabil.

D.: *beb̄p*, *fwagumwak* (*koumac*), *yalesu*.

1377 NENEȚ (IURAK, JURAKISCH, JURAK-SAMOJEDISCH, Y(O)URAK, YURAK SAMOYED, NENEC, NĒNEC, N'ENŌT, NENZISCH, SAMOYĒDE YOURAK), l. din fam. uralică*, gr. samoed* de N. U.R.S.S. (districtele naționale Iamalo-Neneț și Neneț); 24 000—25 000 verb. (surse diferite). L. samoedă cu cea mai mare răspindire.

Asemănări cu l. samoedă *eniseică* (*enef*). 5 vocale cu perechi lungi, 24 consoane — după alte păreri 7 vocale, dintre care 3 cu perechi lungi, 27 consoane (corelația de palatalizare cea mai dezvoltată dintre l. uralice — apare la toate consoanele afară de velare), 1 semiconsoană (*y*); structura silabică (C)V(C)(C)(C). În d. *de tundră* 7 vocale, toate cu perechi lungi, 37 (45) consoane (corelație de palatalizare și de cantitate sau de forță), 3 semiconsoane (*y*, *w*, *w̄*), structura silabică (C)V(C)(C). În ambele d. accent fonologic, armonie vocalică. Unele alternanțe consonantice în flexiune. 3 numere, 7 cazuri productive, sufixe posesive, conjugare predicativă a numelui cu sufixe. Distincție conjugare subiectivă (identică formal cu precedenta), obiectivă și reflexivă. Opoziție aspectuală durativ-momentan. 5—10 moduri. Sistemul numelor de rudenie exprimă relații foarte complicate printr-un inventar lexical foarte bogat.

2 d. între care nu există contacte, cu diferențe de structură: *de pădure* (*p'an-hasawa*) și *de tundră* — baza l. literare dezvoltate din 1930.

Împrumuturi reciproce cu *ostiaka** și *zariana**.

Alfabet rus*.

1378 NENGEON (MARÉ, NENGEONĒ, NENŌNE, NĒŌNE, NEŋŌNE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*, după unele păreri în gr. melaneziană*. *Noua Caledonie* (ins. Maré — arh. Loyauté = Loyalty); 3 000 verb. (1959)—5 000 verb. (surse diferite). Inclusă în subgr. *lific* împreună cu *dehu** (*lifu*).

5—7 vocale cu perechi lungi. Sistem consonantic bogat: 26—33 consoane (ocluzive surde aspirate; ocluziune glotală; unele sonante pot fi și surde), 3 semiconsoane (și *ʷ* surdă). Accentul pe ultima moră (penultima vocală scurtă). Ultima vocală atonă a unei sintagme poate fi șoptită sau complet amuțită, ducând la apariția unor consoane finale. A păstrat sufixe personale numai pentru pers. 1 sg. și pl. inclusiv. Urme ale mărcii de pers. 3 sg. la nume de rudenie și localizatori. Sufix pentru forma definită a verbelor. Factivul format prin încadrarea radicalului cu prefixul *a-* și sufixul *-ni*. Prefixe de reciproc *e-*, *i-*. Particula indicnd subiectul poate fi plasată la începutul construcției; subiectul precedă verbul. Particula agentivă care dă verbelor sens pasiv. Sistem de

numerație vigesimal, cu vestigii de sistem cvinar: 5 = „un ansamblu de degete”, 10 = „2 ansambluri de degete”, 20 = „un om”, 40 = „2 oameni” ș.a.m.d.

Diferențe dialectale minime. *Iwateno* nu este un d., cum s-a afirmat, ci un vocabular de respect pentru șefi. Există și un vocabular trivial, depreciativ, insultător.

Mai multe împrumuturi din engleză* decit din franceză* (l. oficială).

Numeroase tipărituri începînd din 1847. Ortografie imperfectă.

Influențe asupra francezei vorbite în insulă.

1379 NEPALEZĂ (CHETRI, GORKHĂ(LI), GURKHA(LD), KHAS(A), KHAS(-)KURĂ, KHASKURA, KHAY, NAIPĂLI, NĒPAL(I), PAHARI DE EST, PARBATI, PARBATTIA, PARBATI(YĂ), PURBUTTI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. *Nepal*, *India* (Bengal V, Assam); 5 mil.—10 mil. vorb. L. oficială în Nepal, *lingua franca* în Nepal și Himalaya. Vorb. își numesc l. *parbatiyā* „de deal”, vorb. l. *newari** îi spun și *gorkhālī*.

În varietatea *kathmandu* 5 vocale orale scurte, 3 lungi, 4 nazale scurte, 2 lungi, 30 consoane, 4 semiconsoane (*y* și *w* au perechi nazalizate). Nazalizarea vocalelor — rol fonologic și gramatical (*gare* „ei au făcut”/ *garē* — „eu am făcut”). Opoziție neaspirat/aspirat la oclusive atît surde cît și sonore, apical/retroflex numai la oclusive, *n/ñ/ŋ*. Predomină silabele deschise. Folosește infinitive și participii cu valoarea unor propoziții relative sau a altor subordonate (conjunțiile — rare — introduse sub influența l. hindi* în l. scrisă). Alte influențe hindi în sintaxă, totuși deosebiri față de l. indice de N și asemănări cu *newari*.

3 d.: *de V*, *de C*., *de E*. Diferențe l. scrisă — l. vorbită (de ex. în sintaxă).

Cea mai veche atestare — inscripție din 1337. Literatură săracă. Începuturile poeziei N. în sec. 19. Împrumuturi din sanscrită* legate de dezvoltarea N. ca l. națională (înlocuire exagerată a cuvintelor provenite din alte l. din Nepal și din engleză*).

Scrierea *devanāgarī* nestandardizată (notare diferită a nazalității); notarea cantității vocale nu corespunde realității din l. N.

1380 NEWARI (NĒPĂL, NĒVARI, NĒWĂRI, NEWARISH), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *gyarung-mishmi** nepronominalizat. *Nepal* (C.); 372 000 vorb. ca l. maternă, plus 10 000 ca l. secundă — 400 000 vorb. (surse diferite). L. cu cel mai mare număr de vorb. din gr. *gyarung-mishmi*. Cea mai importantă l. tibeto-birmană din Nepal. Vorb. își numesc l. *nevā:bhāy* (*nepā:bhāy*, *nepāl bhāṣā*)

Asemănări în fonetică cu tibetana*, birmana*, *kuki*. Distincție animat-inanimat justificată morfologic. 5 forme cazuale distincte. 3 timpuri verbale: prezent, trecut, viitor. 2 persoane verbale. Nu are distincție formală de număr. Sufixe de cauzativ. Asemănări în sintaxă cu nepaleza* (folosirea infinitivelor și participiilor cu valoare de propoziții relative sau de subordonate conjuncționale).

D.: *newari*, *pahari* (*pa(d)hi*, *pahri*).

Inscripții din 912 (din sec. 14 înlocuiește sanscrita* în inscripțiile din regiune; după 1768 înlăturată de nepaleză).

Singura l. cu scriere dintre l. *pahari** din Nepal alături de *timdu*.

Forme proprii de scriere din sec. 14 sau chiar dinainte, înlocuite din 1768 cu scrierea indică* *devanāgarī*. 9 tipuri de silabare, printre care *rājanālipi*, cu 7 variante caligrafice decorative și o adaptare modernă simplificată, derivată din *devanāgarī* (păstrează vocalele *ri*, *li*, *li*, necunoscute în N.).

1381 NEZ PERCE (CHOPUNNISH, NEZ PERCÉ(S), NŪMÍPOTITÓKĒN, NUMÍPU, SAAPTINS, SAHAPOTINS, SAHAPTIN), l. amerindiană din fam. *sahaptin* — *nezpercé**. S.U.A. (Idaho, Washington, Oregon); 500—1 000 vorb.

10 vocale (5 lungi), 23 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică CV(C)(C)(C)(C). Accent fonologic.

D.: N.P. *de jos*, N.P. *de sus*.

1382 NGAING (MAILANG, MANIPANG, SOR), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 850—1 850 vorb. (surse diferite). Numită *ngaing* după cuvîntul indigen care înseamnă „ce?”.

1383 NGALUM, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 15 000 vorb.

1384 NGAMO, i. din fam. afro-asiatică*, ram. *ciadiană**, considerat l. sau d. al l. *home(wa)**. *Nigeria*; 18 000 vorb.

Distincție de gen natural (masc.-fem.).

1385 NGAMYA, l. comună supradialectală din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**, creată pe baza unor d. tribale din *Malawi*.

1386 NGANDO (NGANDU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Zair*; 121 000 vorb.

D. sau l. înrudită: *lalia**.

1387 dINGANDO, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Republica Centrafricană*; 2 000 vorb.

D.: *diKota*, *diKuta*.

1388 NGASA (ONGAMO, SHAKA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Tanzania*; 1 000 vorb.

1389 NGAYABA (DJANTI, NJANTI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Camerun*; 1 000 vorb.

1390 **NGBAKA MA'BO** (NGBAKA LIM-BA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centraficană*; 17 000 verb.

1391 **NGBANDI** (NG(B)WNDI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Zair*; 137 000 verb.

14 vocale (7 lungi), 34 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri; înalt, mediu, jos. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Din această l. s-a dezvoltat sango*. A fost tradusă *Biblia*.

1392 **LINGBEE** (LINGBE, MANGBELE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 30 000 verb.

1393 **NGEMBA** (MEGIMBA, MOGIMBA, NGOMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 5 000 verb.

10 vocale, 20 consoane, 3 semiconsoane. 3 tonuri.

1394 **kiNGENGEREKO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 53 000 verb.

1395 **kiNGINDO** (NJINDO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 85 000 verb.

1396 **NGIZIM** (GWAZUM, KIRDIWAT, NGAZAM, NGEZZIM, NGIZZEM, WALU), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 39 000 verb.

1397 **NGOLA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. umbundu*, fie l. înrudită. *Angola*; 41 000 verb.

1398 **INGOMBE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 150 000 verb.

Are armonie vocalică în forma ei cea mai completă: *bala* „a vorbi” — *nabalaka* prezent nedefinit, *ine* „a vedea” — *naneke* prezent nedefinit.

D.: *liBinza* (*bindja*), *diGendja* (*genja*), *gendza-baali*, *wiinzabaali*.

1399 **NGONI** (chiNGONI, kiNGONI, kiSUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Malawi*; 103 000 verb.

1400 **kiNGULU** (NGURU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat d. al l. kiZigula* sau l. înrudită. *Tanzania*; 66 000 verb.

1401 **NGUMBA** (MABEA, MABI, MGOUMBA, MVUMBO, NGOUMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 10 000 verb.

1402 **NGUNI**, gr. de l. format din l. zulu*, xhosa* și swazi* din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*.

Deosebirile dintre cele 3 l. nu sînt mai mari decît cele dintre engleza* din Londra, New York și Melbourne. Ultimele cercetări arată că

xhosa și zulu s-au despărțit acum 500—600 de ani, iar swazi cu 1—3 secole mai devreme.

Recitarea poemelor *izibongo* de laudă și preamărire din xhosa și zulu este la granița dintre vorbire și cîntec, avînd o intonație specifică.

1403 **ikiNGURIMI** (NGOREME, N(U)GRUIMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 11 800 verb.

1404 **NGWO** (NGONU, NGUNU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 10 000 verb.

1405 **NIASEZĂ** (NIAS(SESE)), l. din fam. austroneziană*, gr. indoneziană* de V. *Indonezia* (ins. Nias, Batu); 50 000 verb.

D.: *batu, nias*.

1406 **NICOBAREZĂ** (NIKOBAR), l. sau ram. de l. din fam. austro-asiatică*. *India* (ins. Nicobar); sub 10 000—12 000 verb. (surse diferite). După unii în gr. mon-khmer*, după alții una din cele 2 ram. ale gr. *estic* alături de *palauung-khmer*.

6 l. (d.) (după alții 12 l.): *car* (*pu*), *chowra* (*tatet*), *nancowry* (*nicobareză centrală*), *nicobareză de S*, *shom pen* (*y*) (interiorul ins. Great Nicobar), *teressa* (*taih-long*). *Car* și *nancowry* au un număr neașteptat de mare de cuvinte neînrudite, explicabil poate prin existența tabuurilor lexicale.

În *car* 10 vocale scurte și 10 lungi; topica: verb-subiect-obiect; traducere recentă a *Bibliei*; împrumuturi din portugheză*; alfabet latin* (nu reprezintă adecvat distincțiile între vocale).

1407 **NIELIM** (MJILLEM, NIELIM, NYILEM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad*; 2 000 verb.

Urme ale sufixelor de clasă, de ex. *-l* pentru părțile corpului (*tu-la* „ureche”, *su-l* „cap”).

1408 **NIGERIAN DE JOS**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 1 l., în LL: *ijjo*.

1409 **NIGERO-CAMERUNIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 66 l. (gr. cel mai numeros din această fam.), în LL 25. Cele mai importante: *edo*, *efik-ibibio*, *gbari*, *igala*, *igbira*, *igbo*, *nupe*, *tiv(i)*, *yoruba*.

Tonurile au valoare lexicală sau gramaticală. Clase nominale cu prefixe, în stadii diferite de evoluție de la o l. la alta; în unele l. s-au păstrat și pronume de clasă. Substantivul se deosebește de verb prin prefixul de clasă adăugat la substantiv sau prin topică (acolo unde nu există prefixe). În conjugarea afirmativă unele aspecte se exprimă prin radicalul verbului sau prin reduplicarea lui, iar altele cu ajutorul unor prefixe sau sufixe speciale. Conjugarea negativă are pentru fiecare aspect un prefix sau sufix propriu. Pentru exprimarea negației, în unele l. se folosește schimbarea

tonului, însoțită sau nu de schimbarea vocalei radicalului. Pl. substantivelor se formează de regulă prin schimbarea prefixului de clasă după număr și, mai rar, cu ajutorul unui sufix.

1410 **NIGERO-CIADIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu relativ restrâns, dar cu o mare densitate de populație în majoritatea sa. 34 l., în LL 20. Cele mai importante: hausa, margi.

L. N.-C. au clase nominale cu prefixe, cu stadii foarte diferite de evoluție de la o l. la alta. Există și urme de prefixe de clasă nominală, uneori chiar în l. din care acestea au dispărut. Substantivul se deosebește de verb prin topică. Există rar desinențe nominale și, mai rar, afixe verbale de conjugare. Conjugarea nu este unitară. O particularitate este folosirea radicalului fără afixe pentru exprimarea aoris-tului. Pl. substantivelor se marchează prin sufixe de pl., schimbarea desinenței, modificarea rădăcinii, înlocuirea unui prefix cu altul, reduplicarea celei de a doua consoane a radicalului, sau prin folosirea simultană a mai multor procedee. Negația se exprimă printr-o particulă sufixată în propoziție sau prin una prefixată și sufixată.

1411 **NIGERO-CONGOLEZĂ**, fam. de l. fără îndoială cea mai importantă din Africa (CTL). Se întinde pe cea mai mare parte a Africii Occidentale și, în general, pe întreg continentul la S de ecuator. Se împarte în mai multe gr. (atlantic occidental*, mande*, gur*, kwa*, Adamawa de est*, Benue-Congo*); cunoștințele actuale sînt încă insuficiente pentru o clasificare definitivă (de ex. gr. kwa, în special ram. de E, și Benue-Congo sînt insuficient diferențiate între ele; după unii ar exista și un gr. „central”).

L. din fam. N.-C. sînt, cu puține excepții, l. tonale. Clase nominale marcate prin perechi de afixe, unul pentru sg. și altul pentru pl. Ființele omenești, indiferent de sex, formează o singură clasă, lichidele alta. Toate denumirile de pomi alcătuiesc o singură clasă, în care găsim însă și alte substantive. Pentru alte clase e greu de descoperit un criteriu semantic. Cîteva l. (ewe*, maninka*, buraka-gbanziri* și multe l. mande*) au pierdut acest sistem de clasificare. Verbul este invariabil, cu excepția unor modificări tonale. Timpurile și modurile sînt exprimate prin tonuri sau cu ajutorul auxiliarelor. Unele l., mai ales cele din gr. atlantic occidental, gur și Benue-Congo au sisteme dezvoltate de derivare a verbelor.

1412 **NIGERO-SENEGALEZ**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), ce ocupă un teritoriu întins. 36 l., în LL 18. Cele mai importante: dan, dogon, kpelle, loma, mende, songhai, susu-yalunka, vai.

Cuvintele au terminație vocalică. Unele l. au sunete specifice (labiovelara g^b , r uvular). Nu există tonuri.

L. din acest gr. au numai urme de clasă nominală. Substantivul se deosebește de verb prin topică, printr-o desinență specială adăugată substantivului (după cum la verbe se adaugă afixe de conjugare) sau prin nazalizarea consoanei inițiale. Aspectele verbale sînt marcate prin prefixe și, mai rar, prin sufixe speciale. Complementul precedă, în general, verbul. Pl. substantivelor se formează cu sufix adăugat la sg.

1413 **NIHALI** (KALTO, NAHĀLĪ), l. izolată. India (Madhya Pradesh); sub 750–1 200 verb. multilingvi. Puțin cunoscută — l. mai mult sau mai puțin secretă a răufăcătorilor. A fost inclusă printre l. dravidiene* sau munda* sau considerată d. al l. kurku*. S-a demonstrat că nu este o l. munda, dar ar putea forma împreună cu acestea ram. de V., *munda-nihali*, a fam. austro-asiatice*. După unii autori ar fi conservat cadrul gramatical munda, dar vocabularul ar fi aproape în întregime dravidian. O statistică efectuată pe 503 cuvinte N. a dat însă următoarele rezultate: 36% din kurku, 4% dintr-un strat munda mai vechi, 9% de origine dravidiană, 24% fără corespondent în India, restul de 27% cu probabil caracter indic*. S-a afirmat și că ar fi o l. creolă, poate cu substrat ne-austro-asiatic. În fonologie din punct de vedere tipologic nu este o l. munda, dar din punct de vedere areal este sigur o l. indiană. Nu are consoane *checked*, caracteristice l. munda și în general austro-asiatice. Nici morfologia verbală sau derivarea nu seamănă cu nici o l. munda sau proto-l. Numeroase morfeme și construcții din kurku. Sintaxa și morfologia verbală abundă în elemente indo-europene*. Proporție foarte mare de împrumuturi — mai mare chiar decît în albaneză*, foarte asemănătoare celei din d. țigănești* din S.U.A. și Europa occidentală.

1414 **NI**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. Papua-Noua Guinee; 6 000 verb. (1960).

1415 **olunyaNIKOLE** (LUNYANKOLE, olunyaNKORE, NYANKORE, (o)runyaNKORE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Uganda; 388 000–773 000 verb. (surse diferite),

D. *horo-horo, iru, oruTagwenda*.

1416 **ikiNILAMBA** (ILAMBA, IRAMBA, NILYAMBA, ikiNIRAMBA), l. din fam nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Tanzania; 170 000–171 000 verb. (surse diferite).

1417 **NILO-ABISINIAN**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 20 l., în LL 10. Cele mai importante: dinka, nuer.

Tonuri cu valoare lexicală și morfologică (disting sg. de pl. și forma pasivă de cea activă). Urme evidente de clase nominale, pentru care se folosesc fie prefixe, fie pronume. Substantivul se distinge de verb prin menținerea unor prefixe nominale sau prin desinențe speciale; de multe ori, distincția se bazează însă numai pe topică. Pl. substantivelor se indică prin diverse procedee, întrebuințate izolat sau combinate: eliminarea sau modificarea desinenței de sg. sau adăugarea unei desinențe speciale, modificarea cantității, a naturii sau a tonului vocalei din radical, modificarea ultimei consoane din radical (sonora devine surdă), schimbarea sau adăugarea unui prefix de clasă.

1418 NILO-CHARIAN (CHARI-NIL), cel mai important gr. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat de unii și fam. aparte, numită *macro-sudanică*. Ocupă *Africa de Est* și valea superioară a Nilului. Se subdivide în gr. *sudanic central*, *sudanic estic*, berta* și kunama*. 121 l., în LL 95. Cele mai importante: maasai și nubiana.

Sint l. tonale. Substantivele au forme de pl. complexe. Unele l. din subgr. *estic* au gen gramatical și un sistem complex de derivare a verbelor.

1419 NILO-CIADIAN, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), ce ocupă un teritoriu vast. 35 l., în LL 24. Cele mai importante: fur, kanuri, tubu.

Urme slabe de clase nominale, pentru care se folosesc prefixe sau pronume. Substantivele se deosebesc de verbe printr-o desinență specială. Sistemul de conjugare este unitar. Pl. substantivelor se indică printr-un sufix adăugat la desinența de sg. sau prin suprimarea acesteia.

1420 NILO-CONGOLEZ, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC), care ocupă un teritoriu relativ restrâns. 20 l., în LL 8. Cea mai importantă: lendu.

Toate cuvintele se termină în vocală. Sistemul claselor nominale este marcat prin prefixe de clasă. Distincția între substantiv și verb se realizează cu ajutorul prefixelor nominale și prin topică. Pl. substantivelor se marchează prin schimbarea prefixului de clasă. Spre deosebire de toate grupurile învecinate, atributul substantival precedă substantivul.

1421 NILO-ECUATORIAL, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 24 l., în LL 9. Cele mai importante: bari, iraqw, maasai, nandi.

Tonuri folosite pentru a preciza rolul unui cuvânt atunci când locul în frază nu îl indică satisfăcător. Clase nominale net distincte. În fiecare l. există 2 clase principale: una care cuprinde numele de ființe masculine, augmentativele, numele pământului și al lunii, numele de colectivități umane (meserii, triburi)

și diverse alte substantive, și alta incluzând numele de ființe feminine, diminutivele, numele cerului și al soarelui și alte substantive. Fiecare clasă este caracterizată gramatical printr-un prefix de clasă numit impropriu articol, printr-un pronume de clasă analog prefixului, întrebuințat înaintea atributului unui substantiv, printr-un „relativ“ de clasă pus înaintea adjectivului pentru a marca acordul în clasă cu substantivul, printr-o serie specială de determinative. Pl. substantivelor se indică prin modificarea prefixului de clasă și a desinenței.

1422 NILO-SAHARIANĂ, fam. de l. din *Africa* (CTL), care ocupă centrul Africii, la S de fam. afro-asiatică*. 143 l., în LL 111. Împărțită în mai multe gr.: songhai*, saharian de est*, maban*, fur*, nilo-charian*, koman*. Gr. nilo-charian și saharian de est sint considerate de unii africaniști ca fam. aparte.

1423 NIMBORAN, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 000 verb.

Trăsături comune cu sentani*. Sufixele predomină asupra prefixelor. Persoana și numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe. Dual limitat la mărcile de persoană legate. Absența genului și claselor. Obiectul marcat la verb printr-un afix adăugat radicalului verbal, care suferă și schimbări morfonomice profunde. Neegația la verbe indicată printr-un prefix. Formele verbale negative nu se conjugă și nu primesc mărci ale obiectului. Verbe mediale, cu forme diferite pentru a marca identitatea și non-~ subiectelor.

În plus în N. distincție formală în indicarea obiectului masc. și fem. la verb și a sexului subiectului de pers. 3 sg.; forme verbale care indică poziția relativă în care se realizează acțiunea (jos, sus, acolo etc..)

1424 NIMI, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 400 verb.

1425 NINGGIRUM (NINGERUM), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 3 500 verb. D.: *kaziva*, *ninggirum*.

1426 NINZAM, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 4 500—10 000 verb. (surse diferite).

1427 NIUEANĂ (FEKAI, NIUE), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Niue* (ins. Niue = Savage), *Noua Zeelandă*; 4 142 verb. (1973).

5 vocale cu perechi lungi, 11 (12) consoane. Accentul pe penultima silabă. Trăsături morfologice considerate inovații comune numai cu tongana* și uveana de est*. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

1428 NJAI (JEN, KOBOCHI, NJEL, NJE-NY, NZANGI, ZANI, ZANY), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadiană* (MC). *Nigeria*, *Camerun*; 10 000—14 000 verb. (surse diferite).

1429 **NKOM** (BAMEKON, (B)IKOM, E-KOM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 15 000—17 000 verb. (surse diferite).

1430 **shINKOYA** (NKOYA, SHIKALU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 19 000 verb.

1431 **NOGAI**, l. din fam. altaică*, ram. turcică*. *U.R.S.S. (Caucaz)*; 40 000—47 000 verb. (surse diferite).

8 (9) vocale, 17 (21) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

3 d. de bază: *nogai*, *ak-nogai* (*weißnogaisch*), *karanogai* (*schwarz-nogaisch*). L. literară, scrisă — după 1917; actualmente presă, manuale, literatură.

Din 1938 alfabet bazat pe cel rus*.

1432 **NOMANE**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 3 680 verb. (1960).

D.: *kiari* — sau l. separată, *nomane*. După altă părere ar forma împreună cu *gahuku** l. *dene*, cu d. *gai*, *mami-duma*, *siati*.

1433 **NOOTKA**, l. amerindiană din fam. *wakashan**. *Canada* (Columbia britanică); 1 800 verb.

47 foneme (10 vocale, 5 lungi). Consoane laringale asemănătoare cu cele din arabă*. O serie de forme lingvistice anormale. Astfel, pentru a indica anumite caracteristici fizice ale persoanei căreia i se vorbește sau despre care se vorbește nu se folosesc procedee lexicale, ci se recurge la elemente morfologice (sufixe speciale) sau fonetice (schimbarea consoanei sau vocalei sau introducerea în corpul cuvântului a unor elemente lipsite de semnificație). Clasele de indivizi semnalate prin aceste procedee sint copiii, adulții de talie mai mică decât media, indivizii foarte grași sau înalți, cocoșarii, cei ce au un defect la ochi. De ex.: *-is*, sufix pentru copii, se plasează înaintea celorlalte sufixe (adăugat la *qwistic'* „fă asta” dă naștere la *qwisticic'* „fă asta, copile”), *-aq'* sufix pentru om gras. Pentru oamenii foarte mici, pe lângă sufixul diminutival *-is* se folosește și palatalizarea fricativelor (din radical și din sufix: *hnt'ciL'we'in'* devine *hnt'šil'is-we'in'* „unicul om (mic) se spune că vine”). Aceleași forme palatalizate și pentru păsări mici. Sufixe speciale pentru a preciza că anumite acțiuni au loc pe plajă, pe stînci sau în mare, ca și în kwakiutl*. Întrebuințează, la fel ca și kwakiutl, *salish** și *tshimshian**, serii distincte de numerale după clasele de obiecte. Termeni pentru a diferenția numeroase specii de animale marine vertebrate sau nu, deși resursele alimentare ale indienilor N. provin din vînătoare și agricultură.

D.: *kyoquot*, *tsishaath*, *ucuelet*.

Elemente N. folosite în chinook*. În engleză*: *camas* „bulb comestibil”.

1434 **NORA** (NORRA, NÓZÁ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); peste 3 000 verb.

D.: *byabe*, *kizolo*, *lama*, *nora*.

1435 **NORVEGIANĂ** (NORSK, NORVÉGIEN, NORWEGIAN), l. indo-europeană* din fam. germanică*, gr. scandinav* (d. de V — apropiate de subgr. de V. — islandeză*, faroeză* —, cele de E — de subgr. de E — daneză* și suedeză*). *Norvegia*, *S.U.A.*; 4,3 mil. verb. ca l. maternă plus 10 000 ca l. secundă (avînd laponă* ca l. maternă). L. oficială în *Norvegia* — unica l. cu 2 forme oficiale cu drepturi egale: *bokmål* și *nynorsk*. După unii d. al unei l. scandinave *continentale* împreună cu daneza și suedeza, cu care e în bună măsură reciproc inteligibilă.

În N. *standard de E* 10 vocale (9 cu perechi lungi), 20 (21) consoane, 2 semiconsoane. Accent muzical, ca și suedeza și daneza de N (mai puternic descentralizat decât suedeza) — 2 tonuri: înalt (accent) în cuvinte mono- și polisilabice — diferit de cel din germană* și suedeză, și jos (accent-descendent-ascendent) (corespunzător aproximativ accentului suedez fără ultima inflexiune descendentă); variante accentuale frecvente. Trăsături comune cu l. scandinave. Articol dublu cînd substantivul e precedat de adjectiv, ca în suedeză. Declinare simplificată: o singură formă pentru sg. și una pentru pl., o singură formă de genitiv în *-s*. Diateza pasivă în *-s*. Simplificarea flexiunii verbale în limba vorbită: aceeași formă pentru toate persoanele și ambele genuri. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d. diferențiate încă din cele mai vechi texte: *de V* (asemănări în fonetică și lexic cu faroeza) și *de E*.

În sec. 13 ia naștere o formă cultivată oficială (*drontheimisch-bergen*) bazată pe d. de V (*drontheimisch* și d. din *Westland*), folosită ca l. de cancelarie; această l. literară arhaică devine în sec. 14 ruptă de l. uzuală, căreia (spre deosebire de suedeză) nu reușește să i se adapteze, iar în sec. 15 iese din uz. În sec. 14 se dezvoltă și o l. *standard populară*, apropiată de d. de E. Ca l. literară se folosește din motive politice (uniune personală Danemarca-Norvegia 1536—1814) din sec. 15 daneza, care devine din 1500 singura l. oficială. Varianta l. literare daneze oficiale folosită în mediul urban este adaptată deprinderilor articulatorii ale norvegienilor și îmbogățită cu elemente N., ceea ce conduce la conturarea unei l. literare de sine stătătoare *dan (ex) o-norvegiene*, numită *riksmål*

(*riksmaal* „l. de stat”), și considerată l. mixtă, cu structura gramaticală în parte daneză, în parte N.; este l. în care a scris Ibsen; după despărțirea de Danemarca aceasta devine l. standard oficială în Norvegia. N. „pură”, vorbită de populația rurală—numită *landsmål* (*landsmaal*) „l. țării”; l. rurală mai apropiată în unele privințe de suedeză decât *riksmål*, nu a fost folosită în scris pînă prin 1830; promovată de la mijlocul sec. 19 ca l. populară generală, în special grație activității lui Ivar Aasen (după unii creație artificială bazată pe d. de V — arhaice). În 1892 ambele varietăți sint recunoscute oficial ca l. literare și de învățămînt, egale în drepturi. Îmbogățite din a 2-a jumătate a sec. 19 cu elemente dialectale și creații noi. Deosebiri fonetice și în structura gramaticală (*landsmål* a păstrat cele 3 genuri: *ein mann* „un bărbat”, *ei gate* „o străduță” (germ. *eine Gasse*), *eit hus* „o casă” (germ. *ein Haus*). Din 1929 *riksmål* este denumită *bokmål* (cca 2,5 mil. verb.), iar *landsmål*—*nyorsk* (a) (neo-N.) (cca 1 mil. verb.). Cea dintîi este răspîndită în SE—Ostland, Oslo, Bergen și alte orașe, cea de a 2-a în Westland și centru, în special în zonele rurale; ar avea varietăți standard urbane și d. rurale: *de E*, *de N*, *de V*, *trønder*; în regres: în 1968 l. principală pentru numai 18% din elevi. Încercări de unificare fără succes (de ex. în 1939 se propusese crearea unei l. standard comune numite *samnorsk* „N. comună”), la care pare să se fi renunțat. Ambele forme — folosite de radiodifuziune, în actele oficiale; legile dezbătute și publicate în oricare din ele; în școli se predă în forma predominantă local, dar se învață și cealaltă.

Vechea N. derivă din *vechea nordică occidentală*, ca și *vechea islandeză* și *faroeza*. Cele mai vechi atestări: 600 inscripții din sec. 8—11 în alfabetul *runic nou* (încă din primele apar trăsături tipice pentru *vechea N.*, cum ar fi sincopă, asimilări consonantice ș.a. Texte juridice, religioase, istorice, traduceri de romane cavaleresti, cintece și poezia scaldilor (mai puțin importante decât în Islanda), prelucrări de motive din *Sagas* islandeze; de la mijlocul sec. 13 datează *Konungs skuggsiá* („Königsspiel”), unul din cele mai importante monumente ale vechii l. literare N. De la începutul sec. 13 și documente. Istoria N. cuprinde 2 perioade: *veche* (sec. 8—1525) și *modernă* (după 1525), după alte păreri 3: *clasică* (1150—1350), *medie* (1350—1530) și *modernă* (după 1530). După 1350 în dezvoltarea l. N. uzuale, populare, se produc profunde inovații (comune cu daneza și suedeză): pierderea vechiului sistem flexionar, îngrădiri în domeniul topicii (care fusese liberă în l. mai veche). Lexicul de bază al l. N. cuprinde elemente nordice tipice, care au aproape fără excepție paralele în celelalte

l. nordice. Influență suedeză din a 2-a jumătate a sec. 14 și daneză de la jumătatea sec. 15 — în secolele următoare modifică profund componența vocabularului în l. păturilor orășenești, dar nu afectează l. uzuală în mediul rural.

Alfabetul *runic nou* a rămas în evul mediu scrierea uzuală cea mai răspîndită (însemnări în scopuri practice pe obiecte din lemn). Alfabetul latin* utilizat din sec. 11. Reforme ortografice în 1907, 1917, 1938. Ortografie parțial etimologică (multe litere care nu se pronunță). Litere adiționale: *ae*, *ø* (ca în daneză; în suedeză le corespund *ä* și *ö*) și *đ* (comună celor trei l.).

Cuvinte N. în alte l. — unele au ajuns și în română* (prin intermediul l. franceze): *fiord*, *iolă*, *seki*, *stalom*.

1436 NOTU (EWAGE), l. papua* din *stock binandere**. *Papua-Noua Guinee*; 10 000 verb.

1437 NOUA GUINEE DE CENTRU-SUD (CENTRAL AND SOUTH NEW GUINEA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*, include și fostul *phylum papua de nord*. *Papua-Noua Guinee*, *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 230 000 verb.

Numărul total de l. neprecizat, în LL 34 l.: 2 *stock*-uri (marind, suki-gogodala), 4 fam. (bedamini, kiwai, ok, oriomo) și 9 l. neclasificate (agöb, asmat, awin de vest, kamoro, kimaghama, oksapmin, pare, riantana, yey).

Diversitate considerabilă a caracteristicilor tipologice și structurale ale acestui mare *phylum*, totuși concordante într-un număr limitat de trăsături, cel puțin în anumite zone. Trăsături suprasegmentale cu rol fonologic, adesea destul de complexe, în majoritatea l. În unele l. tonuri cu valoare semantică (oksapmin*). Sufixele predomină asupra prefixelor în cele mai multe l. Persoana și/sau numărul subiectului indicate la verbe în majoritatea l., în general prin sufixe sau combinații de prefixe și sufixe. În multe l. obiectul este indicat la verb — în unele numai prin afixe, în altele și prin modificări ale bazei verbale pentru a exprima numărul sau cel puțin singularitatea sau non-obiectului (fam. oriomo*). Multe l. disting numai sg. și pl. la mărcile de persoană, altele au și dual sau urme de dual. Dintr-o serie de l. lipsesc în mod cert sisteme dezvoltate de verbe mediale; în alte l. verbe mediale puțin dezvoltate. Majoritatea l. nu au gen și clase. Neagația la verbe exprimată mai frecvent prin prefixe sau elemente prepuse decât prin sufixe sau prin combinarea ambelor. Interogația se exprimă fie prin afixe verbale, fie printr-o marcă așezată după verb. L. din ins. Frederik-Hendrik (kimaghama*, riantana*) diferă de celelalte l. din *phylum* prin absența aproape totală a morfologiei cuvîntului.

1438 NOUA GUINEE DE EST (EAST NEW GUINEA HIGHLANDS), gr. de l. papua* cu rang de *stock*. Papua-Noua Guinee (platourile înalte); 766 000 verb. (1960) + o creștere de cca 20% pînă în 1968. Gr. de l. papua cu cel mai mare număr de verb. Cca 57 l., în LL 37. Enga* — l. papua cu cel mai mare număr de verb.

În majoritate l. destul de asemănătoare tipologic și care concordă considerabil în anumite trăsături structurale atît ca formă cit și ca funcție. Trăsături comune aproape tuturor l.: sisteme suprasegmentale complicate; tonurile pot fi interpretate ca avînd rol fonologic iar accentul ca nefonologic (condiționat și predictibil în funcție de ele), ca în chimbu* (d. *golin*), fore*, gadsup*, kewa*, sau invers. În unele l. apare o serie suplimentară de occlusive prenazalizate pe lingă cele surde (asaro*, enga*, karam*, siane*, waffa) sau pe lingă cele surde și sonore (tairora*, yagari). Absența genului și claselor. Preponderența foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana și de obicei și numărul subiectului indicate la verb, totdeauna prin sufixe (sufixe care să indice concomitent cele 2 categorii sînt rare). Dual la mărcile de persoană. În general forme speciale de pronume posesive distincte de cele personale. Verbe mediale; unele dacă nu toate verbele mediale dintr-o l. au 2 serii diferite de forme desemnînd identitatea și non-~ subiectelor verbelor mediale și finale; verbele mediale cu marcă de non-identitate a subiectelor suferă schimbări în persoană și număr. Nu există distincție între pers. 2 și 3 a subiectului nonsingular la verbele finale și adesea nici la cele mediale. Sufix interogativ la verbe. Neagația se indică la verbe printr-un prefix, rar un sufix.

1439 NOUA GUINEE DE SUD-EST (SOUTH EAST NEW GUINEA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. Papua-Noua Guinee; cel puțin 117 500 verb.

Cuprinde l. daga*, 2 *stock*-uri (binandere*, koiari-manubara-yareba*) și fam. goilala* — în total 25 l.

Reprezintă 3 tipuri distincte, dar au și o serie de trăsături comune: preponderență foarte netă a sufixelor asupra prefixelor; cel puțin o marcă indicînd persoana sau numărul subiectului la verb, totdeauna sub formă de sufix; marca neagației de obicei prefixată sau prepusă; verbe mediale care marchează identitatea sau non-~ subiectelor „propozițiilor” succesive.

1440 NOUA GUINEE DE VEST (KAPAU-KU-BALIEEM, WEST NEW GUINEA HIGHLANDS), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. Indonezia (V ins. Noua Guinee — platourile înalte); 250 000 verb.

11 l., în LL 5: dani, uhunduni și cele 3 l. din fam. Wissel-Kemandoga*.

Preponderență foarte netă a sufixelor asupra prefixelor. Persoana și numărul subiectului indicate la verb prin sufixe. Obiectul exprimat la verb prin prefixe. Nu au gen și clase (afară de moni*). Verbe mediale. Distincție între formele de imperativ imediat și ulterior.

1441 chINSENGA (SENGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; Zambia; 45 000 verb.

1442 NSO ((BA)NSAW, BANSO, LAM(N)-SO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Camerun; 10 000—40 000 verb. (surse diferite).

1443 NSUNGLI (LIMBUM, LLIMBUNI, NDZUNGHI, NDZUNGLE, NJUNGENE, NSUNGALI, NSUNGNJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Camerun; 15 000 verb.

1444 loNTOMBA (luNTUMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Zair; 40 000—50 000 verb. (surse diferite).

D.: imona, mpongo, nkole.

1445 NUBLANĂ, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). Sudan, Egipt; 750 000—1 mil. verb. Verb. sînt o populație foarte amestecată cu arabi.

3 tipuri de cantitate vocalică avînd valoare fonologică (vocale lungi, normale și semilungi). 2 tonuri (înalt, jos). Există numai articol nedefinit (*wer* „un”, pl. *weri*; *weku* „unor”). În absența articolului nedefinit, substantivul se consideră determinat.

D.: N. kordofaniană (*dair' dilling, gulfan, garko, kadero, kundugr*), N. nilotică (*mahas-fadidja, kenuzi-don-gola*); după unii și *birked* și *midob**.

Singura l. negroafricană cu texte vechi descifrate. Scrise cu caractere copte*, adaptate la specificul N., aceste texte sînt inscripții și fragmente literare diverse care urcă în timp pînă în sec. 8—9. Scrierea actuală are caractere apropiate de alfabetul arab* și în același timp și de cele semitice.

1446 NUER (NOUÉR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). Sudan (SE); 260 000—500 000 verb. (surse diferite).

32 vocale (8 scurte, 7 lungi, 10 „murmurate” scurte și 8 lungi), 17 consoane, 4 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, mediu, jos): *güre jê* „el îl urmează”, *güre jê* „el îl țese”. Morfologie complexă. Substantivul „limbă” are următoarele forme de sg.: *lêp* (nom.), *lêab* (gen.), *lêb* (loc.) și de pl. *lûf* (nom.), *lufnii* (gen., loc.). Un verb ca „a bea” *ma:t* are forme de aplicativ (*mâdê* „el bea ceva”) și de cauzativ (*mă'ăthê* „el face să bea”). Monosilabism predominant, care este secundar din punct de

vedere istoric (exact ca în cazul chinezei* și englezei*). Flexiune internă: unele alternanțe vocale se explică prin anticiparea unor afixe; pronumele personale sufixate produc modificări ale rădăcinii; alternanțe consonantice pentru exprimarea direcționalului „spre” și „de la” (*còòθé* „el intră de la”, *éúumè* „el intră spre”). Pronume personal pers. 1 pl. exclusiv (*ko* „noi și nu voi”) și inclusiv (*ne* „noi și voi”). Ideea de reflexiv redată prin substantivul *ro* „corp” și pronumele personal al subiectului *ce ro nah* „a omorât corpul său = s-a sinucis”. Complementul precedă verbul.

Alfabetul „Africa” plus 4 caractere fonetice (1928).

1447 **NUMANGGANG**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 200 verb.

1448 **NUMFOR** (MAFO(O)R, MEFOOR, NOE(M)FOOR, NOEFUOR, NUFOR, NU(M)FOOR), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Numfoor); 40 000 verb. împreună cu *biak**; 50% alfabetizați atît în l. maternă, cît și în l. indoneziană*.

D.: *kamer, mapia(n), mios num, mios wa'ar, mñoarfufu, rumberpon, vogelkop*.

1449 **NUNG¹** I. (ANOONG, ANUNG, FUCH'YE, KUHPANG, KWING(-)SANG, KWINPANG, LU(TZE), NU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-nagachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 10 000 verb.

D.: *cholo, gwaza, miko, nung*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-nagachin* sau gyarung-mishmi*. *Birmania* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan); peste 13 000 verb. 2 l., ambele în LL: nora, nung¹ I.

1450 **NUNG²** (NONG, NUN, NÜNG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *R. S. Vietnam* (N), *R. P. Chineză* (prov. Yunnan = Yün-nan); 170 000 verb. numai în R. S. Vietnam. După unele păreri d. al l. *chuang* împreună cu *sha**.

9 vocale scurte, 3 lungi, 19 consoane (oclusive aspirate surde, ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). 6 tonuri: mijlociu uniform, jos uniform, glotalizat, înalt ascendent, înalt ascendent glotalizat, jos ascendent, jos descendent. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *nung, lei ping, lungchow*.

1451 **NUNKU** (MADA, YIDDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 23 000 verb.

1452 **NUNUMA** (NIBULU, NUNA, NURUMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lela*, fie l. inrudită (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superoară*; 43 000 verb.

1453 **NUPE** (ANUPE, BASSA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria* (N); 325 000 – 750 000 verb. (surse diferite). Folosită în administrație și școală pînă în 1960. În prezent în emisiuni radiofonice.

8 vocale (3 nazale), 20 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri: înalt, mediu, jos, ascendent, descendent. Genul natural al animalelor este indicat prin calificative: *yegi bagi* „frate”, *yeye ñizagi* „soră” (*ñizagi* „femeie”); *bise eba* „cocos”, *bise yivo* „găină” (*yivo* „femelă”). Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *bassa-nge (ibara), dibo, ebe, kupa*.

Texte în caractere arabe*. Folosește și alfabetul „Africa”.

1454 **NUR**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 800 verb.

1455 **NÜRISTĀNĪ** (KĀFIR(I)), gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*. Coordonat cu gr. indic* și iranian* (considerat în trecut subordonat gr. iranian sau subgr. al gr. dardic*). *Afganistan, Pakistan*. 6 l., în LL 1: kati*.

1456 **ikinyakyusa** (MOMBE, NGONDE, (N)KONDE, NYAKUSA, ikinyikyussa, SOCHILE, SOKILE, SOKILI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Zambia*; 250 000 verb.

1457 **liNyali** (HOKO, HOKU, NYARI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 12 000 verb.

D.: *liBombi, liVanuma*.

1458 **ekiNyambo** (kaRAGWE, uruRAGWE, ruNYAMBO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 4 000 verb.

1459 **chiNyanja** (CHINYANJA, NYANJA-CHEWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Malawi, Mozambic, Zambia, Zimbabwe*; 1 mil. verb. Principala l. în Malawi (mai ales sub forma d. *chiChewa*). Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

D.: *chiChewa (cewa, cheva, sheva)*.

1460 **NYAMWEZI** (NAMWEZI, kiNYAMWESI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu *kiSukuma** într-o unitate considerată l. *Tanzania*; 400 000 – 1 mil. verb. (surse diferite). Folosită în școală.

D.: *konongo, mweri (ki-namweri), nyanembe, takama (garaganza)*.

1461 **luNyaneke** (NHANCA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola*; 40 000 verb.

D.: *humbe, mwila*.

1462 **NYANG** (BANYANGI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 10 000 – 14 000 verb. (surse diferite).

D.: *kiTwi*.

1463 **INYANGA-LI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 25 000 verb.

1464 **NYANGBO** (**BAGBO**, **BATRUGBU**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Ghana, Togo*; 2 000—3 290 verb. (surse diferite).

1465 **NYENEGE** (**BOUAMOU**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Volta Superioară*; 50 000 verb.

1466 **NYENGO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. ?; 5 000 verb.

1467 **ishiNYIHA** (**NYIKA**, **NYIXA**), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care formează după unii cercetători împreună cu **ichiLambya*** o unitate considerată l. *Tanzania, Zambia*; 59 000 verb.

1468 **kiNYIKA** (**NIKA**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 39 000 verb.

1469 **NYIMA(NG)**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 26 000—37 000 verb.

1470 **kiNYINDU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 25 000 verb.

D.: *ekiRhinyirhinyi*.

1471 **NYŌŌ** (**NYOKON**), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. **banen(d)***, fie l. înrudită. *Camerun*; 3 000—4 000 verb.

1472 **oluNYORE** (**LUNYOLE**, **LUNYORE**, **oluNYOLE**, **NYOLLE**, **NYORE**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 134 000 verb.

1473 **NYORO-TORO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 343 000 verb.

D.: *oruNyoro, oruToro*.

1474 **oluNYULE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. ?; 57 000 verb.

1475 **NZAKARA** (**ANSAKARA**, (**N'**)**SAKARA**, **ZAKARA**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană, R. P. Congo*; 3 000 verb.

1476 **NZEBI** (**NDJABI**, **NJEVI**, **baNZALI**), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 40 000 verb.

1477 OCCITANĂ (LANGUE D'OC, PROVANSALĂ, PROVENSALĂ, SÜDFRANZÖSISCH), l. indo-europeană* din fam. l. romanică*, gr. galo-romanic. Franța (S), Italia (văile Alpiilor), Spania (Val d'Aran); 7 mil.—12 mil. verb. (surse diferite) — nici un monolingv. Denumită de Dante *lingua d'oc* după adverbul de afirmație „da”; numele *provensală* după d. din Provence.

L. romanică în general mai conservatoare în fonetică (păstrarea vocalelor finale, în special a lui -a final aton, pronunțat în unele graiuri -o: lat. *catena* > *cadena* [kadenno] (față de fr. *chaine*), de unde frecvența cuvintelor paroxitone și ritmul specific al O.; conservarea vocalelor pretonice: *petita* [petito] (fr. *petite* [ptit]); păstrarea vocalelor lat. *ē, ô < ē, ô; ě, ō* nediftongate: lat. *tres* > *tres* (fr. *trois*), *flore* > *flor* [flur] (fr. *fleur*); păstrarea ca atare a secvențelor vocală orală + consoană nazală, care nu devine vocală nazală, ceea ce contribuie la „accentul” meridional specific) și în morfologie (păstrarea flexiunii verbale, astfel încât nu este necesară exprimarea pronumelui subiect: *canti, cantas, canta* (fr. *je chante, tu chantes, il chante*, toate pronunțate [jãt]) etc.). Asemănări cu catalana* și inovații proprii (dezvoltarea unor perifraze verbale cu valori aspectuale). Deosebiri lexicale față de franceză* (elemente *preromance — mediteraneene, iberice, pirineice*; păstrarea „corpului” fonetic al cuvintelor; raritatea omonimiei).

3 mari gr. de d.: de N (d. *limousin, auvergnat, alpin (dauphinois)*), de S (d. *languedocien, provençal*) și *gascon* (puternic individualizat, apropiat de l. *ibero-romance* (în special de d. *aragonez* al l. spaniele*) și considerat uneori l. separată). Nici un d. nu s-a impus definitiv ca l. literară (în perioada trubadurilor s-a realizat o *koiné*; în epoca felibrilor a prevalat d. *provensal*, iar în prezent se încearcă generalizarea celui *languedocien*, cel mai puțin divergent). În Franța statut de „l. etnică” tolerată în învățământ, publicații locale ș.a. Gradul de cunoaștere și folosire a O. este foarte diferit de la verb. la verb. (toți bilingvi, vorbind și franceza; în orașe și zone industrializate O. a dispărut aproape complet, în zonele izolate e mai bine păstrată).

Bipartiția lingvistică a Franței a fost explicată prin substrat (raritatea elementelor ga-

lice* și prezența celor vechi grecești* în S), prin caracterul romanizării (mai puternică și mai „savantă” în S) sau prin adstrat (raritatea elementelor germanice* în S). Specificitatea d. *gascon* s-ar explica prin elemente *iberice, pirineice* și *basce**.

Occitanisme în documentele latine* din sec. 10. Cel mai vechi text integral în O. este un text juridic din 1102, iar primul text literar — refrenul dintr-o *alba* bilingvă din sec. 11 sau chiar 10; poemul epic *Boecis* datează din anul 1000, iar *Cançon de Santa-Fe d'Agen* de la mijlocul sec. 11. Sec. 11-13 — înflorire a creației trubadurilor, care stă la baza poeziei lirice europene; O. a fost l. a creației lirice nu numai în S, ci și în N Franței, Italia (inclusiv Sicilia), Spania (în special Catalonia). Decadență treptată (cu unele momente de renaștere) a O. scrise, prin înlocuire progresivă cu franceza ca l. oficială, în special după 1539. Activitatea literară a continuat sporadic în unele d. La începutul sec. 19 redescoperirea, în spiritul romantismului, a poeziei trubadurilor duce la luarea în considerație a vechii O. de către lingvistica romanică la începuturile ei științifice. În a 2-a jumătate a sec. 19 — mișcarea literară a felibrilor, prezidați de poetul Frédéric Mistral, de a căror activitate se leagă încoronarea lui V. Alecsandri ca poet al „ginții latine”.

Alfabet latin; încercări de unificare a ortografiei în special în cadrul „reformei lingvistice occitane” de orientare predominant languedociană, în opoziție cu tradiția mistică.

Elemente franceze în O., dar și influență lexicală O. asupra francezei și mai puțin a catalanei, spaniclei, italienei.

1478 OCEANICĂ (AUSTRONEZIANĂ DE EST), ram. de E a fam. austroneziene*. *Oceania* (ins. din Oc. Pacific); 1 mil. verb.

Cca 300 l. Cuprinde l. melaneziene* (cele mai numeroase — cca 250), *microneziane** (afară de *chamorro** și *palauană**) și *polineziene**. L. O. cu cel mai mare număr de verb.: *fijiana**, *samoana**.

Mai inovatoare în fonologie și morfologie decât ram. indoneziană*. Stiluri onorifice dezvoltate.

1479 OIRAT (MONGOLĂ DE VEST, OIROT, OJROT, OYROT), l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. R. P. *Mongolă* (V), U.R.S.S. (R.S.S. Kirghiză), R. P. *Chineză*; 235 000 verb.

Prin **O**. se înțeleg adesea 2 l. — **O**. propriu-zisă și kalmika*.

Deosebiri față de mongolă* în fonetică (vocalele *o*, *ü* sînt mai anterioare; mong. *x* îi corespunde în **O**. *k*, ca în vechea mongolă: *xereg/kerek* „ocazie”), structura gramaticală (are sufix de persoană la verb: *bi orna:v* „eu intru”, *tfi ornoels* „tu intri” ș.a.m.d.) și vocabular.

D.: *bait*, *buzawa* (*derbet de pe Don*), *dambi-elet*, *derbet din Kodbo*, *dzakhačin*, *kalmik* — sau l. distinctă, *mingat*, *oirat din Kodbo*, *olud din valea Ili*, *torgut din Altai*, *torgut de pe Kokonor*, *torgut din Orenburg*, *uriangkhai din Altai* (*derbet și torgut* — d. ale l. kalmice).

Scrisă în China cu alfabetul creat în 1646 de călugărul Saja Pandit pe baza scrierii vechi mongole; în U.R.S.S. din 1930 cu alfabetul latin* și apoi rus*, cu 6 litere suplimentare. În R. P. Mongolă ca l. literară scrisă este folosită mongola.

1480 **OJIBWA(Y)** (ALGIC, BAWICHTI-GOUTEK, CHIPPAWA(Y), CHIPOUAI, CHIPPEWA, OBJIBWA, OBJIBWE, OBJEBOA, OCHEPWA, OCHIPPEWAY, ODJIBWAY, ODSCHIBWA, OJEBWA, OJIBBEWA(Y), OJIBWA, OJIBUA, OJIBUE, OJIBWAUK, OJIPUE, OTCHILPWE, PILLAGER), l. amerindiană din fam. algonkină*. S.U.A. (Dakota de N, Minnesota, Michigan, Montana, Wisconsin), Canada (Manitoba, Ontario, Québec, Saskatchewan); 40 000—50 000 verb.

11 vocale (3 scurte, 4 lungi, 4 nazale lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

D.: *algonquin(e)* (*algonkin(e)*, *algonkinska*, *algonquian*), *ottawa* (*odahwah*, *ottawawaw*, *ottawa*, *outaouk*, *tawa*), *saiteaux* (*saulteurs*).

În sec. 19 în reg. Marilor Lacuri s-a folosit un i. de tranzit între francezi și indieni pe baza **O**.

1481 **OK**, fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. Papua-Noua Guinee, Indonezia (V ins. Noua Guinee); 52 000 verb. Denumită după cuvîntul care înseamnă „apă” în *kati* și *telefot**.

17 l., în LL 11 (12): *bimin*, *iwur*, *kati* de nord, *kati* de sud, *mianmin*, *ngalum*, *ninggim*, *sibil*, *telefot*, *tifal*, *yonggom*, după unele păreri și *awin* de vest.

Tonuri (de ex. în *telefot*) cu funcție semantică. Sistem dezvoltat de verbe mediale. Gen și clase. Identitatea formelor verbale de pers. 2 și 3 la non-sg. Forme verbale care exprimă ideea de „acțiune în favoarea cuiva”. Genul exprimat prin alternanța vocalei interioare.

1482 **OKANOGAN** (OKANAGAN, OKANAGON, OKINAGAN, OKINAKAN, OKINAKEN, WAKYANAKANE), l. amerindiană din fam. salish*. S.U.A. (Washington), Canada (Columbia britanică); 1 000—2 000 verb.

D.: *colville* (*basket people*, *kettle falls*, s(c) *hwo-yelpi*, *skoyelpi*, *whe-el-po*), *lakes*, *methow* (*chilowhist*), *nespelim*, *sanpoil*.

1483 **OKSAPMIN**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. Papua-Noua Guinee; 4 000 verb.

Tonuri cu valoare semantică. Dual la mărcile de persoană.

D.: *eriku* (*eribu*), *gaugutianap*, *tarangap*, *tekin*, *wengbit*.

1484 **OLANDEZĂ** (DUTCH, FLEMISH, HOLLANDAIS, HOLLÄNDISCH, HOLLANDSCH, NEDERLANDS(CH), NÉERLANDAIS (PARLÉ AUX PAYS-BAS), NIEDERLÄNDISCH, WESTNIEDERFRÄNKISCH), l. indo-europeană* din fam. germanică*, ram. continentală de V sau de S, gr. german-olandez (*deutsch-niederländisch*). Olanda, Antilele olandeze, Surinam, R. F. Germania, S.U.A., Canada, Indonezia; 12—13 mil. verb. ca l. maternă (surse diferite). L. oficială în Olanda, Surinam și Antilele olandeze.

După unele păreri *neerlandeza* (ansamblul *dutch-flemish*, *Flemisch-Niederländisch*) ar fi o l. unică incluzînd 2 variante cu deosebiri minime (în special fonetice): **O**. propriu-zisă și *flamanda** — după alții devenite l. literare separate, corespunzător deosebirilor politice și religioase. Unii autori includ în **O**. și descendentă sa *afrikaans** — devenită o l. distinctă. Considerată de alții d. al aceleiași l. (din aria mare numită *Teuthonia*) ca și germana* (reciproc inteligibile în special din aproape în aproape, dar forme literare diferite) sau formă a germanei de jos.

Apropiată de germană prin fonologie și sintaxă (totuși deosebiri fonetice, morfologice, lexicale și stilistice) — trăsături ale d. *francone de jos occidentale* și ale i. germanice de la Marea Nordului (ale germanei de jos). Cea mai apropiată de engleză* în morfologie dintre l. germanice majore. Trăsături proprii între l. germanice.

9 vocale scurte, 4 lungi; numeroși diftongi și triftongi caracteristici. 17 consoane (nu are aspirate, spirante dentale; corelația surde-sonore nu e completă: *k* nu are pereche sonoră — preferință pentru fricativă velară sonoră; consoanele finale sînt surde, ca în germană). Schimbare considerabilă a structurii gramaticale încă din evul mediu, spre deosebire de germană: reducerea flexiunii nominale, construcții perifrastice pentru genitiv și dativ, pierderea conjunctivului cu excepția unor forme izolate. Sistem de „clase” nominale bazat pe opoziția persoane/lucruri și sistemul indo-european cu 3 genuri: la substantive clasa de (persoane: *de man* „bărbatul”, *de vrow* „femeia”; lucruri: *de stoel* „scaunul”, *de lamp* „lampa”) și clasa *het* (persoane și obiecte: *het kind* „copilul”

het venster „fereastră”). Pronumele personale au forme diferite pentru cele 3 genuri când substituie nume de persoane (masc. *hij*, fem. *zij*, neutru *het*) și 2 (*hij*, *het*) sau 3 forme (*hij*, *zij*, *het*) când se referă la lucruri. Articol nehotărît *een* (‘n), articol hotărît antepus *de*, *het*, pl. *de*. Pl. cu desinențele *-en*, *-s* (fără *umlaut*). Morfemul *-s* pentru genitiv — rar; funcțiile cazurilor exprimate în general analitic, cu ajutorul morfemelor libere (cel mai adesea *van*). Număr redus de forme în flexiunea adjectivală „tare” și „slabă”. Gradele de comparație exprimate sintetic — comparativul cu *-r*, superlativul cu *-st*: *lang* „lung”, *langer*, *langst*. Persoana exprimată la verb prin pronumele personale antepuse și prin desinențe (reduse la 3), de ex. *ik roep* „eu chem”, *je roept*, *hij roept wij roepen*, *jullie roept*, *zij roepen*. Distincția prezent — preterit — participiu exprimată fie prin alternanțe vocale sau consonantice (ab-laut), de ex. „a da” *geven*, *gaf*, *gegeven* — clasă închisă de verbe, fie cu morfemul *-t*: *ik koopte* „eu doream”. Viitorul — analitic, cu *zullen*, care poate avea și sens modal („a vrea”, „a trebui”): *gij zult niet stelen* „(trebuie) să nu furi”. Diateza pasivă exprimată numai analitic cu verbul auxiliar *worden*: *ik word geroepen* „sînt chemat”. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv; asemănătoare cu cea germană în ce privește poziția sufixelor și verbelor și inversarea topicii normale când primul element din propoziție e altul decît subiectul.

D. O. propriu-zise (*francone de jos occidentale*), flamande (inclusiv d. *din Brabant*), d. *din Limburg* (*Limburgisch*) (d. *francon de jos oriental*, făcînd trecerea spre d. *francon central*) și germane (*saxone de jos*, *germane de jos*) nu sînt despărțite net. L. cultivată se bazează pe d. *francone de jos*, de aceea este numită și *franconă de jos occidentală* (actualmente este singura formă oficială a germanei de jos).

O. derivă din vechea l. a populației germanice de pe Weser și Rhin; dezvoltare a d. *francon de jos*, influențe din d. *saxon de jos*; influențată în parte de grupul l. germanice de la M. Nordului (*Anglofriesisch*, *Ingwäonisch*, *Nordseegermanisch*) — engleză și frizonă* (de ex. căderea lui *n* înaintea fricativelor surde în unele cuvinte; *vijf* ca și engl. *five*, față de germ. *fünf*, dar și *ons*, ca germ. *uns*, față de engl. *us*).

Perioadele istoriei l. O.: *veche* (sec. 7-12 — urme de toponimie și antroponimie), *medie* (sec. 13-16) și *modernă* (din sec. 17). Istoria l. literare este împărțită în 3 faze principale: din evul mediu pînă la Renaștere (mijlocul sec. 13 — mijlocul sec. 16), din timpul Reformei pînă la 1700, din sec. 18.

Lexicul germanic moștenit cuprinde numeroase elemente arhaice, dispărute din germană; cele mai multe concordanțe lexicale — cu ger-

mana de jos. Împrumuturi din franceză* încă din sec. 11 (rol de l. de cultură a aristocrației și burgheziei), mai puține însă decît în flamandă (provin din vechea franceză literară sau din l. locală de cancelarie și de învățămînt bazată pe d. *walon* al francezei*); se intensifică în sec. 14-15 pe baze politice, iar în sec. 16 pe baze religioase (răspîndirea calvinismului). În a 2-a jumătate a sec. 16 purității încearcă să le înlocuiască cu creații proprii sau cu împrumuturi din germană; în sec. 17-19 împrumuturi din ambele l. (din germană în domeniul comerțului, științei și tehnicii); în sec. 20 în special împrumuturi din engleză.

L. literară se baza la început pe d. flamand, cu elemente din celelalte d.; în cursul sec. 15 se întărește influența O. ca l. literară. O. se generalizează în N ca l. comună; spre mijlocul sec. 16 se conturează separarea lingvistică a zonelor de N și de S, care se desăvîrșește prin despărțirea politică (1581-1648) și pe baza deosebirilor religioase (N adoptă calvinismul, S este catolic); din această perioadă se dezvoltă 2 literaturi deosebite. Prin 1600 se constituie în N o l. a păturilor cultivate, situată între l. populară O. și l. literară (O. cu elemente meridionale) și cuprînzînd mai puține elemente flamande decît l. literară; domeniul flamandei se limitează din această perioadă la Flandra și Brabant. Traducerea *Biblii* din 1635 folosește în general limbaul burghezii cultivate, care este influențat din ce în ce mai mult în sec. 18 de O. și pierde trăsăturile flamande. Din sec. 18 și în special de la începutul sec. 19, l. comună cultivată promovată de burghezie începe să fie folosită ca l. literară. Forma actuală a l. literare O. este numită *Algemeen Beschaafd Nederlands* — AB(N) „olandeză generală cultivată” (în Belgia are coloratură flamandă).

Ortografie unificată pentru Belgia și Olanda în 1863 și 1946 — parțial etimologică, dar există reguli generale de pronunțare. Vocalele lungi reprezentate prin dublarea vocalei. Nu are alte semne diacritice afară de tremă, care indică separarea vocalelor. Consoanele surde finale sînt notate prin sonore.

În perioada colonială O. s-a răspîndit în toată lumea; în special termeni nautici O. intrați în alte l., unii ajunși prin diferite filiere și în română* (*doc*, *matelot*, *șalupă*, *vrac*). Cuvinte O. (inclusiv termeni internaționali) în l. indiene (bengali*), indoneziene* (expresii și influențe sintactice O. în indoneziană*), cuvinte O. în javaneză* (prin indoneziană), în l. negroafricane (zulu*), nume de locuri O. la New York. Numeroase elemente O. în *takitaki* (varietate de creolă engleză*), *papiamentu* (creola spaniolă* din Curaçao). A dat naștere unor *pidginuri* actualmente dispărute (în Ceylon, Guyana, unele (semi-) creolizate, numite

Negerhollands (Ins. Virgine (S.U.A.) — practic dispărut) sau *Negro-dutch*; varietatea din Africa de Sud a devenit o l. literară distinctă — afrikaans.

1485 **OLĀA** (HO-CHE, OL(TS)CHA, UL'CH-SKIJ), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. U.R.S.S. (SE), R. P. Chineză; 2 300 verb.

6 vocale cu perechi lungi, 17 (18) consoane, 1 semiconsoană. Accent inițial. Structura silabică (C)V(C). Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1486 **OLI** (EWODI, W(O)URI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. duală*, fie l. înrudită. Camerun; 3 500 verb.

1487 **OLO** (ORLEI, WAPE, WAPI), l. papua* din *phylum* Torricelli*. Papua-Noua Guinee; 8 800 verb. Denumită *olo* după cuvântul indigen care înseamnă „nu”.

1488 **OLUTA**, l. amerindiană din fam. mixe-zoqueană*. Mexic (Veracruz S); 1 000 verb.

1489 **OMBA** (AO(M)BA, (N)DUINDUI, NDUNDUI, LEPEP'S ISLAND, OBA, OPA, WALURIGI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. Vanuatu (ins. Leper's = O(m)ba); 5 356 verb. (1959).

D.: *duindui* (foarte divergent), *lolsiwoi* (*lolokara*), *lo(m)baha* (*lolopwepwe, walurigi*), *longana, omba, tavalavola*.

1490 **OMO** (TIGAK), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. Papua-Noua Guinee (ins. New Ireland); 3 000 verb. Numele după satul Omo, reg. Tigak.

5 vocale, 12 consoane. Accent inițial. Nu are tonuri.

1491 **ONEIDA** (ONEIDAH, ONEIDER, ONEYDEE, ONNOIOUT, SAN FRANCISCO ST. XAVIER (MISSION)), l. amerindiană din fam. irocheză*. S.U.A. (New York, Wisconsin), Canada (Ontario); 1 000—2 000 verb.

12 vocale (4 scurte, 4 lungi, 2 nazale, 2 nazale lungi), 7 consoane, 2 semiconsoane. Exemplu de l. polisintetică, în care cuvintele izolate nu au aproape deloc individualitate; ele capătă valoare numai în frază, care este și o unitate semantică; *g-nagla-sl-i-szak-s* „sînt pe cale să caut un sat” este format din *g-* „eu”, *ngala* „a trăi”, *-sl* sufix care dă valoare nominală lui *nagla* (deci *nagla-sl* „sat”), *i-* prefix verbal care arată că *szak* „a căuta” are valoare verbală și *-s* semn al acțiunii continue în raport cu verbul simplu „a căuta”. Opoziție de gen la pron. pers. 3, care are 4 forme: neutru (obiecte inanimite și noțiuni abstracte), feminin (la sg. pentru persoane adulte de sex fem. sau referiri generale la orice animal; la dual și pl. pentru grupuri alcătuite din femei, grupuri de animale, pentru 2 sau mai multe obiecte inanimite în mișcare), masculin (la sg. pentru o ființă —

om sau animal — de sex masc., la dual și pl. pentru grupuri de ființe de sex masc., grup amestecat sau gr. cu sex necunoscut), feminin-ndefinit (la sg. pentru o femeie tânără sau bătrână sau cu referire la una sau mai multe persoane nedefinite). Forme de dual la pronume: „noi doi (cineva și cu mine)”, „noi doi (tu și cu mine)”, „voi doi”, „ei doi (masc.)”, „ele două (fem.)”.

1492 **ONI** (AUNALEI, ONELE), l. papua* din *phylum* Torricelli*. Papua-Noua Guinee; 1 200 verb.

1493 **ONO**, l. papua* din *stock* Huon*. Papua-Noua Guinee; 3 000—4 000 verb. (surse diferite), plus 1 000 ca a doua l.

Nu are gen și declinare. Variații importante în sistemul verbal. Infixe.

D.: *amugen, ziwe*.

1494 **ORDOS**, l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. R. P. Chineză, R. P. Mongolă; 350 000—375 000 verb. (surse diferite). Reciproci inteligibili cu mongola*.

D.: *abagai, abaganar, abaza, žakhar* (R. P. Mongolă), *dalat, durben-khukhet, jasak, jagan, k'ešik'ten, khangin, khučit, ordos, otok, sunit, tumet, ujumčîn, urat, ušing, wang*.

1495 **OROMO** (~ RIVER, TRANS-FLY DE EST), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. Papua-Noua Guinee; 3 477—cel puțin 3 977 verb. (surse diferite).

3—5 l., în LL 2: bine, gidra (oriomo).

Radicale verbale supletive în funcție de numărul obiectului. Dual și trial la mărcile de persoană afixate — la cele libere numai sg. și pl. Urme de gen și clase. Identitatea formelor verbale de pers. 2 și 3 non-sg. Forme verbale care exprimă ideea de „acțiune în favoarea cuiva”.

1496 **ORIYA** (OĐIYA, ODRI, ORI(J)A, URIJA, URIYA, UTKALI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de E. India (Madhya Pradesh, Orissa, Bihar, Andhra Pradesh, Bengal V); 16 mil.—20 mil. verb. A fost considerată d. al l. bengali* (asemănări în structura gramaticală). Una din cele 14 l. regionale oficiale ale Indiei.

6 vocale — *i, e, a, ə, o, u* — cu perechi nazale, 32 consoane, 2 semiconsoane (opoziție dental/retroflex la oclusive, *l* și *n*, non-aspirat/aspirat la oclusive surde și sonore și la lichide, *r/ʀ*, dar nu și *ʀ*, în O. de S opoziție neretractat/retractat la africaterile stridente *ʃ, č*, dacă se iau în considerație și împrumuturile).

L. vorbită nu are gen gramatical (stilul literar, ornat, recunoaște genul gramatical al sanscritei*). A pierdut flexiunea sintetică — relațiile cazuale (6 cazuri) exprimate prin postpoziții. Adjectivale nu se acordă. Verbul se acordă cu subiectul în persoană. 3 timpuri

principale (prezent, trecut, viitor), 3 moduri personale (indicativ, imperativ, subjonctiv). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *bhatri* (intermediar între *halbi* și celelalte, face trecerea spre l. marathi*), *hal(a)bi* (*mahari, mehari*), *mughalbandi* (O. propriu-zisă, standard), de NV, din *Balasure de N*, din *Midnapore*, din *Orissa de N* și NV, de S (vorbit de unele persoane din caste inferioare în Andhra Pradesh). 3 niveluri funcționale: familiar, îngrijit, onorific (forme pronominale diferite). O. colocvială standard — bazată pe graiul de pe litoral.

Inscripții începând din sec. 8. Literatură nu prea bogată (mai ales poezie). Împrumuturi din sanscrită*, arabă*, persană*, l. dravidiene*, munda*.

Scrierea O. derivă din scrierea indică *brahmī* prin mai multe faze intermediare, atestate în inscripții (O. de tranziție, proto-O., *kutlila, Gupta*). Proto-scrierea din care derivă scrierile O., asameză*, *maithilī* și bengali* a fost numită impropriu *proto-bengali* (*gaudi*). A preluat câteva caractere din scrierea indică *nāgarī*. Scrierea O. nu are linia continuă orizontală care unește partea superioară a literelor în scrierea altor l. indiene. Multe litere conțin un semicerc mare în partea de sus, părind unui necunosător la prima vedere asemănătoare.

1497 **ORMURĪ** (ORMURĪ), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afganistan* (E); 6 000 verb. împreună cu parāci*, cu care prezintă unele trăsături comune. Verb. săi folosesc tot mai mult *tadjika**.

2 d.: din *Valea Logar* (S de Kabul) și din *Kaniguran*.

1498 **OROC** (OROCH(SKIJ), ORO(N)-CHON, OROTCHĖ, OROTSCHONISCH), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. U.R.S.S. (SE), R. P. *Chineză*; 480—peste 3 150 verb. (surse diferite).

7 vocale, dintre care 6 au perechi lungi, 26 consoane (corelație de cantitate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *kjakela* (*kekar, kjarar*), *namunku, oričen, tez*.

1499 **OROKAIVA**, l. papua* din *stick* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 25 000 verb.

În varietatea *isivita* 5 vocale, 12 (13) consoane; structura silabică (C)V(C); accent inițial; topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

1500 **OROKOLO**, l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee*; 6 200—mult peste 10 000 verb. (surse diferite), plus un număr de verb. care o folosesc ca l. secundă.

Scrieri publicate de misionari. A devenit o importantă *lingua franca* regională.

1501 **ORRI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 8 000—8 600 verb. (surse diferite).

1502 **OSCĂ**, l. indo-europeană* dispărută, din gr. italic, inrudită cu *umbrica*; *Pen. Italică* (Campania, Samnium, Apulia, Lucania).

Cunoscută numai din inscripții (cele mai lungi sint legea de la Bantia (*Tabula-Bantina*) din Apulia și tratatul (*Cippus Abellanus*) din Nola-Abella. A continuat să existe ca l. oficială în centre urbane importante ca Pompei, Capua și Bruttum și în Sicilia până în sec. 1 e.r. Urme în latină* și în l. romanice* (cele r i multe în italiană*): *sifilare* „a șuiera”, *scarificus* „gindac”, *bufalus* „bivol”. Au fost explicate prin O. unele fenomene fonetice din l. *iberoromanice* și unele d. italienești (*mb > m, nd > n*).

1503 **OSETĂ** (OSSE(TIC)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. U.R.S.S. (R.S.S.A. Nord-Osetină, Reg. autonomă Sud-Osetină); 300 000—360 000 verb. (surse diferite).

Enclavă izolată la N și S de Caucazul central. A avut o ramificație în Ungaria — d. *jassic* dus de alanii (numiți *yās*) stabiliți acolo (s-a păstrat o scurtă listă de cuvinte datând probabil de la începutul sec. 15).

În d. *iron* 7 vocale, 27 consoane (oclusive și africcate surde cu perechi glotalizate), 2 semiconsoane; accent nefonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *digor* (*on*) (*digoro-tual, de* (N)V) — mai arhaic, *iron* — al cărui grai *tagaur* stă la baza l. literare.

O. prezintă un interes deosebit, fiind singura supraviețuitoare dintre l. vorbite de sciții pontici. Caracter conservator chiar în vocabular, deși a primit elemente cauzaziene* (substrat) și de alte origini.

Literatură orală veche (basmе).

Scrișă în sec. 18 cu alfabetul slavon* bisericesc, din 1862 cu cel rus* (între 1924 și 1938 cu cel latin*).

1504 **OSÓ** (FUNGOM DE SUD, OSSO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 25 000 verb.

1505 **OSTIAKĂ** (CHANTISCH, HANDA, HANDI, HANTI, HANTY, OSTJAKISCH, OSTYAK, SAMOIÈDE OSTIAK, XANTI, XANTY), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. ugric. U.R.S.S. (NC.); 14 500—19 000 verb. (surse diferite). *Xanti* este numele indigen, folosit în l. rusă*.

Opoziție vocală „plină”/vocală redusă, rotunjit/nerotunjit, de înălțime. 8 vocale în silaba inițială, 4 în silabele neinițiale. 18 consoane. Accentul pe prima vocală sau pe o vocală „plină” înconjurată de vocale reduse. Al-

ternanțe vocalice foarte rare în flexiune, mai răspândite în derivare. În d. de E 9 vocale „pline”, 4 reduse, 16 (17) consoane (are consoane palatalizate), 2 semiconsoane, accent fonologic, armonie vocalică. În varietatea de V 5 vocale scurte, 4 lungi, 14 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent inițial.

3 numere — sg., dual, pl. (*xot* „casă”, *xot-ŋan*, *xot ot*). Numărul cazurilor variază după grai — la Cherkaly 3 cazuri productive (absolut, lativ, locativ) și 2 neproductive (temporal, vocativ), în varietatea *vah* (*vak*) 8 cazuri. Sufixe posesive. Diateză activă și pasivă; conjugare subiectivă și obiectivă (numărul obiectului indicat la verb, pe lângă persoana și numărul subiectului) la activ. 3 persoane la cele 3 numere. Imperativ, participiu prezent și trecut, infinitiv, gerundiv. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Sufixe verbale și nominale.

D.: de E, de N, de S. Diferențele dintre d. fac comunicarea imposibilă. La baza l. literare a stat d. din Obdorsk, apoi cel din Kazym.

A folosit alfabetul latin*, înlocuit din 1937 cu cel rus*. Utilizată în învățământul primar.

1506 **OTO-MANGUEAN** (MACRO-OTO-MANGUEAN, OLMECA-OTO-MANGUEAN), *phylum* de l. amerindiene format din 6 fam. (chinantecan*, *manguean* (2 l.), mixtecan*, otomian*, popolocan*, zapotecan*) și 1 l. izolată (*amuzgo*).

L. ce folosesc prefixe și prepoziții și recurgar la cuvinte compuse. L. în mică măsură sintetice, cu puține morfeme.

1507 **OTOMI** (OTHOMI), l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (Hidalgo, Veracruz, Puebla, Mexic); 215 000—300 000 verb. (surse diferite).

12 vocale (9 orale, 3 nazale), 21 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri cu valoare fonologică. L. puțin evoluată: nu face distincție între verb și nume: (*n*)*gñ* „casă” sau „a locui”, în funcție de context. Folosește ca nume tema primară, 1 prefix cu rol de articol, iar ca verbe afixe modale, aspectuale, temporale. Neavind cazuri, funcția gramaticală este marcată prin topică.

Puternică influență spaniolă* în vocabular.

1508 **OTOMIANĂ** (OTOMI-PAME), fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic*; 300 000 verb. 6 l., în LL 5. Mai importantă: otomi*.

1509 **OTORO** (DHITORO, LITORO, KAWA(R)MA), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 10 000 verb.

1510 **!O!Uŋ** (!O!KUNG, !O!KUN), l. din fam. khoisan*, gr. sudafrican. *Angola*; 1 000—5 000 verb.

1511 **OYDA**, l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 3 000 verb.

1512 **OWARA** (KOURA, K(W)ARA, QUARINA, QUAR(R)A), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 47 000 verb.

D.: *kayla* (*kail* (*iny*)*a*, *falasha* (*kara*), *yihudi*), *qemant* (*chemant*, *k(e)mant*, *kimantinya*, *qimant*), *gwarasa*.

P

1513 **PAAMA** (PAMA, PAUM(A)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. Vanuatu (ins. Paama = Pauuma = Lamenu); 3 500 verb.

1514 **PACÔH** (BÔ, POKOH, RIVER VÂN KIËU), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam (S), Laos; 8 000—15 000 verb. (surse diferite).

12 vocale (5 grade de deschidere) cu perechi lungi, 19 consoane (oclusive surde aspirate, sonore preglotalizate), 2 semiconsoane.

D.: *pacôh, pahî*.

1515 **PADANG**, i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka*, fie l. înrudită. Sudan; 50 000 verb.

1516 **PADORHO** (BODORO, PADOGHO), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. gan, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. voltaic* (MC). Volta Superioară; 1 000 verb.

1517 **PAEZ**, l. amerindiană din fam. interandină*. Columbia (SV); 20 000 verb.

9 vocale (4 nazale), 26 consoane, 2 semiconsoane.

1518 **PAHARI**, gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. Nepal; 19 l., în LL 18.

1519 **PAHARI DE VEST**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* de N. India (Himachal Pradesh, Punjab, Uttar Pradesh); 2 mil. verb. Denumită după cuvântul care înseamnă „motan”.

Asemănări cu l. dardice* și *himalaice*. Opoziție neaspirat/aspirat la oclusive atât surde cât și sonore. Opoziție *l/l*.

9 gr. de d.: *baghali, bradawah, chameali, jansari, kiuthali, kului, mandeali, sallaj, sirmauri*.

Scrisă cu alfabetul indic *devanāgarī*, persan* ș.a.

1520 **PAHOVIN**, gr. de l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Bconue-Congo*, format din l. bulu*, ewondo* și fang*. Camerun, Gabon, Guineea ecuatorială. Diversele l. ale acestui gr. tind să se unească într-o l. unică. În expansiune.

1521 **PAI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. R. P. Chineză (prov. Yun-nan = Yün-nan); 111 000 verb.

3 gr. de d.

1522 **PAICI** (/PAACĪ/, PATI, P'ONÉRI-H(O)UEN, PONERIVEN, PONERIWEN), l.

din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. Noua Caledonie (C.); 2 000 verb.

L. tonală; 2 registre (al 3-lea, de jos, nu poate apărea decât în a 3 a moră). Silabe deschise. 10 vocale orale (4 grade de deschidere), 7 nazale (3 grade de deschidere), 17 consoane, (spre deosebire de camuhi* are /r/; lipsește seria aspiratelor postnazalizate). În l. actuală numai 2 categorii de indicatori de persoană, cu forme diferite doar la pers. 1 sg. și 2 pl.: indicatorul pronominal de subiect și sufixul verbal sau nominal. Dual la nume de rudenie cu prefixul *na-dua-*. Verbul are adesea o formă scurtă și una lungă nepredictibilă. Articolul mai puțin frecvent decât în camuhi, cu diferite forme: sg. *ê, i, pwi* (animat), dual *tupe*, pl. *lepà*. O singură serie de numerale. Prefixe de nominalizare pentru nume de agent, instrument, acțiune. Prefixe verbale de reciproc și factitiv. Sintaxa ca în thuanga*.

Citeva cuvinte notate în 1888 și 1899.

1523 **PAIUTE MERIDIONALĂ** (PAIUTE DE SUD), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. numic-Plateau shoshonean. S.U.A. (Utah, California); 2 000—4 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 11 consoane, 2 semiconsoane. L. incorporantă. Suffixul diminutival *-si*, folosit la substantive și adjective, apare și la verbe cînd cel căruia i se vorbește sau despre care se vorbește este un copil. Vocabular foarte bogat pentru redarea particularităților topografice: linia de separare a apelor, fund nisipos, vale semicirculară, vale circulară sau stîlcoasă, mic teren plat înconjurat de creste muntoase, trecătoare fără apă, trecătoare cu torent, teren undulat străbătut de mai multe coline joase etc.

1524 **PAIUTE DE NORD** (PAVIOTSO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. numic-Plateau shoshonean. S.U.A. (California, Idaho, Nevada); 2 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 18 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V. Accent fonologic.

D.: *bannock (bannack, diggers), snake*.

1525 **PAIWAN**, l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. R. P. Chineză (Taiwan); 36 775 verb. (1960).

Γ.: *kachirai (tsoa-qatsilai), kapiyan (kaiangan, kaviangan, kipiyan), kulanau (kulalau), naibun (tsa'ova'ovul, tsa'ovo'ovul), pai-*

wan, raisha (tsala'auus), rikiriki (laliklik, lili-sha, raokrik), shimopaiwan (ka-paiwan-an, kapaiwanan), tachaban (patsaval, patsavan), tamari (tasaovali), tokubun (tokovul, tokuvul).

1526 **PALANTLA CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. Mexic (Oaxaca); 10 000 verb.

1527 **PALARA (KPA(L)LAGHA, PALAKA, PALLAKHA)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, grupată uneori cu l. senari*, suppire* și dyimini* sub denumirea senufu*. Coasta de Fildes; 7 000—10 000 verb. (surse diferite).

1528 **PALAUANĂ (BALAU, PALA(O)U, PELAU, PELEW)**, l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, subgr. filipinez*. Federația Microneziei (ins. Palau — arh. Caroline), Guam; 12 000 verb.

Ca și chamorro*, deși situată în Micronezia, se deosebește de l. microneziene*, avînd, după unele păreri, chiar mai multe afinități tipologice (nu lexicale) cu l. filipineze decît chamorro; alți autori găsesc însă discutabilă această apropiere. Asemănări dar și deosebiri față de chamorro. Înrudire lexicală cu trukeza*. 5 vocale, relativ puține consoane (10), 2 semiconsoane. Numeroase grupuri consonantice. Accent fonologic. Nu s-a dovedit existența tonurilor. Afixe, prefixe subiective (pentru verbe indicative și non~), cauzative; infix cu funcție de nominalizare sau perfectivă, în funcție de forma radicalului; 2 clase de sufixe: pronume obiect pe lângă verbe tranzitive, pronume posesive pentru forme nominale. Morfologie complexă a radicalului, de ex. *kaŋ „a mîncă” (formă de bază abstractă), k-l-aŋ (cu infix) „lucruri care au fost mîncate”, ak-kol-iy (cu prefix pentru subiect și sufix pentru obiect) „eu mîncînc aceasta”, okaŋ (cu prefix de nominalizare) „mîncare pentru animale”, omekaŋ (cu prefix cauzativ) „a hrăni”, kel-k (cu sufix posesiv) „mîncarea mea” etc.

Se presupune că s-ar număra, împreună cu chamorro, printre cele mai vechi l. austroneziene — rămășițe ale unei prime migrații.

Puține diferențe dialectale. Deosebiri pe grupe de vîrstă.

Nu a avut scriere. Vorbitorii l. P. foloseau diferite combinații de obiecte cărora le acordau valori simbolice, alcătuiind un fel de „scrisori”.

1529 **PALAUNG (RUMAI)**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. Birmania; 139 000 verb.

Aspirate numai surde (oclusive și fricative). Opoziții n/ñ/ŋ (ŋ apare și la inițială), s/s (retractat/neretractat), p/f, nazale sonore și surde. Nu are foneme retroflexe.

D.: *darang, manton, nam hsan, shan states.*

1530 **PALEOSIBERIENE (HYPERBOREAN, PALEO(-)ASIATICE, PALEOAZIATSKIJ, PALEO-SIBERIENE)**, termen mai

curînd geografic decît genealogic, înglobînd o serie de l. vorbite de urmașii vechilor loc. ai Siberiei (celelalte denumiri sint improprii). U.R.S.S. (Enisei, Pen. Ciukotsk, Kamceatka, ins. Sahalin); 26 000 verb., mulți bilingvi.

Cu cîteva sec. în urmă l. P. erau mai numeroase și ocupau o arie mai mare în N Asiei. Au fost împinse spre N și E și despărțite unele de altele de l. tunguse* și turcice*. Unele au dispărut, altele supraviețuiesc ca enclave izolate risipite în NE Asiei, dar sînt pe cale de dispariție (o parte din verb. le-au abandonat în favoarea l. ruse*).

L. P. nu par a fi înrudite cu alte fam. de l. Au o serie de particularități comune datorate dacă nu înrudirii, în orice caz conviețuirii în aceeași arie de cultură.

2 ram.: de V (eniseică*) și de E, care cuprinde la rîndul ei 3 fam.: iukaghira (incluzînd și l. ciuvantă = etel), ghiliak* și ciukot-kamceatka*. În total 8 l. (din care jumătate au cu mult sub 1 000 verb.), la care se adăugau 4 l. dispărute. După unii autori, l. P. ar include și gr. eschimo-aleut*, poate și l. ainu*.

Toate l. P. au ca trăsături comune prezența ocluserilor uvulare și a unui sistem causal. Aproape toate se caracterizează prin: opoziții de cantitate la vocale; opoziție de sonoritate la consoanele oclusive; absența aproape totală a laringalelor, faringalelor, clicurilor; armonie vocalică; alternanțe consonantice; sistem de numerație în baza 5 (derivînd din numărul pe degete): cuvîntul care înseamnă „mînă” are și valoarea „5”, „10” = „2 mîni”, „20” = „om” („mîni și picioare”); aglutinare și incorporare; topica; subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv; numeroase împrumuturi.

Diferențe fonetice și lexicale între vorbirea bărbaților și a femeilor; deosebiri între graiurile verb. nomazi și ale celor sedentari.

L. P. au devenit cunoscute prin însemnări ale unor călători de la începutul sec. 18.

Nu au avut scriere (doar sisteme pictografice). Din 1930 s-a adoptat alfabetul latin* și apoi cel rus.

În eschimoasă* de pe țărmul siberian al M. Bering au pătruns unele particule modale P.

1531 **PĂLI (PĂLI)**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. Forma cea mai veche a limbilor indice medii (folosită în Ceylon încă înainte de începutul e.n.). L. religioasă a budhismului meridional și l. a unei importante culturi, extinsă în jurul anului 1 000 e.n. Într-o serie de țări la E de India. Folosită și astăzi ca l. liturgică și de cultură în Sri Lanka, Birmania, Thailanda.

Scrisă în diferite alfabeturi — în special kampuchian*, thai*, birman*, singhalez*, latin* (în Europa).

Împrumuturi din P. în kampuchiană.

1532 **PALU** (KAILI, LEDO'), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 200 000—300 000 verb.

D.: *ledo* (principal), *pakuli* (*ado*), *palu* (*kaili*, *ledo*), *sidondo* (*edo*), *sigi* (*idja*).

1533 **PAMA-NYUNGAN**, fam. de l. australiene*. *Australia*.

Cea mai mare din cele 28 ram. de l. australiene, considerate fam. cu rang de *phylum*. Acoveră 7/8 din continent. 160—177 l., în LL 4: kardutjara, mabuiag, walbiri, wanman și 1 gr. de l.: wati.

1534 **PAMBIA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Sudan*, *Republica Centrafricană*; 2 000—2 900 verb.

1535 **PAME(-CHICHIMECA)**, l. amerindiană din fam. otomiană*. *Mexic* (San Luis Potosi, Hidalgo); 2 500 verb. (1947).

10 vocale (5 nazale), 20 consoane, 2 semi-consoane. 3 tonuri cu valoare fonologică. Structura silabică (C)(C)(C)(C)V(C)(C)(C)(C)(C).

D.: *de N* și *de S*.

1536 **PAMONA** ?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 100 000 verb.

1537 **PANARI**, l. amerindiană din fam. caraibă*. *Venezuela* (C.V); 1 000 verb.

1538 **PANAYAN** (PANAYANO), nume generic pentru 3 l. din fam. austroneziană* din *Filipine* — *aklanon*, *hiligaynon**, *kinaray-a*.

1539 **PANAYATI** (PANAATI, PANAIETI, PANNIETI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (arh. Luistade); 10 000 verb.

14 clase de verbe marcate prin prefixe indicând modul în care se îndeplinește acțiunea (cu piciorul, prin vorbă, violent, pe apă, în apă, mintal, presupunerea unei stări, tăind, aruncând etc.). Sistem de numerație zecimal (deși uzual în limbile din zonă este cel în baza 5). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Istoria cuvintelor greu de reconstituit din cauza tabuurilor care privesc numele morților și toate cuvintele identice sau asemănătoare cu ele — substituite cu împrumuturi din alte l. Acest obicei se numește *patapatob* — formă deverbativă < *pa + tab* „a face + tabu”.

D.: *misima*, *panayati*.

1540 **PANCARARÚ** (PANCARU, PANKARORU, PANKARAVU), l. amerindiană din fam. cariri*. *Brazilia* (EC.); 2 000 verb.

1541 **PANDE** (NDJELI, lINYELI, lINZELI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 1 000 verb.

1542 **PANGASINAN** (PANASINAN, PANGALATO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 515 150—666 003 verb. (1960) (surse diferite). A 8-a ca număr de verb. din cele 8 l. „majore” din *Filipine*

(reprezenta în 1960 2,5% din populația totală de 27 087 685 loc.). Numele *pangalato* dat de unii loc. intrucivta în deridare.

Literatură scrisă. Folosită în învățămîntul primar. În 1965 o publicație integral și una parțial în P. D. cu deosebiri în special fonetice și lexicale.

Împrumuturi din spaniolă*.

A folosit o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

1543 **ekiPANGWA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 38 000 verb.

1544 **MACRO-PANOAN**, *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 4 fam. (*guaycurú* 4 l., *lule-vilela-charrúa* 6 l., *mataco**, *pano-tacana**) și 2 l. negrupate (moseten*). *America de Sud*.

L. aglutinante.

1545 **PANO-TACANA**, fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-panoan*. *America de Sud*; 15 000 verb. 52 l., în LL 3. Mai importantă: amahuaca*.

Consoane palatale retroflexe. Tonuri cu valoare fonologică, ca în *chibcha**, *witotoan**. Verbul are multe sufixe cu un conținut adverbial foarte clar, ca „noaptea”, „în timpul zilei”, ca în *arawak**. Numerales pentru 3, 5 din *quechua**.

1546 **PAO-AN**, l. din fam. altaică*, ram. mongolă*. *R. P. Chineză*; 250 000 verb.

D.: *dakheczja*, *k'ang-lo*, *ning-ting*, *pao-an*, *santa*, *șerayogur*, *șiringol*, *tung-hsiang*, *tung-yên*, *zung-ch'êng*, *yunnan*. După alți autori *santa** = *tung-hsiang* — l. distinctă de P.-A.

1547 **PAPE** (PÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL), sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun*; 1 000 verb.

1548 **PAPUA** (INDO-PACIFICĂ, NON-AUSTRONEZIANĂ, NON-MELANEZIANĂ), fam. de l. cu rang de *super-macro-phylum*. *Oceania*; 2,4 mil. verb.

Una din cele 3 mari fam. de l. din zonă, alături de fam. *australiană** și *austroneziană**. Cel puțin 700 l.: 6 gr. de l. P. cu rang de *phylum* (Noua Guinee de centru-sud, Noua Guinee de sud-est, Noua Guinee de vest, Sepik mijlociu, Sepik superior, Torricelli), 4 cu rang de *stock* (Huon, kunua-keriaka-rotokas-eivo, nasioi-nagovisi-siwai-buin, Noua Guinee de est), 3 fam. (anga, Reef-Santa Cruz, toaripi), toate în LL, și 74 l. neclasificate. L. cu cel mai mare număr de verb.: *enga**.

Termenul *papua* desemna pînă nu de mult l. ne-austroneziene din Noua Guinee, despre care nu se știa dacă sînt sau nu înrudite. În ultimii ani s-a dovedit legătura genetică dintre cele mai multe l. din Noua Guinee, ins. *Halmahera* (arh. Moluca), arh. *Sondele Mici* (ins.

Timor, Alor, Kisar), ins. New Britain, New Ireland, Rossel, N și C. arh. Solomon (ins. Bougainville, Vella Lavella, Rendova, New Georgia, Russell, Savo).

L. din ins. Reef-Santa Cruz au atit trăsături P. cit și trăsături austroneziene.

În ultima vreme s-a formulat ipoteza apartenenței la fam. P. a limbilor pe cale de dispariție vorbite în ins. Andaman și, eventual, Sentinel de Nord din Oc. Indian (G. Bengal) și a l., dispărute la sfârșitul sec. trecut și puțin cunoscute, care s-au vorbit în ins. Tasmania (incluse de alți autori în fam. australiană).

Se presupune că l. P. ar fi fost odinioară mai răspândite, dar ar fi fost înlăturate de expansiunea limbilor austroneziene.

Majoritatea i. P. neavind denumiri proprii, s-au adoptat unele convenționale (după nume geografice, etnice, un anumit cuvint considerat caracteristic din acel i. etc.). Adesea un i. P. are mai multe denumiri sau același nume se referă la mai multe i.

L. P. (cu unele excepții) au fost puțin studiate, și zone întregi rămân de cercetat. Identificarea idiomurilor, distincția l.—d., clasificarea l. P. sînt foarte dificile, variază de la autor la autor și sînt susceptibile de corectări. De aceea în LL nu figurează decît unele din subdiviziunile provizorii ale fam. P., iar la 75 l. nu se indică locul ocupat în diversele clasificări — fie că ar fi fost neconcludent sau necomonic, fie că l. în cauză sînt considerate deocamdată izolate.

L. P. prezintă o diversitate considerabilă de structură, dar unele trăsături sînt comune cel puțin citorva ram. Astfel, în unele l. există serii suplimentare de consoane — prenazalizate (tip *mb*), labializate (tip *bʷ*), prenazalizate și labializate (tip *mbʷ*), pregotalizate (tip *ʔ*), glotalizate (tip *pʔ*). Anumite l. au tonuri sau alternanțe consonantice. Morfologia verbală este complexă, implicînd prefixe și/sau sufixe. Unele l. au radicale verbale diferite pentru sg. și pl. (uneori și dual). Ca în unele l. amerindiene, subiectul și/sau obiectul direct și indirect pot fi în unele l. P. „incorporate” verbului. Clase nominale (în funcție de gen ș.a.), mai rar la alte categorii de cuvinte. Numele pot avea forme diferite în funcție de caz, în general nu însă și de număr. În multe l. lipsește articolul. Într-o serie de l. există așa-numite „forme verbale mediale de frază” (distincte de cele finale), care constau în sufixe ce nu pot fi adăugate decît la construcții cu valoare de propoziții subordonate. În unele l., verbele mediale au forme diferite marcînd identitatea sau non-~ subiectelor celor 2 construcții succesive și, în caz de nonidentitate, pot varia în funcție de persoană și număr. De ex. în binandere* *embo mi gu-ndo te-siri na gena* „om — agent

a venit și a vorbit și eu am auzit”, din cauza identității subiectului primelor 2 verbe, forma verbală medială *gu-ndo* nu se schimbă în funcție de persoană; forma *te-siri* variază după persoană și număr, deoarece verbul următor are alt subiect. Topica: subiect-obiect-verb, de ex. „omul a sădit copacul în mijlocul grădinii” are în kiwai* forma *dubu ota pari ipiwa gagali*, lit. „om copac grădină — mijloc el — a sădit”, în kâte* *ñitsi ya yufu dzadzanjko sara — ve?*, lit. „om-agent copac grădină mijloc-in a sădi-pers. 3 sg. trecut îndepărtat”. Numele posesorului precedă de obicei pe cel al obiectului posedat (fără excepție l. din fam. Reef-Santa Cruz).

Prima atestare a unui i. P. datează din 1828 și este în l. kamoro*. L. P. au împrumutat elemente din malaeză* — foarte răspândită în zonă ca *lingua franca*.

Influențe asupra unor l. australiene (de ex. în fonologia limbilor din N Pen. Cape York sau în vocabularul l. mabuiag*) și austroneziene (topica subiect-obiect-verb în unele l. austro-neziene din Noua Guinee).

1549 PARĂĪ (PARACHI), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afganistan* (N de Kabul); 6 000 verb. împreună cu ormuri*, cu care prezintă unele trăsături comune. (P. — cel puțin 1 100 familii). Verb. săi folosesc tot mai mult *tad-jika**.

1550 PARE (PARI), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 1 400 verb.

Dual la mărcile de persoană. Identitate între formele verbale de pers. 2 și 3 la toate numerele.

5 d., printre care *ba, pare*.

1551 PARĪI (DHRUVA, DHURVA, PAR-DĪI, POROJA(S), TAGARA, THAKARA, TUGARA), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Madhya Pradesh, Orissa); 20 000—44 000 verb. (surse diferite). Numele *poroja* < scr. *prajā* „lume, popor”.

În același subgr. cu kolāmī*. Apropiată de d. *ollāri* al l. gadba*.

În varietatea *bastar* 5 vocale cu perechi lungi, 19 (21) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. tribală fără scriere.

D.: de NE, de NV, de S.

1552 PĂSTO (AFGHANĂ, PACHTO, PAKHTOO, PAKHTU, PAS(C)HTO, PASHTU, PASSTOO, PUSHTO, PUS(C)HTU, PUSTU), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Pakistan* (V), *Afganistan* (SE); 12 mil.—15 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în Afganistan din 1936 alături de persană*.

A păstrat caracterul flexionar. În d. *kandahar* (i) 4 vocale scurte, 3 lungi, 29 consoane, 2 semiconsoane, accent fonologic, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *afgan* de E (*pakh'to*), *kandahar* (i) (*pashto*), *peshwari* (*pakhto*).

Vocabular comun cu persana (inclusiv elemente din arabă*).

Scriere arabă cu semne suplimentare.

1553 PASSAMAQUODOY (MACHIAS, OPENANGO, PASAMAQUODDICE, QUADDIE, QUODDY, SAINT CROIX, SCOTUKS, UNCHECHAUGE, UNQUECHAUGE), l. amerindiană din fam. algonkină*. *Canada* (New Brunswick, Maine, Québec); 9 000—10 000 verb.

D.: *malecite* (*abnaki*, e(t)*chemin*, *etchimi*, *malechite*, *maliseet*, *malisete*, *malisit*, *mareschet*, *mareschit* (e), *meleecet*, *melicete*, *melicite*, *milicete*, *milicite*, *millicete*, *St. Jean*, *St. John* (s), *Wlastukweek*).

1554 PAWAIA (PAVAIA), l. sau fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; sub 2 000 verb.

D.: *aurama*, *huaruha* (divergent) — poate l. separate, *wena*.

1555 PECENEGĂ (PETSCHENEGISCH), l. dispărută din fam. altaică*, ram. turcică* vorbită în sec. 9—11, foarte puțin cunoscută, din care s-ar fi păstrat unele cuvinte în română*, rusă* și alte l. din SE Europei (*boier*, *tălmaci*, toponime ca *Bahlui*, *Bărăgan*, *Caracal*, *Caraiman*, *Vaslui*).

1556 sePEDI (SOTHO DE NORD, SOTHO DIN TRANSVAAL), l. din fam. nigero-congolleză*, gr. Benue-Congo*. *Republica Africa de Sud*; 500 000 verb. Foarte apropiată de sotho* și tswana*, cu care este grupată uneori.

D.: *gananwa*, *kgaga*, *khutswe*, *koni*, *kwen*, *lobedu*, *masemola*, *phala-borwa*, *tlokwa*.

1557 kiPENDE (PINDI, PINJI), i. din fam. nigero-congolleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kongo*, fie l. înrudită. *Angola*; 27 000 verb.

1558 PENGU (PENGU), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Orissa); 1 300 verb.

L. tribală fără scriere, descoperită în 1957. 5 vocale cu perechi lungi, 21 consoane, 1 semiconsoană (y), topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1559 PENUTIAN, *phylum* de l. amerindiene ce cuprinde 12 fam. (*chinook* 3 l., *chipayan* 3 l., *kalapuyan* 3 l., *maiduan* 4 l., *mayan**, *miwok-costanoan* 10 l., *mixe-zoquean**, *sahaptin-nez-percé**, *totonacan**, *wintun* 3 l., *yakonan* 2 l., *yokuts* 3 l.) și 9 l. negrupate (araucană*, huave*, *tshimshian**, *zuni**).

1560 PERI (BILI, PAKOMBE, PERE, PILI), l. din fam. nigero-congolleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 5 000 verb.

D.: *baidumba*, *beka*, *iBili*, *hokohoko*, *eLeedji*, *eTike*.

1561 PERMIK (KOMI-PERMIANĂ, ~-PERMJACKIJ, (~-) PERMJAK, PERMJAKISCH, PERMSKIJ, ZIRIENE (PERMIK)), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic. U.R.S.S. (R.S.F.R. — distr. național Komi-Permiak); 136 000—153 000 verb. (surse diferite). L. oficială regională în distr. Komi-Permiak. La origine (gr. de) d. al l. komi*, ca și ziriana* — reciproc inteligibilă cu aceasta (au format o unitate pînă în sec. 14—15), deși prezintă diferențe fonetice, morfosintactice și lexicale; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

7 vocale (opozitie \bar{a} - \bar{i}), 23 (24) consoane (are l', dar nu și l, care apare numai în împrumuturi). Accentul pe prima silabă; în cuvintele cu peste 2 silabe tinde să se fixeze pe sufixul derivativ de la sfîrșitul cuvîntului. Cuvintele împrumutate din rusă* își păstrează accentul. Nu are armonie vocalică și consonantică, dar are alternanțe consonantice în seria dentală și apicală. Are 2 numere, 16 cazuri la substantiv și 5 la pronume, sufixe personale posesive. Moduri: indicativ, condițional, imperativ. Timpuri verbale: prezent, preterit, perfect, și forme compuse: imperfect, mai mult ca perfect și imperativ negativ. Verbe negative au prezent și preterit. Derivare dezvoltată.

D.: de N, de S (reg. In'va-Kudimkar) — baza l. standard actuale, d. din *Ziuzdinsk* (poziție intermediară între P. și ziriană), d. (*komi-*) *jaz'vinskij* (*komi-jazvinisch*, *ya'va*). Creații lexicale proprii abia după 1920.

Pentru scrierea veche vezi komi. Actualmente alfabetul rus — ortografie comună cu ziriana.

1562 PERSANĂ (DARI, FARSI, (NEU-) PERSISCH, PERSANĂ MODERNĂ, PERSIAN, PERSIDKIJ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. *Iran* (V), *Afganistan* (N), U.R.S.S., *Irak*, *Pakistan*, *India* (Kashmir), *Egipt*, insule din G. Persic; 20 mil.—25 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în Iran și Afganistan (împreună cu *pašto**).

6 vocale, 22 consoane (oclusivele surde sînt aspirate; ocluziune glotală; consoane lungi numai în împrumuturi arabe*), 2 semiconsoane (2 diftongi). Nu admite grupuri consonantice inițiale. Accentul în special pe silaba finală (fac excepție unele forme verbale). S-a îndepărtat de tipul flexionar originar, cu multe neregularități, devenind o l. analitică cu unele trăsături aglutinante, cu o construcție simplă și regulată — asemănări de structură cu l. turcice*. Nu are gen gramatical (de ex. pronume personal pers. 3 sg. u, „el, ea"). Pl. marcat prin sufixul *-ha* (*tšub-ha* „băstoane") sau *-an*

(pentru persoane, în stilul îngrijit: *irani-an*, „iranieni, persani”). Acuzativul indicat printr-o postpoziție atonă *ra* (în l. vorbită *ro, re*), care se poate atașa și unei întregi sintagme, dativul prin postpoziția *be* (care are și alte funcții). Un singur articol nehotărât: *jek* (accentuat), cu forma atonă *-i* (folosit împreună cu *ke* și ca particulă relativă). Substantivul determinat de un atribut primește sufixul *-e* (*-je* după vocală afară de *-i*). Grade de comparație la adjectiv — comparativul cu sufixul *-tar* (*bozorg-tar* „mai mare”), superlativul cu sufixul *-tarim* (*bozorg-tarim* „cel (cea) mai mare”). Adjectivale pot fi folosite adverbial. Posesia este exprimată prin forme pronominale distincte sufixate (atone) sau prin pronume personale (în acest caz, substantivul primește sufixul *-e*: *tsub-e u* „bastonul lui”). Toate verbele au câte 2 radicale, de la care se formează prezentul, conjunctivul, imperativul afirmativ și negativ, participiul prezent și respectiv imperfectul perfectiv și imperfectiv, participiul perfect, perfectiv și imperfectiv și imperfectiv, mai mult ca perfectul, infinitivul lung și scurt și viitorul. La verbele regulate, radicalul al 2-lea se formează de la cel dintâi cu infixul *-id-*, de ex. *xar, xarid* „a cumpăra”; verbele neregulate au 2 radicale diferite, de ex. pentru „a face” *kon-* și *kard(-an)*. Persoana este indicată la verb prin aceleași desinențe pentru toate timpurile (numai pers. 3 sg. imperfect are desinența \emptyset). Diateza pasivă se exprimă analitic, cu ajutorul verbului auxiliar *jav, jod(-an)* „a deveni”. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. În cadrul frazei, raporturile sint exprimate prin numeroase conjuncții coordonatoare și subordonatoare.

Lexicul de bază — indo-european (*mader* „mamă”, *pedar* „tată”, *beradar* „frate”, *do* „2”, *noh* „9”, *dah* „10”). Considerată l. mixtă în vocabular din cauza numărului foarte mare de împrumuturi din arabă (ca urmare a adopției religiei și scrierii arabe în sec. 7 e.n.). În l. modernă tendința de a înlocui arabismele și de a exprima noile noțiuni prin termeni formați din elemente și cu procedee P.

2 varietăți principale, fiecare cu mai multe d.: *iraniană*, a cărei formă literară se bazează pe varianta vorbită în capitală (*tehrani*), și *afgană* (*afghan persian, farsi* (din *Afganistan*), *farsi-kabuli, kaboli, kabuli(-persian)*), mai arhaică, a cărei formă literară se bazează pe varianta vorbită în capitală (*kabuli*). *Tadjika** a fost și ea considerată o formă a P.

P. *veche* (*ahemenidă, vieux perse*) este atestată în sec. 6—4 î.e.n. prin inscripții din timpul regilor Ahemenizi — în special al lui Darius și Xerxes. Era o l. flexionară, cu unele cuvinte împrumutate poate din *medă* sau din diferite d. P. Scriere cuneiformă, poate de origine akka-

diană*, de tip mixt (unele semne indicau silabe întregi, la altele se adăuga un al 2-lea caracter pentru a desemna vocala). L. literară și administrativă foarte răspândită — împrumuturi vechi P. în textele *elamite* ttrzii și în documentele arameice* din sec. 5 î.e.n. din Egipt. P. *medie* (*moyen perse, pârsik*), sec. 3 î.e.n.—7-8 e.n., considerată d. al l. *iraniane medii occidentale* (*pahlavi(k), pehlevi*), pierduse în bună parte caracterul flexionar (în special la nume, unde predomină formele analitice). Atestată prin inscripții și literatură. Scriere derivată din cea arameică* (uneori cu ideograme). L. administrativă a imperiului Sasanizilor. Împrumuturi din P. medie în armeană*, siriacă*, arabă. P. *modernă timpurie* — atestată din sec. 8—9, în special din anul 1000. Literatură bogată și valoroasă (sec. 10 Fird(o)usi — *Şahname* („Cartea regilor”); Omar Khayam). L. de circulație internațională în Orient timp de mai multe secole. A influențat turca* (inclusiv unele elemente în sistemul fonologic și gramatical), unele l. indice* (în special urdu*), indoneziana*.

Scrișă cu alfabetul arab cu 4 semne consonantice suplimentare, în diverse forme caligrafice. Numeroase omograme din cauza nenotării vocalelor scurte (*a, e, o*), care nu pot fi deduse decât din context: de ex.: *grd* notează cuvintele *gard* „praf”, *gerd* „rotund”, *gord* „erou”. Cuvintele arabe se scriu ca în arabă, dar se pronunță ca în P.

Din elemente P. derivă numeroase cuvinte populare sau culte, unele cu schimbări de sens sau învechite, care au ajuns și în română* în special prin turcă, greacă*, arabă, latina* medievală, l. slave*, unele l. occidentale: *azur, bacșiș, bazar, bronz, bumbac, cearșaf, chifta, chihlimbar, chioșc, ciob, cioban, curmală, damigeană, derbedeu, derviș, diivan, dulap, dușman, eșec, garoață, geam, geamantan, ghiozdan, hambar, han, herghelie, iasomie, kaki, lalea, lămție, mag, margaretă, mat, mezel, mose, mumie, murdar, mușcată, nai, năut, nufăr, orez, padișah, pagodă, papuc, pătlăgea, perdea, pervaz, pijama, raft, satrap, spanac, șah, teanc, tejghea, topor, trufanda, vamă, zarzavat* etc.

1563 PETAT(S) (PETAC, PETAJ), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Petats, Pororan, Iltan), 10 000 verb. inclusiv ca l. secundă (*lingua franca* în Buka Passage).

Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Nu are distincție de gen la pronume pers. a 3-a. Pare a exista un schimb dezvoltat între mărcile nominale și cele verbale. Mod de conjugare unic nu numai în l. austroneziene din Noua Guinee, ci chiar în întreaga Melanezie: o particulă precedă și urmează verbul pentru a marca persoana și timpul (prezent, viitor, preferit,

perfect pozitiv sau negativ). Particula care precedă verbul este la rindul ei precedată, după caz, de un pronume subiect sau un nume, de ex. *elia a la nauk* „eu merg (acum)”, *elia gu mei ga la u* „eu nu merg (acum)”, *elia na la gu* „eu voi merge”, *elia gu la* „eu mersei”, *elia e la gul* „eu am mers”.

D.: *sumoun* (ins. Buka)—sau l. separată.

1564 **PHALŪRA** (DANGARĪK, PALOLA, PALŪLA, PHALŪRA), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. *Pakistan*; 800—1 000 verb.

D.: *phalūra* (*ashret, ašrēti, biyōri*), *sāwi* (*sau*).

1565 **PHO** (MUTHEIT, PWO, SHU), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania*; 368 200 verb.

6 tonuri. Urme ale sufixării pronumelui subiect și obiect la verb în propozițiile subordonate (în l. *himalaice* pronominalizate).

D.: din *Bassein*, din *Moulmein*.

Foarte multe împrumuturi din birmană*. Scriere creată în sec. 19 de misionari după modelul celei birmane — aceeași și pentru l. *sgaw** (tonurile notate prin semne speciale plasate în rînd cu literele, după silaba respectivă).

1566 **PIA** (PAI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 2 500 verb.

1567 **PIAROA**, l. amerindiană din fam. salivan*. *Venezuela* (SC.); 12 000 verb.

1568 **PIDGIN(-)ENGLISH**, ansamblu de i. rezultate în urma contactului dintre engleză* și l. indigene din diferite zone ale globului, folosite numai ocazional în relațiile dintre indigeni și străini sau între indigeni cu l. materne diferite; nu este l. maternă a nici unei populații, fiind folosită numai ca l. secundă; unele varietăți de P.-E. au devenit l. materne ale unor populații, dînd naștere creolei engleze*; alte varietăți au dispărut. Spre deosebire de dezvoltarea obișnuită a limbilor, diferitele varietăți de P.-E. (ca și *pidginurile* cu alte baze) au luat naștere într-un interval de timp foarte scurt; considerate i. mixte deoarece structura gramaticală, foarte simplificată față de l. de bază, este adaptată modelului l. indigene (calcuri sintactice) cu care au venit în contact și din care au împrumutat și unele cuvinte. Unele elemente portugheze*.

Vocabular foarte restrîns (cîteva sute — 1 500 cuvinte) — multe noțiuni exprimate prin perifraze. Gramatică simplă (caracterizată în special prin eliminarea elementelor redundante). Unele morfeme de origine engleză exprimă trăsături gramaticale din l. indigene (de ex. varietatea care a existat în China folosea clasificatori, cum ar fi sufixul numeral -*pisi* < engl. *piece*, sufixul locativ -*side*, posesivul relativ

belongy: *You belongy clever* „Ești deștept” etc.).

Varietăți: din *Hawaii* (500 000 verb., devenită și l. maternă pentru o parte din verb.; eventual substrat *neo-melanezian*; influență chineză*, japoneză*, hawaiiană* și a diferitelor l. filipineze*); *amerindian*; *Kru* (*Kroo*) *English* (folosit de pescarii Kru din Liberia; apropiat de varietatea creolă engleză *Krio* din Freetown); din *Camerun* (*Cameroons P.-E.*, *Bush English*, *Cameroons Creole*, *West Coast*, *Wes Cos*, *Broken English*) (peste 1 mil. verb. în Camerun și mulți alții în E. Nigeriei și ins. Fernando Po); din ins. *Sf. Elena*; *Hobson-Jobson* (*Babu English*, *Chhi-Chhi*) (*pidgin* rudimentar folosit în timpul guvernării britanice în India, cu unele influențe hindi*); din *Madras* (*Butler English*) (asemănător cu precedentul, dar cu puternică influență dravidiană*); *China Coast P.-E.* (*Business English*, *Pidgin*) (dezvoltat în sec. 18 și larg folosit odinioară pe țărmul chinez, actualmente cunoscut numai de puțini verb. bătrîni din unele porturi; din *Coreea* (*Bamboo English*) (folosit în special în timpul războiului din Coreea); din *Japonia* (folosit probabil la sfîrșitul sec. 19; o varietate în reg. Hamamatsu (numită uneori *Bamboo English*), folosită în timpul ocupației americane); din *Vietnam* (a fost folosit de soldații americani; bazat pe varietatea coreeană și japoneză); din *Papua-Noua Guinee* (reciproc inteligibil cu varietatea *neo-melaneziană* și *neo-solomonică*; unele influențe lexicale și de structură din l. *papua**); *Beach-la-mar* (*bêche-de-mer*, *biche-de-mer*, *bichelamare*, *bichlamar*, *bislama*, *Sandalwood English*) (în SV Oc. Pacific; 50 000 verb.; derivat probabil din varietatea din China); *neo-melanezian* (provenit din precedentul și devenit l. maternă pentru peste 10 000 verb.); folosit în școală, biserică, publicații — rol oficial; cel mai important *pidgin* din Oceania); *neo-solomonic* (asemănător cu precedentul); *micronezian* (a existat în sec. 19); *australian* (dezvoltat din varietatea *neo-melaneziană*); *Maori P.-E.* (vorbit la începuturile colonizării Noii Zeelande, azi dispărut; asemănător cu varietățile *neo-melaneziană*, *australiană* ș.a.)

1569 **PIMA** (PIME(RIA), PIMO), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. *sonoran*. *S.U.A.* (Arizona), *Mexic* (Sonora); 13 000—18 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 34 consoane (16 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Reduplicarea unei părți din temă exprimă pl. substantivelor: *gogs* „cîine”, *go-gogs* „cîini”. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *papago* (*papabicotan*), *pima*.

1570 **ICHIPIMBWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Tanzania*; 8 000 verb.

1571 **PIRO**, l. amerindiană din fam. arawak*. Peru; 10 000 verb.

10 vocale (5 lungi), 17 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V. Accent nefonologic.

D.: *chontaquiro, simirinch*.

1572 **PITI** ((A)BISI, EPIT, PITI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Nigeria; 1 500 verb.

1573 **PITU-ULUNNA-SALU** (MAMASA ?, PITU ULUNA SALU), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. Indonezia (ins. Celebes); 175 000 verb.

D.: *mamasa, mambië, ma (ng)ki, rante bu-lawan, tabulahan, tubi (ade)*.

1574 **chiPODZO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Mozambic; 5 000—45 000 verb. (surse diferite).

1575 **chiPOGOLO** (chiPOGOR), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Tanzania; 63 000 verb.

1576 **toPOKE** (toFOKE, TOPOKE PUKI, TOVOKE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Zair; 46 000 verb.

D.: *baluombila, likolo, liurwa, lombaki*.

1577 **POKOMAN** (POCOMAN(ICE), POKOMAN(E)), l. amerindiană din fam. mayan*. Guatemala, Salvador, Honduras; 17 000—25 000 verb. (surse diferite).

1578 **kiPOKOMO** (PFOKOMO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Kenya; 16 000—16 500 verb. (surse diferite).

1579 **POKONCHI** (POCOMCHI, POCONCHAM, POCONCHICE, POKONCHINE, POKONCHINI), l. din fam. mayan*. Guatemala (NC.); 25 000—37 500 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 21 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finala cuvintului. Rădăcinile verbale aparțin la 4 clase: tranzitive, intransitive, neutre și care exprimă starea de a fi. 20 nume pentru zi, în funcție de cum e considerată ziua: *ba' tz'* „măimuiță” (zi bună pentru semănat), *e* răspuns la despărțire (zi bună pentru a primi tot ce îți dorești), *rj* „trestie sălbatică” (zi bună pentru a influența pe alții), *toj* „plata unei datorii” (zi rea pentru a cerși) etc. (influența calendarului maya). Topica: verb-obiect-subiect, adjectiv-substantiv.

1580 **POKOT** (KIMUNKON, PAKOT, POKWOT, UPE, SUK(KU)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). Kenya, Uganda; 90 000 verb. Vorbită de păstori și agricultori.

Se numără cu degetele de la mâini și de la picioare (gesturi diferite pentru fiecare număr; pentru 100 = *pokol* se desfac brusc degetele de la cei doi pumni închiși).

D.: *markwet, endo (to), kadam*.

A adoptat recent alfabetul „Africa”.

1581 **POL(-POMO)** (PUL), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. R. P. Congo; 2 000 verb.

1582 **POLA** (BUCTULAN ?, DURUGMUN(AN)?, PULÁ), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez* sau d. al l. tadyawán*. Filipine (ins. Mindoro); 1 000 verb.

1583 **POLABÁ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental, dispărută în prima jumătate a sec. 18, fiind treptat înlocuită de germană*. Numele are la origine toponimul *Labe* „Elba”.

Mari asemănări cu polona*.

S-au păstrat foarte puține documente, redactate într-o reg. de pe cursul inferior al fluviului Elba.

1584 **POLICE MOTU**, pidgin austronezian* bazat pe l. motu*. Papua-Noua Guinee; 65 000—70 000 verb. A fost folosită de poliția din zonă, de unde și numele.

Diferă de motu în fonologie și mai ales în gramatică — aparență tipologică diferită și inteligibilitate reciprocă slabă (verb. de motu înțeleg mai ușor P.M. decît invers). Foarte puține afixe. Valorile gramaticale — indicate mai ales prin cuvinte auxiliare și clitice. În exprimarea posesiei apare un singur tip din motu: adăugarea sufixului la un cuvânt posesiv special. Antepunerea pronumelui posesiv față de acest complex este obligatorie. Persoana obiectului verbului indicată printr-un pronume personal plasat înaintea pronumelui obiect (care precedă verbul). Numai în d. central posesia și persoana obiectului sint marcate prin sufixe, ca în motu. Mai puține moduri și timpuri, exprimate prin cuvinte auxiliare plasate înainte sau după verb. 90% din vocabularul de bază — din motu.

2 d.: *central* (folosit de verb. de motu și de alte l. austroneziene) și *non-central* (în afara distr. Central). Forma din distr. Western considerată standard. *Lingua franca* pentru 13% din populația indigenă din Papua, răspândit ca l. neoficială a administrației și poliției și prin școli organizate de misionari. *Lingua franca* scrisă — folosită uneori și în acte oficiale.

A luat naștere spre sfârșitul sec. 19 prin îmbogățirea unei forme simplificate de motu (limitată la vocabularul esențial și cu o gramatică redusă, reflectînd în trăsături tipologice de bază ale unor l. papua* locale) folosită cu ocazia expedițiilor comerciale anuale ale verb. de motu din distr. Gulf, locuit de populații vorbind l. diferite. Împrumuturi din engleză* (l. oficială), unele prin intermediul formei *neomelaneziene* de pidgin-English* (prin P.M. unele împrumuturi au intrat și în l. indigene).

Ortografie simplă.

1585 **POLINEZIAN**, gr. de l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Polinezia*, *Micronezia*, *Melanezia*; 1 mil. verb., mulți bi- și chiar plurilingvi. După alte păreri ar aparține ram. malaiopolineziene*, formînd gr. heonesian*, împreună cu 8 l. melaneziene* (trăsături comune — inovații fonologice comune numai acestor l. —, dar și diferențe).

Puse în legătură cu l. indoneziene* din 1706. Denumirea P. dată în 1834 de William Marsden presupuse l. generale vorbite din Madagascar pînă în Ins. Paștelui.

53 „comunalecte” deosebite lingvistic, care se pot reduce pe baza inteligibilității reciproce și afinităților structurale și lexicale, întruînd un oarecare consens al specialiștilor, la 26 l.; cele mai răspîndite: elliceana, futunana de est, maori¹ (Ins. Cook), maori² (Noua Zeelandă), marchizana, niueana, rapanui, samoana, tahitiană, tokelauana. Diferențe lingvistice și culturale în special între l. de E și de V.

Toate l. P. — identificate ca atare la sfîrșitul sec. 19. L. bine descrise. Gr. foarte omogen. Inventare de foneme foarte reduse, de unde marea frecvență a omonimelor. 5 vocale cu perechi lungi cu rol distinctiv. Frecvente grupuri de vocale ca urmare a căderii consoanelor intervocalice. Inventare consonantice reduse (în general chiar față de l. proto-P., care avea probabil 13 consoane) — în *rurutuană* 7 consoane —, care atestă un proces de simplificare a sistemului fonetic originar și de confundare a unor perechi de consoane surde-sonore, dus în unele l. P. mai departe decît în fijiană*; au pierdut printre altele trăsătura prenazalizată la ocluzivele sonore, comună l. melaneziene. În general au o singură lichidă: l sau r (tikopiană* are ambele). O trăsătură neobișnuită între l. lumii o constituie prezența în luangiua* și în samoana colocvială a lui m și η în condițiile absenței lui n. Lungirea consoanelor apare ca o dezvoltare secundară — ca urmare a sincopiei unei vocale neaccentuate între consoane identice (în elliceană și în l. P. din afara Polineziei). Nu există consoane finale de silabă, nici grupuri consonantice (doar în *futunana de vest*). Accentul de obicei pe penultima vocală a unei unități accentuale greu de definit. L. non-tonale.

Nu au o morfologie a cuvîntului — un singur nivel morfologic-sintactic, caracterizat prin aranjarea în ordine fixă a unor particule care precedă și urmează baza (nucleul dotat cu informația lexicală). Bazele intră în diferite clase în funcție de posibilitățile distributive; un număr redus de morfeme permit transferul între clase. 2 clase nominale în relație cu posesive (exemplul tipic — samoana). În unele l. P. (ca tongana*) sistemul de clasificare nominal

e legat de distincția activ/pasiv din sistemul verbal. Forme de trial cu rol de pl. (cu excepția l. *futunane de vest*). Diviziune marcată, propoziții verbale/non-~ și în general capacitatea de a exprima orice propoziție într-una din aceste 2 forme. Pereche de particule *ko/’o* care disting construcțiile verbale de cele nominale. Numele proprii distincte de cele comune prin omiterea articolului. Preferință pentru topica verb-subiect-obiect.

Dublete sau triplete lexicale (existente poate chiar în proto-P.); elementele moștenite distincte uneori de cele împrumutate prin evoluțiile fonetice diferite.

S-ar fi diferențiat recent de l. melaneziene și între ele — ar putea proveni din aceeași proto-l. melaneziană (populații vorbind l. P. ar fi migrat spre E din ins. Fiji). L. P. din afara Polineziei — fie resturi ale migrațiilor inițiale spre Polinezia, fie rezultatul unor reveniri ulterioare. Primele vocabulare — din 1615, primele tipărituri (religioase) din 1810. Influență engleză* la început prin misionari; numele zilelor săptămîinii, lunilor anului, termenii religioși (unii de origine latină*, greacă*, ebraică*), referitori la învățămînt, comerț.

Singura comunitate lingvistică din Polinezia care a avut scriere — cea de l. rapanui. Sisteme ortografice stabilite de misionari englezi (unele l. — ca *ponapeana** — au chiar mai multe sisteme) — aproape fonologice, însă cu unele imperfecțiuni: nu notau lungimea fonologică a vocalelor (sau nu o notau adecvat), nici ocluziunea glotală; notau inadecvat pe η, ηg; confuzie u-w; nu reflectau caracterul nefonologic al sonorității la ocluzive. Modificări ulterioare de inspirație franceză*. Publicații recente (un ziar în mai multe l. P. în Noua Zeelandă).

Influențe lexicale și gramaticale P. relativ recente în fijiană (d. *centrale* și *orientale*). Cuvinte hawaiiene* în jargonul comercial eschimos* (prin intermediul vîntătorilor de balene). Elemente din unele l. P. (hawaiiană, maori², tahitiană) în anumite varietăți de pidgin-English* și creolă engleză*. Singurul cuvînt P. cert din engleză*, ajuns și în română*: *tabu*.

1586 **POLONĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. R. P. *Polonă*, S.U.A., U.R.S.S., Franța, Marea Britanie, Canada, R. S. Cehoslovacă, R. D. Germană, Belgia, R. S. Romînia, Australia; 32 mil.—36 mil. verb. (surse diferite). L. de stat în R. P. Polonă.

Vocale nazale: unele păstrate din slava comună (*pięć* „cinci”, *sąd* „judecată”), altele în împrumuturi. Nu există tendințe de reducere a vocalelor ca în alte l. slave. Consoană caracteristică: l velar (l) numit și l polonez, pronunțat în l. literară ca semiconsoana w (*leb* „frunte”

pronunțat [wep]). 2 serii de africcate, dură și moale (*badacz* „cercetător științific” — *badac* „a studia”, *bicz* „flagel” — *bić* „a lovi”). Gr. de consoane greu de pronunțat: *przemysł* „industrie”, *sześciziesiąt* „60”, *wszechświat* „univers”, *szcześliwy* „fericit”. Accent fix pe penultima silabă. Flexiune nominală bogată (7 cazuri), în timp ce flexiunea verbală este foarte simplă, destul de apropiată de rusă*. Gen personal, spre deosebire de alte l. slave: pentru persoanele masculine există o formă specială de adjectiv, în opoziție cu cea folosită pentru celelalte substantive masculine și feminine (*studenti weseli* „studenți veseli”, *studentki wesole* „studente vesele”, *koguci wesote* „cocoși veseli”). Frecvente construcții sintactice cu determinantul după determinat: *gramatyka języka polskiego* (în rusă topica inversă). Menținerea auxiliarului „a fi” cu rol de copulă: *morze jest bardzo piękne* „marea este foarte frumoasă” (în rusă copula lipsește).

2 mari gr. de d.: *mazurian* și *nemazurian* (după alții 3 gr.: *velicopolon*, *malopolon*, *slezian*). Prima clasificare are la bază un fapt fonetic: d. *mazurieni* înlocuiesc pe z, cz, sz, dz prin z, c, s, dz (*zaba*—*zaba* „broască” etc.).

Singura l. slavă care păstrează bine vocalele nazale din slava comună. Depalatalizarea lui e, ɛ, ɛ̃ din sl. com., care trec la o, a, ar înaintea consoanelor nepalatalizate (t, d, n...): *zona* „femeie” (cf. ceh. *žena*). Palatalizarea consoanelor (notată prin i) înainte de e din sl. com. sau de un ier: *pies* (cf. ceh. *pes*). Ca în cehă, gr. *or-/er-* și *ol-/el-* din sl. com. devin *ro/lo* și se păstrează dentala d înainte de l (*wiodł*, *mydło*; cf. rus. *vjel*, *mylo*). Tipice pentru gr. occidentală sint: dezvoltarea *tj > c* (*świeca* „luminare”), *dj > (d)z* (*miedza* „răzor”) și păstrarea nepalatalizată, la fel ca în cehă*, slovacă* și sorabă*, a velarelor din sl. com. în grupurile *kv-*, *gv-* înainte de ɛ (*kwiat* „floare”, *gwiazda* „stea” cf. rus. *cvetók*, *zvezda*). Lexicul moștenit din sl. com. este asemănător cu cel din cașubă*: pe lângă elemente comune tuturor l. slave (*bez*, *most*, *cena*, *zima*) există și unele specifice: *pokój* „pace” (rus. *mir*, ceh. *mír*), *wyspa* „insulă” (rus. *ostrov*). Împrumuturi din latină* și germană*, la fel ca în cehă (numărul cuvintelor din latină este mai mare decât în cehă, dar cel al cuvintelor germane este mai mic: *ratusz* „primărie”, *burmistrz* „primar”, *malarz* „zugrav, pictor”, *handel* „comerț” etc.). Contacte cu ceha (sec. 11), adincite prin iradierea l. literare cehe (sec. 14—15): *hartba* „rușine”, *brama* „poartă”, *władac* „a conduce”. În sec. 16—18 împrumuturi din ucraineană*, bielorusă*, italiană* (în timpul Renașterii) și franceză* (sec. 17—18). Influența rusă a avut 2 faze: sec. 18—20 și după 1945. N-a existat o tendință puristă ca în cehă. Cele mai vechi

documente: din sec. 12 (texte latine cu nume poloneze). Primele documente scrise în întregime în P. (foarte puține) — din sec. 14 (traduceri și o poezie). În sec. 14—15 tradiție literară latină și cehă, care a împiedicat (mai ales cea latină) apariția unei literaturi în l. națională. Din sec. 16, P. este folosită și de nobilime și burghezii; scrieri în proză: M. Rej, J. Kochanowski, P. Skarga, epoca de aur a literaturii poloneze (la baza l. literare încă din sec. 15 era d. din Cracovia, centrul regatului; trăsăturile mazuromne ale acestui d. n-au intrat în l. literară; această formă nu s-a schimbat esențial nici după mutarea centrului la Varșovia, sec. 16). În sec. 17, P. ia locul latinei și bielorusii în actele oficiale. La sfârșitul sec. 18, P. și-a pierdut funcțiile oficiale până în 1918, când s-a creat statul polonez modern. Istoria P. are 3 etape: *veche* (sec. 10—15), *medie* (sec. 16—18), *modernă* (sec. 18—), legată de A. Mickiewicz, scriitorul care a apropiat l. literară de cea populară.

Scriere cu litere latine. Lipsesc literele q, x; j = i, w = v, c = t. Multe semne diacritice: *ć* = *č* muiat (*ćwierć* „sfert”), *ś* = *š* muiat (*śnieg* „zăpadă”), *ść* = *šč* muiate (*iść* „a merge”), *ź* = *ž* muiat (*niedźwiedź* „urs”), *ń* = *n* muiat (*jesień* „toamnă”), *ó* = *u* (*góra* „munte”), *ż* = *ž* dur (*żona* „soție”), *ą*, *ę* = *o*, *e* nazale (*szkół* „școală”), *cz* = *č* dur (*czysty* „curat”), *szcz* = *šč* (*szczotka* „perie”), *rz* = *ž* (*grzmot* „tunet”).

Din P. s-au răspândit cuvintele *mazurcă*, *polcă*, *sejm*. Prin P. au ajuns în alte l. cuvinte ca *hoardă* (din tătară*).

1587 PONAPEANĂ (PONAPE, PUYNIPET), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. microneziană*. *Federația Microneziei* (arh. Caroline — ins. Ponape ș.a.); 15 300 vorb. (1967), unii bilingvi. Zona cu cea mai mare eterogeneitate lingvistică din Micronezia (se mai vorbesc și o altă l. microneziană, *kusaiciana**, și 2 l. polineziene — *nukuoro* și *kapingamarangiana**; vorb. de trukeză* emigrați din ins. Mortlock = Takuu, Tau'u).

8 vocale scurte (7 cu perechi lungi), 10 consoane, 2 semiconsoane. Fenomene de *sandhi* cu rol stilistic. Deosebiri între vorbirea bărbaților și cea a femeilor (caracterizată printr-o anumită pronunțare a lui r).

D. din diferitele insule: *mokil*, *ngatik*, *pingelap*, *ponape* (5 d. majore) ș.a.; diferențe puțin studiate — cel puțin tot atât de importante ca în trukeză; unele d. sint atât de divergente (de ex. *ponape* și *mokil*) încât ar putea fi considerate l. Stil onorific.

Cuvinte de origine japoneză* folosite în cîntecetele de dragoste pentru efecte estetice.

S-au propus cel puțin 5 sisteme ortografice (de inspirație engleză*, spaniolă*, germană*, japoneză), folosite în măsură diferită; nici unul nu era complet adecvat; sistemul actual este mai larg respectat decît în cazul altor 1. microneziene.

A dat naștere unei forme *pidginizate* folosite în relațiile cu europenii și cu verb. din alte ins. stabiliți în Ponape.

1588 **PONGO** (PONGU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat 1. sau d. al 1. kamuku*. *Nigeria*; 2 900 verb.

1589 **POPOLOC(A)**, l. amerindiană din fam. popolocan*. *Mexic* (Oaxaca, Puebla); 10 000—15 000 verb.

1590 **POPOLOCAN** (MAZATECAN, OLMECAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* otomanguean*. *Mexic*; 95 000 verb.

4 l., în LL 3. Mai importantă: mazatec*.

1591 **PORTUGHEZĂ**, l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-roman. *Portugalia, Brazilia, Angola, Mozambic, Spania, S.U.A., Macao, Indonezia* (Timor), *Capul Verde, São Tomé și Príncipe, Guineea-Bissau*; 145 mil. verb. L. de stat în Brazilia, Portugalia, Angola, Mozambic, Capul Verde, Guineea-Bissau.

Sistem vocalic bogat: distincție fonologică între vocale deschise și închise în cazul lui *e*, *o* (*sede* „sediu”, *sede* „sete”, *corte* „bucată” — *côrte* „curte”) ca în italiană*, vocală de timbru neutru care se opune lui *a* (*amâmos* „am iubit” — *amamos* „iubim”), vocale nazale cu valoare fonologică la fel ca în franceză*. Numeroși diftongi, dintre care unii pot fi și nazali. Silaba accentuată a unui cuvînt este atît de importantă încît duce la reducerea celorlalte pînă la vocale șoptite, ca în rusă*. Granița dintre cuvînte nu este riguros marcată; fenomene de fonetică sintactică ce duc la pierderea identității cuvîntului (*mar alto* se pronunță *ma-ral-to*). Opoziție de cantitate consonantică în cazul lui *r*, ca în spaniolă* (*r* dublu se rosteste la Lisabona ca *r* uvular în pronunțarea tinerilor și rulat în pronunțarea celor în vîrstă). În morfologie, trăsătura cea mai caracteristică este existența a 2 tipuri de infinitiv: unul personal (*infinito pessoal*) și altul impersonal. Primul este flexionar și corespunde aproape totdeauna unor propoziții care în celelalte l. romanice conțin un verb personal (*êle diz sermos pobres* „el spune că noi sîntem săraci”). Pronumele demonstrativ are 3 grade de depărtare (ca în spaniolă* și catalană*): *este-esse-aquele*; o pereche de verbe auxiliare de existență: *ser-estar*, la fel ca în spaniolă; *ter* „a avea” este auxiliar pentru diateza activă. Foarte frecvent mai mult ca perfectul format cu *ter* „a avea”: *João tinha caído*. La infinitiv viitor și condițional posibilitatea de a separa infinitivul de auxiliar

printr-un pronume aton: *direi* „voi spune” — *dir-te-ei* „îți voi spune”. Formule de adresare cu mai multe grade de politețe: *tu, você, Senhor (a), Vossa Excelência*. În vocabular multe cuvinte comune cu spaniola (*flor, mesa, lago*), dar și deosebiri (*perro—cao* „cîine”, *gracias—obrigado, ventana—janela, calle—rua* ș.a.). Caracteristic este sistemul de denumire a zilelor săptămîinii: *segunda feira* „luni”, *terça* ~, *quarta* ~, *quinta* ~, *sexta* ~, și, în plus, *sábado, domingo*. L. bogată în diminutive și argumentative, primele foarte frecvente.

Diverse clasificări dialectale. Una dintre acestea propune 4 mari diviziuni dialectale continentale: d. *interamnese* (*alto-minhoto, baixo—*~), *baixo-duriense, transmontan* (*raiano, alto-duriense*), *beirão* și *meridional* (*estremenho, alentejano, algarvio*). Au mai existat varietăți iudeoportugheze, dispărute. În plus 2 variante insulare: din Azore și Madeira, care au multe particularități comune cu d. meridional continental. Există și varietăți de peste ocean, non-creole (Brazilia, Goa) sau creole. Varianta braziliană prezintă puține deosebiri față de P. standard (pronumele de politețe *você* a înlocuit pronumele personal de pers. 2 *tu*; are multe cuvinte din l. indigene americane, mai ales din tupi*). Variantele creole portugheze* sînt foarte numeroase în diverse țări din Asia și Africa. Există, după aceeași clasificare, și categoria „codialectelor” (*galiciana*, considerată de unii l. aparte, de alții d. „cultural”, d. *riodonorez, guandramilez* și *mirandez*, toate 3 varietăți de tranziție între P. și spaniolă).

În evoluția de la latină, P. prezintă următoarele caracteristici: absența diftongilor romanici (*pe* „picior”, *bom* „bun”); vocalele accentuate sub influența unei nazale devin nazale (*mão, mină*); metateza lui *i* și *u* (*eira* „arie” *soube* < lat. *sapui*); păstrarea fazei *ou* din lat. *au* (*ouro*); uneori alternează cu *oi*: *oiro*; sonorizarea surdelor intervocalice (*lago* „lac”, *saber* „a ști”); simplificarea geminatelor *-ll-*, *-nn-* (*castelo, ano*) și dispariția consoanelor simple corespunzătoare (*cêu* „cer”, *lua* „lună”); grupurile *cl*, *pl*, *fl* se palatalizează și devin ș la inițială (*chorar* „a plînge”, *chama* „flacăară”, *chave* „cheie”) și *l'* în poziție intervocalică (*olho* „ochi”); în grupurile recente *l* > *r*: *cr*, *pr*, *fr*; păstrarea aceluiași stadii ca în catalană în opoziție cu spaniola: *it* < lat. *ct* nu se palatalizează (*oito* „opt”), *f*, *l'* (*olho*), *ș* și *ž* (< lat. *j*, *g* + *e*, *i*). În morfologie păstrarea în l. literară scrisă a mai mult ca perfectului indicativ ca în spaniolă, occitană. În lexic puține elemente de substrat (*esquerdo* „stîng”, *veiga* „cîmpie”). Influență germanică* (mai ales în onomastică), arabă* (mai puțin bogată decît în spaniolă, dar mai intensă decît în catalană; alături de elemente comune cu spaniola — *alga-*

dão, alcool — și unele diferite — *alfaiate* („croitor”), franceză (în mai multe etape: o epocă veche, sec. 12-13 — *mensagem, trovador, viagem*, alta mai nouă, sec. 14-15 — *etiquete, jóia, charrua* „plug”, *dama*, și una și mai recentă — *blusa, abandonar*), spaniolă (de multe ori greu de stabilit; sec. 14—15: *carabina, naípe, rebelde*), italiană (terminologie nautică — *bússola, piloto, sentinela* —, muzicală și literară), engleză* (relativ recentă: *bife, lanche, pudim*). Multe cuvinte din l. asiatice (*che* „ceai”, *leque* „evantai”, *pagode*), negroafricane (*banana, girafa, macaco, zebra*) și amerindiene (mai ales tupi*(z-guarani): *anandis, mandioca, tapioca*). Cele mai vechi texte: document particular, *Noticia de Torto* (testament, 1193) și o scrisoare regală, 1211. Text literar: o strofă din *descort*-ul plurilingv al lui Raimbaud de Vaqueiras (sec. 12—13). Când este vorba de cele mai vechi texte literare, P. nu poate fi despărțită de galiciană, în care s-a scris poezia lirică. Multe poezii în *Cancioneros*. Literatura galiciano-portugheză e înfloritoare în sec. 13—14. L. literară este bazată pe d. din Minho, apropiat de galiciană. Mai târziu (sec. 16) l. literară are la bază d. din C. și S datorită activității lui Camões, João de Barros și Pero de Magalhães de Gândaro. 2 etape în istoria P.: *arhaică* (sec. 12—jumătatea sec. 16) și *nouă* (sec. 16—)

Alfabet latin. Vocalele nazale sînt notate cu tildă (*mão*); aceeași valoare au vocalele urmate de m sau n finale (*bem*). Are *ç* și *j* cu valoarea din franceză. *lh, nh = l', ñ*; *h* este mut. Accent de 2 feluri, marchează abaterile de la regulile de accentuare: cel ascuțit în cazul silabelor deschise: (*açúcar*) și cel circumflex pentru silabele închise (*relâmpago*). Marchează și deosebiri de sens: *e „și” — é „este”, por „de” — pôr „a pune”*.

În sec. 16—17, P. a fost *lingua franca* pe coasta Africii și Asiei. Multe elemente P. în diverse *pidginuri* și în alte l. africane și chiar în l. de circulație din Africa și Asia (kongo* are 150 cuvinte din P. fără să fi avut contacte directe cu aceasta).

1592 POTAWATOMI (FIRE NATION, MAS-COUTEN, POT(T)AWOT(T)AMI(E), PODAWAHOMIH, POODAWAHDUHME, POTAWATOMIE, POTAWATOMY, POTAWOTAMIC, POTEWATEME, POTEWATEMI, POTEWATIMI, POTEWATTOMIE, POTEWOTOMI, POTIWATTOMIE, POTOWATAME, POTOWATOM(IE), POTOWOTOMI(E), POTTAWATAMEH, POTTAWOTOMI(E), POUTOUATOMI, PUTAWATOMI), l. amerindiană din fam. algonkină*. S.U.A. (Kansas, Michigan, Oklahoma, Wisconsin; 1 000 verb.

1593 PRUSIANĂ VECHIE (ALTPREUS-SISCH, OLD PRUSSIAN, VIEUX-PRUS-

SIEN), l. indo-europeană* dispărută din ram. baltică*, gr. de V. Fosta *Prusie orientală* (Borussia).

Singura reprezentată a gr. de V împreună cu l. sau d. *javlian*, cu care era îndeaproape înrudită. Cea mai arhaică dintre l. baltice (chiar față de lituaniană*). Apropieri de l. *protoslavă** și *proto-germanică**.

Cea mai veche atestare a unei l. baltice — în P.V.: nume de locuri și persoane, glosare (*Vocabularul de la Elbing P.V.*—german* de 802 cuvinte din sec. 14, păstrat într-o copie din sec. 15, vocabularul dominicanului Simon Grunau, 1520), traduceri a 2 catehisme (1545) și a *Encheiridion*-ului lui Luther, 1561 — în sec. 16 erau greu de înțeles pentru un vorb. de lituaniană. Dispărută în sec. 17-inceputul sec. 18 — înlocuită de germană ca urmare a cuceririi Prusiei Orientale de către cavalerii teutoni.

1594 PU-I, l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. R. P. *Chineză* (prov. Guizhou = Kweichow = Kueichou); 3 200 000 verb.

Peste 40 d. Limbaj secret constînd în inversarea vocalelor din silabele alăturate, de ex.: *pai¹³tșe³¹* „a merge la piață” devine *pe²³ tșai³¹*, cu același înțeles.

Alfabet creat în 1960.

1595 PUNJABI (PANDSCHABI, PANJABI, PEN(D)JABI, PUNJABI DE EST, PUNJABI PROPRIU-ZISĂ), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *Pakistan, India* (Punjab, Rajasthan); 20 mil. — 60 mil. verb. (surse diferite). Una din cele 14 l. regionale oficiale în India.

10 vocale cu perechi lungi. Nazalizare vocalică fonologică. Oclusive aspirate — numai surde. Consoane retroflexe (occlusive, *l, r, n*). Singura l. din Asia de Sud care are distincții tonale (apărute probabil ca urmare a pierderii aspirației și sonorității la aspiratele sonore și a distribuției lui *h*) — 3 tonuri: înalt, mijlociu, jos, a căror poziție în cuvînt este condiționată în parte fonetic, în parte morfologic — total predictibilă în cuvinte cu peste 1 silabă; rol distinctiv numai în anumite cazuri (*səpha* „pagină”/səphə „curat”). Distincție animat/inanimat și feminin/non~ realizată prin sufixe la substantive și adjective, cu acord al predicatului. Flexiune cazuală. Compunerea verbelor — foarte dezvoltată. Verbe „conjuncte” folosite pentru generarea unor noi concepte verbale.

D.: *dogri-kongri* și P., după alte păreri *bhatiani, dogri, ludhiani, mājhi, malwai, powadhī* (*poādhī, povādhi*), *rathi, din Recha Doab*. Schimburi de populații între cele 2 țări. Varian-

ta din India — apropiată de hindi*, d. occidentale — mai diferite.

L. standard bazată pe d. *majhi* din Amritsar, cu câteva trăsături gramaticale din celelalte d. Stil onorific. Diferențe l. standard vorbită — scrisă. Pe cale de a fi abandonată ca l. scrisă — verb. ei citesc și scriu mai ales în hindi*/urdu*.

Literatură din sec. 12—13.

Împrumuturi din sanscrită* și *prakit*, persană*, arabă*, engleză*, franceză*, portugheză*. Substantive și adjective persano-arabe folosite ca nume proprii în special de bărbați — fără echivalent în alte l. indice moderne.

Scrierea *laṅḍā*, persano-arabă (singura folosită în Pakistan) și un alfabet propriu, *gur(u)-mukhī* (care ar fi fost creat în sec. 16 sau chiar înainte de un *guru*, Angad) — singura scriere oficială a l. P. în India.

1596 PUNU, l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, gr. miao-yao* sau d. al l. miao*. R. P. Chineză; 220 000 verb.

Oclusivele inițiale precedate de nazale o-morganice (de ex. *mp-*, *nt-*, *ŋk-*) apar cu toate tonurile posibile.

5 d.: *chiung-nai*, *pa-heng* (*pa-wu*), *wu-nai*, *yu-no* și d. din reg. *Guangxi-Zhuang* (Kwangsi-

Chuang, Kuang-hsi), *Yunnan* (Yün-nan) și *Guizhou* (Kwei chow, Kwei-chou).

1597 yiPUNU (P(O)UNO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*, R. P. Congo; 26 000—46 000 verb. (surse diferite).

1598 PUOC (KHA PUHOC, PUHOOC)₄ l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam (N); 5 000 verb.

1599 PUTHLUNDI, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 18 000 verb.

1600 PUYUMA (PELAM, PILAM, P(I)YUMA), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. R. P. Chineză (Taiwan); 8 687 verb. (1960).

D.: *banga*, *bantaurang*, *chipon* (*chipun*₄, *kata-tipol*, *pyuma*, *tipun*), *hinan*, *kale-whan*₃, *kanagu*, *katsausan*, *pa(i)chien*, *pinan* (*hinan*₃, *pilam*), *puyuma*, *sanwhai*, *saprək*, *semobi*, *si-bucoon*, *tibolat*.

1601 PYEM (FEM, FYAM, FYEUM, PA-IEM(A), PAYEMA, PEIN, PYAM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 3 000—7 700 verb. (surse diferite).

1602 PYEN, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birman-lolo*. *Laos*, *Birmaniam* (E), *Thailanda*; 1 300 verb.

Q

1603 **QUECHUA** (KECHUA, QUICHUA, RUNASIMI), l. amerindiană din *phylum* quechumaran*. Peru, Bolivia, Ecuador, Argentina, Chile, Columbia; peste 6 mil. verb. (cea mai răspândită l. amerindiană). Relația dintre Q. și aimara* este o problemă greu de rezolvat. Numită *runasimi* „l. oamenilor” în Q. L. oficială în Bolivia și Peru alături de spaniolă*.

3 foneme vocale; consoanele grupate în 3 serii: ocluse surde, aspirate și glotale. Tipul de cuvinte cel mai frecvent VCCV, GVCCV. L. aglutinantă care adaugă numeroase sufixe la rădăcina invariabilă a cuvintului: *wasi-p*, lit. „casa, în” = „în casa”, *wasi-cuna-p*, lit. „casă, plural, în” = „în casele”, *wasi-yki-cuna-p*, lit. „casă, tău, plural, în” = „în casele tale”. Nu are genuri. Pluralul se formează uneori cu sufixul *-kuna* care se adaugă la sufixele cazuale. Genitivul se antepune. Distincție între „noi” inclusiv și exclusiv. Valorile verbului (cauzativ, reciproc, frecventativ) marcate prin sufixe. Conjunția „și” este enclitică și are diverse forme, de origini diferite. Sistem de numărare zecimal. Cuvinte simple pentru 100, 1 000, 10 000 (*hunu* corespunzător grec. *miria*). Vocabular bogat pentru plante medicinale.

D.: de N (Q. B) și de S (Q.A), în general puțin diferențiate.

A fost unica l. oficială sudamericană care a avut rolul unei l. de civilizație în epoca precolumbiană. Din reg. podișurilor Apurimac și Urubamba s-a extins, înainte de venirea spaniolilor, odată cu noile cuceriri ale imperiului incas. Spaniolii au folosit Q. ca l. generală, deci ca mijloc de comunicare și de predicare a creștinismului, și au răspândit-o pînă în reg. Amazonului superior și în S Columbiei. Influență spaniolă* în vocabular (*carabela* „căravelă”, *freno*, *fusil*, *purgatorio*, *reloj*, *trigo*, *vaca*) și în morfologie (unele instrumente gramaticale). Literatură Q.: *Ollantay* (autor anonim, 1470), dramă ce redă viața de la curtea incașilor, este opera cea mai cunoscută.

Influență lexicală asupra spaniolei*. Unele cuvinte au ajuns în vocabularul internațional (*cóndor*, *guano*, *inca*, *pampa*, *quina* și derivatul *quinina* „chinină”, *vicuña* „lămă domestică”), altele circulă în spaniola peninsulară (*chirimoya*, *papa*), cele mai multe fiind folosite în

spaniola din America (*cancha*, *caracha*, *chacra*, *chala*, *champa*, *chancar*, *charqui*, *china*, *choclo*, *guaca*, *guaso*, *mate*, *poroto*, *puchi*, *yapa* etc.). Sub influența Q., în spaniola din Peru (S) și Argentina (NV) se folosește un posesiv *-y*. Modificarea intonației în aceleași regiuni. A influențat diverse l. din Anzi.

Veche scriere ideografică locală (*quillca*), fără separarea cuvintelor, rindurile în continuare, de la stînga la dreapta și invers. Notată și în alfabetul latin* folosit de misionari și în prezent în acțiunea de alfabetizare. Există și un mod de „scriere” ce reprezintă combinații de noduri pentru redarea unor mesaje prin culori și forme diferite.

1604 **QUECHUMARAN** (KECHUMARAN), *phylum* de l. amerindiene din ram. andeană*. Cuprinde 2 l., ambele în LL: aimara, quechua.

Ocluse surde glotale frecvente, ca în chibcha*. L. sufixale.

1605 **QUICHÉ** (GUATEMALA, GUATEMALECA), KECHI, KICHAÍ, KICHÉ, QICHÉ, QUECHE, QUICHE, SAN MIGUEL CHICAH, TICHE, ULTATECA(T), ULTATECO), l. din fam. mayan*. Guatemala, Mexic (Chiapas); 300 000–500 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 17 consoane (consoană postvelară *q*, care se opune velarei *k*), 2 semiconsoane. Accent final. Substantivul se împarte în 4 clase: posedate obligatoriu, care pot fi la pl., care nu sînt la pl. și posedate facultativ, care nu sînt nici posedate nici la pl. Are sufixe diferite pentru marcarea fiecărei clase. Prefixe variate pentru aspecte: *c-* (incompletiv), *x-* (completiv), *ch-* (incoativ), *m-* (negativ), *j-* (directional). Sufixe la verbe pentru a marca „instrumentalul”, „reciprocul” etc.

În Q.—cea mai extinsă operă din literatura precolumbiană (*Popol Vuh*) scrisă în jurul lui 1562. Este istoria tradițională a populației Q. (mituri, povestiri folclorice, istorie). *Rabinul Acht*, dramă care relatează capturarea și asasinarea unui rege Q., este un text cunoscut abia din 1856.

1606 **QUIOTEPEC CHINANTEC**, l. amerindiană din fam. chinantecan*. Mexic (Oaxaca); 3 000 verb.

R

1607 **RADE** (EDĒ, R(A)DĒ, R'ADE, RA-DEŢI, R(H)ADAY, RHADĒ, RHADĒ), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic*. *Kampuchea*, R. S. Vietnam; 60 000—100 000 verb. (surse diferite).

Subgr.: *adham*, poate *bih** — sau l. separată, *blo*, *kadrao*, *krung*, *mdhur*, *rdĕ kpā*.

1608 **RAGA CENTRALĂ** (ARAG(A), PENTECOST, WHITSUNTIDE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost = Raga); 5 600 verb.? împreună cu *raga* de sud*.

D.: *bwatnapi* (*bwatapni*), *loltong*, *melsisi*.

1609 **RAGA DE SUD** (ARAG(A), PENTECOST, WHITSUNTIDE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Pentecost = Raga); 5 600 verb.? împreună cu *raga* centrală*.

D.: *lolatavola*, *ninebulo*, *ponorwal* (*ponorwol*).

1610 **RAI** (SEYU), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. roglai de sud*. R. S. Vietnam; 5 000—10 000 verb.

1611 **RAĪ KIRĀT** (KIRĀT-RĀĪ), subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 233 000 verb. L. tribale disparate.

1612 **RĀJASTHĀNĪ** (RADSCHASTHANI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* central. *India* (Rajāsthān, Madhya Pradesh, Punjab), *Pakistan*; 18 mil.—22 mil. verb. (surse diferite).

Nazalizarea vocalelor — fonologică. Distincție implosive/explosive la consoanele oclusive. Pot fi aspirate atît oclusivele surde cît și cele sonore și nazalele. Consoane retroflexe (occlusive, *ʃ*, *ŋ*, în d. *harauti* și *mārwāri* și *r*).

Fărămițare dialectală (după unii 20 d.), unele d. considerate i. separate, totuși fără deosebiri foarte mari. D.: de C.-E, *gujuri*, *mal(a)vi* (*malwi*), *mārwāri* (*marvari*, *me(r)wari*) — unii autori separă *mevari* de *marvari* —, *nimadi* și de NE, după unii și *bagri*, *harauti*, *hirvati*, *jaipuri* (sau subd. al d. de C.-E); *bagri*, *jaipuri*, *mārwāri* au fost considerate și l., iar R. — gr. de l.; s-a anticipat eventuala lor convergență cu hindi*, de aceea nu au fost menționate în Constituția Indiei. *Mārwāri* este d. cel mai important, răspîndit în India și în afara ariei proprii l. R.; în forma sa veche

(*dingal*) poezie religioasă și eroică medievală. Scrierea indică *devanāgarī* și o scriere proprie.

1613 **RAJI**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 2 000 verb.

1614 **RALTE**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N), *India* (Assam); 17 000 verb.

1615 **RAO**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 3 340 verb.

1616 **RAPANUI** (EASTER ISLAND, PASCUANĂ, PASCUEN(E)SE), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Ins. Paștelui* (Isla de Pascua, Rapanui); 1 200 verb. (1967). Foarte izolată (numele polinezian al insulei *Te Pito-o-te-henua* înseamnă „sfîrșitul pămîntului”).

Împrumuturi din tahitiană* de la sfîrșitul sec. 19, identificabile în general după corespondențele fonetice.

Unica scriere indigenă din Polinezia, numită *rongorongo*, încă incomplet descifrată, a cărei creare a fost atribuită celui de-al 2-lea val de imigranți din jurul anului 1400, proveniți din ins. Leeward (Huahine și Raiatea) din arh. Societății. Scriere cursivă, zgîrțiată la început pe frunze sau scoarță de bananier; s-a păstrat pe 3 categorii de tăblițe incizate (cu inventare de semne diferite), care mai puteau fi încă „citite” de unii indigeni în sec. 19. Această scriere folosește simboluri stilizate amintind prin formă animale, plante, figuri antropomorfe (oameni cu 2 capete, 3 degete). Nu există semne pentru numere (unele numere simbolizate poate de anumite animale marine). Unele simboluri — polivalente (desemnau sinonime, omonime). Combinații de semne. Scriere continuă, fără nici o segmentare, de la stînga la dreapta și de jos în sus; este caracteristică răsturnarea cu 180° a rîndurilor succesive. Scriere în principal ideografică (nota cuvinte), poate sistem mixt, cu unele elemente fonologice (caracter de rebus) — încorpora eventual un stoc de silabe sau chiar de litere; păstrează doar un reziduu de sintaxă (nu sint indicate particulele, pronumele). Tăblițele aveau funcție mnemonică — rolul de a trezi în memorie textul complet al unor anale, formule pentru ridicarea unor tabuuri, cîntece religioase.

1617 **RATAHAN** ?, l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 150 000 verb.

1618 **RAWA** (ERAWA, RAUA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 500—6 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 15 consoane (oclusive surde cu perechi aspirate, oclusive sonore prenazalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Structura silabică (C)V. Topica: subiect-obiect-verb. Asemănări structurale și tipologice și asemănări formale la pronume cu limbile din gr. Huon*.

1619 **RAWANG 1.** (CH'OPA, GANUNG-RAWANG, (H)KANUNG, KIUTZE, NUNG, TARON), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania* (N); 60 000—75 000 verb. (surse diferite).

În varietatea *mutwang* 7 vocale cu perechi lungi, 3 tonuri uniforme: înalt, mediu, jos, 22 consoane (aspirate surde, consoane labializate, aspirate-labializate, opoziție n/ŋ; ocluziune glotală).

75—100 d., unele reciproc neinteligibile, printre care: *agu*, *hpungsi*, *htiselwang*, *matwanly*, *melam*, *metu*, *mutwang*, *rawang*, *serhth*, *serwang*, *tamalu* (*damalu*), *tukiumu*, *wadan-kong*, *wahke*.

2. subgr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin*. *Birmania* (N); peste 60 000—75 000 verb. 4 l., în LL 1: rawang* 1. (surse diferite).

1620 **REBINA(WA)** (BUNU, GURUM, GURUN, Î-BÛNÛ, NARABUNA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 4 106 verb.

1621 **REDJANG** (REJANG), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 250 000 verb.

D.: *lebong*, *redjang*.

Scriere folosită și în notarea unor d. ale l. malaeze*.

1622 **REEF** (~ ISLANDS), l. papua* sau austroneziană* din fam. Reef-Santa Cruz*. *Papua-Noua Guinee* (insulele Reef); 3 500 verb.

3 numere (sg., dual, pl.), plus trial la marca de pers. 1 inclusiv. Sistem de 4 clase care afectează numeralul. Persoana subiectului unui verb intranzitiv indicată printr-o particulă care precedă verbul, iar numărul subiectului printr-o marcă sufixată verbului.

1623 **REEF-SANTA CRUZ** (REEF ISLANDS-SANTA CRUZ), fam. del. papua* sau austroneziene*. *Papua-Noua Guinee* (insulele Reef și Ndeni — arh. Santa Cruz); 6 100 verb. 4 l., în LL 2: Reef*, Santa Cruz de nord*.

L. greu de clasificat: în cazul multor trăsături gramaticale, sistemul este fundamental austronezian (ca și o importantă parte din lexic, iar în limbile din Santa Cruz și topica), dar morfemele sînt de origine predominant papua.

Sisteme fonologice destul de complexe (număr mare de foneme vocale: 7—10). La mărcile de persoană distincție inclusiv-exclusiv la pers.

1 non-sg. Formele de pers. 1 inclusiv au un număr în plus față de numărul general din l. respectivă. Numele aparțin la 2 categorii — cele care apar legate cu mărci de posesie și forme libere. Posesia indicată la cele din urmă prin mărci de posesie propuse la care sînt afixate mărci de persoană, ca în l. austroneziene din Melanezia; forma afixelor este însă în general ne-austroneziană, iar mărcile de posesie aparțin la un număr considerabil de clase determinate semantic. Aceleași mărci de posesie, sufixate unui element invariabil, constituie formele libere ale mărcilor de persoană. Cel puțin urme ale unui sistem de clase care afectează numeralul. Subiectul indicat la verbe în general prin sufixe. Persoana și numărul obiectului indicate la verbe prin alte sufixe, așezate după cele de subiect. O altă serie de sufixe apar imediat după rădăcina verbului, anticipînd persoana obiectului, indicată ulterior prin sufixe de persoană și număr diferite.

1624 **REK** (RAIK), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. dinka* fie l. înrudită. *Sudan*; 40 000 verb.

1625 **REMO** ((BONDA) POROJA, BONDO, NANQA POROJA), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda*. *India* (Orissa); 2 500 verb. (foarte puțini monolingvi; bilingvii vorbesc și gata*).

1626 **RENGAO** (RANGAO, RONGAO, RĀNGAO), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam*; 10 000—15 000 verb.

1627 **RENGMA** (UNZA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kukichin*. *Birmania* (N); 5 000 verb.

D.: *anyo* (de E), *rengma*, *iseni-kotsenu*, *ntenyi*, *nzongyui* (*nzongy*).

1628 **RENNELEZĂ** (MUGABA, MU(NG)-GAVA, RENNEL ISLAND), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Rennell = Moava; Bellona); 1 760 verb. (1963).

D.: *bellonez* (*mo-iki*, *mongiki*, *munggiki*) — divergent, *rennellez*.

A suferit influența limbilor melaneziene* învecinate.

1629 **RESHE** (BURESHE, GUNGANCHI, GUNGANOI, GUNGAWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 10 000 verb.

1630 **RETOROMANĂ** (ALPENROMANISCH, (IDIOMES) RHÉTIQUES, LADINĂ, RHÉTIQUE, RHÊTO-FRIOULAN), ansamblu de d. din fam. romanică* a cărui unitate a fost adesea contestată ținînd seama de diferența de substrat și de superstrat ca și de data diferită a colonizării romane. *Elveția, Italia* (N); 830 000 verb. Din 1938 l. națională în Elveția (nu l. oficială). Discuții în legătură cu apartenența R. la gr. galo-romanice sau italo-romanice.

Format din 3 gr. de d., în prezent izolate, dar constituind în trecut probabil o unitate, distrusă de infiltrările germanice: *occidental* (cantonul elvețian Grisons), *central* (*ladina dolomitica*) (Italia, Alpii dolomitici), *oriental* (*friulana*) (reg. Friuli, NE Italiei). Gr. *occidental* (*retic, romansa*) are 2 varietăți mai importante: *sursilvana* (*obwäldisch*) și *engadineza* (*ladina*), care cuprinde *engadineza de jos*, ~ *de sus* și graiul din Val Müstair. Între sursilvană și engadineză se află graiurile din Grisonul central: *subsilvana* (*sutsilvana*), *surmirana* (Surmeir) și graiul din Bravuogn (Bergün). Toate varietățile dialectale se predau în școli elementare și în licee. Romansa are 2 d. literare: *sursilvana*, în reg. catolică a cantonului Grisons, și *engadineza*, în reg. protestantă. Grupul cel mai bine reprezentat din punctul de vedere al numărului de verb. (700 000) este cel oriental (*friulana*). Friulana folosește ca variantă literară d. din Udine.

Trăsături caracteristice: *sursilvană*: alternanță între diftong și vocală, cu implicații morfologice, în urma diftongării metafonice provocate de -u (*gries* „gros” — *grossa* „groasă”), numele predicativ adjectival prezintă -s (rămășiță a cazului subiect) în opoziție cu adjectivul atribut (*quei prau ei verts* „această pașiște este verde” — *in prau vert* „o pașiște verde”), pers. 1 verbală are desinența specifică -el (*cumprel* „eu cumpăr”), sufixul -esch (< lat. -esco) apare și la conj. 1, nu numai la conj. 4; *engadineză*: complementul direct nume de persoană construit cu prepoziția a, ca în spaniolă* și sardă*; *friulană*: cantitate vocalică cu rol fonologic (*lât* „mers” — *lat* „lapte”, *brût* „noră” — *brut* „urît”), tendință de gramaticalizare a pronumelui aton subiect, ca în franceză* (*el russignol al cianta* „privighetoarea cîntă”).

Particularități caracteristice în evoluția de la latină* la R.: diftongul *au* păstrat (*auru* > *aur*) în sursilvană și friulană, la fel ca în occitană*; *a* în poziție nazală > *o* sau *au*, pronunțat *eu* în romansa; diftongarea lui *e*, *o* deschise se produce după reguli complicate (în friulană este necondiționată de natura silabei, la fel ca în spaniolă și română*); sonorizarea surdelor intervocalice; palatalizarea lui *c*, *g* + *a* relativ recentă, după reguli mai complicate decât în franceză (în sursilvană nici nu e generalizată); palatalizarea lui *c*, *g* urmate de vocale palatale; păstrarea occlusivei + *l*. În morfologie, pl. în -s ca în l. romanice occidentale, dar *ladina dolomitica* și *friulana* prezintă și un pl. în -i, cu palatalizarea consoanelor ca în română;

urme ale declinării cu 2 cazuri în sursilvană; distincție formală între dat. și ac. pronumelor personale ca în română (sursilvană și friulană). Elemente lexicale latinești păstrate numai în R. (*codice* > *cuđisch*). Urme preromanice (în special nume de plante și forme de relief). Multe elemente germanice* (*longobarde* în friulană și *alemane* în romansa). În romansa și influență germană*, care se manifestă în sintaxă și în formarea cuvintelor. Împrumuturi italiene* (unele din d. *venefian*) și slovene* (*cespe* „prună”, *cjast* „hambar”, *zime* „ger”) în friulană. Primul text R. din gr. occidental este un fragment de predică cu traducere interliniară (sec. 12). Timp de 3 sec. nu mai apar alte scrieri. Prima operă literară (1527), un poem epic (*Chanzun de la guerra dalg Chiasté d'Müsch*), opera lui Gian Travers, este scrisă în engadineza de sus. Datorită Reformei multe texte în R., dintre care se detașează traducerea *Bibliei*, tot în engadineză (1560), de către J. Bifrun (prima traducere a *Bibliei* într-o l. romanică). Importantă și traducerea *Psalmlor* de către D. Chiampel (1562). Pentru gr. central lipsesc textele vechi; primele texte din sec. 18: un mic vocabular. În general puține texte (poezia populară aproape absentă). Pentru gr. oriental, cel mai vechi text — de la sfârșitul sec. 13 (un registru care conține aproape numai nume proprii). Prima poezie — de la sfârșitul sec. 14. Poezie bogată și astăzi în friulană.

Fiecare d., uneori și grai, are ortografia lui, cu reguli destul de complicate.

1631 **RIANTANA**, l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (ins. Frederik-Hendrik); 1 100 verb.

Absență aproape totală a morfologiei cuvintului.

1632 **RINDRI** (LINDIRI, NUNGU, RINDRE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 10 000 verb.

1633 **ROGLAI DE NORD** (AADLAI, RADLAI), l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. *roglai*. R. S. Vietnam; 30 000 verb.

1634 **ROGLAI DE SUD**, l. din fam. austroneziană*, subgr. chamic* sau d. al l. *roglai*. R. S. Vietnam; 20 000 verb.

D.: rai* — sau l. separată, *roglai de S.*

1635 **ROMANICĂ**, fam. de l. indo-europene*. 10 l., toate în LL. Cca 550 mil. verb. L. din această fam. sînt răspîndite în V și E Europei și pe alte continente (America, Africa și, mai puțin, Asia). Numele vine din expresia latină* *romance loqui* „a vorbi în limba romanică”. Prima aluzie la o l. R. se găsește în proclamația lui Carol cel Mare (813), care o prezintă ca *lingua romana rustica* „l. romană populară”. De obicei se împarte în gr. *ibero-romanice* (spaniolă*, portugheza*, catalana*),

galo-romanice (franceză*, occitana*) și *italo-romanice* (italiana*, româna*, dalmata*, sarda*, retoromana*). Alte împărțiri țin seama de diverse fenomene: după desinența de pl. (-s sau -i) există o arie *occidentală* și una *orientală*.

L. R. au inovat față de latină, pe care o continuă. În fonologie și fonetică: pierderea opoziției de cantitate vocalică și consonantică (ultima păstrată în italiană), sistem vocalic cu 3 grade de deschidere (în unele l. cu 4 grade), apariția unor vocale în seria centrală (fonem în franceză, română, catalană și portugheză, variantă în retoromană), nazalitatea vocalei ca trăsătură fonologică (franceză și, după unii, portugheză), apariția diftongilor romanici, în condiții care variază de la o l. la alta, apariția unor vocale anterioare labializate (franceză); serii noi de consoane cu valoare fonologică (africatele, palatalele, interdentalalele), dispariția consoanelor labiovelare, sonorizarea surdelor intervocalice (mai puțin în italiană și română), la fel ca în celtică*. Accentul capătă rol fonologic (mai puțin în franceză). În morfologie: reducerea cazurilor și dispariția genului neutru (cu excepția românei), apariția articolului hotărât, în general proclitic (afară de română, unde e enclitic), flexiunea verbală păstrată relativ bine, dar și unele inovații: apariția condiționalului și a viitorului analitic (viitorul latinesc a dispărut), eliminarea perfectului simplu de către perfectul compus, confundarea adjectivului cu adverbul. Există și inovații care privesc numai unele l. R. (l. ibero-romanice au cîte 2 perechi de verbe pentru „a fi” și „a avea”). În formarea cuvintelor: numeroase derivate, mai ales diminutive (excepție franceza). În lexic: elemente moștenite din latină — numeric aproximativ egale în toate l. R. (cca 2 000 cuvinte) — alături de elemente pan-romanice, unele păstrate numai în anumite l. (uneori cu evoluții semantice specifice). Substrat (celtic*, traco*-dac*, etrusc*, *ligur*) și superstrat (germanic* și slav*) diferite de la o l. la alta. Element arab* pe cale directă (spaniolă, italiană) și indirectă. Influențe interromanice numeroase. Împrumuturi savante din latină. Unele l. R. au varietăți creole* (franceza, portugheza, spaniola). Franceza, spaniola, italiana au influențat, în mod diferit, vocabularul multor l. de pe glob.

1636 **ROMÂNĂ**, l. indo-europeană din fam. romanică*, gr. italo-romanice. R. S. România, U.R.S.S., S.U.A., R.S.F. Iugoslavia, Grecia, R. P. Bulgaria, R. P. Albania, R. P. Ungară, Canada, Israel, Turcia; cca 23 mil. vorb., cca 21 mil. ca l. maternă. L. oficială în R. S. România.

Sunete caracteristice: *ă* și *!* cu valoare de foneme (în unele l. romanice — portugheză*, catalană* — numai *ă*); *i* final șoptit (*lupi*); numeroși diftongi ascendenți și descendenți

(*seară, poate, iute, două, au*) și 8 triftongi. Sistem vocalic cu 7 elemente. Categoria fonologică a semivocalelor *ç, ç*, inexistentă în alte l. romanice. Palatalitatea funcționează cu valoare fonologică numai în seria *k, g* (*car — chiar, gară — gheară*). Fonem *h* existent și în gasconă. Accent fonologic: *ăcele — acéle, fîră — fură*. În morfologie: flexiune bogată (mai ales cea verbală). Flexiune nominală mai bogată decât în alte l. romanice (mai multe desinențe pentru pl., forme diferite de gen.-dat. față de nom.-ac. voc.). În flexiune multe fluctuații (substantive cu forme și genuri diferite la sg. și pl.: *colind (ă) — colinde, colinzi*; la verb flexiune de tipuri diferite: *invirt — invirtesc*). Alternanțe fonetice la diverse forme gramaticale (*păr — peri, fag — fagi, mijloc — mijloace*). Tendința de hipercharacterizare pentru marcarea unei categorii gramaticale (alternanță + afix gramatical: *țară — țări*). 3 genuri: masc., fem., neutru, ultimul cu un mod special de exprimare (asemănător cu masc. la sg. și cu fem. la pl.). Mai multe feluri de articole hotărâte: postpus (*omul*), adjectival (*omul cel bun*) și posesiv (*al*). Pl. masc. în *-i* ca în italiană*. Subgen personal cu mai multe trăsături (obiectul direct nume de persoană cu prep. *pe*: *il văd pe Ion*, la fel ca în spaniolă*, sardă* și retoromană*, unde se formează cu prep. *a*; gen.-dat. numelor proprii cu *lui*; adjectiv posesiv pronominal adăugat la substantiv fără articol: *frate-meu*; adjectiv nedefinit *alde* ș.a.). Forme tipice de numeral: 11—19 (*unsprezece...*), 20—90 (*douăzeci...*). Viitor construit cu *a voi*, ca în l. balcanice. Modul prezumtiv. Moduri marcate cu conjuncția *să* (conjunctivul) și cu prep. *a* (infinitivul). Subiectul este de obicei inclus la pers. 1 și 2. Dublarea complementului direct și indirect prin pronume personale neaccentuate (*!l văd pe el*). Libertatea topicii și a concordanței timpurilor. Numeroase compuse și locuțiuni la cuvintele ajutoare (prepoziții, conjuncții). Derivare bogată; cu sufixe și regresivă. Multe prefixe în neologisme.

4 mari gr. de d.: *dacoromâna, aromâna* (*macedoromâna*), *meglenoromâna* (*meglenita*), *istoromâna*; ultimele 3 numite *sud-dunărene*. *Aromâna* (300 000—600 000 vorb. în Grecia, R. P. Albania, R. S. F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria, R. S. Româna), *meglenoromâna* (14 000—26 000 vorb. în Grecia, Turcia), *istoromâna* (1 250—1 500 vorb. în R.S.F. Iugoslavia). *Aromâna* și *meglenoromâna* sînt mai apropiate între ele. *Dacoromâna*, la rîndul ei, are mai multe graiuri: după unii 2 (*muntenesc* și *moldovenesc*), după alții 4 (în plus graiurile *bănățean* și *crișean*) sau 5 (și *maramureșean*).

R. este o l. cu unele trăsături arhaice și altele inovatoare. În evoluția de la latină*, R. prezintă următoarele caracteristici: inchi-

derea vocalelor neaccentuate și a celor accentuate în poziție nazală (*casă, mină, bine, bun*), diftongarea lui *e* deschis în silabă închisă și deschisă, ca în spaniolă* (*pier, fier*), păstrarea lui *u* scurt (*furcă*), metafoia lui *e*, o accentuare condiționată de *-ă, -e* finale (*seară, moară*), păstrarea diftongului *au* disoclat (*aur*), păstrarea ocluserilor intervocalice (*roată, crudă*), tratamentul special al grupurilor *kw, gw > p, b* (*apă, limbă*), ca în sardă*, și al grupurilor *ct, cs > pt, ps* (*noapte, fripse*), păstrarea grupurilor *pl, fl* și a lui *-s-*, palatalizarea lui *n*, *l* urmate de *i*od și transformarea lui *ř* și *l'* în *ĭ* (*călcii, iepure*), metateza în grupul labială + *i*od (*roib, aibă*), ca în portugheză* și spaniolă. În morfologie păstrează flexiunea nominală cu 2 forme cazuale (*casă—case*) și genul neutru. Postpunerea articolului și numeralul (11—19, 20—90) mult discutate din punctul de vedere al originii. Înlocuirea infinitivului prin conjunctiv ca în alte l. balcanice. Cuvinte latinești păstrate numai în R. (*cintec, despica, ferice, împărat, lingură, mărgea, putred*) sau care au dezvoltat anumite sensuri numai în R. (*merge, ospăț*). Substrat traco*-dac* diferit de cel al altor l. romanice, care este celtic* (cca 80—160 cuvinte: *bucurie, căciulă, ciut, colibă, mal, minz, moș, murg*, unele comune cu albaneza*). Influență slavă* (bogată în diverse etape: slavă veche*, slavonă* și l. slave moderne, ultimele mai ales dialectal: *cocoș, drag, nevastă, plug*), turcă* (*chiftea, cioban, odaie, musafir, sarma*), maghiară* (*oraș, sălaș*), greacă* (în diverse etape: *veche, bizantină, neogreacă*), franceză* (bogată, mai ales în sec. 19, terminologia modernă), italiană* (sec. 19), rusă* (2 etape: sec. 19 și recentă), engleză* (recentă). Elementul latin moștenit (există și un element savant împrumutat ulterior) are cea mai mare frecvență. Primele elemente românești apar în documentele latinești și slavone din Transilvania și țările românești (sec. 13—14). Primul text scris în întregime în R. este scrisoarea lui Neacșu (1521). Primele texte de proporții: 4 manuscrise cu particularități arhaice (*Codicele Voronețean, Psaltirea Scheiană, Psaltirea Voronețeană, Psaltirea Hurmuzachi*) din prima jumătate a sec. 16 (după unii din sec. 15). La mijlocul sec. 16 primele tipăriți românești: *Catehism* (Sibiu, 1544, pierdut), *Evangheliarul slavo-român* de la Sibiu (1551—1553), tipărițiurile lui Coresi (prima 1559). În sec. 16 se pun bazele l. literare prin activitatea lui Coresi și operele cronicarilor. Din sec. 19 R. modernă. L. literară are la bază graiul muntean, dar cu contribuția principalelor graiuri regionale.

Alfabet chirilic și latin*; cel chirilic avea 43 semne, unele (Ѣ, ѣ) caracteristice pentru transcrierea R. De la început și texte cu alfabet latin, dar cu ortografie maghiară (primul:

Carte de cîntece 1570—1573). În sec. 19 alfabet de tranziție de la cel chirilic la cel actual. În 1860 scrierea cu alfabet latin devine oficială. Ortografia actuală este fonetică, dar cu urme etimologice (*e*, o inițiale în cuvinte vechi, scrise *el, om*, se pronunță de fapt cu un apendice asilabic — *iel, uom*).

R. a influențat vocabularul l. vecine sau apropiate (bulgară*, maghiară, sîrbo-croată*, ucraineană*, rusă, slovacă*, polonă*); din aromână au intrat cuvinte în albaneză, greacă și turcă. Cele mai des preluate sînt cuvinte ca: *afînd, baci, brînză, mămăligă, săpun, urdă, vatră*.

1637 RON(E) (BARON, CHALA, NAFUNDIA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 11 000 verb.

1638 shiRONGA, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu *shiTsonga* și *shiTswa* o unitate considerată l. *Mozambic, Republica Africa de Sud*; 1 mil.—1,25 mil. verb.

Se pare că este folosită în școli.

D.: *konde*.

1639 ROTOKAS, l. papua* din *stock* kunuakeriaka-rotokas-eivo*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 3 408 verb.

Una din l. cu cele mai puține foneme din lume — 11 sau 12.

D.: *atsilima* — sau l. separată.

1640 ROTUMANĂ, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. melaneziană*. *Fiji* (ins. Rotuma); 5 000 verb.

Semnalată din 1825, dar studiată abia în preajma celui de-al doilea război mondial. Prezintă un interes mult mai mare decît ar sugera numărul de verb. și dimensiunile teritoriului — atît pentru lingvistica oceanică (trăsături comune fie cu l. melaneziene, fie cu cele polineziene* și caractere proprii; inventar de foneme — în special de vocale — particular), cît și pentru lingvistica generală (fenomene de *Umlaut* și metateză — caracteristice în general l. indo-europene*). A fost considerată împreună cu fijiana* și alte cîteva l. din ins. Solomon și Noile Hebride o l. melaneziană prin excelență, apropiată și de l. polineziene (ca și aceasta, a pierdut distincția oclusive sonore prenazalizate — surde nenazalizate, comună l. melaneziene și păstrată și în fijiană), dar prezintă și unele particularități proprii (topică diferită de cea din fijiană și l. polineziene; număr mare de cuvinte cărora nu li s-au putut găsi forme înrudite în l. învecinate).

Fonologie aparent particulară (silabe închise; grupuri consonantice; distribuție specifică a vocalelor), în fapt nu diferă însă fundamental de l. din centrul Oceaniei și Polinezia. Numărul vocalelor apreciat diferit (în-

tre 5 și 14) — se pare că numărul mare de variante vocalice s-ar putea reduce la cele 5 vocale fundamentale ținând seama de fenomenele de metateză și *Umlaut* care deosebesc cele 2 forme — lungă și scurtă — sub care apar cuvintele în R. 14 consoane — ca și fiijiana, mult mai multe decât orice l. polineziană.

În lexic se pot distinge 2 straturi de cuvinte — moștenite direct sau indirect din l. de origine —, care au urmat o evoluție fonetică diferită. Împrumuturi din engleză* — urmează același tratament în ce privește metateza ca și cuvintele autohtone: engl. *watch* > *uatsh*, forma lungă *utsha*; *sugar* > *suka*, forma scurtă *suak*.

2 sisteme ortografice propuse de cele 2 misiuni din insulă (număr diferit de semne pentru vocale).

1641 **ROVIANA** (RUBIANA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (arh. New Georgia); peste 3 000 verb. Parțial înțeleasă și în ins. Ysabel și Choiseul (cunoașterea ei s-a răspândit datorită adoptării sale ca l. a bisericii).

Păstrează consoanele finale din proto-austroneziană, adăugând o vocală finală în armonie cu vocala precedentă.

1642 **ikIRUGURU** (LUGURU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. kiZaramo*. *Tanzania*; 179 000 — 180 000 verb. (surse diferite).

1643 **kiRUIHI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 71 000 verb.

1644 **RUKAI**, l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*. R. P. *Chineză* (Taiwan); 5 871 verb. (1950).

2 gr. de d.: *tsalisen* (*tsarisen*) și *dukai* (*shimosan rukai*). Nu se cunosc raporturile dintre ele, nici numărul de verb. al fiecăruia. Primul gr. are d. *dainan* (*taromak(i)*), *taramakau* (*takamakau*, *talamakau*), al 2-lea — *maga* (*tor-dukana*), *mantauran* (*opunoho*, *upunuhu*), *tona* (*kongadavanu*).

1645 **RUKUBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 50 000 verb.

1646 **RUNDI** (kiRUNDI, URUNDI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie cu *rwanda** o l. unică. *Burundi*, *Uganda*; 2,2 mil. verb. Denumirea provine de la numele etnic *barunda*, al cărui sens este greu de explicat.

Este singura l. din Burundi — unul din puținele state africane omogene din punct de vedere lingvistic (swahili* este întrebuințată numai în relațiile cu etniile vecine). Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

1647 **iRUNGI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 95 000 verb.

1648 **ichiRUNGU** (ADONG, LUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*, *Zambia*; 24 000 — 34 000 verb. (surse diferite).

1649 **ichiRUNGWA** (RUNGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 4 500 — 5 000 verb. (surse diferite).

1650 **RUSĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. oriental. U.R.S.S., S.U.A., *Canada*; 265 mil. verb. (129 mil. ca l. maternă). L. oficială în U.R.S.S., l. a O.N.U. Cea mai importantă l. slavă.

Corelație de palatalitate: *brat* „frate” — *brat’* „a lua”. Alternanțe vocalice și consonantice cu numeroase reguli; alternanțele vocalice nu se manifestă decât sub accent pentru *a*, *o*, cele consonantice ating toate consoanele. Accent mobil, dificil de prezis. 2 numere, marcate prin desinențe. 3 genuri (masc., fem., neutru) marcate prin flexiune. Uneori pentru ființe genul este natural (*deduška* „bunic” — *babuška* „bunică”). Declinare cu 6 cazuri, destul de complicată, cu desinențe speciale pentru cele 3 genuri la sg. și cu desinențe comune pentru cele 3 genuri la pl. Adjectivul are o declinare proprie. Nu are articol. Formele personale ale verbului sint relativ sărace: 3 timpuri (prezent, viitor, perfect) și 2 moduri personale (indicativ, imperativ cu 1 formă). În schimb, formele impersonale sint mai numeroase ca în alte l.: 4 participii, 2 gerunzii, 1 infinitiv, 1 singur timp compus: viitorul verbelor imperfective. Verbul „a fi” se folosește la perfect și viitor, dar nu la prezent. Opoziția de aspect domină sistemul verbal: *pisát’* „a scrie” (în general) — *napisat’* „a scrie” (ceva finit). Nu există o concordanță a timpurilor. Structură sintactică bogată, cu o mare libertate în construcția frazei. Derivare și compunere foarte bogată (*metalloobrádátvyažuščaja promyšlennost’* „industria prelucrătoare de metale”, *duxmetrovoróštij* „crescut în lungime de doi metri”, *ženonenavistničestvo* „misoginism”).

2 mari gr. de d.: *de N* și *de S* (după cei mai mulți există și o a 3-a grupare, cea a graiurilor de tranziție, care se întinde ca o fișie continuă de la NV spre SE; în această zonă se află și Moscova). În graiurile din N se menține deosebirea între vocalele *o* și *a* neaccentuate (*ókanie*), iar în cele de S a și *o* neaccentuate se confundă (*ákanie*).

Fenomene de evoluție comune cu bielorusa*. Sl. com. *tj*, *dj* > *č*, *ž*, dispariția dentalei *d* înainte de *l* (*vjol* < **vedl*), vocalele nazale sl. com. *q*, *g* devin *u*, *a*, dezvoltarea unei vocale în grupurile consonantice (sl. com. **zolto* > *zoloto* „aur”), sl. com. *je*, *ju* > *o*, *u* (sl. com. **jezero* > *ozero* „lac”, sl. v. *jug* > v. rus. *ugû* „sud”), sl. com. *ě* > *e* (în ucraineană* *i*). La baza voca-

bularului **R.** — elemente slave comune cu alte l. slave. Primele împrumuturi din finlandeză* și l. baltice* (multe sînt și în l. literară, altele numai în graiurile de N). De la începuturile perioadei scrise influența slavonei*, intensificată în sec. 15—16. Tătara* a influențat (unele cuvinte) terminologia administrativă și a culturii materiale, atît în l. scrisă cît și în cea uzuală (sec. 13—14): *arșin* „arșin”, *artel* „artel”, *orda* „hoardă”. În sec. 17 influența l. ucrainene, iar în sec. 18 cuvinte de cultură și de specialitate din l. europene apusene: germană* (*orden* „ordin, decorație”, *pamflet*), franceză* (*parad*, *passaj* „pasaj”), engleză* (*rel's* „șină”), olandeză* (*rejd* „radă portuară”), italiană* (*opera*, *opereta*). Neologisme din latină*. După Marea Revoluție Socialistă din Octombrie multe cuvinte pentru redarea realității social-economice și politico-culturale noi. Azi influență engleză. Slava comună a avut în E o variantă dialectală. Din aceasta s-a dezvoltat (sec. 11) o formă lingvistică independentă, rusa veche, care a rămas în uz, cu unele schimbări, pînă în sec. 16. Vechea **R.** era notată cu alfabetul chirilic (cele mai vechi texte compuse de comercianți și meseriași sînt scrise pe scoartă de mesteacăn — Novgorod, sec. 11). Alături de ea a existat slavona rusă, l. bisericii. Există o dublă dualitate: între l. vorbită — bogată în variație dialectală, și l. scrise (**R.** non-literară, întrebuintată în documente juridico-administrative și în corespondența particulară, și slavona rusă) și, pe de altă parte, între cele 2 l. scrise: **R.** non-literară și slavonă. Între cele 2 forme scrise a existat interacțiune, vizibilă chiar în primele texte poetice (*Cîntecul despre oastea lui Igor*, sec. 12). Dualismul dintre cele 2 l. scrise a continuat pînă în sec. 17. Din sec. 16 **R.** non-literară (= **R.** cancelariilor moscovite) se întinde pe tot teritoriul, în timp ce clerul caută să mențină și să facă să progreseze slavona. În sec. 17, odată cu acțiunile lui Petru cel Mare și ale Ecaterinei a II-a, are loc unificarea progresivă a l. scrise prin eliminarea slavonei și alegerea ca normă a **R.** non-literare. Are loc consolidarea bazei **R.** moderne. Sinteza rezultată în sec. 18 (1755 — publicarea gramaticii lui Lomonosov) marchează simbolic și începutul **R.** moderne, l. scrisă unică cu mari scriitori ca Pușchin și Gogol.

Alfabet chirilic cu 32 litere: unele au valoarea celor din alfabetul latin, altele (**B, H, P, C, X**) au valori diferite; unele au formă grecească* (**Г, П, Y, Ф**), altele au aspectul ușor modificat (**З = Z, Д = Δ, Л = Λ**). 2 litere cu orientare inversă (**И, Я**; ultima este o literă caracteristică pentru **R.**, fiind modificarea succesivă „de mină” a literii paleoslave **А** „iusul mic”, care reda vocala nazală *eⁿ*). În plus,

litere cu aspect mai deosebit (**Ж, Ч, Ц, Ш, Щ, Ю, Ъ**). 2 semne (**Ъ, Ъ**) inexistente în alte alfabet.

A influențat vocabularul multor l. (*voică, far, samovar, vacacă, troică, stepă, tundra, sputnic*, ultimul din 1957; unele dintre acestea sînt împrumuturi din l. siberiene (*taiga*), cauziene* (*chefir*), laponă* (*morsă*), tătară (*balalaică, iuft*) și calcuri (*pjatiletka* „plan cincinal”: fr. *quinquenal*, it. *piano quinquinale*, germ. *Fünfjahrplan*, engl. *five-year plan*). Influență mai mare după 1945 în multe l. slave, română*, maghiară*, germană. Influență mare asupra vocabularului tuturor l. din U.R.S.S., mai ales al aceluia care n-au avut scriere pînă în 1917.

1651 **RUTUL** (MEXƏD, RUT'UL, RUTULISCH, RUTUL'SKIJ), l. din fam. cauziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 7 000—10 000 verb.

9 vocale orale, dintre care 6 au perechi faringalizate; 38 (40) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-verb-obiect.

D.: *borč* (*borch*), *ixreko-muxrek*, *rutul*, *šina* (*shina*).

1652 **URUUND** (LUNDA MUATIIVUA, LUNDA MUATUAMVUA, LU(W)UNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Angola*; 20 000 verb.

1653 **RWANDA** (nyaruANDA, (i)kinyaruRWANDA, (o)runyarWANDA, urunyarWANDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie eventual împreună cu rundi* o l. unică. *Rwanda, Uganda*; 2,3 mil. verb. Numele l. provine de la numele etnic *Vanyaruanda*, al cărui sens este greu de explicat.

Este singura l. din Rwanda, unul din puținele state africane omogene din punct de vedere lingvistic (swahili* este folosită numai în relațiile cu etniile vecine). Întrebuintată în administrație, școală, presă și în emisiuni radiofonice.

1654 **RYUKYUANĂ** (LUCHA, RYŌKYŪ, RYŪKYŪ, RYŪ.KYŪ, RYUUKYUUAN), l. sau gr. de l. din fam. altaică*, ram. japonezo-ryukyuană sau gr. de d. ale l. japoneze*. *Japonia* (insulele Ryukyu); 900 000 verb.

În varietatea *shodon* 5 vocale cu perechi lungi, 19 (20) consoane (unele ocluse surde și aspirate, labializate, 1 aspirată-labializată), 2 semiconsoane, 3 tonuri: înalt, mijlociu, jos. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Trăsături arhaice. Evoluție independentă de japoneză.

Cea mai mare diversitate lingvistică din fam. altaică.

D.: *central* (*okinawan*), cu subd., de N (*amamosima, oosima*), de S (*sakis(h)ima*).

A adoptat scrierea japoneză.

S

1655 SA?A (APAE?AA, APAE'AA, SA('A)), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Insulele Solomon* (ins. Small Malaita); 5 000 verb.

1656 SA'BAN (SABAN(UM)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Borneo); 1 000 verb.

În varietatea *hmeu* 7 vocale, 16 (17) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(S)(C). Accent final. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1657 SABIR (LINGUA FRANCA), i. dispărut, în mare parte artificial, de tip *pidgin*, folosit ca l. comercială între europeni, arabi și turci în bazinul Mediteranei. A fost l. diplomatică vorbită de beii din Alger și Tunis. Se pare că a fost folosită și de cruciați în Mediterana orientală.

Lexic romanic* (italian*, spaniol*; puține cuvinte din franceză*, occitană*, catalană*), cu unele elemente grecești* și arabe*, și gramatică simplificată: o singură formă pentru sg. și pl., nu are articol, sistem pronominal redus la o singură formă (*mi* pentru pers. 1), verbul are numai 2 forme (un prezent-viitor: *mi andar* „merg” și un trecut: *mi andato*).

A lăsat urme în araba din Africa de Nord, în franceza populară din Algeria și în d. napolitan și genovez ale l. italiene.

1658 SAEK (SEK), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, subgr. tai*. *Laos, Thailanda*; câteva mii verb.

Ar păstra unele trăsături arhaice, care se regăsesc în kam*, sui* și alte l. înrudite — după unele păreri s-ar fi desprins prima de l. *tai*. 4 tonuri.

1659 SAFALABA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. ?; 3 000 verb.

1660 ishiSAFWA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 46 000 verb.

1661 kiSAGALA (kiSAGALA DE SUD, kiSAGARA DE SUD), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 20 000 verb.

D.: *itumba, kondoa (solwe), kweny, nkunda, nkwiŋya, ziraha*.

1662 SAHAPTIN (DE NORD) (SAHAPTIAN, SHAHAPTIN), l. amerindiană* din fam. sahapтин-nezpercé*. S.U.A.; 2 750 verb.

6 vocale (3 lungi), 29 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

D.: *Columbia River (celilo, John Day, rock creek, tenino, tygh valley, umatilla)*, de NE (*palouse, walla walla, wanapam, wawjukma*), de NV (*kittitas, klickit, upper cowlitz, upper nisqually, yakima*).

1663 SAHAPTIN-NEZPERCÉ, fam. de l. amerindiene* din *phylum* penutian*. 2 l., ambele în LL.

1664 SAHARIAN DE EST, gr. de l. din fam. nilo-sahariană* (CTL), considerat uneori și fam. aparte, numită *sahariană centrală*. Ocupă o parte redusă din C. Africii. 8 l., în LL 5. Cea mai importantă: kanuri.

L. puțin cercetate. Se pare că au tonuri (în această privință există date numai pentru kanuri). Nu au clase nominale, nici gen gramatical. Unele l. au sisteme cazuale. Verbul are flexiune complicată în număr și persoană la diferitele moduri și timpuri și un ansamblu de forme subordonate cu care se pot construi fraze complicate. Sistem de derivare verbală relativ simplu.

1665 SAHO (SAO), i. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. (CTL) sau constituind împreună cu afar* o singură l. (MC). *Etiopia*; 48 000 verb.

Are laringală spirantă sonoră. Diferențierea de gen la substantive se face numai prin ridicarea vocii pentru fem.: *bal-ā* „fiu”, *bal-à* „fiică”. Pl. femininelor se obține prin repetarea celei de a 2-a consoane (în somaleză* se obține astfel pl. masc.). Folosește afixe care se opun substantivului generic pentru a exprima categorii diverse (unitate, pluralitate): *dule* „furnică” (nume generic) — *duleyitit* „furnici”, pl. de la *duleyte* „o furnică”.

Nu are literatură scrisă.

Unele texte în alfabetul latin*.

1666 SAILO, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville — arh. Solomon); 1 450 verb. (1959).

1667 SAISIYAT (SAIS(I)AT, SAISSET(T), SAISIET, SAISIRAT, SEISIRAT), l. din fam. austroneziană*, gr. formosan*, subgr. atayalic* sau *paiwanic*. R. P. *Chineză* (Taiwan); 3 394 verb. (1960).

7 vocale, 14 consoane (are ocluziune glotală), 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accentul cade automat pe ultima silabă.

D.: *arikun, buiok, saisiyat, taiai (sairakis)*, poate și *paz(z)eh(e)* și *taokas*, ultimele 2 considerate și l. diferite.

1668 **SAK** (THAT, THET), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. birmanolo*. ?; 32 250 verb.

1669 **SAKAI**, gr. de d. sau de l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaya*; 10 000 verb. 4 d. (l.), toate în LL: jah hut, sakai de sud, semai, temiar. Jah hut, semai și temiar sînt numite și l. *senoice* (gr. *aslian central*), iar sakai de sud este exclusă de unii din gr. S. și considerată ca formînd un gr. separat, *semelaic (aslian de S)*.

1670 **SAKAI DE SUD**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. *semelaic* sau d. al l. sakai*. *Malaya*; 10 000 verb. împreună cu jah hut*, semai* și temiar*.

D.: de SE, de SV.

1671 **SAKI**, l. papua*. Papua-Noua Guinee; 2 240 verb.

1672 **chiSALAMPASU** ((TSHI)-SALA-MPASU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Angola*; 60 000 verb.

D.: luntu.

1673 **SALISH**, fam. de l. amerindiene. 23 l, în LL 7.

O particularitate a unora din l. S. este existența unor grupuri fonotactice complicate (de ex. în *Bella Coola*: *tlk'wixw* „nu o înghiți”; din unele cuvinte lipsesc vocalele: *nmmnk* „animal”).

1674 **SALIVAN** (PIAROAN, SALIBAN), fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 4 l., în LL piaroa.

1675 **kiSAMA** (KISSAMA, QUISSAMA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. mbundu*, fie l. înrudită. *Angola*; 9 000 verb.

1676 **SAMBALI** (SAMBAL, ZAMBAL), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 81 583 verb.

D.: *bolinao (~sambal, bulinaw)*, *iba (~sambal)*, *tino (tina)*.

1677 **oluSAMIA** (LUSA(A)MIA, SAMIA, SAMYA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. luLuyia*, fie l. înrudită. ?; 124 000 verb.

1678 **SAMO** (NANERGE, NINISI, SAMOG(H)O, SAMOJO, SAMORHO, SAMOXO, SANO, SEMBLA, SEMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau reprezentînd 2 l. separate (*nanerguê* și *semou*) din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară, Mali*; 120 000—128 000 verb. (surse diferite).

1679 **SAMOANĂ**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Samoa de Vest* (ins. Savai'i, 'Upolu, Apolime, Manano), *Samoa americană* (de Est) (Tutuila, ins. din gr. Manu'a), *Noua Zeelandă, S.U.A.* (Hawaii,

California); 158 000—200 000 verb. (surse diferite). L. polineziană cu cel mai mare număr de verb. L. oficială în Samoa de Vest alături de engleză*.

În S. colocvială (ca și în luanguia*) trăsătură fonologică neobișnuită între l. lumii: prezența lui *m* și *ŋ* în absența lui *n*. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă. Structură mai complexă decît alte l. polineziene (de ex. maori^{2*}). 2 clase nominale cu valorile controlabil/ne~, alienabil/in~, activ/pasiv. Mărcile construcțiilor posesive și conjunctive care le corepund sînt predictibile într-o anumită măsură în cazul substantivelor deverbale, după cum acțiunea este făcută de către subiect sau către, pentru subiect — de ex. *lau tala* și *lou tala* înseamnă amîndouă „povestea ta”, dar în primul caz „spusă de tine”, iar în al 2-lea „despre tine”. În l. scrisă sintagme foarte lungi și complexe, care nu apar în l. vorbită din cauza imposibilității de a le rosti fără o pauză internă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Diferențe dialectale minore — folosirea sa în școlile de pe lângă biserici a dus probabil la o oarecare nivelare a deosebirilor locale. Ca și alte l. din Pacific, are un stil onorific distinct. Importante deosebiri fonologice și lexicale între S. colocvială și l. îngrijită.

Literatură religioasă de la începutul sec. 19. Împrumuturi din engleză, cîteva poate din germană* și franceză*, cuvinte de origine greacă* și latină* prin traduceri de cărți bisericești din l. europene.

Răspîdită prin misionari, a influențat limbile din Melanezia și arh. Loyauté.

1680 **SAMOEDĂ** (SAMOYED), ram. de l. din fam. uralică*. U.R.S.S. (M. Alb.—Pen. Taimir); 30 000 verb. Unele l. dispărute la începutul sec. 20. Mai multe sute de varietăți dialectale. 5 l., în LL 2: *nenet*, *selkup* (singurele l. scrise).

Numeroase arhaisme: armonie vocalică, alternanțe consonantice, dual.

1681 **SANAGA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. separată sau d. al l. *bati. Zair*; 24 000 verb.

D. sau l. înrudite: *betsinga**, *mangisa**.

1682 **SANDAWE** (SANDAU), l. din fam. khoisan*, constituie singură un gr. *Tanzania*; 23 366 verb. Este o enclavă într-o reg. unde domină limbi din gr. Benue-Congo*. Multe asemănări cu hotentota*.

3 clicuri (dental, cerebral, lateral) și 3 tonuri. În morfologie se remarcă absența prefixelor, numărul mare de sufixe și un gen gramatical foarte dezvoltat.

1683 **SANGA(WA)**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 1 700 verb.

1684 SANGIREZĂ (SANGI(HĒ), SANG-(G)IL, SANGIR), l. din fam. austroneziană*, gr. hesperonesian*. *Filipine* (ins. Sangi(he), Talaud, Mindanao, Sarangani); 75 000 verb.

D.: *karakitang, manganiitu* (oarecare superioritate), *tabukan*. Larg folosită de misionari de la mijlocul sec. 19 — numeroase traduceri religioase.

1685 SANGKE, i. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee*; 1 200 verb. L. separată sau reprezintă împreună cu sko* (*seko(u)*), vanimo* și wutong* d. al aceleiași l. (diferențe în vocabular dar asemănări de structură).

1686 SANGLĒČĪ (SANGLECHI), l. sau d. indo-european*, ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. *Afghanistan* (NE); 2 500 verb.

Formează un gr. împreună cu *iškāsimi* (*ishkashimi*), care are 7 vocale, 28 (29) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

1687 SANGO (SANGHO, SONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Zair, Republica Centrafricană, Ciad*; 1 mil. — 1,5 mil. verb. (surse diferite). Astăzi în Republica Centrafricană este a 2-a l. pentru cei mai mulți verb., dar în capitală (Bangui) există un mare număr de copii care învață la școală S. ca primă l. alături de l. tribale ale părinților, și alt mare grup care învață numai S. și nici o l. tribală. L. națională în Republica Centrafricană, folosită în administrație și emisiuni radiofonice începând din 1965. Derivată în cea mai mare parte din ngbandi*, dar conținând multe împrumuturi franceze*.

11 vocale (4 nazale), 23 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Accent nefonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv, adjectiv-substantiv.

Pidgin sango, lingua franca din Republica Centrafricană, este cel mai bine cunoscut dintre pidginurile indigene și l. creole africane. Forma de *lingua franca* se numește în S. „sango al soldaților” sau „sango de serviciu”. Este simplificată morfologic, inclusiv în uzul morfemic al tonului, și în majoritatea vocabularului, care a fost parțial înlocuit cu împrumuturi din multe alte l. (din engleză*, portugheză*, franceză*, ca și din i. africane); păstrează din limba-mamă fonologia și sintaxa.

1688 eshiSANGU (RORI, SANGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 23 000 verb.

1689 ySANGU (CHANGO, SHANGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 18 000 verb.

1690 SANKURA, l. din fam. nigero-congoleză*, probabil gr. gur*. *Volta Superioară*; 50 000 verb.

1691 SANSKRITĂ (INDIANĂ VECHĂ, INDICĂ VECHĂ, INO-ARIANĂ VECHĂ, SANSKRITĂ), l. veche indo-europeană*, provenită din scindarea, la începutul milen. 2 î.e.n., a l. indo-iranienă* în S. și iraniană* veche. Adusă în India din NV pe la mijlocul milen. 2 î.e.n. Denumită după cuvântul S. *saṃskṛta(m)* (*sāskṛtam*), „perfect”. William Jones a arătat în 1786 înrudirea S. cu greaca*, latina*, gotica*, probabil și celtica*, care ar proveni toate dintr-o l. comună dispărută. Colebrooke, întemeietorul filologiei S., a dat în 1805 prima descriere științifică modernă a S., inspirată din opera gramaticului indian Pāṇini (sec. 5—4 î.e.n.) — care reprezintă un tip de gramatică diferit de cea greco-latină, anticipând în unele privințe lingvistica modernă. De studierea S. este legată constituirea lingvisticii indo-europene și în general a lingvisticii comparativ-istorice.

48 foneme: vocalele *a, i, u, e, o, ṛ, ṛi* (= *r, l + ṛ*); perechile lor lungi (cu excepția lui *ṛ*) sînt respectiv: *ā, ī, ū*, diftongii *ai, au, ī*; alți diftongi: *ar/ār, al/āl*; consoanele oclusive surde și sonore pot fi simple și aspirate și au localizările: palatală, cerebrală, dentală, labială și guturală, la care se adaugă *h*; siflante: *ś, ṣ* [š], *s*; nazale: *m, n, ñ, ṅ, ṅ*; semiconsoane: *y, v, r, l*. Fenomene de *sandhi* (*saṃdhi*) intern și extern (asimilări la joncțiunea dintre radicali și afixe sau desinențe, sau dintre cuvinte). Alternanțe vocalice ale radicalilor și desinențelor (trăsătură moștenită din indo-europeană).

Morfologie foarte bogată și complexă. L. arhaică — conservă în linii mari morfologia indo-europenei primitive. Substantivul, pronumele și adjectivul primesc desinențe care marchează genul (mase-, fem-, neutru), numărul (sg., dual, pl.), cazul (8 cazuri: nominativ, vocativ, acuzativ, genitiv, dativ, ablativ, instrumental, locativ). Un singur tip de declinare, cu 2 variante (tematică, atematică). De la rădăcinile verbale se formează 4 radicali: de prezent, viitor, aorist și perfect, care dau naștere la numeroase forme temporale și modale simple sau perifrastice. Prin desinențe și afixe sînt marcate la verb persoana (1, 2, 3), numărul (sg., dual, pl.) și diateza (activă și medie; S. nu are pasiv). Serie dublă de desinențe la verb (forme „primare” și „secundare”). Sînt larg folosite formele verbale nominale echivalînd cu propoziții întregi.

S. are cca 800 rădăcini verbale de forma (C₁)V(C₂), cum ar fi VID- „a ști”, BHŪ- „a deveni”, AS- „a fi”, I- „a merge”; restul vocabularului S. se formează de la aceste rădăcini prin adăugarea diferitor morfeme (prefixe, sufixe, desinențe), de ex. de la VID- se formează (cu modificările combinatorii respective) *veda* „cunoaștere”, *vidya* „erudit”, *vetṣ* „martor”,

1700 SAYANCI, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 50 000 verb.

12 vocale (6 lungi), 36 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri cu valoare fonologică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1701 SAYULA, l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Veracruz); 1 000—4 000 verb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 15 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

1702 SCANDINAV (GERMANIC DE NORD, NORDIC), gr. de l. indo-europene* din ram. germanică*. *Europa* (pen. Scandinavă, Islanda, ins. Faroe ș.a.), *S.U.A.*, *Canada* (emigranți); 18 mil.—20 mil. verb. (surse diferite). 5 l. (d.), toate în LL, reunite în 2 subgr.: *continental* (daneză*, norvegiană*, suedeză* — reciproc inteligibile) și *insular* (faroeză*, islandeză* — foarte diferite de celelalte l. germanice).

L. *proto(-)nordică* (*germanica de N, nordica comună, norrois, scandinavă comună, Urgermanisch*), probabil cea mai apropiată de *proto-germanică* dintre l. vechi germanice, a fost vorbită de la începutul e.n. până în anii 600—800. Este atestată prin 150 inscripții cu conținut magic păgîn din sec. 2—8 în scrierea *runică* (în *gotică** *runa* „taină”) — cea mai veche scriere germanică. Este un alfabet cu 24 semne angulare derivat probabil din cel etrusc* de N din zona alpină a vechii Rætia sau din cel latin* sau grecesc*. Stadiul următor, numit *vechea nordică* (*Altnordisch, dönsktunga, old norske*), datează din epoca vikingilor (între 700—800 și 1050—1350) și este atestat prin 2500 inscripții din sec. 7—12 (majoritatea descoperite în Suedia) într-un alfabet *runic de nord* simplificat, cu 16 semne, ale cărui carențe au fost suplinite ulterior prin introducerea ca semne suplimentare a punctelor (de unde numele de *rune cu puncte*); din sec. 12 a fost înlocuit cu alfabetul latin. *Vechea nordică* nu a fost multă vreme unitară, scindindu-se în *vechea nordică orientală* (din care derivă *vechea daneză* și *vechea suedeză*) și *vechea nordică occidentală* (*vieux-norrois*) — din care provin *vechea norvegiană*, *vechea islandeză* și *faroeza*. După 1525—1530, d. *insulare* s-au izolat de cele *continentale*, care au rămas permanente în contact unele cu altele.

L. S. se deosebesc de celelalte l. germanice prin anumite evoluții fonetice datînd fie din perioada *proto-nordică* (pierderea lui *y*-inițial, cf. sued., dan. *år/germ. Jahr*, engl. *year*, a lui *v*-înainte de *o*, *u*, cf. sued., dan. *ord/germ. Wort*, engl. *word*, a lui *-n* final, cf. sued. *komme*, dan. *komma* (germ. *kommen*), fie din epoca *veche nordică* (*e* din radical > *ye* (*yo*, *yø* sub influența unui *a* sau *u* din silaba următoare, cf. sued. dan. *jord/germ. Erde*, engl.

earth). L. S. diferențiază genul comun (masc. și fem.) de neutru prin articol, eventual prin adjectivul atribut; au articol postpus; dialeza pasivă — formată cu *-s*.

Împrumuturi *proto-nordice* în unele l. fino-urgrice* (finlandeză*, laponă*).

1703 SCOȚIANĂ (GAÉLIQUE D'ÉCOSSE, GAIDHELACH, GALEZA SCOȚIANĂ, SCOTISCH-GÄLISCH, SCOTTISH GAELIC), l. indo-europeană* din fam. celtică*, gr. gaelic. *Marea Britanie* (Scoția); 81 000 verb. (1961). Numai 974 verb. monolingvi, deși S. este predată în școli și în ultimii ani se folosește la radio. Nu este l. oficială.

S. modernă are multe inovații, dintre care cea mai importantă este modificarea opoziției dintre oclusiva sonoră și surdă într-o opoziție oclusivă surdă neaspirată—aspirată. Prezentul continuu (*the mi a' dul* „eu merg”) înlocuiește vechile forme de prezent, care capătă valoare de viitor (*théid mi* „voi merge”), avînd drept consecință eliminarea vechiului viitor.

L. a populației irlandeze venite în Scoția în sec. 5, S. a evoluat independent de irlandeză* și a căpătat o fizionomie aparte din sec. 16, grație mai ales Reformei. Vechile faze nu se deosebesc prea mult de S. modernă. Influență engleză* în vocabular. Nu a existat o mișcare puristă contra acestei influențe, ca în galeză* și irlandeză. Influență latină*. Majoritatea celor mai vechi manuscrise, peste 60, nu sînt anterioare sec. 16; unele conțin poeme din sec. 15. Esențialul producției literare S. îl reprezintă folclorul.

Ortografie arhaică, etimologică.

Cuvinte specifice S. au pătruns în engleză: *clan*, *loch*, *ptarmigan* (*clan* este răspîndit în multe l. printre care și româna*). Prin intermediul S., v. engl. *rad* „drum” devenit *raid* s-a răspîndit în diverse limbi, inclusiv în română.

1704 SEBA (SEWA, SHISHI), i. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. ichiLamba*, fie l. înrudită. *Zair, Zambia*; 7 000 verb.

1705 SEBUANA (BINISAYANG CEBUANO, BISAYA DE CEBU, BISAYAN, CEBÚ, CEBÚAN(O), CEBU(AN)-BISAYA, CEBUAN-BISAYAN, SEBUAN(O), SUGBU(H)ANON, VISAYO CEBUANO), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. filipinez* sau gr. hesperonesian*, sau d. al l. bisaya*. *Filipine* (ins. Sugbo = Cebú, Leyte, Mindanao, Bohol, Negros); 9 mil. verb. (1970). Verb. ei constituie cea mai mare unitate culturală și lingvistică din Filipine — prima din cele 8 l. austroneziene majore din Filipine ca număr total de verb. (nativi și ne-nativi) — mai mulți decît tagalog*, l. națională. În 1960 l. maternă pentru 24,1% din totalul populației

(care era atunci de 27 087 685 loc., iar în 1976 de 43 751 000). Nu se folosește în general ca l. secundă — doar ca l. de comunicare mai largă, în scopuri comerciale, peste granițele l. locale, în ins. Bisayan, și ca *lingua franca* în comunicarea dintre loc. de pe țărmul de N al ins. Mindanao și coloniști.

Asemănări și deosebiri față de hiligaynon*, în special deosebiri față de waray*. 3 (5) vocale (*e* și *o* apar în special în împrumuturi, dar *o* și în cuvinte autohtone). 14 (16) consoane (*r*, care era numai variantă, s-a fonologizat sub influența l. spaniole*), 2 semiconsoane. Grupuri consonantice homosilabice — doar împrumutate din spaniolă. Accent fonologic (cuvinte oxitone sau paroxitone), de ex. *sópa* „supă” /*so pá* „sofa” (*f* > *p*). Sexul exprimat la animate adăugând cuvintele *lalaki*, *laki* „mascul, bărbat” pentru masculin, și *babay*, *bayi* „femeală, femeie” pentru feminin: *artista ng lalaki* „artist”, *artista ng babay* „artistă”; a împrumutat din spaniolă morfemele *-o/-a* pentru a exprima această distincție. Pl. format cu prefixul *mgá-* chiar la împrumuturile din spaniolă: *patátas* „cartof”, pl. *mgapatátas* „cartofi”; cuvintul *usa* marchează sg., *daghan* „diferiți, mulți” poate indica pluralul: *usa ka mansána* „măr” / *daghan mansána* „mere”.

Cel mai mare număr de d. dintre l. austro-neziene majore din Filipine după bicol* — cel puțin 7 (unele nu sînt reciproc inteligibile), printre care *kantilan*, *surigao* (non). Folosită în învățămîntul primar, de stații de radio locale, de 2 stații de televiziune în ins. Bisayan și 1 în Mindanao (alături de tagalog și engleză*), într-o mare parte din filmele filipineze în l. indigene. În 1965 10 publicații integral și 36 parțial în S. (puține publicații literare față de alte l. din Luzon cu mult mai puțini verb. din cauza depărtării de capitală și expansiunii l. tagalog).

Literatură din sec. 16. Prima l. filipineză care a suferit influența l. spaniole. În l. uzuală 852 împrumuturi spaniole (în tagalog 909), în dicționar 1631 — în special din domeniul vieții intelectuale, religiei, modei, organizării sociale ș.a. (inclusiv cuvinte din l. amerindiene: *kakáo*, *mais*, *tabáko*, *tamatis* „(pătlăgea) roșie”). S-au împrumutat și pronume (*mismo*), prepoziții (*contra*, *hasta*), conjuncții (*pero*), sufixe (*-ada*). Puține împrumuturi din engleză.

A contribuit la formarea unei varietăți creole spaniole* numite *zamboangueno*. Din contactul între tagalog, S. și d. din gr. bisayan

a luat naștere *pidgin*-ul indigen *Native Davao-ueño* (prov. Davao — ins. Mindanao).

A folosit o scriere bazată pe un silabar de probabilă origine indiană (se cunosc 2 alfabetete), înlocuită de spanioli cu alfabetul latin*.

1706 SEDANG (HADANG, HÓTEĂ, HÓTEĂ, HÓTEANG, ROTÉĂ), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam; 40 000 verb.

În varietatea *dak hmeng* 7 vocale orale cu corependente nazale și faringale și 3 vocale nazale faringale, 38 consoane (oclusive aspirate surde, consoane prenazalizate, preglotalizate, sonante surde), 5 semiconsoane (inclusiv medii — anterioară și centrală — nerotunjită, posterioară rotunjită). Structura silabică *v(C)*.

D.: eventual *tó'drah** — sau l. separată.

1707 SEEDIQ (SAZEK, SE(E)DEK, SEDEQ, SE(E)DIK, SEDIQ, SHEDEKKA), l. din fam. austroneziană*, subgr. atayalic*. R. P. Chineză (Taiwan); 14 000 verb. (1958—1960).

În d. *terowan* 4 vocale, 15 consoane (2 puncte de articulare la velare), 2 semiconsoane. Asemănări în morfologie cu atayal* (mai ales la pronume și verb).

D.: *buhwan* (*bu-hwan*), *iboho* (*ilitso*, *itoko*), *paran*, *seediq*, *tangao*, *taroko*, *terowan* (*gungo*, *gun(g)u*, *hogo*) — puternic influențat de chineză*.

1708 SEIM (MENDE, NIHAMBER, SAMBU, WOMSAK), l. papua* din *phylum* Sepik mijlociu*. Papua-Noua Guinee; 3 180 verb. După unele păreri *womsak* = *kwanga* (= *gawanga*?).

1709 SEIYAWA, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. Nigeria; 2 000 verb.

1710 SELEPET, l. papua* din *stock* Huon*. Papua-Noua Guinee; 5 500—7 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 13 consoane (nu are oclusive labiovelare), 2 semiconsoane.

1711 SELKUP (OSTYAK SAMOYED, SAMOYÉDE OSTYAK, SELKROUP, SEL'KUP-SKIJ, SəL-QUP), l. din fam. uralică*, ram. samoedă*. U.R.S.S. (reg. Taz-Narym); 3 700—4 000 verb. (surse diferite). Singura l. din gr. de S al ram. samoede care a supraviețuit.

11 vocale (eventual și 3 lungi), 26 consoane (corelație de cantitate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent inițial. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *ket* (*de S*, *ty*m), *taz* (*de N*(V)).

L. literară scrisă folosită în învățămînt — din 1939 alfabetul rus*.

1712 SEMAI (SAKAI CENTRAL), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. *senoic* sau d. al l. sakai*. Malaya; 10 000 verb. împreună cu jah hut*, sakai de sud* și temiar*.

D.: *blanya* (lengkuas), *chendariang*, *jelai*, *Mt. Berumbam*, *orang tanjong*, *serau*, *slim*, *sungai raya*, *sungkaï*, *sanoi*, *tapah*, *ulu gedang*, *ulu kampar*.

1713 **SEMANG 1** (BAHASA SEMANG), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaysia* (N); 2 000 verb. împreună cu *pangan* și *lowland semang*.

D.: *ijoh* (*ijok*), *jarum*, *jeher* (*sakai tanjong din Temongoh*), *kedah* (*quedah*), *kentakbond*, *plus*, *ulu salama*.

2. (JAHAIIC, ASLIAN DE NORD), gr. de l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*. *Malaysia* (N), *Thailandă*; peste 2 000 verb.

3 sau mai multe l., în LL 1: semang 1.

1714 **SEMBLA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali*; 8 000 verb.

1715 **SEMITICĂ**, ram. de l. din fam. afro-asiatică*. *Africa* (N și E), *Asia* (SV). Nu se poate stabili cu precizie numărul l. din ram. S. (multe l. dispărute, în LL 14. Cele mai importante: araba, ebraica, amharica, gheza, arameica, feniciană, siriaca, tigrinya. Ram. foarte omogenă (încă din sec. 10 Yehuda ben Goarich a recunoscut înrudirea dintre arabă* și ebraică*), ceea ce a făcut să se avanseze ipoteza existenței unei l. primitive comune, S. comună sau protosemitică (*Ursemitisch*), reconstituită cu ajutorul metodei comparative. Patria primitivă a semitelor pare să fi fost Arabia de Sud. Fragmentarea lingvistică trebuie să se fi produs foarte devreme, aproximativ în milen. 5 î.e.n., epocă când vin în Mesopotamia primele hoarde S. Numele a fost dat în 1781 de orientalistul german August Ludwig Schlötzer pentru a denumi limbile populațiilor mesopotamice, presupuse a descinde din *Sem*, unul din fiii lui Noe.

2 gr.: *oriental* (akkadiană*), azi dispărut, și *occidental*, având la rîndul lui 2 subgr.: *nordic* (cananeeana* și arameica*) și *sudic* (araba, sud-arabica*, l. etiopiene*). Distanța dintre gr. S. oriental și cel occidental se bazează pe deosebiriile dintre sistemele verbale. S. oriental are opoziție de aspect între ceea ce se numește tradițional „aorist” și „prezent”: prima formă se exprimă prin tema simplă cu o singură vocală, iar a doua are 2 vocale. Cele 2 forme constituie o unitate în sensul că exprimă procesul în desfășurare, în opoziție cu o formă numită „permansiv”, care are valoare durativă (numită și „stativă”): *bālti* „era, este, va fi sănătos” („permansiv”), *iblut* „este pe cale de vindecare, s-a vindecat” („aorist”) și *iba* (*l-lut* „a intrat pe vindecare, se va vindeca, va fi vindecat”. S. occidentală nu are decît opoziția dintre o formă care exprimă „nerealizatul” și alta care exprimă „rezultatul”: arab *kātābā* „a scris”, *yāktūbū* „scrie, va scrie”. În afară

de aceasta, în ambele variante există teme secundare derivate de la temele simple cu ajutorul diferitor procedee.

1716 **chISENA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Mozambic*; 200 000 verb. D. sau l. înrudită: *chiKunda**.

1717 **SENAGI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 256 verb.

1718 **SENARI** (SENADI, SYENERE), din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*; grupată uneori cu *suppire**, *palara**, *dyimini** sub denumirea *senufo**. *Coasta de Fildes*; 300 000—350 000 verb. (surse diferite).

1719 **SENECA**, l. amerindiană din fam. irocheză*. S.U.A. (New York, Oklahoma), *Canada* (Ontario); 3 000—5 000 verb.

14 vocale (5 orale scurte, 5 lungi, 2 nazale, 2 nazale lungi), 7 consoane, 2 semiconsoane. L. incorporantă; *knū'caniyūthe*, lit. „eu căldare atirna” = „eu pun căldarea pe foc”, este un cuvînt-propoziție. Postpozițiile au rolul de a marca pl. (*swēnitat* „o lună” — *swēnitatce* „luni”) și raporturile spațiale (*hanūhsa'keh* „în casă” — *tehanūhsukē* „între 2 case”).

D.: *cayuga* (*cayuker*, *quengues*, *seneca*), *onandaga* (*onandagish*, *onontaguē*, *onondago*, *onontager*, *St. Jean Baptiste*), *seneca* (*hodenosaunee*, *Mse Chachtini*, *seneca*, *sinicker*). Alfabetul latin* cu 12 litere (*a, c, e, h, i, k, n, s, t, u, w, y*) și vocala *oe*.

1720 **SENEGALO-GUINEEZ**, gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). 24 l., în LL 19. Cele mai importante: *balanta*, *dyola*, *fula*, *limba*, *serer*, *temne*, *wolof*.

L. cu clase nominale clar reprezentate, alături de l. care prezintă tendințe de simplificare. Clasele sînt marcate prin afixe (prefixe, prefixe și sufixe sau numai sufixe în fula*) sau prin natura consoanei inițiale a rădăcinii. Substantivul se deosebește de verb prin marca de clasă, iar cînd aceasta lipsește — prin topică. Tonuri muzicale cu valoare lexicală numai în l. din S; cu valoare morfologică numai în fula. Pl. substantivelor se indică prin marca de clasă.

1721 **SENTANI**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 6 000 verb.

În varietatea de E 7 vocale, 8 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Trăsături comune cu *nimboran**.

D.: *nafri*, *sentani*.

1722 **SENUFO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerată fie l. aparte, fie gr. de diverse l. (după unii *senari**, *suppire**, *palara**, *dyimini**, *fantera* și *pantera* (CTL), după alții *kulele**, *natoru**, *palara*, *senari*) sau l. din gr. voltaic* (MC). *Coasta de Fildes*, *Mali*, *Ghana*, *Volta Superioară*; 80 000—1 mil. verb. (surse diferite).

Folosită în emisiuni radiofonice.

1723 SEPIK MIJLOCIU (MIDDLE SEPIK, NDU-KWOMA), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. Papua-Noua Guinee (cursul mijlociu al râului Sepik); 73 910 verb. 12 l., în LL 9: abelam, boiken, gawanga, iatmül, kwoma, manambu, namie, sawos, seim.

4 puncte de articulare la consoane; labiale, dentale, palatale, velare. Puține foneme vocalice — adesea numai 3 (iatmül* *i, ə, a*; manambu* *i, a, ə*), dar kwoma* — 7. Sufixele predomină asupra prefixelor. În majoritatea cazurilor persoana subiectului este indicată la verb, în general prin sufixe. Dual la mărcile de persoană, distincție masc.-fem. la pronume pers. 2 și 3 sg. Pronumele personale de pers. 2 și 3 dual identice sau asemănătoare ca formă. Verbe mediale, cu forme diferite, indicând identitatea sau non-~ subiectelor. Negația la verbe se exprimă printr-o particulă prepusă.

1724 SEPIK SUPERIOR (UPPER SEPIK), gr. de l. papua* cu rang de *phylum*. Papua-Noua Guinee (cursul superior al râului Sepik), eventual și Indonezia (V ins. Noua Guinee); 12 800 verb. 15 l., în LL 3: abau, iwam, mehek.

De obicei 3 puncte de articulare la consoane: labiale, dentale, velare; 6—8 foneme vocale (abau* numai 5). Preponderență netă a sufixelor asupra prefixelor. În mai multe l. persoana subiectului este marcată la verb prin sufixe. Dual la mărcile de persoană, 6—9 clase nominale în unele l. Sistem cu 2 genuri general prezent. Verbe mediale cu forme diferite indicând identitatea și non-~ subiectelor. Distincție masc.-fem. la pronumele de pers. 3 sg. Pronumele de pers. 2 și 3 non-sg. identice în cele mai multe l. Verbul „a merge” folosit sporadic la formarea viitorului. Negația la verbe indicată printr-un prefix sau o particulă prepusă.

1725 SERE (CHERE, SERRE, SHAIRE, SHERE, SHERI), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*, considerat fie d. al l. ndogo*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. ubangian* (MC). Sudan; 3 500 verb.

Substantivul se deosebește de verb prin topică.

1726 SERER (SERÈRE, SERER-SIN, SERER), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). Senegal, Gambia; 300 000 verb.

Pentru formarea pl. se folosesc particule prepuse: *fu* (diminutive), *a*. Pentru numeralul ordinal se întrebuițează o formă denominativă (*tadik* „3”, *tad-kand-er* „care face 3” = „al treilea”).

D.: *dyégu ème, fadyut-palmerin, ndoute, nyominka, segum*.

1727 SGAW (KAYIN, PGHA K'NYAN, SGĀ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. Birmania; 850 750—1 mil. verb. (surse diferite).

5 tonuri.

D.: *mawnepgħa, sgaw, din Bassein, dir Moulmein*.

Foarte multe împrumuturi din birmană*.

Scriere imitată după cea birmană, creată de misionari în sec. 19 (tonurile marcate prin semne speciale așezate în rînd după silaba respectivă) — aceeași și pentru l. pho*.

1728 SHA (CHAN, NGIO, SHAN, TĀI-ŃAI, THAI-IAI, THAI YAI), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. Birmania, R. P. Chineză (prov. Yun-nan = Yün-nan), Thailanda (NV); 2 mil. verb. După unele păreri d. al l. *chuang* împreună cu nung*. Chan este numele dat de birmani. 5 tonuri.

D.: *de N, de S*.

Influență birmană*. Cuvinte din păli* (polisilabice).

1729 SHAKO (DIZU, SCIACCO, (TS)CHAKO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. Etiopia; 23 000 verb.?

1730 kiSHAMBALA (SAMBA(L)A, SAMBARA, S(C)HANBALA, kiSHAMBAA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Tanzania; 130 000 verb.

Sistem cu 2 tonuri. Ca și shona*, are sistem tonal cu dubla folosire a unui morfotonem înalt: pe silaba de care aparține structural și pe silaba următoare.

1731 SHANJO, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Zambia; 7 900—8 000 verb. (surse diferite).

1732 SHATT, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. Sudan; 9 000 verb.

1733 SHERPĀ, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. Nepal (NE); 70 000 verb. împreună cu bhote* — reciproc inteligibile (l. distincte sau aceeași l.).

1734 SHILLUK (CHILOUK), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). Foarte apropiată de anuak*. Sudan; 110 000 verb.

Pentru pl. se folosește sufixul -i (*kal* „gard de mărcini”, pl. *kali*), care modifică tonul și uneori vocala din radical (*gham* „coapsă”, pl. *ghāmi*). Numeralul *anidek* „8” este format din *abid* „5” și *dek* „3”. Genuri cu afix: *āa* „copil”, *āa-l* „băiat”, *āa-n* „fată”. Flexiune internă: alternanțe consonantice pentru marcarea incoativului la verb.

1735 SHINA (~KHŌWĀR, ŠIŃĀ, ŠINA, ŠIŃĀ) 1. l. din fam. indo-europeană*, ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. Afganistan, Pakistan, India (Jammu-Kashmir); 100 000 verb.

Nazalitate fonologică la vocale; opoziție de aspirație la oclusivele surde; consoane retroflexe; opoziție *n/ŋ*.

D.: *astōri, brōkpa, din Drās, ēilāsī (chilāsī), dah, gīlgiti, gurēzi, hanū, shīnā.*

Cuvinte din S. în l. burushaski*.

2. gr. de l. din fam. indo-europeană*, ram. indo-iraniană*, gr. indic*, subgr. dardic*. 3 l., în LL 2: *qumāki, phalura**, shina* 1.

1736 SHINASHA (BWORD, SCINASCIA, SHAT, ZET), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 4 000 verb.

1737 SHONA (SWINA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Mozambic, Zambia, Zimbabwe*; 1 mil. — 3 mil. verb. (surse diferite).

L. comună supradialectală creată în 1931. La începutul secolului nostru existau mai multe d. care se repartizau în 6 grupe: *korekore, zezuru, karanga, manyika, ndau și kalanga*; 5 dintre ele au fost transcrise de misionari și *Noul Testament* a fost tradus în 4 dintre ele. Întrucât tipărirea în 5 i. diferite a diverselor texte ar fi însemnat un efort financiar prea mare, Clement Doke a propus în 1929 crearea unei l. comune, care să țină seama de fapte de natură diversă: lingvistică comparată, aspecte sociale și demografice. A fost stabilită o gramatică unificată, bazată în special pe d. *karanga* și *zezuru*. Cea mai mare parte a vocabularului a fost luată din 4 d. S-a introdus un nou sistem ortografic, îmbunătățit (s-au propus 5 noi litere pentru a nota distincții fonologice neglijate în trecut). Numeroase opere au fost publicate în această l. comună. În prezent se folosește în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

Are, la fel ca kiShambala*, un sistem tonal cu repetiție (dubla repetare a unui morfotone înalt: pe silaba de care aparține structural și pe silaba următoare). Clasă de verbe incoative folosite adesea la forme de trecut cu valoare de prezent. Numeroase derivate, compuse și formații noi prin reduplicare. Verbele denominative sint rare. Indispensabile în exprimarea literară și ideofonele. Uneori ideofonele au caracteristici fonetice și prozodice care nu se întind la alte părți de vorbire: *piriḃiri* „de roșeață” (cu accentul pe inițială), *ḃiii* „de întuneric” (cu vocala lungă peste normal). Unele ideofone sint derivate de la verbe: *rimeyi* „a urla cu grijă” < -*rīma* „a plivi, a săpa”; alții există substantive și verbe derivate de la ideofone: *-mhara* „a se agăța” < *mha* „în mod agățător”. Ideofonele pot fi întrebuințate singure și pot funcționa ca predicat: *mukomana da i aketi* „băiatul a răspuns și a spus”.

Pentru *karanga*, unul dintre d. care stau la baza S., există cea mai veche mărturie istorică cu privire la o l. africană (navigatori portughezi vorbesc despre el în 1506).

1738 SHOSHONI (SCHOS(C)HONE, SHOSHONE(E), SHOSHONIE, SNAKE, TOSAUWIHI, WIHĪNASHT), l. amerindiană din fam. uto-aztecană*, gr. numic-plateau-shoshonean. S.U.A. (California, Nevada, Idaho, Oregon, Wyoming, Utah); 5 000 verb.

12 vocale, 12 consoane, 2 semiconsoane. Distinge dualitatea sau pluralitatea exclusivă și inclusivă la pers. 1.

D.: *comanche (camanche, ca-mán-chee, comanch, koman (ts)che, allebonne, hietan, jetan, llanero, meco, māumic, nūma, paduca), gosiute (gossiute, kusiuta), panamint (ke-at, koso), wind River.*

1739 ekiSHU, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 65 000 verb.

D. vorbit de femei *shukaali*.

1740 uruSHUBI (SINJA, SUBI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 74 000 verb.

1741 SHUSWAP (AHTENA, ATNA, SHOO-SWA(A)P, SHUSHWAPUMSH), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 verb.

1742 SHWAI (CHOUAI, LUDUMIR, SHUWAY), l. din fam. kordofaniană*, gr. koalib* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 2 800 verb.

1743 SIANE, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 15 336 verb. (1960).

În d. *komunku* 5 vocale, 11 (12) consoane (oclusivele sonore — prenazalizate), 2 semiconsoane. 2 tonuri: înalt, jos. Structura silabică (C)V.

D.: *komunku (komo (ng)gu), koreipa (korefa), ono (—ketu), ramfau (lambau).*

1744 SIBIL, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; peste 3 000 verb.

1745 SIBO (MANCIURIANĂ COLOCVIALĂ), l. din fam. altaică*, ram. tungusă*. R. P. *Chineză* (prov. Hsin-chiang); 20 000 verb. D. al l. manciuriene* sau l. descendentă din ea.

Scriere verticală asemănătoare cu cea manciuriană.

1746 SIDAMO (SIDAM(INY)A, SIDAMONYA), grupare de l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia* (SV); 4 mil. verb. Numele este dat de verb. l. galla*, vecinii domeniului S. Insuficienta cercetare a regiunii, ca și amestecul de denumiri indigene, abisiniene* și galla, fac dificilă enumerarea exactă a i. care aparțin acestei grupări.

1747 SIERRA POPOLUCA (POPOLUCA, POPULUCO DE PUEBLO), l. amerindiană din fam. mayană. *Mexic* (Veracruz, Puebla, Oaxaca); 10 000—12 000 verb.

1748 SIMAA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 9 000 verb.

1749 **SIMBARI**, l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb.

1750 **SIMEKU**, l. papua* sau d. al l. nasioi*, *stock nasioi-nagovisi-siwai-buin**. *Papua-Noua Guinee* (ins. Bougainville); 1 011 verb.

1751 **SIMI** (SEMA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 28 000—40 000 verb.

D.: *kezhamā (kezāma)*, *simi*, *sopvoma (māo naga)*.

1752 **SINDHI**, l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Pakistan* (S), *India* (Gujarat, Rajasthan); 5 mil.—8 mil. verb. (surse diferite). Recunoscută din 1967 ca a 15-a l. regională oficială din India.

6—10 foneme vocale (descrise diferit). Nazalizare fonologică a vocalelor. 40 consoane. Proliferare a ocluzivelor (opozitii non-aspirat/aspirat atât la surde cât și la sonore, dental/retroflex, explosiv-implosiv (recursiv, ingresiv — consoane notate *g*, *j*, *ḍ*, *ḍ̥*, *b*, la care aerul este inspirat în loc să fie expirat, provenite din sonore geminate), 5 consoane nazale (*m*, *ṅ*, *ṇ*, *ṅ̃*, *ṇ̃*), 1 semiconsoană (*y*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. (cu subd.): *kachhi (kachch(h)i)*, *lāṛī*, *lāṣī*, *macharia*, *sirāiki*, *thareli*, *vicholi (hindi central)* — baza l. standard.

Literatură săracă din sec. 17—18. Influență arabă* și persană* ca urmare a răspîndirii religiei musulmane din sec. 8 și a folosirii pînă în 1843 a l. persane ca l. a administrației și învățămîntului (aceste împrumuturi reprezintă o proporție asemănătoare cu cea a elementelor romanice* în engleză*). Alte împrumuturi din urdu*-hindi*, sanscrită*, engleză, portugheză*. Evoluție diferită în Pakistan și India (populații strămutate). În varianta indiană, influențată de hindi, sunetele împrumutate din persană și arabă își pierd caracterul distinctiv (au dispărut din vorbirea tinerei generații); folosirea sufixelor pronominale — abandonată; prefixe și sufixe, împrumuturi lexicale (au dus la apariția a numeroase omonime, sinonime, dublete etimologice) și calcuri (compuse traduse) din hindi.

Pînă la mijlocul sec. 19 s-au folosit diferite forme ale scrierilor *devanāgarī* și *luṅḍā* (care nu reprezintă vocalele): *khudāwādī*, *khuwājiko*, *lārāi*, *mamaṅiko*, *rājāi*, *sākhrū*, *sewhaṅi*, *bhābhirā*, *shikārpuri*, *tārāi*, *thattai*, *wāṅgāi*, caractere persano-arabe modificate și caractere *gurmukhi*. Ulterior s-a adoptat oficial alfabetul arab, cu 52 litere în loc de 29; anumite litere au primit semne diacritice (puncte deasupra) pentru a reda unele din sunetele proprii l. S. Continuă să se folosească și scrierile *devanāgarī* (în special în India), *gurmukhi* și *luṅḍā* în sco-

puri comerciale, religioase și personale și chiar în învățămînt.

1753 **SINGHALEZĂ** (CINGALESE, CINGHALAIS, SINHALESE), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Sri Lanka* (C., SV); 7 mil.—9 mil. verb. (surse diferite). L. maternă pentru peste 70% din populație și l. secundă. L. oficială din 1956 alături de engleză* și — regional — tamil*. Denumită după numele sanscrit* al Ceylonului.

7 vocale cu perechi lungi. Nu are foneme vocale nazale, nici combinații de vocale (ca l. dravidiene*). 31 (33) consoane. Opoziție apical/retroflex numai la oclusive. Nu are opoziție non-aspirat/aspirat, nici opoziție de sonoritate la oclusive după nazale (asemănare cu l. tamil* și malayalam*). 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

L. de predare în învățămîntul de toate gradele. Literatură bogată. L. literară (cea „pură” este numită *elu*) — net distinctă de cea colocvială (*siṅhala*) — diferențe în fonetică (l. scrisă e citită diferit de cea vorbită) și structura gramaticală. Deosebiri între l. poeziei și a prozei în fonetică/grafie și gramatică. Încercări actuale de apropiere a l. scrise de cea vorbită. *Vedda (bed(d)a, vaedda, veda, veddah, veddha, wed(d)a, wedda)* — i. pe cale de dispariție — a fost considerat d. al l. S. vorbite sau l. din același subgr. cu S. și maldiviana*, influențat de S. (după unii l. creolă rezultată din contactul între *vedda* veche și S.). Diferențe de forme și accent (*vedda* nu e inteligibilă pentru verb. de S.). *Vedda* și S. au unele cuvinte comune de origine neprecizată (nici indice, nici dravidiene). 3 d. „secrete”: *goyi basava* (termeni speciali pentru a evita cuvintele care ar putea prejudicia recolta de orez), *kall-basava* (limbaj analog al vînătorilor), *rodiya* (limbaj pe cale de dispariție al unei caste inferioare, folosind cuvinte ne-S. în structuri S.).

Atestată neîntrerupt începînd cu inscripțiile din sec. 3 î.e.n. L. adusă din India (de NE sau/și de NV) prin sec. 6—5 î.e.n. — evoluție independentă. În ciuda influențelor diverse și-a păstrat caracterul fundamental indic. Cristalizată mai devreme decît celelalte l. indice (sec. 9—10). Substrat probabil austriac*. Influențată de l. dravidiene care o separă de celelalte l. indice (în lexic și structura gramaticală — de ex. în folosirea participiilor „relative”), de l. pālī* (în vocabular și structură), sanscrită, portugheză*, olandeză*, engleză (cuvinte și expresii).

Alfabet cu litere rotunjite derivat din scrierea indică *brāhmi*; unele simboluri superflue sau care notează nivelul subfonologic.

Din S. provin unii termeni ca *berī-berī* sau *turmalinā*, pătrunși și în română*.

1754 **SINO-TIBETANĂ** (CHINO-TIBETANĂ), fam. de l. Asia (C., SE); 600 mil.—760 mil. verb. A 2-a fam. de l. din lume ca număr de verb. după indo-europeană*. Cea mai importantă fam. de l. din Asia. Peste 300 l. (multe puțin cunoscute). Cele mai importante l.: chineză, birmană, tibetană, thai, laoțiană. Ram.: chineză (sinitică), kam-tai*, miao-yao* (reunite în trecut în ram. tai-chineză, chino-siameză sau sinitică) și tibeto-birmană* (sau tibeto-karen, în care gr. karen* este coordonat și nu subordonat gr. tibeto-birman). Ram. kam-tai inclusă de alți autori în fam. austro-tai*, iar ram. miao-yao în fam. austro-asiatică* sau austro-tai. Fam. S.-T. ar putea face parte dintr-un *phylum* austriac* împreună cu l. austro-asiatic și austro-tai. S-au sugerat și apropieri cu fam. de l. amerindiene athapascan-eyak* din America de Nord.

Majoritatea — l. tonale, ca unele l. negro-africane (tonurile disting cuvinte), l. monosilabice izolate. Alternanțe vocalice și consonantice (la consoanele inițiale). Unele l. evită grupurile consonantice.

1755 **SIOUAN** l. fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-siouan*. S.U.A.; 25 000 verb. 10 l., în LL 5. Mai importantă: dakota*.

2. **MACRO-SIOUAN**, *phylum* ce cuprinde 3 fam. (cadoan — 41, irocheză* și siouan* 1.).

1756 **ISIRA** (iCHIRA, iSHIRA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Gabon; 17 000 verb.

1757 **SIRIACĂ** (SYRIAQUE, VECHE SIRIANĂ), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*, folosită astăzi numai ca l. liturgică de maroniții catolici, de catolicii sirieni, de iacobii sirieni, de nestorienii și alte biserici. Numele e luat din greacă* și continuă vechiul nume al Asiriei.

Are la bază d. arameic* din Edessa, oraș din N Mesopotamiei (azi Urfu, Turcia), centrul intelectual al Orientului creștin din sec. 2. A fost singura l. literară creștină importantă de la Mediterană până în Persia (după greacă, cea mai importantă l. a Imperiului roman de răsărit). Cel mai însemnat monument literar în S. este traducerea integrală a *Bibliei* și a celor 4 *Evangelii* (sec. 10). Lucrări istorice și teologice, traduceri filozofice (prin această l. a cunoscut arabii, până la sfârșitul sec. 7, filozofia greacă). Din sec. 8 nu mai era vorbită de creștinii din Orient, care au adoptat araba*. Unii scriitori siriaci scriu (sec. 10—13) în S. și în arabă. După sec. 13 S. nu mai dă opere literare și rămâne l. de cult creștin la nestorienii și iacobii. Nestorienii, stabiliți după schisma din sec. 5 la Nisibe, s-au răspândit până în China (sec. 8 inscripții bilingve la Si Ngan Fou).

Scrierea S. derivă din alfabetul arameic, dar are caractere de scriere cursivă, în care cea mai mare parte a literelor sînt legate în interiorul cuvintelor. S. se citește de la dreapta la stînga. Această scriere, numită *estrang(h)elo*, folosește unele semne pentru a distinge anumite categorii de cuvinte. Nestorienii au folosit o formă modificată de *estrang(h)elo* (începînd din sec. 8), cu un sistem de notare a vocalei deasupra și dedesubtul rîndului, iar iacobii (sec. 7—8) au adăugat vocale grecești. Astăzi circulă toate cele 3 feluri de scriere: *estrang(h)elo*, *iacobită* și *nestoriană*. Scrierea S. numită *karsuni* a servit, cu unele adăugiri, la notarea arabei din teritoriul arameean.

1758 **SIRIONÓ** (CHORI), l. amerindiană din fam. tupi*. Bolivia (E); 5 000 verb.

11 vocale (5 nazale, 14 consoane, 2 semi-consoane. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *curungua*, *jande*, *nyeoze-nec*, *tirinie*.

1759 **SISALA** (ISALA, (H)ISSALA, SISA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Ghana, Volta Superioară; 42 000—62 000 verb.

Armonie vocalică. 2 tonuri.

1760 **SITI(GO)** (KIRA, KONOSARA, PAXALA, SITIO, VAGALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). Ghana, Coasta de Fildeș; 10 000 verb.

1761 **SIWAI** (MOTUNA), l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin*. Papua-Noua Guinee (ins. Bougainville); 5 580 verb.

Sistem de gen care se răsfrînge și asupra adjectivelor, posesivelor și, într-o anumită măsură, a verbelor, și se încrucișează cu clasele de numerele, ca în buin*.

D. (sub-l.): eventual *baisi* (*sigisigero*).

1762 **SIYIN** (S(H)IYANG, SHI-ZANG, SIZANG), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. Birmania (N); 3 000 verb.

1763 **SIRBO-CROATĂ**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. R.S.F. Iugoslavia, R. S. România, S.U.A., Austria, Italia, Turcia, R. P. Ungară; 20,5 mil. verb. (17 mil. l. maternă). L. oficială în R.S.F. Iugoslavia.

2 africcate de tipul *č*: una dură și una moale, la fel ca în polonă*. Adesea *r* cu valoare vocalică: *prst* „deget”, *vrt* „grădină”, *krv* „grăsime”. Consoanele au tendința de a fi aproape toate dure, la fel ca în bulgară*. Intercalarea mecanică a unui *a* eufonic în grupurile consonantice: *děvojka* „fată”, gen. pl. *děvojaka*. Alternanța *l/zero*: *drao* „vultur” — *orla* „a(l) vulturului” (*l* dispărut la nom. sg. reapare în poziție nefinală la cazurile oblice). Accent muzical la fel ca slovena*; nu poate fi pe ultima silabă în cuvintele polisilabice. Adjec-

tivele au 2 forme: definită și nedefinită, spre deosebire de celelalte l. slave. Adjectivele nedefinite se folosesc când sintagma se referă la un obiect necunoscut sau indiferent. Formele de comparativ și superlativ se declină ca adjectivul definit. Demonstrativele au 3 grade: de apropiere, depărtare medie și depărtare mai mare, ca în latină*. Ca în bulgară*, forme lungi și scurte de pronume personal, dar fără întrebuințarea lor pleonastică.

3 gr. de d. denumite după forma pronumei interogativ „ce”: *kajkavian* (*kaj*) — Croația, *čakavian* (*ča*) — V și în insulele Dalmației, *štokavian* (*što*) — C. și E. D. de tranziție *šćakavian* rezultat din suprapunerea d. *štokavian* și *čakavian*. Există o stratificare supra-dialectală cu 3 zone în funcție de dezvoltarea vocalei sl. com. *ě* („jat”): *ikavian* (NV), *jekavian* (V, S, C.), *ekavian* (E). Ca l. standard se folosesc 2 variante: *jekaviană* (V) și *ekaviană* (E): *rijeka* „riu”, *vjetar* „vânt”, *rječnik* „dicționar” (în *jekaviană*), respectiv *reka*, *vetar*, *rečnik* (*ekaviană*).

Gr. sl. com. *lj*, *dj* devin *č*, *đ*, iar *ñ*, *ʃ* devin *a* (*dan*). În sec. 14 s-a produs o deplasare a accentului de pe ultima silabă pe temă: *travá* „iarbă” ► *tráva*. Păstrează bine structura sl. com., mai ales în flexiunea pronumelui. Aoristul și imperfectul sint folosite regulat în E și, restrins, în V. Numeralul „1000” împrumutat din greacă, la fel ca în bulgară și macedoneană* (*xiljada*); în Croația se păstrează forme vechi slavă (*līsuća*). A păstrat foarte bine lexicul moștenit din sl. com. Împrumuturi mai vechi din latină și greacă*; ulterior din dalmată* și italiană* (din l. standard și din d. *venețian*), germană* (mai ales în varianta croată), turcă* (numeroase în sec. 15—19 mai ales în varianta srbă), maghiară* (mai ales în croată), albaneză* (puține în l. standard, dar multe în argou). Termeni de cultură din l. apusene prin intermediar italian și german. Istoria l. S.-C. are 3 epoci: *veche* (sec. 9—13), *medie* (sec. 14—18) și *modernă* (sec. 19—). Cele mai vechi texte — din sec. 12. Srbo-croații au format la început un grup unic care s-a instalat, începând din sec. 6, de ambele părți ale graniței dintre Imperiul roman de apus și de răsărit. Datorită unor condiții culturale (treccrea la datolicism a croaților și la ortodoxism a srbilor) și politice (Croația a făcut parte din Imperiul habsburgic, iar Serbia din Imperiul otoman) s-au format din evul mediu 2 variante cu scrieri diferite. Fiecare variantă are istoria ei, mai complicată în cazul croatei. În Croația au fost în uz 2 forme de l. scrisă: latina* (în orașele de coastă) și slavona* croată, începând din sec. 10 (scriere *glagolitică*). În slavona croată exista literatură religioasă și laică. Scrierea glagolitică se menține pînă în sec. 19.

În sec. 14—15 se dezvoltă o formă a d. *čakavian*, independent de slavonă, ca variantă a l. scrise, care devine din sec. 15 baza l. literare. Situația din Serbia mai puțin complicată. În sec. 12—14 se dezvoltă o literatură originală și de traduceri în slavona srbă (cea mai importantă operă laică este codificarea legilor de către Dušan: *Zakonik Cara Dušan*). După pierderea independenței (1389), cîteva sec. numai copiii ale operelor anterioare. Srbii refugiați în Ungaria (Vojvodina) au folosit slavona rusă pînă în sec. 18. Din sec. 19 literatură scrisă pe bază *štokaviană*, cu încercări de apropiere a l. scrise de l. populară (D. Obradović). Codificarea l. scrise se face prin dicționarul lui Vuk Karadžić. În 1830 reprezentanții celor 2 variante (srbă și croată) au căzut de acord asupra unei baze comune *štokaviano-ekaviană*. Mai tîrziu pe teritoriul Croației s-a impus varianta standard pe o bază *jekaviană*. În Croația mișcare puristă împotriva împrumuturilor lexicale.

Alfabet diferit: *chirilic* (srbă) și *latin* (croată). Alfabetul chirilic al srbiei se deosebește de cel rusesc: lipsesc 6 litere, dar există alte 6 caracteristici (*j* = *ј*, *и* = *ј*, *ѣ* = *ј* muiat, *ѣ* = *н* muiat, *ѣ* = *ѣ* moale, *ѣ* = *ѣ* moale). Alfabetul croat are pentru fiecare semn din srbă o literă corespunzătoare: *ž* (*nož* „cuțit”), *š* (*čovjek* „om”), *š* (*šešir* „pălărie”), *c* = srb. *č* se pronunță *č* (*cipela* „gheață”), *dž* = srb. *đ* (*džep* „buzunar”), *č* = srb. *č* se pronunță *č* moale (*svijeća* „lumînare”), *đ* = srb. *đ* (*davo* „drac”). Corespondentele croate ale srb. *ѣ*, *ѣ*, *ѣ* sint *lj*, *nj*. Accentele (‘ scurt ascendent, ‘ lung descendent, ‘ lung ascendent, ‘ lung descendent) se marchează numai în operele științifice, manuale și dicționare: *rūka* „mînă” (nom.), *rūku* „mînă” (acuz.), *sělo* „sat”, *sěla* „sate”.

Din S.-C. s-a răspîndit, prin germană, termenul *vampir*, de la care s-a format și *vamp* (în engleză*). Prin S.-C. au pătruns în română* unele cuvinte turcești* (*bostan*, *bumbac*, *dud*, *mosor*, *ortac*, *podrum*, *tolbă*, *zambilă*).

1764 SKO, fam. de l. sau l. papua*, probabil din *phylum Torricelli** (după alte păreri din *phylum papua de N*). *Papua-Noua Guinee*, *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 350—3 550 verb. (surse diferite). 4 l. sau d., în LL 3: *sangke*, *vanimo*, *wutong*.

Par a avea tonuri cu funcție semantică și morfologică. Sint l. prefixale. Au 2 genuri. Obiectul este indicat la verb, care suferă și importante modificări morfologice ale radicalului. În S. propriu-zisă 9 vocale cu perechi nazale, 11 consoane, 2 semiconsoane, 3 tonuri (ascendent, înalt descendent, mediu descendent), structura silabică (C)V(C), topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

1765 **SLAVĂ**, fam. de l. indo-europene*. *Europa* (E, C). 13 l., toate în LL. Termenul *slav(e)an, slov(ean)* corespunde unei rădăcini care se regăsește în multe nume de popoare sau de locuri și înseamnă „vorbire” sau „glorie”. El desemna la început câteva triburi indo-europene al căror teritoriu primitiv era situat la N de Carpați, în bazinul Bugului de V și N-Prului. Ulterior s-au răspândit spre V și S. 3 gr., cu particularități distincte: *oriental* (rusă*, ucraineană*, bielorusă*), *occidental* (polonă*, cehă*, slovacă*, sorabă*, polabă*, cașubă*) și *meridional* (bulgară*, sirbo-croată*, macedoneană*, slovenă*). În comparație cu l. romanice* și germanice*, l. S. (cu excepția bulgarei și macedonenei) au un caracter mai unitar și mai conservator (sînt mai apropiate de indo-europeană*).

L. S. moderne provin dintr-o fază *slavă comună* care se pare că a fost vorbită în primele sec. ale e.n. Nu există nici un document din această fază, dar ea a fost reconstituită plecînd de la slava veche*. S. comună a fost l. *satem* (are s și z acolo unde indo-europeana avea ocluse palatale). A pierdut aspirația și a păstrat distincția clară între consoanele surde și sonore. Specifică este distincția între vocalele anterioare și posterioare, cu adaptări reciproce între vocală și consoană, care au dus la opoziția între silabe moi și dure. Vocalele scurte *i, u* s-au transformat în vocale foarte scurte numite *ieruri*, după numele literelor chirilice cu care erau notate (ѣ = ierul mare, care nota vocala < ă, și ѝ = ierul mic, care nota vocala < i). Eliminarea treptată a silabei închise prin dispariția consoanei finale și pe alte căi (metateze, monoftongări de diftongi, epenteze vocalice). Înlocuirea distincției de cantitate vocalică prin alta de calitate vocalică și apariția unui nou sistem de cantitate în combinație cu tonul în unele l. S. S. *comună* a păstrat bine sistemul cazual indo-european (bulgara și macedoneana l-au pierdut însă). Verbul a pierdut diatezele și modurile din indo-europeană, păstrînd numai forme pentru 2 timpuri de trecut (imperfect și aorist), prezent, imperativ și 5 participii (2 pasive și 3 active). Cea mai importantă inovație este apariția aspectului, trăsătura fundamentală a S. Multe cuvinte din S. comună sînt indo-europene, o parte sînt balto-slave. Împrumuturi vechi din iraniană*, *veche* germanică*. În l. S. moderne influențe locale mai recente. Calcări după greacă* (în E) și latină* (în V),

care au servit ca modele pentru o nouă terminologie S. Împrumuturi interslave. Scrierea este chirilică în grupul oriental și parțial în cel meridional și latină în grupul occidental și parțial în cel meridional.

1766 **SLAVĂ VECHĂ (PALEOSLAVĂ)**, l. indo-europeană* dispărută, fam. slavă*. Prima fixare în scris a unui i. slav și anume a slavei din Macedonia cu prilejul traducerii de către Chiril și Metodie a unor texte religioase din greacă*. În reconstrucția slavei *comune* S.V. este folosită ca primă sursă, alături de l. slave moderne. Nu trebuie confundată cu slavona*, mai bine-zis slavonele, care sînt variante locale ulterioare. Alfabet *glagolitic*, bazat pe alfabetul grecesc cu minuscule, și *chirilic*, bazat pe alfabetul grecesc cu majuscule. Texte importante în glagolitic (*Codex Marianus*, sec. 9—11) și chirilic (*Codex Suprasliensis*, sec. 11 și *Savvina Kniga*, sec. 11). Prin intermediul S.V. au pătruns în română* numeroase cuvinte grecești, ebraice* ș.a.: *amin, gheană, cămilă, chilie, chivot, cîrjă, corabie, crai, rai, satana, tălmaci*.

1767 **SLAVONĂ**, l. indo-europeană* dispărută, fam. slavă*. L. de cultură în țările de limbă slavă, în țările române și, parțial, în țările baltice, provenită din stava veche* adaptată la particularitățile i. din țările respective (de ex. S. din țările române, cu 2 variante, una *moldovenească* de redacție *ucraineană* și una *muntenească* — cu 2 subgr., una de redacție *medio-bulgară* și alta de redacție *srăbă*, conține numeroase cuvinte și nume proprii românești*). A început să fie folosită din sec. 11. A jucat rolul latinei* *medievale* din occidentul Europei.

1768 **SLOVACĂ (SLOVENSKÝ)**, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. occidental. R. S. *Cehoslovacă*, R. P. *Ungară*, R. P. *Polonă*, U.R.S.S., R.S.F. *Iugoslavia*, R. S. *România*, S.U.A., *Canada*; 4—4,5 mil. vorb. (surse diferite). L. oficială alături de cehă* în R. S. Cehoslovacă.

Cantitatea vocalică și consonantică au valoare fonologică, la fel ca în cehă. Are vocala deschisă *ä* (*pät* „5”, cf. ceh. *pět*). Nu are *ř* din cehă, dar are l' păstrat (*strieľat'* „a împușca” — ceh. *střeliti*); *dz, dž* (= *ǰ*) sînt foneme independente. Nu are o serie de alternanțe consonantice existente în cehă: *vel'kŷ-vel'ki* „mare-mari” (cf. ceh. *velet* pl.), *ruka-ruki* „mînă-mîni” (cf. ceh. *ruce* pl.). Accent fix pe prima silabă, ca în cehă. Pers. 1 sg. la toate verbele are desinența *-m*.

3 gr. de d.: de V (graiuri S. propriu-zise și moravo-slovace, ce se apropie de cehă), centrale și de E (accent pe penultima silabă sub influența polonei*).

S. ocupă o poziție centrală între l. slave: se apropie de gr. meridional (mai ales de slovenă*) și de cel oriental și aparține gr. occidental (are multe asemănări cu ceha). În fonetică mai conservatoare decât ceha. Fondul lexical de bază, moștenit din slava comună, corespunde de multe ori celui din cehă. Formații proprii inexistente în cehă arată o dezvoltare de sine stătătoare a S. În plus, deosebiri între S. și cehă și datorită influențelor străine: împrumuturi germane* în cehă din *Mitteldeutsch*, iar în S. din *Hochdeutsch*, folosită în orașele din Slovacia și Ungaria (N). S. are numeroase cuvinte latine* pătrunse prin maghiară*. Graiurile S. au multe cuvinte maghiare, din care unele au pătruns și în l. literară. Împrumuturi din polonă, cu rol mare în l. scrisă modernă. Cele mai vechi texte: din sec. 16 (S. din Boemia). Din sec. 17 *Biblia* protestanților. După Contrareformă S. pierde din importanță. În sec. 17 se scriu documente și scrisori în cehă cu nuanță S. În același secol primul text literar (o culegere de proverbe, 1678). În sec. 18 S. este concurată de celelalte l. literare scrise: maghiara și germana. Se dezvoltă ca l. literară modernă abia în sec. 20, pe baza d. central.

Alfabet latin similar cu cel al cehiei. Ortografia stabilită de A. Bernolák (1787), iar definitiv de L. Štur (1843); nu are *z*, *ř*, *ů* din cehă, dar are în schimb *ä* (*mäso* „carne”), *ö* (*nöž* „cuțit”) și *l'* (*učitel'* „profesor”).

1769 SLOVENĂ, l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. meridional. R.S.F. *Iugoslavia* (mai ales R. S. Slovenia), *Austria* (S), *Italia* (NE), *S.U.A.*, *Australia*; 1,5 mil.—1,8 mil. verb. (surse diferite).

7 vocale lungi și *r* silabic (numai sub accent) și 6 vocale scurte (în silabă accentuată și neaccentuată). Dual la nume și verb.

Mare fărâmițare dialectală: 7 gr. constituite din 46 subtipuri. Pronunțarea standard reprezintă un compromis între d. din Kraina inferioară, care ocupă cea mai mare arie, și cel din Kraina superioară (reg. Ljubljana). Universitate cu l. de predare S. (Ljubljana).

Păstrează trăsături arhaice în fonetică (accentul muzical din indo-europeană, la fel ca srbo-croata*) și în morfologie (dualul în declinare, ca soraba*, infinitivul și supinul, ca ceha*). Ocupă o poziție intermediară între srbo-croată și cehă, fiind cea mai occidentală l.

slavă din gr. meridional. Cuvinte din slavă comună, împrumuturi romanice* și multe elemente germane*, ultimele datorită unor colonizări cu germani încă din sec. 12. În afară de lexic, influența germană s-a manifestat și în fonetică, sintaxă și formarea cuvintelor. Din sec. 19 eforturi de înlocuire a cuvintelor germane prin creații proprii. Primul text (o spovedanie și o rugăciune) din jurul anului 1000, primul document al unei l. slave ortografiat cu caractere latine*. Abia în sec. 15 mai apar fragmente de texte scrise pe foi de pergament. Reforma a dus la folosirea S. ca l. literară scrisă. Primele tipărituri: 1550 (catehism, abecedar), 1557—1560 (*Noul Testament*). În 1584 prima gramatică ce realizează codificarea l. literare scrise. Contrareforma a oprit activitatea în S. Cărțile catolice preiau normele elaborate anterior. La baza l. literare moderne stă un d. ce continuă tradiția din timpul Reformei, dar cu multe elemente din celelalte d.

Scriere cu alfabetul latin. Primele tipărituri, cu o ortografie arbitrară, i se datorează lui P. Trubar; tipăriturile lui G. Dulmatin (1557—1560) o îmbunătățesc. În 1950 și 1962 multe discuții pentru ortografia și pronunțarea S. Lipsesc din alfabetul folosit pentru S.: *g*, *w*, *x* și *y*; *c* = *č* (*čéna* „preț”), *č* (*čfn* „negru”), *š* = *š* (*šola* „școală”), *ž* = *ž* (*žubljenje* „viață”), *j* = *ī* (*ják* „puternic”).

1770 SO, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 6 000 verb.

1771 heSO (eSO, SOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 6 000 verb.

1772 oluSOGA (LUSOGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 427 000—745 000 verb. (surse diferite).

1773 SOGDIANĂ (SOGDISCH, SUGDĪK), l. indo-europeană* dispărută din ram. indo-iraniană*, gr. de l. iraniene* medii de E. L. vechii provincii Sogdiana. A fost l. internațională și în întreaga Asia Centrală (China, Mongolia, Tibet).

S-au păstrat texte din sec. 8—9 (unele datînd eventual chiar din sec. 4).

Diferențe lingvistice între textele budhiste, creștine și maniheiste — insuficient interpretate, de aceea structura gramaticală a S. nu a fost încă descrisă integral.

Diferite forme și sisteme de scriere — siriatic*, *estrang(h)elo* nestorian modificat (nu notau vocalele), S. propriu-zis: alfabet runiform (asemănător cu cel vechi scandinav*) de origine semitică*, împrumutat și de o l. turcică* — *vechea uigură*.

L. yagnobi* ar continua un d. S.
1774 SOKORO, l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Ciad*; 4 000—8 000 verb.

1775 SOKTE, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N); 21 500 verb.

1776 ehiSOLI, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 13 000 verb.

1777 SOLON, l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de N (NV), gr. evenki*. *U.R.S.S., R. P. Chineză*; 6 200—30 000 verb. (surse diferite).

1778 SOMALEZĂ (SOMALI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Somalia, Kenya, Etiopia*; 1,6—5 mil. verb. L. oficială în Somalia. Denumirea are la bază termenul *somali* „in-chis la ten”.

18 vocale (9 lungi), 27 consoane, 2 semiconsoane. 4 tonuri. Armonie vocalică; ultima vocală anteriorizată a rădăcinii dintr-o sintagmă afectează întreaga sintagmă. Articol postpus: *ninki*, *-ka*, *-ku* „omul acesta”, „omul acela”, „omul menționat”. Legătură interesantă între exprimarea numărului și a genului; un substantiv fem. devine masc. la pl., iar un substantiv masc. devine fem. la pl.: *nin ki* „omul acesta” (*k-* este articolul masc.), *nag di* „femeia aceasta” (*d-* articolul fem.), pl. *nima-di* „oamenii aceștia”, *naga-aha* „femeile acestea”. Există și pl. masc. prin reduplicarea ultimei consoane și folosirea articolului masc. la 2 numere: *ged ki* „arboare”, pl. *gedad ki*. Unele substantive au 2 forme de pl., una fem. și alta masc.: *nin* „om” — *nimo* (fem.), *niman* (masc.), Topica: substantiv-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Are variante dialectale, dar numai unele sînt studiate. D. cel mai răspîndit: *darod*.

Sistemul de scriere a S., combinație de alfabet arab* și latin*, rivalizează cu scrierea în alfabetul latin.

1779 SOMBA (SOMA, SOME, TAMBERMA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Togo, Benin*; 45 000—72 000 verb.

D.: *niende*; probabil *yoabu**—l. diferită.

1780 SOMRAI ((SARA)SOMURAY, SOMRE(I)), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL) sau din gr. charian* (MC). *Republica Centrafricană*; 50 000 verb.

1781 luSONGE (KALEBWE, KISONGE, LUBA DE NORD-EST, SONGI, YEMBE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 200 000 verb.

D.: *bakwa-luntu, lwalu, mbala*. Folosită ca *lingua franca* sub numele de *kisonge universal*.

1782 SONGHAI (SONGAI, SONGHAY, SOR(HA)AI), l. din fam. nilo-sahariană* care formează singură un gr. (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Mali, Niger, Volta Superioară, Benin, Nigeria*; 350 000—1 mil. verb.

(surse diferite). Folosită de emigranți în Ghana, Utilizată în emisiunile radiofonice.

Nu are nici clase nominale, nici gen gramatical. Prin simplitatea gramaticală se aseamănă cu engleza*. Verbul are un sufix cauzativ.

Influențe lexicale din arabă* și bambara*. D.: *dendi, dyerma* ((*d*)*jerma, dyabarma*), *zaharma, zarna*.

A fost l. a unei populații numeroase, care a jucat un rol important în istoria Africii. A fost folosită ca *lingua franca* în epoca precolonială; a funcționat de timpuriu ca a 2-a l. pentru tuaregii bella și pentru arabii din Tombuktu.

Scriere cu alfabet arab.

1783 SONGO (NSONGO, SONGU), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, în relație certă cu kongo*, considerat fie d. al acestei l., fie l. înrudită. *Zair, Angola*; 15 000 verb.

1784 SONGOMENO, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 30 000—40 000 verb.

1785 SONGOORA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 1 300 verb.

1786 SONINKE (DYAKANKE, GADYAGA, MARKA, SAKOLLÉ, SARAWULE, SEREKULE, TOUBAKAI, WAKORE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigero-senegalez* (MC). *Senegal, Mali, Mauritania, Gambia, Volta Superioară*; 457 000—500 000 verb. (surse diferite).

1787 SORA (SABARA, SAORA, SAVARA, SORĂ, SO:RA:), l. din fam. austro-asiatică*, ram. munda* de S. *India* (Orissa, Asam); 200 000—360 000 verb. (unii bilingvi — vorbesc și telugu*).

Sistem de 9 vocale — include o serie posterioară nerotunjită, dar nu vocale lungi; 16 consoane, 1 semiconsoană (*y*). L. conservatoare prin faptul că păstrează un număr mai mare de foneme vocale distincte, dar mai puțin arhaică în trăsăturile prin care le opune. Nu are opoziția dental/retroflex. „Alternanță” caracteristică de forme libere bisilabice și de forme monosilabice combinate la nume.

Împrumuturi din oriya*.

A folosit (rar) scrierea oriya și telugu; tradiție ortografică latină*. Se pune problema adoptării scrierii oriya, care necesită adaptări. Periodice, traduceri ale *Bibliei*.

1788 SORABĂ (SĪRBĂ LUSACIANĂ, SORBĂ, VENDĂ), l. indo-europeană din fam. slavă*, gr. occidentală *R. D. Germană* (reg. Cottbus și Bautzen); 50 000—150 000 verb. (surse diferite). În 1952 introdusă în școli; l. facultativă în justiție și l. oficială regională. **Toți** verb. sînt bilingvi.

Din punct de vedere tipologic ocupă o poziție intermediară între polonă* și cehă*: S.

inferioară se apropie de polonă (accentul pe penultima silabă, dezvoltarea sl. com. ξ în ξ : *język* „limbă”, păstrarea lui g - *grib* „ciupercă”), iar *S. superioară* se apropie de cehă (accentul pe prima silabă, dezvoltarea sl. com. ξ în a : *jazyk* și transformarea $g > h$ - *hřib*). 2 gr. de d. menționate mai sus, care sînt și forme literare. Unii le consideră l. diferite.

Păstrează trăsături arhaice în morfologie (dualul și forma de imperfect și aorist în conjugare), la fel ca slovacă*. Împrumuturi lexicale timpurii din germană*. Multe cuvinte din germană, mai ales din *Hochdeutsch* și *Mitteldeutsch*, atît în l. vorbită cît și în l. literară (bisericească). În *S. superioară* împrumuturi germane prin mijlocirea cehi. Primele documente din sec. 15 (nume de persoane și un jurămint din Bautzen). L. scrisă în timpul Reformei (1548 *Noul Testament* tradus în d. din Sorau, azi dispărut, 1574 prima tipăritură — un calendar bisericesc, un catehism și cîntece bisericești în *S. inferioară*). În sec. 16—17 l. literară cu numeroase elemente dialectale și ortografie neunitară; *S. superioară* se afirmă în sec. 16 avînd ca bază a l. literare o traducere a *Noului Testament* de Michał Frencl, iar *S. inferioară* s-a impus definitiv în sec. 18, pe baza d. din Cottbus. După războiul de 30 de ani cultura *S.* dispăre. În sec. 19 și pînă în 1938 literatură *S.* După 1938 *S.* interzisă. În 1948 se stabilește egalitatea sorabilor cu germanii.

1789 ȘORĂ (ABA, KONDOMA TATAR, KUSNJETZER-TATARISCH, KUZNETS-TATAR, MRAS TATAR, S(C)HOR(ISCH), TOM'-KUZNETS TATAR), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S (Altai); 12 000—15 000 verb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 16 (20) consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2 gr. de d.: *kondoma*, *mrassa*. Nu are aspect literar actual — cu acest rol se folosesc l. *hakașă** sau rusă*.

După 1938 alfabet bazat pe cel rus*.

1790 SORUBA-KUYOBE (BIYOBE, MEYOBE, SOLAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. Togo, Benin; 5 000—15 000 verb. (surse diferite).

1791 SOTHO (SOTHO DE SUD, SUOTO, seSOTHO, siSUTHU, seSUTO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. Botswana, Republica Africa de Sud, Lesotho; 3—4 mil. verb. (surse diferite). Foarte apropiată de tswana* și sePedi*, cu care este grupată uneori. Folosită în administrație, școală, presă și emisiuni radiofonice.

7 vocale. Una dintre l. bantu* care are clicuri; cele 3 clicuri (dental, cerebral, lateral)

apar în 21 variante. (Din cele 2 385 cuvinte din dicționarul l. xhosa* care conțin clicuri, 376 există și în *S.*) Are și alte consoane de tip special notate *hl*, *dl*, *tl* (*ntlo* „casă”). Sistemul claselor nominale bine reprezentat. Prefixele monosilabice exprimă ideea de micime (*ka-*, *tu-*); însoțesc substantive ce denumesc obiecte diverse și nume de materii (*ki-*, pl. *bi-*), substantive abstracte (*bu-*). Elementele demonstrative sînt de 3 feluri: de apropiere, depărtare și determinare: *poli ena* „această capră”, *poli eane* „acea capră”, *poli eō* (*erō*) „capra”. Numeralul 9 este exprimat prin *batlo ba robileng mono o le mong* „oamenii au rupt un deget”, iar 8 prin *batlo ba robileng meno e'meli* „oamenii au rupt două degete”, datorită faptului că se numără cu pumnii închiși și astfel pentru 9 și 8 rămîn 1 sau 2 degete lipite. Pentru numerele peste 10, folosite fără obiectul numărat, este nevoie adesea să se întrebuițeze un substantiv vag exprimat (*motse*, pl. *metse* „rădăcini”): 11 = *lešome le motse o mong* „10 cu o rădăcină”. La fel ca în alte l. bantu, în *S.* se folosesc ideofone, introduse printr-un verb cu sensul „a se produce, a face, a merge” (*yare photse* „a țîșnit ca un glonte”). Ideofonele pot apărea și singure, înlocuind un verb și avînd astfel rol de predicat (*ghan, ralla!* „a fost înșfăcat (el/ea/ei/ele) și aruncat la pămînt cu violență”). În *S.* există fenomenul *hlonepha* („a respecta un lucru nerostindu-i numele”), care reprezintă restricțiile pe care respectul și considerația le impun asupra uzajului. De exemplu, o femeie nu are voie să pronunțe numele soarelui ei; în timpul comunicării ea va substitui fonelele numelui respectiv. Va proceda în același fel și în cuvintele „înruđite” din punct de vedere morf fonemic cu cuvîntul care trebuie evitat. Dacă denumiri ale obiectelor casnice sînt identice cu numele întrezise, ele sînt înlocuite cu alte cuvinte sau cu împrumuturi lexicale din alte l.

D.: *taung*.

Puternic influențată de boșimană* și hotentotă* (clicurile sînt împrumutate din aceste limbi).

Folosește alfabetul latin*, cu un sistem de scriere segmentat (*oa rata* „el iubește”, *oa ba rata* „el îi/le iubește”), în opoziție cu zulu*, unde scrierea este nesegmentată. Unele litere au valori identice cu cele din olandeză* (ex. $g = h$).

1792 SPANIOLĂ (CASTELLANO, CASTILIANĂ, ESPAÑOL), l. indo-europeană* din fam. romanică*, gr. ibero-roman. Spania, Mexic, Argentina, Columbia, Chile, Cuba, Venezuela, Peru, Ecuador, Republica Dominicană, Salvador, Uruguay, Puerto Rico, Honduras, Bolivia, Guatemala, Nicaragua, Costa Rica,

Panama, Paraguay, S.U.A., Filipine; 247 mil. verb.

L. oficială în toate statele menționate (în S.U.A., statul New Mexico și Puerto Rico alături de engleză*; în Filipine l. comercială). Cea mai importantă dintre l. romanice din punctul de vedere al numărului de verb. și al expansiunii teritoriale. L. de lucru la O.N.U.

Sistem vocalic simplu cu 5 vocale. Diftongi ascendenți (*ie, ue*) și descendenți (*ai, au, ei, eu* etc.). Consoane caracteristice: *h* puternic (*jota*): *jueves* „joi”, θ ca engl. *th*: *cero, cazar*. Consoanele ocluse intervocalice se pronunță ca fricative. Opoziție de cantitate consonantică în cazul lui *r*: *caro* „scump, drag” — *carro* „car”. Silaba tipică este cea deschisă. Desinența de pl. este *-s*, la fel ca în celelalte l. romanice occidentale. Distincție între *el bueno* „cel care e bun” și *lo bueno* „ceea ce e bun” (neutru). Pronume demonstrativ cu 3 grade de depărtare, la fel ca în catalană* și portugheză*: *éste* „acesta (de lângă mine)”, *ése* „acesta (de lângă tine sau noi)”, *aquél* „acel”. Aglutinarea pronumelor neaccentuate la forma de infinitiv, imperativ și gerunziu după forma verbală: *verte* „a te vedea”, *buscándola* „căutînd-o”, *vámonos* „să ne ducem”, *traédnoslos* „să ni-i aduceți”. Pronumele de politețe *usted*, pl. *ustedes* „dumneavoastră”, „dumneata” se folosește cu pers. 3 a verbului *usted cree*. Dubla determinare pronominală cu forme tonice și atone: *lo he visto a él* „l-am văzut pe el”, ca în română* (unde se folosește *pe*). Obiectul direct la nume de ființe exprimat prin *a*: *veo a Pablo* „îl văd pe Pavel”, ca în română* și, mai rar, în celelalte l. ibero-romance. Cîte 2 perechi de verbe auxiliare: 2 de existență (*ser* și *estar* „a fi”, primul indică o stare permanentă — *ser rumano*, al doilea una trecătoare — *estar enfermo* „a fi bolnav”) și 2 de posesie (*tener* și *haber* „a avea”, ca în catalană și portugheză: *he escrito* „am scris” și *tengo escrito* (a)). Multe construcții perifrastice formate dintr-un (semi-) auxiliar și participiu, infinitiv sau gerunziu, ca în franceză*: *ir a hablar* etc. L. bogată în derivate, mai ales diminutive.

Structura dialectală bine conturată cu d. *castilian, asturian, leonez, aragonez, andaluzian* (primele 4 continuă situația din latină*, iar ultimul provine din castiliană). Grai specific insulelor Canare și o varietate arhaică (*iudeo-spaniola*) în afara Spaniei (Peninsula Balcanică, Israel, Maroc, S.U.A.), vorbită de comunitățile sefardite formate de evreii expulzați din Spania de regii catolici (sec. 15). Variante regionale în continentul american, cu deosebiri mai ales lexicale și fonetice, și varietăți creole spaniole*.

L. romanică arhaică și inovatoare în același timp. Trăsături caracteristice în evoluția fone-

tismului latinesc: *e* și *o* deschise se diftonghează atât în silabă deschisă cât și în silabă închisă (*buena, bien, juego, puerta*); *f* inițial devine *h* (azi nepronunțat): *hambre* „foame”; *ct, lt* devin *é* (scris *ch*): *leche* „lapte”, *mucho* „mult”; *cl-, pl->l'* muiat (scris *ll*): *llamar* „a chema”, *lluvia* „ploaie”; geminatele latinești *ll, nn* devin palatale (*l', n'*): *calle* „cale”, *año* „an”. Morfologia este în general conservatoare și se apropie de portugheza* veche. Vocabularul de origine latină are multe arhaisme în comparație cu franceza și italiana* (*hermoso* „frumos”, *arena* „nisip”, *comer* „a mânca”). Substrat celtic* și iberic (*ardilla* „veveriță”, *bruja* „vrăjitoare”, *izquierdo* „sting”, *perro* „cîine”, *zorro* „vulpe”). Influențe: germanică* (*hato* „legătură”, *ropa* „haină, îmbrăcăminte”, nume proprii: *Alfonso, Fernando*), greacă* (*botica* „farmacie”), arabă* (l. romanică cu cele mai multe arabisme: *alcalde* „primar”, *algodón* „bumbac”, *alfombra* „covor”, *baladl* „fleac”), franceză și occitană* (*monje* „călugăr”, *fratle* „călugăr”, *ruiseñor* „prîvighetoeare”), italiană* (*banca, balcón, madrigal*). Multe elemente din l. amerindiene: *alpaca, coca, cóndor, chocolate, gaucho, huracán, uragan, pampa, sabana*; unele dintre ele s-au răspîndit din S. în alte l. europene. Cele mai vechi texte sînt 2 glose romanice din sec. 10 (*Glosas Emilianenses* și *Glosas Silenses*), o notă de cheltuală dintr-o mănăstire (Rozuela, 980 e.n.). Primele texte literare sînt strofe finale ale unor compoziții lirice arabe sau ebraice (sec. 11—12) și mai ales *Cantar de myo Gid* (cca 1140, păstrat într-un singur manuscris copiat în 1307). Traduceri ale unor texte juridice latinești (*Fueros*, sec. 12). Regele Alfons X încurajează o puternică activitate literară la curtea sa, unde se pun bazele normei lingvistice a S. preclasic. În această epocă d. aragonez și leonez erau folosite în literatură. De la sfîrșitul sec. 15 d. castilian este singurul instrument al producției literare spaniole. S. are 3 etape de evoluție: *preclasic* (sec. 10—15), *clasică* și *modernă* (1680—).

Alfabet latin* pe principiul fonetic, cu unele particularități: *ch = ċ, ll = l* muiat și *rr = r* dublu sînt considerate litere distincte ale alfabetului (*mucho* „mult”, *llave* „cheie”, *perro* „cîine”); *ñ = n* muiat, literă specifică (*año* „an”); *h* nu se citește (*harto* „sătul”); *b* și *v* se citeșc la fel (*b* la inițială și înainte de *r, l* sau după *m, n, s* și ca un *b* fricativ în celelalte poziții: *burro* „măgar”, *vaca* „vacă”, *caballo* „cal”, *cavar* „a scăpa”); *z* și *c + e, i* sînt pronunțate la fel, ca engl. *th* (*zapato* „pantof”, *cielo* „cer”), *j* și *g + e, i* sînt pronunțate ca un *h* puternic, sunet caracteristic numit *jota* (*jar-dín* „grădina”, *general*). S. este singura l. care are *l* și *?* puse și la începutul propoziției, dar

răsturnate *l, i*: „*Qué hace?* „Ce face?” Accentul marchează abaterile de la regulile de accentuare (*corazón* „inimă”), hiatul (*alfa*) sau deosebiri semantice (*de* „de” — *dé* „să dea”).

S. a dat numeroase cuvinte devenite internaționale, intrate și în română: *armadă, canion, embargo, gherilă, juntă, patio, rodeo, siestă, sombrero, vanilie*. Prin S. au pătruns în Europa cuvinte din l. amerindiene. Din S. s-au dezvoltat i. *papiamentu, palenquero* (creolă vorbită în Columbia). Multe cuvinte spaniole au pătruns în l. amerindiene (*quechua**, *aimara**, *nahua**).

1793 STIENG, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. R. S. Vietnam, *Kampuchia*; 48 000 verb.

D.: *budip, bulach, bulo'*.

1794 SUBANUN (SUBANO(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Indonezia* (ins. Mindanao); 72 950 verb.

D.: *buluan-kipit, dapitan, malindang, si-buguey, sindangan, stokun, tukuran*. Diferențe în modul de adresare corespunzând unei ierarhii cu 5 trepte, cuprinse între intimitate maximă (folosirea numelui interlocutorului) și rezervă maximă (evitarea adresării directe). Vocabular special de sinonime ale cuvintelor obișnuite, care conferă aspecte estetice și stilistice speciale conversației la partidele de băut; în stadiile ei finale, adevărați experți improvizează un fel de versuri reluând fiecare vers prin altul, echivalent ca înțeles dar diferit ca expresie.

1795 echISUBIA (CHILKUHANE, SUBIYA, SUPIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 3 500 verb.

1796 SUDANO-GUINEEZĂ, fam. de l. negroafricane. 16 gr., toate în LL: kordofanian, charian, chari-ouadaian, eburneo-dahomeyan, eburneo-liberian, nigerian de jos, nigero-camerunian, nigero-ciadian, nigero-senegalez, nilo-abisinian, nilo-ciadian, nilo-congolez, nilo-ecuatorial, senegalezo-guineez, ubangian, voltaic (MC).

Caracteristici comune diverselor gr.: tonuri cu valoare fonologică, clase nominale, nu se face distincție între verb și substantiv, aspecte verbale.

1797 SUDARABICĂ (SOUTH ARABIAN, SUDARABIQUE), grupare de d. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. R.D.P. Yemen, Oman. Constituie împreună cu araba* subgr. occidental sudic.

S. modernă a suferit o evoluție originală care o distinge de arabă* și de l. semitice etiopiene*. Consoanele au suferit multe modificări. Nu are declinare nominală. D. foarte puțin cunoscute, descoperite de Betram Thomas (1937): *maħri* și *šhauri* (coasta Oc. Indian), *soqoħri* (ins. Soqatra), *botahari* (Kurja Muria Bay), *karsusi* (i. unui trib nomad la N de precedentul).

S. *veche* (numită *himyariță, sabeeană, yemeniță, yoktaniță*) este foarte apropiată de arabă; are consonantism mai bogat (2 feluri de s). Determinarea substantivelor se face cu finala -n (forma nedeterminată sau cu o determinare „ușoară” are finala -m). S. este atestată prin mii de inscripții, totuși lexicul este puțin cunoscut datorită scurtimii lor. Cele mai vechi (sec. 9 î.e.n.) sînt cele *mineene* (de la numele capitalei vechiului regat sudarabic, cel mai vechi stat cunoscut în Arabia), urmate de cele *sabeene*, din regatul din Saba (cca sec. 6 î.e.n.). Stil foarte rigid (exprimarea la pers. 3 dă o imagine trunchiată a verbului și a pronumelui). Nu s-a păstrat nici un fel de literatură. Elemente S. au emigrat în Etiopia cu cîteva sec. î.e.n. și au dat naștere l. etiopiene*. De la numele unui trib sudarabic (*habes*) provine numele *Abisinia*.

Primele inscripții S. sînt alfabetice. Alfabetul sudarabic era probabil derivat din cel fenician*. Scrierea S. are forme geometrice regulate pentru cele mai multe litere (29 consoane; vocalele nu sînt notate). Se scrie orizontal, de la dreapta la stînga, dar și invers. A fost adoptat în sec. 4 î.e.n. în Etiopia, dar numai cu 26 consoane (continuă să fie folosit și în prezent).

1798 SUEDEZĂ (SCHWEDISCH, SUÉDOIS, SVENSK, SWEDISH), l. indo-europeană* din ram. germanică*, gr. scandinav* de E. *Suedia, Finlanda* (S, SV), *U.R.S.S.* (R.S.S. Estonă), *S.U.A., Canada*; 8 265 000 verb. ca l. maternă, 40 000 ca l. secundă (alături de finlandeză* sau laponă*). L. scandinavă cu cel mai mare număr de verb. L. oficială în Suedia și Finlanda (alături de finlandeză; pînă în sec. 16 a fost l. de cultură a Finlandei).

Asemănări cu norvegiana* și daneza* (în special în vocabular și sintaxă; deosebiri în fonetică), cu care e reciproc inteligibilă — considerate de unii d. ale unei l. *scandinave continentale*; mai apropiată de daneză ca origine; S. și norvegiana au devenit mai apropiate (stăpînirea S. asupra Norvegiei 1814—1905) — norvegiana mai ușor de înțeles pentru verb. de S. decît daneza.

Trăsături fonetice comune l. scandinave — schimbări fonetice din perioada *proto-nordică*: căderea lui *y*- (*år* față de germ. *Jahr*, engl. *year*), a lui *w*- înainte de *o* sau *u* (*ord* față de germ. *Wort*, engl. *word*), a lui -n final (*komma* față de germ. *kommen*) sau *veche nordică*: transformarea lui *e* din silaba radicalului, urmat de *a* sau *u* în silaba următoare, în *ye* sau *yo*: *fjäder, jord* față de germ. *Feder, Erde*. 10 vocale scurte, 9 lungi. Vocalele lungi — foarte închise în partea finală, aproape diftongate. 17 consoane. Pronunțarea consoanelor dependentă

de natura vocalei următoare — vocalele se împart în 2 serii: velare (posteroare): *a, o, u, ä* și palatale (anteroare): *e, i, ü* (scris *y*), *ä, ö*. Unele sunete capătă caracter retroflex sub acțiunea unui *r* precedent, ca în norvegiană. Păstrează timbrul vocalelor finale din desinențe (s-au confundat în daneză). Accentul dinamic—inițial. Fenomen comun cu norvegiana și daneza de N — accent muzical parțial descentralizat față de partea purtătoare de sens a cuvântului (mai puțin decât în norvegiană), cu contur descendent — 2 tonuri cu rol distinctiv semantic (*tanken* „tancul” și respectiv „gîndul”).

Sistem de „clase” nominale dominat de opozițiile *utrum/neutrum* (-*en, -an/-et*) și persoane/lucruri (*han, hon/den*), ca în daneză; la pronumele personal neutru opoziția se neutralizează (*det*). Astfel, substantivele nume de persoane și lucruri și pronumele personale care se referă la obiecte și la aproape toate animalele se împart în 2 clase: în -*en, -an* (*mannen* „bărbatul”, căruia îi corespunde pronumele *han* „el”, *kvinnan* „femeia”, căruia îi corespunde pronumele *hon* „ea” și *stolen* „scaunul”, *lampen* „lampa”, căroia le corespunde un singur pronume, *den*) și în -*et* (*barnet* „copilul”, *fönstret* „ferestra”, ambelor corespunzându-le un singur pronume, *det*) — pronumele personale care țin locul unor substantive nume de persoane nu exprimă deci genul natural decât pentru substantivele din clasa -*en* (-*an*), nu și pentru cele din clasa -*et*, care pot fi sau masculine, sau feminine. Articol nehotărît *en, ett*. Articol hotărît postpus, comparat din punct de vedere tipologic cu cel din română*: sg. -*en, -et*, pl. -*ne*; cînd substantivul e precedat de un adjectiv, articolul este dublu — atît antepus adjectivului, cît și postpus substantivului (circumpoziție): *det stora skippet* „nava cea mare”. Multe desinențe pentru pl. *:-or, -ar, -er, -r, -n, -ø* (ca germană* și islandeză*), însoțite de alternanțe fonetice (*Umlaut*). Relațiile cazuale exprimate analitic, prin diferite prepoziții (de ex. *med* pentru genitiv: *syftet meddenna kurs* „scopul acestui curs”). 2 grupe de forme în flexiunea adjectivală, ca în toate l. germanice: „tare” și „slabă”, dar număr redus de forme față de germană (ca și în daneză, olandeză*). Gradele de comparație formate sintetic, ca în celelalte l. germanice (comparativ -*r*, superlativ -*st*): *lång* „lung”, *långre, längst*. Adverbul deosebit de adjectiv prin formantul -*t*, ca în daneză: *rikt* „bogat”. Posibilitatea exprimării sintetice a diatezei pasive (comună l. scandinave): *jag kallas* „eu sînt chemat” (-*s* < *sig* „pe sine”, cf. germ. *sich*), dar și analitice (ca și în daneză), cu *blive*: *jag blir kallad*. Persoana indicată la verb prin pronumele personal antepus, eventual și absența lui -*r* la

pl. în l. foarte îngrijită: *jag, du, han kallar, vi, ni, de kalla(r)* (-*r* indice al prezentului). Timpurile verbale marcate, ca în toate l. germanice, prin *Ablaut* (schimbarea morfemelor interioare — vocalice sau consonantice), de ex.: *giva* (*ge*), *gav, givit* (*gett*) „a da” (cf. germ. *geben, gab, gegeben*, engl. *give, gave* [geiv], *given*) la o clasă închisă de verbe, fie printr-un infix intercalat între radicalul verbal și desinență: *jag hoppades* (cf. germ. *ich hoffte*, engl. *I hoped*). Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Gr. de d.: *de S, göta* (*gautisch*), *svea* (*mål*) (S. propriu-zise), *norrländisch, de E. D. din Gotland* (*götländisch, gutnisch*) — divergent (în special prin fonetismul arhaic); forma sa veche (900—începutul sec. 16), diferită de vechea S. și de vechea daneză — considerată aproape o l. veche nordică independentă.

Derivă, împreună cu daneza, din l. *veche nordică orientală*. Dezvoltare independentă din sec. 8 — mai timpurie decât celelalte l. nordice (individualizate din sec. 12). Cele mai vechi atestări: cca 2 500 inscripții din sec. 9—13 în alfabetul runic „nou” (*jung*), cu 16 semne (reda foarte imperfect fonetismul vechii S.). 2 mari perioade în istoria l. S.: *veche* (800—1526) și *modernă* (după 1526), prima cu 3 faze: *runică* (800—1225), *veche clasică* (1225—1375) și *veche tîrzie* (1375—1526), a 2-a cu 2 faze: *modernă timpurie* (1526—1732) și *modernă propriu-zisă* (după 1732). În faza *runică* s-au produs transformări fonetice importante, care se continuă în toată perioada veche. Din perioada *veche clasică* majoritatea textelor în alfabet latin*, introdus de misionari (deși cel runic a rămas în uz, ca și în Danemarca, și după trecerea la creștinism, începută din 1100): culegerile de legi într-o l. arhaică, conservatoare (mai vechi, transmise pe cale orală), traduceri religioase (calculi după latină), cronici și romane cavalierești (l. mai evoluată). În faza *veche tîrzie* — traduceri religioase (imită din punct de vedere sintactic și stilistic originalul latin); mănăstirea Vadstena, centru cultural, impune un model lingvistic; scrierile laice — de importanță secundară. Rol de l. oficială de cancelarie — influențează normele l. literare, ca și în daneză. Prima tipăritură: 1495; tiparul răspîndit mai ales în timpul Reformei (traducerea *Bibliei* din 1540—1541 contribuie la unificarea l. literare și a normelor ortografice). Bazele normelor l. standard moderne puse în sec. 18. Fondul lexical de bază cuprinde elemente germanice comune și nordice; un anumit număr de termeni de cultură celtici* intrați prin l. germanice de S în *proto-nordică*; puține împrumuturi timpurii din *vechea saxonă* și *anglosaxonă*; elemente din latină și greacă* în diverse etape; un anumit număr de termeni

de cultură latini intrați, ca și cei celtici, prin l. germanice de S în *proto-nordică*; numeroase cuvinte prin misionarii creștini: *ânge, djăvul, paradis* ș.a.; un nou val în perioada Renașterii și Reformei (*delta, karta* etc.). În evul mediu împrumuturi din olandeză (în special în faza veche tirzie), germana de jos (în perioada hanseatică) — în domeniul comerțului, meseriilor, vieții orășenești, civilizației materiale; din sec. 16 până la mijlocul sec. 19 din germana de sus; din a 2-a jumătate a sec. 17 și în special în sec. 18 împrumuturi din franceză* (*elegant, frivol, paraply, portmonnă, supé*); la sfârșitul sec. 19 din daneză și norvegiană (în l. literară și presă); începând din sec. 18 număr crescând de împrumuturi din engleză* (în domeniul comerțului, industriei, sportului, publicisticii) — a devenit sursa principală de împrumuturi în ultimele decenii. Din sec. 19 curent purist — înlocuirea în special a elementelor germane prin cuvinte vechi nordice sau creații proprii.

Alfabetul runic a rămas cunoscut până în sec. 20 în mediul rural. Alfabetul latin cu 29 semne: asemănări cu norvegiana și daneza, dar S. folosește *đ* și *ö* (față de *ae* și *ø*); față de cele 26 litere folosite în engleză, include și *đ* (toate 3 la sfârșitul alfabetului). Ortografie etimologică (necesitatea unor indicații de pronunțare pentru străini).

Structura frazei S. calchiată de l. finlandeză.

1799 SUENA (YEMA(-YARAWÉ)), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 1 400 verb.

5 vocale, 11 consoane (oclusivele surde — aspirate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. 2 tonuri: înalt, jos. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-obiect-verb.

1800 SUGA (JEMJEM, NJEMJEM, SSUGA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. vute*. *Camerun*; 10 000 verb.

1801 ŠUGNI (S(H)UGNI), l. sau gr. de l. indo-europene* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E (Pamir). *U.R.S.S. (R.S.S. Tadjićă)*; 40 000 verb.

5 l. (d.): *bartangî, khufî, oroșori (oroșori), rōșani (rushani, r(u)șani*, înrudite și cu *sarikoli (sarkoli)* din R. P. Chineză și cu *yazghulamî*.*

7 vocale lungi și 3 scurte, 27 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

1802 SUI (SHUI), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. P. Chineză* (prov. Guizhou = Kweichou); 133 000 verb.

Vocale nazale în varietatea de N în cuvinte care încep cu *h-* sau *ʔ-*.

D.: *san tung, sui ai, sui li, sui-p'o*.

1803 SUKI (WIRAM), l. papua* din *stock* suki-gogodala* sau marind*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

Traduceri din *Biblie*.

1804 SUKI-GOGODALA, gr. de l. papua* cu rang de *stock* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Papua-Noua Guinee*; 8 500 verb. 3 l., toate în LL: gogodala, suki, waruna. După alte păreri suki ar face parte din *stock*-ul marind*.

Supletivism al radicalului verbal în funcție de numărul obiectului. Dual la mărcile de persoană. Sistem slab dezvoltat de verbe mediale.

1805 kisUKU, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. kongo*, fie l. înrudită. *Angola, Zair*; 7 000 verb.

1806 kisUKUMA (GWE), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, grupat uneori cu *nyamwezi** într-o unitate considerată l. *Tanzania*; 900 000 verb. Folosită în școală. D.: *kiya*.

1807 SUKUR ((S)SUGUR), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 1 000 verb.

1808 SULKA, l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain); 1 000 verb.

1809 SUNDANEZĂ (BASA GUNUNG, (BASA) SUNDA, SOUDANAIS), l. din fam. austro-neziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Java); 13 mil. — 15 mil. verb. (surse diferite).

În varietatea de S 7 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane.

Folosită în învățămînt. Literatură. Posedă un limbaj special de respect. D.: *bantĕn, sunda-nez (priangan)*.

1810 SUNGOR (ASONGORI, SOUNGOR), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Sudan*; 39 000 verb.

1811 SUNUWAR (SUNUWĀR(I), SUNWAR), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. *Nepal*; 17 000 verb.

1812 SUPPIRE (SUP'IDE, TAGBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau gr. voltaic* (MC); grupată uneori cu *senari**, *palara** și *dyimini** sub denumirea *senufu**. *Mali*; 300 000 verb.

1813 SURA (MAGHAVUL), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 20 000 — 51 000 verb. (surse diferite).

6 vocale.

1814 SURI (CHURI, DHURI, SHURI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan, Etiopia*; 4 000 verb.

1815 SUSU-YALUNKA (SUSSU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande* (CTL) sau l. separate din gr. nigero-congoleză* (MC). *Guineea, Sierra Leone*; 392 000 verb.

D.: *susu* (*sousou, susoo*), *yalunka* (*djalonke, dyalonke, jalonke, yalunke*).

1816 SVAN (SVANETIAN, SVANSKIJ, SVANURI ENA, SWANISCH, TSCHANISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de S. U.R.S.S. (R.S.S. Gruzină); 13 142—34 000 verb. (surse diferite).

L. divergentă — numeroase trăsături arhaice, probabil datorită izolării geografice. În d. *transbalian* 6 vocale cu perechi lungi, 29 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Predomină silabele deschise. Uzură a finalelor.

D. (destul de diferite): *cisbalian* (*upper bal*), *lašx* (*lašx, lašzuri*), *lentez* (*uri*), *transbalian* (*lower bal*).

Influență lexicală a l. kabardine* în sec. 15—18.

Nu are scriere.

1817 ekiSWAGA, l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 121 000 verb.

D.: *ekiKira*.

1818 SWAHILI (SUAHELI, SUAHLI, kiSWAHILI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania, Kenya, Uganda, Malawi, Zair, Comore, Zambia, Somalia, Republica Malgașă*; 12 mil.—20 mil. verb. (surse diferite). Numele are la origine cuvântul arab *sahil* „coastă” (în acest caz cu referire la Oc. Indian). Cea mai importantă l. a Africii negre.

L. în expansiune. L. oficială în Tanzania, Kenya, Uganda, Malawi și Zair. Întrebuințată și în relațiile intertribale din afara etniilor. S. a jucat un rol important în unirea a numeroase triburi mici din E Africii, care au adoptat-o. În acest proces a fost mult simplificată atât gramatical cât și fonetic (sistemul tonal a cedat locul unei accentuări pe bază de intensitate și lungime). Folosită în administrație, școală, presă (multe ziare), emisiuni radiofonice. Utilizată la UNESCO ca l. de lucru. L. de comerț pe coasta orientală a Africii.

5 vocale, 24 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V. Accentul pe penultima silabă. Substantivele sint împărțite în diverse clase marcate prin prefixe (pentru sg. și pl.) care se folosesc și la adjectivele însoțitoare: clasa 1 (om) sg. *m-*, pl. *wa-*: *mtu m-zuri* „om frumos”, pl. *wa-tu wa-zuri*; clasa 2 (arbore) sg. *mti-*, pl. *mti-*: *mti-zuri* „arbore frumos”, pl. *miti mizuri*; clasa 3 (lucru) sg. *ki-*, pl. *vi-*: *ki-tu kizuri* „lucru frumos”, pl. *vitu vizuri*. Verbele și adverbele primesc și ele prefixe în funcție de clasa nominală. O propoziție ca *mti umeanguka* „arboarele a căzut” este formată din *mti*, substantiv din cl. 2, și predicatul

meanguka, căruia i s-a adăugat prefixul verbal de cl. 2 sg. *u-* (pl. *i-*) cu rol de pronume personal ce repetă subiectul; deci „arborii au căzut” se exprimă prin *miti imeanguka*. La substantivele din cl. 3 prefixul verbal este identic cu cel nominal: *kikapu kimeanguka* „coșul a căzut”; *vikapu vimeanguka* „coșurile au căzut”. Pronumele complement al unui verb capătă forma *mi-* dacă trimite la un substantiv pl. din cl. 2 sau *vi-* pentru un substantiv pl. din cl. 3 etc. Se folosește adesea posibilitatea de a forma diminutive sau augmentative nominale prin schimbarea clasei (cteodată cu reduplicarea silabei sau adăugând o altă silabă): *mfuko/mifuko* „sac, saci”, *kifuko/vifuko* „săculețe mic(i)”. S. înlocuiește acordul gramatical de la diferitele clase printr-un acord noțional, caracteristic pentru cl. 1, care face deosebire între animat și neanimat (*mtu mdogo* „om mic” cl. 1, *kitabu kidogo* „carte mică” cl. 7, dar *kiboko mdogo* „hipopotam mic” cl. 7, *nyumba ndogo* „casă mică” cl. 9, dar *nyoka mdogo* „șarpe mic” cl. 9). Verbul „a fi” la prezent indicativ se omite. Vocabular foarte bogat. Dispune de un sistem foarte productiv de formare a cuvintelor. Se folosește reduplicarea unui cuvânt cu scopuri stilistice: *nyungu imevunjike vipande vipande* „vasul s-a spart în mii de bucăți”, lit. „bucăți bucăți”. Are ideofone: *ndi* dă impresia de „fixitate fizică sau morală”, *koco* impresia de „supraabundență, de profunzime”.

D.: *bajuni, chiCifundi, hadimu, (l)amu, chiMbalazi, mrina, mtangata, mvita, ngazija, kiNgwana, nzweni, pate, phemba, si(y)u, tumbatu, unguja, vumba*. Din S. s-au dezvoltat diferite pidginuri. Cel mai aberant este *kisetta*, folosit în Kenya în relațiile dintre africani și europeni. *Ngbandi* este un pidgin folosit în Congo (E). Pidgin dezvoltat în contact cu malgașă* în Madagascar.

Influență arabă* în sintaxă, S. fiind cea mai puternic arabizată dintre toate l. de la S de Sahara. Multe împrumuturi lexicale din arabă (*kitabu* „carte”, *yamkini* „poate”, *hewa* „aer”, *saa* „oră”, „ceas”, *maskini* „sărac” (cf. rom. *meschin*), *kamili* „complet, perfect”, *kathi* „judecător”, *sheitani* „drac, diavol” (cf. rom. *satana*) și universalul *bakshishi* „bacșiș”), portugheză* (*bandera* „steag”, *parafujo* „ecran”, *sabuni* „săpun”, *meza* „masă” *kasha* „piept”, *bastola* „pistol”, *padri* „preot”, *kalamu* „creion”), engleză* (*pensil* „creion”, *daktari* „doctor”: pentru acestea din urmă există și termenii autohtoni *mtabibu* sau *mganga*).

Varianta standardizată elaborată pe baza d. din Tanzania (fostul stat Zanzibar) este reglementată de un comitet internațional înființat în 1932, al cărui sediu este, din 1964, University College din Dar es Salam (înainte funcționa în Uganda). Hotărârile acestui comitet sint

valabile în toate fostele colonii engleze din estul african. În această variantă se încearcă exprimarea a tot felul de concepte moderne într-o terminologie proprie, nu pe bază de împrumuturi. Literatură bogată și variată: poeme, romane, nuvele, piese de teatru (au fost traduse și comediile lui Molière), cronici și anale de istorie, opere filozofice etc. Multe gramatici și dicționare. Textele vechi din sec. 17 și poate mai vechi, scrise cu caractere arabe, reprezintă singurele texte vechi ale l. bantu*. Din sec. 19 textele sînt scrise cu alfabet latin*; pentru sunetele care n-au corespondente în acest alfabet s-a adoptat principiul notării vocalelor ca în italiană* și a consoanelor ca în engleză*. Această ortografie predomină în Tanzania și Kenya.

Din S. s-au împrumutat o serie de nume de animale, care apar în povestirile de safari scrise

în engleză: *kitobo* „hipopotam”, *kifaru* „rinocer”, *tembo* „elefant”, *mamba* „crocodil”, *chui* „leopard”, *kima* „mămuț”.

1819 **ICHISWAKA (MASWAKA)**, l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zambia, Zair*; 12 500 verb.

1820 **SWAZI (SWATI, TEKELA, TEKEZA)**, l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Swaziland*; 1,25 mil. verb. Grupată uneori cu xhosa* și zulu* în gr. nguni*.

Are clicuri, dar mai puțin numeroase decât xhosa și zulu.

D.: *baca, hlubi, phuthi*.

1821 **ORUSYAN (LUSYAN, BANTU SABI)**, l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Uganda*; 10 000 verb.

1822 **TABAR**, l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Tabar, Tatau — arh. Bismark); peste 1 800 verb.

Nu are clasificarea numelor în funcție de exprimarea posesiei, caracteristică limbilor microneziene*. Forme pronominale la origine de cvadrial au dobândit valoare de pl. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Sintaxă austroneziană — set destul de dezvoltat de sufixe în sistemul verbal. Lipsesc sufixele nominale austroneziene comune. Infix care formează nume de la verbe: *masai* „a muri” > *m-in-masai* „moarte”. Multe cuvinte ne-austroneziene.

D.: de *N* (*simberi*) (se caracterizează prin abrevierea cuvintelor, adesea cu metateza silabelor finale, care amintește de rotumană*), de *C*. (cel mai răspândit, a fost folosit de misionari), de *S* (diferă mai ales prin vocabular, de ex. „Ei au plecat toți spre grădina lor”, lit. „Ei toți ei trecut merge spre grădina lor” are în d. de *N* forma *enji koukoku ŋgi te vas si keŋ gtsar tu*, iar în d. de *C*. forma *endie kaikaku ndi wasi si kindisara rau*).

1823 **TABASARAN** (T⁴ABASARAN, TA⁴BASARANSKIJ, TABASARANISCH), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 35 000—50 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 52 consoane (aspirate, glotalizate, labializate sau combinând 2 din aceste trăsături), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V (C)(C). Accent fonologic. Armonie vocalică. Are declinare (foarte multe forme cazuale). Sistem de clase nominale (în regres) — conjugare după persoană și clasa căreia îi aparține subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: de *N* (*khanag*), de *S* — baza l. literare.

1824 **TABI** (INGASSANA, KAMANIDI, MAMEDJA, MAMIDZA, METABI, MUNTALI), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-abisinian* (MC). *Sudan*; 8 000—20 000 verb.

1825 **TABRIAK**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

Clase nominale cu acord complet.

1826 **iehiTABWA** (RUNGU, TAABWA, TAMBWA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair, Zambia*; 13 000 verb.

1827 **TADJIKĂ** (TADSCHIKISCH, TAD-

ZHIC, TĂ⁴JIK(I)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. U.R.S.S. (R.S.S. Tadjikă, Uzbekă, Kirghiză, Kazahă), *Afganistan, R. P. Chineză*; 2 mil.—3 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Tadjikă. Foarte apropiată de persana* modernă (derivă din persana medie) — a fost considerată și varietate a l. persane.

6 vocale, 21 (23) consoane (oclusivele surde — aspirate), 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final.

Rol de l. literară.

Scrisă în U.R.S.S. cu alfabetul latin* și apoi rus*.

1828 **TADYAWÁN** (BALABÁN, TADIANAN, TAGÁIDAN, TAGÁYDAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindoro); 1 500—2 000 verb. împreună cu pola* (1 000 verb.) și *nauban* (cîteva sute de verb.).

D.: (*aglubang de E*) *bandós, aglubang de V* (*barabong, baraboy*) — poate mai curînd d. al l. alagan*, eventual și *nauban*, sau l. separată.

1829 **TAFI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Togo*; 1 000 verb.

1830 **TAGAKAULO** (CALAGANES, CALAGARS, KAGAN, KALAGAN(-TAGACOLA), KAGAYAN, SAKA, TAGACOLA, TAGAKOLU, TAGKAULO), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 20 000—21 000 verb. (1942) (surse diferite).

6 vocale cu perechi lungi, 16 (17) consoane. Accent final.

D.: *loac, tagakaolo*.

1831 **TAGALIC**, subgr. de l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian*. *Filipine*. 5 l., toate în LL: *bikol, hiligaynon, sebuana, tagalog și waray*.

1832 **TAGALOG** (FILIPINEZĂ, PILIPINO, TAGAL(A), TAGALO), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, (sub)gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon — reg. Manila, ins. Mindoro, Marinduque, Panay); 5 694 072 (1960)—10 mil. verb. nativi (surse diferite), 28 800 000—30 mil. verb. (surse diferite) inclusiv ca l. secundă. A 2-a l. ca număr de verb. nativi din cele 8 l. „majore” din Filipine după sebuana* — reprezentau în 1960 21% din populația totală de 27 087 685 loc. (în 1971 43 751 000 loc.) și l. cu cel mai

mare număr total de verb. din Filipine (60% din populație în 1967). L. oficială în Filipine din 1946 alături de spaniolă* și engleză*. L. standard, națională și oficială — numită *pili-pino* din 1959.

În varietatea din Manila 5 vocale (2 variante fonologizate sub influență spaniolă), 14 (16) consoane, 2 semiconsoane. Consoane noi (*f* în special în nume proprii), grupuri consonantice, schimbări în distribuția unor consoane sub influență spaniolă. Structura silabică (C)CV(C). Accent nefonologic. Distincție de gen reflectând deosebiri de sex la animate sub influență spaniolă. Omiterea articolului înaintea numerelor proprii sub influență engleză. Topica: verb-subiect-obiect, adjectiv-substantiv sau invers.

D. cu deosebiri fonetice și lexicale. Limbaj secret al adolescenților (modificări fonetice ale cuvintelor). Evoluție asemănătoare cu a l. malaeze* în forma ei indoneziană*. A jucat rol de *lingua franca* în afara regiunilor în care este l. maternă. Aleasă în 1937 ca bază a l. naționale datorită prestigiului său ca l. vorbită în zona capitalei. Introdusă din 1940 în învățământul de toate gradele. Răspîndire foarte rapidă în ultimele decenii — a dus la soluționarea dificultăților de comunicare generate de existența în Filipine a 70—150 l., totalizând cca 300 d. Literatură, filme; în 1965—101 periodice integral (tiraj 2 117 346 exemplare) și 293 parțial în T.; folosită în emisiunile radio-TV (alături de engleză și cîteva l. regionale).

Influența spaniolei (în special mexicane) mai ales în vocabular (16—23% din lexic — 30 000—40 000 cuvinte, 909 în l. uzuală și 700 afixe devenite productive la radicale indigene). Sînt de origine spaniolă: numele lunilor, zilelor, numeroase nume proprii (în special de familie), termeni din domeniul culturii (religiei, dreptului, arhitecturii), unele „unelte gramaticale” — prepoziții (*para*), interjecții (*siguro*, *bueno*). Influență engleză în special în terminologia sportivă. 2% din vocabular (3,5% în prima mie de cuvinte în ordinea frecvenței) — de origine chineză*. În momentul de față problema proporției și ortografierii împrumuturilor din l. moderne de cultură.

Cea mai veche și mai întinsă literatură din Filipine — începînd din sec. 16.

Situată la limita extrem-orientală de extensiune a sistemelor de scriere indiene în SE Asiei — a folosit o scriere bazată pe un silabar originar probabil din S Indiei, care cuprindea 17 simboluri (3 pentru vocale, 14 pentru consoane — cu modificări pentru a reflecta schimbarea componentei vocalice). Alfabetul latin* introdus de spanioli — ortografie revizuită la sfîrșitul sec. 19 după model englez; actualmente ortografie standardizată.

A influențat spaniola vorbită în Filipine. A intrat în componența unor varietăți ale creolei spaniole* din Filipine (*davaueño*, *zamboangueno*) sau în pidgin-English* (*Bamboo English*).

1833 TAGBANUWĀ (TAGBANUA, TAGBANWA), l. din fam. austroneziană*. *Filipine* (ins. Palawan); 7 000 verb.

L. tribală. D.: *apurawano* (*apurahuano*, *central*), *silanganen* (*bulalacaunos*), *tangdulanen*.

Păstrează o scriere prespaniolă de origine indiană.

1834 TAGOI (TAGOY), l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali* (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan*; 6 800 verb.

1835 TAGULA (REWA, SUD(-)EST), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Sud Est = Tagula); 1 900 verb.

A păstrat pronumele din proto-austroneziană. Sistem de numerație zecimal (deși în zonă cele mai obișnuite sînt sistemele cvinare). Topica: subiect-obiect-verb.

1836 TAHITIANĂ (NEO-TAHITIANĂ, TAHITEANĂ), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polineziană*. *Polinezia franceză* (ins. Tahiti, Moreea ș.a. — arh. Societății); 66 000 verb.

Vorbită de cvazi-totalitatea populației mai ales în familie. L. uzuală în toată Polinezia franceză, *lingua franca* în tot arh. Tuamotu (a înlocuit complet tuamotuana* în NV), arh. Marchize, ins. Gambiers, ins. Australs — folosită din ce în ce mai mult în toată Polinezia centrală. I. vorbite actualmente în ins. Rurutu, Tubuai (Tapuai) și Rapa ar putea fi forme de neo-T. — în orice caz sînt reciproc inteligibile cu ea.

Printre l. cu cel mai mic număr de foneme și în special de consoane din lume: 5 vocale cu perechi lungi, 8 (9) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Dual (*na mata* „cei doi ochi”). Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv. După 1800 schimbări accelerate în special în vocabularul de bază.

Diferențe dialectale minore. D.: *rurutu* (ins. Australs, Tubuai), *tahitian*, poate și *rapa* — sau l. separată. Folosită în serviciul religios și de către radiodifuziune, dar interzisă în școală, unde se folosește franceza* (l. oficială) — totuși cca 60% din populație nu scriu și nu citesc în franceză.

Aproape de 2 ori mai multe împrumuturi din engleză* decît din franceză*.

Ortografie stabilită de misionari englezi în 1818 (tipărituri religioase) — imperfecțiuni (nu notează lungimea fonologică a vocalelor). Actualmente fără literatură — folosită în scrie

doar în corespondența personală și în publicații ale diferitelor biserici.

A influențat marchizana*; împrumuturi în l. *rapanui* de la sfârșitul sec. trecut (elementele lexicale T. identificabile în general după corespondențele fonetice); influență asupra l. tuamotuane (a alterat formele unor d. folosite în conversația cotidiană); influență asupra francezei din Tahiti (lexic, sintaxă), a d. creol englez* din ins. Pitcairn; puține cuvinte T. pătrunse în engleza* generală, de ex. cuvântul din care provine indirect și rom. a *tatua*.

1837 **TAHLTAN**, l. amerindiană din fam. athapascan-cyak*. S.U.A.; 300—1 500 verb.

D.: *kaska, tagish*.

1838 **TAHUR** (CAXUR, TAȘUR, TSA-CHURISCH, TSAKHUR, TSAXUR(SKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan, R.S.S. Azerbaidjană); 11 000—15 000 verb. (surse diferite).

6 vocale scurte, dintre care 5 au corespondente lungi și 4 corespondente faringalizate, 36 consoane (are consoane aspirate, glotalizate), 1 semiconsoană (y). Accent pe silaba a 2-a. Topica: subiect-verb-obiect.

F.: *kirmico-lak (kirmitsolak)*, *mikik, miș-leș (mishlesh)*.

1839 **TAI** (TÂY, T'AI, THAI, THAI, THAY), subgr. de l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai-kam-sui. R. S. Vietnam (N), R. P. Chineză (S), *Thailandia, India* (NE), *Birmania* (N), *Laos, Kampuchia* (N). 43 l. și d., în LL 10: laoțiană, nung, saek, sha, thai, thai albă, thai de nord, thai de sud, thai neagră, yuan. Cele mai importante — laoțiana, thai (l. naționale oficiale). 3 subgr.: *central (nung-tho)*, de N (*dioi*); o parte din l. grupate și sub numele *chu(a)ng (-chin)*, *gui, i-chia, i-jen, joi, (?)jui, kui, kûei, pu-i, pu(-)yi*) și de SV (*tai-shan*).

L. monosilabice. Tonuri cu rol fonologic în funcție de consoana inițială. Opoziție vocale scurte/lungi. Opoziții trimembre în seria ocluzivelor: surde neaspirate, surde aspirate, sonore. În general nu au flexiune. Anumite verbe folosite cu rol de prepoziții și adverbe. Clasificatori numerali. Topica preferată: subiect-verb-obiect, topica normală: substantiv-adjectiv. Derivare activă. În proto-T. au existat distincții sg. — dual — pl. și inclusiv — exclusiv (la pers. 1 pl., poate și la dual) la pronumele personale — păstrate aproape perfect în l. *khâmti*, dar pierdute în general în celelalte l. moderne.

Numeroase împrumuturi din sanscrită*, păli*, kampuchiană* (și reciproc). Cuvinte comune cu chineza* — probabil împrumuturi reciproce.

Sisteme de scriere de origine indică*.

1840 **TAIORA**, l. papua* din stock Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 8 181 verb. (1960)—11 000 verb. (surse diferite).

3 vocale scurte și 3 lungi, 12 consoane (perechi prenazalizate la ocluzivele surde, ocluziune glotală).

D.: *obura, suwara, de N, de S*, eventual și *binumarien* și *kambaira*, după unele păreri și *waffa*.

1841 **TAITA** (TEITA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya, Tanzania*; 6 330—55 000 verb. (surse diferite).

D.: *kiDabida, kiSagala*.

1842 **TAKEMBA** (TANKAMBA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin*; 10 000 verb.

1843 **TALENSI** (TALANSI, TAL(E)NE, TA(LL)ENSI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana*; 33 000—35 000 verb. (surse diferite).

1844 **TALIȘI** (TALISCH, TALISH(I), TALISI, TĂLISI, TALYSH(SKIJ)), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de V. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană), *Iran* (reg. Talysh); 100 000—200 000 verb. (surse diferite).

7 vocale, 23 consoane, 1 semiconsoană (y). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Ca l. literară și de învățămînt pentru verb. din U.R.S.S. ai l. T. servește l. azerbaidjană*.

1845 **TALODI** 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. talodi* (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan*; 1 000—1 200 verb.

17 clase nominale (10 pentru sg. și 7 pentru pl.).

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 5 l., în LL 4.

1846 **TAMA** (TAMOK, TAMONGOBO), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Sudan*; 45 000—60 000 verb. (surse diferite).

18 vocale (9 lungi), 18 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *erenga, jabaal (mileere), orra (gimr, haura, qimr)*.

1847 **TAMANG** (LAMA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 478 000 verb.

1848 **TAMARI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. ?; 72 000 verb.

1849 **TAMBO** (TEMBO), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. tumbuka*. *Zambia*; 3 000 verb.

1850 **TAMIL** (TAM(O)UL), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Madras, Kerala, Andhra, Mysore), *Sri Lanka* (NE), *Singapore, Malaysia, Indonezia, R. S. Vietnam, Birmania, Fiji, Mauritiu, Réunion, Africa de Sud, Tanzania, Guyana, Trinidad, Martinica*; 30 560 000

—45 mil. verb. (surse diferite). Cea mai importantă l. dravidiană și una din cele 3 l. majore din India, alături de hindi* și bengali*. L. oficială în statul Tamil Nadu (= Madras), Singapore (alături de malaeză*, chineză* și engleză*) și Sri Lanka (alături de singhaleză*).

Discuții în legătură cu sistemul fonologic; unele diferențe între l. literară și vorbirea uzuală. 5 (6) vocale scurte cu perechi lungi (geminate) — *ae* totdeauna scurtă, 3 vocale nazale scurte, 4 lungi (vocalele nazale finale analizate ca vocală orală + -n). 22—24 consoane (oclușive perechi bazate pe trăsăturile simplu-geminate, scurt-lung, *lenis-fortis* sau *tens-lax*; consoane retroflexe). Se deosebește de celelalte l. dravidiene prin faptul că oclușivele sînt totdeauna surde la inițială (cel puțin în l. literară standard și în scris), în timp ce în poziție intervocalică sau după nazale omorganice sînt mai mult sau mai puțin sonore (se pare că T. reprezintă stadiul originar, de la care s-au abătut celelalte l. dravidiene). În l. colocvială singura consoană finală este -n. Accent dinamic legat de silaba radicală. Rol important al intonației, care variază în funcție de d. geografice și sociale. Distincție netă nume-verb. Verbul nu are diateză. Tendință analitică în sintaxă. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: *de N*, *de V*, *de E*, *de S*, din *Sri Lanka* (și subd.); d. minore sau l. separate: *bugradi*, *erukala* (*yerukala*, *korava*, *yenava* — sau d. al l. *malayalam**), *irula*, *kaikai*, *kasava*. Mari diferențe fonologice, morfologice și lexicale între l. literară și cea colocvială. Deosebiri în fonologie și vocabular între caste (știința de carte a încetinit inovațiile la brahmani).

Inscripții din sec. 6.

Scriere proprie — variantă a celei *brahmane*. Cea mai veche și bogată literatură din India după cea sanscrită*.

Împrumuturi lexicale din sanscrită (18—25%), l. indice*, *marathi**, *telugu**, *portugheză**. Cuvîntul *curry* — de origine T.

1851 **TAMPRUSI** (TAMPELE, TAMPOLE(M), TAMPOLENSE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur**. *Ghana*; 100 000 verb.

1852 **TAMPULMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur**. ?; 7 000 verb.

1853 **TANAH-MERAH** (TANAHMERAH II), l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 4 000 verb.?

Foarte apropiată de sentani*.

1854 **baTANGA** (BATANGA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Camerun*; 2 000 verb.

D.: *banoh* (*banaka*, *noho*, *noko*), (*ba*)*noo*, *bapoko* (*bako*, *naka puku*).

1855 **TANGALE** (JAG JAGE, KUMBA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană* (CTL)

sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 36 000 verb.

1856 **TANGGUM** (TANG(G)U), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 430 verb.

Persoana și numărul subiectului nu sînt indicate la verb, care are numai mărci temporale sufixate.

1857 **TANGKUL** 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *naga-kuki-chin**. *India* (Assam); 30 000 verb. Împreună cu l. *tšaphung**.

D.: *phadang*, *tangkul*, *ukrul*.

2. subdiviz. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *naga-kuki-chin**, subgr. *naga* de S. *India* (Assam); 30 000 verb. 2 l., ambele în LL: *tangkul* 1., *tšaphung*.

1858 **TANGSA** 1. l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *bodo-naga-kachin**. *India* (Assam); 400 000 verb.

D. foarte divergente: *angwanku* (*mulung*, *tbleng*), *banpara* (*mutonia*), *chang* (*tšang*), *have* (*hewa*), *khemsing*, *longphi*, *lungchang*, *lungri*, *moklum*, *mošang* (*mosang*), *namsangia*, *paipi*, *ponthai*, *rong-rang* (*tikhak*), *šangge* (*sangge*, *sanke*), *tšingmegnu* (*tamlu*), *yogli*.

2. (NĂGĂ, ~ DE NORD), subgr. de l. sau de d. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *bodo-naga-kachin**. *India* (Assam, Sikkim), *Bhutan* (V), *Nepal* (E); 400 000—500 000 verb. (surse diferite). 2 l., ambele în LL: *lepcha*, *tangsa* 1.

Mare diversitate lingvistică. Păstrează 2—3 prefixe care formează nume și verbe (tranzitive și intranzitive).

1859 **TANI**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 270 verb.

1860 **TANNA** (KWAMERA, TANA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Tana); 7 000—9 500 verb. (surse diferite).

Conservă consoanele finale din proto-austroneziană. Formele pronominale de pl. derivă dintr-un cvadrial, fiind formate cu sufixul *-ha*, care însemna la origine „patru”. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. (*keta-ha/kema-ha*).

D.: *ikyoo*, *itonga*, *kwamera*, *lenakel*, *loanatit*, *naviliang*, *nerauya*, *nerokwang*, *numerat*, *nupuanmen* (*napuanmen*), *tanna* de E, *waesisi*, *was* (s) *isi*, *weasisi*), *tanna*.

Catehism apărut în 1845.

1861 **TANOAN** (KIOWA TANOAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* aztec-tanoan*. 12 000 verb. 5 l., în LL 4.

1862 **TARA** (PARIGI), l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 verb.

1863 **TARAHUMAR(A)** (COROHIO, RARAMURI, TARAHUMARE, TARAUHMARICE, TARAUAMARA), l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonorant. *Mexic* (Chihuahua),

Sinloa, Durango, Sonora); 12 000—60 000 verb. (surse diferite).

1864 **TARASCO** (MECHOACAN, MECHUA•CĂ, MICHUACAN, MICHUACAN, POREPECHA, PUREPEÇA, TALA, TARASCA(N), TARASCO), l. amerindiană neclasificată. *Mexic*; 50 000—60 000 verb.

6 vocale, 17 consoane, 2 semiconsoane. Caracterizată prin expansiune spre stînga (caracter sintetic, folosește mult sufixele și postpozițiile, ablautul). Una din puținele l. din America Centrală care are cazuri (genitiv, un caz al obiectului și diferite cazuri locale).

Cuvinte **T**. în spaniola* americană (*charal, guangoche, guarache, jiricua*).

1865 **TARIANA**, l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia*; 1 000 verb.

1866 **TASHŌN** (SHUNKLA, TASHON), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 85 000 verb.

1867 **TASIKO** (LEMARORO), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Epi); 1 100—2 500 verb.

D.: *bierbo, lamanu, l(a)ewo (la)ewo, maluba, nikaura, tasiriki (tasariki)*.

1868 **TAT** (TAKESTANI, TATI, TĀTI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de SV. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană, R.S.S.A. Daghestan), *Iran* (Azerbaidjanul persan); 100 000 verb.

5 vocale, 20 (22) consoane, 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent nefonologic (la nume pe ultima silabă). Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb. Asemănări de structură cu persana*, tadjika*. Elemente lexicale din azerbaidjană*.

2 varietăți regionale și religioase: *musulmană* (Azerbaidjan — ca l. scrisă și de învățămînt servește azerbaidjana) și *iudaică* (Daghestan — scriere proprie).

1869 **TATOGA** (BARABAIG, BARABAİK, TATOG, TATURU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Tanzania*; 64 000 verb.

1870 **TAUADE** (TAUATA), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee*; 9 000 verb.

1871 **TAUNGTHA** (RONGTUW), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 26 000 verb.

1872 **TAUNGTHU** (PAO, PA-O), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. karen* sau d. al l. karen*. *Birmania, Thailanda*; 210 550 verb.

2 varietăți: de N și de S.

1873 **TAUSOG** (JOLO, JOLOANO(SULU), SOELOE, SOLOG, SOLOK, SOOLO, SULU (-JOLO), SULUK, TAUSUG, TAW SUG, TAWSUG), l. din fam. austroneziană*, gr. fili-

pinez*. *Filipine* (ins. Palawan), *Indonezia* (ins. Borneo); cel puțin 200 000 verb.

Folosită în învățămîntul primar.

1874 **TAYAKU** (TAYAKOU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin*; 10 000 verb.

1875 **TAYHAT** (TĀY HAT), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *R. S. Vietnam* (N); 2 000 verb.

1876 **TĀTARĀ** (TA(R)TAR), l. din fam. altaică*, ram. turcică* de V. U.R.S.S. (R.S.S. Tătară, Bașkiră, Ciuvașă, Mordvină, R.S.F.S.R., R.S.S. Uzbekă, Kazahă, Tadjikă, Kirghiză, Turkmână), *R. S. România* (Dobrogea), *Turcia, R. P. Chineză, R. P. Bulgaria, R. P. Polonă*; 4 mil.—6 mil. verb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S. Tătară din 1920, ca și în celelalte reg. locuite de tătari (învățămînt, presă).

5 (7) vocale și 4 vocale reduse, 24 consoane; structura silabică (C)V(C)(C); accent nefonologic. În varietatea *baraba* din U.R.S.S. (zona Novosibirsk) 8 vocale („pline”), 17 (22) consoane, 2 semiconsoane, accent final, armonie vocalică, în d. *central* din U.R.S.S. (R.S.S.A. Tătară) 9 vocale („pline”), 20 (22) consoane (ocluivele surde — aspirate, ocluziune glotală), 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent final, armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Mare bogăție lexicală — în epoca modernă numeroase creații interne.

3 gr. de d., cu diferențe în special fonetice-fonologice și mai puțin gramaticale (desinența de infinitiv, afixul de pers. 3 sg. prezent dia-teza activă): *central* (din *Kazan*) cu 7 d., de V (*mişar*) cu 2 d., de E cu 10 d.; d. „mixte”.

Tradiție literară de la sfîrșitul sec. 12. 2 perioade în istoria l. literare: *veche* (sec. 15—19) (numeroase regionalisme și forme dialectale, influența l. *uigure* *vechi*) și *modernă* (din a 2-a jumătate a sec. 19). L. standard din sec. 15-16 — pe baza d. *din Kazan*. L. literară și standard modernă dezvoltată la sfîrșitul sec. 19 pe baza d. *central*.

Numeroși termeni de cultură și religie din arabă* și persană* încă din sec. 10 pînă în 1918; cele mai multe nume proprii — de origine arabo-persană. Puține împrumuturi din l. turcice (bașkiră*, ciuvașă*), împrumuturi din rusă* din sec. 16 (intensificate în sec. 20).

A folosit pînă în 1927 scrierea arabă*, apoi alfabetul latin*, iar din 1939 cel rus*, cu 6 litere suplimentare.

Cuvinte **T**. intrate în diverse l., dintre care unele au pătruns prin diferite l. intermediare și în română* (*balalaică, iuft, vîtaf*).

1877 **TECO**, l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (S), *Guatemala* (V); 3 000—5 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 20 consoane, 2 semiconsoane.

1878 **TEDA** (TODA, TUDA(GA)), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian*. *Ciad, Nigeria*; 16 000 verb.

1879 **TEGALI** (TAGALE, TAK(A)LE, TEGELE, TEKELE, TOGOLE) 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali 2. (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 5 000—22 000 verb. (surse diferite).

6 vocale, 20 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *rashed, tegali*. D. sau l. înrudită: *tingal**.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 7 l., în LL 4.

1880 **TEKE CENTRALĂ**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 10 000 verb.

D.: *boō (boma), ndzinzizihu (njinjiu, nziku)*.

1881 **TEKE DE NORD** (TEGE, ITEGHE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *R. P. Congo*; 24 000 verb.

Vocale centrale și anterioare rotunjite. Vocale nazalizate.

D.: *kaNjinini, kaTeke*.

1882 **TEKE DE SUD**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 11 800 verb.

D.: *(i)ʃumu (mʃumu), kukūa (chikuya, kukuya)*.

1883 **TEKE DE VEST** (TEKE DE SUD-VEST), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 32 000 verb.

D.: *kwe (wuō), iLaali (lali), tsa(a)yi (ntsaayi, tsaye), iyaa (yaka)*.

1884 **TELEFOL** (TELE(E)FOOL, TELEFOMIN), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 4 100 verb.

În varietatea *kayalikmiin* 3 vocale scurte, 5 lungi, 11 consoane (are *tʰ, kʰ, kʷ*), 2 semiconsoane, 2 tonuri — ascendent, descendent, structura silabică (C)V(C), topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

1885 **TEUGU** (ANDHRA, GENTOO, TELINGA, TELOGOO, TĒLOUGOU, TENUGU), l. din fam. dravidiană*, gr. central. *India* (Andhra Pradesh, Madras, Mysore); 37 670 000 (1961)—50 mil. verb. (surse diferite). L. dravidiană cu cel mai mare număr de verb. și una din l. majore din India (în 1961 reprezentau 8,58% din populația Indiei; 14% erau bilingvi). L. oficială în statul Andhra Pradesh.

5 vocale scurte și 6 lungi, 48 (56) consoane (corelație de cantitate, consoane retroflexe, eventual occlusive aspirate surde), 2 (3) semiconsoane (*y, ȳ*, eventual și *w*). Dintre consoane și semiconsoane nu pot apărea la finală decât

w, y, m. Relațiile de tip cazual marcate prin postpoziții. Categoriile de timp-mod și persoană la verb exprimate exclusiv prin sufixare. Sufixe de persoană la verbe disting pers. 1 și 2 sg. și pl. La pers. 3 sg. T. diferențiază persoanele de sex masculin de toate celelalte, iar la pl. ființele umane de toate celelalte. La pers. 3 variante care reflectă distanța socială dintre cel despre care se vorbește și vorbitor sau interlocutor. Astfel, pentru bărbați, *ayana* se referă la superiori, *atađu (atanu)* la cunoscuți și egali, *wāđu* la intimi sau inferiori (iar când se referă la superiori arată dispreț). Cu privire la femei, *āme* exprimă respect, iar *adi* lipsă de respect. Forma obișnuită de pers. 3 pl. pentru persoane este *wāļļu*; *wāru* se folosește privitor la bărbați sau femei pentru a exprima un respect deosebit. Construcții verbale compuse și perifrastice. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

3 d. principale: d. de pe litoral, *telangana* (în interior, cu excepția SV) și *rayalseema* (SV), cu deosebiri în intonație, morfologia verbului (formarea trecutului), lexic (în *telangana* în terminologia administrativă și juridică influențe din urdu*, care a fost l. oficială și de învățămînt pînă la cel de-al 2-lea război mondial). D. de pe litoral are cel mai mare prestigiu și în el se scrie cea mai mare parte a literaturii moderne. Diferențe fonetice (prezența/absența aspiratelor), morfofonemice și gramaticale (morfologia verbală) între vorbirea îngrijită și cea neîngrijită. Divergență marcată între vorbire (chiar a persoanelor instruite) și l. literară tradițională; aceasta tinde în ultima vreme să se apropie de l. vorbită.

Prima atestare: inscripție din 633. Tradiție literară bogată. Alfabet dezvoltat din scrierea indiană *grantha*. Împrumuturi din sanscrită* (folosite în special în vorbirea îngrijită, ca dublete ale unor cuvinte T.).

1886 **TEM** (COTOCOLI, KOTOCOLI, TIM(U)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur* (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Benin, Togo, Ghana*; 130 000—315 000 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudite: *delo**, *kabre**, *lamba**.

1887 **KITEMBO** (NYABUNGU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 15 000—48 500 verb. (surse diferite).

D. sau l. înrudită: *kiHunde**.

1888 **ITEMBO**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 30 000 verb.

1889 **TEMEIN** (RONA, TEMAINIAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 2 300 verb.

7 vocale, 27 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt și jos). Armonie vocalică. Structura silabică (C)V(C). Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

1890 **TEMIAR** (SAKAI DE NORD), l. din fam. austro-asiatică*, ram. malacca*, gr. senoic sau d. al l. sakai*. *Malaya*; 10 000 verb. împreună cu jah hut*, sakai de sud* și semai*.

D.: *grik, kenderong, kenerig, po-klo* (sakai bukit din Temongoh), sakai din Plus Korbu, sungai piah, tanjong rambutan, tembe? (tembi), ulu kinta (kinta sakai).

1891 **TEMNE** (TEMEN, THEMNE, TIM(E)NE, TIMMANNE(E)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic-occidental* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Sierra Leone*; 500 000—650 000 verb. (surse diferite); grupată uneori cu kissi* și bullom* în gr. kisi-temne.

D.: *de E, de V, yoni*.

L. în extindere; vorbită ca a 2-a l. în aria l. limba*.

Folosește alfabetul „Africa”.

1892 **TENDA**, i. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic occidental*, considerat l. separată sau gr. care include l. badyara*, basari*, konyagi* (CTL), sau l. din gr. senegalo-guineez* (MC). *Guinea-Bissau, Guinea, Senegal, Gambia*; 107 000 verb.

1893 **TENETEHARA**, l. amerindiană din fam. tupi* 2. *Brazilia* (Pará, Maranhão); 2 000—3 000 verb.

7 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane. Accentul pe finala cuvintului. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *anambé, asurini, gwažaxara* (guajajara), *tembé, turiwara* (turiwara), *urubá* (s).

1894 **TEOP** (TIOB, TIOP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Insulele Solomon* (ins. Teop = Tiop); 1 600 verb. (1959).

Sistem fonologic simplu: 5 vocale, 12 consoane. Clase nominale (diferențiate prin articol) — se încrucșează cu împărțirea numelor în 3 categorii, după cum primesc posesive sufixate sau nu. Numărul exprimat tot prin articol prepus. Pronumele formate prin adăugarea unor sufixe la o temă; pronumele obiect are temă diferită. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Puține mărci de persoană post-verbale. Sistem verbal simplu. Timpul indicat prin *pa* (trecut), *pasi* sau alte mărci (viitor): *era pa sue* „eu am spus”, *ena pasi sue* „eu voi spune”. Particula *mana* marchează un „stativ”, *tei* (*nana*) indică o stare obișnuită sau permanentă. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: eventual *raosiara* (ins. Bougainville), *teop wainanana*, o sub-l. — *taunita-losiara*.

1895 **TEPEHUA**, l. amerindiană din fam. totonacan*. *Mexic* (Veracruz, Hidalgo, Pueblo); 4 000 verb.

1896 **TEPEHUAN** (TEPEGUA(NA), TE-PENUA(NA), TEPENUANE, TEPEHUANO),

l. amerindiană din fam. uto-aztecan*, gr. sonoran. *Mexic*; 1 766 verb.

D.: *tepecano, tepehuane de N, ~ de S*.

1897 **TEQUISTLATECAN** (CHONTAL), fam. de l. amerindiene din *phylum* mayan*, constituită din 21. (*tlamelula, mountain tequistlateco*). *Mexic*; 8 000—9 000 verb. (1969).

Sunete caracteristice: spirantă laterală surdă (*lh*), consoane glotale, grupuri consonantice inițiale și finale numeroase.

1898 **TERA(WA)** (KEMALTU, NYIMASHI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria* (NE); 18 500—50 000 verb. (surse diferite).

12 vocale (6 lungi), 40 consoane, 1 semiconsoană. 3 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

D. sau l. înrudite: gabin*, jera(wa)*.

1899 **TEREBU** (TURUPU), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 4 000 verb.

1900 **TERENO** (ETELENA, TERENA), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia*; 5 000 verb.

5 vocale, 13 consoane, 2 semiconsoane.

1901 **TERRABA** (NORTEÑO, QUEQUEQUE, TIR(R)IBI), l. amerindiană din fam. chibcha*. *Costa Rica, Panama*; 1 000 verb.?

Multe consoane cu ocuziune laringală și aspirate la sfârșitul cuvintului. Substantivul nu are desinențe pentru gen și număr. Genul natural se exprimă prin adăugarea cuvintelor *jurigna* „mascul”, *pobga* „femelă” (pentru animalele inferioare) și *dobén* și *guaré* (nume de persoane): *fiskuo jurigna* „motan”, *fiskuo pobga* „piscică”, *ibí dobén* „vrăjitor”, *ibí guaré* „vrăjitoare”. Pentru pl. se adaugă unul din cuvintele *bē(ga)*, *arae*, *yonso*. Viitorul se exprimă cu *ibona* „mline”, *kurumá* „poimfine”: *ba ik* „a vedea” + *ibona* „voi vedea”. Vocabular sărac. Unele cuvinte intră în componența multor altora: *-xo* „carne, substanță, material” intră în componența lui *ará xó* „nisip”, *subí xó* „argilă”, *zhau xó* „bumbac”, *frün xó* „cenușă”, *drum xó* „fier”, *u xó* „cuib”, *vaca norio xó* „substanță de lapte de vacă = caș”. *Guo* „ficat” intră în compunerea multor cuvinte ce înseamnă „a aminti”, „a uita”, „a iubi”, „trist”, „vesel”, deoarece se atribuie mare importanță ficatului, considerat centrul intelectual și emoțional.

1902 **TESO** (ATES(I)O, BAKEDI, BAKIDI, ELGUMI, ETOSSIO, ILUMANA, WAMIA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-chadian*. *Uganda, Kenya*; 504 000 verb.

Are gen natural (diferențe între mase. și fem. la sg.). *k-* este marca fem.: *onaci* „frate”, *konaci* „soră”. Adjectivul se acordă primind afixe caracteristice de masc. și de fem.: *emoñ ledit* „un mic taur” — *akiten nedit* „o mică

vacă". Substantivele colective se opun celor care exprimă unitatea, iar cele de sg. se opun unei forme de pl. (opoziiții multiple cu pl. variate): *etuañ* „persoană”, pl. *ituña* „oameni”, *ituañasinei* „omenire”. Distincție exclusiv-inclusiv la pronume pers. 1 pl. Pentru numeralul „5” radicalul este înrudit cu cel al termenului „mină”: *akan* „mină”, *akañ* „5”.

1903 TEUSO (TEUTH), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Uganda*; 1 500 verb.

1904 OTETELA (SUNGU), l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 30 000 verb.

1905 TEWA (TAOWA, TEGUA, TEHUA, TELMA, TIGUA), l. amerindiană din fam. tanoan*. S.U.A. (New Mexico, Arizona); 2 500 verb.

19 vocale (6 orale scurte, 6 lungi, 7 nazale), 31 consoane, 2 semiconsoane. 5 tonuri cu valoarea fonologică.

1906 TEXIXTEPEC (TEXISTEPEC), l. amerindiană din fam. mixe-zoquean*. *Mexic* (Veracruz); 1 000 verb.

1907 TEZ (GEZ, DIDO, TSEZSKIJ), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 7 000 verb.

5 (6) vocale scurte orale cu perechi faringalizate, 2 vocale lungi, 32 consoane (are consoane glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C), accent fonologic. Clase nominale — conjugare după clasa în care intră subiectul. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Ca l. literară se folosește avar*.

1908 THADO (THĀDO-PAO), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. nagakuki-chin*. *Birmania* (N), *India* (Assam); 31 600—36 500 verb.

L. pronominalizată.

D.: *shik-shinshum*, *shingsol*, *thado*.

1909 THAI (SIAMEZĂ, SIAMOIS, THAI CENTRALĂ, THAI-SIAMEZĂ, THAI STANDARD, THAY), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda*, *Birmania*, R. P. *Chineză* (prov. Yunnan), R. S. *Vietnam*; 10 mil.—30 mil. verb. (surse diferite). L. națională și oficială în Thailanda.

În varietatea din Bangkok 9 vocale lungi cu perechi scurte; diftongi, triftongi. 5 tonuri (înalt, mediu, jos, ascendent, descendent). 19 (20) consoane (aspirate surde; ocluziune glotală); 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C). L. monosilabică izolantă. Unele asemănări cu kampuchiana* și vietnameza*. 80—90 clasificatori postpuși numeralilor care însoțesc diferite substantive — de ex. clasificatorul cel mai general pentru persoane este *khon* (cuvîntul obișnuit pentru „persoană”): *khon soñ-khōn* „2 oameni”. Folosește unele verbe și cu rol

de prepoziții sau adverbe. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Diversitate geografică mică (sisteme tonale diferite); importante diferențe sociale. Deosebire între l. literară și cea colocvială. L. standard bazată pe d. din *Bangkok* (Krung Thep). Literatură bogată.

Prima atestare — inscripție din 1293. În l. veche forme diferite pentru sg.-dual-pl. și inclusiv-exclusiv la pronumele personale. Împrumuturi din sanscrită*, păli*, chineză*, influențe reciproce cu kampuchiana* în diferite perioade.

Alfabet derivat din cel kampuchian — caractere angulare: 32 semne vocale, 44 consoanțice, scrise de la stînga la dreapta; semnele vocalice adăugate înainte, după, deasupra și dedesubtul consoanelor. 4 tonuri indicate prin semne deasupra consoanelor, al 5-lea prin absența oricărui semn.

1910 THAI ALBĂ (TĀY BLANC, THAI BLANC, THO, THŌ, THŌ, THU, T'U), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. R. S. *Vietnam* (N); 150 000 verb. Numele *thō* din vietnameză*.

Caz unic de scriere alfabetică verticală: litere laotiene* scrise după modelul l. chineze*. În reg. Lang-son (NE Tonkin) scriere imitată după cea hieroglifică vietnameză.

1911 THAI DE NORD (KAMMYANG), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda* (N); 2 mil. verb.

1912 THAI DE SUD, l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailanda*; 2 mil. verb.

D.: *thai de sud*, *tak bai* și alte varietăți vorbite de-a lungul limitei între l. thai* și malaeză*. D. de frontieră destul de diferite de celelalte.

1913 THAI NEGRĂ (BLACK TAI, DAM, THAI NOIR), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Laos* (N), R. S. *Vietnam* (N); 300 000 verb. în Laos.

10 vocale (a are pereche lungă ā); 21 consoane (aspirată surdă *th*, ocluziune glotală, consoane labializate); 3 semiconsoane (inclusiv medie centrală nerotunjită). Structura silabică CV(C). 6 tonuri. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Scriere provenită din alfabetul thai*.

1914 THAKALI, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. pahari*. *Nepal*; 3 000 verb.

1915 THAMI (THĀMI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. gyarung-mishmi* de V. *Nepal*, *Bangladesh*, *India* (Sikim); 10 000 verb.

1916 KITHARAKA, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Kenya*; 16 500 verb.

1917 THOMPSON (RIVER INDIANS) (NEETLAKAPAMUCH, NEKLAKAPAMUK, NETLAKAPAMUK, NICOUTEMUCH, NIKUTAMUK, NIKUTEMUK, NITKLAKAPAMUK), l. amerindiană din fam. salish*. *Canada* (Columbia britanică); 1 000—2 000 verb.

1918 THUANGA (BONDÉ, ŃUA, NYUA (-BONDÉ), Y(O)UANGA, ʃUAAŃA, ʃUAN- GA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Noua Caledonie*; 1 050 verb.

7 vocale (4 grade de deschidere), 35 consoane (redușe în poziție intervocalică și finală). Pronumele are forme flexionare pentru cele 3 persoane, cu distincțiile inclusiv-exclusiv, sg.-dual-pl. (în *Ńua* și *trial*). La sg. sufixe personale diferite pentru nume și verbe. Flexiune nominală în persoană și număr. Flexiunea personală cu sufixe se aplică numai numelor „posedabile” — nume de rudenie, părți ale corpului, anumite instrumente, localizări (cu sensuri asemănătoare prepozițiilor), anumite stări de spirit (asemănătoare verbelor deponente). Dual la numele de rudenie pentru a desemna un cuplu eterogen de tipul tată-fiu, unchi-nepot etc. Numărul exprimat prin sufixe pentru primele 5 numerale, însă numai 10 nume pot primi aceste sufixe. Demonstrativele sint adesea cuvinte compuse indicând numărul și sexul și folosite în locul articolelor și pronomelor. Flexiunea verbală opune o formă indefinită și una definită. Verbele de mișcare sint compuse, de ex. *p^he-da-me* „a aduce”, lit. „a culege— a ridica— a veni”. Prefixe pentru nume de agent, de acțiune, de verbalizare (factitive, incoative). Propoziția începe cu sintagma predicativă. Propozițiile complexe încep cu o particulă modală, urmată de un pronume personal indicând subiectul și o particulă aspectuală (totul pronunțat ca un singur cuvânt); urmează verbul (simplu sau compus), după care apar complementele și o particulă indicând că numele următor este agentul predicatului.

Primul text — catehism tipărit în 1893 (ortografie galicizantă).

1919 THURI (DHE ~, JO ~, WADA ~), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 13 500—15 400 verb. (surse diferite).

D.: *bodho, calo, mananger*.

1920 TIBETANĂ 1. (BHOŃIA, BODISH, T(H)IBÉTAIN, TIBÉTISCH), l. sau gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*. *India* (Kașmir), *R. P. Chineză* (reg. Xizang = Tibet, prov. Sichuan = Szechwan, Qinghai = Tsinghai, Gansu = Kansu), *Bhutan*, *Nepal*; 2 750 000—7,5 mil. verb. (surse diferite) (în Nepal 1 mil verb. ca l. secundă). D. *dzongkha* — rol de l. oficială în Bhutan. Denumirile *bhoŃia* și *bodish* de la cuvântul *bod* din *T. clasică*. Considerată fie l. unică cu numeroase d., fie gr. de 2 l.: *T. centrală* (*bhōŃia*

din Tibet, *bhotanta*, *huniyā*, *kazi*, *lama*, *shalgno*) și *T. de V* (*west bodish*) — sau de 4 l. (*T. de V*, *de* (*N*)*E*, *de C*. și *de S*).

Cele mai multe asemănări — cu l. birmană*. 7 perechi de vocale (inclusiv *ö*, *ü*). Nazalizare vocalică fonologică. Opoziție de aspirație numai la oclusele surde. Opoziția retroflex/apical numai la oclusele. Opoziții *ʃ/č*, *ʃ/s* (retractat/ne~), *n/ñ/ŋ*. Nu e clar dacă la oclusele are opoziție de sonoritate, care pare a exista la lichide (cele surde notate *rh*, *lh*). Sistem tonal descris diferit (2—6 tonuri). În *T. centrală* 7 vocale, 33 consoane (opoziție de aspirație la oclusele și africcate surde, consoane retroflexe, ocluziune glotală), 2 semiconsoane, 2 tonuri: înalt, jos. În varietatea *lhasa* 4 serii de 10 vocale (prin combinarea opozițiilor de cantitate și nazalitate), 34 consoane (opoziție de aspirație la oclusele și africcate surde, oclusele sonore — prenazalizate, corelație surde-sonore la sonante), 2 semiconsoane, 4 tonuri: înalt, mijlociu, jos, descendent. L. monosilabică aglutinantă — diferitele valori gramaticale exprimate printr-un sistem destul de complex de particule. Opoziție aspectuală la verb (durativ/punctual/perfectiv) exprimată cu ajutorul unor verbe auxiliare și particule. În d. *lhasa* topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

Numeroase d., printre cele mai importante *lhasa* (*dbus*, *ü*), *derge* (*sDe-dge*), *apa*, *amdo* (*a mdo*, *ngambo*). *T. centrală* folosită drept *koiné* din Bengalul de Vest pînă în Tibet — îndepărtată de forma (formele) standard din *Lhasa*. L. de cultură — numeroase traduceri și creații epice medievale originale. Relativ puține împrumuturi (noțiunile noi redată prin perifraze). Problema terminologiilor moderne — rezolvată prin împrumuturi din chineză*.

L. modernă s-a îndepărtat de *T. veche* — sonorele inițiale s-au asurzit, a pierdut prefixele și sufixele; pentru diferențierea omofonelor rezultate s-a dezvoltat un sistem tonal în funcție de natura consonanței inițiale. Simplificări în sistemul gramatical. Atestată din sec. 8—9 (texte *tibetano-chineze* interesante pentru studiul stadiilor vechi ale celor 2 l.).

Pînă în sec. 7 nu a avut scriere — se foloseau obiecte cu rol mnemonic. Sistem de scriere derivat din cel indic*, creat de un ministru trimis în Kașmir să studieze sanscrita*: silabar cu 30 consoane și 4 vocale, inițial cu caracter fonetic; ortografia, devenită sacră deoarece servea la transmiterea doctrinei budhiste, nu a evoluat paralel cu pronunțarea. A fost unul din modelele scrierii coreene*.

Împrumuturi *T.* în l. mongolă*, mongură*. Unele cuvinte *T.* au ajuns și în l. română* prin diferite l. intermediare: *dalailama* (de la *T. lama* „călugăr budhist”), *iac*.

2. gr. de l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, cuprinzind tibetana 1., ram. *gyarung* și *gurung**, l. *himalaice*, *newari**, *taying* (*dîgaro*), *midzuish*, *hurso*, *dhimal* (inclusiv *toto*) și *mishing* (l. *abor* și *dafla**), după alte păreri și gr. *dzorgaic* (*ch'iang*, *dzorgaish*) — l. incluse în alte clasificări în gr. *gyarung-mishmi**.

1921 **TIBETO-BIRMANĂ**, ram. de l. din fam. sino-tibetană*. *India* (NE), *Birmania*, *R. P. Chineză* (reg. *Xizang* = Tibet, prov. *Yunnan* = *Yün-nan*, *Sichuan* = *Sze-ch'uan*), *Thailanda*, *Bangladesh*, *Laos*, *R. S. Vietnam*, *Bhutan*, *Nepal*; 25 mil. vorb.

6 gr., toate în LL: *birman-lolo*, *bodo-naga-kachin*, *gyarung-mishmi*, *karen* (sau coordonate cu ram. tibeto-birmană* într-un gr. *tibeto-karen*), *naga-kuki-chin*, *tibetan* 2. (cele mai importante: *birman-lolo*, *tibetan*). Peste 125 l. Cele mai importante l. în LL: *birmană*, *tibetană*, *newari*, *garo*.

Evoluție divergentă: unele l. au păstrat caracterul monosilabic și au pierdut prefixele și sufixele asilabice (tibetana*, *birmana** ș.a.), altele au evoluat spre polisilabism, dezvoltând prefixele și sufixele (*bodo**, *kachin**, *tangsa**). L. *himalaice pronominalizate*, *karen** ș.a. prezintă mari divergențe. Se presupune că derivă dintr-o l. T.-B. comună, ale cărei trăsături au fost reconstituite pe baza comparării l. actuale (în special a fazelor lor vechi).

Nu au scriere și literatură, afară de tibetană, birmană și alte câteva l. (alfabete proprii derivate din scrierea sanscrită* din sec. 7 e.n.).

1922 **TIEFO** (KIEFO, TYEFO(RO)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur** (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Mali*, *Volta Superioară*; 6 500 vorb.

1923 **kiTIENE** (TENDE, kiTIINI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Zair*; 15 000 vorb.

1924 **TIFAL**, l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*, *Indonezia* (V ins. *Noua Guinee*); peste 3 000 vorb.

1925 **ȚIGĂNEASCĂ** (GITANE, GYPSY, ROMANI, ROMANY, TSIGANE, TZIGANE, ZIGEUNERISCH), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic*. *Asia*, *Europa*, *Africa* (N), *America*; 450 000—6 mil. vorb. (surse diferite). Greu de apreciat numărul total și proporția celor care vorbesc încă l. Ț. ca l. maternă — majoritatea bilingvi, vorbind și l. țării respective. Numele *gypsy* bazat pe părerea greșită că și-ar avea originea în Egipt, *romany* de la cuvântul Ț. *rom* „om”. Apartenența l. Ț. la gr. indic recunoscută spre sfârșitul sec. 18 în mod independent de către Bütner, Rüdiger, Pallas, Marsden — cca 400 rădăcini care au paralele în alte l. din gr. indic.

În varietatea *baltică* din U.R.S.S. — R.S.S. Estonă 5 vocale, 38 (41) consoane (occlusive surde aspirate, consoane palatalizate, occlusive surde aspirate și palatalizate), 1 semiconsoană (*y*), accent final, topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Separată probabil de celelalte l. indice din N părții centrale a Indiei înainte de mijlocul sec. 3 e.n., a evoluat apoi printre l. indice de NV și l. *dardice**, de care s-a desprins ulterior, răspindindu-se treptat în celelalte zone. Împrumuturi timpurii din persană*, paştō* și din l. țărilor pe unde au trecut sau în care s-au stabilit — au făcut reciproc ininteligibile diferitele varietăți locale ale l. Ț. (unele d. — caracter mixt).

Nu are formă scrisă. Folclor bogat. Rol de limbaj secret.

Cuvinte Ț. în argou și în vorbirea familiară din l. cu care au venit în contact — de ex. rom. *barosan*, *benga*, *biștari*, *a hali*, *a mangli*, *mîșto*, *a șufi* ș.a.

1926 **TIGRE** (HASA, KHASA, XASSA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia* (NE); 113 000—500 000 vorb. (surse diferite). Vorbită de triburi musulmane. Este continuarea unui d. apropiat de gheză*.

7 vocale, 48 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

Literatură orală culeasă din sec. 20. Deși nu este o l. scrisă (are unele texte religioase, *Biblia*, notate în alfabet etiopian*), joacă rolul unei l. de civilizație, servind ca a 2-a l. unor populații învecinate.

1927 **TIGRINYA** (HAVESHA, TIGRAI, TIGRAY, TIGRI(G)NA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. semitică*. *Etiopia* (NE); 1 mil.—3,5 mil. vorb. Vorbită de populație creștină. L. oficială a Eritreei din 1952 alături de arabă*.

Sistem foarte echilibrat al formelor verbale secundare, constituit din 3 teme care stau la baza formării cauzativelor și reflexivelor: I — prima vocală *ā*: *sābārā* „a rupe” — *asbārā* „a face să rupă” — *tāsābrā* „a se rupe”; II — a 2-a consoană geminată: *fāššāmā* „a termina” — *afāššāmā* „a face să termine” — *tāfāššāmā* „a fi terminat”; III — prima vocală *a*: *barākā* „a binecuvînta” — *abarākā* „a face să binecuvînteze” — *tābarākā* „a fi binecuvîntat”.

Considerată continuatoarea l. gheze*. Foarte puține texte (alfabet etiopian*). Texte orale culese în sec. 19.

1928 **TIGUM** (AKONGO, IZARE, MBEMBE, NSARE, TIGOM(G), TUGUN, TUKUN), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Camerun*, *Nigeria*; 3 000 vorb.

1929 **TIKAR(E)** (TIKA(LI), TIKER(I), TUMU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo** (CTL) sau din gr. nigero-cameru-

nian* (MC). *Camerun*; 10 500—200 000 verb. (surse diferite).

1930 **TIKOPIANĂ** (TIKOPIA), l. din fam. austroneziană, ram. oceanică* de E, gr. polinezian*. *Insulele Solomon* (ins. Tikopia — gr. Santa Cruz, Russell, o comunitate mică în Honiara — ins. Guadalcanal, Anuta (Anuda, Cherry); l. polineziană din aria melaneziană); 1 700 verb.

Puțin studiată, deși aparține culturii polineziene celei mai bine cunoscute. Spre deosebire de majoritatea l. polineziene, are opoziție fonologică *l* (rar)/*r*, exploatată stilistic (dintre relativ puținele cuvinte care conțin fonemul *l*, o mare parte au conotații afective privind sexul, defecte fizice sau intelectuale). Ca formă de politețe pentru pers. 2 sg., în adresarea către unele rude prin alianță (în special când un bărbat vorbește cu tatăl soției sau cu fiul surorii sale), se folosește forma corespunzătoare de dual. Efecte de metrică poetică prin alungiri sau alte modificări ale cuvintelor în cîntece, pentru a păstra ritmul.

D. (reciproc inteligibile): *anuta* (insuficient descris), *tikopia*.

1931 **TIMBE**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 10 000—11 000 verb. (surse diferite).

1932 **T'IN**, l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer*. *Thailanda, Laos*; 15 000—20 000 verb.

D.: *mal, pray*.

1933 **TINDINĂ** (T'INDI, TINDI(NSKIJ)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S.A. Daghestan); 5 000 verb.

3 serii de 5 vocale — orale scurte și lungi și nazale scurte — și 3 (5) vocale nazale lungi, 38 (39) consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent fonologic. Topica: adjectiv-substantiv.

Ca l. literară se folosește l. avar*.

1934 **TINGAL** (KAJA(K)JA), i. din fam. kordofaniană*, gr. *tegali* 2*, considerat fie d. al l. *tegali* 1*, fie l. înrudită. *Sudan*; 2 100 verb.

1935 **TINGGIAN** (ITNEG, TINGU(I)AN, TINGYAN), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 32 820—41 600 verb.

1936 **TINOMBO** (AMPIBABO, LA'UDYE), l. din fam. austroneziană*. *Indonezia* (ins. Celebes); 125 000 verb.

1937 **TIRA** ((LI-)THIRO) l. din fam. kordofaniană*, gr. *koalib** (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Sudan*; 10 000 verb.

1938 **TIRMA** (N(Y)IKORAMA, SURI-TIRMA-TID, TIRIMA), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*, considerat fie d. al l. *mekan**, fie l. înrudită. *Etiopia, Sudan?*; 8 500 verb.

1939 **TIRO**?, l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 75 000 verb.

1940 **TIRURAY** (TEDURAY, TIGURAY, TIRURAI), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Mindanao); 15 919 verb.

1941 **TIV(I)** (APPA, MBETSE, MITSCI, MUNCHI, MUNSHI, TIWI), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. *Benue-Congo** (CTL) sau din gr. nigerocamerunian* (MC). *Nigeria*; 600 000—1,3 mil. verb. Folosită în administrație și școli pînă în 1960. Verb. l. T. au protestat împotriva introducerii l. hausa* ca l. oficială în Nigeria (V).

6 vocale, 30 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri. Structura silabică (C)(C)V. Numeralul 6 este format prin repetarea lui 3 (*taratar* „trei și trei”).

Alfabetul „Africa”.

1942 **TIWA**, l. amerindiană din fam. ta-noan*. *S.U.A.* (New Mexico); 3 600 verb.

12 vocale (6 lungi), 12 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri.

1943 **TIWI** (WUNUK), l. australiană*. *Australia* (ins. Bathurst și Melville); peste 1 000 verb. Denumită după cuvîntul local *tiwi* „popor, oameni”. Formează singură o fam.

Este una din cele mai complicate l. australiene. Cuprinde cea mai mică proporție de forme australiene comune. Reprezintă o combinație, unică în Australia, de trăsături care, fiecare separat, se regăsesc în diverse l. australiene: 2 clase nominale; prefixare; incorporarea numelui. Se deosebește de celelalte l. australiene în privința aranjamentului sintactic; se caracterizează printr-un polisintetism complex, comparabil cu cel din eschimosă* (cu deosebirea că nu este o l. sufixală). Astfel, nu numai că mărcile referitoare la obiectul direct apar la verb, dar însuși numele cu acest rol poate fi inclus în complexul verbal, adesea într-o formă suppletivă (se cunosc cel puțin 3 duzini de forme care diferă fonetic după cum sint folosite independent sau incluse în complexul verbal). În complexul verbal pot intra și un mare număr de adverbe și alți determinanți. De ex. *wangini iminiwatuwininihlimpañtiniwiri* „cîinele a venit și a mușcat din carnea mea în timp ce eu dormeam azi dimineață”. Mare număr de timpuri verbale care se încrucișează cu un sistem de mărci arătînd în ce moment al zilei este făcută acțiunea.

1944 **TLAPANEC(O)** (CHOCHO, TIAPANECO, TLAPPANEC), l. amerindiană din fam. tlapanekan*. *Mexic* (Guerrero); 14 000—24 000 verb. (surse diferite).

1945 **TLAPANAKAN** (SUBTIABA-TLAPANEC(-YOPI), SUPANEC(AN)), fam. de l. amer-

indiene din *phylum* hokan*. 3 l., în LL 1: *tlapanec(o)*.

1946 **TLINGIT** (KOLUSCHAN), l. amerindiană din *phylum* na-dene*. S.U.A. (Alaska), *Canada* (Columbia britanică, Yukon); 1 000—2 000 verb.

Sistem fonologic bogat: 50 foneme, dintre care 21 sînt consoane pronunțate în regiunea velară: oclusive (*k, g*), uvulare (*G, q*), glotale (*k', q'*), labiovelare (*g^w, k^w, k'^w, G^w, q^w, q^{w'}*) etc. În schimb îi lipsesc labialele (are numai *w*). 2 tonuri.

1947 **TOARIPI 1.** (MOTUMOTU), l. papua* din fam. toaripi 2*. *Papua-Noua Guinee*; 16 800 verb.

Folosită ca l. a bisericii de către misionari, a devenit o importantă *lingua franca* regională.

D.: *elama* (*haira*), *kairi-kaura?*, *milareipi*, *toaripi*, *uaripi?*.

2. (ELEMA), fam. de l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; peste 30 300 verb.; 4 l. foarte apropiate (poate chiar d. ale aceleiași l.), toate în LL: *kerema*, *orokolo*, *toaripi 1.*, *vailala*.

Preponderența vocalelor în structura silabei. Absența genului și claselor. Sufixe predomină asupra prefixelor. Dual la mărcile de persoană libere. Persoana subiectului nu este indicată la verb. Nu au forme verbale mediale.

1948 **TOBA** (~ -BATAK, BATA', BATT(T)AK), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de V. *Indonezia* (ins. Sumatra); 2 mil. verb.

Accent fonologic. Topica: verb-obiect-subiect. Puternică influență lexicală sanscrită*; cuvîntul sanscr. *sama* a căpătat rol de marcă a pl.

Folosită în presă. Limbaj special al riturilor funerare.

D.: *angkola* (-*mandailing*), *toba*.

Alfabet de inspirație indiană — a înlocuit „scrierea” cu obiecte (pentru transmiterea unor mesaje se foloseau combinații de obiecte cărora îi se conferea o valoare simbolică).

1941 **TOBO**, l. papua* din *stock* Huon*. *Papua-Noua Guinee*; 3 000 verb.

1950 **TOBOTE** (BITSHAMBA, BUSARI, CEMBA, CHAMBA, TSHAMINA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana, Togo*; 23 000—130 000 verb. (surse diferite).

1951 **TODRAH** (DIDRAH), l. din fam. austro-asiatică*, ram. mon-khmer* sau d. al l. *sedang**. R. S. *Vietnam*; 5 000 verb.

D.: *modra*, *tōdrah*.

1952 **TOHARICĂ** (TOCHARIAN, TOCHARISCH, TOKHARIEN), ram. de l. indo-europene* dispărute. *Asia Centrală* (V Chinei — Turkestan). 2 (3) l. (d.). Denumirea — după poporul *tokharoi* menționat de Strabo.

Au fost vorbite probabil între sec. 5 și 10 — dispărute în cursul evului mediu sub presiunea l. chineze*, a l. turcice* și mongole*. Texte păstrate din sec. 6 — 7 — descoperite la sfîrșitul sec. trecut — începutul sec. 20 (texte și poeme religioase de inspirație budhistă, tratate medicale, registre contabile mănăstirești, permise de liberă trecere pentru caravane).

Foarte diferită de indo-iraniană*. Apropiere de armeană* și traco*-frigiană, hitită* (numeroase trăsături comune cu aceasta, dar fonetică foarte diferită). S-ar grupa împreună cu gr. occidental al l. indo-europene — cu ram. *italică*, *celtică**, *germanică**. A confundat într-o singură serie 3 serii vechi de oclusive. Unele elemente arhaice (verb. ei s-au desprins probabil de timpuriu, migrînd spre E): desinența verbală medio-pasivă *-r*, desinență în *-r* la pers. 3 pl. perfect (preterit) (T. B *weñare* „ei au spus”), perfect corespunzător celui latinesc* în *-u* (T. A *prakwā* „(m)-am rugat”). Influență sanscrită*.

2 l. (d.) mai bine cunoscute: T. A (*agnéen*) — l. regatului Agni, devenită l. liturgică scrisă, pietrificată; a dezvoltat distincția masc.-fem. la pers. 1 sg., și T. B (*koutchéen*) — l. vorbită. D: *central*, de E, de V.

Scrierea T. bazată în ultimă instanță pe alfabetul indic* *brahmī*.

1953 **TOJOLABAL** (CHAÑABAL, CHANEABAL, TOHOLABAL, ZAPALUTA), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas); 3 780—12 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi,) 18 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)CV(C).

1954 **TOKELAUANĂ** (TOKELAU), i. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Insulele Tokelau(s)* (Union Group) (atolii Āfatu, Nukunono, Fakaofu = Fakaofu), *Samoa americană* (ins. Swain's (Swains), Olosega), *Noua Zeelandă, Hawaii*; peste 2 600 verb. (1972). L. independentă sau d. al aceleiași l. ca și elliceana* (reciproc inteligibilă cu d. ellicean de S).

1955 **chiTONGA**¹, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Rhodesia, Zambia*; 70 000—110 000 verb.

D.: *lexa, toka, chiTonga*.

1956 **chiTONGA**² (SISKA, SISYA, kiTONGA, NYASA DE VEST), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat l. sau d. al l. *chiTumbuka**. *Malawi*; 50 000 verb.

1957 **TONGANĂ** (TONGA), l. sau d. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E₂ gr. polinezian*. *Tonga* (= ins. Friendly), *Ins. Niuatoputapu* (Keppel); 74 000 (1966) — aproape 100 000 verb. (1975) (surse diferite) (în 1966 doar 1 000 loc. din populația totală de 75 000 nu erau verb. de T.). L. oficială în Tonga alături de engleză*. Eventual d. al aceleiași l.

cu uveana de est*. Ar forma împreună cu niueana* gr. *tongic*, separat de l. polineziene „nucleare”.

Structură mai complexă decât alte l. polineziene (de ex. maori^{2*} din Noua Zeelandă). Accentul silabic mobil valorificat stilistic (distincție emfatic/nonemfatic). Posedă una din caracteristicile cele mai importante ale l. polineziene: existența a 2 clase nominale cu valoarea controlabil/ne~, alienabil/in~, activ/pasiv, distincție care se regăsește și în sistemul verbal. Ușurință deosebită în formarea de cuvinte noi și în împrumutarea și asimilarea împrumuturilor.

Diferențe dialectale minore. În ins. Niufo'ou (Tin Can) l. (d.) diferită, care, împreună cu uveana de est, are inovații comune cu l. polineziene „nucleare”; totuși reciproc inteligibile cu T. — poate numai în urma contactului intens.

Mii de împrumuturi în special din engleză* — cuvinte de uz curent, termeni tehnici, ecleziastici etc.

1958 **TONGOA** (TONGOA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E. *Vanuatu* (ins. Efate = Vate = Vati; Epi); 2 250 verb. După alte păreri ar reprezenta împreună cu *baki* și *bieri(a)n* d. ale l. *epi* sau aceeași l. cu *efate*.

În d. *nguna* 5 vocale cu perechi lungi, 12 consoane, structura silabică (C)V, topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv, de ex. „bărbatul a plantat copacul în mijlocul grădinii” are forma *na atamwoli e lava na kau e mwaleoputo ni roara* (lit. „articol-bărbat-pronume verbal — a planta — articol — copac în mijloc de grădină”).

D.: *buninga, emua, metaso, nguna (ngumese), paunangis* (u) (*kpwa'unang(g)isu*), *sesake, tongoa*.

1959 **kiTONGWE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 8 000 verb.

1960 **TOPOSA** (AKARA, DABOS(S)A, HUMA, K(H)UMI, TABOSA, TAPOSA, TAPOSO, TOPOTHA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 34 000—40 000 verb. D.: *donyiro*.

1961 **TORADJA** ?, l. sau gr. de l. din fam. austroneziană*, poate în gr. hesperonesian*. *Indonezia* (ins. Celebes); 250 000 verb.

Ar cuprinde l. *bada'besoa* (*bada, behoa, besoa, ti'ara*), *bare'e**, *kaili, kulawi, lebona, napu* (*bara, toradja de E*), *pipikoro* (*uma, aria*), *wotu* (*la'edo*).

1962 **TORRICELLI** (ARAPESHAN, WAPEI-PALEI), gr. de l. papua* cu rang de *phyllum*. *Papua-Noua Guinee* (M-ții Torricelli), *Indonezia* (V ins. Noua Guinee). Peste 50 l., în LL 17: alu, arapesh de sud, arapesh montană, au, beli², bumbita arapesh, elkei, heyo, kalp,

kombio?, olo, oni, urat, yil și 3 l. sau d. din fam. sko*.

Număr relativ mare de foneme vocale (5—8). În general 3 puncte de articulare la consoane: bilabiale, alveolare, velare. Nu există distincție fonologică între consoane surde și sonore; *l* și *n* sînt adesea alofonele aceluiași fonem. 2, 3 sau mai multe clase nominale, cu acord relativ limitat. Dual la mărcile de persoană. Subiectul indicat la verb, totdeauna prin prefixe, care au aproape aceeași formă în toate l.; aceleași prefixe apar și cu non-verbale. Verbele în general invariabile ca timp și aspect. Distincție masc.-fem. (uneori și neutru) la pers. 3 a pronumelor personale libere — lipsește uneori la dual. Cel puțin unele nume au pl. neregulate, determinate uneori de apartenența la o clasă.

1963 **echiTOTELA**, l. din fam. nigero-congoleză, gr. Benue-Congo*. *Zambia*; 14 000 verb.

1964 **TOTONAC(A)** (NAOLINGO, NATI-MOLO, TONACA, TOTOLACA, TONACACA, TONACACO, TONAK(A), TONAKEN, TONATONACQUEE, TONATONACAPAN, TONATONOCO), l. amerindiană din fam. totonacana*. *Mexic* (Puebla N, Veracruz); 63 800—130 000 verb. (surse diferite).

10 vocale (5 lungi), 16 consoane. Consoane caracteristice: spirantă laterală surdă (*lh*), africată laterală (*tl*), oclusivă postvelară (*q*) în opoziție cu oclusivă velară. 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *chacahuaxtli, de coastă, ipapana, papantla, sierra*.

1965 **TOTONACAN**, fam. de l. amerindiene din *phyllum* penutian*. *Mexic*; 90 000 verb. 2 l., ambele în LL.

La fel ca *mixe-zoquean**, *tarasco** și *uto-aztecan**, sînt l. sintetice ce folosesc în mare măsură sufixele, postpozițiile și ablautul.

1966 **TOWA** (JEMEZ), l. amerindiană din fam. tanoan*. *S.U.A.* (New Mexico); 1 250 verb.

D.: *Jemez, Pecos*.

1967 **TRACĂ**, l. indo-europeană* dispărută, vorbită în antichitate pe un teritoriu întins de la M. Egee pînă în Moravia. Tracii de N sînt cunoscuți sub numele de *gefi* la scriitorii greci* și de *daci* la cei latini*.

Material lingvistic sărac: inscripția de pe inelul de la Ezerovo (R. P. Bulgaria), sec. 5 î.e.n., n-a fost interpretată mulțumitor; cele mai multe date sînt toponime și nume de persoane transmise prin scriitorii greci și latini. Se știe că a fost l. de tip *satem*. Se presupune că fiind vorbită pe un teritoriu foarte întins, ar fi prezentat deosebiri dialectale (după unii se poate vorbi chiar de 2 l.: *daca**, în N teritoriului ocupat de tracii, și T. la SE de acest

teritoriu). După toate probabilitățile, albanezii sînt urmașii tracilor.

T. a constituit substratul l. române*. O serie de cuvinte românești provin din T.: *balaur, bategă, barză, brad, bucurie, buză, căciulă, ceafă, cioară, coacăză, copil, gata, groapă, gușă, mazăre, mlnz, moș, murg, pupăză, rinză, țap, țarc, urdă, vatră, viezure* ș.a.

1968 TRIQUE (TRIKE), l. amerindiană din fam. mixtecan*. *Mexic*; 3 000—5 000 verb.

1969 TRUKEZĂ (R(O)UK, TRUK), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. microneziană*. *Federația Micronezei* (ins. Truck, Mortlock (Takuu, Ta'uu), Hali, imigranți din Mortlock în Ponape); 26 000 verb. (1967).

Afinități cu l. melaneziene. Una din cele mai bine descrise l. microneziene. 9 vocale (în unele d. numai 6), 17 consoane (dialectal 13). Alternanțe fonetice. Fenomene de *sandhi* consonantic cu funcție stilistică. Trăsături caracteristice celor mai multe l. microneziene „nucleare” și *marshallezei**: consoane velarizate, consoane duble, asimilări vocale; morfologie complexă: sisteme dezvoltate de demonstrative, corelate cu categoria persoanei; clasificarea numerelor cu ajutorul numeralelor și posesivelor (ca și în *nauruană** și *marshalleză*); expresii verbale introduse prin prefixe exprimînd subiectul și numeroase particule preverbale de timp-aspect; reduplicare cu diferite funcții gramaticale; compusele numeral + clasificator operează o clasificare asupra obiectelor numărare pentru numerele între 1 și 9; 40—100 clasificatori, cu unele suprapuneri; cei prea specializați ies din uz. Forme distincte ale numeralelor pentru șirul natural al numerelor.

D. și subd. (nu sînt reciproc inteligibile): din *Laguna Truck* (au pierdut distincția *l/r*); *de E, de V (faichuk)* — ambele cu subd. (4 în ins. Moen); *din insulele Hall, din insulele Mortlock* (cele din insulele de S — mai divergente).

Stiluri speciale, folosite în conversația cu diferite rude — exprimă distincții de respect, sex, familiaritate, glumă. Vocabular special al *itang-ilor* (în același timp oratori, vrăjitori, diplomați, conducători războinici) — amestec de vorbire figurată și arhaică, fără deosebiri fonologice sau gramaticale. În cîntecele de dragoste se folosesc împrumuturi din *japoneză** în scopuri estetice.

Sistem de scriere adaptat și pentru *ulthiană**.

1970 ITSAANGI (TCENGUI, TCHANGUI, TSANGI), l. din fam. nigerico-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon, R. P. Congo*; 10 000 verb.

1971 TSAIWA (ATȘI, ATZI, SZI), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. bodo-naga-kachin* sau birman-lolo*. *R. P. Chineză, Birmania*; peste 50 000 verb.

D.: *langwa, lech'i, polo, tsaiwa*.

1972 TŠAKRIMA (CHAKRIMĂ), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmania* (N); 8 500 verb.

D.: *dzunu, kekena, mima (năli), tšakrima*.

1973 TSAMAI (CULE, KU(1)LE, KULLA, TSAMAKO), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 1 000—6 500 verb. (surse diferite).

1974 TŠAPHUNG, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*, subdiviz. *maring*^{1*}. *India* (Assam); 30 000 verb. împreună cu l. *tangkul**.

1975 TSHIMSHIAN (CHIM(M)(E)SYAN, KILGAT, SKEENA INDIANS, TSHIM-SHEAN, TSIMSIAN), l. amerindiană din *phylum* *penutian**. *S.U.A.* (Alaska), *Canada* (Columbia britanică); 3 000 verb.

Serii distincte de numerele în funcție de clasele de obiecte (ca în *kwakiutl**, *nootka**, *salish**).

D.: *gitksan tsmshian, niska tsmshian*.

1976 shITSONGA (SHANGAAN, T(H)ONGA), i. din fam. nigerico-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu *shIRonga** și *shITswa** o unitate considerată l. *Mozambic, Republica Africa de Sud*; 1 mil.—1,25 mil. verb.

D.: *bila, shiHlanganu, janga, shiNgwalungu, tsonga*.

1977 TSOU (COU, TSOO, TSOU DE NORD, TSUO(U), TSU'U, TSU-U), l. din fam. austroneziană*, ram. indoneziană* de N, gr. hesperonesian*, subgr. *formosan**. *R. P. Chineză* (Taiwan); 3 223 verb. (1960).

6 vocale (în d. *luhtu* vocală apicală */r/*; unele vocale par nesilabice în anumite vecinătăți), 15 consoane (consoane glotale, pregloțializate). Alternanțe fonetice ale rădăcinii (înaintea anumitor sufixe), ale unor afixe — îmbinate uneori cu supletivism. Elemente introductive cu sens modal, aspectual sau temporal, precedate eventual de particule cu sens negativ etc. și urmate de altele însemnînd „singur”, „pentru multă vreme”, „deja”, „tocmai” ș.a. Construcții „conjunctive” introduse prin particule cu sensul „vizibil”, „invizibil”, „inexistent” etc. 5 tipuri de pasiv. Distincție inclusiv-exclusiv la pronume pers. 1 pl. Atributul se acordă uneori în diateză cu verbul. Topica: substantival-atribut sau invers. Determinanți propozitionali finali cu sensul „azi”, „acum”, „odinioară”.

D.: *arisan (alisan), iimutsu* (dispărut), *luhtu (duf(u)tu, namahabana, namakaban, namakabau, ruftu), tapangû, tŕuea (chibora, tŕuya, tsuihwan, tufuja), tsou*.

1978 shITSWA (KITSWA, SHEETSWA, XITSWA), i. din fam. nigerico-congoleză*, gr. Benue-Congo*, care constituie împreună cu

shiRonga* și shiTsonga* o unitate considerată l. *Mozambic, Rhodexia*; 1,25 mil. vorb.

D.: *hlangwe, tswa*.

1979 TSWANA (BEETJUANS, (SE)CHUANA, COANA, CUANA, TSHWANA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Botswana, Lesotho* (l. dominantă), *Republica Africa de Sud*; 900 000—1 mil. vorb. (surse diferite). Foarte apropiată de sotho* și sePedi*, cu care este grupată uneori.

D.: *hurutshe, kgalagadi, kgalta, khatla, kwena, ngwaketse, ngwato, rolong, tawana, thlaping, thlaro*.

1980 TUAMOTUANĂ (PA'UMOTU(AN), T(O)UAMOT(O)U), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. polineziană*. *Polinezia franceză* (T(o)uamot(o)u, arh. Loro (Dangerous), Tahiti); 9 000 (1967)—10 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale cu perechi lungi, 11 consoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă înainte de orice junctură. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

Are sau a avut 6 d. principale, cu diferențe de structură presupuse minore (nu afectează înțelegerea); deosebiri stilistice și de vocabular mult mai importante. Oarecare nivelare dialectală — regresul d. tinde să se accentueze ca urmare a mobilității populației și a puternicului curent de depopulare prin emigrarea spre Peapee (centrul administrativ, situat în ins. Tahiti).

Puternică influență tahitiană* — a alterat formele unor d. folosite în conversația cotidiană și a înlocuit complet T. în NV arhipelagului.

1981 TUBU (DAZA, TEBU, TIBBU, TOUBOU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Libia*; 200 000 vorb.

Clase nominale cu câteva prefixe, dintre care unul nazal pentru nume de lichide. Atributul precedă sau urmează substantivul, după cum acesta este nedeterminat sau determinat.

D.: *dazza, daz(z)aga*.

1982 TUCANOAN (BETOYAN) 1. fam. de l. amerindiene din ram. macro-tucanoan*. *America de Sud*; 1 000 vorb. 11 l., în LL 1: cubeo.

Verbul marchează opoziția masc./fem. Afixe clasificatoare diferențiază numărul după forma obiectelor, ca în chibcha* și waican*.

2. MACRO-TUCANOAN, ram. de l. din *phylum* andean-ecuatorial*. *America de Sud*; 40 000 vorb. Cuprinde 3 fam. (catuquina*, *puinave* — 2 l., tucanoan 1.) și 8 l. negrupate; în LL 2: movima, tucuna.

1983 TUCUNA, l. amerindiană din ram. macro-tucanoan*. *Brazilia* (NV); 15 000 vorb.

18 vocale (6 orale, 6 nazale, 6 faringale), 17 consoane, 1 semiconsoană. 5 tonuri.

1984 TUKUM (TUKAM), l. din fam. kordofaniană*, gr. tegali*. *Sudan*; 2 000 vorb.

1985 TULA (KOTULE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*; 19 000 vorb.

Sistem activ de sufixe de clasă. Clasa personală se identifică prin acordul demonstrativelor *w* la sg. și *b* la pl.; substantivele din această clasă au și un pl. specific în *-bo*. Clasa numelor de substanțe, în special lichide, are sufixul *-m*; *kotom* „sînge”, *yem* „lapte”.

1986 TULESH(I) (TULISHI), l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan*; 5 500—8 600 vorb.

1987 TULU (TOULOU, TULUVA), l. din fam. dravidiană*, gr. de S. *India* (Kerala); 940 000—1 mil. vorb. (surse diferite).

Diferențe lingvistice în funcție de caste.

Din sec. 19 texte religioase și manuale școlare tipărite cu alfabetul l. kannaḍa*.

1988 chiTUMBUKA (TAMBUKA, TEV, TIMBUKA, TOMBUCAS, TUMBOKA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Malawi, Tanzania, Zambia*; 150 000 vorb.

D.: *fungwe, chiKamanga (henga), chiPoka, senqa, chiTumbuka, wenya, yombe*. D. sau l. înrudite: ambo*, chiTonga*.

1989 TUMMA, l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum*. *Sudan*; 1 300 vorb.

1990 TUMTUM (TOUMTOUM) 1. l. din fam. kordofaniană*, gr. tumtum 1.* (CTL) sau din gr. kordofanian* (MC). *Sudan*; 5 200 vorb.

2. gr. de l. din fam. kordofaniană*. 11 l., în LL 9.

1991 TUNA (BLANCHE BAY, GUNAN-TUNA, KUANUA, NEU POMMERN, NEW BRITAIN, QUNANTUNA, RABAUL, RALUANA, TINATA TUNA, TOLAI, VUATOM, WATOM), l. din fam. austroneziană*. *Papua-Noua Guinee* (ins. New Britain — arh. Bismark); 30 000—45 000 vorb. (surse diferite). A devenit un fel de *lingua franca* religioasă, destul de răspândită prin misionari în ins. New Britain și New Ireland. Numele dat de vorb. propriei lor l. este *tinata tuna* „l. adevărată”; *kuanua* însemna în l. *mioko* din ins. învecinată Duke of York „vizavi”; *tolai* este o adaptare europeană a exclamăției *T. to lai*, însemnând aproximativ „O, prieten!” Celelalte denumiri sînt nume geografice sau ale unor d. L. bine descrisă de la sfîrșitul sec. trecut.

Mai multe asemănări cu limbile din insulele învecinate decît cu cele din New Ireland. A păstrat unele consoane finale. Articol cu 2 forme (subiect și regim). Forme pronominale cu valoare de pl. provenite din forme mai vechi de cvadrial. Distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Particulele pronominale precedă verbul. Sistem verbal temporal, fără urme de aspect

(particule plasate între marca subiectului și verb indică valorile prezent, trecut, viitor). Prefix special la verbele reciproce, prefix pentru numele de rudenie. Sistem foarte dezvoltat de adverbe de direcție. Topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

Complex de d., unele foarte individualizate, care necesită încă cercetări; printre ele: *malu* (ins. Duke of York), *tuna*. La Raluana și Kokopo diferențele constau numai în prezența unor cuvinte locale; *boava* este ceva mai deosebit, *modup* mai puțin decît acesta. *Watom* (*vuatum*) este destul de diferit, iar *kambair-vunamerita* constituie aproape o l. distinctă, neinteligibilă pentru vorb. l. T. propriu-zise (de ex. păstrează pe /s/, de unde forme fonetic diferite ale unor cuvinte; vocabular în parte necomun; deosebiri foarte mari de forme la adverbele de direcție).

Mai multe sisteme ortografice. Scrieri datorate misionarilor.

Elemente lexicale și de structură T. în variațiile de pidgin-English* *neo-melaneziană*, *neo-solomonică* și din arh. *Bismarek*.

1992 TUNGUSĂ (MANCIURIANĂ, MANCIU(RO)-TUNGUSĂ, TUNGUSIC, TUNGUSO-MANCIURIANĂ, TUNGUZĂ, TUNGUSO-MANCIURIANĂ), ram. de l. din fam. altaică* de E. U.R.S.S. (Siberia), R. P. Chineză; 50 000—300 000 vorb. (surse diferite).

17 (18) l., în LL 9: even, evenki, manciuriană, nanai, olcă, oroč, sibo, solon, udihe.

1993 TUPÍ (~-GUARANI) l. l. amerindiană din fam. tupi 2*. *Brazilia, Paraguay, Argentina* (Corrientes, Misiones, Chaco, Formosa), *Bolivia*; 1 mil. vorb. L. oficială alături de spaniolă* în Paraguay, unde constituie i. curent de la țară, care nu este disprețuit de persoanele culte în intimitate, nici în acțiunile publice de propagandă politică sau religioasă. Există vorb. monolingvi (nu cunosc spaniola). Oamenii de rînd folosesc T. ca l. comună și spaniola cu persoane față de care au respect. În orașe, persoanele în vîrstă folosesc T., iar copiii spaniola. Este considerată lipsă de respect ca un copil să se adreseze în T. unui bătrîn.

Sistem vocalic cu 6 vocale (are și o vocală asemănătoare lui *t* din română*). Vocale nazale cu rol fonologic: *a*, „a cădea” — *ã*, „umbră”, *i*, „mic” — *î*, „a fi”. Nazalitatea se extinde la tot cuvîntul (la toate vocalele), fiind un element suprasegmental de delimitare a cuvîntului: *pu* „zgomot”, *-o-pu* „el explodează”; cu *mo* „factiv” devine *o-mo-mbu* „el face să explodeze”. L. de tip izolat. Genul natural este redat prin termenii: *apihawa* „bărbat” și *kunã* „femeie”; *yawara apihawa* „cîine”, *~kunã* „cătea”. Pl. se indică cu ajutorul lui *cuera* (la substantive: *abã* „om” — *abã cuera* „oa-

meni”) și al lui *jhicudã* (la verbe: *oã jhicudã* lit. „el a venit + plural” = „ei vin”). Semnele de pl. pot lipsi cînd ideea de plural este exprimată altfel (*jhetã ovechã* „multe oi”, nu **jhetã ovechã cuera*). Raportul de posesie se exprimă prin juxtapunere (*Migeru jawara* „ciinele lui Miguel”). Numărutul în baza 5: *se pu* „5”, lit. „mîna mea”, *mukuin pu* „10”, lit. „2 mîini”, *mukuin pu yepepi* „15”, lit. „două mîini și un picior”, *se pu se pi* „20”, lit. „mîini și picioare”. În timpul din urmă s-au adoptat numeralele spaniole. Există 2 pronume (personale și posesive) de pers. 1 pl.: *ñandé* (include și pers. 2) și *oré* (o exclude): *ñandé róga* „casa noastră (a mea și a ta)” și *oré róga* „casa noastră (a mea și a altora, dar nu a ta)”. T. distinge cu ajutorul lui *cué* 2 categorii paralele în care include fiecare obiect dintr-un dublu punct de vedere, cel al posibilei sau imposibilei utilizări a obiectului însuși (punctul de vedere al obiectului) și cel al folosirii sale sau nu de către subiect (punctul de vedere al subiectului): *cãșõ* „pantalón”, *cãșõ cué* „ex-pantalón” = „pantalón care a fost, acum inexistent fiindcă nu se mai folosește” (punctul de vedere al obiectului), *Pedro-cãșõ-cué* „pantalón care a fost al lui Pedro” (obiectul a încetat numai să-i aparțină). T. are morfeme cu valoare factivă, *mbo* și *ucã*, care se pot adăuga la un verb sau la un substantiv. Primul este totdeauna prefix, al 2-lea sufix. Adăugat la un verb intransitiv, *mbo* îl transformă în tranzitiv (*jhasa* „a trece”, *mbojhasa* „a face să treacă”), iar pus la un substantiv îl transformă în verb tranzitiv al cărui sens este determinat de substantiv (*puçã* „lung” — *mbopuçã* „a lungi”). Ca sufix *-ucã* este totdeauna verbal și înseamnă „a face să se execute acțiunea verbului de către o a 3-a persoană” (*entablillã* „a imobiliza” — *entablillucã* „a face ca altă persoană să imobilizeze”). Pentru marcarea timpurilor verbale se adaugă morfeme temporale la forma de bază a verbului: acțiune trecută (*baecué* perfect; *curi* perfect recent; *jhagué* perfect posterior; *ra'é* perfect întrebunțat în exclamații și interogații) și viitoare (*ta* viitor; *ne* viitorul posibilității; *chene* viitorul negativ). Are o categorie gramaticală care face distincție între o calitate „activă” și una „ieșită din uz”: *oga* „casă” — *oga-kwe* „casă în ruină”, *kunã* „femeie” — *kunã-kwe* „femeie moartă sau sterilă”. Elemente de l. de tip incorporant; în negație se inserează verbul sau pronumele: *nda-yaha-i* „nu mergem”, *nda-ché-i* „nu sînt”.

D.: *çiriguano* (*aba, cambia, chiriguano, tembeta*), *guarani* (*avañeë*), *guarayú, kaiwa* (*caingua, cayua, kaingua*), *poroquicoa, tapiete* (*tirumbae, yanaigua*), *tupi, ubegua*.

Primele date de la începutul sec. 16 (venirea europenilor), când T. ocupa o poziție puternică. Spre deosebire de alte l. indigene care au dispărut la contactul cu spaniola, T. din Paraguay a ajuns, datorită misiunilor iezuite, să devină l. de cultură — iezuiții au scris în această l. numeroase cărți, au predat-o în școli, au propagat-o făcând din ea unica l. a misiunilor iezuite. Iezuiții au evitat cuvintele spaniole pentru numirea noilor realități și au format neologisme lexicale și perifraze cu elemente din T. pentru exprimarea unor concepte mai complicate, teologice sau morale. Chiar după expulzarea iezuiților (1767), T., adaptată la necesitățile noii culturi, n-a mai fost înlocuită cu spaniola. A împrumutat însă foarte multe cuvinte spaniole și portugheze*. Varianta din Paraguay, puternic influențată de spaniolă (a împrumutat articolul *el, la*, sistemul zecimal de numărare). Prima scriere în T.: *Oraison dominicale en sauvage* publicată de André Thevet în *Cosmographie universelle* (Paris, 1575). Prima gramatică în 1595, iar primul catehism în 1588.

Din T. au pătruns numeroase cuvinte în spaniola din America de Sud (în special din Argentina, Uruguay, Bolivia, Paraguay) și în portugheza braziliană. Multe cuvinte au pătruns și în spaniola și portugheza peninsulare și, de aici, în alte l. europene: *ananas, jaguar, mandioca, ănană*, „struț american”, *petunia, tapioca, tapir, tuacán*, „pasăre”, *zarigüeya*, „mamifer”, *ipeucucana* etc.

2. fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. *America de Sud*; peste 1 mil. verb. 39 l., în LL 6. Cea mai importantă: *tupí* (~guaraní).

Ca în waican*, nazalizarea nu e o trăsătură a vocalei sau a consoanei, ci a cuvântului.

1994 TUPURI (N(1)DORE, TOUBOURI, TUBURI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC), considerată de unii ca aparținând fam. afro-asiatice*, gr. ciadic. *Camerun, Ciad*; 85 000—100 000 verb. (surse diferite).

1995 TURA (TOURA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. mande*, considerat fie d. al l. kweni*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-senegalez* (MC). *Coasta de Fildes*; 20 000 verb.

1996 TURCĂ (OSMANLIE MODERNĂ, TOURQUIEN, TURCA DIN TURCIA, TÜRKÇE, TURECKIJ, TURKISH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*, gr. de S. *Turcia, Cipru, R.S.F. Iugoslavia, R. P. Bulgaria, R. S. România, Grecia, U.R.S.S. ș.a.*; 24 mil.—40 mil. verb. (surse diferite). Cea mai importantă l. turcică. L. oficială în Turcia și în Cipru (alături de greacă*).

8 vocale grupate în 2 serii: anterioară — e, i, ü, ö — și posterioară — a, t, o, u (t — i fără punct — este asemănător rom. t). Fenomenul fonetic cel mai important — care primește și o valorificare gramaticală — este armonia vocalică, potrivit căreia toate vocalele unui cuvânt (cu excepția compuselor și împrumuturilor) trebuie să aparțină aceleiași serii. Opoziție de cantitate la unele vocale numai în împrumuturile arabe* și persane* din l. literară tradițională (nu există în l. populară și în T. literară „pură”, eliberată de aceste împrumuturi, în special a generațiilor tinere). Nu are diftongi. ș nu are pereche sonoră cu valoare de fonem, ž din împrumuturi realizându-se în vorbirea populară ca ğ. Ocluziune glotală foarte slabă între vocale posterioare: *ağa*, „agă” /a'a/. O singură semiconsoană (y). Nu admite decât anumite grupuri consonantice la finală. În varietatea *osmānlı* 8 vocale cu perechi lungi, 19 (24) consoane, în varietatea *din Crimeea* 8 vocale, 22 (24) consoane, structura silabică (C)V(C)(C). Accentul în general pe ultima silabă: *paşá*, „pașă”; la vocativ, imperativ, în exclamații, interogații — accent inițial, de aici opoziții de tipul *Mehmēt* (subiect)/*Méhmet* (vocativ). Cuvintele devenite „unelte gramaticale” își pierd accentul propriu, de unde opoziții de tipul *doktorúm*, „doctorul meu”/*doktórum*, „(eu) sint doctor”. Poziția accentului distinge de asemenea cuvintele compuse (accent inițial) de simplele succesiuni de cuvinte. Accentul dinamic și cel muzical se combină diferit în funcție de regiune, grup social, sex, vîrstă (elementul melodic este redus în graiurile rurale și în vorbirea bărbaților din mediul urban, și predomină asupra celui dinamic în vorbirea femeilor și copiilor din marile orașe).

Considerată cea mai pură intruchipare a tipului aglutinant, dar are și o componentă polisintetică dezvoltată, astfel încît, pe lângă o morfologie sistematică, are o structură sintactică complicată. Radicalele sînt invariabile și nu suferă alternanțe fonetice. Relațiile dintre cuvinte se exprimă prin sufixe adăugate radicalului. Fiecare sufix are o singură valoare, fiecare categorie gramaticală se exprimă totdeauna prin același morfem. Nu există mărci redundante: fiecare valoare gramaticală se exprimă o singură dată în lanț, fără elemente de acord (exceptional, în l. scrisă, subiectul de pers. 3 pl. poate determina repetarea sufixului de pl. la predicat: *kız-lar gitti-ler*, față de forma standard *kız-lar gitti*, „fetele au plecat”). Armonia vocalică folosită ca factor de coeziune morfologică: vocala radicalului dictează vocala sufixului gramatical (sau derivativ) atașat acestuia, de ex. sufixul de pl. are 2 forme, *-lar* și *-ler*, în funcție de seria căreia îi aparține vocala radicalului la care se alipește: *gü-lar*

„ani”, *kardış-ler* „frați”. Numai 2 clase de cuvinte — nume și verbe —, distincte prin faptul că anumite sufixe gramaticale nu pot apărea decât după una din cele 2 clase. Valoarea de substantiv, pronume, adjectiv sau adverb (care se pot folosi nemodificate, unele cu funcțiile altora) ține numai de utilizări și sens. Desinențele de persoană se pot adăuga și la nume (predicatul poate fi exprimat atât prin verb, cât și prin nume, copula nefiind exprimată), cele cazuale și la adverbe sau infinitive. Sufixe se pot combina într-o ordine determinată, de ex. sg. nom. *ül* „an”, gen. *ül-in*, pl. nom. *ül-lar*, gen. *ül-lar-in*; *el-ler-im-de* „în mînile mele”, lit. „mînă—pl. meu—in”; *kir-il-mâ-dt-lar-mt* „n-au fost sparte?”, format din radical + sufixele de pasiv, negație, trecut, pers. 3 pl., interogativ. Nu are distincție de gen. Are 2 numere, 6 cazuri (nom., gen., dat., ac., locativ, ablativ). Posesia este exprimată tot prin sufixe. 10 sufixe exprimînd valori modale și temporale, sufixe de pasiv, cauzativ, negativ, frecventativ (habitual), progresiv, interogativ și sufixe de persoană la verb. Exprimarea subiectului este obligatorie (de ex. *yağmur yağuyor* „plouă”, lit. „ploaia plouă”). Subiectul este urmat de o pauză (marcată în scris prin virgulă): *Gece, geldi* „Noaptea a venit”, față de *Gece geldi* „(El) a venit noaptea” (lit. „noapte — a venit”). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Foarte lungi înlănțuiri de atribute complexe și acumulări de forme nominale ale verbelor (echivalente cu propozițiile relative sau alte subordonate din l. indo-europene*), formînd, în special în l. scrisă, un cuvînt-colos al cărui caracter de frază este indicat abia prin ultimul element — un sufix temporal (fenomenul este mult mai dezvoltat decât în germană*). Aproape toate conjuncțiile sînt împrumuturi literare din arabă (de ex. *ve* „și”) sau persană (de ex. particula relativă *ki*), evitate în l. vorbită, în care juxtapunerea și folosirea gerundivelor predomină asupra coordonării (de ex. „el a venit și a plecat” se spune în l. vorbită *geldi, gitti* „a venit, a plecat” sau *gelip gitti* „fiind venit a plecat”, și nu *geldi ve gitti*). Derivarea cu sufixe (cumulabile) (nu are prefixe) — mai productivă decât compunerea.

Varietățile geografice și sociale tind actualmente să dispară. L. literară modernă este l. păturilor cultivate din Istanbul și Ankara, epurată de elemente arabe și persane, îmbogățită cu derivate, calcuri, cuvinte din l. veche, termeni științifici și tehnici din franceză* și engleză* (adaptați la sistemul fonetic T.).

T. s-a dezvoltat pe un substrat grecesc (elenic) după așezarea în Anatolia, începînd din sec. 11, a grupului turcic occidental de cîrînd islamizat — venit din zona Altai-Eni-

sei-Mongolia-Baikal. Extinderea Imperiului otoman în Balcani în sec. 14—19 a dus la răspîndirea l. T., iar declinul acestuia — la regruparea majorității vorb. ei în Turcia actuală. Documente bogate începînd din sec. 13. La curtea otomană s-a folosit o l. literară unificată *osmânli* (*osmană, osmanlıe*), care a împrumutat foarte multe cuvinte și expresii din arabă și persană și era notată cu caractere arabe (neadecvate fonologiei T.). Introducerea în 1925 — în perioada președenției lui Kemal Atatürk, reformatorul Turciei moderne —, a unei versiuni ușor modificate a alfabetului latin* se încadrează în acțiunea generală de înlocuire a l. scrise tradiționale, devenită greu de înțeles pentru marea masă de vorb., cu o formă mai larg accesibilă.

Împrumuturi din T. în special în greaca modernă, albaneză*, armeană*, l. slave* meridionale, maghiară*, *iudeospaniola** balcanică, gruzină* ș.a., inclusiv în swahili* — ca urmare a stăpînirii otomane sau a răspîndirii religiei mahomedane. Influența T. (în special *osmanlıe*) asupra l. române* (exercitată în Țara Românească și Moldova mai ales în perioada fanariotă) a dus la introducerea a numeroși termeni legați de realitățile epocii, care au dispărut cu timpul, dar și a unor cuvinte devenite populare și păstrate pînă astăzi, dintre care unele fac chiar parte din fondul lexical principal (*cafea, chef, chior, chirie, cîntar, dușman, hal, moft, murdar, odaie, pară, soi, zor*) sau au rămas în orice caz uzuale. Prin intermediul l. T. au pătruns în română și o serie de cuvinte de origine arabă, persană sau chiar sanscrită*. Din cuvintele împrumutate din T. s-au desprins și o serie de sufixe care au dat naștere pe teren românesc unor formații noi (*-giu: barcagiu, reclamagiu, pomanagiu, scandalgau;* *-liu: durduliu, hazliu;* *-lic: crailțe, savantlic;* *-man: gogoman, hoțoman*).

1997 **TURCA GĂGĂUZĂ BALCANICĂ** (LIMBA TURCILOR DIN BALCANI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. R.S.F. *Iugoslavia* (Macedonia); peste 11 000 vorb.

2 gr. — asemănări cu găgăuza* sau cu turca* și azerbaidjana*.

D.: *gajol, găgăuza macedoneană, gerlovo, karamanli, kyzylobaş, surguch, tozluak, yuruk (konyar)*.

1998 **TURCICĂ** (TURCO-TĂTARĂ, TÜRK-SPRACHEN), ram. de V a fam. de l. altaice*. U.R.S.S., *Turcia, R. S. România, R. P. Bulgaria, R.S.F. Iugoslavia, Cipru, Afganistan, Iran, R. P. Chineză*; 50 mil.—66 mil. vorb. (surse diferite).

Cca 30 l. și numeroase i. dispărute, în LL 24 l.: altai, altai de nord, azerbaidjană, bașkiră, ciullim, ciuvașă, găgăuză, hakasă, iakută, karaceai, karakalpakă, kazahă, kirghiză, ku-

mkă, nogai, soră, tătără, turcă, turca găgăuză balcanică, turkmenă, tuvină, uigură, uigură galbenă, uzbekă și 4 l. dispărute — avară, bulgară veche, cumână, pecenegă. Cea mai importantă — turca. L. ale unor populații care s-au deplasat pe o arie foarte întinsă, înrîurindu-se reciproc, suferind influențe ale altor l. și schimbându-și uneori l. Numeroase neconcordanțe între numele l. și numele populațiilor care le vorbesc, cum și între numele l. actuale și ale l. vechi din care derivă (nu au primit nume proprii decât în epoca modernă). Numărul de vorb. greu de apreciat și datorită răspîndirii aceluiași i. în regiuni diferite.

Omogenitate remarcabilă în special în vocabular și gramatică (armonie vocalică, topică), cu divergențe mai ales în fonetică (și aici structura silabică în general (C)V(C)(C), accent final). Majoritatea sînt reciproc inteligibile (de aceea distincția l.-d. și clasificarea idiomurilor T. pun probleme dificile).

Toate l. T. afară de ciuvașă* descind probabil din turca comună, apropiată de paleoturca (vechea turcică) din primele atestări cunoscute — inscripții cu traducere chineză* din 680—740 pe stelele funerare din reg. Orkhon (Mongolia).

L. T. au folosit diferite alfabeturi — în inscripții o scriere *runiformă* (siberiană); scrierea *veche uigură* — cea mai răspîndită (imitată de l. mongolă*, manciuriană*), derivată din cea sogdiană* (inadecvată — nu nota opoziția de sonoritate); scrierea *brăhmî* (la populațiile care au adoptat budhismul), scrierea arabă*, alfabetul latin*, actualmente în U.R.S.S. cel rus*.

Împrumuturi T. în mongolă*.

1999 **TURKANA** (BUMA, BUMÉ, BUMI, DONYIRO, DONYORO, INYANGATOM, KUME, TOURKANA), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian* (CTL) sau din gr. nilo-ecuatorial* (MC). *Kenya, Sudan, Etiopia*; 85 000—95 000 vorb.

2000 **TURKMEŃĂ** (TURCOMAN, TURKOMAN), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S. Turkmenă, Uzbekă, Tadjikă, Kazahă), *Iran* (N), *Afganistan* (N); 1 mil.—2 008 000 vorb. (surse diferite). L. oficială în R.S.S. Turkmenă.

8 vocale cu perechi lungi, 19 (22) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Cca 12 d. — non-marginale și marginale; *trukhena* (*trukhmenisch, trukhmen*) — d. al l. T. sau l. separată. L. literară formată în epoca

veche și dezvoltată în sec. 18 pe baza d. *gomud* (non-marginal).

Alfabet bazat pe cel rus*, cu 5 litere suplimentare.

2001 **kinyaTURU** (KEREMI, LIMI, kiREMI, (ki)RIMI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 180 000—182 000 vorb. (surse diferite).
 П · nuaturu, turu, wanyaturu.

2002 **TURUKA** (KPĚ, P(A)IN, TCUROUKA, TURKA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. lobi*, fie l. înrudită (CTL), sau l. din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioră*; 25 000 vorb.

2003 **TUTCHONE**, l. amerindiană din fam. athapascan-eyak*. S.U.A.; 1 000 vorb.

2004 **TUVINĂ** (OURIANKHAI, SOJONISCH, SOJOTISCH, SOYOD, SOYON, SOYOT, TANNU-TUVA, TANNU-TUWINISCH, T(O)UVA, TUBA, TUVINIAN, TUWINISCH, URIANCHAJ, URIANGKHAI), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S.A. Tuvină); 37 000 vorb.

8 vocale cu corespondente lungi și farin-galizate, 23 consoane (opoziție aspirat/non-aspirat la surde), 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Trăsături arhaice asemănătoare cu *vechea oghuză*, *vechea uigură*, trăsături noi asemănătoare cu *iakuta**.

Numeroase d. și graiuri.

Împrumuturi din mongolă* (sec. 12—20), chineză*, l. indice*, de origine iraniană*, arabă*, rusă* (în prezent).

Între 1930 și 1941 a folosit alfabetul latin*, apoi un alfabet bazat pe cel rus*.

2005 **TYEBALE**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Coasta de Fildeș*; 2 000 vorb.

2006 **TYURAMA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. ?; 27 000 vorb.

‡ 2007 **TZELTAL** (CELDALA, CELDALE, CELTALA, CENDAL, SENDAL, (T)ZENDAL, TZENTAL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Mexic* (Chiapas); 56 000—80 000 vorb. (surse diferite).

5 vocale, 19 consoane, 2 semiconsoane. Are 25 termeni cu sensul „a purta”: *cuch* „a purta pe spate”, *q'uech* „~ pe umeri”, *pach* „~ pe cap”, *cajnuc'tay* „~ deasupra umărului”, *lats'* „~ pe braț”, *chup* „~ în buzunar”, *ton* „~ în formă de boccea”, *pet* „~ în brațe”, *noł* „~ în mină”, *jelup'in* „~ peste umăr”, *nop'* „~ în pumn”, *lat'* „~ într-un vas”, *lip'* „~ de un capăt”, *chuy* „~ în sac”, *lup* „~ în

lingură", *cats'* „~ în dinți", *tuch* „~ în sus", *toy* „~ în aer", *lic* „~ lăsînd să cadă", *bal* „~ ceva în spirală", *ch'et* „~ un obiect rulat", *chech* „~ ceva ținînd cu ambele mîini", *lut'* „~ cu cleștele", *yon* „~ diverse lucruri împreună", *pich'* „~ pe gît".

D. *banchahom*, *highland T.*, *lowland T.*

2008 **TZOTZIL** (CHAMULA, CINANTECO, QUELEM, QUÉLÈNE, TZINANTECO, ZO-(T)ZIL), l. amerindiană din fam. mayan*.

Mexic (Chiapas); 65 000—120 000 verb. (surse diferite).

5 vocale, 20 consoane, 1 semiconsoană. Structura silabică (C)(C)(C)V(C). Accent final.

2009 **TZUTUHIL** (ATITECA, TZUTOHILE, TZUTUCHIL(E), TZUTUJIL, ZACAPULA, ZACATULA, ZUTUGIL, ZUTUHIL), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala*; 20 000—25 000 verb. (surse diferite).

U

2010 UAPICHANA (VAPIDIANA, WAPISHANA, WAPITXANO), l. amerindiană din fam. arawak*. *Brazilia, Guyana*; 4 000 verb.

2011 UBANGIAN (OUBANGIAN), gr. de l. din fam. sudano-guineeză* (MC). Ocupă un teritoriu destul de vast în imediata vecinătate a zonei l. bantu*. 25 l., în LL 12. Cele mai importante: *gbaya, zande*.

Tonurile au valoare lexicală, dar nu gramaticală. Cuvintele se termină totdeauna în vocală. Toate l. din gr. au clase nominale, a căror existență este atestată de persistența mai mult sau mai puțin generală a prefixelor nominale, dispărute însă adesea la sg. Slabe urme de folosire a pronumelor de clasă. Substantivul se deosebește de verb prin prefixe de clasă nominală (atunci când acestea se păstrează) sau prin topică (procedeul cel mai frecvent). În general, pl. este marcat la substantive prin schimbarea prefixului de clasă sau prin adăugarea unui prefix la cuvintele care nu au la sg. prefix de clasă; foarte frecvent, numărul nu este marcat decât prin determinativ, astfel că la substantivele nedeterminate sg. nu se deosebește de pl. Negăția se exprimă printr-o particulă sufixată la întreaga propoziție.

2012 UCRAINEANĂ (RUTEANĂ), l. indo-europeană* din fam. slavă*, gr. oriental. *U.R.S.S.* (cea mai mare parte a R.S.S. Ucrainene), *R. P. Polonă, R. S. Cehoslovacă, R. S. România, R. P. Ungară, S.U.A., Canada*; 35–37 mil. verb. (surse diferite). L. de stat în R.S.S. Ucraineană.

Vocală caracteristică, intermediară între *i* și *u*. Multe consoane muiate, la fel ca bielorusă* (are și consoane lungi muiate: *korinnja* „rădăcini”, *zittja* „viață”); *h* faringal, la fel ca bielorusa. La sfârșitul de cuvânt și înainte de consoană are bilabiala *w* (scrisă *v*), acolo unde rusa* are *l*: *buv* „a fost”, *vovk* „lup” (rus. *byl, volk*). Alternanțele *i/o* și *i/e* cu rol fonologic și morfologic: *vil/vola* „bou/al bouului”, *pič/peča* „sobă/al sobei” (rus. *vol-vola, peč-peči*). Ca în bielorusă alternanțele *k/c*, *h/z*, *x/s*: *noha* „picior”, locativ *na nozi* (rus. *noga-na noge*). Nu are fenomenul *akanie* pentru care vezi rusa. Vocativ sg.: *zinko* „femeie”. Viitor compus din prezentul lui „a avea” și infinitiv: *zodytymu* „voi merge” (cf. rus. *budu xodit’*). În sintaxă construcția impersonală neutră pasiv

care există și în polonă*, dar nu în rusă și bielorusă: *dveri vidžineno* „ușa este deschisă”.

3 gr. de d.: *de N, de SV, de SE*, cu mici deosebiri fonetice, morfologice, și, partial, lexicale.

Apropiată de rusă în lexic și structura gramaticală. Cele mai multe cuvinte din slava comună sint comune cu rusa. Multe împrumuturi polone (sec. 16–17), puține din bielorusă și din română* (*bryndza, bukata, cap, cyr* „cir”, *keptar* „pieptar”, *kukurudza, malaž, mamalygvo*). După 1920 cuvinte noi, derivate de la materialul lexical autohton și prin compunere. U. s-a dezvoltat din slava comună răsăriteană, care începând cu sec. 11 are o coloratură regională (rusă meridională). Trăsăturile specifice apar în sec. 12, dar U. s-a separat în sec. 14. Tradiția literară începe în sec. 14–15, când U. este folosită în școli, administrație. La sfârșitul sec. 16 și începutul sec. 17 existau 2 variante: una mai înaltă (*slavjanoruskij jazyk*), pentru literatura religioasă, dezvoltată din slavonă* și din l. literară rusă veche, și o formă literară ucraineană (*prosta mova, ruska mova*), variantă a l. literare ruse vechi, cu o puternică influență a U. vorbite. Ultima variantă a fost folosită mai ales pentru opere literare laice (sec. 17 dezvoltarea diverselor genuri). În sec. 18, sub influența lui Lomonosov, U. literară a luat multe elemente din l. uzuală. La baza l. literare contemporane stă d. din reg. Niprului de mijloc. Istoria U. are 2 etape: *veche* (până în sec. 18) și *modernă* (sec. 19–), ilustrată de opera lui Taras Șevcenco.

Alfabet chirilic; 3 litere specifice *G = ĭe, I = i* și *Ÿ = ĭi*.

Din U. provine termenul *hatman*. Prin U. au pătruns în română* multe cuvinte din alte l. (tătară*, persană*, germană*, greacă*): *butelcă, calic, chirpicii, ciubotă, cobză, darabană, harbuz, iarmaroc, jaf, mutelcă*.

2013 UDIHE 1. (UDEGEJSKIJ, UDIGE), l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. *U.R.S.S.* (SE); peste 800–1 400 verb. (surse diferite).

7 (10) vocale cu perechi lungi, 18 (20) consoane, 1 semiconsoană (*y*). Structura silabică (C)V(C). Accent inițial. Nu are armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

2. gr. de l. din fam. altaică*, ram. tungusă* de S. 2 l., amîndouă în LL: *oroč, udihe*.

2014 **UDINĂ** (OUDI, UDINSKIJ, UDI(SCH)), l. din fam. caucaziană*, ram. de NE. U.R.S.S. (R.S.S. Azerbaidjană, Gruzină); 2 000—3 700 verb. (surse diferite).

8 vocale, dintre care 5 au perechi faringalizate, 34 consoane (lungi, aspirate, glotalizate), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent final. Urme ale unui sistem de clase nominale dispărut. Conjugare numai în funcție de persoana subiectului. Singura l. caucaziană de N alături de baț* în care, într-una din varietăți, apare un început de construcție tranzitivă. Topica: adjectiv-substantiv.

D.: *nidž* (ni(d)zh), *vartašen* (*vartashen*).

Ar putea avea legătură cu l. vechilor albați transcaucazieni, cunoscută numai prin câteva inscripții și nume proprii. Foarte multe împrumuturi din armeană*, gruzină*, persană*, tătară*.

2015 **UDMURȚĂ** (OUDMURTE, UD-MURT, UDMURTISCH, UDMURTSKIJ, VOTIAK(Ă), VOTJAKISCH, VOTYAK, WOTJAKISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. permic. U.R.S.S. (R.S.S.A. Udmurtă (Votiak), Bașkiră, Tătară, Ceremisă, R.S.F.S.R.); 500 000—623 000 verb. (surse diferite). L. oficială alături de rusă* în R.S.S.A. Udmurtă.

Asemănări în fonologie și structura gramaticală cu ziriana* (80% din elementele lexicale — comune), însă U. are accentul pe ultima vocală. 7 vocale, 25 (28) consoane, 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)V(C)(C). Un fel de armonie vocalică. 15 cazuri adverbiale; forme secundare dezvoltate din postpoziții. „Declinare posesivă” cu sufixe în funcție de categoria semantică a substantivului. Unele verbe se pot combina cu sufixe posesive. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Foarte omogenă — diferențiere dialectală slabă (de ex. pronunțare diferită a africatelor). 3 d. principale: de N, împreună cu care se grupează d. *beserijan* (*besserman*, *boussourman*) (influență turcică* în structură), de S, de SV. L. literară standard modernă (dezvoltată după 1918) — bazată pe varietatea centrală, cu elemente din celelalte d. Publicistică, scrieri științifice.

Despărțită de *permiana* comună în sec. 9—11. Influența l. bulgare vechi* sec. 7—13, tătară* (în fonetică, lexic, parțial în morfosintaxă), împrumuturi din *vechea* iraniană*, ciuvașă*, bașkiră*, rusă* (din sec. 16, în special în sec. 19—20; împrumuturile cele mai recente — neadaptate). Numeroase creații noi. Nume de locuri și persoane menționate în documente rusești din sec. 15—17, material lingvistic propriu-zis notat în sec. 18.

Alfabet rus cu 5 semne suplimentare (ö și 4 litere rusești cu tremă, nefolosite în alfabetul altei l.).

2016 **UDUK** (BURUN, KEBEIRKA, KORURA, KUMUS, KWANIM PAS, OTHAN), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. koman*. Sudan; 5 000 verb.

2017 **UGRIC** (OUGRIEN, UGRIAN), unul din cele 2 gr. de l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică* (alături de gr. finic* 1. sau pe același plan cu toate subgr. acestuia). Europa (R. P. Ungară), Asia (Urali, Obi); peste 14 mil. verb. Denumirea — după vechiul nume rusc* al Siberiei de V, *Ugra*.

3 l., toate în LL, grupate în 2 subram.: de V (maghiara) și de E (de pe Obi, *Obi-ugrian*, *ob-ougrien*, *Obugrisch*, *ougrien de l'Ob*) (l. ostiak și vogulă). Unii autori includ în gr. U. și sa-moeda* (după alte păreri ram. a fam. uralice coordonată cu ram. fino-ugrică).

L. proto-U. s-ar fi despărțit de gr. finic prin 3000—2500 î.e.n.; verb. l. maghiare au ajuns în zona carpatică spre sfârșitul sec. 9, iar verb. l. U. de E au pătruns în Asia puțin după 1300, venind de pe versantul european al Munților Urali.

Cel mai vechi text: discurs funebru din sec. 12 în l. maghiară.

Deosebiri în structura gramaticală față de l. din gr. finic 1., de ex. 2 tipuri de conjugare; subiectivă (verbul tranzitiv folosit absolut, fără complement direct) și obiectivă (cu complementul direct exprimat) — se regăsesc și în mordvină*; sufixe cazuale diferite etc.

2018 **UHUNDUNI** (OEHOENDOENI), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (N ins. Noua Guinee); câteva mii de verb.

Verbele mediale nu au forme diferite pentru a indica identitatea sau non-~ subiectelor.

D.: *engqipulu*, *uhunduni*.

Apropiată de l. din fam. *Wissel-Kemendoga**.

2019 **UGURĂ** (NOVOUGURSKIJ, OUGOUR MODERNE, TURKI, UIGURĂ NOUĂ), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. R. P. Chineză (prov. Xinjiang-Uygur = Sinkiang-Uighur), U.R.S.S. (R.S.S. Kazahă, Kirghiză, Uzbekă, Turkmenă); 3,5 mil.—5 mil. verb. (majoritatea — bilingvi, vorbind și chineză*). L. oficială în prov. Xinjiang.

8 (10) vocale, 24 consoane, 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent final. Armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

În lexic 33% împrumuturi arabe*, 7% persane* — foarte vechi (legături economice din sec. 10).

D.: de S (baza l. literare din R. P. Chineză, cu scriere arabă), de N (baza l. literare din U.R.S.S. — alfabet rus*).

L. diferită de *uigura veche* (a cărei continuatoare este l. uzbekă*); derivă din l. *ceagatai* (*tchagatay*). Inscripții din sec. 8 (China). L. literară din sec. 10. Influențe din alte l. turcice, l. iraniene*, tadjikă*. Din perioada modernă a l. literare (din sec. 17) — apropiere de l. populară.

2020 **UIGURĂ GALBENĂ** (SARYG-UIGURISCH, SAYGH UYGUR, YELLOW UIGHUR), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S., R. P. Chineză; peste 30 000 numai verb. d. *salar* din R. P. Chineză (considerat și l. separată).

D.: *salar*, u.

2021 **UITAI**, l. papua* din *stock* nasioi-nagovisi-siwai-buin* sau sub-l. (d) al l. buin*. Papua-Noua Guinee (ins. Bougainville): 1 060 verb.

2022 **UKEL(L)E** (KÉLÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* sau kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). Nigeria; 20 300 verb.

2023 **ULINGAN**, l. papua*. Papua-Noua Guinee; 1 210 verb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

2024 **ULITHIANĂ** (ULITHI), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de E, gr. micronezian*. Federația Microneziei (ins. Tobi, Sonsorol, Ulithi, Woleai ș.a. — arh. Caroline); 590—2 510 verb. (surse diferite).

8 vocale cu perechi lungi, 28 consoane, 4 semiconsoane (corelație de cantitate — la consoane rol distinctiv numai în poziție inițială și medială; consoane labializate). Accent nefonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

Lanț continuu de d. în general reciproc inteligibile din aproape în aproape. 3 d. mai importante: *sonsorol(ez) (-tobi)* (*Kodogubi*, *Lord North Island*, *Sonsol*, *sonsorol*, *St. Andrew Island*) (tinerii — bilingvi: vorbesc și palauana*), *ulithi(an)* (3 subd.; în Ngulu 50 bilingvi: vorbesc și yapeza*), *woleai* (cel mai mare număr de verb.; foarte omogen; graiurile din Elato și Lamotrek mai apropiate de d. *satawal* al l. carolinienă*). Ultimele 2 d. — reciproc inteligibile (mai puțin primele 2). Vocale finale surde în *sonsorol* și *woleai* (d. conservatoare în fonologie).

Scrierea — remodelare din 1905—1909 a sistemului alfabetic trukez* într-o scriere silabică cu grafeme suplimentare, adaptată d. *woleai*.

2025 **UMIREY DUMAGAT** (BALER), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. Filipine (ins. Luzon, Polillo); 3 300 verb. Se pare că majoritatea vorbesc curent și tagalog*.

2026 **URALICĂ** (FINO-UGRICĂ, URALIANĂ), fam. de l. Europa (N) Asia (NV); peste 21 mil.—22 mil. verb. (surse diferite). Fam. căreia îi aparțin majoritatea l. ne-indo-europene* din Europa (enclave printre alte l.). Denumită după regiunea unde s-a vorbit probabil l. proto-U. Denumirea *fino-ugrică* limitează întreaga fam. la ram. ei principală.

2 (3) ram.: fino-ugrică*, samoedă*, eventual și laponă* (sau inclusă în prima). 28 l., în LL 15; cele mai importante: estona, finlandeza maghiara. Au mai existat probabil și l. U. dispărute ulterior.

Asemănări tipologice în fonologie și morfologie cu fam. altaică* — explicabile printr-o eventuală înrudire genetică în cadrul unei presupuse fam. uralo-altaice*, sau prin dezvoltare convergentă, în aceeași arie, și prin împrumuturi reciproce între l. genetic neînrudite. Unele asemănări cu l. indo-europene (inclusiv teme pronominale, morfeme nominale sau verbale comune), însă înrudire genetică puțin probabilă din cauza structurilor morfologice diferite — asemănări datorate mai probabil contactelor și împrumuturilor. Astfel, se consideră că sub aspect tipologic, fam. U. ar ocupa o poziție intermediară între cea altaică și cea indo-europeană în cadrul vastului *continuum* lingvistic eurasiatic, care se prelungește la un capăt în Africa prin fam. afro-asiatică* și la celălalt în America prin fam. athapascan-eyak*.

Majoritatea l. U. actuale au următoarele trăsături comune: sisteme vocale simetrice; opoziție de cantitate vocalică distinctivă în unele l.; corelație de rotunjime; în general nu au vocalism de tip turcic* (prezența în aceeași l. a unei serii anterioare rotunjite și a unei serii posterioare nerotunjite); armonia vocalică nu e generală și reprezintă numai o regulă care restrânge ocurența vocalelor în rădăcină și în sufixele care i se atașează; corelația de sonoritate la oclusive are în general rol secundar, în unele l. opoziție *lenis/fortis*; cel puțin o serie palatală (cu excepția finlandezei); în unele l. consoane geminate în temă sau sufix, dar în general rezultate din aglutinarea morfemelor și legate deci de granițele morfemice; absența combinațiilor consonantice la inițială și finală; alternanțe consonantice; accent preponderent inițial; cuvântul se definește printr-un nucleu vocalic (o succesiune de consoane nu are sens decât în funcție de vocalele pe care se sprijină); aglutinarea este procedeu gramatical primar; sufixe posesive la nume; elemente de flexiune — sistem de cazuri locale; 3 persoane la sg. și pl.; sistem dezvoltat de nume verbale; sisteme productive și ramificate de derivare (în general nu au prefixe și infixi, gen gramatical (dar în unele l. dicotomie animat/inanimat), vocativ, distincție formală între adjectiv și

substantiv; prepozițiile — rare); preferă tipul nominal de sintagmă; determinantul precedă determinatul; verbul personal stă la sfârșitul propoziției; construcții adverbiale formate cu ajutorul cazurilor adverbiale și al participiilor — corespund construcțiilor prepoziționale și relative din l. indo-europene; conjuncții rare sau împrumutate; lexic deosebit de bogat în cuvinte onomatopeice și expresive — trăsătură valorificată în poezia populară și cultă.

L. proto-U. comună (neatestată), din care derivă probabil l. U., ar fi fost vorbită în N Munților Urali prin 8000—5000 î.e.n.; din ea s-ar fi desprins mai întâi viitoarea ram. samoedă, migrând spre NE (NV Asiei); ram. fino-ugrică ar fi rămas unitară timp de mai multe milenii, migrând la început spre S (cursul mijlociu al Volgăi). Împrumuturi din l. slave*, turcice (din diverse perioade și l.).

Cel mai vechi text într-o l. U.: discurs funebru de la sfârșitul sec. 12 în l. maghiară; numai cele 3 l. U. occidentale au tradiție literară.

Scrise cu alfabet latin* sau rus*, eventual adaptat (l. U. din U.R.S.S. cu excepția estonei).

Împrumuturi reciproce și unele cuvinte pătrunse în alte l. (din maghiară).

2027 URALO-ALTAICĂ (ALTAICĂ, TURANIANĂ, URALIC-ALTAIC), presupusă fam. de l. care ar grupa fam. uralică* și altaică*. Propusă de F. J. von Strahlenberg în 1730. Între l. uralice și altaice există asemănări incontestabile, în special de ordin tipologic, care se pot explica însă fie prin împrumuturi reciproce, fie prin descendența l. proto-uralică* și proto-altaică* dintr-o proto-l. comună.

2028 URAT (URAKIN, WASEPNAU), l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 3 560 verb.

2029 URDU (OURDOU), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană*, gr. indic* — variantă a l. hindi*, cu dezvoltare separată. *India* (Utar Pradesh, Bihar, Maharashtra, Andhra Pradesh), *Pakistan*, *Guyana* (imigranți); 31 mil. — 75 mil. verb. (surse diferite). În Pakistan l. maternă numai pentru 7,2% din populație (cca 8 mil.), l. secundă pentru alte 40 mil. L. oficială în Pakistan alături de bengali* și engleză* (interimar), una din cele 14 l. oficiale regionale în India. Denumită din a 2-a jumătate a sec. 18 după cuvintul turcic* pentru „armată” (cf. rom. *hoardă*) — l. folosită în taberele militare în timpul ocupației musulmane și în „bazar”.

5 vocale scurte și 5 lungi, toate cu perechi nazale, 58 (63) consoane (corelație de cantitate; aspirate surde, consoane retroflexe), 2 semiconsoane (*y*, *ȳ*). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv. Bază indică. L. literară modernă — bază dialectală comună cu

hindi; d. *kharī bōli* (*khari boli*) din reg. Delhi. U. intrată în altă sferă de influență culturală și religioasă — islamică. Deosebiri de vocabular — în U. (în special în l. cultivată) numeroase împrumuturi din persană* și arabă* (de aceea considerată și l. mixtă), cu un grad diferit de integrare fonologică (stilul cel mai îngrijit păstrează pronunțarea persană a sunetelor /x z ɟ ʃ/) — și în sistemul de scriere (deosebire similară cu cea dintre malaeză* și indoneziană* și mai ales cu cea existentă în cadrul sirbrocroatei*). Asemănări cu punjabi*. Alte împrumuturi — turcice, din hindi, bengali, din vocabularul internațional.

Folosită în învățămîntul de toate gradele. D. de clasă. *Rekhtā* — forma de U. folosită în poezie.

Scriere persano-arabă adaptată — 4 litere suplimentare, semne diacritice pentru a reprezenta sunete proprii l. U. (*bh*, *jh* etc.). Dificultăți (forma literelor diferă în funcție de poziția inițială, medială, finală). Evoluția l. nereflectată în scriere. Litere arabe care nu au corespondent printre sunetele l. U. Nu corespunde caracterului l. U. — unele foneme sînt reprezentate prin cîte 4 litere. Problema adoptării unei scrieri mai adecvate (alfabetul latin* sau hindi).

Cuvinte din U. în tibetană*.

2030 URHOBŌ, l. din fam. nigero-congolleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 225 000 verb. (1969).

14 vocale (7 lungi), 28 consoane, 2 semiconsoane. 2 tonuri (înalt, jos). Structura silabică (C)(C)V. Armonie vocalică.

2031 URI, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb.

5 vocale, dintre care 3 au perechi lungi; 14 consoane (consoanele *p* și *k* sînt aspirate, *i* nu; *k* numai labializat (*kʷ*), *g* dublat de *gʷ*), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Topica: subiect-obiect-verb.

2032 URIGINA, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 600 verb.

2033 USILA CHINANTEC, l. amerindiană din fam. chinantecan*. *Mexic* (Oaxaca); 4 000 verb.

2034 USINO, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 050 verb.

2035 USPANTEC(O) (USPANTECA), l. amerindiană din fam. mayan*. *Guatemala* (C.); 2 000—3 000 verb. (surse diferite).

2036 UTO-AZTECAN, fam. de l. amerindiene din *phylum* aztec-tanoan*. Cuprinde gr. aztecan, numic-plateau-shoshonean, sonorant, tactic. *Mexic*, *S.U.A.*; 1 mii. verb. 25 l., în LL 14. Cele mai importante: hopi(tre), nahua, tarahumar(a).

Ca în mayan*, folosesc într-o anumită măsură prefixe (pentru subiecte, obiecte și posesori) și în mare măsură sufixe. În unele l.

există substantive „inalienabile”, care nu pot apărea decât în construcții posesive (în *luiseño* nu există cuvânt separat pentru „mamă”, ci numai *no-γó* „mama mea”, *o-γó* „mama ta” ș.a.m.d.).

2037 **UVEANĂ DE EST** (EAST(ERN) UVEA(N), WALLIS), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*. *Ins. Wallis și F(o)ut(o)una* (ins. Uvéa = Wallis), *Noua Caledonie* (Nouméa), *Fiji* (Suva); 5 705 verb. (1967). L. independentă sau d. al aceiași l. ca și tongana*, cu care este reciproc inteligibilă.

Greu de clasificat din cauza numărului mare de împrumuturi din alte l. polineziene. Trăsături morfologice considerate inovații comune numai cu tongana și niueana*. Alte inovații gramaticale comune cu l. din Polinezia propriuzisă.

Tipărituri religioase din 1845 — alfabet stabilit de misionari. Termeni din greacă*, latină*, ebraică* în traduceri religioase. Puține împrumuturi, recente, din franceză* (l. oficială): *toketa* < *docteur*, *patolo* < *patron*, *pilo* < *bureau*. Împrumuturi din pidgin-English* (*pusi* „pisică”) și din alte l. polineziene (din hawaiiană* *pule* „rugăciune”).

2038 **UVEANĂ DE VEST** (WEST(ERN) UVEA(N)), l. din fam. austroneziană*, gr. polinezian*, sau l. mixtă. *Noua Caledonie* (ins.

(O)uvéa = Hohoua — arh. Loyauté = Loyalty); populația totală 2 500 loc. (1963) (1 000 vorbesc l. lui*). Considerată greșit d. al l. uveane de est*.

Sistem consonantic și elemente lexicale melaneziene*. Morfologie și sintaxă polineziene. Asemănări cu futunana de est*. Traduceri de cărți religioase publicate începând din 1860, mai întâi de misionari englezi — de aceea mai multe împrumuturi din engleză* (inclusiv prin pidgin-English*) decât din franceză* (*kip* „cheie”, *salem* „a vinde”).

2039 **UZBEKĂ** (OUZBEK, USBEKISCH), l. din fam. altaică*, ram. turcică*. U.R.S.S. (R.S.S. Uzbekă, Kazahă, Kirghiză, Tadjikă, Turkmenă), *Afganistan*, *R. P. Chineză*; 7 mil. — 10 266 000 verb. (surse diferite). Cea mai răspândită l. ne-slavă* din U.R.S.S. L. oficială în R.S.S. Uzbekă.

6 vocale, 20 (22) consoane, 2 semiconsoane; accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Derivă din *uigura veche*.

D.: *karluko-chigile-uighur*, *kypchak*, *lokhay*, *oghuz*, *qurama*, *sart*.

L. literară veche (sec. 15) — îndepărtată de l. vorbită. Actualmente apropiere între ele.

Scriere arabă*, din 1927 alfabetul latin*, din 1940 cel rus*, cu 4 litere suplimentare.

2040 **VAI** (GALLINAS, KARO, TERE-BENDYUKE, VEI, V(E)Y), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. mande* (CTL) sau din gr. nigerosenegalez* (MC). *Liberia, Sierra Leone*; 96 000 verb.

Fenomen intonațional suprapus peste tonuri.

D. sau l. înrudită: kono*.

Scriere silabică proprie, inventată prin 1830 de Momolu Duwalu Bukele, care, se pare, n-a făcut decât să transforme un sistem preexistent de ideograme sau de pictograme. Acest sistem al l. V. a avut un succes remarcabil față de scrierea bazată pe alfabetul latin*.

2041 **VAILALA**, l. papua* din fam. toaripi*. *Papua-Noua Guinee*; 4 200 verb.

Scrieri publicate de misionari.

2042 **VANIMO**, i. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb. împreună cu wutong*. L. separată sau constituie împreună cu wutong, sangke* și sko (seko(u)) d. ale aceleiași l. — deosebiri în vocabular dar asemănări de structură.

2043 **VEPSĂ** (BEPŠAN, LÜD, VEPSĂ, VEPŠAN, VEPSE, VEPSIAN, VEPSIC, VEPŠISCH, VEPŠSKIJ, WEPŠISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*. *U.R.S.S. (R.S.S.A. Karelă, R.S.F.S.R.)*; 7 540 verb. (1959) — 35 000 verb. (surse diferite).

Cea mai orientală dintre l. finice, apropiată din punct de vedere fonetic, gramatical și lexical de d. de S al l. karele* (liuda* face trecerea între aceasta și V.).

8 vocale (are *ö, ü*), 43 consoane (corelații de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C)(C); accent inițial; un fel de armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Împrumuturi timpurii baltrice*, germanice*, slave* și în special ruse* (din rusa veche, d. ruse de N, rusa literară). Creații proprii (derivate) după 1930.

3 d. (diferențe fonetice și lexicale, deosebiri minime în morfosintaxă): de N, central, de S.

Una din l. europene cu cele mai puține scrieri — ca l. literară s-au folosit slava veche* bisericească, finlandeza*, rusa*. Între 1931 și 1937 încercare nereușită de a se crea o l. literară bazată pe d. central, scris cu alfabetul latin* (ortografie asemănătoare cu cea finlandeză*). După 1937 practic fără publicații.

2044 **VERE** (WER(R)E, YERE), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria, Camerun*; 11 000 verb.

Sistem de sufixe de clasă bine marcat.

2045 **ehIVIDUNDA**, l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 10 000 verb.

2046 **VIETNAMEZĂ** (AN(N)AMITĂ, VIET-NAMIEN), l. din fam. austroasiatică*, ram. mon-khmer* sau din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*. *R. S. Vietnam, Kampuchia, Laos, Thailanda*; 28 mil. — 31 mil. verb. (surse diferite). L. oficială în R. S. Vietnam.

Asemănări atît cu l. mon-khmer* cît și cu l. tai*, de aceea considerată în trecut l. tai dezvoltată pe un substrat mon-khmer, iar în prezent mai curînd l. mon-khmer desprinsă timpuriu și suferind influențe tai. A fost considerată l. mixtă — fonologic și morfologic divergentă față de l. austroasiatică, datorită adoptării unor trăsături ne-austroasiatică (ca urmare a folosirii l. chineze* ca l. oficială, administrativă și de cultură între sec. 1 î.e.n. și sec. 19). Cea mai importantă l. mon-khmer alături de kampuchiană*.

11 vocale, 19 consoane (consoane implusive; ocluziune glotală), 4 semiconsoane (inclusiv posterioară nerotunjită închisă și posterioară rotunjită medială). Diftongi, triftongi. Structura silabică CV(C)(C). Nu are accent. A pierdut caracterul monotonic și bisilabic al l. mon-khmer — l. monosilabică tonală: 6 tonuri cu funcție distinctivă semantică, datorită cărora un număr limitat de combinații de foneme permit exprimarea unui număr suficient de concepte. Tonurile constau în diferențe de înălțime, contur (tonuri uniforme sau comportînd variație de înălțime) și tip de articulare. Astfel, rădăcina monosilabică *ma* poate fi rostită cu toate tonurile, cele 6 cuvinte însemnînd „diavol”, „obraz”, „mormînt”, „cal”, „plantă tină de orez” și o particulă cu valori multiple („cu”, „pentru ca”, „care”, „ceea ce”, „însă”). Prin compunerea radicalilor monosilabiți și împrumut, V. a dobîndit și unele cuvinte polisilabice. L. analitică — absență totală a flexiunii (practic fără morfologie). Nu există granițe rigide între diferitele clase de cuvinte. Astfel, ca pronume personale se folosesc anumite substantive, în funcție de raporturile

sociale, de vîrstă și rudenie dintre interlocutori (de ex. *con* „copil” înseamnă „eu” cînd un copil se adresează părinților și „tu” cînd aceștia îi vorbesc copilului). Folosește unele verbe cu rol de prepoziții (*cho* „a da” indică „dativul”) sau de adverbe marcînd timpul sau aspectul (*rô* „a termina” indică perfectivul), ca și l. tai și *kampuchiană*; unele substantive primesc și ele rol de prepoziții (*cu'a* „lucru, obiect” exprimă posesia). Exprimarea numărului sau a cantității impune folosirea unor clasificatori, ca în l. tai și *kampuchiană*, în funcție de clasă în care se încadrează cuvîntul (de ex. *con* „copil” e folosit drept clasificator pentru animate). L. foarte economică — diferitele categorii gramaticale primesc expresie numai cînd este absolut necesar (de ex. pl. se exprimă prin particula *nhüng*). Structură sintactică izolantă (mai izbitoare decît în chineză) — sensul propoziției depinde de ordinea cuvîntelor, împărțirea în grupuri ritmice, repartitia pauzelor. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Nu are derivare. Compunerea — ordinea determinat + determinant (în chineză invers), cf. *matroi* „soare” (lit. „ochi cer”); compuse din sinonime: *ngñ yem* „a reflecta” (lit. „a gîndi a cîntări”).

D.: de *N* (*ton* (*g*/*k*inez) — la baza l. comune vorbite și a l. literare, de *S* (*fochinchinez*), eventual și de *C*. (*haut-annam*, *high annamese*, *north-central*, *upper annamese*). Fond lexical mon-khmer, cu elemente din limbile tai (în special termeni de civilizație) și împrumuturi masive din chineză.

Scrierea chineză a fost oficială. Din ea derivă scrierea *sino-vietnameză* (*sino-anamită*) *chũ-nôm* (*ti nom*) folosită în sec. 14—19, care în cuvintele *V*. erau notate prin semnele chineze corespunzătoare fonetic, cărora li s-au adăugat combinații noi și semne diacritice. Alfabetul latin*, introdus în sec. 17 de misionari portughezi, a devenit oficial după 1910 sub numele *guôc ngu* (*quôc* (-) *ngũ*): litere cu extensie laterală *o'*, *u'* (*o*, *u*), *đ* (notează oclusiva dentală, *đ* notînd o fricativă retroflexă), semne diacritice (circumflex, „căciulă”) notînd diferite timbre vocalice. Tonurile marcate prin accente (ascuțit, grav), punct sub vocală, *hamza vertical* (?) și orizontal (un fel de tildă); absența oricărui semn diacritic indică tonul înalt uniform.

Împrumuturi *V*. în l. *cham**.

2047 **VIGÉ** (VIGUÉ, VIGYÉ), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur** (CTL) sau din gr. *voltaic** (MC). *Coasta de Fildeș*; 3 000—3 500 verb. (surse diferite).

2048 **VINZA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo**. *Tanzania*; 3 000 verb.

2049 **VOGULĂ** (MANSI(JSKIJ), MĂNSI, MAN'SI, MEN'J'I, VOGOULE, VOGUL'SKIJ),

l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. ugric. *U.R.S.S.*; 4 100—6 000 verb. (surse diferite).

6 vocale cu perechi lungi, 15 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C). Accent inițial. Fonetismul *V*. de *N* (d. *din Sosva*) este aproape identic cu cel din l. *ostiakă** (dar nu are *š*). 3 numere (sg., dual, pl.: *put* „butoi”, *put-iy*, *put-at*). 6 cazuri (absolut, lativ, locativ, ablativ, instrumental, translativ). Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D.: de *E*, de *N* (baza l. literare), de *S*, de *V*, *konda*. Folosită în școala primară; literatură. Împrumuturi din rusă*.

Din 1930 alfabetul latin*, din 1937 alfabetul rus*.

2050 **VOLTAIC**, gr. de l. din fam. sudanoguineeză* (MC). 53 l., în LL 38. Cele mai importante: dagari, dagomba, gurma, lobi, samo, senufo, suppire, tam.

Clase nominale cu sufixe (unele au păstrat și prefixe, folosind în același timp ambele procedee) și, în unele l., cu pronume de clasă. Substantivul se deosebește de verb prin afixul de clasă sau, cînd acesta lipsește, prin topică. Conjugarea se bazează pe un număr de prefixe sau sufixe afirmative și de prefixe negative (cite unul pentru fiecare aspect verbal). Unele l. au tonuri cu valoare lexicală sau morfologică. Sunete caracteristice: consoane labiovelare *g^b*, *k^ɸ*, o laringală care se aseamănă cu 'ain din arabă*. Pl. substantivelor se formează cu sufixe de clasă sau prin dispariția sau modificarea prefixului. Multe l. *V*. au la pers. 1 pl. un pronume inclusiv și unul exclusiv.

2051 **VOTĂ** (VOTE, VOTIC, VOTISCH, WOTISCH), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*. *U.R.S.S.* (R.S.F.S.R.); 23 (1959)—700 verb. (surse diferite).

10 vocale cu perechi lungi, 38 (41) consoane (corelație de cantitate, palatalizare), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C)(C); accent inițial; un fel de armonie vocalică. Topica: subiect-obiect-verb. Apropiată de *estonă** (mai ales de d. de *NE*) — în special în lexic.

3 d.: de *E* (1 verb.), de *V*, de *SV* (puternic influențat de *ingriană**).

Împrumuturi baltice*, germanice*, din rusă* (din sec. 9); creații proprii. Atestări din sec. 18. Nu are scriere.

2052 **VUITE** (PAIT(H)E)), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. *nagakuki-chin**. *Birmania* (N), *India* (Assam); 15 500 verb.

2053 **VUTE** ((BA)BUTE, (BA)BUTI, MFUTI, VUTERE, WETERE, WUTE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Benue-Congo** (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Camerun*; 16 000 verb.

D. sau l. înrudită: *suga**.

W

2054 **WABUDA** (WABODA), l. papua* din fam. kiwai*. *Papua-Noua Guinee*; 1 500 verb.

D.: *gesoa, sogero*.

2055 **WAGIMUDA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 260 verb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb prin sufixe.

2056 **WAHGI** (MIDDLE ~), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 36 900 verb. (1960).

D.: *banznondugl, gimi, kambia, kunjip, kuno, kup-minj, nangamp* (~ -village), *pukaniglandegabu*.

2057 **WAICA**, l. amerindiană din fam. wai-can*. *Brazilia, Venezuela*; 25 000 verb.

14 consoane (7 nazale), 11 consoane, 2 semiconsoane. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *central, samatari, shamatari, shiriana, sudic*.

2058 **WAICAN** (CHIRINAN, GUAHARI-BAN, GUAICAN, SHIRINAN, UAICAN, WAIKAN, YANOMAMA), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-chibchan*. *America de Sud*; 25 000 verb. 2 l., în LL 1: waica.

Ca în tupi*, nazalizarea nu e o trăsătură a vocalei sau consoanei, ci a cuvintului. Afixe clasificatoare care diferențiază numărul după forma obiectelor, ca în chibcha* și tuca-noan*.

2059 **WAJA** (OUADJA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. nigero-ciadian* (MC). *Nigeria*; 19 000 verb.

2060 **WAJOKESO-AMPALE** (WAJOKE-SO), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee*; 3 000 verb.

D.: *ampale, wajokeso*.

2061 **WAKASHAN**, fam. de l. amerindiene neclasificate. 2 ram.: *kwakiullan* și *nookan*. 6 l., în LL 4.

2062 **WAKHI** (VAXANSKIJ, WAXI), l. indo-europeană* din ram. indo-iraniană* de E (Pamir). *Afganistan* (NE), *Pakistan*; sub 5 000 verb.

În varietatea de E 6 vocale cu perechi lungi, 33 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)V(C)(C), accent final, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

2063 **WALA** ((OU)ALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Ghana*; 26 000 verb.

2064 **WALAMO** (UALAMO, UOLLAMO, VOLLAMO, WALLAMO, WOLAITSA, WOLATAITA, WOLLAMINYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*. *Etiopia*; 908 000 verb.

5 vocale, 24 consoane. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

D. sau l. înrudită: *gofa**.

2065 **WALBIRI** (ELPIRA, ILPARA, ILPIR(R)A, WAILBRI, WAILBRY, WALJBIRI, WALPARI, WALPIRI, WOLPERI, WOLPIRRA, YALPARI), l. australiană* din fam. pama-nyungan*. *Australia*; 1 400 verb.

Sistemul verbului mai dezvoltat decât al numelui. Una din l. australiene în care mărcile care indică persoana și numărul subiectului și obiectului nu apar la verb, ci sint de obicei sufixate altor clase de cuvinte, iar în absența acestora sint „transferate” la un „catalizator”. Acest transfer se produce numai la unul din timpurile verbale, la celelalte mărcile fiind sufixate complexului verbal.

Limba de deghizat asociat cu ritualurile de inițiere, care folosește cuvinte obișnuite, însă cu valoarea antonimelor lor.

2066 **WAM** (WOM), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 890 verb.

2067 **WAMPUR** (LAEWAMBA, LAEWOMBA), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 2 521 verb. (1937).

2068 **iehiWANDA** (WANDIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 6 000—6 300 verb. (surse diferite).

2069 **WANDJI** (WANJI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 6 000—18 000 verb. (surse diferite).

2070 **WANJI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 18 000 verb.

2071 **WANMAN** (WARNMAN), l. australiană din fam. pama-nyungan*, gr. wati*. *Australia*; 4 000 verb. împreună cu kardutjara*.

Reprezintă, împreună cu 2 d. ale l. kardutjara, i. australiene cu cel mai dezvoltat „transfer de afixe”. Pronumele personale constau dintr-o bază nominală invariabilă, la care se adaugă sufixe desemnând persoana.

2072 **WANTOAT** (~ARAWA-WĀPU), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 6 000—7 000 verb. (surse diferite).

7 vocale, 14 consoane (ocluivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate: velară surdă aspirată și labializată k^{hw} ; sonora prenazalizată și labializată ng^{w} ; nazala velară labializată $ŋ^{w}$), 2 semiconsoane. Accent nefonologic.

D. sau l. înrudite: *awara*, *leron*.

2073 **WANUMA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 210 verb.

2074 **WARAO** (ARAOTE, GUARAU, TIVATIVA, UAROW, WARRAW), l. amerindiană din *phylum* macro-chibchan*. *Venezuela*; 10 000 verb.

10 vocale (5 nazale), 9 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe penultima silabă. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

D.: *changuane*, *mariusua*.

2075 **WARAY** (BISAYA-SAMAR-LEYTE, HARAY, LEYTEAN, LEYTEÑO, SAMARAN, SAMAREÑO, SAMAR-LEYTE(-BISAYA), SAMAR-LEYTE VISAYAN, SAMARON, VISAYA DE SAMAR (Y) LEYTE, WARAY(-)WARAY, WARAY WARAY), l. din fam. austroneziană*, gr. indoneziană*. *Filipine* (ins. Samar, Leyte); 1 mil.—1 488 668 verb. (1960) (surse diferite). A 6-a din cele 8 l. „majore” din Filipine — vorbită în 1960 de 5,5% din populația totală de 27 087 685 loc. Inclusă în gr. tagalic* sau considerată d. al l. bisayan*.

Literatură scrisă. Folosită în învățământul primar. În 1965 apărea o publicație periodică redactată integral în **W**. D. diferențiate fonetic și lexical.

Sistem de scriere pre-spaniol bazat pe un silabar de probabilă origine indiană, înlocuit de spanioli cu alfabetul latin*.

Împrumuturi din spaniolă*.

2076 **WARIS**, l. papua*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 3 000 verb.

Considerată l. sufixală, dar posesia se exprimă prin elemente pronominale postpuse.

2077 **WARJAWA** (WARJI), l. din fam. afro-asiatică*, ram. ciadiană*. *Nigeria*; 30 000 verb.

2078 **WAROPEN** (WAROPIN), l. din fam. austroneziană*, gr. malayopolineziană*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee, ins. Mo'or?); 6 000 verb. (un sfert alfabetizați în l. indoneziană*).

Morfologia verbului mai puțin simplă decât în celelalte l. din NV Noii Guinei.

D.: *mo'or?* (*mor*), *napan*, *waropen kai*.

2079 **WARUNA**, l. papua* din *stock* suki-gogodala*. *Papua-Noua Guinee*; 7 500 verb. împreună cu *gogodala**.

2080 **WASKIA** (VASKIA, WATAKATOWI, WOSKIA), l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Karkar); 6 650 verb.

2081 **WATI** (WESTERN DESERT LANGUAGE), gr. de l. australiene* din fam. pama-

nyungan*. *Australia*; 4 000 verb. 2 l., ambele în LL: kardutjara și wanman.

Gr. de l. australiene cu cea mai mare proporție de forme australiene comune. Sistemul verbului mai dezvoltat decât cel al numelui. Trăsătura cea mai caracteristică: „transferul de afixe”; mărcile care indică persoana și numărul subiectului și obiectului nu sint atașate la verb, ci la primul cuvânt din propoziție, indiferent de partea de vorbire căreia îi aparține. Verbul primește numai mărci de timp, mod etc., iar pe cele de persoană și număr numai dacă ocupă primul loc în propoziție. Spre deosebire de walbiri*, în **W**. transferul se produce la toate timpurile verbale. Atunci când apar împreună, mărcile urmează ordinea pers. 1—2—3.

2082 **WAUNANA** (CHANCO, CHOCAMA, NO(A)NAMA), l. amerindiană din fam. *chaco*. *Columbia* (V); 2 500 verb.

12 vocale (6 nazale), 17 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic.

2083 **WERI** (WELE), l. papua* din fam. goilala*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000—3 000 verb. (surse diferite).

În varietatea *sim* 7 vocale cu perechi lungi, 9 consoane; 2 semiconsoane, 2 tonuri cu rol fonologic — înalt și jos, structura silabică (C)V(C)(C), accent final, topica: subiect-obiect-verb.

2084 **WIDEKUM** (BURRIKEM, IYIRIKUM, MBUDIKAM, T(I)WIRKUM, WIDIKUM), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *Bene-Congo**. *Camerun*; 10 000 verb.

2085 **WIN** (TOUSSIA, TUSIA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. *gur** (CTL) sau din gr. voltaic* (MC). *Volta Superioară*; 15 500 verb. (surse diferite).

2086 **WIN(N)EBAGO** (HOCHANGARA, NIPAGON, PUAN), l. amerindiană din fam. siouan*. *S.U.A.* (Nebraska, Wisconsin); 1 000—2 000 verb.

2087 **WIRU**, l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 11 540—14 197 verb. (1960) (surse diferite).

Divergentă față de celelalte l. din *stock*. Împrumuturi din *kewa**.

2088 **WISSEL-KEMANDOGA** (WISSEL LAKES-KEMANDOGA), fam. de l. papua* din *phylum* Noua Guinee de vest*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee — lacurile Wissel și riul Kemandoga); 30 000—35 000 verb.

3 l., toate în LL: kapauku, moni, wolani.

Tonuri cu valoare semantică (kapauku). Dual la mărcile de persoană. Verbele mediale fără forme diferite în funcție de identitatea sau non-~ subiectelor. Neagația indicată printr-un clitic prepus sau printr-un sufix.

2089 **WITOTO** (HUITOTO), l. amerindiană din fam. witotoan*. *Columbia*, *Brazilia*, *Peru*; 4 000—5 000 verb.

6 vocale, 15 consoane. Predicatul este un nume care primește flexiunea verbului „a fi” sau „a avea” („eu cuțit” = „eu am un cuțit”), ca în bororo*. Una din puținele l. amerindiene care are propoziții pasive în care să fie exprimate și subiectul și cel ce suportă acțiunea.

D.: *minica, muiñani, murui*.

2090 **WITOTOAN** (HUITOTOAN), fam. de l. amerindiene din *phylum* macro-caraib*. 12 l., în LL 1: witoto.

Tonuri cu valoare fonologică, ca în chibcha*, macro-panoan*. Verbul marchează opoziția masc./fem. L. de tip sufixal.

2091 **WOKO** (BOKO, VOKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun, Nigeria*; 1 000 verb.

Sistem de sufixe de clasă bine marcat, de ex. -*me* pentru numele de substanțe, în special lichide: *ga-me* „sînge”, *bu-me* „bere”.

2092 **WOLANI** (WODA(NI)), l. papua* din fam. Wissel-Kemandoga*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 5 000 verb.

2093 **WOLIO**, l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (ins. Celebes, Salayer); 25 000 verb.

5 vocale cu perechi lungi, 25 (28) consoane (trăsătura prenazalizată la oclusive surde și sonore — rol fonologic); 1 (2) semiconsoane. Structura silabică (C)V. Accentul pe silaba penultimă. Topica: verb-subiect-obiect, substantiv-adjectiv.

D.: *lajolo* (*da'ang*) — după alții l. separată, *wolio*.

2094 **WOLOF** (JOLOF, OUOLOF, VOLOF, YALLOF, WALOF), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. atlantic de vest* (CTL) sau din gr. senegalo-guineez* (MC). *Senegal, Gambia*; 643 000—1,5 mil. verb. L. oficială alături de franceză* în Senegal, folosită și de cei care nu sînt de origine W. Încă din 1817 s-a experimentat în Senegal predarea ei în școli. Folosită în emisiuni radio.

14 vocale (7 lungi), 23 consoane. Accent inițial. Formele nominale sînt diferențiate de cele verbale prin afix.: *ram* „a cătăra” — *ram bă* „cătărarea”; *laka* „a vorbi” — *laka vâ* „vorbirea”, „limbaful”. Numele nu primesc mărci ale claselor din care fac parte. Pentru a determina clasa trebuie urmărit comportamentul categoriilor dependente de nume: sg. *b-, g-, j-, w-, m-, s-, l-, k-*; pl. *y-, n-*. Pentru exprimarea pl. se folosește un element separabil: *u nag* „un bou”, *i nag* „boi”, *nag vâ* „boul”,

nag yâ „boii”. Elementele demonstrative exprimă apropierea, depărtarea și determinarea (pentru obiecte cunoscute, determinate): *dyor gi* „corabia aceasta”, *dyor ga* „corabia aceea”, *dyor gu* „corabia”. Una din l. cu cele mai numeroase sufixe verbale (30): *-adi* (diminutiv); *laka* „a minca”, *lakadi* „a minca puțin”; *-agul* „nu încă”: *dem* „a merge”, *demagul* „n-a venit încă”. La numeralele peste 10, substantivul poate fi intercalat între elementele constitutive: *fut i nit ak nar* „10 oameni și doi” = 12 oameni.

D.: *baol, cayor, dyolof* (*djolog, jolof*), *lebou, ndyanger*.

2095 **WONDAMA** (WANDAMA, WANDAM(M)EN, WENDEM MEN, WINDES(S)I), l. din fam. austroneziană*, gr. indonezian* de E. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 10 000—14 000 verb. (surse diferite). 25% din verb.—alfabetizați în 1960 în W., 50% în l. indoneziană* (l. oficială).

Propozițiile — de o simplitate extremă.

D.: *ambumi* (*waropen, Waropen der Wandammenbai, waropin*), *bentuni-wamesa* (*bin-tuni*), *desener, umar*.

Scrieri religioase datorate misionarilor. L. sacră a cîntecelor — în raport neprecizat față de W. (în orice caz nu e pur și simplu un stadiu mai vechi).

2096 **WONGO** (BAKONG, GONGO, NDJEMBE, TU(R)KONGO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 2 000—8 000 verb.

2097 **WORORA**, l. australiană*. *Australia* (NV); 1 000 verb.

Clase nominale multiple (ca în limbile bantu*), care se încrucișează cu sistemul de gen. Deși e o l. prefixală, clasele sînt indicate aproape exclusiv prin sufixe. Adesea, numele propriu-zise nu poartă nici o marcă de clasă. Unii determinanți au mărci duble — prefix și sufix, de ex. *ma-iaruŋ-um* „unul”. Dual și trial la pronume.

2098 **WUMBVU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Gabon*; 4 000 verb.

2099 **WUTONG**, i. papua* din fam. sko*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb. împreună cu *vanimo**.

L. separată sau constituie împreună cu *vanimo*, *sangke** și *sko* (*seko(u)*) d. ale aceleiași l. — deosebiri în vocabular dar asemănări de structură.

X

2100 XHOSA (CAF(F)RE, KAFFER, KAFFIR, KOOSA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*; grupată uneori cu swazi* și zulu* sub denumirea nguni*. *Republica Africa de Sud*; 2,5 mil. verb. Este l. unor migratori din reg. lacului Victoria, care au înlocuit în Africa de Sud l. ale populațiilor băștinașe.

Are clicuri (21 variante) cu o frecvență mare (un dicționar X. are 2 100 articole care încep cu clicuri și 285 cuvinte cu clicuri în interiorul tulpinii); x din numele l. notează un clic aspirat. Tonuri. Sistem de clase nominale bine reprezentate. Demonstrativele au mare impor-

tanță, fiind folosite ca subiect, obiect sau părți componente ale diferitelor construcții.

D.: *bomvana, gaika (neqika), gialeka, mpondo (mse), ndlambe, thembu, xesibe*.

Împrumuturi lexicale din arabă*. Influențată puternic de boșimană* și hotentotă* (clicurile sînt rezultatul acestor influențe). Bogată literatură. Preocupări pentru dezvoltarea unei l. literare fără trăsături regionale.

2101 !XŪ (DZU| OASI, !KU, KUNG, !KUNG, !O!KUNG, ZHU|OASE), i. din fam. khoisan* considerat fie d. al l. boșimane, fie l. înrudită. *Namibia*; 10 000 verb. (1970),

Y

2102 **YABIM** (JABEM, JABIM, YABEM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 1 606 verb. (1937).

Deși în contact direct cu l. papua*, nu are elemente de structură ne-austroneziene. Distincția de bază în sistemul verbal, care acoperă toată flexiunea verbală, este real-ireal, de ex. *kosom* „vorbește, vorbeai, ai vorbit”/osom „vei vorbi, vorbeștel, ai vorbi, ai fi vorbit”. Conjugare complexă din punct de vedere morfologic — toate formele de sg. implică simultan armonie vocalică, consonantică și tonală. Are unele postpoziții, dar mai ales expresii de formă verbală referitoare la loc sau timp. Multe verbe direcționale, de ex.: *-sep* „a cobori”, în *napale sepa katopa anga saleŋ* „băieții au tăiat scinduri în pădure”. Localizarea nu e în general exprimată, de ex.: „fata stă culcată pe un pat mic”: *napaleo ge? me sauŋ*, lit. „fata stă culcată pat mic”. Printre postpoziții există un locativ *-ŋa*: *ande nem-ŋa* „în fața casei”, lit. „casă față în”. Prepoziția *anga* are sensul „locativ, mișcare de la”, de ex. *gimeŋ anga tēnane* „el a venit de la mama lui”. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv. Demonstrativul urmează numele și marchează sfârșitul unei sintagme, cf. diferența între *tuŋ waku? baliŋ tonan* „acest gard nou [și] lung” — lit. „gard nou lung acesta”, și *tuŋ waku? tonan/baliŋ* „gardul acesta nou este lung”, lit. „gard nou acesta [este] lung”.

A avut inițial numai câteva sute de verb. nativi; adoptată ca l. a bisericii, a devenit o *lingua franca* răspândită, lăsând mult în umbră limbile papua din zonă.

2103 **YABIYUFA** (JABIJUFA, JAFIJUFA, YAVIYUFA), l. papua* din *stock* Noua Guinee de est*. *Papua-Noua Guinee*; 4 464 verb. (1960).

2104 **YAGHNOBI** (SOGDIANĂ NOUĂ, YAGNĀBI, YAGHNOBI), l. sau d. indo-european* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de E. U.R.S.S. (R.S.S. Tadjikă); 2 000 verb. — bilingvi (vorbesc și tadjikă*).

În varietatea de V 3 vocale scurte, 5 lungi, 23 (24) consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V(C)(C), accent nefonologic, topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Singura continuatoare a unui d. sogdian*.

2105 **YAGWOIA** (MENYANYA, YEGHU-YE), l. papua* din fam. anga*. *Papua-Noua Guinee*; 6 750 verb.

2106 **YAKAMUL** (JAKAMUL, TJAM), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică*. *Papua-Noua Guinee*; 1 318 verb.

Nu are distincție inclusiv-exclusiv la pers. 1 pl. Ex.: *ji pavit jer kaer, ji pa — voe — nan a jiu i kae mataeŋ, eo penenaŋ, apiŋ; alie eo penenaŋ heliŋ kae pa-vaŋ aeŋ* „Ia fierul acesta; întâi adu-mi lemnul și apoi o s-o fac, și o s-o fac bine”, lit. „tu lua fier acesta, tu face-veni la mine lemn acesta întâi, eu face-asta apoi; totodată eu face lucru acesta deveni bun”.

2107 **YAKAN** (YACANES), l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Basilan); 30 348 verb.

2108 **YAKHA** (RŌI, YAKHĀ, YAKTHOM-BA), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibetobirmană*, gr. gyarung-mishmi* de E. India, *Nepal*; 1 250—1 700 verb.

2109 **YAKIBA**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 240 verb.

Persoana și numărul subiectului indicate la verb cu sufixe.

2110 **YAKOMU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Republica Centrafricană*; 5 300 verb.

2111 **YAKORO** (DAMA KURA), i. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*, considerat fie d. al l. boki*, fie l. înrudită (CTL) sau l. din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria, Camerun*; 50 000 verb.

2112 **YAKURR** ((LO)KŌ, LOMŌNO, LUKŌ, LUKO, YAKŌ, YAKO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Nigeria*; 20 000 verb.

2113 **YALA** (IYALA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 22 000—22 500 verb.

2114 **YAMBASA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Camerun*; 26 000—27 000 verb. (surse diferite).

2115 **YAMI**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *R. P. Chineză* (ins. Botel Tobago = Lanyu); 1 957 verb. Spre deosebire de limbile din Taiwan, este foarte apropiată de limbile din N Filipinelor (ivatan*).

D.: *imurut (imulud), yami*.

2116 YANA, l. amerindiană din fam. yanan*. S.U.A. (California); ? verb.

L. amerindiană în care distincția dintre formele „masculine” și „feminine” este cel mai bine marcată. Nu există gen gramatical. Pentru exprimarea unor noțiuni există 2 verbe, unul pentru acțiunea făcută de un bărbat și altul pentru acțiunea făcută de o femeie (*ni-*, *nî-* „a merge” masc., *‘a-* „a merge” fem.; *lulma-‘a-* „a fi orb” masc., *lulmai-yai-‘a* fem.). Cele mai multe cuvinte au 2 forme: una plină — masculină, și una redusă — feminină. Forma masculină poate fi cea absolută, iar cea feminină să fie redusă (sufixul nominal *-na* masc. devine o aspirație în graiul femeilor) sau forma feminină să fie cea absolută, iar cea masculină să primească un element în plus (un cuvânt terminat în vocală plină în graiul femeilor primește un *-n* la masc.). Sexul persoanei căreia i te adresezi este indicat prin folosirea formelor feminine sau masculine. L. incorporantă și polisintetică: *yābanaumawildjigumma‘a‘nigi* „haidem fiecare dintre noi, să ne deplasăm desigur spre vest peste piri” = *yā* „câteva persoane se mișcă”; sufixe formale de mod (*-ha* „hortativ”) și de persoană (*-nigi* „noi”); sufixe modificatoare *-banauma* „fiecare”, *-wil* „peste”, *-dji* „spre vest” și *-gumma* „desigur”.

2117 YANAN, fam. de l. amerindiene din *phylum hokan**. 2 l., în LL 1: yana.

2118 YAO (MAN, MIEN), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. miao-yao*. R. P. Chineză, R. S. Vietnam (N), Laos, Thailanda, poate și Birmania; peste 500 000—1 mil. verb. (surse diferite).

Spre deosebire de miao* are *-m*, *-n*, *-ŋ*, *-p*, *-t* și *-k* finale. În varietatea din N Thailandeii — *chiengrai (Hwei Kang Pa)* — 7 vocale scurte + *ā*, 29 consoane (aspirate numai ocluzive surde; nazale și semiconsoane sonore și surde; ocluziune glotală), 4 semiconsoane, 6 tonuri, structura silabică CV(V), accent nefonologic, topica: subiect-verb-obiect, adjectiv-substantiv.

D.: *pia-min, tsaò-min* și d. din reg. Guangxi-Zhuang (Kwangsi-Chuang, Kuang-hsi) și Hunan, Guangdong (Kwangtung, Kuang-tung), Yunnan (Yün-nan), Guizhou (Kweichow, Kueichou). Limbaj secret caracterizat prin substituiri de cuvinte, de ex.: *a:p*⁵³ „rață” înlocuit cu *dzan*⁵³ „barcă”.

Împrumuturi din chineză*.

2119 *chi*YAO (ACHAWA, ADSAWA, ADSOA, AJAWA, AYAWA, AYO, (D)JAO, HAICO, HYAO, VEIAO, WAJAO), l. din fam. nigerocongoleză*, gr. Benue-Congo*, grupată uneori cu *chi*Makonde* sub denumirea *yao-makonde*. Tanzania, Malawi, Mozambic; 3 400 verb.

Clase nominale cu 3 categorii conceptuale principale: mărimea, uman/neuman, locul.

2120 YAPEZĂ (GUAP, JAP, YAP), l. din fam. austroneziană*, ram. oceanică* de est, gr. micronezian*. *Federația Microneziei* (ins. Yap, Ngulu); 4 050 verb.; cei 50 verb. din Ngulu sint bilingvi — vorbesc și ulithiana*.

Ca și nauruana*, se pare că nu are afinități speciale cu alte l. din Micronezia sau din afara ei. Fonologie atipică pentru l. microneziene: 8 vocale cu perechi lungi (eventual reductibile la 5 foneme), 24 (27) consoane, 4 semiconsoane (perechi glotalizate având rol distinctiv). Toate cuvintele afară de anumite particule și de împrumuturi se termină în consoană. 6 clase de cuvinte delimitate formal. Unele substantive primesc clasificatori. Articolul nehotărît și hotărît și demonstrativele marcate în număr (*bupumqon* „un bărbat”, *farē pumqon* „bărbatul”, *fāpi pumqon* „bărbații”). Posesia se exprimă prin pronume sufixate (*naqunrōg* „casa mea”) și de obicei și un clasificator. Unele nume nu pot apărea sub forme independente, neposedate: *cilinŋig* „mama mea”, *racqag* „singele meu”. Pronumele subiect obligatoriu (la verbele tranzitive și pronumele obiect). Verbul poate fi precedat de mărci de timp-aspect, de ex. *gufek* „luai asta”/ku *gufek* „am luat asta”; în lipsa acestora sint posibile interpretări diferite. Categoria de timp-aspect poate fi marcată și prin câteva prefixe verbale; în acest caz pronumele subiect nu are statut de prefix, ci de cuvânt separat, și încorporează marca de număr. Numărul dual și pl. exprimate la verb cu ajutorul unui sufix. Topica: verb-subiect-obiect.

Unele diferențe dialectale de la un sat la altul.

Împrumuturi din palauană* și ulithiană*.

2121 YAQAY (JAQAI, MAPI, SOHUR), l. papua* din *stock marind**. Indonezia (V ins. Noua Guinee); 8 000 verb.

Supletivism al radicalului verbal în concordanță cu numărul obiectului.

2122 YAQUI, l. amerindiană din fam. uto-aztecană*, gr. *sonoran*. Mexic; 10 000 verb. 10 vocale (5 lungi), 19 consoane (5 lungi), 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

D.: *mayo, yaqui (hiaki, hiaque)*.

2123 YAREBA, l. papua* din *stock koiarianubara-yareba**. Papua-Noua Guinee; 750—2 200 verb. (surse diferite).

În varietatea *bibira* 5 vocale, 11 consoane, 2 semiconsoane, structura silabică (C)V, accent fonologic.

2124 YARURO, l. amerindiană din ram. jivaroană*, clasificată uneori și în *phylum macrochibchan**. Venezuela (S); 3 500—5 000 verb.

15 vocale (6 nazale), 20 consoane, 1 semi-consoană. Accent final.

2125 **YASSING** ((D)JASING, YASING, ZAZING), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Camerun*; 25 000 verb.

2126 **YATYA** (YACHE, YACHI), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*. *Nigeria*; 2 000—6 600 verb. (surse diferite).

2127 **YAZGHULAMI** (JAZGULJAMISKIJ, YÄZGULAMI, YÄZGULÄMI), l. indo-europeică* din ram. indo-iraniană*, gr. iranian* de est (Pamir). *U.R.S.S. (R.S.S. Tadjikă)*; 2 000 verb. Îndeaproape înrudită cu *şugni**.

8 vocale (a are pereche lungă), 35 (36) consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)CV(C)(C)(C). Accent final. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

Nu are scriere.

2128 **boYELA** ((BO)YELA, KUTU), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 33 000 verb.

2129 **YELE**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee* (ins. Rossel — arh. Louisiade); 1 500 verb.

Sistem de numerație zecimal (deşi în l. austroneziene* învecinate din Noua Guinee de sud-est, cele mai obișnuite sint sistemele cvinare).

2130 **YENDANG**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est*. *Nigeria*; 2 000 verb.

2131 **YERGUM** (AP(P)A, TORAH, YERG(H)AM, YERGON), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo* (CTL) sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria*; 30 000—68 000 verb. (surse diferite).

2132 **YEY** (JEI, JE-NAN), l. papua* din *phylum* Noua Guinee de centru-sud*. *Indonezia* (V ins. Noua Guinee); 1 000 verb.

Cîteva rădăcini verbale supletive în funcție de numărul obiectului. Dual la mărcile de persoană. Urme de gen și clase. Distincție masc.-fem. la pronumele sufixat de subiect, pers. 3 sg. Sufixe verbale de subiect identice la pers. 2 și 3 non-sg.

2133 **YIL**, l. papua* din *phylum* Torricelli*. *Papua-Noua Guinee*; 2 100 verb.

2134 **YIMAS**, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

Clase nominale cu acord complet.

2135 **ekiYIRA** (NANDE), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 2 000 verb.

D.: *bito, hiro, homba*.

2136 **YOABU**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*, considerat fie d. al l. somba*, fie l. înrudită. *Benin, Togo*; 8 000 verb.

2137 **YOGAD**, l. din fam. austroneziană*, gr. filipinez*. *Filipine* (ins. Luzon); 8 000 verb.

5 vocale, 12 (14) consoane, 2 semiconsoane, structura silabică CV(C), accent final.

2138 **YOKWA**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N); 2 700 verb.

2139 **YOM** (PILA(PILA), KPILAKPILA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. gur*. *Benin*; 28 000—40 000 verb.

2140 **YONGGOM** (IONGOM), l. papua* din fam. ok*. *Papua-Noua Guinee*; 2 000 verb.

2141 **YORUBA** (ANA, (A)NAGO, YARIBA) l. l. din fam. nigero-congoleză*, gr. kwa*, cea mai importantă din acest gr. (CTL), sau din gr. nigero-camerunian* (MC). *Nigeria, Benin, Togo*; 5 mil.—8 mil. verb. (surse diferite). L. semioficială în Nigeria occidentală. Folosită în administrație, școală, presă și la radio.

12 vocale (5 nazale), 19 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri de bază (*bá* „a ajunge (din urmă)”, *ba* „piele, blană”, *bà* „loc de cocotat”). Armonie vocalică. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv. Sistem de numărare vigesimal.

D. denumite după diviziunile tribale: *akoko, anago, aworo (akanda), bunu (eki), egba, ekitt, gbedde, ife, igbone, ijebu, ijeha, ila, iloriu, itsekiri ((i)shékiri), iworo, jumu, ondo, owe, oyo-ibadan, yagba*.

Literatură bogată. Poezia face parte din viața de toate zilele și nu este rezervată numai ocaziilor festive (politice sau religioase); o femeie care vinde un produs îl poate lăuda printr-un text poetic.

Alfabet latin* (puncte sub unele litere) — ortografie stabilită în sec. trecut de episcopul Samuel Crowther, descendent din sclavi de origine Y. Acest sistem s-a extins și la alte l. (ijo*). Se scrie și cu alfabetul „Africa”.

2. subgr. de l. Cuprinde l. igala* și yoruba* 1.

2142 **YOS** (YO?, ZO?), l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N); 4 500 verb.?

2143 **YUAN** (THAIYUAN, YUON), l. din fam. sino-tibetană* sau austro-tai*, ram. kam-tai*, gr. tai*. *Thailandă*; 2 mil. verb.

2144 **YULU** (YOULOU), l. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. *Sudan*; 1 500 verb.

2145 **YUMAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* hokan*. *S.U.A.* 6 l., în LL 3.

2146 **YUMAN CENTRAL** ((UP)RIVER), l. amerindiană din fam. yuman*. *S.U.A.* (Colorado, Arizona, California); 2 800 verb.

D.: (*coco*)maricopa (*opa*), *mohave* (*amojawe, jamajabs, hummock'havi, lat, mojave, mohao, soyopas*), *yuma* (*ya*) (*ceiguanes, chirumas, cuchan, kutchan, kwitcyan, tonto*).

2147 **YUMAN DE NORD** (HIGHLANDS YUMAN, UPLAND YUMAN, YUMAN DIN ARIZONA (DE NV)), l. amerindiană din fam. yuman*. *S.U.A.*; 1 950 verb.

2148 YUPIK CENTRALĂ DIN ALASKA, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. S.U.A. (Alaska); 14 500—20 000 verb. (surse diferite).

6 vocale (3 lungi), 31 consoane, 2 semiconsoane. Accent fonologic. Topica: subiect-verb-obiect, substantiv-adjectiv.

2149 YUPIK DIN INS. ST. LAWRENCE, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. S.U.A. (Alaska), U.R.S.S. (NE Siberiei); 1 700 verb.

D.: *chaplino, naukan*.

2150 YUPIC PACIFIC, l. amerindiană din fam. eschimo-aleută*. S.U.A. (Alaska și insule); 1 000—2 000 verb.

2151 YUPNA (JUPNA VALLEY), l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 2 600—4 000 verb. (surse diferite). După alte păreri gr. de 5 l., printre care *kewieng**.

6 vocale cu perechi lungi, 17 consoane (oclusivele surde — aspirate, cele sonore — prenazalizate; oclisivă labial-velară surdă aspirată $\widehat{k}p^h$, sonoră prenazalizată $^{\sim}mgb$), 2 semiconsoane. Structura silabică (C)V(C). Accent ne fonologic. Topica: subiect-obiect-verb.

2152 YURI, l. papua*. *Papua-Noua Guinee*; 1 000 verb.

2153 YURUNA (IURUNA, JARUNA), l. amerindiană din fam. tupi 2. *. *Brazilia* (Pará); 500—1 000 verb.

Z

2154 **ZAGHAWA** (BERI-AA), **KEBADI**, **MERIDA**, **SOGHAWA**, **ZAG(H)AOUA**, **ZEGGAOUA**, l. din fam. nilo-sahariană*, gr. saharian de est* (CTL) sau din gr. nilo-ciadian* (MC). *Ciad, Sudan, Libia*; 61 000 verb.

D.: *bideyal (anna, awe, baele, terawia)*.

2155 **ZAMUCOAN**, fam. de l. amerindiene din ram. ecuatorială*. 3 l., în LL 1.

2156 **ZAN** (LAZ, MENGRELO-CEANĂ, SANISCH, ZANSKIJ), l. sau gr. de l. din fam. caucasiană*, ram. de S. U.R.S.S. (R.S.S. Gruzină), *Turcia*; 349 000 verb.

D. sau l. separate: *laz**, *mingreliană**.

Multe împrumuturi din armeană*, persană*, arabă*, turcă*.

Nu a avut scriere.

2157 **ikiZANAKI**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 23 000 verb.

D.: *ndali, siora*.

2158 **ZANDE(H)** (ASSANDEH, AZANDE, BADJANDE, BAZENDA, GNAM-GNAM, NIAM-NIAM, NYAM-NYAM, SANDE(H)), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Adamawa de est* (CTL) sau din gr. ubangian* (MC). *Sudan, Republica Centrafrikană, Zair*; 700 000—1 mil. verb. (surse diferite). Se pare că în Sudan a fost abandonată în administrație și școală după cucerirea independentei.

24 vocale (8 scurte orale, 8 lungi, 8 nazale), 22 consoane, 2 semiconsoane. 3 tonuri (înalt, jos, descendent). Armonie vocalică. Pentru formarea pl. se folosește un prefix care nu este prefix de clasă: *boro* „fință umană”, pl. *a-boro*. Una din puținele l. africane care folosesc pronume diferite pentru masc., fem. și neutru (sau inanimat).

S-a tradus *Biblia*.

În 1929 s-a propus scrierea cu alfabet latin*, cu unele semne fonetice.

2159 **ZANNIAT**, l. din fam. sino-tibetană*, ram. tibeto-birmană*, gr. naga-kuki-chin*. *Birmanian* (N); 7 000 verb.

2160 **ZAPOTECAN**, fam. de l. amerindiene din *phylum* oto-manguean*. *Mexic*; 200 000 verb. 2 l., ambele în LL.

2161 **ZAPOTEC(O)**, l. amerindiană din fam. zapotecan*. *Mexic* (Oaxaca); 200 000—300 000 verb. (surse diferite). Exponenții uneia dintre cele mai mari civilizații din Mexic.

Vocale glotale. Tonuri cu valoare fonologică.

A folosit o scriere asemănătoare cu maya*. D.: *mountain de S (miakvatero, miakhuatlan), valleys (central, valley-isthmus), mountain de N*.

2162 **kiZARAMO** (DALAMO), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 180 000 verb.

D.: *doe*. D. sau l. înrudită: *ikiRuguru**.

2163 **ZAYSSE** (MALO, ZAYSE, ZAYSI-NYA), l. din fam. afro-asiatică*, ram. cușitică*, considerat l. sau d. al l. *koyra**. *Etiopia*; 21 000 verb.

2164 **ZIA** (TSIA), l. papua* din *stock* binandere*. *Papua-Noua Guinee*; 3 300 verb.

D.: *mawai, zia*.

2165 **kiZIGULA** (ZEGUHA, ZIG(O)UA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Tanzania*; 112 000 verb.

D. sau l. înrudită: *kiNgulu**.

2166 **ZIMBA**, l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benue-Congo*. *Zair*; 50 000 verb.

2167 **ZIRIANĂ** (KOMI, (≈)SYRJÄNISCH, ~ZIRIANĂ, ~ZĪRIANĂ, ~ZYRJANSKIJ, ZYRIAN(E), ZYRIËNE (KOMI)), l. din fam. uralică*, ram. fino-ugrică*, gr. finic*, subgr. permic. U.R.S.S. (R.S.S.A. Komi, R.S.F.S.R., Siberia); 294 000—322 000 verb. (surse diferite). L. oficială regională în R.S.S.A. Komi. La origine (gr. de) d. al l. *komi**, ca și *permiak** — reciproc inteligibilă cu aceasta (au format o unitate pînă în sec. 14—15), deși prezintă diferențe fonetice, morfosintactice și lexicale; dezvoltarea separată accentuată după 1920.

7 vocale, 25 (28) consoane, 1 semiconsoană (y). Structura silabică (C)V(C)(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, adjectiv-substantiv.

10 d. foarte diferite fonetic.

Istoria l. **Z.** împărțită în 2 perioade: *veche* (sec. 14—15) și *modernă* (de la mijlocul sec. 18). L. literară veche — bazată pe d. de pe Vicegda inferioară (unele trăsături arhaice). L. literară modernă dinainte de 1918 — neunitară; actualmente bazată pe d. din reg. orașului Siktivkar (d. de tranziție). În lexic 80% din rădăcini — comune cu l. *udmurtă**. Îmbogățirea vocabularului prin mijloace interne din sec. 19.

Pentru scrierea veche vezi *komi*. Între 1932 și 1939 a folosit alfabetul latin*, înlocuit cu *cekrus**. Ortografie comună cu *permiak*.

2168 ZOQUE (CHIMALAPA, COQUE, LOQUE, SOK(U)E, TROC, (T)ZOÇ, ZOKE), l. amerindiană din fam. mixe-zoquean*. Mexic (Oaxaca, Tabasco); 20 000 verb.

6 vocale, 22 consoane, 4 semiconsoane. Structura silabică (C)(C)(C)(C)V(C)(C)(C). Accentul pe penultima silabă. Are cazuri, dar numai locative, ca nahua*.

D.: *copainala, octopec, ostuacan.*

2169 ZULMANU (BALETHA, BALETHI, TSILMANO, ZELMAMO, ZELMANU, ZILMANU), i. din fam. nilo-sahariană*, gr. nilo-charian*. Etiopia, Sudan; 2 000 verb.

2170 ZULU (isiZULU, ZUNDA), l. din fam. nigero-congoleză*, gr. Benué-Congo*; grupată uneori cu xhosa* și swazi* sub denumirea nguni*. Cea mai importantă l. a populației indigene din Republica Africa de Sud, vorbită și în Rhodesia, Malawi, Tanzania; 2 mil.—3 mil. verb. (surse diferite). Numele etnic Z. nu a fost explicat. Datele arheologice, etnografice și lingvistice arată că. verb. l. Z. au venit în S Africii prin sec. 14 din reg. lacului Victoria, stabilindu-se la început în Transvaal și ulterior (sec. 16) în Natal și Zululand; în sec. 19 triburile Z. au format un stat. L. Z. s-a extins, eliminând o serie de l. indigene.

3 clicuri (dental, cerebral și lateral), cu 24 variante. Din cele 2 385 cuvinte din dicționarul l. xhosa* care conțin clicuri, 376 există și în Z. 2 tonuri cu valoare fonologică (s-a scris și o gramatică tonală a l. Z.). Multe cuvinte polisilabice (cuvintele cu mai mult de 3 silabe au 2 accente: unul principal, pe penultima silabă, care lungeste vocala, și unul secundar, care cade pe fiecare a 2-a silabă, începând cu penultima: *fuhlūfuhlūzēlisis è:la*). Cantitatea vocalică are rol fonologic. Sistemul claselor nominale este bine reprezentat, cu sufixe bisilabice. Sistemul verbal are opoziții cu 3 aspecte: nedefinit (*ngalamba* „foamea mă prinde”), terminat (*ngaṅgilambile* „înfometasem”) și durativ *ngaṅgilamba* „foamea mă hărțuiește”). Sistemul verbal are și 3 „implicații”: enunțarea unui simplu fapt (*ṅgī'anda* „iubesc”), enunțarea unei acțiuni în curs (de desfășurare), care poate fi afirmativă (*ṅgisat'anda* „iubesc încă”) sau

negativă (*aṅgisat'andi* „nu mai iubesc de mult”), și enunțarea unei acțiuni limitate exclusiv, care poate fi afirmativă (*sergīt'anda* „iubesc începând de acum”) sau negativă (*aṅgikat'andi* „nu iubesc încă”). În Z. există fenomenul *hlonipha* „a respecta un lucru nerostindu-i numele”, care reprezintă restricțiile pe care respectul și considerația le impun uzajului. De exemplu, o femeie nu are voie să pronunțe numele socrului ei. În timpul comunicării, ea va substitui fonemele numelui respectiv. Va proceda în același fel și cu cuvintele „înrudite” din punct de vedere morf fonemic cu cuvântul care trebuie evitat. Dacă denumiri ale obiectelor casnice sînt identice cu numele interzise, ele sînt înlocuite cu alte cuvinte sau cu împrumuturi lexicale din alte l.

D.: *lala, esiNdebele (tabele, tebele), ngoni, qwabe, Z. din Natal, Z. din Zululand.* Din Z. s-a dezvoltat în Natal, în a 2-a jumătate a sec. 19, un pidgin *fanagalō* (numit și *fanikolo, chilapalapa, chikabanga, chilololo, isilololo, chilungubi, isilunguboi, isikula, basic bantu, kitchen kaffir, mine kaffir* etc.). Este l. minerilor din Africa de Sud, care are și cuvinte engleze și afrikaans.

Împrumuturi lexicale din boșimană*, hotentotă*, olandeză*, afrikaans* și engleză*. Termenii împrumutați sînt adaptați: *usheleni* < engl. *shilling*, *ishalu* < engl. *shop*, *imotakali* < engl. *moto-car*. Primele 2 l. au influențat Z. și în structura fonetică (clicurile sînt împrumutate din aceste 2 l.). Literatură artistică și publicistică. Există preocupări pentru dezvoltarea l. literare pe baza d. din Natal și Zululand.

Folosește alfabetul latin*, dar, spre deosebire de sotho*, are un sistem de scriere nesegmentat: *nyathanda* „el iubește” (sotho *oa rata*), *nyabathanda* „el îi/le iubește” (sotho *oa ba rata*).

2171 ZUNI, l. amerindiană din *phylum* penutian*. S.U.A. (New Mexico); 3 500 verb.

10 vocale (5 lungi), 32 consoane, 2 semiconsoane. Structura silabică CV(C). Accent inițial. Topica: subiect-obiect-verb, substantiv-adjectiv.

GLOSAR DE TERMENI LINGVISTICI*

actor	= autorul acțiunii exprimate de un verb
alfabetul „Africa”	= serie de recomandări suplă pentru stabilirea unor (noi) sisteme de scriere pentru limbile africane
cerebralizarea consoanelor	= transformarea unor consoane în cerebrale (numite și cacuminale sau <i>retroflexe</i>) — pronunțate cu ridicarea vârfului limbii spre palat, astfel încât articularea se produce între dosul limbii și palatul tare
clacantă	= consoană, de obicei sonoră, asemănătoare <i>clicului</i> , caracteristică limbilor negroafricane
clase (nominale)	= împărțire a substantivelor în clase (după criteriile semantice, eventual și gramaticale), marcate uneori prin <i>clasificatori</i>
clasificator	= cuvânt, formă sau afix care indică în anumite limbi <i>clasa</i> (categoria semantică ori gramaticală) căreia îi aparține cuvântul pe care îl însoțește
clic	= consoană a cărei pronunțare este însoțită de o inspirație, nu de o expirație, ca în cazul consoanelor obișnuite. Se aseamănă cu plescăiturile din limbile europene; zgomotul sărutului este un fel de ~labial; pentru a îndemna caii se folosește un fel de ~bilateral
clitic	= formă legată care nu poate apărea independent, dar care îndeplinește la nivelul sintagmei sau propoziției același rol ca și un cuvânt de sine stătător (nefiind deci un simplu morfem); ~ele pot fi proclitice sau enclitice
conectiv	= element de relație (de exemplu sufix sau enclitic) care stabilește raportul între doi termeni sau două grupuri de cuvinte
creolă	= limbă rezultată în general prin adoptarea ca limbă maternă a unui <i>pidgin</i>
cuantificator	= <i>clasificator</i> numeral (numeraliv) intercalat în unele limbi între numeralul cardinal și substantivul pe care acesta îl determină, și care indică <i>clasa</i> căreia îi aparține substantivul
cvadrial	= formă specială în cadrul categoriei de număr pentru a desemna 4 obiecte (în opoziție cu singular, dual, trial și plural)
declarativă (particulă ~)	= particulă care introduce în unele limbi propoziții declarative
distribuție complementară	= distribuție în care doi termeni sau două serii de termeni se exclud din toate pozițiile

* Glosarul cuprinde termenii lingvistici folosiți în mai multe articole din LL și care nu figurează în *Dicționarul explicativ al limbii române* (DEX), București, Editura Academiei R.S.România, 1975, sau care sînt utilizați în LL în alte accepții decît cele incluse în acest dicționar. Termenii tipăriți cu caractere cursive sînt la rîndul lor explicați în prezentul glosar.

- downglide* (engl.) = fenomen care apare în limbile tonale atunci când ultima silabă are un ton coborât datorită faptului că spre sfârșitul silabei se produce o „alunecare”, o reducere mai accentuată a înălțimii
- downstep* (engl.) = fenomen care se produce într-o succesiune de tonuri înalte întrerupte de tonuri coborâte, și care constă dintr-o coborâre succesivă a tonurilor înalte spre sfârșitul propoziției
- ejectivă = consoană produsă nu pe baza curentului respirator, ci prin utilizarea exclusivă a aerului supralaringal, trecerea aerului respirator fiind oprită prin închiderea corzilor vocale; ridicarea glotei închise (la ringelui) provoacă creșterea presiunii aerului în cavitatea bucală, punând în mișcare un curent de aer glotal egresiv (vezi și *glotalizată*, *preglotalizată*, *recursivă*)
- ergativ = caz la care stă în unele limbi autorul acțiunii exprimate printr-un verb pasiv (care corespunde verbelor tranzitive din limbile indo-europene), în timp ce obiectul direct stă în cazul nominativ; în alte limbi, ~ ul este cazul subiectului verbelor tranzitive folosite absolut, iar nominativul — cazul subiectului verbelor intransitive și pasive
- glotalizată = consoană complexă la care articularea bucală este însoțită de articulare glotală, produsă prin închiderea și ridicarea glotei închise (vezi și *ejectivă*, *recursivă*)
- ideofonă = parte de vorbire existentă în unele limbi negro-africane și care se aseamănă cu adverbul, împreună cu care este clasificată ca un element „descriptiv”
- inceptiv = aspect verbal care indică începutul unei acțiuni (incoativ)
- ingresivă = consoană produsă cu ajutorul aerului inspirat (nu al celui expirat), rarefierea aerului din cavitatea bucală determinând absorbția aerului din exterior
- injunctiv
lenis—fortis = mod asemănător imperativului
= opoziție din punctul de vedere al percepției între consoane „slabe” (caracterizate sub aspect articulator printr-o tensiune musculară mai mică) și „forte” (a căror articulare comportă o tensiune musculară mai mare) (vezi și *tens—lax*)
- lingua franca* = termen generic pentru orice tip de idiom folosit ca mijloc de comunicare între vorbitori cu limbi materne diferite
- macro-phylum* = grupare de limbi care au sub 1% termeni înrudiți în vocabularul fundamental (vezi și *phylum*)
- mediale (verbe ~,
forme verbale ~) = sufixe verbale care, spre deosebire de cele finale de frază, nu pot fi adăugate decât în subordonate; sînt folosite în unele limbi pentru a indica ceea ce în majoritatea limbilor europene ar constitui propoziții separate. În limbile în care persoana este marcată prin sufixe adăugate verbului, formele verbale ~ diferă după cum cele două „propoziții” au același subiect sau subiecte diferite (în acest ultim caz, forma trebuie să exprime persoana subiectului, pentru a se evita confuziile)
- moră = cea mai mică unitate de măsură prozodică (de obicei inferioară silabei) care exprimă cantitatea sau durata (lungimea); durata sa este în general echi-

- onorific (stil ~) = valentă cu o vocală scurtă; poziția tonului exprimată în unele limbi în funcție de *more*
- phylum* = ansamblu de mijloace (în special lexicale, dar și fonetice și gramaticale) care marchează deosebirile sociale (de sex, vîrstă, grad de rudenie, poziție socială) dintre vorbitor și interlocutor sau/și persoana despre care se vorbește
- pidgin* = grup de limbi care au între 12% și 1% termeni înrudiți în vocabularul fundamental (vezi și *macro-phylum*, *stock*)
- polipersonală = idiom cu caracter restrîns, format în cadrul unor contacte sporadice între vorbitori cu limbi materne diferite, folosit ocazional numai ca mijloc de comunicare secund și care nu este limbă maternă pentru nici un vorbitor (vezi și *creolă*)
- postpoziție = (tip de) conjugare care exprimă categoria persoanei la verb, spre deosebire de limbile în care verbul nu exprimă persoana
- preglotalizată = element (cuvînt, particulă, morfem gramatical invariabil) postpus unui cuvînt (unei sintagme), al cărui (cărei) regim îl determină, indicînd raporturile sale gramaticale cu celelalte cuvinte (sintagme) din propoziție; are deci un rol asemănător prepoziției, de care se deosebește prin poziție
- prenazalizată = consoană produsă cu ajutorul aerului inspirat (nu al celui expirat), coborîrea glotei închise provocînd rarefierea aerului în cavitatea bucală și ca urmare absorbția aerului din exterior (vezi și *ejectivă*)
- progresiv = consoană a cărei articulare orală este precedată de producerea unui scurt segment nazal (vălul palatului, fiind inițial în repaus, permite aerului să treacă la început prin ambele cavități)
- recursivă = aspect verbal care exprimă o acțiune continuă, aflată în curs de desfășurare în momentul indicat (imperfectivă, durativă)
- registru = consoană complexă care combină articularea bucală cu o ocluziune glotală (aerul supraglotal, adunat deasupra glotei închise după ocluziunea anterioară, este expulzat brusc prin ridicarea glotei) (vezi și *ejectivă*)
- retractată = 1. banda de frecvență în care se situează acustic fonemele (silabele); diferențele de ~ sînt utilizate în unele limbi ca tonuri punctuale, afectînd o singură *moră*; 2. diferențe în articularea sunetelor datorate configurației glotei, ca efect al poziției coardelor vocale (care pot fi depărtate, mai mult sau mai puțin apropiate ori strîns lipite, rezultînd sunete surde, sonore, respectiv faringalizate)
- retroflexă = consoană la a cărei pronunțare virful limbii este ridicat spre palatul moale, astfel încît articularea se produce între dosul limbii și palat
- sandhi = consoană, numită și cerebrală sau cacuminală, a cărei articulație comportă o ridicare a virfului limbii spre bolta palatului (vezi și *cerebralizarea consoanelor*)
- sandhi* = modificare fonetică a sunetelor aflate în contact în interiorul aceluiași cuvînt (în special la joncțiunea dintre morfeme — radicale și afixe) sau la inițiala și/sau finala unor cuvinte sau sintagme diferite, în fonetică sintactică

- semiografic = sistem de scriere în care diferite cuvinte sau morfeme cu sens abstract sînt notate în conformitate cu alte sensuri ale aceleiași combinații de sunete, care au corespondent în realitatea reprezentabilă figurativ
- silabar = totalitatea grafemelor dintr-o limbă a cărei scriere notează secvențe de foneme denumite de obicei silabe, nu foneme individuale, ca scrierea alfabetică
- stock* = grupare de limbi care au între 36% și 12% termeni înrudiți în vocabularul fundamental (vezi și *phy-lum*)
- strictură = relația dintre un organ articulator activ și unul pasiv, care influențează măsura în care curentul de aer este îngustat într-un anumit punct al tractului vocal
- stridentă = consoană caracterizată din punct de vedere acustic în spectrograma sa printr-o intensitate mare, repartizată neregulat, și prin predominanța frecvențelor înalte și deci slăbirea formațiilor joși; în termeni articulatori se definește printr-o obstrucție complexă în punctul de articulare (obstacol suplimentar)
- tens—lax* = opoziție de bază între consoane care au ca trăsătură distinctivă o lungime și o intensitate (deci și o audibilitate) mai mari, respectiv mai mici; din punct de vedere fiziologic sînt pronunțate cu o energie expiratorie (presiunea aerului pulmonar), o tensiune musculară și o deviere a aparatului vocal față de poziția de repaus mai mari, respectiv mai mici, trăsături reflectate și în spectrogramă (vezi și *lenis—fortis*)

INDICE

Indicele este conceput exclusiv ca un sistem de trimiteri cu caracter practic, pentru a facilita cititorului care a întâlnit denumirea (sau una din denumirile) unui idiom (grup de idiomi) găsirea tuturor informațiilor existente în LL cu privire la idiomul sau grupul în cauză.

Indicele nu reia integral lista de cuvinte a lucrării, ci este un complement al acesteia, cuprinzând următoarele categorii de termeni :

- a) variantele și sinonimele denumirilor adoptate de autori drept cuvinte-titlu ;
- b) idiomurile (grupurile de idiomi) care beneficiază în LL de articol independent, dar la care se fac unele referiri și în alte articole (cu trimitere doar la acestea din urmă) ;
- c) idiomurile (grupurile de idiomi) care nu au primit o tratare separată în lucrare, dar la care se fac totuși unele referiri în diverse articole din LL ;
- d) dialectele menționate în diverse articole din LL ;
- e) termenii prefixați, care figurează în LL, conform uzanțelor, la locul alfabetic al celui de-al doilea component ; aceștia sînt dispuși în indice și la locul alfabetic al prefixului ; în această situație se află numele unor limbi africane care se folosesc cu sau fără prefix (de ex. *liBaali* apare în LL sub *B*, iar în indice și sub *L*) sau formații de tipul *macro-algonkin* (dispusă în LL sub *A*, iar în indice și sub *M*) ;

f) unele sisteme de scriere, în măsura în care numele lor coincid cu nume de limbi.

Trimiterile se fac la numerele de ordine ale articolelor în care apar termenii respectivi.

Considerînd că cititorul este interesat să afle toate valorile termenului căutat, ca și pentru economie de spațiu, în indice au fost grupate trimiterile privitoare la toate accepțiunile acestuia (dialect și limbă, limbă și grup de limbi, diferite faze istorice sau realizări geografice ale unei limbi, limbi diferite) ; de ex., trimiterile la *spaniola americană* sau la *latina medievală* sînt incluse în seria celor privind *spaniola*, respectiv *latina*.

Din aceleași motive nu am făcut distincție între valoarea substantivală și cea adjectivală a unui termen sau între forma de masculin și cea de feminin impuse în limba română cuvintelor variabile de acordul cu diferiți termeni generici (dialect, idiom, grup vs. limbă, familie etc.).

Determinanții care însoțesc unele denumiri nu sînt precizați decît în cazurile care impun acest lucru — atunci cînd este vorba de o limbă diferită de cea desemnată prin termenul simplu (de ex., *bulgara veche* este menționată separat de *bulgară*, deoarece sînt două limbi diferite).

Întrucît în numeroase cazuri aceeași denumire există în mai multe limbi, care urmează convenții ortografice diferite, ortografiînd numele de limbi la inițială fie cu minusculă, fie cu majusculă (cu predominanța netă a primului sistem), am renunțat să marcăm aceste deosebiri, scriînd toate numele de limbi conform normelor românești, cu literă mică la inițială (chiar atunci cînd pot proveni din nume proprii). Din motive similare, ordonarea alfabetică nu ține seama de nici un fel de semn diacritic (decî nici de cele curente în ortografia limbii române). Semnele fonetice speciale se așază în ordinea alfabetică după ultima literă din alfabetul latin. Ca și în cuprinsul lucrării, în indice sînt contopite variantele grafice a căror grupare nu afectează ordinea alfabetică (atunci cînd trimiterile privesc aceleași articole).

A

a'adjo 840
aadlai 1633
aaimasa 972
aaleira 1036
aarabi 23

ab 1404
aba 1789, 1993
abacá 721
abacama 136
abadekh 13

- abadzex 13
 abagai 1494
 abaganar 1494
 abaká 721
 abakantatarisch 648
 abakay spanish 426
 abarambo 175
 abasin 2
 abau 1724
 abaza 1494
 abazin(á) 2, 5, 356
 abazinian 2
 abazinskij 2
 abbe 3
 abbey 3
 abchasisch 5
 abe 197
 abelam 1723
 abházá 2, 356, 777
 abhazo-adigheean 356
 abi 3
 abi(d)ji 96
 abiri 1186
 abisinianá 64, 1746
 abiyi 1186
 abkar 1112
 abkhaz-abaza 2
 abkhaze 5
 abkhazian 5
 ablig-saligsig 794
 ABN 1484
 abnaki 1553
 abo 170
 abomwa 6
 abor 12, 1920
 abor-miri 12
 abouré 6
 abra-de-ilog 734
 abron(g) 625
 abruzzezá 744
 absaraka 427
 absároke 423
 abšuy 5
 abukein 127
 abulu 1165
 abusharid 1186
 abxaz 5
 abxazo-abaza 5
 abxazskij 5
 aby 3
 abzax 13
 abzhui 5
 acasaquastlan 1338
 accadianá 39
 ačeh 7
 acera 563
 achawa 2119
 achehnese 7
 achehnezá 366, 725
 achinese 7
 achipawa 807
 achlo 32
 acholi 8
 achuale 767
 achuara 767
 achwach 33
 acira 109
 acoma 868
 acooli 8
 adamawa de est 9, 147, 163, 168, 175, 295,
 320, 332, 334, 368, 369, 437, 447, 484, 485,
 492, 493, 532, 536, 540, 590, 629, 761, 865,
 915, 920, 1018, 1044, 1077, 1109, 1164,
 1214, 1218, 1222, 1231, 1286, 1310, 1313,
 1315, 1331, 1340, 1367, 1373, 1390, 1391,
 1407, 1411, 1475, 1534, 1547, 1687, 1725,
 1985, 1994, 2044, 2059, 2091, 2094, 2110,
 2125, 2130, 2158
 adangme 563
 adara 782
 adare 659
 adea 645
 adeli 10
 adham 1607
 adiaukru 14
 adidji 96
 adighee 13
 adighei 356, 363, 777
 adioukrou 14
 adiyé 645
 adjiba 1319
 adjio 840
 adjukru 14
 adjumba 1329
 ado 1532
 adong 1648
 adouma 489
 adsawa 2119
 adsoa 2119
 aduiliin 43
 aduma 489
 adwiplün 43
 adygei 13
 adygejskij 13
 adyghe 13
 adyumba 1329
 adzera 109
 adəge 13
 a'e'e 178
 aeka 243
 aekyom 129
 aeta 27
 afan 572
 afar 433, 1665
 afatime 124
 afema 83
 afghaná 1552, 1562
 afgan de est 1552
 afghan persian 1562
 aförö 829

- afrikaan(s)** 19, 594, 595, 1138, 1484, 2170
afrikan 19
afro-asiatică 16, 17, 24, 36, 42, 47, 60, 64, 77, 81, 86, 87, 93, 95, 136, 137, 150, 185, 188, 193, 203, 221, 231, 239, 259, 276, 299, 319, 322, 325, 329, 343, 373, 412, 418, 433, 435, 454, 458, 476, 499, 506, 523, 535, 539, 555, 564, 572, 574, 580, 587, 592, 596, 599, 602, 607, 609, 615, 632, 640, 645, 659, 661, 674, 679, 723, 733, 755, 762, 769, 808, 874, 889, 891, 932, 944, 947, 1046, 1055, 1127, 1142, 1146, 1159, 1178, 1188, 1190, 1197, 1206, 1273, 1274, 1276, 1307, 1322, 1323, 1344, 1355, 1387, 1396, 1422, 1428, 1451, 1512, 1565, 1599, 1637, 1665, 1700, 1709, 1715, 1729, 1736, 1742, 1757, 1772, 1778, 1780, 1797, 1807, 1813, 1855, 1898, 1926, 1927, 1973, 1994, 2026, 2064, 2077, 2163
aga 819
agaga 24
agaiambo 182
agam 1257
agar 478
agarabe 568
agarabi 23, 568
agatu 710
agau 24
agaw 239
aghulisch 30
agi 1296
agiba 1319
agija 127
aglubang de est-bandós 1828
aglubang de vest 46, 1828
agnéen 1952
agni 83
agnier 1277
ago 32
agöb 1437
agobd 26
agta de vest 708
agu 1619
agua 1248
aguacatan 29
aguaruna 767
agul 30
agul'skij 30
agusan 1171
agusan manobo 1173
agwa 639
agyuku 14
ahahnelin 88
ahenin 88
ahirani 875
ahlö 32
ahmenidä 1562
ahtena 1741
ahva(c)h 33, 122
aiga 15
aigan(g) 854
aikhe 455
aikoa 1292
aimara 71, 1603, 1604, 1792
aina 1159
ainu 601, 756, 1530
aistran 156
aitütaki 1179
aizi 31
aja 530
ajawa 2119
aje 691
aji 691
ajiba 1319
ajie 691
ajio 789
ajo 1292
ajukru 14
ajure 790
aka 38
akalak 849
akan 37, 442, 530, 563, 993, 1152
akanda 2141
akansa 472
akaples(s) 6
akara 1960
akarimojong 830
akasa 717
akéb(o)u 853
akem 37
akha 254
akhty 1053
akhusa 460
akhwakh 33
aki 169
akido 1311
akit 869
akium-awin 129
akka 360
akkadiană 20, 87, 506, 682, 1562, 1715
akkhusha 460
aklan 258
aklanon 258, 1538
ak-nogai 1431
akoko 2141
akokolemu 967
akoli 8
akonto 1928
akpese 949
akposo 950
akpwakum 998
akrika 717
aku 423
akuapem 37
akum 967
akuut 255
akuwagel 207
akwapem 37
akyem 37
ala 2063
alacaluf 71

- aladyan 44
 alagan 1828
 alag-bako 734
 alagian 44
 alagya 44
 alakaluf 43
 alakong 146
 alalao 1292
 alang 649
 alante 153
 alat 321
 alaugat 923
 alawa 116
 albaneză 97, 620, 723, 1116, 1413, 1636, 1763, 1996
 albay-sorsogon 236
 alemană 1630
 alemanic 594, 709
 alendu 1048
 alentejano 1591
 aleută 601
 algarvio 159
 algemeen beschaafd nederlands 1484
 algic 1480
 algonchină 51
 algonkin(ă) 88, 185, 261, 384, 422, 467, 551, 1252, 1278, 1480, 1553, 1592
 macro-algonkin 51
 algonkine 51, 1480
 algonkinska 1480
 algononska 51
 algonquian 51, 1480
 algonquin 51
 algonquinl(e) 1480
 ali 590
 alikuluf 43
 alimit 711
 alisan 1977
 aliutor 414, 938
 aljutorskij 938
 al-kareti 932
 allaba 42
 alladyan 44
 allebonne 1738
 alleghany 383
 alligewi 383
 aloro 56
 alpenromansisch 1630
 alpin 1477
 altai (de nord) 796, 1282, 1998
 altaică 35, 52, 54, 123, 132, 192, 310, 321, 415, 416, 420, 431, 446, 528, 529, 588, 601, 648, 706, 756, 796, 827, 828, 852, 883, 896, 969, 1157, 1280, 1284, 1343, 1431, 1479, 1485, 1494, 1498, 1546, 1654, 1692, 1745, 1777, 1789, 1876, 1992, 1996, 1997, 1998, 2000, 2004, 2013, 2019, 2020, 2026, 2027, 2039
 altai-kizhi 52
 altajskij 52
 alt(hoch)deutsch 594
 altnordisch 1702
 alto-duriense 1591
 alto-minhoto 1591
 alto navarro 185
 altpreussisch 1593
 alu 38, 304, 1962
 alua 56
 aluku 423
 alulu 56
 aluru 56
 al'utor 938
 amachengue 1117
 amadi 1109
 amahuaca 1545
 amai 1081
 amamiosima 1654
 aman 1177
 amanghetu 1165
 amarcocche 60
 amari 109
 amarin(n)ya 64
 amaro 322
 amarro 947
 amawa 59
 amawaca 57
 amawtla 1217
 (ku-)amba 250
 ambaniáandro 1143
 ambo 1019
 ambrim 62
 ambrin 62
 ambrn 62
 ambrym 62
 ambryn centrală 62
 ambryn de sud 62
 ambumi 2095
 amburayan 816
 amdo 1920
 amerindiană 29, 34, 43, 49, 51, 57, 66, 67, 71, 72, 88, 91, 92, 106, 112, 116, 130, 133, 176, 198, 208, 261, 284, 285, 293, 339, 340, 341, 344, 346, 347, 348, 349, 351, 352, 355, 357, 358, 367, 376, 378, 380, 381, 383, 384, 386, 387, 389, 392, 397, 398, 399, 400, 401, 403, 404, 405, 410, 414, 416, 419, 422, 427, 429, 430, 432, 450, 467, 469, 472, 482, 502, 516, 518, 519, 520, 521, 551, 557, 591, 601, 608, 623, 624, 626, 646, 651, 673, 686, 695, 696, 697, 728, 730, 737, 745, 747, 752, 767, 768, 795, 815, 837, 857, 867, 895, 914, 957, 997, 1020, 1060, 1117, 1118, 1151, 1182, 1204, 1205, 1208, 1212, 1213, 1215, 1217, 1252, 1264, 1265, 1266, 1267, 1268, 1277, 1278, 1298, 1300, 1301, 1303, 1304, 1316, 1324, 1325, 1332, 1338, 1359, 1381, 1433, 1480, 1482, 1488, 1491, 1506, 1507, 1508, 1514, 1515, 1517, 1523, 1524, 1526, 1535, 1537, 1548, 1553, 1559, 1587, 1568, 1569, 1571, 1577, 1589, 1590, 1591, 1592, 1603, 1604, 1605, 1606, 1662, 1663, 1673, 1674, 1701,

- 1705, 1719, 1738, 1741, 1747, 1754, 1755,
 1758, 1792, 1837, 1861, 1863, 1864, 1865,
 1877, 1893, 1895, 1896, 1897, 1900, 1901,
 1905, 1906, 1917, 1942, 1944, 1945, 1946,
 1953, 1964, 1965, 1966, 1975, 1982, 1983,
 1993, 2003, 2007, 2008, 2009, 2010, 2033,
 2035, 2036, 2057, 2058, 2061, 2074, 2082,
 2086, 2089, 2090, 2116, 2117, 2122, 2124,
 2145, 2146, 2147, 2148, 2149, 2150, 2153,
 2155, 2160, 2161, 2168, 2171
 amganad 711
 amgotro 471
 amhara 20, 24, 95, 523, 659, 1715
 amharegna 64
 amharic 64
 amharinya 64
 ami 65
 amiangba 175
 amiangbwa 175
 amina 563
 amis 65
 amiš 65
 amishgo 67
 ammur 60
 amo 59
 amojawe 2146
 amon(g) 59
 amou oblou 950
 ampale 2060
 ampiababo 1936
 amu 1818
 amuchgo 67
 amuexa 66
 amugen 1493
 amusgo 67
 amuzgo-mixtecan 1267
 ana 2141
 anaberg 78
 anago 2141
 anambé 1893
 anamitã 2046
 anang 505
 anatolian(ă) 97, 682, 723
 anatolian de est 132
 anatri 416
 anazele 763
 ancien français 553
 ančix 832
 andã 73
 andaluzian 1792
 andane-ibeno 505
 andani 1258
 andean(ă) 43, 72, 339, 1604
 andean-ecuatorial 71, 502, 768, 1982
 andhra 1885
 andi 73, 122
 andian(g) 1160
 andijskij 73
 andreleba(ti) 1087
 andri 1296
 anesu 653
 anexo 530
 anfillo 1178
 anga 181, 822, 1246, 1548, 1749, 2060, 2105
 angal heneng 1243
 angami 76
 angan 800
 angevin 553
 anggor 79
 angkola 1948
 angkola-mandailing 1948
 anglian 516
 anglic 516
 anglo 530
 anglofriesisch 1484
 anglo-frizon 554
 anglo-normand(ă) 292, 516
 anglosaxonă 516, 1798
 angoumois 553
 aⁿ-j 691
 angwanku 1858
 anhaqui 232
 aniouak 82
 ankoué 81
 ankulu 718
 anna 2154
 annamese 2046
 annamitã 2046
 annam-muong 1287
 anoong 1449
 ansakara 1475
 antarbedi 678
 antarvedi 678
 antkulu 735
 anuak 1734
 anufo 8
 anung 1449
 anupe 1452
 anuta 1930
 anwak 82
 anyanga 625
 anyi 37, 197
 anyo 1627
 anywak 82
 aoba 1489
 aomba 1489
 apa 438, 1920, 2131
 apabhramśa 722
 apabhṛāsā 722
 apae'aa 1655
 apae'aa 1655
 apak 110
 apayao 742
 apayaw 742
 aphyā 873
 api 1028
 aporinskij 938
 appa 1941, 2131
 ap'sš'wa 5
 ap'u 780

- apurahuano 1833
 apurawano 1833
 aquša 460
 ara 150
 /ara/ 691
 arab(ă) 13, 19, 20, 48, 87, 122, 132, 192, 203,
 209, 217, 221, 235, 291, 354, 356, 363, 416,
 418, 459, 460, 499, 516, 553, 555, 570, 572,
 588, 622, 661, 678, 722, 725, 732, 736, 744,
 759, 796, 819, 841, 852, 897, 980, 1011,
 1013, 1053, 1121, 1138, 1143, 1169, 1291,
 1433, 1445, 1453, 1456, 1552, 1562, 1591,
 1595, 1635, 1657, 1697, 1715, 1752, 1757,
 1778, 1782, 1792, 1797, 1818, 1876, 1927,
 1996, 1998, 2004, 2019, 2029, 2039, 2050,
 2100, 2156
 arabana 116
 arabic 86
 arabisch 84
 'arabiyya 84
 aradigi 434
 arafundi 50
 arag(a) 1608, 1609
 aragonez 1477, 1792
 aragwa 1284
 aragya 44
 arakan(ese) 253
 aramaic 87
 arameeană 87
 arameică 36, 39, 87, 347, 399, 622, 709, 722,
 1562, 1691, 1715, 1757
 araote 2074
 arap 757
 arapeshan 1962
 arapesh de sud 1962
 arapesh montană 1962
 arapoho(e) 88
 arara 837
 araucană 1559
 araucanian 91
 araukan 91
 arawak 66, 92, 340, 346, 347, 502, 608, 728,
 1117, 1300, 1304, 1545, 1571, 1865, 1900,
 2010
 arawakan 198
 arber 48
 arbresh 48
 arcado-cipriot 620
 ardha-magadhi 722
 ardhamaḡadhi 722
 are 150
 areare 94
 are'e 178
 aregwa 735
 aregwe 735
 aretino-chianaiolă 744
 arewelahayerēn 97
 arewmtahayerēn 97
 argobba 523
 arhă 691
 ari 150
 aria 1961
 ariană 723, 724
 arikun 1667
 arii 110
 arin 517
 arinwa 672
 arion 230
 arisan 1977
 aritao 740
 arkansas 472
 arkhorčîn 683
 arman 528
 armeană 36, 356, 622, 723, 732, 1562, 1952,
 1996, 2014, 2156
 armoricain 292
 arnaut 48
 arniyā 884
 arny(i)ā 884
 aro 150
 aromână 1116, 1636
 arosi 62
 aroti 62
 arrapaho 88
 arrarra 837
 asante 37
 asaro 569, 1438
 aschcharwa 2
 asera wanua 1016
 aserbeidschanish 132
 aseri 132
 ashanti 37
 ashingi 802
 ashkarwa 2
 ashksarhik 97
 a-shō 100
 ashret 1564
 ashtikulîn 1013
 ashxar 2
 asi 47
 asianic(ă) 527, 682
 asirian 39
 asiro-babiloneană 39
 aslian 1137
 aslian central 1669
 aslian de nord 1713
 aslian de sud 1137, 1669
 asolio 842
 asongori 1810
 ašrēti 1564
 asmat 1437
 ašo 391
 assam 101, 517
 assameză 217, 1494
 assami 101
 assandeh 2158
 assaya 83
 assiniboin(e) 450
 assumbo 509
 assumpink 467

- aštikulin 1013
 astōri 1735
 asturian 1792
 asumbo 509
 asuri 1314
 asurini 1893
 ašxar 2
 atá 144
 ataiyal 104
 ataka 842
 atayal 105, 1707
 atayalic(ā) 104, 119, 550, 725, 1667, 1707
 atchi 41
 ateanaca 419
 atem 576
 ates(i)o 1902
 athabaskan 106
 athapascan 1754
 athapascan-eyak 351, 389, 397, 482, 957,
 1331, 1359, 1837, 2003, 2026
 athapaskan 521
 atheh 7
 athehnese 7
 atic 620
 atiri 340
 atitca 2009
 atiu 1179
 atka 49
 atlantic occidental 138, 143, 153, 173, 184,
 229, 232, 311, 497, 555, 613, 860, 900, 933,
 973, 1029, 1061, 1163, 1170, 1411, 1726,
 1891, 1892
 atna 1741
 atobu 41
 atong 267, 268
 atsam(a) 379
 atsang 140
 atscholi 8
 atsera 109
 atshie 41
 atši 1971
 atsilima 1639
 atsina 88
 attaka 842
 atticmospicayes 482
 attimospiquaies 482
 attié 41
 attouat 850
 attu(an) 49
 atwot 110
 atyap 842
 atyoti 625
 atzi 1971
 au 1962
 aua 1236
 aubsároke 427
 aucan(ian) 91
 auen 113
 //au//en 113
 aukštait(isch) 1064
 aukštaičiai 1064
 aukštait(isch) 1064
 aukwe 113
 aunalei 1492
 aunde'e 178
 aurama 1554
 australianā 119, 423, 833, 1115, 1131, 1533,
 1548, 1943, 2065, 2071, 2081, 2097
 austriac 118, 119, 1753, 1754
 austro-asiatic(ā) 117, 118, 119, 120, 146, 204,
 294, 371, 406, 585, 617, 637, 649, 685, 693,
 694, 753, 754, 760, 771, 805, 850, 861, 876,
 877, 879, 880, 909, 982, 1027, 1040, 1137,
 1251, 1269, 1270, 1271, 1280, 1287, 1289,
 1306, 1312, 1314, 1317, 1406, 1413, 1514,
 1529, 1598, 1625, 1626, 1669, 1670, 1694,
 1706, 1712, 1713, 1754, 1787, 1793, 1875,
 1890, 1932, 1951, 2046.
 austro-asien 118
 austronesisch 119
 austronezianā 7, 27, 28, 35, 46, 62, 65, 85, 94,
 103, 104, 105, 109, 116, 120, 144, 154, 169,
 171, 178, 194, 230, 234, 236, 238, 240, 246,
 249, 258, 269, 280, 296, 300, 303, 316, 317,
 318, 331, 333, 338, 342, 350, 366, 371, 372,
 407, 423, 426, 428, 434, 439, 462, 466, 473,
 479, 511, 538, 541, 542, 550, 561, 566, 567,
 604, 616, 619, 653, 654, 658, 663, 664, 668,
 670, 675, 691, 694, 705, 708, 711, 716,
 720, 721, 725, 731, 734, 740, 742, 746, 757,
 759, 770, 783, 788, 794, 809, 816, 824, 840,
 862, 869, 886, 897, 916, 964, 985, 996,
 1002, 1003, 1005, 1012, 1016, 1022, 1028,
 1030, 1038, 1054, 1071, 1078, 1081, 1083,
 1095, 1102, 1119, 1123, 1124, 1131, 1132,
 1136, 1138, 1139, 1143, 1145, 1148, 1160,
 1167, 1171, 1173, 1174, 1179, 1180, 1185,
 1189, 1195, 1196, 1201, 1240, 1241, 1245,
 1253, 1257, 1283, 1287, 1288, 1292, 1302,
 1311, 1358, 1375, 1376, 1378, 1405, 1427,
 1448, 1478, 1489, 1490, 1513, 1522, 1525,
 1528, 1532, 1536, 1538, 1539, 1542, 1548,
 1563, 1573, 1582, 1584, 1585, 1587, 1600,
 1607, 1608, 1609, 1610, 1616, 1617, 1621,
 1622, 1623, 1628, 1633, 1634, 1640, 1641,
 1644, 1655, 1656, 1666, 1667, 1676, 1679,
 1684, 1693, 1705, 1707, 1794, 1809, 1822,
 1828, 1830, 1831, 1832, 1833, 1835, 1836,
 1860, 1862, 1867, 1873, 1894, 1899, 1918,
 1930, 1935, 1936, 1939, 1940, 1948, 1954,
 1957, 1958, 1961, 1969, 1977, 1980, 1991,
 2024, 2025, 2037, 2038, 2067, 2075, 2078,
 2093, 2095, 2102, 2106, 2107, 2115, 2120,
 2129, 2137.
 austro-tai 117, 118, 345, 408, 781, 798, 806,
 809, 821, 1012, 1014, 1017, 1034, 1250,
 1251, 1287, 1450, 1594, 1596, 1658, 1728,
 1754, 1802, 1839, 1909, 1910, 1911, 1912,
 1913, 2046, 2118, 2143

INDICE

- auvergnat 1477
- aux 360, 727
- avak 531
- avañeč 1993
- āvantā 722
- avanti 722
- avar(ā) 33, 73, 205, 289, 356, 702, 1907, 1933
1998
- avarskij 122
- avausi 115
- avestan 125
- avesticā 724, 732
- avhaṭṭh 722
- avini 200
- avokaya 127
- awa 873
- awadhi-bagheli 941
- awara 2072
- awarisch 122, 123
- awe 2154
- awekwom 126
- awemb(i)ak 1285
- awestisch 125
- awin 1481
- awin de vest 1437
- awiya 24
- aworo 2141
- awuna 530, 839
- awutu 563
- axlō 32
- axti 1053
- axty 1053
- axuša 460
- axuša 460
- axvax 33
- axvaxskij 33
- axvaλ 33
- ayan 184
- ayawa 2119
- aymará 34
- aymasa 972
- ayo 2119
- ayob 131
- ayook 1265
- aysor 87
- aysorskij 36
- ayuc 1265
- aywele 526
- azande 2158
- azera 109
- azerbaidjanā 1844, 1868, 1997, 1998
- azerbaidžanais 132
- azerbajiani 132
- azeri 132
- azeri-turkish 132
- aztecan 1338, 2036
- aztecă 1338
- aztec-tanoan 1861, 2036

B

- ba 1550
- baada 972
- baaka 149
- baao 236
- baara 972
- baaren 972
- babal 1231
- babeda 251
- babera 251
- babilonean 39
- babines 351
- babir 319
- babira 251
- babok 1163
- ba-buche 330
- babu english 1568
- babuf 531
- babur 319
- babute 2053
- babuti 2053
- babwa 262
- baby-hollands 19
- bac 195
- Baca 1820
- bacama 136
- bacbejskij 195
- bacenga 226
- bachama 193
- bachkir 192
- bachuma 1239
- bactrianā 125, 732
- bacuisso 995
- bada(-besoa) 758, 972, 1961
- badaga 817
- badditu 947
- badian 138
- badita 947
- badjande 2158
- badjia 531
- badjue 1365
- badou 950
- badyar 138
- badyara 184, 933, 1892
- badyaranke 138
- badyare 138
- baele 2154
- baer 282
- bafang 159
- bafou 159
- bafoussam 159
- bafwagada 297
- bafwakayi 297
- bafwa ndaka 135
- bagha 590

- bagbo 1464
 baghati 1519
 baghirmi 555
 bagirmi 555
 bagnoun 173
 bagobo 144
 bagoi 439
 bagri 1612
 bagulal 145
 bagvali(nskij) 145
 bahasa desite 1132
 bahasa indonesia 725
 bahasa melayu 1138
 bahasa semang 1713
 bahasa titiné 1132
 bahiar 1099
 bahnar (cham) 146, 694
 bahnaric 693, 1287
 bahnar rengao 146
 bahun 173
 bahuna 429
 bai 1220, 1367
 baiap 62
 baidumba 1560
 bain(o)uk 173
 bait 1479
 baitsi 1761
 baixo-duriense 1591
 baixo-minhoto 1591
 baiyer enga 514
 baja 590
 bajiëng 406
 baju 789
 bajuni 1818
 baka 150
 bakedi 1902
 bakem 183
 bakhtiari 1099
 baki 1958
 bakidi 1902
 bakise 995
 bakjo 531
 bakka 150, 831
 bakko 150
 bako 1854
 bakoko 183
 bakolle 487
 bakong 2096
 bakoroka 995
 bakota 1219
 bakou 139
 bakoué 151
 baksan 777
 bakuisse 995
 bakum 998
 bakun 816
 bakundu 1094
 bakundumu 135
 bakutu 1281
 bakwa-luntu 1781
 bakwe 955
 bakwil 152
 bakwisso 995
 bakwo 151
 bal 944
 balabán 1828
 balanda 153
 balangao 280
 balangnipa 1160
 balant 153
 balanta 1720
 balante 153
 balau 1528
 balawa 276
 balbalasang(-ginaang) 794
 balcanic(ä) 86, 97, 309, 1636
 bale 1048
 balé 1695
 balega 1048
 balembó 175
 balen 239
 balendru 1048
 baler 2025
 baletha 2169
 balethi 2169
 bali 135, 154, 368
 'bali'ba 1296
 balika 297
 balila 251
 balinezä 725
 baikar 827
 balkarä 777
 balkhar-tsalakan 1013
 ballanta 153
 ballante 153
 balochi 209
 baloutchi 209
 baltic(ä) 97, 522, 544, 545, 709, 723, 726,
 834, 1052, 1064, 1593, 1650, 2043, 2051
 balto-finic(ä) 522, 543, 1052, 1064
 baltofinnois 543
 balto-slav(ä) 156, 723, 1064, 1765
 balu 1073
 baluchi 209
 balud 238
 balundu 1094
 balung 155
 balutschi 209
 balxar-calakkan 1013
 bama 253
 bama-čaka 253
 bamana 157
 bamanga 1218
 bamba 168
 bambaame 1219
 bambala 322
 bambara 878, 1169, 1291, 1782
 bambita 313
 bambo 1019
 bamboko 275

bamboo english 1568, 1832
 bambuku 275
 ba-mbutu 330
 bamekon 1429
 bamembila 1149
 bamendjou 159
 baMeta 1244
 baMongo 328
 bamougoun-bamenjou 158
 bamu kiwai 901
 bamun 159, 161
 bamungup 158
 bamvele 201
 bana 139, 1197
 banaha 1854
 banana 1197
 banana english 423
 bănäţean 1636
 banchahom 2007
 banda 7, 9, 1056, 1222
 bandem 159, 183
 bandi 1242
 bandial 497
 bando 519
 bandós 1828
 banen 1471
 banga 1600
 bangad 280
 bangala 1100
 bangalam 1319
 bangando 590
 bangangte 159
 bangantu de nord 1226
 bangaru 678
 bangla-bhasa 217
 bangni 438
 bango 135
 băugon 194, 303
 băngot 194, 303
 banhun 173
 baniuá 429
 banjuwangi 759
 bankok 816
 bankon 183
 bankoti 1187
 bankulu 718
 banna 60
 bannack 1524
 bannock 1524
 banoh 1854
 banone 171
 banoni 171
 banoo 1854
 banpara 1858
 bansaw 1441
 banso 1411
 bantaurang 1600
 bantèn 1809
 bantoid 219

bantu 19, 116, 219, 509, 530, 555, 661, 690,
 888, 936, 1143, 1791, 1818, 2099
 bantu sabeí 1820
 banyangi 1462
 banyung 173
 banyuk 173
 baNzali 1476
 banznondugl 2056
 baol 2094
 baoulé 197
 bapoko 1854
 bara 972, 1961
 bára 267
 baraan 238
 baraba 1876
 barabaig 1869
 barabaik 1869
 barabong 46, 1828
 baraboy 1828
 barai 911
 barambo 175
 baran 65
 barangan 194
 bararo 223
 barbacoan 357, 386
 barbadianá 423
 barburr 319
 bare'e 1961
 bareke 1195
 baren 972
 bargu 180, 220
 bargu buryat 321
 barguzin 321
 bari 792, 1421
 baria 177
 bariba 220
 baribari 819
 baribé 303
 bariiba 220
 barikanci 661
 bariki 1195
 barin 883
 barka 972
 barlavento 425
 barombi 1074
 baron 1637
 baroo 294
 barran 742
 barta 223
 bartangi 1801
 barua 75, 181
 barua-wantakia 181
 baRue 1085
 baruga 243
 baruh 7
 barun 324
 barya 177
 basa 170, 189, 1074
 basa gunung 1809

- basari 138, 933
 basa sangiang 462
 basa sanyan 462
 basasunda 1809
 basau 1 892
 bască 356, 527, 1477
 başgali 845
 basham(ma) 136
 bashar 186
 başhgali 845
 bashkir 192
 basic bantu 2170
 basic english 516
 başkarık 908
 baskatta 188
 basketo 373
 basket people 1482
 başkiră 706, 1191, 1876, 1998. 2015
 başkirisch 192
 bas-navarrais 185
 bassa 164, 183, 224, 501, 621, 807, 951, 955,
 1452
 bassa-komo 807
 bassa-nge 1453
 bassari 184
 basso 189
 basson 328
 bastar 1551
 basua 271
 batak 725, 1948
 batan 746
 batanes 746
 batanga 1854
 batanga-bima 1094
 bataxan 446
 baţ 2014
 bata 136
 baţbika 195
 batchenga 226
 bathasa gragu 425
 bati 1681
 bato 236
 baton(n)u(n) 180
 batrugbu 1464
 bats(isch) 195
 batta 193
 batta' 1948
 battak 1948
 batu 1405
 batulapa 1201
 batu sangkar-pariangan 1257
 bauan 541
 baule 3, 37, 83, 500
 baungshè 647
 baushi 807
 bauwaki 242, 911
 bavarez 594, 709
 bavek 531
 bawaki 200
 b wichtigoutek 1480
 bawihka 200
 bawule 197
 baxa 831
 baxtiyari 1099
 baya 590
 bayag 742
 bay(y)o 280
 bayyu 280
 baza 1331
 bazaar hindi 678
 bazar malay 725
 bazenda 2158
 beach-la-mar 541, 1138, 1568
 beafada 229
 beami 202
 bebp 1376
 bèche-de-mer 1568
 beda 1753
 bedaju 462
 bedamini 286, 1437
 bedauye 203
 bedawiye 20, 239, 433
 bedawu 2C3
 bedda 1753
 bedde 944
 bedede 137
 bedee 137
 bedfola 229
 bedja 203
 beduanda 754, 861, 1137
 bedw 203
 bedya 203
 beer 1319
 beetjuans 1979
 beg(i)a 203
 behasa 1257
 behasa indonesia 725
 behe 282
 behoa 1961
 beili 206
 beirão 1591
 beja 203
 bajadjouw 462
 bejitiñă 122
 beka 1560
 beke 488
 bekemi 135
 bekwiri 134
 belante 153
 belantsea 427
 bele 455
 belein 239
 belen(i) 239
 beli 1962
 belizeană 423
 bella coola 1673
 belleh 994
 bellonez 1628
 beltir 648
 beluciană 291, 732

- beludshskij 209
 bema 1272
 ichiBemba 210
 bembola 322
 bemgba 168
 bemli 135
 bemwgba 168
 bena-bena 214
 bengali 101, 877, 941, 1238, 1314, 1484, 1496,
 1691, 1694, 1850, 2029
 bentoeni 218
 bentumi-wamesa 2095
 benue-chad 412
 benue-congo 9, 21, 25, 59, 61, 74, 102, 115,
 131, 134, 135, 139, 140, 141, 142, 152, 155,
 158, 159, 161, 164, 166, 167, 170, 172,
 183, 186, 190, 191, 199, 201, 210, 211, 213,
 215, 216, 225, 226, 237, 247, 248, 250, 251,
 255, 256, 260, 266, 271, 272, 273, 274, 275,
 277, 279, 283, 297, 301, 312, 328, 336, 330, 336,
 364, 379, 388, 395, 402, 411, 449, 470, 475, 487,
 488, 489, 507, 509, 512, 524, 531, 534, 546,
 556, 576, 577, 597, 610, 633, 636, 638, 642,
 644, 656, 665, 666, 676, 687, 688, 700, 718,
 719, 735, 748, 751, 758, 763, 764, 766, 772,
 774, 782, 785, 786, 787, 789, 790, 791, 800,
 801, 802, 807, 818, 820, 836, 842, 858, 859,
 864, 866, 888, 893, 894, 899, 927, 929, 934,
 940, 948, 958, 963, 971, 974, 981, 987, 988,
 989, 990, 991, 998, 1001, 1019, 1021, 1025,
 1026, 1031, 1043, 1047, 1049, 1058, 1060,
 1074, 1075, 1080, 1082, 1084, 1085, 1086,
 1091, 1092, 1093, 1094, 1096, 1097, 1100,
 1103, 1104, 1106, 1129, 1133, 1134, 1135,
 1144, 1149, 1150, 1158, 1162, 1168, 1198,
 1202, 1203, 1207, 1209, 1210, 1219, 1221,
 1223, 1224, 1225, 1226, 1227, 1228, 1229,
 1230, 1232, 1233, 1234, 1235, 1243, 1247,
 1260, 1263, 1275, 1281, 1305, 1309, 1327,
 1328, 1345, 1346, 1354, 1361, 1362, 1363,
 1364, 1365, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372,
 1384, 1385, 1386, 1389, 1392, 1393, 1394,
 1395, 1397, 1398, 1399, 1400, 1401, 1402,
 1403, 1404, 1411, 1415, 1416, 1426, 1429,
 1430, 1441, 1442, 1443, 1444, 1451, 1456,
 1457, 1458, 1459, 1460, 1461, 1462, 1463,
 1466, 1467, 1468, 1470, 1471, 1472, 1473,
 1474, 1476, 1486, 1502, 1520, 1541, 1543,
 1556, 1557, 1560, 1572, 1574, 1575, 1576,
 1578, 1581, 1586, 1597, 1601, 1620, 1629,
 1638, 1642, 1643, 1645, 1646, 1647, 1648,
 1649, 1652, 1653, 1661, 1672, 1675, 1677,
 1681, 1682, 1683, 1688, 1689, 1696, 1704,
 1716, 1730, 1731, 1737, 1739, 1740, 1748,
 1756, 1770, 1771, 1772, 1776, 1781, 1783,
 1784, 1785, 1791, 1795, 1800, 1805, 1806,
 1817, 1818, 1819, 1820, 1821, 1826, 1841,
 1849, 1852, 1880, 1881, 1882, 1883, 1887,
 1888, 1904, 1916, 1923, 1928, 1929, 1941,
 1955, 1956, 1959, 1933, 1970, 1976, 1978,
 1979, 1988, 2001, 2022, 2045, 2048, 2053,
 2068, 2069, 2070, 2084, 2096, 2098, 2100,
 2111, 2112, 2114, 2119, 2128, 2131, 2135,
 2157, 2162, 2165, 2166, 2170
 beps'an 2043
 ber 220
 berba 631
 berberä 20, 86, 185, 661, 949, 962, 1055,
 1169
 bergçeremissisch 1191
 bergo 220
 beri(-aa) 179, 2154
 beribi 303
 berik 222
 berom 255
 berrichon 553
 berta 1418
 besermjan 2015
 beshada 60
 besleneg 13, 777
 beslenei 13, 777
 beslenej 13, 777
 besoa 1961
 besserman 2015
 bete 189, 193, 501, 621, 955
 betibe 1248
 betoyan 1982
 betsinga 1681
 beya 590
 bezhita 205
 bezhitinskij 205
 bhamo 780
 bhatiani 1595
 bhatri 1496
 bhilali 227
 bhili din Basim 917
 bhodjpuri 235
 bhojpuri 235
 bhojpuria 235
 bhotanta 1920
 bhote 1733
 bhotia 1920
 bhotia 1920
 bhötiä 1320, 1920
 bhumij 1314
 biadju(k) 462
 biadjuo 462
 biafar(é) 229
 biak 262, 1448
 biangai 612
 biat 1269
 bibira 2123
 biche-de-mer 1568
 bichelamare 1568
 bichlamar 1568
 bicol(ano) 236
 bidduma 299
 bidayat 2154
 bidjuki 1226
 bidyola 229

- bieem 1042
 bielorusă 709, 1064, 1586, 1650, 1765, 2012
 bierebo 1867
 bierian 1958
 bierin 1958
 bigna 245
 big sepik 707
 bih 371, 1607
 biisa 256
 bijadju 462
 bijago 232
 bijogo 232
 bijougot 232
 bijuga 232
 bikol 236, 542, 1705, 1831
 bikom 1429
 bila 1976
 bilaan 238
 bilan(es) 238
 bilauum 808
 bilayn 239
 bilen(o) 239
 billi 1560
 iBili 1560
 bilin 24
 biltum 326
 bimî 241
 bimin 1481
 bimoba 1272
 binahari 200, 911
 binandele 243
 binandere 15, 182, 627, 911, 935, 1436, 1439,
 1499, 1548, 1799, 2164
 binatangàn 194
 bindji 247
 bine 1495
 binisayà 258
 binisayang cebuano 1705
 binisayang' ilonggo 675
 binli 658
 binna 1018
 bintuni 218, 2095
 binuang 1160
 binukidnon 258
 binumarien 1840
 binyime 839
 liBinza 1398
 bio 150
 ku-Bira 237
 biraan 238
 birahui 291
 birhar 1314
 birhor 1314
 biri 331
 birifgbè 575
 birifo(r) 440, 441
 biriwa 1061
 birked 1445
 birmană 254, 394, 1280, 1380, 1531, 1565,
 1727, 1728, 1754, 1920, 1921
 birman-lolo 38, 253, 268, 959, 1050, 1063, 1299,
 1306, 1602, 1668, 1921, 1971
 biroom 255
 birsa 193
 bisagwe 327
 bisapele 257
 bisariab 259
 bisarin 259
 bisaya 1705
 bisayà 258
 bisaya de Cebu 1705
 bisaya de Panay 675
 bisayan 675, 1705, 2075
 bisaya-Panay 675
 bisaya-samar-leyte 2075
 biscayen 185
 bislama 1568
 bison horn maria 614
 bita(a)ma 972
 biti 1295
 bito 2135
 bitshamba 1950
 biyam 184
 biyobe 1790
 biyōrī 1564
 black bobo 263
 black carib 347
 black tai 1913
 b'lai 1012
 blanche bay 1991
 blanya 1712
 ble 498
 b'li 1012
 bliss 497
 blo 1607
 blood 261
 bmoba 1272
 bo 714
 bô 1514
 boa 295
 boadji 262
 boava 1991
 boazi 1192
 bobo 263, 264, 265, 268
 boboff 263
 bobofign 263
 bobogbe 264
 boboule 265
 bode 41
 bodho 1919
 bodiman 487
 bodish 1920
 bodo(-gadaba) 267, 637, 1921
 bodo-naga-kachin 108, 267, 582, 780, 1050,
 1434, 1449, 1619, 1858, 1921, 1971
 bodoro 1516
 bodunga 1373
 boemian 361
 bogh 186
 bogo(s) 239

- bogot 423
 bogota 269
 boharic 418
 boiken 1723
 boje 271
 bok 1163
 bokari 890
 bokhan 321
 boki 2111
 bokmál 453, 1435
 boko 327, 2091
 bokoberu 327
 boko bussawa 327
 bokolawa 327
 bokoruge 445
 bokyi 271
 bola 276, 1170
 bolaang-mongondou 1283
 bolaang-mongondow 1283
 bolanchi 276
 bolawa 276
 bole(a) 276, 1387
 bolewa 1387
 bolinao(-sambal) 1676
 bolmat 122
 bologi 1100
 boloki 1100
 bolom 311
 bo luang 1040
 boma 1880
 liBombi 1457
 bombo 1266
 kiBombo 364
 bomon 161
 bomoun 161
 bomvana 2100
 bona 263
 bo'nam 1289
 bonða poroja 1625
 bonde 277
 bondé 1918
 bondo 1056, 1625
 bondoc 280
 bonek 166
 bong miéu 428
 bongo talk 423
 boni 423
 bonom 146
 bonotsek 104
 bonta'eng 1131
 bonthain 1131
 bontoc 280
 bontokigorot 280
 bontok-igorot 280
 bontokigorrot 280
 bontok-igorrot 280
 boō 1073, 1880
 eBoō 273
 boor 282
 bor 478
 borç 1651
 borch 1651
 borlawa 276
 bornu 819
 boro 267
 bororo (de est) 284, 2089
 boroshaski 326
 borotuke 284
 borotuque 284
 borrom 186
 bororo 555
 borwa 1556
 bosavi 202
 boşiman(ă) 555, 690, 882, 1791, 2100, 2101,
 2170
 boşimană neagră 698
 boskien 477
 bosman 287
 bosnik 230
 botelkude 652
 botlikh 289
 botlix(skitj) 289
 botocudo 591
 bottlich 289
 boua 295
 bouaidogon 333
 bouaka 334
 bouamon 1465
 boudouma 299
 bougainville de est 1353
 bougainville de vest 978
 bougi 300
 boulou 312
 boumpé 1242
 bouraka 320
 bourbonnais 553
 bourguignon 553
 bouriate 321
 bouriki 423
 bourouchaski 326
 bourrah 319
 boussa 327
 boussan(se) 257
 boussourman 2015
 bouzantchi 257
 bouze 1073
 boya 1075
 boyela 2128
 boyowa 897
 bolix 289
 brabançon 547
 bradawah 1519
 brae 335
 bragui 291
 brāhouī 291
 brāhui 209, 486, 722
 brahuidi 291
 braj bhakha 678
 braj bhasha 678

- brame 1170
 brassa 153
 brē 335
 bre(c) 335
 breiz 292
 breton(ă) 292, 362, 421, 570, 736
 brezoneg 292
 briama 1073
 brignan 126
 brinya 126
 brisa 83
 Britonic(ă) 292, 362, 421, 570
 broken english 1568
 brokes 423
 brökpa 1735
 brong 625
 brou 294
 brü 294
 brüsa 83
 brushword indians 397
 brussa 83
 bua de sud-est 135
 bual 318
 buctulan 1582
 budama 11
 bu dâng 1269
 budduma 299
 budigri 590
 budip 1793
 budjago 232
 budugisch 298
 budukh 928
 buduna 412
 budux(skij) 298
 buëng 7
 bufē 142
 bugago 232
 bugi 300
 bugineză 258, 725, 1102, 1131, 1138
 bugis 300
 bugotu 269
 bugradi 1850
 buguias 816
 buguri 302
 buhi 236
 buhil 303
 buhwan 1707
 buíd 303
 builsa 814
 buin 55, 1353, 1761, 2021
 buinak 969
 buiok 1667
 bukar-sadong land dayak 462
 bukid 303
 bukueta 626
 uluBukusu 1198
 bulach 1793
 bulagat 231
 bulahai 1206
 bulalacaunos 1833
 bulalakao 658
 bulama 1170
 bulanda 153
 bulanga 616
 bulawan 1573
 bulgar(ă) 310, 353, 416, 588, 595, 709, 1116,
 1636, 1765
 bulgară veche 309, 925, 1121, 1191, 1998,
 2015
 bulebule 250
 bulem 311
 buli 1281
 bulinaw 1676
 bullin 311
 bullom 900, 1891
 bullun 311
 bulo' 1793
 bulu 531, 532, 1520
 buluan(es) 238
 buluan-kipit 1794
 buluanon 238
 bulu bediliva 312
 buluf 497
 buluki 1100
 bulum 323
 bulunge 325
 bulu-yaoundé 312, 531
 bulyarma 1073
 buma 274, 1999
 bumbira 665
 bumbita arapesh 1962
 bumboko 275
 bume 1999
 bumi 1999
 buna' 314
 bunán 315
 bu nâr 1269
 bundei khandi 678
 bundeli 678
 bundi 593
 bunfum 395
 bungku 316
 bungo 423
 bungu 278
 ikiBungu 893
 buniki 160
 buninga 1958
 bunjwali 841
 buno'r 1269
 bunu 1308, 1620, 2141
 bunun 317
 buol 318
 buoleză 616
 buquil 303
 bura 412
 buraka-gbanziri 1411
 buram(a) 1170
 burburi 13
 bureshe 1629
 buressa 83

INDICE

burgu 180
buriatã 1282
buriat-mongolã 321
buriški 326
burjat 321
burjina 322
burmawa 186
burmese 253
burra 319
burrikem 2084
burrum 186
buru 465
burucaski 326
burulo 1110
burum 225, 701, 2016
burumawa 186, 255
bu rung 1269
burunge 325
buruřaski 356, 527
buruřaski 326
burushaski 326
buryat 321
burzhan 192
busagwe 327
busanchi 327
busang 257
busani 256
busanse 257
busansi 257
busari 1950
busas(h)i 1178
bush english 1568
bush kru pahn 951
bush negro 423
bushongo 328
busi 1073
business english 1568
buso 944
buta 330
butawa 633
bute 2053
butler english 1568
buton(ese) 331
butuanon 258
butwa 406
buuli 1281
buxidim 1190
uluBuyu 1198
buzawa 1479
buzi 1073
bviri 1367
bwadji 262
bwadoga 333
bwaioa 333
bwaidogan 333
bwaka 590
bwareba 136
bwatapni 1608
bwatnapni 1608
bwatvenua 1022
bwe 335, 835
bwidabo 621
bwissi 336
đuBwissi 336
bwo'ol 318
bwooro 1736
bwuolo 318
byabe 1434
byängsi 337
byetri 1248
bžedux 13
bžhedu(k)h 13
bzyb 5
bzəb 5

C

caberne 347
cabinda 929
cabre 347
cac(c)hi 857
các giá 338
cac giá roglai 371
cachar 877
caché 859
cachemirien 841
cackchi 857
cadien 424
cado 407
čadyrlungsko-komratskij 588
caf(f)re 2100
caga 364, 514
cahroc 837
cahuapanan 71, 380, 381
cai 324
caichi 857
caingang 591
caingua 1993
čakavian 1763
cacchiquel 1213
cakgi 857
čakhar 1494
calabar 505
calabro-siculã 744
calaganes 1830
calagars 1830
calauas 794
calinga 794
calino 347
calinya(ku) 347
callinago 347
c'am 366
camacan 591
camanche 1738
camba 1993

- cambodgeană 805
 cambodgien 805
 cambodian 805
 cameroons creole 1568
 cameroons pidgin englis 1568
 campa 91
 campană 744
 campidanez 1697
 camuhi 1375, 1522
 camuhî 342
 camuki 342
 cananean(ă) 87, 499, 539, 1715
 cananeana ugaritică veche 343
 canara 817
 candoxi 344
 canguta 728
 canienga 1277
 cannadi 817
 cantabro-ligur 185
 cantonez 394
 č'anuri nena 1041
 cao-lan 809
 caolan 345
 capayo 591
 cape dutsch 19
 car 1406
 caraib 92, 347, 1537
 macro-caraib 346, 2090
 caraibă insulară 346
 caraja 358, 591
 caras 1316
 carayá 348
 carélien 834
 carib 346, 1118, 1182
 cariri 502, 1540
 carnijó 557
 caroliniană 372, 1253, 1358, 2024
 cartvelic 356
 cashmeeree 841
 cashmiri 841
 castellano 1792
 castilian(ă) 18, 1792
 casu 102
 caşubă 1586, 1765
 catalană 553, 1477, 1591, 1635, 1636, 1657,
 1697, 1792
 catalanganes 566
 catanduanes 236
 catio 518, 519
 çatloltq 417
 çatloltx 417
 catukina 355
 catuquina 1982
 cau 880
 caucahue 43
 caucasique 356
 caucawe 43
 caucuziană 2, 5, 13, 30, 33, 73, 97, 122, 145,
 185, 195, 205, 289, 298, 326, 359, 360,
 363 414, 460, 527, 622, 677, 702, 723,
 727, 732, 777, 727, 827, 832, 953, 1013,
 1041, 1053, 1121, 1261, 1503, 1650, 1651,
 1816, 1823, 1838, 1907, 1933, 2014, 2156
 caughtnawaga 1277
 çaurenseni 722
 çavčuv 938
 çavčuvenskij 938
 caviteño 426
 caxur 1838
 cayamo 358
 cayapa 176
 cayiuker 1719
 cayna 1993
 cayor 2094
 cayuga 1719
 ceagatai 2019
 cean 1041
 ceangău 1121
 çeberloj 360
 cebú 1705
 cebúan 1705
 cebuan-bisaya(n) 1705
 cebúano 1705
 cebu-bisaya 1705
 cecenă 727
 ceceno-daghestanez 356
 ceceno-inguş 356
 čečenskij 360
 cechi 857
 cečjudo 420
 čečuto 420
 çeçiha 472
 cehă 1121, 1586, 1765, 1768, 1769, 1788
 celdala 2007
 celdale 2007
 celilo 1662
 celtă 292
 celtala 2007
 celtică 97, 292, 421, 516, 537, 553, 570, 571,
 723, 736, 1037, 1176, 1635, 1636, 1691, 1703,
 1792, 1798, 1952
 cemba 1950
 cendal 2007
 central-akoko 993
 central and south new guinea 1437
 central cagayan negrito 27
 cerchesă de sud 777
 ceremisă 1191
 čeremissisch 1191
 čerkas 363
 čerkes 363, 777
 cerkesă 13, 356, 777
 cerkesă de est 777
 cerkesă de jos 13
 cerkesă de vest 13
 cerochesse 383
 cetguanes 2146
 cewa 1459
 cez 1907
 chabacano 426

- chabakano 426
 chacahuaxtli 1964
 chaco 2082
 chacta(wice) 401
 chactawisch 401
 chadie(n) 412
 kiChaga 364
 chagga 364
 chaha cluster 632
 chahta (muskokee) 401
 chajul 29
 chakassisch 648
 chakchiuma 401
 chako 1729
 chakrimā 1972
 chäkromá 76
 chala 1637
 chalah 406
 chalchitan 29
 chalchitec 29
 chalka 1282
 chalkandu 54
 chal(t)u 678
 cham 7, 371, 805, 1280
 chamalal 359
 chamalinskij 359
 chamarwa 678
 chamba 1043, 1156, 1950
 chameali 1519
 chami 519
 chamic 234, 338, 366, 407, 694, 725, 757,
 1287, 1607, 1610, 1633, 1634
 chamir 874
 chamito-sémitique 20
 chamorro 350, 542, 670, 725, 1139, 1253, 1478,
 1528
 champenois 553
 chamula 2008
 chan 1041, 1728
 chañabal 1953
 chanco 2082
 chañeabal 1953
 chang 140, 1062, 1858
 changki 84
 chango 1689
 changuane 2074
 chantisch 1505
 chaobon 1040
 chaplino 2149
 charca 34, 188
 charian 295, 536, 1407, 1774, 1780, 1796
 chari-ouadaian 775, 863, 1128, 1796
 chasu 102
 chatrāri 884
 chatti 682
 chaudi 380
 chau-ma 909
 chaungtha 253
 chawe 379
 chawi 379, 380
 chayavita 380
 chayenne 384
 cheberloj 360
 chechen 360
 chedi 1063
 cheerake 383
 chehalis 651
 chekchee 413
 chel-a-ke 383
 cheleki 383
 cheli 1062
 chell-o-kee 383
 chemainus 651
 chemgui 13
 chendariang 1712
 cherakee 383
 chere 1725
 cheremis 1191
 cheribon 759
 cherkes 363
 cherkess 777
 cherokee 383, 737
 cheroki 383
 cherrapungi 877
 chetri 1379
 cheva 1459
 chiChewa 1459
 chewalah 795
 chhattis-garhi 941
 chhi-chhi 1568
 ch'iang 643, 1920
 chiathu 102
 chibcha 293, 432, 626, 2058, 2090
 chibchan 1545, 1604
 macro-chibchan 176, 386, 400, 728, 745, 2058,
 2074, 2124
 chiBemba 210
 chibora 317, 1977
 chicasa 401
 chiChewa 1459
 chichimeco 387
 chiCifundi 1818
 chickasa(h) 401
 chickasaw 401
 chiengrai 2118
 chikabanga 2170
 chiKahonde 820
 chiKamanga 1988
 chiKasha 401
 chikkasah 401
 chikunda 974, 1716
 chikuya 1882
 chil 909, 1270
 chilapalapa 2170
 chilāsī 1735
 chilila 499
 chilkuhane 1795
 chilliwach 651
 chilololo 2170
 chilote 91

- chilowhist 1482
 chiLuba 1082
 chiLucazi 1084
 chiLunda 402
 chilungubi 2170
 chiMabiha 1210
 chiMakonde 1210
 chimalapa 2168
 chiMbalazi 1818
 chimbu 1438
 chimila 518
 chimmesyan 1975
 chimsysan 1975
 china coast pidgin-english 1568
 chinalugisch 677
 chinambrym 62
 chinamukini 1049
 chinantecan 1020, 1506, 1526, 1606, 2033
 chinbe 393
 chinbon 100
 chinezã 118, 253, 408, 420, 516, 553, 594, 694,
 704, 756, 796, 798, 805, 809, 1012, 1050,
 1138, 1157, 1250, 1251, 1282, 1284, 1337,
 1446, 1568, 1707, 1754, 1832, 1839, 1850,
 1909, 1910, 1920, 1952, 1998, 2004, 2019,
 2046, 2118
 chiNgoni 1399
 chinghpaw 268, 780
 chingpa'o 780
 chingpaw 780
 chingp'o 780
 chiniMakonde 1134
 chin 647, 1060
 chinook 1433
 chinookan 396
 chino-siamenzã 1754
 chino-tibetanã 1754
 chinyanja 1459, 1559
 chipayan 1559
 chipewyan 106, 397
 chiPoka 1988
 chipon 1600
 chiponais 1480
 chippawa(y) 1480
 chippewa 1480
 chipun 1600
 chiquito 591
 chiquimiti 198
 iChira 1756
 chiricom 623
 chiriguano 1993
 chirinam 2058
 chirumas 2146
 chiSena 974
 chishiLange 1082
 chiTonga 1955, 1988
 chiTumbuka 1956, 1988
 chiung-nai 1596
 ch'iu-pei 408
 chittagong 100
 chitrali 884
 chiWemba 210
 chocama 2082
 chocho 1944
 choco 386, 518, 519
 chohwe-lunda 402
 choktah 401
 choktaw 383, 401
 chol lacandon 403
 cholo 400, 1449
 choloid 403
 cholti 405
 chon 71
 chono 43
 chontal 1897
 chontaqueiro 1571
 ch'opa 1619
 chopi 1107
 chopunnish 1381
 chora 419
 chorasmianã 732
 chori 321, 1758
 chorte 405
 chosen (mal) 420
 chota 419
 chouai 1742
 chowra 1406
 chrau 407
 christeneux 422
 christian gadang 566
 chru 371
 chuan 408
 chuana 1979
 chuan-chia 408
 chuang 394, 1450, 1728, 1839
 chuang-chin 1839
 chuarchi creole 423
 chubo 1243
 chucholtec 399
 chuchon 399
 chuchotec 399
 chucuna 432
 chuh(e) 410
 chujean 410
 chukchee 413
 chukchee-kamchatkan 414
 chukchee-koryak-kamchadal 414
 chukchi 413
 chukchi-kamchatkan 414
 chukotskij 413
 chulym 415
 chulymsko-tjurkskij 415
 chumuri 625
 chung 408, 1063, 1839
 chung-chia 408
 chung-chin 1839
 chungli 84
 churi 1814
 churu 407
 chuvash 416

- chwarschi 702
 chwee 37
 ciadian(ă) 17, 20, 77, 81, 136, 193, 231, 276,
 299, 319, 435, 454, 535, 564, 574, 596, 602,
 607, 640, 661, 674, 679, 762, 769, 808, 889,
 891, 944, 1046, 1159, 1188, 1190, 1197,
 1206, 1273, 1274, 1276, 1307, 1322, 1323,
 1344, 1350, 1355, 1387, 1396, 1428, 1565,
 1599, 1637, 1700, 1709, 1772, 1780, 1807,
 1813, 1855, 1898, 2077
 ciadic 1994
 ciara 373
 cibcha 1901
 cikuya 963
 čilási 1735
 ciluba 1082
 cimba 669
 cimrică 570
 cimrico 570
 cinanteco 2008
 cinga 395
 cingalese 1753
 cinghalais 1753
 ciokwe 402
 cirasha 580
 circassian 363
 čiringuano 1993
 cirra 580
 cisbalian 1816
 cishingyini 802
 cítaro 519
 citrālī 884
 čitrari 884
 ciukotă 414, 938
 ciukot-kamceatka 413, 938, 1530
 ciulm 1998
 ciuvantă 1530
 ciuvaşă 310, 545, 925, 1191, 1876, 1998, 2015
 clélá 449
 clistenos 422
 coana 1979
 cocama 914
 cocamilla 914
 cochinchinez 2046
 cochiti 868
 cockney 516
 cocomari copa 2146
 cocopa 469
 codagu 907
 cognigni 933
 coira 947
 cokenay 516
 cokeney 516
 cokwe 402
 collahuaya 34
 colo 1919
 colorado 357
 columbia river 1662
 colville 1482
 coman 921
 comanch(e) 1738
 comane 431
 comux 417
 coniaqui 933
 conob 815
 conso 932
 cooper indians 397
 coorg 907
 copainala 2168
 copt(ă) 506, 620, 1445
 coque 2168
 coraice 419
 corbeaux 427
 coreeană 53, 394, 601, 756, 805, 1691, 1920
 cornică 362
 cornique 421
 cornish 421
 coroa 358, 429
 corohio 1863
 coroua 429
 corowa 429
 čo.søn-mal 420
 cossyah 877
 cotabato manobo 1054
 cotocoli 1886
 cotzal 29
 cou 1977
 couchitique 433
 coulailai 965
 cowichan 651
 coyotin 29
 craig cove 62
 cree 51, 383, 521
 creek 1325
 crêg 693
 creola afro-portugheză 425
 creola engleză 424, 425, 516, 595, 1484, 1565,
 1585
 creola franceză 423, 553, 1635
 creola indo-portugheză 425
 creola malaio-portugheză 425
 creola portugheză 19, 426, 1591, 1635
 creola sino-portugheză 425
 creola spaniolă 425, 1484, 1635, 1705, 1832
 creolese 423
 cri(anae) 422
 crick(ice) 1325
 crie 422
 cris 422
 crisca 378
 crise 422
 crişean 1636
 cross river 219
 cru 407
 cuachichil 697
 cuana 1979
 cuanhoca 995
 cucapá 469
 cuchan 2146
 cudaxar 460

cuepe 995
 cuiba 623
 cuilapa 1268
 cuixflahauc 1268
 čukotskij 413
 čukotsko-kamčatskij 414
 cülamanes 964
 eule 1973
 culhua 1338
 cumaná 827, 1998
 cumbri 802
 cuna 386
 cunama 972
 cuyčöndo 420
 cunuana 1182
 cur 1163

D

da 452
 dā 452
 daagari 441
 da'ang 2093
 daba 607
 dabahina 435
 dabeiba 518
 dabeibe 518
 kiDabida 1841
 dabos(s)a 1960
 dacá 97, 1967
 dachaga heyeren 97
 dacheczja 1546
 dachur 446
 dacorománá 1636
 uluDadiri 1198
 dadiya 437
 dafé 498
 dafing 498
 dafla 1920
 daflā 438
 daga 1439
 dagaba 441
 dagara 252, 441
 dagara-nura 440
 dagari 252, 440, 2050
 daga(r)ti 441
 dagbane 442
 dagbani 442
 daghamba 442
 daghestanez 356
 dagnari 441
 dagomba 986, 1152, 1349, 2050
 dagoor 446
 dagurá 1282
 dah 1735
 dahomeyaná 1165
 dahur 446
 daic 809
 daim 1239

curaçoleño 426
 curoca 995
 curonianá 156
 curu 407
 curungua 1758
 cushitic 433
 cušitic(á) 16, 20, 24, 42, 47, 60, 64, 93, 150,
 188, 203, 239, 259, 322, 325, 329, 373, 458,
 476, 523, 572, 580, 587, 592, 599, 609, 615,
 645, 733, 756, 874, 932, 947, 1111, 1127,
 1142, 1178, 1350, 1511, 1512, 1665, 1729,
 1736, 1746, 1778, 1973, 2064, 2163
 čuvaškij 416
 cuyo(non) 434
 cuyuno(n) 258, 434
 cymraeg 570

dainan 1644
 dair 1445
 daja 7
 dajackisch 462
 dajak-ngadju 462
 daju 443, 444
 daju bokorike 445
 daka 369
 dacheczja 1546
 dakhini 678
 dak hmeng 1706
 dakota 1755
 maDala 1112
 dalamo 2162
 dalat 1494
 dalmatá 1635, 1763
 dam 1913
 dama 1321
 dama kura 2111
 damalu 1619
 dambi-elet 1479
 damerakaram 160
 d'ammu 465
 dan 1412
 dananao 280
 danbo 1220
 danezá 516, 537, 554, 594, 595, 741, 1435,
 1702, 1798
 danezo-norvegianá 1435
 dangarík 1564
 dangri 875
 dani 1440
 dano-norvegianá 1435
 dansk 453
 danu 253
 dapitan 1794
 darang 1529
 darassa 458
 dard 459

INDICE

- dardic(ă) 722, 732, 841, 884, 908, 1455, 1519,
1564, 1735, 1925
dargin(isch) 460
darginskij 460
dargwa 460
dari 1562
dariganga 1282
darkhan 883
darod 1778
darutue 1352
dasanek 592
dasenech 592
dathanaie 592
dathaniak 592
dathanie 592
dauphinois 1477
dauru 1005
dá vách 693
davak 693
davaueño 426, 1832
dawari 441
dawé 253
dayak 1143
daza(ga) 1981
dazza(ga) 1981
dbus 1920
de 613, 955
de' 300
debabaon 473
debatsa 630
decuana 1182
dedua 701
deduae 463
deforo 984
degema 503
degoja 630
deguba 630
dehenda 630
dehu 479, 1302, 1378
dejbuk 460
dekini 1187
dekka 369
delewes 467
delo 1886
demik 854
demsá batta 193
deŋ 613
dendi 1782
dene 569, 1432
dera 808
derasa(nya) 458
derbet 796, 1479
deresa 458
derge 1920
deru 808
desari 678
desener 2095
des(h)i 1187
desia 637
desua 630
deswali 235, 678
de'u 466
deutsch 594
deutsch-niederländisch 1484
dfola 229
dfalla 782
dharwar 817
dhe bor 281
dhed gujari 875
dhe lwo 1108
dhe thuri 1919
dhimal 1920
dhimorong 1293
dhitoro 1509
dholuo 1098
dhopadhola 11
dhopalwo 1107
dhruva 1551
dhuri 1814
dhurva 1551
dha 55, 318
diakanke 498
dian 494
dibabaon 1054, 1173
dibaba'un 473
dibabawon 473
dibeng 183
dibiri 160
dibo 1453
dibum 183
didayi 585
didei 585
didey 585
'di'dina 474
dido 1907
didrah 1951
die 760
digaro 1920
diGendja 1398
diggers 1524
digor(on) 1503
digoro-tual 1503
dih bri 1269
dikota 1386
diKuta 1386
dikpele 1059
dilling 1445
dima 476
dimasa 267
dimuga 439
dingal 1612
dinka 22, 282, 1515, 1624
dioi 408, 1839
diola 497
dire 585
dīrī 908
disoha 630
ditti 18
diveh bas 1141
divehi 1140

- diwala 487
 diz(z)u 1127, 1729
 djaga 364
 djakun 754
 djallonke 1815
 djanti 1389
 djao 2119
 djarai 757
 djasing 2125
 djem 1365
 djerma 1782
 djo 717
 djoe-tongo 423
 djolog 2094
 djongor 769
 djouang 771
 djuka 423
 dli 1012
 dluBuissi 336
 dobu 479
 doda 455
 doe 2162
 doghosie 1067
 dogo(m) 481
 dogon 1412
 dogri 1595
 dogrib(a) 482
 dogri-kongri 1595
 dokhobi 480
 dokhosie 480
 dokonu 1177
 dolgan 706
 dom 242, 390
 domor 1073
 domo(u)ri 903
 domu 242
 dong 798
 donga 484
 dongo 952, 1233
 dongotono 1079
 dong-shüi 806
 dönsk tunga 1702
 donyiro 1960, 1999
 donyoro 1999
 dor 278
 dorhosye 480
 doria 94
 doric 620
 dorio 94
 dorii 614, 946
 dornossie 480
 doropai 903
 dororo 842
 dorosie 480
 douala 487
 douma 489
 doubou 1260
 doumori 903
 dram 760
 dravida 486
 dravidian(ä) 227, 291, 545, 565, 614, 722, 817,
 907, 917, 928, 943, 946, 960, 983, 992,
 1140, 1147, 1312, 1339, 1413, 1496, 1551,
 1558, 1568, 1691, 1753, 1850, 1885, 1987
 dravidicä 486
 drawida 486
 drem 1365
 driafleisuma 1237
 dront-heimisch(-bergen) 1435
 dschagga 364
 dschamba 368
 dschang-bangwa 140
 dschang-talk 140
 dschekisch 953
 dsimu 1365
 dsukisch 1064
 duala 266, 1486
 duan 428
 duauru 1005
 dubbatung 103
 dudh 876
 duella 487
 duf(u)tu 1977
 dugbatang 103
 duguranchi 758
 dui 493
 duindui 1489
 duka 933
 dukai 1644
 dukanci 488
 dul 223
 duli 492
 liDuma 489
 dumākī 1735
 dumbu 1260
 dumoga 1283
 dunsianä 1692
 dunsjan 1692
 dunu 193
 dupax 740
 dupdoria 84
 durben-khukhet 1494
 duri 1201
 durma 1239
 durugmun(an) 1582
 dutch(-flemish) 547, 1484
 dwar 230
 dwela 487
 dyabarma 1782
 dyaka 498
 dyakanke 1776
 dyanlonke 1815
 dyamate 497
 dyan 1067
 dyane 494, 498
 dyangirte 157
 dyankanka 498
 dyanu 494
 dyéguème 1726
 dyerma 1782

dyimini 1527, 1718, 1722, 1812
 dyola 1720
 dyolof 2094
 dyumba 1329
 dza 761
 dzakhačín 1479
 dzek 953
 džek 953

dzim(o)u 1365
 echiDzindza 764
 dzongkha 1920
 dzorgaic 385, 643, 1920
 dzorgaish 385, 643, 1920
 džukish 1064
 dzunu 1972
 dzu'oasi 2101

E

earchethiune 261
 earchetinue 427
 east cree 422
 easter island 1616
 eastern 1439
 eastern circassian 777
 eastern futuna(n) 561
 eastern uvean 2037
 east futuna(n) 561
 east new guinea highlands 1438
 east uvea 2037
 ebe 1453
 ebira 713
 ebiri 1186
 eBoš 273
 ebraică 20, 86, 87, 343, 539, 620, 709, 1253,
 1585, 1715, 1766, 2037
 ebrie 1008
 eburneo-dahomeyan 3, 6, 10, 14, 32, 37, 40,
 41, 44, 83, 96, 124, 126, 530, 563, 613,
 639, 853, 950, 955, 1008, 1042, 1059,
 1068, 1248, 1695, 1796
 eburneo-liberian 31, 151, 189, 224, 621, 1796
 eBudu 297
 eBugombe 301
 echemin 1553
 echiDzindza 764
 echiSanza 1346
 eciKerebe 866
 eciZinza 764
 ecuatorial(ă) 72, 92, 349, 624, 1674, 1993, 2155
 edangabo 665
 eddystone island 1095
 edê 1607
 edo 503, 993, 1409, 1532
 eesti 522
 efate 1240, 1958
 efe 530
 efik 505, 714
 efik-ibibdo 714, 993, 1409
 egba 2141
 egene 515
 egipteană 20, 86, 203, 418, 433, 661
 egongot 721
 egongut 721
 ehiMaviha 1134
 éhoué 530
 ehwe 530

eibe 530
 eivo 978
 ejingam 509
 ekagi 823
 ekari 823
 ekavian 1763
 ekbebe 853
 ekekoria 981
 ekele 859
 eket 505
 ekhirit 321
 eki 2141
 ekiBena 213
 ekiHaava 662
 ekiHambo 1346
 ekiKira 1346, 1817
 ekiKumbule 1345
 ekiLega 1346
 ekiMate 1345
 ekiRhinyirhinyi 1470
 ekiShu 1346
 ekiSongora 1346
 ekiSwaga 1346
 ekiTangi 1345
 ekiti 2141
 ekiYira 1346
 ekiZiba 662, 665
 ekoid 509
 ekom 1429
 ekonda 1281
 ekpeya 714
 ekumbe 1094
 ekwe 509
 •elamită 291, 1562
 elato 350
 eLeedji 1560
 eleko 1100
 elema 1947
 elenic 1996
 elgumi 1902
 eli-elat 7
 elimbari 409
 eling 166
 elki 1962
 elliceană 604, 1585, 1954
 elomay 173
 elpira 2065
 elu 1256, 1753

- elunay 173
 elvețian 594
 embelinga 808
 emiliano-romagnol 744
 emua 1958
 endo(to) 1580
 enenga 1329
 eneț 1377
 engă 1438, 1548
 engadineză 1630
 engenni 503
 enggipulu 2018
 engleză 11, 51, 116, 119, 217, 253, 261, 304,
 361, 372, 383, 394, 396, 401, 420, 421, 422,
 423, 424, 450, 453, 466, 499, 530, 541,
 542, 544, 547, 553, 554, 555, 570, 594, 595,
 620, 661, 664, 705, 709, 725, 736, 741, 756,
 1138, 1143, 1169, 1176, 1180, 1189, 1204,
 1240, 1252, 1253, 1358, 1378, 1379, 1433,
 1446, 1484, 1568, 1584, 1585, 1587, 1591,
 1595, 1636, 1640, 1650, 1679, 1687, 1703,
 1705, 1752, 1753, 1763, 1798, 1818, 1832,
 1836, 1850, 1957, 1996, 2029, 2038, 2170
 english 516
 eniseică 870, 1377, 1530
 enmylinskij 413
 enoo 43
 enrekang 1201
 enyong 505
 eolic 620
 epe 316
 epeita 1319
 epęra de nord 40
 epi 1958
 epię 503
 epigi 1260
 erawa 1618
 erbore 93
 er'd'a 1290
 erenga 1846
 eribu 1483
 eriku 1483
 erku 1339
 erokh 733
 ersa 1290
 ersjamordwinisch 1290
 erukala 1850
 erza(mokša) 1290
 erza-mordwinisch 1290
 erzanisch 1290
 erzanskij 1290
 erzja(nskij) 1290
 esa(n) 739
 eschimo-aleută 521, 1530, 2148, 2149, 2150
 eschimos(ă) 413, 520, 664, 1530, 1585, 1943
 esseyă 367
 esimbi 25
 esiNdebele 2170
 eskimau 521
 eskimo-aleută 49
 eskuara 185
 eSo 1771
 espaňol 1792
 esquara 185
 esquimaude 521
 esquimaux 521
 esquimaw 521
 esquimo 521
 este 522
 estnisch 522
 estonă 543, 544, 545, 726, 1035, 1052, 1066,
 2026, 2051
 estonian 522
 estonskij 522
 estrella 293
 estremenho 1591
 esulan 497
 eta 27
 etchaottine 397
 etchemin 1553
 etchimi 1553
 etel 1530
 etelena 1900
 etien 576
 etiopian(ă) 20, 64, 203, 659, 1715, 1926, 1927
 etiopiană clasică 599
 etiopiană veche 599
 etike 1560
 eto 144
 etossio 1902
 etruscă 185, 595, 1037, 1635, 1702
 euscara 185
 euskarien 185
 euskaro-caucazian(ă) 185, 356
 euskera 185
 evadi 802
 even 529, 1992
 ęven 528
 evenki 528, 706, 1777, 1992
 ęvenki 529
 evrejskij 709
 ewage 1436
 ewe 500, 993, 1411
 ewen 528
 ewenki 529
 ewodi 1486
 ewondo 312, 534, 1520
 ewondo popular 312, 531
 ewundu 531
 ewutere 1248
 ewuture 1248
 ezo 35

F

- fa 139
 faala 831
 faawa 17
 fada 229
 fadiro 1177
 fadon 223
 fadyut-palmerin 1726
 fagnia 536
 fāgurāi 1062
 faichuk 1969
 fairi 230
 fala 831
 falanaa 65
 falavey 397
 fali 435
 faliscă 1037
 fall indians 88
 fan 534
 fān 534
 fana 535
 fanagaló 2170
 fang 312, 531, 1520
 fania(n) 535
 fanikolo 2170
 fante 37
 fantera 1722
 fanti 37
 fanting' 62
 fānwue 534
 fāri(ngisch) 537
 faroese 537
 faroeză 595, 741, 1435, 1702
 färöisch 537
 farsi(-kabuli) 1562
 fazighli 223
 fazoglo 223
 fecaka 223
 fecamalga 223
 fēdopia 1062
 fecjeean 541
 fefe 139
 fekai 1427
 fellami 555
 fel(o)up 497
 felupe 497
 fem 1601
 fenician(ă) 87, 221, 343, 499, 620, 1715, 1737
 fereydan 622
 fernando po krio 423
 feroică 537
 fēroien 537
 fi 505
 iciFiba 546
 fidjien 541
 fijiană 1240, 1478, 1585, 1640
 fila 1241
 filham 497
 filipinez(ă) 27, 28, 46, 103, 144, 194, 236, 238,
 258, 280, 303, 318, 372, 434, 473, 566, 567,
 616, 658, 670, 675, 708, 711, 720, 721, 734,
 740, 742, 746, 794, 816, 821, 964, 1054,
 1123, 1167, 1171, 1173, 1174, 1185, 1528,
 1542, 1568, 1582, 1656, 1676, 1691, 1705,
 1794, 1828, 1830, 1832, 1873, 1935, 1940,
 2025, 2107, 2115, 2137
 fimaga 548
 finic(ă) 53, 156, 522, 544, 545, 726, 834, 925,
 1035, 1052, 1064, 1065, 1066, 1561, 2017,
 2043, 2051, 2167
 finic-prebaltic 543
 fininga 444
 finlandais 544
 finlandeză 516, 522, 543, 545, 726, 834, 1035,
 1121, 1650, 1702, 1798, 2026, 2043
 finnique 543
 finnisch 543, 544
 finnisch-permisch 543
 finnisch-ugrisch 545
 finnish 544
 finnois 543, 544
 finno-permic 543
 finnougorskij 545
 finno-ougrien 545
 finno-ugric 545
 fino-lapon 1035
 fino-permic 543
 fino-ugrian 545
 fino-ugric(ă) 416, 486, 522, 543, 544, 553, 595,
 726, 834, 925, 1035, 1065, 1066, 1121,
 1191, 1290, 1505, 1561, 1702, 2015, 2017,
 2026, 2043, 2049, 2051, 2167
 fino-volgaic 543
 fiome 615
 fiomi 615
 fiote 929
 fiou 1102
 firenation 1592
 fizere 21
 francs-de-chien 482
 flamandă 553, 594, 595, 1404
 flamingo-bay 99
 flemiş(-niederländisch) 547, 1484
 florentină 744
 floup 497
 flowery miao 1250
 flup 497
 foe 548
 fogni 497
 fon(nu) 530
 fony 497
 foochow 394
 fora 153, 559
 fordunga 559
 fore 1438

- formosan 65, 317, 1139, 1525, 1600, 1641,
 1667, 1977
 fornó 557
 föröyisch 537
 fort indians 957
 forum 21
 fou chou 394
 fou chow 394
 foufoude 555
 fou-kien 394
 fout 142
 fouta-jalou 555
 fox 51
 fra(fra) 1348
 français 553
 franc-comtois 553
 franceză 51, 86, 97, 119, 185, 221, 292, 309,
 354, 361, 396, 424, 453, 466, 516, 530, 547,
 555, 570, 571, 594, 595, 705, 709, 744, 756,
 905, 1105, 1121, 1140, 1143, 1146, 1169,
 1189, 1378, 1477, 1484, 1585, 1586, 1591,
 1595, 1630, 1635, 1650, 1657, 1679, 1687,
 1792, 1798, 1836, 1996, 2037, 2038, 2094
 francian 547
 francic 553
 francien 553
 francon(ă) 547, 594, 1105, 1484
 franco-nègre 424
 franco-normand(ă) 516, 533, 553
 francoprovensală 553, 595
 franco-wallonă 547
 friesisch 554
 frigano jate 856
 frigiană 97, 723
 frisian 554
 frison 554
 friulană 1630
 frizonă 516, 595, 1484
 frizon olandez 554
 früh(neuhoch)deutsch 594
 fu 142
 fu chou 394
 fuch'ye 1449
 fuckac 1181
 fuga 962
 fukienez 394
 ful 555
 fula 107, 523, 661, 1291, 1720
 fulah 555
 fulană 555
 fulbe 555
 fulfede 555
 fulfulde 555
 fuliuro 556
 fulnio 591
 fulsap 141
 fulse 984
 fuluka 987
 fulup 497
 fumu 1882
 fung 166
 fungom de sud 1504
 fungur 558
 fungwe 1988
 fur 1420, 1422
 furawi 559
 furiuro 556
 fusap 141
 futunană de est 1585, 2038
 futunană de vest 1585
 fuyuge 612
 /f^wāāi/ 1375
 fwagumwak 1376
 fyam 1601
 fyeum 1601

G

- gā 563, 578
 gā-adangme 500, 993
 ga'anda 564
 gabgab 26
 gabin 1898
 gadaba 565, 637
 gadabā 637
 gadaba din Vizigapatam 617
 gadba 637, 1551
 gaddang creștină 567
 gaddang păgînă 566
 gadsup 23, 1438
 gadyaga 1786
 gaelic 362, 736, 1176, 1703
 gaélique d'Ecosse 1703
 gafuku 569
 gagatl 73
 gagauz 588
 gägäuză 1997, 1998
 gägäuză macedoneană 1997
 gagauzskij 588
 gagu 1004
 gahuku 98, 1432
 gai 1432
 gaidhelach 1703
 gaika 2100
 gain 563
 gaj 579
 gajila 976
 gajol 1997
 gaktai 148
 gakvari-gadyri 359
 galanchog 360
 galančog 360
 galay 727
 galeva 439

INDICE

- galeză 91, 362, 421, 736, 1703
galeză scoțiană 1703
galic(ă) 362, 553, 1477
galiciană 1591
galla 433, 1111, 1746
gallab 592
galler 294
gallinas 2040
galloa 1329
gallois 570
galoa 1329
galo-italic 744
galo-romanic 354, 553, 1477, 1630, 1635
galua 1329
galub 592
galurez 1697
galuric 1697
gamadia 628
gamba 332
gambai 1015
gambay 573
gambian 423
gamergou 574, 1159
gamila 223
gamili 223
g'amu 465
gan 563, 1067, 1516
gananwa 1556
ganawuri 842
ganda 219, 564, 1004
gandja 1351
gang 8
ganga 328
gangam 495
gangan 589
ganja 1351
gan-lobi 578
ganne 575
gants 906
ganung-rawang 1619
ganza 1177
ganzo 1177
gapershi 839
gar 1270
gara 712
garaganza 1460
gardula 580
garhvāli 581
gari 633
garia 999
garkin 1053
garko 1445
garo 267, 268, 1921
gārwi 908
gascon(ă) 185, 354, 1477, 1636
gasi 808
gaspésien 1252
gata 585
gata' 1312, 1625
gataq 585
gato 932
gaugutianap 1483
gaulish 571
gaulois 571
gautisch 1798
gawada 587
gaviose 112
gawanga 1708, 1723
gawar 435
gawata 587
gawigl 1236
gawir 1192
gāwri 908
gaya 1098
gayegi 589
gbaka 334, 590
gbanda 126
gbande 165
gbandi 165
gbanu 590
gbanya(ng) 625
gbanziri 320
gbari 1409
gbari gyenguen 589
gbari kangye 589
gbari yamma 589
g^basa 189
gbaya 560, 590
gbaya-ndogo 952
gbea 590
gbedde 2141
gbeinngu 575
gbeize 949
gberese 949
gbese 949
gbigbil 201
gbin 1004
gbira 713
gboare 136
gboati 193
gbo fi 590
gbunde 1073
ge 112, 358, 378, 452, 591
gë 530
macro-ge 284, 348, 398, 591, 597
macro-ge-bororo 284
geba 335
gebelawin 223
gebo 335
gedaged 619
gedgie 423
geechee 423
ge'ez 599
gèi 1012
gēi 1012
gekoyo 888
gekxun 30
gelab 592
gellab(a) 592
gelubba 592

- gema 452
 genagane 390
 diGendja 1398
 gendza -baali 1398
 genja 1398
 genovez 1657
 gentoo 1885
 georgian(ă) 622
 géorgien 622
 georgisch 622
 geraged 619
 gerlovo 1997
 germană 20, 119, 233, 304, 350, 353, 361, 362,
 453, 516, 522, 544, 553, 554, 595, 618, 620,
 709, 736, 1052, 1064, 1066, 1105, 1121,
 1435, 1484, 1583, 1586, 1587, 1593, 1630,
 1650, 1679, 1763, 1768, 1769, 1788, 1798,
 1996, 2012
 germanic(ă) 19, 97, 156, 354, 423, 453, 516,
 522, 537, 544, 545, 547, 553, 554, 594, 595,
 618, 709, 723, 726, 741, 744, 834, 1035,
 1105, 1435, 1477, 1484, 1511, 1630, 1635,
 1697, 1702, 1765, 1792, 1798, 1952, 2043,
 2051
 german-olandez 1484
 gerse 949
 gerzé 949
 gesoa 2054
 getaq 585
 gheez 599
 gheg 48
 gheko 835
 ghez 599
 gheză 20, 64, 523, 1715, 1926, 1927
 ghèze 599
 ghidoli 580
 ghilaki 732, 1216
 ghiliak 35, 414, 756, 1530
 ghizi 900
 ghodoberi 289
 ghodoberinskij 289
 gialeka 2100
 gianga 144
 giangero 755
 gid(d)er 602
 gidole 580
 gidra 1495
 gigatl 359
 giGikuyu 888
 Gikuyu 888
 gilaki 600
 gilbertană 125
 gilberteză 604
 gilgiti 1735
 gilpanes 711
 giljackij 601
 giljakisch 601
 gilyak 601
 giMbunda 1232
 gimi 2056
 gimini 496
 gimr 1846
 giná'an 794
 gio 452
 gishu 1198
 gisida 187
 gisiga(r) 435
 gisima 1073
 gisohiga 607
 gissi 900
 luGisu 1198
 gitane 1925
 gitksan tsimshian 1975
 giur 1108
 gjiunej 1053
 gjunej 1053
 glandu-khwe 698
 gmbuaga 590
 gnam-gnam 2158
 goahiva 623
 goahivo 623
 goale 589
 goali 589
 goanez 1187
 goaribari 902
 gobato 223
 godoberi 289
 goboderinskij 289
 goemai 81
 gofa 2064
 gogodala 1804, 2079
 gogodara 611
 goilala 562, 976, 1439, 1870, 2083
 gola 138, 500
 go'lar 146
 gold 1343
 golda 1239
 goldă 601
 goldea 1239
 goldi 1343
 golin 390, 1438
 gomataki 1187
 gombo 424, 630
 gomia 409
 gommu 946
 gomoa 625
 gond 614
 gondi 486, 946, 1691
 gōndlā 1156
 gongo 1231, 2096
 gonja 625
 goolah 423
 goom 493
 gorani 980
 gorge dani 455
 gorkhā 1379
 gorkhālī 1379
 gorlos 883
 gornomarijskij 1191
 gorontalok 616

- gorowa 615
 gorum 1312
 gosiute 1738
 gossiute 1738
 got 618
 göta 1798
 goth(ic) 618
 gothic(ă) 97, 362, 544, 595, 620, 1064, 1691, 1702
 gotique 618
 gotisch 618
 götländisch 1798
 goujrati 628
 gouragué 632
 gourma(ntche) 634
 gouro 1004
 gouzrati 628
 goyi-basava 1753
 grabar 97
 grafil 159
 graget 619
 gramya 628
 grassfield 159
 greacă 39, 48, 64, 86, 87, 97, 125, 221, 309, 354, 356, 361, 362, 394, 418, 499, 506, 516, 525, 539, 555, 588, 594, 599, 618, 622, 709, 723, 796, 805, 1037, 1064, 1116, 1253, 1477, 1562, 1585, 1636, 1657, 1679, 1691, 1697, 1702, 1757, 1763, 1765, 1766, 1792, 1798, 1996, 2012, 2037
 greacă bizantină 620
 greater chechen 360
 greater kabardian 777
 grebo 189, 224, 955, 993
 grik 1890
 gros ventre 88, 673
 grusinisch 622
 gruzină 5, 97, 195, 356, 1996, 2014
 gruzinskij 622
 gü 530
 guahariban 2058
 guahibo 624
 guahibo-pamigua 502, 623
 guaican 2058
 guaigua 623
 guaijiro 92, 608
 guaajara 1893
 guajivo 623
 guameli 223
 guanche 1055
 guandramilez 1591
 guang 37
 guanga 144
 guap 2120
 guaraní 1993
 guarau 2074
 guarayú 1993
 guasteca 695
 guasteco 695
 guatemala 1605
 guatemalec(a) 1605
 guave 696
 guavi 696
 guayamolo 173
 guayba 623
 guaycurú 1544
 guaymi 386
 gubatanon 658
 gudeil(l)a 645
 gudella 645
 gudscharati 628
 gudwa 637
 guerzé 949
 guexteca 695
 gueze 599
 gugada 833
 guha 687
 guhu-samane 243
 gui 408, 1839
 guianes 280
 guianga(n) 144
 guiangga 143
 guichiovian 1265
 guidar 602
 guiliak 601
 guiliche 91
 guinanaang 794
 guinang 794
 guipuzcoano 185
 guissiga 607
 gujaaxet 173
 gujārāti 227, 841, 1691
 guj(e)rati 628
 gujuri 1612
 gulai 1128
 gulanga 144
 gulan-nara 1284
 gulfan 1445
 gullah 423
 gumba 332
 gumbo 424
 gumia 738
 gumine 390
 gumis 630
 gumsai 960
 gumus 630
 gumz 630
 gunantuna 1991
 gunganchi 1629
 gunganoi 1629
 gungawa 1629
 gungu 1707
 guniz 630
 gunu 1707
 gunza 630
 gunzib 205
 gunzinskij 205
 gur 37, 180, 220, 252, 265, 302, 365, 440, 441, 442, 465, 468, 480, 481, 483, 494, 495, 496, 552, 578, 634, 641, 655, 779, 814, 826, 838,

- 839, 926, 930, 965, 966, 984, 986, 993,
1023, 1045, 1067, 1152, 1272, 1297, 1342,
1349, 1356, 1357, 1360, 1411, 1452, 1465,
1516, 1527, 1659, 1689, 1718, 1718, 1722,
1759, 1760, 1779, 1780, 1812, 1842, 1843,
1848, 1851, 1852, 1874, 1886, 1922, 1950,
2002, 2005, 2006, 2047, 2063, 2085, 2136,
2139
- guraghé 632
guragié 632
gurague 632
gurani 980
gure-kahugu 330, 958
guresha 814
gurēzi 1735
gurian 622
gurkha 1379
gurkhali 1379
gurma 2050
gurna 77
gurnmbo 1004
guro 1004
gurum 1620
gurun 1620
gurung 1920
gurungkuru 635
gusuwa 638
gutnisch 1798
- gutob 565, 637, 1312
guzii 636
gwabyo 639
gwaka 334, 590
gwali 589
gwama 920
gwami 1177
gwanja 625
gwari 589
gwaza 1449
gwažazara 1893
gwazum 1396
gwe 1067, 1104, 1806
gweabo 621
gwemara 623
gwoira 439
gwomo 761
gwong 785
gyarung 643
gyarung-mishmi 12, 315, 337, 377, 382, 385,
438, 461, 635, 810, 811, 1062, 1120, 1156,
1320, 1380, 1434, 1449, 1811, 1915, 1920,
1921, 2108
gyo 452
gyong 785
gypsy 1925
gyuman 1008

H

- ha 1012
ekiHaava 662
hab(b)e 481
haceltzuk 208
hadang 1706
hadea 645
hadia 645
hadimu 1818
hadiya 645
hagen 1236
hageule 269
hageulu 269
hahanana 428
kiHai 364
haico 2119
hailar 446
hailtsa 208
hailtsuk 208
hailtzuk 208
haira 1947
hajili 976
hakasā 706, 1789, 1998
hakka 394
halaba 42
halabi 1496
halam 533
halbi 1496
halcomelen 651
- haleng 648
halhi 1496
halia 654
hallam 533
halyikwamai 469
ham 751
hamar 60
hamarkoke 60
hamba 250, 665
ekiHambo 1346
/hamea/ 653
hamitic(ä) 20, 419, 690
hamito-semiticä 20, 723
hampangan 658
han 394
handa 1505
handi 1505
hangiro 665
hangluglu 711
hani 704
hankul 420
hanono-o 658
hanti 1505
hanty 1505
hanu 1735
hanunoo 542
haoussa 661
haput 953

- haputli 953
 harari 523
 harauti 1612
 haray 2075
 hare 482
 hariani 678
 hati 682
 hatiggoria 84
 hatsa 882
 hatti 682
 haura 1846
 hausă 86, 412, 555, 661, 1291, 1410, 1941
 haut-annam 2046
 haut-navarrais 185
 have 1858
 havesha 1927
 havu 663
 hawaiiană 1189, 1568, 1585, 2037
 hawthai 1183
 hawu 663
 hawunese 663
 hayeren 97
 hazarâ 545
 hébreu 499
 hebrew 499
 kiHema 676
 oruHema 676
 henga 1988
 heonesian 1139, 1240, 1585
 hesperonesian 85, 169, 178, 246, 249, 316, 331,
 725, 783, 862, 916, 1016, 1071, 1078, 1102,
 1138, 1139, 1143, 1160, 1201, 1292, 1311,
 1528, 1532, 1536, 1573, 1684, 1705, 1832,
 1862, 1939, 1961, 1977
 hessan 594
 hessisch 594
 hethitisch 682
 heuskara 185
 hewa 1858
 heyo 1962
 hiai 1012
 hiaki 2122
 hiaque 2122
 hibaradai 903
 hiechware 288
 hiengen 1375
 hietan 1738
 highland tzeltal 2007
 highlands yuman 2147
 hiHolu 929
 hiji 674
 hileo 316
 hiligaina 675
 hiligayna 675
 hiligaynon 236, 258, 542, 1538, 1705, 1831
 hilligaina 675
 hill 1191
 hima 713
 oruHima 676
 himalaian 722
 himalaic(ă) 643, 1519, 1565, 1920, 1921
 himba 669
 himyaritâ 1797
 hina 316, 679
 hinalugh 677
 hinan 1600
 hindi 217, 219, 326, 423, 541, 628, 722, 759,
 841, 982, 1011, 1379, 1568, 1595, 1612,
 1691, 1694, 1752, 1850, 2029
 hindi central 1752
 hindi de est 941
 hindi de vest 678
 hindi-urdu 678
 hindkô 1011
 hind(o)ustani 86, 678
 hindusthani 235, 678
 hiniraya 258
 hiratsa 673
 hiro 2135
 hirvati 1612
 hissala 1759
 hititâ 723, 1952
 hititâ cuneiformă 682
 „hititâ” hieroglifică 682
 hitito-luvitâ 723
 hittite 682
 biwi 903
 hkang 780
 hkanung 1619
 shiHlanganu 1976
 hlengwe 1978
 hlubi 1820
 hmeu 1656
 hmo 1250
 hmong 1250
 hmung 1250
 ho 1312, 1314, 1691
 hobson-jobson 1568
 hochalemanisch 594
 hochangara 2086
 hochdeutsch 594, 1768, 1788
 ho-che 1485
 hodenosaunee 1719
 hodrung 757
 hofaga 214
 hogo 1707
 hokaltecan 686
 hokan 832, 1344, 2117, 2145
 hokka 394
 hokkaido 35
 hoko 1457
 hokohoko 1560
 hoku 1457
 hollandais 1484
 holländisch 1484
 hollandsch 1484
 hollat gadbas 565
 kiHolo 688
 holona 429

- hiHolu 929
 homba 2135
 honduran miskito 1264
 hongrois 1121
 hopi 2036
 hor 497
 horezmică 732
 horne islands 561
 horo-horo 1415
 kiHororo 687
 hosa 219
 hôteă 1705
 hôteă 1706
 hôteang 1706
 hotentotă 19, 288, 882, 1682, 1791, 2100, 2170
 obtoguitu 1282
 houailou 691
 houailun 691
 houan 394
 houastèque 695
 hova 1143
 hpungsi 1619
 hrangchol 692
 hrankhol 692
 hrê 693, 760
 hroy 371
 hrue 757
 hsiang 394
 hsing 1250
 htiselwang 1619
 hũ 975
 huambisa 767
 huambiza 767
 huaruha 1554
 huastèque 695
 huastecan 695
 huasteco 695
 huastek(a) 695
 huaxteca 695
 huaxtèque 695
 huautla de Jiménez 1217
 huave 1559
 huavean 696
- I
- i 657, 1337
 i'aa 716
 iaai 705
 iafetică 356, 723
 iai 1240, 2038
 iakută 529, 1282, 1998, 2004
 iatê 557
 iatmul 707
 iatmul 1699, 1723
 iba 1676
 ibaho 317
 ibalao 721
 iban 462
- huavi 696
 huazonteco 696
 hube 956
 huela 703
 huiliche 91
 huilli(che) 91
 huliduna 699
 huitoto 2089
 huitotoan 2090
 hulo 1242
 huluf 497
 huma 1960
 oruHuma 676
 humbe 1461
 hummercocche 60
 hummock'havi 2146
 hunan 394
 hunanez 394
 hunan miao 1250
 kiHunde 1887
 hungarian 1121
 hung-ho 408
 hungo 688
 huniyă 1920
 hunna 679
 hunza 326
 huon 323, 463, 844, 922, 942, 945, 956, 1181,
 1255, 1259, 1279, 1330, 1493, 1548, 1618,
 1710, 1931, 1949
 huon peninsula 701
 hupa 106
 hürkanisch 460
 hurso 1920
 hu-tsu 1284
 huve 319
 huviya 319
 hvarşl 702
 hvarşină 122
 hwe kang pa 2118
 hwindja 662
 hyani 1260
 hyao 2119
 hyperborean 1530
- ibara 1453
 iba-sambal 1676
 ibatan 746
 ibele 455
 iberian 356
 iberic(ă) 356, 1477, 1792
 iberijsko-kavkazskaja 356
 ibero-caucasian(ă) 356, 527
 ibero-romanic(ă) 354, 1477, 1502, 1591, 1635,
 1792
 ibibio 505
 ibie-okpepe 962
 ibilan 721

- ibilao 721
 ibilau 721
 iBili 1560
 ibilo 962
 lbiraira 358
 ibo 714
 lboho 1707
 i-búni 1620
 icaiche 1212
 icelandic 741
 i-chia 408, 1839
 ichiBisa 256
 ichiLamba 1704
 ichiLambya 1467
 ichinamwanga 1327
 ichiNyiha 1026
 iChira 1756
 iciFiba 546
 ida 1160
 jdafan 735
 idaxo 1104
 idiş 594, 595, 1064
 idja 1532
 id'o 717
 idoma 993
 ife 2141
 ifigi 548
 ifugao central 711
 ifugaw 711
 ifumu 1882
 igabo 743
 igala 1409
 igale 2141
 igara 712
 igbira 1409
 igbirra 713
 igbo 505, 993, 1409
 igbo-efik 714
 igbone 2141
 igu 713
 igumale 710
 ihuruana 1182
 i'iaa 716
 i(i)lit 972
 iimutsu 1977
 ijaw 717
 ijebu 2141
 i-jen 408, 1839
 ijesha 2141
 ijo 714, 993, 1408, 2141
 ijoh 717, 1713
 ijok 1713
 ijə 717
 ikavian 1763
 ikeleve 929
 ikiBungu 893
 ikiFuliru 556
 ikiNiramba 1416
 ikinyaRwanda 1653
 ikiNyikyussa 1456
 ikiRuguru 2162
 ikkillin 957
 ikokolemu 967
 ikolu 718
 ikom 1429
 ikoma 1354
 iKota 988
 ikponu 950
 ikposo 950
 ikulu 842
 ikumama 967
 ikyoo 1860
 ila 2141
 iLaali 1883
 ilakia 128
 ilamba 1416
 ilanun 1185
 ile à la crosse 422
 ileo 470
 ilirā 732, 1037
 illanos 1185
 illanun 1185
 ilocanā 542
 ilocán(o) 720
 iloco 720
 ilokan(o) 720
 iloko 720
 iLomwe 1135
 ilongo 675
 iloriu 2141
 ilpara 2065
 ilpir(r)ja 2065
 ilukano 720
 ilumana 1902
 ilungut 721
 ilutso 1707
 imbat 870
 imbo 1227
 imeretian 622
 imerxeve 622
 imona 1444
 imulud 2115
 imurut 2115
 inamwangn 1327
 indic(ă) 101, 118, 119, 209, 217, 227, 235, 253,
 291, 459, 486, 581, 617, 628, 637, 643, 678,
 685, 722, 724, 732, 817, 841, 875, 876, 884,
 908, 941, 968, 982, 983, 1011, 1140, 1141,
 1147, 1187, 1280, 1287, 1312, 1314, 1379,
 1380, 1413, 1455, 1496, 1519, 1531, 1562,
 1564, 1595, 1612, 1691, 1694, 1735, 1752,
 1753, 1839, 1850, 1920, 1925, 1952, 2004,
 2029
 indinogosima 1237
 indo-arian(ă) 722, 1691
 indo-europeană 19, 20, 35, 48, 51, 86, 97, 101,
 119, 125, 156, 185, 209, 217, 227, 233, 235,
 288, 292, 309, 353, 354, 356, 361, 362, 421,
 423, 424, 425, 426, 432, 451, 453, 459, 479,

- 486, 516, 537, 539, 544, 545, 547, 553, 554,
 570, 571, 581, 594, 595, 600, 618, 620, 628,
 678, 682, 709, 722, 723, 724, 732, 736, 741,
 744, 756, 795, 841, 845, 875, 884, 908, 941,
 949, 968, 980, 1011, 1035, 1037, 1052, 1064,
 1099, 1105, 1116, 1121, 1141, 1176, 1187,
 1216, 1379, 1413, 1435, 1455, 1477, 1484,
 1496, 1497, 1502, 1503, 1519, 1531, 1549,
 1552, 1562, 1564, 1583, 1586, 1591, 1593,
 1595, 1612, 1635, 1640, 1650, 1686, 1691,
 1697, 1702, 1703, 1735, 1752, 1753, 1754,
 1763, 1765, 1766, 1768, 1769, 1773, 1788, 1792,
 1798, 1801, 1827, 1844, 1868, 1925, 1952,
 1967, 1996, 2012, 2026, 2062, 2104, 2127
 indo-germanică 723
 indo-iraniană 101, 125, 209, 217, 227, 235,
 459, 544, 581, 600, 628, 678, 722, 723, 732,
 841, 845, 875, 884, 908, 941, 968, 980,
 1011, 1099, 1121, 1141, 1187, 1216, 1379,
 1455, 1496, 1497, 1503, 1519, 1531, 1549,
 1552, 1562, 1564, 1595, 1612, 1686, 1691,
 1735, 1752, 1753, 1773, 1801, 1827, 1844,
 1868, 1925, 1952, 2029, 2062, 2104, 2127
 indonezian(ă) 7, 49, 154, 230, 300, 338, 366,
 371, 372, 394, 541, 542, 663, 670, 694, 759,
 869, 1028, 1083, 1119, 1131, 1138, 1139,
 1143, 1240, 1245, 1257, 1405, 1448, 1478,
 1484, 1528, 1562, 1585, 1621, 1691, 1705,
 1809, 1831, 1832, 1948, 1977, 2029, 2075,
 2078, 2093, 2095
 indo-pacifică 1548
 indramaju 759
 ingassana 1824
 ingilo 622
 ingouche 727
 ingriană 543, 2051
 ingrish 726
 inguș 727
 ingușă 360
 inguschisch 727
 ingush 727
 ingushskij 727
 ingwäonisch 1484
 inle 253
 inmeas 740
 innok 521
 innuit 521
 interamnese 1591
 interandină 386, 1517
 intha 253
 inuit 521
 inupiaq 521
 inūpiat 521
 inupik 521
 inuvaken 57
 inxo(x)kari 702
 inyangaton 1999
 iongon 2140
 ionic 620
 iPanga 1281
 ipapana 1964
 ipugaw 711
 irak(o)u 733
 irambu 1416
 iranian(ă) 97, 125, 132, 209, 291, 459, 545,
 600, 622, 722, 724, 732, 827, 925, 980, 1035,
 1099, 1191, 1216, 1290, 1455, 1497, 1503,
 1549, 1552, 1562, 1686, 1691, 1765, 1773,
 1801, 1827, 1844, 1868, 2004, 2015, 2019,
 2104, 2127
 iraqw 433, 1421
 iraya 566
 irbore 93
 iregwe 735
 iris(c)h 736
 irlandeză 362, 570, 1176, 1703
 irocheză 388, 997, 1719, 1277, 1491
 iron 1503
 iroquois 737
 irruan 271
 iru 1415
 irula 1850
 isa 739
 isala 1759
 iseni-kotsenu 1627
 ishan 503
 ishāng 1320
 ishekiri 2141
 ishiMalila 1144
 iShira 1756
 ishkashimi 1686
 ishorisch 726
 isikula 2170
 isilolo 2170
 isilunguboi 2170
 isinai 740
 isivita 1498
 isiZulu 2170
 iškāšimī 1686
 island carib 347
 islandeză 516, 537, 595, 1435, 1702, 1798
 islandic 741
 isländisch 741
 islenzka 741
 isle of pines 1005
 isnag 742
 iSongo 1223
 issala 1759
 istriian 744
 istroromână 744, 1636
 isuxa 1104
 iswana 714
 ita 27
 italiană 48, 86, 354, 361, 451, 516, 544, 553,
 571, 594, 620, 1037, 1116, 1146, 1477, 1502,
 1586, 1591, 1636, 1650, 1657, 1697, 1763,
 1792, 1818
 italic 1037, 1502
 italică 723, 1952
 italo-celtică 723

italon 721
italo-romanic 744, 1620, 1635, 1636
itawes 708
itawi 742
itchali 957
iTeghe 1881
itelmen 414
itetapanes 280
itkalyarūin 957
itkanskiĵ 938
itkp'elit 957
itku'dliñ 957
itneg 1935
itomga 1860
itonama 386
itsekiri 2141
itumba 1661
itumkala 360
itundu 166
itza 1212
iudeoarabā 499
iudeo-german 709
iudeoportughezā 1591
iudeospaniolā 499, 709, 1792, 1996

J

jabaal 1846
jabem 2012
jabga 262
jabi 823
jabijufa 2103
jabim 2102
jabo 621
jackjack 44
jaë 1375
jafalu 1107
jafijufa 2103
jagwa-talk 423
jahaic 1713
jah hut 1137, 1669, 1670, 1712, 1890
jaipuri 1612
jakamul 2106
jakoön 754
jakud'(n) 754
jakun 204, 861, 1137
jakut 706
jal 576
jaliat 883
jalonke 1815
jam 1115
jamajals 2146
jamba 368
jandapu-taro-muriratra 514
jande 1758
janga 1976
jangor 755
janjerinya 755

iuja 1228
iukaghir 413, 414, 601, 870, 1530
iurak 925, 1035, 1377
iuruma 2153
ivatan 2115
ivaxo 317
ivrit 499
iwam 593, 1724
iwateno 1378
iwi 950
iwoer 750
iworo 2141
iwur 1481
ixreko-muxrek 1651
iyaa 1883
iyala 2113
iyiniwok 422
iyirikum 2084
iyongut 721
izare 1928
izhorskiĵ 726
izi 714
ižorisch 726
ižorskiĵ 726

janjor 755
jannat 221
jao 2119
jap 2120
japanese 756
japhetic 356, 527
japonezā 35, 53, 119, 185, 317, 372, 394, 420,
516, 594, 601, 805, 1253, 1568, 1587, 1654,
1969
japonezo-ryukyuanā 1654
jaqai 2121
jaquru-chauqui 34
jar 758
jara 762
jarai 371
jarai 757
jarawa(n) 21
jaray 757
jari 21
jarum 1713
jaruna 2153
jarut 883
jasak 1494
jasin 326
jasing 2125
jassic 1503
jastu 883
jate 856
jati 678
jatu 678

jatvian(ā) 156, 1593
 jatvingian 156
 jaunde 531
 jaunsari 1519
 javanezā 725, 1119, 1138, 1484, 1691
 jawe 1375
 jazguljamskij 2127
 jaz'vinskij 1561
 je 590
 jebero 381
 jeh 693
 jeh brilar 760
 jeher 1713
 jeh perak 760
 jei 2132
 jek 953
 jekavian 1763
 jelai 1712
 jemez 1966
 jemjem 1800
 jen 1428
 je-nan 2132
 jenihwa 630
 jennisai-ostjakisch 870
 jenjero 755
 jenures 230
 jera 1898
 jere 763
 jerma 1782
 jerra 762
 jetan 1738
 jew tongo 423
 jharawan 291
 ji 1012
 jibaro 767
 jiddisch 709
 jimajima 439
 jimini 496
 jinghpaw 780
 jingpaw 780

jivaro 768
 jivaro(a)n 72, 344, 386, 767, 2124
 jo bor 281
 john-day 1662
 joi 1839
 'joi 408
 jokoi 1073
 jola 497
 jollato 420
 jolo(ano) 1873
 joloanosulu 1873
 jolof 2094
 jolong 146
 joluo 1098
 jo lwo 1108
 jonaz 387
 jo thuri 1919
 jro 406
 jruan 771
 juang 1312
 judéo-allemand 709
 judeo-german 709
 jüdisch-deutsch 709
 jugan 1494
 jugjage 1855
 jui 408, 1839
 jukon 772
 jukum 772
 jukunoid 219
 julaimaua 429
 julbre 833
 jumu 2141
 junjum 1114
 jupna valley 2151
 jur 1108
 jurakisch 1377
 jurak-samojedisch 1337
 jur lwo 1108
 jjarung 643

K

kaana masala 1200
 kaanu 818
 kabalai 1344
 kabardi(an) 777
 kabardinā 5, 13, 356, 363, 1816
 kabardinčerkes(s)kij 777
 kabardinočerkesskij 777
 kabba laka 1014
 kabiema 779
 kabin 564
 kabōli 1562
 kabre 483, 1886
 kabu 853
 kabugao 742
 kabuli(-persian) 1562

kabure 779
 kabye 779
 kabyi 221
 kacha 648
 kachari 267
 kachcha nogas 513
 kachch(h)ī 1752
 kache 789
 kachhi 1752
 kachice 857
 kachichere 842
 kachin 780, 1921
 kachirai 1525
 kačmiri 841
 kadai 809, 1012

- kadam 1580
 kadara 842
 kadauchan 842
 kadero 1445
 kadiro 1296
 kadlakan-bar(l)ig 280
 kado-mo di 954
 kadrao 1607
 kaele 1313
 kafa 548
 kaffer 2100
 kaffir 2100
 kāfir(i) 1455
 kagan 1830
 kagankan 658
 kagayan 1830
 kagbarika 853
 kaghni 908
 kagi 317
 kagoma 842
 kagoro 157
 kaguru 786
 kahajan 462
 kahchi 857
 chiKahonde 820
 kahuapana 339
 kahugu 633
 kaiapit 109
 kaidipan 616
 kaijji 789
 kaikai 1850
 kaili 1961
 kañli 1532
 kainah 261
 kaingua 1993
 kairi-kaura 1947
 kaitat 460
 kaiwa 1993
 kaja(k)ja 1934
 kajanga(n) 1112
 kaje 842
 kajkavian 1763
 kajtak 460
 k'ajuna 326
 kaka 590
 kakari 628
 kakchi 857
 kakelelwa 1104
 kakhetian 622
 kako 791
 kakwa 179
 kalagan(-tagacola) 1830
 kalagaua 794
 kala moru 1296
 kalanga 687, 1737
 kalanguya 711
 kalapuyan 1559
 kalat standard 291
 kalebwe 1781, 1802
 kale-whan 1600
 kalina 794
 kalisteno 422
 kalla 590
 kall-basava 1753
 kalmikā 1282, 1478
 kalm(o)uk 796
 kalmük(isch) 796
 kalmyk(isch) 796
 kalmyskij 796
 kalongu 157
 kalo'p 909
 kalp 1962
 kalto 1413
 kalunga 157
 kam 806, 1014, 1658
 kama 826
 chiKamanga 1988
 kamanidi 1824
 kaman mishmi 643
 kamao 799
 kamantan 842
 kamanton 800
 kamassian 648
 ka-mau 1012
 kamba 922
 kambaira 1840
 kambair-vunamerita 1991
 kambali 802
 kambatta 42
 kamberawa 802
 kamberchi 802
 kamber(r)ji 802
 kambia 2056
 kamceadal 414
 kamenskij 938
 kamer 1448
 kamir 874
 kamiri 1262
 kamla 24
 kammyang 1911
 kamnigan 1282
 kamoro 1437, 1548
 kampuchianā 118, 294, 366, 1034, 1280, 1287,
 1531, 1691, 1831, 1909, 2046
 kam-sui 809
 kam-tai 119, 120, 345, 408, 781, 798, 806, 1012,
 1017, 1034, 1287, 1450, 1658, 1728, 1754,
 1802, 1839, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913,
 2046, 2143
 kam-thai 809
 kamuke 1061
 kamuku 190, 191, 199, 1586
 kamv'iri 845
 kan 394
 kanāchi 810
 kanagu 1600
 kanala 653
 kanambukanambu 812

- kanandjoko 1260
 kanarezâ 817
 kanarian 1125
 kanaşi 810
 kanauji 678
 kanauri 811
 kanawâri 811
 kanawi 811
 kanda 564, 960
 kandahar(i) 1552
 kandep-aruni-karintsu 514
 kandh 960
 kandoshi 344
 kandowo 1351
 kangana 1100
 kangite 728
 K'ang-lo 1546
 kanğuti 326
 kanhobal 815
 kanite 799
 kaNjinini 1881
 ▼
 kanjuti 326
 kankanai 816
 kannada 486, 1987
 kanoreunu skadd 811
 kanõrug skadd 811
 kanouri 819
 kansa 472
 kantilan 1705
 kantohe 153
 kantsii 683
 kanum 674
 kanung 1619
 kanuri 555, 661, 1420, 1664
 kayop 1163
 kao 850
 kapaiwanan 1525
 kapala 952
 kapampangan 542
 kapangan 816
 kapau 75
 kapauku 2038
 kapauku-baliem 1440
 kapaur 715
 kape(i)ta 1319
 kapholländisch 19
 kapiangan 1525
 kapingamarangi 824, 1587
 kapisiki 674
 kapiyan 1525
 kapone 1005
 kapontori 1311
 kapuča 205
 kapucha 205
 kapuçi 205
 kapugu 633
 kaputschi 205
 kara 866, 1512
 karaba-kambegî 1194
 karaceai 431, 1998
 karaceavo-balkarâ 827
 karachay 827
 karadžâ 348
 kaRagwe 1458
 karaimâ 1064
 karakalpakâ 1998
 karakirgis 896
 karakitang 1684
 karam 1438
 karama 826
 karamanli 1997
 karan 951
 karanga(n) 1174, 1737
 karanogai 1431
 karapapakh central 132
 karata 832
 karatinskij 832
 karatschaisch 827
 karayâ 348
 karçin 883
 kardudjar(r)a 833
 kardutjara 116, 1533, 2071, 2081
 kare 693, 836, 1231
 karelâ 543, 544, 726, 925, 1065, 2043
 karelisch 834
 karel'skij 834
 karen 335, 598, 1565, 1727, 1754, 1872, 1924
 karenbyu 335
 karennet 335
 k'aria 876
 karimojong 830
 kariphuna 347
 karjala 726, 834
 karluko-chigile-ughur 2039
 karmali 1694
 karo 2040
 karrenni 335
 kartlian 622
 k'art'luri 622
 kartvelian 356
 k'art'veli ena 622
 kartvel'skij 356
 karualaig 1115
 karuk(awa) 837
 karyala 834
 kasa 497, 1201
 kasachisch 852
 kasava 1850
 kasem 839
 kasena 1045
 kasene 839
 kashemiri 841
 kashmira 841
 kashmiri 841
 kashaŭar(î) 841
 kasi-kumuk 1013
 kaska 1837
 [ka:šmî:rî:] 841
 kašmirianâ 459, 908, 968

INDICE

- kasomse 839
kasonke 878
kassele 838
kassena 839
kasso(n) 878
katab 576, 718, 782, 785, 789, 800
katalangan(es) 566
kata-tipol 1600
kâte 701, 1548
kaTeke 1881
kathe 1238
kathiyawadi 628
kathmandu 1379
kati (de nord) 1455, 1481
kati de sud 1481
katio 518
katla 937
katoba 1149
katoguran 317
katongulan 317
katonguran 317
katsausan 1600
katschin 648, 780
katuic 1287
katvenua 1022
katzie 651
katɔviri 845
kau 558
kauil 1236
//kau//in 113
kaukasisch 356
kaukasus 356
kaukau 113
kaurareg 1115
kausali 941
kaviangan 1525
kaw 38, 472
kawaian 121
kawalib 905
kawa(r)ma 1509
kawchottine 482
kawonde 820
kaxetian 622
kaxib 33
k'axɔ 13
kaya 335
kayalikmiin 1884
kayavar 1140
kayin 1727
káyowē 895
kazahä 796, 828, 1998
kazak(h) 852
kazaxskij 852
kazi 1920
kazikumuk 1013
kaziva 1425
kafmiri 841
k'e 394
keaka 509
ke-at 1738
kebadi 2154
kebeirka 2016
kechi 1605
k'echia 394
kechua 1603
kechumaran 1604
kedah 1713
keembo 1228
keEmbo 512
kehena 1972
keiga 854
keiga girru 855
keigana yagara 856
keijagana jate 856
keilschrift-hethitisch 682
kejia 394
kekar 1498
kélé 2022
keliko 793
kelingan 1112
kemaltu 1898
kemar 81
kemat 24
kembata 42
kembatinya 42
kēmēring 1028
kemiju jate 799
k'emirgoy 13
kenaboi 204, 754, 1137
kandayan dayak 462
kenderong 1890
kenerig 1890
kenga 327
kenistenoag 422
kentakbond 1713
kentish 516
kenuzi-dongola 1445
kepere 1231
kerala de sud 1140
kerang 77
kerata 832
kere 1177
kerebuto 1240
kerek 413, 414, 938
kerema 1947
keremi 2001
keren 30
kerewe 866
kerinchi 869
kerintji 1083, 1138
kermanji 980
kešitken 1494
kesopo 1063
kēšur 841
ket 414, 517, 1711
ketä 870
ketanganau 317
ketskij 870
kettle falls 1482
keveri 200, 242

- kewa 671, 1438, 2037
 kewapi 871
 kewieng 21 51
 kez(h)ama 1751
 kgaga 1556
 kgalagadi 1979
 kgatla 1979
 khaidak 969
 khajuna 326
 khaka(a)s 648
 kha lamet 1027
 khalči-guor 1284
 khalka(-mongolä) 1282
 khamir 24
 khamit 874
 khāmtī 1839
 khamûk 880
 khanag 1823
 khandeshi 875
 khandeši 875
 khang 780, 880
 khangin 1494
 khangoi 885
 kha puhoc 1598
 kharput 953
 kharbin 883
 kharčín 883
 kharia 876, 1312
 khariä 875
 khari boli 678, 2029
 kharthvelisch 356
 khas(a) 1379
 khasav-yurt 969
 khasia 877
 khasura 1379
 khasonke 157
 khatsee 877
 khat 850
 khatahi 941
 khay 1379
 khayla 1979
 khayö 1104
 khemsing 1858
 kherwari 1312, 1314, 1694
 kherwarian 879
 khevsur 622
 khimi (de nord) 873
 khinalug 677
 khiri 321
 khm(a)er 805
 khm(o)u(s) 880
 khmuic 1287
 khoibu 1193
 khoirao 778
 khoisan 113, 219, 288, 680, 690, 698, 975, 995,
 1510, 1682, 2101
 khome 915
 khond(i) 960, 992
 khondo 960
 khorčín 1282
 khori 321
 khošan 30
 khotla 235
 khouroukh 983
 khōwār 326, 459
 khua 294
 khučit 1494
 khufi 1801
 khumi 873, 1960
 khunggoi 979, 1089, 1090
 khutswe 1556
 khutu 990
 khvarshi 702
 khwanh 1270
 khwarezmien 732
 khweymi 873
 khyang 100
 kiakh 13
 kiama 1008
 kian 264
 kianga(n) 711
 kiapoo 551
 kiari 1432
 kiaway 895
 kibbo 255
 kiben 455
 kibi 65
 kiBila 237
 kibira 250
 kiBira 250
 kibissi 481
 kibo 255
 kiBoma 274
 kiBombo 364
 kiBondei 277
 kibungan 816
 kibyen 255
 kiché 1605
 kichii 1605
 kickapoo 551
 kiDabida 1841
 kidie 1010
 kiDigo 475
 kiefö 1922
 oruKiga 388
 kiHai 364
 kiHema 676
 kihyanzi 250
 kiHorohoro 687
 kiHunde 1887
 kikamba 801
 kikapoo 551
 kikapu 551
 kikima 469
 kikkapoe 551
 kiko(o)ngo 49, 423, 929, 1591, 1783, 1805
 kiKowgo 1557
 kiKuumu 971
 kikuyu 219
 kildinisch 1035

- kil'dinskij 1035
 kileta 929
 kilgat 1975
 kili 859
 killisteno 422
 kilmari 890
 kimaghama 1437
 kimanda 1158
 kimanga 1218
 kimantego 1207
 kiMashami 364
 kiMawanda 1368
 kiMawiha 1210
 kimbo 1227
 kiMboma 329
 kimbunda 1233
 kiMbunda 1232
 kiMero 1247
 kiMoshi 364
 kiMpaangu 929
 kimpoto 1305
 kimunkon 1580
 kinalinga 794
 ki-namweri 1460
 kinaray-a 258, 1538
 kinchai 869
 kiNdongo 1233
 kiNgoni 1399
 king's english 516
 kiNgulu 2165
 kiNgwana 1818
 kiNtaandu 929
 kinta sakai 1890
 kiNyamwesi 1460
 kinyaRwanda 553, 1653
 kiowa tanoan 1861
 kipceak 545, 732
 kipceakã veche 431
 kiPende 929
 kipirse 839
 kipiyan 1525
 kipschakisch 431
 kiptchak 431
 kira 1760
 ekiKira 1346, 1817
 kirã(n)ti 1062
 kirät-rāi 1611
 kirdiwat 1396
 kiRega 1043
 kiremi 2001
 kirghiz(ã) 52, 648, 796, 896, 1282, 1998
 kirgiz 896
 kiribati 604
 kiRimi 2001
 kiriwina 1358
 kirma 641
 kirmico-lak 1838
 kirmitsö-lak 1838
 kiroba 981
 kiRundi 1640
 kisa 1104
 kiSagala 1841
 kiSama 1233
 kisankasa 1347
 kiSagara de sud 1661
 kisetta 1818
 kishaka 364
 kiShambala 1730
 kishikoongo 929
 kishiwari 841
 kisi(-temne) 311, 900, 1891
 kisonge (universal) 1781
 kissama 1675
 kissi 311, 636, 1891
 kissiem 900
 uluKisu 1198
 kiSutu 1399
 kiSuundi 929
 kiSwahili 1818
 kitaiskij 394
 kiTalinga 336
 kitamat 646
 kitchen kaffir 2170
 kiTambo 700
 kiTiini 1923
 kiTonga 1956
 kitswa 1978
 kittitas 1662
 kituba 929
 kiTwii 1462
 kiuri 1053
 kiuthali 1519
 kiutze 1619
 kiwai 160, 902, 903, 1437, 1548
 kiwaic 901
 kiwai de nord 901
 kiwai de sud 901
 kiwit 65
 kiWunjo 364
 kiya 1806
 kiZaramo 1642
 kiZigula 1400
 kizolo 1434
 kjarak 1498
 kjakela 1498
 kjax 13
 kjuri(nskij) 1053
 klao 955
 klei 544
 kler 826
 klikitat 1662
 knisteneux 422
 ko 2112
 koalib 558, 667, 937, 1036, 1293, 1509, 1742,
 1937
 kobe 535
 ruKobi 700
 kobochi 1428
 kobokota 1095
 koch 108

- koda 1314
 kodagubi 2024
 kodu 960
 kodulu 960
 kogoro 157
 kohistānī 459
 kohle 1694
 koi 614
 koia 946
 koianu 1352
 koiari 911
 koiari-manubara-yareba 174, 200, 242, 243,
 910, 912, 913, 999, 1124, 1154, 1175, 1439,
 2123
 koiari montanā 911
 koiné 620
 koio 996
 koita 911
 koitapu 913
 koko 113, 183
 kol 1312
 kolami 1339, 1551
 kolami-naiki 917
 kolarian 1312
 kolle 487
 kololo 1080
 koluschān 1945
 koma 157, 1177
 koman 630, 920, 1177, 1422, 2016
 komanche 1738
 komanisch 431
 komantsche 1738
 komba 701
 kombe 395
 kombio 1962
 komering 1028
 komi 543, 1561, 2167
 komi-jazvinisch 1561
 komi-jaz'vinskij 1561
 komi-permianā 1561
 komi-permjackij 1561
 komi-permjak 1561
 komi-permjakisch 925
 komi-permyak 925
 komi-syrjānisch 925, 2167
 komi-zirianā 2167
 komi-zyrian 925
 komi-zyryanskij 2167
 komo 971
 komo(ng)gu 1743
 komono 1067
 komookhs 417
 komso 932
 komuk 417
 komunku 1743
 kond 992
 konda 2049
 konda dora 928
 konde 1456, 1638
 kondekor gadaba 565
 kondh 992
 kondjara 559
 kondjo 934
 kondkor 565
 kondo 931
 kondoa(solwe) 1661
 kondoma (tatar) 1789
 kongadavanu 1644
 kongo 219
 kiKongo 49, 423, 688
 kongola 987
 koni 1556
 koniagi 933
 konjara 559
 konjo 934
 oluKonjo 934
 konkan central 1187
 konkani 1187
 konkan standard 1187
 konkon(i) 1187
 konmak 262
 konnoh 931
 kono 2040
 konongo 1460
 konorara 1760
 konsinya 932
 kontum 146
 konua 977
 konya 1169
 konyagi 138, 184, 1892
 konyar 1997
 konyare 831
 koosa 2100
 kor 428
 kora 1314
 korafi 935
 korang(ma) 77
 koranko 1169
 korape 243
 korava 1850
 kordofanian(ā) 558, 667, 784, 813, 843, 849,
 854, 905, 954, 1010, 1036, 1199, 1262, 1293,
 1294, 1509, 1742, 1796, 1834, 1845, 1879,
 1934, 1937, 1984, 1986, 1989, 1990
 korean 420
 korefa 1743
 koreipa 1743
 korekore 1737
 koriak 413, 414
 koriakā 938
 koriko 1175
 korim 230
 korintji 869
 koriok 1079
 korjakisch 938
 korjanskij 938
 korku 982, 1413
 koroca 995
 koroma 826
 koromira 1352

- korongo 954
 korura 2016
 korwa 1314
 koryak 938
 kosali 722
 košan 30
 kosena 121
 kosli 941
 koso 1242, 1738
 kosopho 1063
 kosorong 701
 kosova 636
 kossa 1242
 kosso 1242
 kot 517
 diKota 1386
 iKota 988
 kotafon 530
 kotocoli 1886
 kotoko 412
 kotua 428
 kotule 1985
 kouan-houa 394
 koui 960
 kouka 961
 koumac 1376
 koumyk 969
 koura 1522
 kouranka 1169
 kourkou 982
 kourouma 984
 koutchéen 1952
 kovai 701
 kiKowgo 1557
 kowalib 905
 kowrarega 1115
 koya 614
 kóyong 649
 koyra 2163
 kozime 1365
 kpala 952
 kpal(l)agha 1527
 kpara 952
 kpē 2002
 kpelese (tina) 949
 kpelle 1242, 1412
 kpilakpila 2139
 kpo 613
 kpwa'unang(g)isu 1958
 kpwessi 949
 kra(a) 951, 955
 krahn 189
 krahu 955
 kram 146
 krama 759
 kran 951
 krao 955
 krapar 97
 krawo 955
 krebo 621
 kredj 952
 kreich 952
 kreish 952
 krepe 530
 kri(h) 422
 krio 423, 1568
 krioro 423
 kriouo 423
 krisa 890
 kristinaux 422
 krobo 563
 kroë 1028
 kroo english 1568
 kru 189, 224, 407, 501, 621, 993
 kru english 1568
 kru'i 1028
 krung 1607
 krung thep 1909
 kryc 953
 kryts 953
 kryz(skij) 953
 ku 960
 !kū 975, 2101
 ku-Amba 250
 kuanh 1270
 kuan hua 394
 kuan-kua 394
 kuanua 1991
 kuba 328, 1053
 kubachi(nisch) 460
 kubači 460
 kuban 777
 kube 701
 kūbi 928
 kubira 903
 kubj kandh 992
 kuchumba 64
 kudagu 907
 kudamata 497
 kudawa 633
 kudu 530
 kūei 408, 1839
 kuei-pien 408
 kuhpang 1449
 kui 254, 408, 1839
 kuile 1973
 kuinga 960
 kujamat 497
 kuki 1380
 kuki airani 1179
 kuki-(c)hin 1334
 kukish 1334
 kukitschin 1334
 kuku 179
 kukukuku 75
 kukuya 963, 1882
 kuk'wa 1882
 !kukwe 698

- kulaal 629
 kalalau 1525
 kulawi 1961
 kule 1973
 kulele 1722
 kulla 1973
 kulle(e)spelm 795
 kulu 718
 kului 1519
 kuman 390, 967
 kumandinisch 54
 kumandy 54
 kumanugu 390
 kumāoni 968
 kumāūni 841
 kumba 1855
 ekiKumbule 1345
 kume 1999
 kumi 1960
 kumikā 1998
 kumukh 1013
 kumükisch 969
 kumun 967
 kumus 2016
 kumux 1013
 kumvenu 926
 kumyk 969
 kunabi 1187
 kunama 1418
 kunanau 1525
 kunbau 875
 chiKunda 1716
 kundi 875
 kundu 1094
 kundu de vest 1085
 kundugr 1445
 kung 288, 975, 2101
 kungara 559
 kuni 262
 kunie 1005
 kunimaipa 612
 kunini 241
 kunjip 2056
 kunjuti 326
 kuno 2056
 kunua 978
 kunua-keriaka-rotokas-eivo 508, 977, 1548, 1639
 kupa 1453
 kup-ming 2056
 kupome 885, 1089, 1090
 kur galli 291
 kurama 379
 kuranke 1169
 kuranko 1169
 kurdā 87, 732
 kurdisch 980
 kuri 299, 982
 k'ūri 1053
 kuril 35
 kurintji 869
 ĩuris(c)h 156
 kurku 1312, 1413
 kurku-mari 1191
 kurländisch 1066
 kurmandschi 980
 kurmānji 980
 kurobu 41
 kuruh 983
 kurukh 486, 1691
 kurunga 831
 kurungtufu 956
 kurungu 954
 kurutsche 1979
 kurux 983
 kurya 981
 kusaie 985
 kusaieanā 350, 1253, 1587
 kusale 442
 kusasi 986
 kusinta 1738
 kusnjetzer-tatarisch 1789
 kuSuwa 230
 diKuta 1387
 kutchan 2146
 kutchin 957
 kuteb 989
 kutev 989
 kutu 2128
 kutubu 548
 kuu 139
 kiKuumu 971
 kuvakan 192
 kuvi 992
 kuwi 585
 kuwinga 992
 kuya 1260
 kuyonon 434
 kuznets-tatar 1789
 /kuŋe/ 1005
 kvanada 145
 kvanxidatl 73
 kwa 3, 6, 11, 14, 31, 32, 37, 40, 41, 44, 83, 96,
 124, 126, 151, 187, 189, 197, 224, 290, 464,
 503, 505, 515, 526, 530, 563, 589, 621, 625,
 631, 639, 710, 712, 713, 714, 717, 739, 743,
 853, 926, 950, 951, 955, 962, 994, 1008,
 1042, 1059, 1068, 1248, 1291, 1297, 1411,
 1453, 1464, 1501, 1695, 1829, 2030, 2113,
 2126, 2141
 kwaa 955
 kwaco 996
 kwai 2054
 kwakiutl 1433, 1975
 kwakiutlan 208, 2061
 kwakwa 126
 kwakwagom 271
 kwale 911
 kwalsim 1000
 kwama 920

kwamba 252
 kwamera 1860
 kwanga 586, 1708
 kwange 589
 kwanim pas 2016
 kwantlen 651
 kwara 1512
 kwarafe 935
 kwara^{7e} 1002
 kwareo 1003
 k^warizmien 732
 kwarkwareo 1003
 kwásai 423
 kwaya 766
 kwe 273, 1883
 kwedi 134
 kwela-numu 703
 kweli 134
 kwelshin 1000
 kwena 1556, 1979
 kwengo 698
 kweni 575, 1005, 1326, 1995
 kweny 1661
 kwenyi 1005
 kwera 947
 kweshin 1000
 kwi 959

kwili 134
 kwingsang 1449
 kwinp'ang 1449
 kwise 995
 kwisso 995
 kwiteyan 2146
 kwoma 1155, 1723
 kwotto 713
 kwusaun 270
 kxoe 698
 kyaka 514
 kyakisch 13
 kyenga 327
 kyentu 864
 kyi 877
 kymrisch 570
 kyō 683
 kyon 683
 kyontsii 683
 kyōquot 1433
 kyōnsa^{to} 420
 kypchak 2039
 kyzyl 648
 kyzylbas 1997
 kəɣbərɪka 853
 kəɣgbaa 613
 [kə:ʃur] 841

L

la 1012
 Laali 1883
 labang 944
 labea'u 1016
 labourdin 185
 laburtano 185
 lacandon 1212
 lactan 434
 ladina (dolomitică) 1630
 la'edo 1961
 laewamba 2067
 laewo 1867
 laewomba 2067
 lafana 1042
 lagaui 711
 lagawe 711
 laghu hindi 678
 lagome 944
 lagon(e) 944
 lagoon 993
 lagubi 1149
 laguna 868
 lahu 126, 1299
 lahui 1156
 lāhuli 1156
 lahuna 1299
 lai 394, 647, 781
 laiap 514
 la-jia 1017

lajolo 2093
 lak' 1013
 laka 573, 809, 1017, 1251
 lakama'di 1296
 lake murray 262
 lakes 1482
 lakher 1183
 lakia 1017
 lakkia 806, 1014
 lakkisch 1013
 lak⁸kya³ 1017
 lakota 450
 laksij 1013
 lakume 999
 lala 2170
 lalao 178
 lalaki 1016
 lalana chinantec 393
 lalaua 794
 lalevo 1867
 lali 1883
 lalia 1386
 laliklik 1525
 lama 1023, 1434, 1847, 1920
 lamado wan 317
 lamanu 1867
 lamba 1886
 ichiLamba 1704
 lambau 1743
 lambia 1026

- lambwa 1026
 ichiLambya 1467
 lamotrek 350
 lamso 1442
 lamu 1818
 lamut 528
 lanao 1185
 land dayak 462
 landogo 1072
 landouman 1029
 landsmaal 1435
 landsmâl 537, 1435
 landuma 1029
 lange 324
 chishiLange 1082
 lango 8, 474, 1079
 lango dyang 830
 langue d'oc 1477
 languedocien 1477
 langue d'oïl 553
 langue d'oui 553
 langwa 1971
 langya 428, 760
 lankakol 685
 lana miro 1032
 lanun 1185
 lanwolwol 62
 lao 1034
 laotian(ă) 394, 805, 809, 1287, 1745, 1839, 1910
 laotisch 1034
 lapon(ă) 543, 544, 545, 1435, 1650, 1702, 1798,
 2026
 lapp 1035
 lappic 1035
 lappisch 1035
 lārī 1752
 laria 941
 larim 1075
 lariminit 1075
 lasatian 425
 lashi 780
 lashx 1816
 lāsī 1752
 lasisch 1041
 lašx 1816
 lašxuri 1816
 lat 909, 2146
 latagnon 434
 latan 434
 late old english 516
 latin(ă) 5, 13, 19, 35, 36, 48, 49, 53, 86, 97,
 122, 125, 132, 179, 185, 192, 219, 221,
 233, 236, 292, 309, 354, 361, 362, 363, 394,
 413, 431, 451, 453, 460, 467, 478, 499,
 516, 522, 525, 537, 541, 542, 544, 553, 554,
 555, 571, 572, 594, 595, 601, 618, 620, 636,
 661, 675, 685, 709, 717, 720, 723, 726,
 736, 741, 744, 756, 759, 796, 821, 841, 870,
 877, 896, 925, 938, 972, 980, 997, 1035,
 1052, 1064, 1066, 1116, 1119, 1121, 1138,
 1143, 1176, 1180, 1250, 1253, 1312, 1314,
 1406, 1435, 1477, 1479, 1502, 1503, 1505,
 1530, 1531, 1542, 1562, 1585, 1586, 1591,
 1603, 1630, 1635, 1636, 1650, 1665, 1679,
 1691, 1694, 1697, 1702, 1703, 1705, 1719,
 1763, 1765, 1767, 1768, 1769, 1778, 1787,
 1791, 1792, 1798, 1818, 1827, 1832, 1876,
 1952, 1996, 1998, 2004, 2026, 2029, 2037,
 2039, 2043, 2046, 2049, 2075, 2141, 2158,
 2167
 latuka 1079
 latvian 1052
 latvien 1052
 latviski 1052
 latyšshskij 1052
 latyšskij 1052
 lau 1038, 1240
 la'udye 1936
 lavukaleve 1039
 laz 97, 356, 2156
 laze 1041
 le 1012
 lebe'd tatar 54
 leb lano 1032
 lebona 1961
 lebong 1621
 lebou 2094
 lecheyal 43
 lech'i 1971
 lechkhum 622
 lečxum 622
 ledo 1532
 eLeedji 1560
 lega 297
 ekiLega 1346
 lego 178, 1043
 lei ping 1450
 leisu 1063
 lējengoup'a 1062
 leko 1100, 1891
 lekon 1043
 lela 1452
 lele 1045, 1169
 l'élé 1045
 lelemi 1042
 lelese 1045
 liLelo 859
 loLelu 1100
 lemande 1162
 lemaroro 1867
 lɛmba 858, 1309
 lembue 210
 lemet 1027
 lemyo 100
 lenakel 1860
 lenape(a) 467
 lenapi 467
 lendou 1048
 lendu 1420

- lengi 1049
 lengkuas 1792
 lengteng 1033
 lennape 467
 lenni 467
 lentex(uri) 1816
 leonez 1792
 lepanto igorot 816
 lepcha 254, 268, 1062, 1858
 leper's island 1489
 lepoha 1050
 leptsa 1050
 lepuk 531
 lere 1045
 leridan 354
 leron 2072
 lesa 1051
 lesgisch 1053
 lëshuop'a 1063
 lesse 1051
 lesser kabardian 777
 lesuo 1063
 leta 1201
 letonā 156, 522, 1064, 1066
 leto(no)-lithuanianā 156, 1052, 1064
 lette 1052
 lettisch 1052
 letton 1052
 lëtzebuergesch 1105
 letzeburgesch(t) 1105
 letzeburgisch 1105
 lcu 294
 leuanguia 1081
 leuanua 1081
 leueneuwa 1081
 leung 294
 leve 1867
 lewi 1104
 lewo 1867
 lexchxum 622
 leya 1955
 leyteaw 2075
 leyteño 2075
 lezebuurjesh 1105
 lezghi(a)n 1053
 lezghinā 30
 lezginskij 1053
 lhasa 1920
 lhotā 683
 li 394, 1012
 liae 663
 liaro 900
 liBaali 135
 libagnon 473, 1173
 libianā 221, 1055
 libico-berberā 20, 221
 libido 645
 liBinza 1398
 liBombi 1457
 lific 1378
 lifu 466, 1378
 ligone 1056
 ligony 1056
 ligoune 1056
 ligurā 723, 1635
 liguric 744
 ligwi 1056
 likes-utsia 1163
 liLelo 859
 lilisha 1525
 liloet 1060
 lilowat 1060
 lilse 984
 limba 1300, 1720, 1891
 limbu 648
 liMbudza 1100
 limbum 1443
 limburgeois 547
 limburgisch 547, 1484
 limdu 1380
 limi 2001
 limousin 1477
 liMpsa 1100
 linapi 467
 lindiri 1632
 lindja 662
 linga 808
 lingbe 1392
 lingot(es) 721
 lingua franca 661
 lingua selica 795
 lin-hsia 1284
 liNyeli 1541
 liNzeli 1541
 lipha 1063
 liphō 1063
 liPito 1100
 liPoto 1100
 lishaw 1063
 liSongo 1223
 lishaw 1063
 lissi 1051
 li(s)su 254, 1063
 litauisch 1064
 li thiro 1937
 lithuanian 1064
 lithuanien 1064
 litime 950
 litoro 1509
 litovskij 1064
 lithuanianā 156, 233, 522, 709, 1052, 1593
 lithuanien 1064
 lituviškai 1064
 liu-chiang 408
 liudā 726, 834, 2043
 liVanuma 1457
 live 1066
 livisch 1066
 livonā 543, 544, 1052
 livonian 1066

- livonien 1052
 livskij 1066
 liwuli 290
 liyang 1006
 liyländisch 1066
 ljudy 1065
 llanero 1738
 llimbuni 1443
 lngngam 877
 lo 1004, 1012
 loac 1830
 loanatit 1860
 lobaha 1489
 lobale 1086
 lobedu 1556
 lobi 480, 494, 578, 641, 1297, 2002, 2050
 logananga 166
 logba 483
 logbo 950
 logbware 1088
 loggo 1070
 loghoma 1073
 logiri 1079
 logokuli 1070
 loguderez 1697
 loindang 1071
 loisu 1063
 lokai 1110
 lokhay 2039
 loko 2112
 lokoya 1079
 lokundu 1094
 lokutsu 987
 lolajan 1283
 lolak 1283
 lolaki 1016
 lolatavola 1609
 lole 1078
 loLelu 1100
 lolo (-birman) 254, 394, 1281
 lolokara 1489
 lolo-moso 254, 657
 lolopani 672
 lolopwepwe 1489
 lolsiwoi 1489
 loltong 1608
 löm 1270
 loma 1242, 1412
 lombaha 1489
 lombard 744
 lombi 183
 lomi 1337
 lomongo 1281
 lomöno 2112
 lomotua 210
 iLomwe 1135
 lomya 1079
 londo 1094
 londonez 516
 longana 1489
 longe-longe 662
 longohardä 744, 1630
 longphi 1858
 loNku(n)da 1281
 lonwolwol 62
 looma 1073
 loonago 1073
 lepiti 1079
 loque 2168
 loquilt 1060
 lord north island 2024
 lorrain 553
 lorwana 1079
 losengo 219, 1100
 lösi 466
 lossu 1360
 lotuxo 1079
 louyi 1103
 lovale 1086
 lower bal 1816
 lower circassian 13
 lower fraser river 651
 lowland 291, 957
 lowland semang 1713
 lowland tzeltal 2007
 low malay 725
 lowudo 1079
 lu 1449
 luana 1103
 luangina 1081, 1585,
 luangiua 1676
 luangiua 1081
 luano 1019
 chiLuba 1082
 luba de nord-est 1781
 luba de vest 1082
 luba-Julua 219
 lubari 1088
 lubu 869, 1028
 lubuagan 794
 lucanä 744
 chiLucazi 1084
 lucha 1654
 lüd 2043
 lude 1065
 ludhiani 1595
 ludic 1065
 ludique 1065
 lüdisch 1065
 lüd'kõi 1065
 ludumtr 1742
 luen 1149
 luganda 219, 577
 luGisu 1198
 lugori 1088
 lugovo-vostočnyj 1191
 luguru 1642
 lugwere 642
 luGwere 642

luhtu 1977
 luhupa centrală 885, 979, 1090
 luhupa de nord 885, 979, 1089
 luhus(h)i 1299
 luhya 1104
 lui 1103
 lujash 1084
 lujazi 1084
 lukha 558
 luk 2112
 lukə 2112
 lule-vilela-charrura 1544
 lulua 1082
 lulu(h)ya 1104
 luLuyia 1677
 luMarachi 1104
 lumasaba 1198
 uLumbu 1075
 lumbwa 1347
 lund 1163
 chiLunda 402
 lunda de sud 1093
 lunda muatiavua 1652
 lunda muatuamvua 1652
 lundu 1094
 lunga 1095
 lungchang 1858
 lungchow 1450
 lungga 1095
 lungri 1858
 lungu 1648
 luntu 1672
 luNtumba 1444
 lunyankole 1415
 lunyole 1472

lunyore 1472
 luo 1108
 luoravetlan 413, 414
 luoravetlanskij 413
 luorawetlan 413, 414
 lupac(e)a 34
 luqu 1095
 lur(i) 56, 1099
 lusa(a)mia 1677
 lusengo 219
 lushei 1101
 lusoga 1772
 lusyan 1820
 lutshase 1084
 lutze 1449
 luunda 1652
 luva 1082
 luvale 1086
 luviană 723
 luvitã 723
 luwunda 1652
 luxage 1084
 luxembourgeois 1105
 luxembourgian 1105
 luxemburghezã 553, 594, 595
 luxemburgian 1105
 lyciană 723
 lydiană 723
 luyi 1103
 luLuyia 1677
 lüyilül 413
 lwalu 1781
 lwena 1086
 lyela 1045
 ləMbong 774

M

ma 1179
 maa 909, 1172
 maabun 1114
 maanjan 1143
 määnjān 1143
 maājān 1143
 maanyan 1143
 maaori 1180
 maasai 1419, 1421, 1580
 mabak 1112
 mabam 1114
 maban 831, 1112, 1200, 1258, 1422
 mabang(i) 1112
 mabea 1401
 mabi 1401
 chiMabiha 1210
 mabisonga 1165
 mabi tao 223
 mabuiag 116, 1533, 1548

macas(s)ar 1131
 macauenko 425
 macedoneană 48, 620, 1765
 macedoromână 1636
 machacali 591
 machame 364
 macharia 1752
 macheyenga 1117
 machias 1553
 machiguenga 92
 machoto 745
 macina 555
 maciu 1127
 macquiac 1277
 macro-algonkin 51
 macro-caraib 346
 macro-carib 2090
 macro-chibchan 176, 386, 400, 728, 745, 2058,
 2074, 2124

- macro-ge 284, 348, 398, 557, 597
 macro-ge-bororo 284
 macro-mixtecan 1267
 macro-oto-manguean 1506
 macro-panoan 1205, 1218, 1545
 macro-siouan 737, 1755
 macro-sudanică 1418
 macro-tucanoan 72, 355, 1303, 1982, 1983
 macus(s)i 1118
 mada 1451
 madaba 1112
 madache 1227
 madaganye 944
 madala 1112
 maDala 1112
 mād'ār 1121
 maddukanyang 566
 maddukayany 566
 madegu(ga)su 1095
 madi 793, 1071, 1107, 1109
 ma'di 1294
 madi(i)n 920
 madi-ti 793
 madjene 1160
 mado 1109
 madourais 1119
 ma'du 1295
 madura 1119
 madureză 725
 madyo 1109
 mae 514
 maele 1165
 mafo(o)r 1448
 mafulu 562
 maga 1644
 magadhan 235
 māgadhi 722
 magahī 235
 magari(i) 1120
 maggi-mungu 1214
 maghavul 1813
 maghiară 309, 544, 545, 570, 736, 925, 1035,
 1636, 1650, 1763, 1768, 1996, 2017, 2026
 magi 1124, 1127
 magindanao 1123
 magindanau 1123
 magindanaw 1123
 māgobineng 844
 magosan 1174
 maguindanao 1185
 magusa(s)iai 1288
 magyar 1121
 mah 1172
 maha 472
 mahaga 269
 mahakuassica 1277
 mähārāshtrā 722
 mähārāstrī 722
 mahari 1496
 mahas-fiadidja 1445
 mahl 1141
 mahle 1694
 mahongwe 988
 mahrätte 1187
 maiduan 1559
 maigo 1214
 mailang 1382
 mailhai 1238
 mailu 911
 maina 339
 mainakahuapana 339
 maipani 160
 maipua 939
 maipurán 198, 340, 347
 maisin 439
 maithili 235, 1494
 maitis 1182
 maiwa 1201
 maiyā 908
 mājhi 1595
 majingai 1128
 majinya 1127
 majuu 1165
 mäkaa 1129
 makari 944
 makarob 1130
 makas(s)ar 1131
 makasareză 116, 258, 300
 make 534
 maki 1573
 makiritare 1182
 makista 425
 makoa(ne) 1135
 makodo 297
 chiMakonde 1210, 2119
 chiniMakonde 1134
 makong 294
 makoroko 995
 imakua 219
 makwa 1135
 mal 1932
 malabar(i) 1140
 malacca 118, 204, 753, 754, 861, 1287, 1669,
 1670, 1712, 1713, 1890
 malaecză 19, 86, 119, 300, 394, 425, 462, 542,
 725, 1257, 1548, 1621, 1832, 1850, 1912, 2029
 malagom 944
 malaiisch-polynesisch 119
 malaio-polineziană 119, 550, 668, 670, 725,
 1240, 1585
 malais 1138
 malakka 1137
 malamba 297
 malanga 1112
 malang-pasuruam 759
 malano 1185
 malaqueiro 425
 malaquenho 425
 malaquense 425

- malavi 1612
 malawg 742
 malay 1138
 malaya bakun 816
 malayala 1140
 malayalam 486, 1753, 1850
 malayarma 1140
 malayopolinezian 2078
 maldiviană 1753
 male 1147
 malec(h)ite 1553
 maledivă 1141
 malele 1165
 malgache 1143
 malgaşă 119, 542, 553, 725, 1818
 malgasy 1143
 malhesti 811
 mali 148
 ishiMalila 1144
 malimba 1309
 malindang 1794
 malinka 1169
 malinke 1169
 maliseet 1553
 malisete 1553
 malisit 1553
 malka 777
 mallango 794
 malo 2163
 malopolonă 1586
 maltese 1146
 maltesisch 1146
 malteză 86, 709
 mälto 486
 malu 1148, 1991
 maluba 1867
 malu'u 1148
 malvi 1612
 malwai 1595
 malwi 1612
 mam 1213
 mamananua 1171
 mamananwa 1171
 mamaq 869
 mamasa 1573
 mambai 1164
 mambere 1149
 mambetto 1165
 mambië 1573
 mamcan 29
 mamedja 1824
 mami-duma 1432
 mamidza 1824
 mampourou 1152
 mamprusi 442, 1152
 mampursi 1152
 mam tawira 1264
 mamzokoi 1323
 man 2118
 managalasi 911
 managobla 613
 managesan 1174
 manambu 1007, 1723
 manangeer 1919
 manbai 1164
 mancagne 1170
 mancanha 1170
 mancho 1127
 manchu 1157
 manciuriană 394, 601, 1745, 1992, 1998
 manciu(ro)-tungusă 1992
 mandaba 1112
 mandaka 1174
 mandala 1112, 1159
 mandar 1160
 mandara 574
 mandari 179
 mandarin 394
 mandaya(n) 473, 742
 mandchou 1157
 mande 157, 165, 257, 263, 264, 327, 452, 498,
 575, 703, 878, 931, 940, 1004, 1056, 1072,
 1073, 1169, 1172, 1242, 1326, 1348, 1411,
 1678, 1714, 1786, 1815, 1995, 2040
 mandeali 1519
 mandeean 87
 mande-fu 1161
 mandeg(h)usu 1095
 mandekan 157, 1161, 1169
 mande-tă 1161
 mandfaque 1163
 mandingue 1169
 mandinka 1169
 mandjou 1157
 mandjurisch 1157
 mandschu(risch) 1157
 mandusir 230
 manean 439
 manenka 1169
 manfaco 1163
 manga 1218
 mangafia 1179
 mangala 1100
 mangali-lubo 794
 manganitu 1684
 mangarei 116
 mangbei 1164
 mangbele 1392
 mangbettu 1165
 manggulanga(n) 1167
 mangisa 1681
 mangki 1573
 mangkoong 294
 manguagao 1167
 manguean 1506
 mangyan 303
 mani 166
 manihiki-rakahanga 1179
 maninka 157, 1161, 1411
 manipang 1382

- manipuri 1238
 manja 590
 manjaco 1163
 manjaku 1163
 manjiak 1163
 manju 1157
 mankayan 816
 mannois 1176
 mano 335
 manobo centrală 473, 1054
 manobo din Agusan 1173
 manongoës 1005
 manoi 2049
 mansi 2049
 mansijskij 2049
 mansoanka 973
 manta 509
 mantage 944
 mantauran 1644
 mantjiltjara 833
 manton 1529
 manubara 911
 manugulasi 1154
 manukolu 999
 manx 362
 manx-gälisch 1176
 manya 1169
 manyika 1737
 mao-naga 1751
 maori 1180, 1585, 1679, 1957
 maori din insulele Cook 1179
 maori din Noua Zeelandă 1179, 1180
 maori pidgin-english 1568
 mape 701, 1040
 mapi 2121
 mapia(n) 1448
 maprik 4
 mapuche 91
 maquiritai 1182
 maquoua 1135
 mara 1183
 laMarachi 1104
 marako 645
 marama 1104
 maramuni 514
 maramureşan 1636
 maran 65
 maranao 1123
 maranaw 1185
 marangu 364
 maraquo 645
 mararet 1186
 marathi 722, 982, 1496, 1691, 1850
 marchigiană 744
 marchizană 1585, 1836
 maré 1378
 mareschet 1553
 mareschit(e) 1553
 marfa 1188
 marghi 1190
 margi 1410
 margui 1190
 mari 416, 543, 1290
 maria 614
 maricopa 2146
 marige 390
 marijisch 1191
 marijskij 1191
 marille 592, 1319
 marind 262, 1437, 1803, 1804, 2121
 marind de sud-est 1192
 maring 881, 1974
 mariusa 2074
 marka 1786
 märkisch 594
 markwet 1580
 marle 592, 1319
 maronene 316
 marovo 1195
 marquesan 1189
 marquisien 1189
 marshalleză 350, 985, 1253, 1969
 maru 780
 marumene 316
 marwari 1612
 masala 1200
 masana 1197
 masasi 157
 mascouten 1592
 masemola 1556
 kiMashami 364
 masi 1127
 masig 1115
 masingara 244
 masingle 244
 maskogi 1325
 maskoke 1325
 maskoki 1325
 massachusetts 51
 massai 1111
 massalit 1200
 maswaka 1819
 mataban-moulmein 1280
 mataco 1544
 matai 589
 matatarwe 507
 ikiMate 1345
 matenjala 507
 mato 1135
 matsáti 1156
 matta 297
 matu 873
 matur 1273
 matuwari 423
 matwanly 1619
 mau 1169
 mauke 1179
 mäumic 1738

- mavia 1210
 ehiMaviha 1134
 mawai 2164
 kiMawanda 1368
 mawata 903
 mawi 1172
 mawia 1210
 kiMawiha 1210
 mawissi 336
 mawnepgha 1727
 maya 1312, 2161
 mayan 29, 403, 404, 405, 410, 695, 747, 752,
 815, 857, 1151, 1212, 1213, 1265, 1266,
 1301, 1338, 1559, 1577, 1579, 1605, 1701,
 1747, 1877, 1897, 1953, 2007, 2008, 2009,
 2035, 2036
 mayaoyao 711
 mayawyaw 711
 mayi 530
 mayo 1177, 1212, 2122
 mayongong 1182
 mayoyao 711
 māzandarāni 600, 732
 mazanderani 1216
 mazatecan 1590
 mazatlán de flores 1217
 mazetec 1590
 mazi 1127
 mazurian 1586
 baMbaame 1219
 mbaka 590
 mbala 1781
 chiMbalazi 1818
 mbale 328
 mbali 1233
 mbamba 1219
 mbandieru 669
 mbang 183
 mbanja 163
 mbara kwengo 698
 mbareke 1195
 mbari 1233
 mbarike 989
 mbariki 1195
 mbati 1331
 mbato 639
 mbay(e) 1220
 mbegumba 332
 mbembe 1928
 mbene de nord 183
 mbere 590
 mbete 1224
 mbetse 1941
 mboko 275
 kiMboma 929
 mbombe 590
 laMbong 774
 mbonge 1094
 mbotuwa 330
 mbouin 641
 mbudikam 2084
 liMbudza 1100
 mbulu 733
 mbulug(w)e 325
 mbulungu 325
 mbunda 1232
 giMbunda 1232
 kiMbunda 1232
 m'Bundo 1233
 uMbundu 219, 1397, 1675
 mbutawa 330
 mbwaka 334
 mbwela 1235
 mdhur 1607
 méa 653
 meadow 1191
 meban 1114
 mebe 452
 mech 267
 mechoacan 1864
 mechuacā 1864
 meco 387, 1738
 medā 97, 732, 1562
 mediteranean(ā) 185, 527, 1477
 medjime 1226
 medo 1135
 medzime 1226
 me'ek 1237
 meeleeceet 1553
 me'en 1239
 mefoor 1448
 megimba 1393
 meglenoromānā 1636
 megrelinina 1261
 megrel'skij 1261
 mehari 1496
 mehek 1724
 mëithlei 1238
 mekan 1239, 1321, 1938
 mëkhali 1238
 mekibó 1248
 mëklē 1238
 mekleburgisch 594
 melam 1619
 melamba 1370
 melanao 1185
 melanezian(ā) 119, 541, 705, 725, 1139, 1253,
 1378, 1478, 1548, 1585, 1628, 1640, 1930,
 1969, 2038
 melayu 1138
 mele-fila 1241
 melet tatar 415
 melicete 1553
 melicite 1553
 melsisi 1608
 mem 1151
 men 1239
 menam 1289
 menaya 955
 mende 311, 1161, 1412, 1708

- mendeya 630
 mendi 1242
 mending(o) 1169
 mendzime 1226
 mengrelo-ceană 2156
 meninka 1169
 men^y'i 2049
 menomini 51
 mentawei 1245
 mēntu land dayak 462
 menyanya 2105
 menye 75
 meo 1250
 mer 116, 1115
 merani 242
 merarit 1186
 mercian 516
 mergi 412
 merguese 253
 mergui 253
 merida 2154
 merilie 592
 merille 1319
 merina 1143
 kiMero 1247
 meru 364
 merule 1319
 merwari 1612
 mesakin 1199
 mesapică 1037
 mesara 663
 mesetene 1298
 mesketo 188
 baMeta 1244
 metabi 1824
 metaso 1958
 metbengetseg 104
 methon 1482
 metomka 848
 metru 55
 metu 1619
 mewari 1612
 mexicano 1338
 mexad 1651
 meyobe 1790
 mfantse 37
 mfumu 1882
 mfuti 2053
 mgbato 639
 mgoumba 1401
 mia 1172
 miahuateco 2161
 miahuatlan 2161
 mianmin 1481
 miao 1251, 1596, 2118
 miao-tseu 1251
 miao-yao 118, 120, 394, 809, 835, 1014, 1250,
 1596, 1754, 2118
 michoacan 1864
 michuacan 1864
 micmac 51
 micmacensi 1252
 micmak 1252
 micro-asiatică 97
 micronezian(ă) 350, 372, 542, 604, 668, 897,
 985, 1196, 1240, 1478, 1528, 1587, 1822,
 1969, 2024, 2120
 mictelantongo 1268
 mida 944
 middle brahui 291
 middle english 516
 middle sepik 1723
 middle wahgi 2056
 midob 1445
 mid-waria 627
 midzuish 1920
 mie'en 1239
 mieken 1239
 mien 2118
 mierr 1000
 migaba 1255
 migabac 701
 mije 1265
 mijū mishmi 643
 mikarew 1130
 mik(e)mak 1252
 mikik 1838
 mikir 1335
 miklai tsontsū 683
 mikmak 1252
 mikmaque 1252
 miko 1449
 milareipi 1947
 milchan(an)g 811
 mileere 1846
 millicete 1553
 millicite 1553
 millbank sound 208
 mima 1972
 mime 1258
 min 394
 mina 530, 1311
 minahasa 1283
 minangkabau 725, 869, 1138
 minangyan 658
 minatar(re)e 673
 minbu 100
 minchha(nă)ng 811
 min de nord 394
 min de sud 394
 mindik 701
 mindumbu 1260
 mine kiffir 2170
 minetaree 673
 mingat 1479
 ming-ho 1284
 mingreliană 5, 97, 356, 2156
 mingrélien 1261
 mingrelisch 1261

- minica 2089
 minitari 673
 min nan 394, 408, 1012
 minnatate 673
 minnetahse 673
 min pei 394
 minya 1169
 mioko 1991
 mifong 1317
 mios num 1448
 mios wa'ar 1448
 miquemaque 1252
 mirandez 1591
 miri 12
 miriam 116, 1115
 mirki 1190
 mişar 1876
 mishing 12, 1920
 mishlesh 1838
 mishniacă 499
 misima 1539
 mising 12
 mišleš 1838
 mosquito 1264
 misumalpan 386, 1264
 mitaca 1275
 mitiaro 1179
 mitsci 1941
 mittelbairisch 594
 mitteldeutsch 594, 1768, 1788
 mittelhochdeutsch 594
 mittellivisch 1066
 miwok-costanoan 1559
 mixe 1213, 1266
 mixe-zoquean 1213, 1488, 1559, 1906, 1965,
 2168
 mixtec 1267
 mixtecan 430, 1268, 1506, 1968
 miyāng khāng 1006
 miza 1296
 mjillem 1407
 mufo 465
 mnong gar 1270
 mnong rĥam 1270
 mnong ro'lo'm 1270
 mo 465
 mō 1291
 moa(b) 1272
 moabită 343, 539
 moapan 1212
 moare 1272
 mōba 1326
 mobber 1273
 mobeur 1273
 mobile 401
 mobima 1303
 mobuta 128
 mochó 1301
 moci 364
 mocca 502
 modea 630
 modra 1951
 modunga 1373
 modup 1991
 mofu 230
 moghamo 1275
 mogilian 401
 mogimba 1393
 moglei 1236
 mōgo 1291
 mohao 2146
 mohaqu 1277
 mohaux 1277
 mohave 2146
 moibiri 439
 moi-fau 1012
 mo-iki 1628
 mojave 2146
 mojo 1304
 mokcha 1290
 mokhev 622
 mokil 1587
 moklum 1858
 mokmer 230
 moko 505
 momomoko 869
 mokpe 134
 mokša 1290
 mokša 1290
 mokšanskij 1290
 moksčamordwinisch 1290
 mokšanisch 1290
 mokšanskij 1290
 moksčamordwinisch 1290
 mokšo 1290
 moldovenesc 1636
 mole 1291
 moliscană 744
 mombe 1456
 mombuttu 1166
 momfu 1153
 momolili 701
 momvu 1153
 mon 118, 253, 1287
 môn 1280
 monchăti 1156
 mondari 179
 mondo 1315
 mongbwandi 1331
 mongiki 1628
 mongo 1281
 baMongo 328
 mongolă 52, 53, 192, 321, 394, 420, 446, 516,
 545, 706, 756, 796, 883, 1157, 1280, 1284,
 1479, 1494, 1546, 1691, 1692, 1920, 1952,
 1998, 2004
 mongolă buriată 321
 mongolă de nord 321
 mongolă de vest 1479
 mongolpur 1314
 mongondou 1283

- mongour 1284
 monguor 1284
 mongurǎ 394, 1282, 1920
 mongwandi 1331
 moni 1440, 2038
 monic 1287
 monjul 1307
 mon-khmer 7, 118, 146, 294, 406, 428, 649,
 693, 694, 760, 805, 850, 877, 880, 909, 1027,
 1040, 1137, 1270, 1271, 1280, 1289, 1306,
 1312, 1317, 1406, 1514, 1529, 1598, 1626,
 1706, 1793, 1876, 1932, 1951, 2046
 mönnitarri 673
 mon nya(ye) 1280
 monoarfu 1448
 monomor 242
 monpa 1062
 montagnais 397, 422
 montagnar(ds) 422
 montagne 422
 mon tang 1280
 montanyes 1268
 mon te 1280
 montol 81
 mo'or 2078
 moore 1291
 moose cree 422
 mooyo 831
 mopan 1212
 moqui 689
 mor 2078
 morata 333
 morava 242
 moravian 361
 moravo-slovak 1768
 mordovskij 1290
 mordva 1290
 mordve 1290
 mordvinǎ 156, 543, 544, 2017
 mordvin(e) 1290
 mordvinisch 1290
 more 626, 993, 1360
 morgusaie 1288
 moriil 629
 morip 455
 moroa 842
 morocosi 1304
 mortlocks 1081
 moru 1067
 moruwa'di 1296
 morwa 842
 mosang 1858
 mosc 1291
 mosco 1264
 moselfränkisch 594
 moseten 1544
 moshi 1291
 kimoshi 364
 mosi 364
 moso 254, 394, 1337
 mosquito 1264
 mossi 1291
 mosso 1337
 mossu 1299
 mota 1240
 motochintlec 1301
 mototzintlec(a) 1301
 motu 668, 1139, 1240, 1584
 motumotu 1947
 motuna 1761
 mouâ 1326
 moubi 1307
 moultāni 1011
 mounda 1312
 moundan(g) 1313
 moundari 1314
 mougou 1214
 mountain 383
 mountain arapesh 90
 mountain de nord 2161
 mountain de sud 2161
 mountaine 422
 mountaineers 397, 422
 mountainiers 422
 mountain indians 422
 mountain koiari 912
 mountain tequistlateco 1897
 mounton 1315
 mourle 1319
 mousgou 1323
 movima 1982
 moxev 622
 moyen français 553
 moyen perse 1562
 moyo 831
 mozdok 777
 kiMpaangu 929
 mpama 1281
 mpesa 1100
 limpesa 1100
 mpiemo 1226
 mpompo 1226
 mpondo(mse) 2100
 mpongo 1444
 mpongwe 1329
 mpungwe 1329
 mrâ 406
 mrasa 1789
 mras tatâr 1789
 mrina 1818
 mro 254
 mro-mru 1306
 mse chachtini 1719
 mtangata 1818
 mt. berumbam 1712
 mtiul 622
 mu 1059
 muasi 982
 mubi 548

- muffo 1274
 mufu 1274
 mugaba 1628
 mugava 1628
 mughalbandi 1496
 mugogo 455
 muhiang 313
 muifiñani 2089
 muirin 460
 mukili 207
 mukkogu 1325
 mulaha 1302
 muli 871
 mulung 1858
 mulurudji 116
 mulwi 1323
 mumviri 845
 mun 1321
 muna 535
 munchi 1941
 munda 118, 227, 585, 617, 637, 648, 678, 685,
 722, 771, 876, 877, 982, 983, 1147, 1314,
 1413, 1496, 1625, 1691, 1694, 1787
 mundā 1312
 munda-nihali 1413
 mundari 118, 179, 685, 877, 1312, 1691
 mundari(-ho) 1314
 mundju 158
 mundo 1315
 mundurucu 1316
 munggava 1628
 munggiki 1628
 mungu 487
 muni 1321
 munin 73
 munju 158
 munsee 467
 munshi 1941
 muntali 1824
 muntenesc 1636
 muong 1317
 muong leong 294
 muralag 1115
 muri 1262
 murire 626
 murmi 635
 mursi 1321
 murui 2089
 murule 1319
 murzi 1321
 murzu 1239
 muscoche 1325
 muscogee 1325
 muscogulce 1325
 muscoki 1325
 musei 1322
 musgo 1323
 musgoi 435
 musgum 1323
 mush kogee 1325
 muskogean 51, 401, 1324, 1325
 muskogh 1325
 muskohge(e) 1325
 muskoke(e) 1325
 muskoki 1325
 muskotawenewuk 422
 musqueam 651
 mussoi 1322
 musugu 412
 musuk 1323
 muta 1243
 mutheit 1565
 mutonia 1858
 muturua 607
 mututu 1258
 mutwang 1619
 muutzicat 419
 muwasi 982
 muzgu 1323
 muzugu 1323
 muzuk 1323
 mvegumba 332
 mvele 183, 531
 mvita 1818
 mvumbo 1401
 mwani 665
 mweri 1460
 mwila 1461
 myen 253
 mysore 817

N

- naayar 1140
 naba 1330
 nabak 701
 nabateean 87
 nabayugan 794
 nabdām 1342
 nabde 1342
 nabdug 1342
 nabe 965
 nabrug 1342
 nabt(e) 1342
 na-dene 106, 1945
 nadowa(y) 450
 nafri 1721
 nafundia 1637
 naga 76, 236, 1181, 1858
 nāgā de nord 1858
 naga de sud 1857
 naga-kuki-chin 69, 76, 84, 100, 391, 393, 513,
 533, 647, 660, 683, 684, 692, 778, 873,
 881, 885, 904, 918, 919, 979, 1000, 1006,
 1033, 1050, 1089, 1090, 1101, 1183, 1184,

- 1193, 1238, 1333, 1335, 1614, 1627, 1731,
 1762, 1775, 1857, 1866, 1871, 1908, 1921,
 1972, 1974, 2052, 2138, 2142, 2159
 nagane 390
 nagarige 171
 naghi 253
 nagir 326
 nago 2141
 nagovisi 1353
 nahāli 1413
 nahina 316, 1292
 nahoa 1338
 nahsi 394, 704
 nahua 1792, 2036
 nahual(t) 1338
 nahuat(e) 1338
 náhuatl 1338
 naibun 1525
 naida 316
 naikadi 1339
 naiki 917
 naiki gonds 1339
 naiki-kolami 1339
 naiki of Chanda 1339
 naikiri 917
 naikpodi 1339
 naik pods 917
 naipāli 1379
 naka 952, 1854
 nakhi 1337
 nāli 1972
 nama 19
 namahabana 1977
 namakaban 1977
 namanghetu 1165
 namau 939
 nambai 965
 namci 1340
 namdji 1340
 nam hsan 1529
 namia 1341
 namie 1723
 namji 1340
 namkyoŋto 420
 namonuito 350
 namsangia 1858
 namshi 1340
 namtchi 1340
 namunku 1498
 namwanga 1327
 namwezi 1460
 nanai 601, 1992
 nanaimo 651
 nanaimo (lower) fraser 651
 nanaj 1343
 nana-kru 955
 nancere 1046
 nancowry 1406
 nande 1346, 2135
 nandi 898, 1346, 1421
 nanerg(u)e 1678
 nangamp(-village) 2056
 nanga poroja 1625
 nanjeri 1344
 nankana 1348
 nankani 1348
 nankanse 552
 nano 1233
 nantchere 1344
 nantchoa 1344
 nanumba 442
 na'o 1350
 naolingo 1964
 naoudam 1360
 naoudemba 1360
 naouru 1358
 napan 2078
 napochi 401
 napolitan 1657
 napu 1961
 napuanmen 1860
 nar 1128
 nara 177
 narabuna 1620
 narak 1351
 narin-guor 1284
 nasioi 1353, 1750
 nasioi-nagovisi-siwai-buin 304, 1336, 1352, 1548,
 1750, 1761, 2021
 naskapee 422
 naskapi 422
 nassilok 223
 nataoran 65
 natimolo 1964
 natioro 1722
 native davaueño 1705
 natukhaj 13
 natuxaj 13
 natyoro 1357
 nauban 1828
 naudm 1360
 naukan 2149
 nauru(an) 1358
 nauruaná 897, 1969, 2120
 navaho 1359
 navajo 106
 navarez de jos 185
 navarez de sus 185
 navarro-arragonez 185
 naviliang 1860
 nawathinehena 88
 nawdam 1291
 nawp 439
 nawunema 88
 nawuri 625
 nayit(i) 419
 nayura 707
 nchum(m)uru 625
 ndagam 368
 ndali 2157

- oru ndandi 1346
 ndani 455
 ndara 1159
 ndau 1737
 nde 509
 esi ndebele 2170
 nde'e 178
 ndembo 1093
 ndembu 1093
 ndengese 470
 ndeni 1693
 ndirme 889
 ndjabi 1476
 ndjeli 1541
 ndjembe 2096
 ndjuka 423
 ndlambe 2100
 ndogbang 166
 ndogo 147, 332, 1725
 ndokama 183
 ndokbele 183
 ndokbiakat 166
 ndokpendu 183
 ndoktuna 166
 ndolo 1100
 kindogo 1233
 ndore 1994
 ndoute 1726
 ndrem 1365
 nduindui 1489
 ndu-kwoma 1723
 ndumbo 1260
 ndumu 1260
 ndundui 1489
 ndunko 1281
 nduumo 1260
 nduupa 492
 ndyanger 2094
 ndzindzihu 1880
 ndzubuga 167
 ndzunghe 1443
 ndzunghi 1443
 nebj 29
 nederlands(ch) 1484
 néerlandais (parlé aux Pays-Bas) 1484
 neerlandeză 547, 1484
 neerlandezo-germană 594
 neetlakapamuch 1917
 negabamungup 158
 negamunju 158
 neger-engelsh 423
 negerhollands 1484
 negrito 27
 negro-africană 19, 86, 172, 219, 375, 412, 423,
 424, 425, 426, 555, 661, 1143, 1484, 1754
 negro-dutch 1484
 négro-français 424
 neguatl(e) 1338
 nehina 1016
 neklakapamuk 1917
 nemazurian 1586
 nemea 200, 242
 nemi 1375
 nenec 1377
 neneț 1680
 nengere tongo 423
 nengone 466
 nengoné 1378
 nengre tongo 423
 nenone 1378
 neŋone 1378
 nenzich 1377
 n'enət' 1377
 neo-aramaic occidental 87
 neo-aramaic oriental 87
 neocbraică 499
 neogreacă 620
 neo-indic 722
 neo-melaneziară 423
 neo-norvegiară 1435
 neo-siriac 87
 neo-solomonic(ă) 1240, 1568, 1991
 neo-tahitiană 1836
 nepā:bhay 1380
 nepāl 1380
 nēpal 1379
 nepāl bhāṣā 1380
 nepaleză 635, 1380
 nepali 1691
 nēpalī 1379
 neqika 2100
 nerauya 1860
 nermonsinnansee 88
 nerokwang 1860
 neschanisch 682
 nesian 682
 nesisch 682
 nésite 682
 nespelim 1482
 netklakapamuk 1917
 neuhochdeutsch 594
 neupersisch 1562
 neu pommern 1991
 nevā:bhāy 1380
 névari 1380
 newari 643, 1062, 1379, 1920, 1921
 nēwārī 1380
 newarish 1380
 new britain 1991
 ngabang 493
 ngaju(-dayak) 462
 ngalibong 1321
 ngalum 1481
 ngama 1128
 ngamambo 1275
 ngambai 573
 ngambo 1920
 ngamgam 495
 ngamo 276
 ngando 1021

- ngatik 1587
 ngazam 1396
 ngazija 1818
 ngbaka 590
 ngbaka limba 1390
 ngbaka mabo 334
 ngbandi 1687, 1818
 ngbanyito 625
 ngbwandi 1391
 nger 1231
 ngere 452
 ngezim 1396
 ngio 1728
 ngizzem 1396
 ngola 1233
 ngolo 1094
 ngoma 210
 ngomba 1393
 ngombe 590
 ngonde 1456
 ngongosiba 1038
 ngongosila 1038
 chingoni 1399
 ngonu 1404
 ngoreme 1403
 ngoro 1094
 ugoumba 1401
 ngruimi 1403
 kiNgunu 2165
 ngumese 1958
 nguna 1958
 nguni 1820, 2100, 2570
 ngunu 1404
 nguon ta 850
 nguru 1400
 ngwaketse 1979
 ngwala 965
 shiNgwawungu 1976
 kingwana 1818
 ngwandi 1391
 ngwato 1979
 nhaneca 1461
 niac 1181
 niam-niam 2158
 nias(sese) 1405
 nibula 1452
 nicobarezã 118
 nicoutemuch 1917
 nidengese 470
 nidore 1994
 nidyenye 83
 nidž 2014
 nidzh 2014
 niederalemanisch 594
 niederdeutsch 594
 niederländisch 1484
 niedertscherkessisch 13
 nielim 1407
 niende 1779
 nife 1098
 nigbi 1056
 niger-chad 412
 nigerian de jos 717, 1796
 nigero-camerunian 142, 161, 190, 219, 271,
 283, 503, 505, 589, 712, 713, 714, 743, 772,
 962, 989, 1547, 1796, 1929, 1941, 2022,
 2053, 2111, 2113, 2131, 2141
 nigero-ciadian(ã) 77, 81, 193, 276, 299, 574,
 661, 751, 758, 944, 1159, 1170, 1190, 1307,
 1313, 1323, 1428, 1637, 1796, 1855, 1994,
 2059
 nigero-congolez(ã) 3, 6, 9, 11, 14, 21, 25, 31,
 32, 37, 40, 41, 44, 59, 61, 74, 83, 96, 102,
 107, 115, 124, 126, 131, 134, 135, 138, 139,
 140, 141, 142, 143, 147, 151, 152, 153, 155,
 157, 158, 159, 161, 163, 164, 165, 166, 167,
 168, 170, 173, 175, 180, 183, 184, 186, 187,
 189, 190, 191, 197, 199, 201, 210, 211, 213,
 215, 216, 219, 220, 224, 225, 226, 229, 232,
 237, 247, 248, 250, 251, 252, 255, 256, 257,
 260, 263, 264, 265, 266, 271, 272, 273, 274,
 275, 277, 279, 283, 290, 295, 297, 301, 302,
 311, 312, 320, 327, 328, 330, 332, 334, 336,
 364, 365, 368, 369, 379, 388, 395, 402, 411,
 437, 440, 441, 442, 447, 449, 452, 464, 465,
 468, 470, 475, 480, 481, 483, 484, 485, 487,
 488, 489, 492, 493, 494, 495, 496, 497, 498,
 503, 505, 507, 509, 512, 515, 524, 526, 530,
 531, 532, 534, 536, 540, 546, 552, 555, 556,
 563, 574, 576, 577, 578, 589, 590, 597, 610,
 613, 621, 625, 629, 631, 633, 634, 638, 639,
 641, 642, 644, 655, 656, 662, 665, 676, 676,
 687, 688, 700, 703, 710, 712, 713, 714, 717,
 718, 719, 735, 739, 743, 748, 751, 758, 761,
 763, 764, 766, 772, 774, 779, 782, 785, 787,
 789, 790, 791, 800, 801, 802, 807, 814, 818,
 820, 826, 836, 838, 839, 842, 853, 858, 859,
 860, 864, 865, 866, 878, 888, 893, 894, 899,
 900, 915, 920, 926, 927, 929, 930, 931, 933,
 934, 937, 940, 948, 949, 950, 951, 955, 958,
 962, 963, 965, 966, 971, 973, 974, 981, 984,
 986, 987, 988, 989, 991, 993, 994, 998, 1001,
 1004, 1008, 1018, 1019, 1021, 1023, 1024,
 1024, 1025, 1026, 1029, 1031, 1042, 1043,
 1044, 1045, 1047, 1049, 1056, 1058, 1059,
 1061, 1067, 1068, 1072, 1073, 1074, 1075,
 1077, 1080, 1082, 1084, 1085, 1086, 1091,
 1092, 1093, 1094, 1096, 1097, 1100, 1103,
 1104, 1106, 1109, 1129, 1133, 1134, 1135,
 1144, 1149, 1150, 1152, 1158, 1161, 1162,
 1163, 1164, 1168, 1169, 1170, 1172, 1198,
 1202, 1203, 1207, 1209, 1210, 1214, 1218,
 1219, 1221, 1222, 1223, 1224, 1225, 1226,
 1227, 1228, 1229, 1231, 1232, 1233, 1234,
 1235, 1242, 1243, 1247, 1248, 1260, 1272,
 1275, 1281, 1286, 1291, 1297, 1305, 1309,
 1310, 1313, 1315, 1326, 1327, 1329, 1331,
 1340, 1342, 1345, 1346, 1348, 1349, 1354,
 1356, 1357, 1360, 1361, 1362, 1363, 1364,
 1365, 1367, 1368, 1369, 1370, 1371, 1372,

- 1373, 1384, 1385, 1386, 1389, 1390, 1391,
1392, 1393, 1394, 1395, 1397, 1398, 1399,
1400, 1401, 1402, 1403, 1404, 1407, 1415,
1416, 1426, 1429, 1430, 1441, 1442, 1443,
1444, 1451, 1452, 1453, 1456, 1457, 1458,
1459, 1460, 1461, 1462, 1463, 1464, 1465,
1466, 1467, 1468, 1470, 1471, 1472, 1473,
1474, 1475, 1476, 1486, 1501, 1502, 1516,
1520, 1527, 1534, 1541, 1543, 1547, 1556,
1557, 1560, 1570, 1572, 1574, 1575, 1576,
1578, 1581, 1586, 1597, 1601, 1620,
1629, 1638, 1642, 1643, 1645, 1646,
1647, 1648, 1649, 1652, 1653, 1659, 1661,
1672, 1675, 1677, 1678, 1681, 1683, 1687,
1688, 1689, 1690, 1695, 1696, 1704, 1714,
1716, 1718, 1722, 1725, 1726, 1730, 1731,
1737, 1739, 1740, 1748, 1756, 1759, 1760,
1770, 1771, 1772, 1776, 1779, 1781, 1783,
1784, 1785, 1786, 1790, 1791, 1795, 1800,
1805, 1806, 1812, 1815, 1817, 1818, 1819,
1820, 1821, 1826, 1829, 1841, 1842, 1843,
1848, 1849, 1851, 1852, 1854, 1874, 1880,
1881, 1882, 1883, 1886, 1887, 1888, 1891,
1892, 1904, 1916, 1922, 1923, 1928, 1929,
1941, 1950, 1955, 1956, 1959, 1963, 1970,
1976, 1978, 1979, 1985, 1988, 1994, 1995,
2001, 2002, 2005, 2006 2022, 2030, 2040,
2044, 2045, 2047, 2048, 2053, 2059, 2063,
2068, 2069, 2070, 2084, 2085, 2091, 2094,
2096, 2098, 2100, 2110, 2111, 2112, 2113,
2114, 2119, 2125, 2126, 2128, 2130, 2131,
2135, 2136, 2139, 2141, 2157, 2158, 2162,
2165, 2166, 2170
- nigero-senegalez 157, 165, 327, 452, 481, 703,
931, 949, 1004, 1056, 1072, 1169, 1242, 1357,
1714, 1782, 1786, 1796, 1995
- nighi 1056
- nigone 1056
- niguirá(n) 1338
- nigwi 1056
- nihali 486
- nihamber 1708
- nihongo 756
- niinati 847
- niinpa 1050
- nika 1468
- nikaura 1867
- nikbun 601
- nikorama 1938
- nikutamuk 1917
- nikutemuk 1917
- nilo-abisinian 82, 223, 474, 478, 630, 936, 1108
1177, 1319, 1446, 1734, 1796, 1824,
- nilo-charian, 8, 11, 18, 56, 82, 110, 127, 177,
179, 206, 223, 245, 278, 281, 282, 324, 443,
444, 445, 448, 474, 478, 504, 560, 573,
775, 776, 792, 793, 830, 855, 863, 887, 898,
952, 961, 967, 972, 1009, 1015, 1032, 1048,
1051, 1057, 1069, 1070, 1076, 1079, 1087,
1088, 1098, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111,
1114, 1128, 1153, 1165, 1166, 1186, 1120,
1239, 1254, 1295, 1296, 1319, 1321, 1347,
1386, 1388, 1418, 1422, 1445, 1446, 1469,
1515, 1580, 1624, 1732, 1734, 1810, 1814,
1824, 1846, 1869, 1878, 1889, 1902, 1903,
1919, 1938, 1981, 1999, 2144, 2154, 2169,
nilo-ciadian 177, 245, 448, 559, 784, 819, 849,
854, 905, 936, 954, 972, 1036, 1112, 1200,
1254, 1262, 1445, 1509, 1742, 1796, 1810,
1846, 1879, 1937, 1981, 2154
- nilo-congolez 374, 1048, 1051, 1070, 1107,
1109, 1165, 1166, 1296, 1796
- nilo-ecuatorial 179, 325, 733, 1079, 1111, 1347,
1580, 1796, 1869, 1999
- nilo-saharian(ă) 8, 11, 18, 22, 56, 82, 110, 127,
149, 177, 179, 206, 223, 245, 278, 281,
282, 324, 443, 444, 445, 448, 474, 478, 504,
559, 560, 573, 630, 775, 776, 792, 793, 812,
819, 830, 831, 855, 863, 887, 898, 920, 921,
952, 961, 967, 972, 1009, 1015, 1032, 1048,
1051, 1057, 1069, 1070, 1076, 1079, 1087,
1088, 1098, 1107, 1108, 1109, 1110, 1111,
1112, 1113, 1114, 1128, 1153, 1165, 1166,
1177, 1186, 1200, 1220, 1239, 1254, 1258,
1295, 1296, 1319, 1321, 1347, 1386, 1388,
1418, 1445, 1446, 1489, 1515, 1580, 1624,
1664, 1732, 1734, 1782, 1810, 1814, 1824,
1846, 1869, 1878, 1889, 1902, 1903, 1919,
1938, 1960, 1981, 1999, 2016, 2144, 2154,
2169,
- nilotic kavirondo 1098
- nilyamba 1416
- nimadi 1612
- nimboran 1721
- nimilan 938
- nimylan(skiĵ) 938
- ninebulo 1609
- ningawa 633
- ningerum 1425
- ninggirum 1481
- ningre tongo 423
- ning-ting 1546
- minisi 1678
- nikobar 1406
- nipegon 2086
- niponă 756
- nippon 756
- ikiniramba 1416
- niska tsimshian 1975
- nitklakapamuk 1917
- niue 1427
- niueană 1585, 1957, 2037
- nivhskij 601
- nivkhi 601
- nivx(skiĵ) 601
- nizh 2014
- nižneudinsk 321
- njal 1231
- njanti 1389

- njel 1428
 njemmjem 1800
 njeny 1428
 njeri 1476
 njiem 1365
 njikaramojong 830
 njindo 1395
 njinga 1233
 kanjinimi 1881
 njinju 1880
 njinju 273
 nj(i)o 1028
 njuboga 167
 njungene 1443
 nkamar 60
 nkami 625
 nkembe 1228
 nki 271
 nkogne 625
 nkole 1441
 nkomi 1329
 nkonde 1456
 olunyaNkore 1415
 runyaNkore 1415
 nkoya 1430
 loNkuda 1281
 nkulu 718
 nkum 509
 nkunda 1661
 loNkundu 1281
 nkunya 625
 nkutu 470
 nkwiŋiya 1661
 noanama 2082
 nobanob 652
 nochztlan 1268
 noefoor 1448
 noefuor 1448
 noemfoor 1448
 nogai 777, 1998
 nogau 113
 nohina 1016
 noho 1854
 noie 1016
 noihe 1016
 noko 1854
 nomane 569
 nonama 2082
 nondiri 390
 nong 1271, 1450
 nonose 984
 noo 1854
 nootka 396, 997, 1975
 nootkan 2061
 nop 909
 nor 1149, 1318
 nora 268, 780, 1449
 nordbairisch 594
 nordic(ă) 453, 537, 544, 545, 618, 741, 1035,
 1435, 1702
 nordniedersächsisch 594
 nordseegermanisch 1484
 norfolkeză 423
 normand 553
 norra 1434
 norrländisch 1798
 norroena 741
 norrois 1702
 norsk 1435
 norteño 1901
 nortenyó 626
 northern cree 422
 northumbrian 516
 norvegiană 453, 537, 595, 741, 1035, 1702,
 1798
 norvégien 1435
 norwegian 1435
 noshi 1337
 notu 243
 noua guinee de centru-sud 26, 99, 129, 202,
 804, 892, 901, 1192, 1481, 1483, 1495,
 1548, 1550, 1631, 1804, 2132
 noua guinee de est 23, 98, 114, 121, 128, 214,
 390, 409, 490, 514, 548, 549, 568, 569, 579,
 593, 605, 729, 799, 829, 856, 871, 906,
 1122, 1194, 1236, 1243, 1256, 1351, 1414,
 1432, 1548, 1698, 1743, 1840, 2056, 2087,
 2103
 noua guinee de sud-est 243, 439, 611, 911, 1548
 noua guinee de vest 455, 1548, 2018, 2038
 nouër 1446
 novouigurskij 2019
 nóză 1434
 npongwe 1329
 nsadop 271
 n'sakara 1475
 nsare 1928
 nsaw 1411
 nso 159
 nsongo 1783
 nsungali 1443
 nsungni 1443
 kiNtaandu 929
 ntenyi 1627
 ntsaayi 1883
 ntum 534
 luNtumba 1444
 nu 1449
 ñua 1918
 /ɲuaaŋa/ 1918
 nubiană 185, 819, 1254, 1419
 nubiana kordofaniană 1445
 nubiana nilotică 1445
 nu-chiang 1063
 nufo(o)r 1448
 nugruimi 1403
 nuguria 1081
 nukumanu 1081
 nukuoro 1587
 nukuria 1081

nūma 1738
 numerat 1860
 numfoor 1448
 numfor 230
 numic-plateau-shoshonean 1523, 1524, 1738, 2036
 nūmipōtītōken 1381
 numipu 1381
 nun 1450
 nuna 1452
 nung 268, 408, 1449, 1450, 1619, 1728, 1839
 nung-an 345
 nung-tho 1839
 nungu 1632
 nunguda 1077
 nunligranskij 413
 nunuma 1045
 nupanob 652
 nupe 1409
 nupe-gbari 993
 nupuanmen 1860
 nuristani 724, 845
 nuro 82
 nuruma 1452
 nwe 140
 nwesi 211
 nyabadan 1112
 nyabungu 1887
 nyakisisa 665
 nyakissa 665
 nyakusa 1456
 nyambara 179
 ruNyambo 1458
 nyam-nyam 2158
 nyamosa 157
 nyamtam 183
 nyamusa 1295
 nyamwanga 1327
 kiNyamwesi 1460
 nyamwezi 1806
 nyangbara 179
 nyangwara 179
 nyanja-chewa 1459
 nyankore 1415
 nyanyembe 1460
 nyari 1457
 nyaro 558
 nyaruanda 1653
 nyasa 1158, 1305
 nyasa de vest 1956
 nyaturu 2001
 nyaura 707
 nyefu 179
 liNyeli 1541
 nyem 1365
 nyeore-nee 1758
 nyepo 179
 nyepu 179
 nyife 1098
 ichiNyha 1026
 nyika 1467
 nyikorama 1938
 ikiNyikyussa 1456
 nyilem 1407
 nyimashi 1898
 nyising 438
 nyixa 1467
 nynorsk(a) 1435
 nyokon 1471
 oluNyole 1472
 nyolle 1472
 nyominka 1726
 nyō'o 166
 nyore 1472
 oruNyoro 1473
 nypho 179
 nyua 1918
 nyua-bondé 1918
 baNzali 1476
 nzangi 1428
 liNzeli 1541
 nziku 1880
 nzong 1627
 nzonyui 1627
 nzweni 1818
 /njawe/ 1375

0

oba 1489
 obamba 1224
 obang 509
 oberdeutsch 594
 obersächsisch 594
 obertscherkessisch 777
 obi-ugrian 2017
 objeboa 1480
 objibwa 1480
 objibwe 1480
 obo 144
 obolo 74
 ob-ougrien 2017
 obschibwa 1480
 obugrisch 2017
 obura 1840
 obwäldisch 1630
 occitanā 185, 354, 553, 1591, 1630, 1635, 1657, 1792
 oceanicā 62, 94, 109, 119, 171, 269, 296, 333, 342, 466, 479, 538, 541, 594, 619, 653, 654, 668, 691, 716, 725, 731, 788, 886, 897, 996, 1002, 1003, 1005, 1022, 1030, 1038, 1095, 1136, 1145, 1148, 1179, 1180, 1189, 1195, 1196, 1240, 1253, 1288, 1302, 1358, 1375, 1376, 1378, 1489, 1490, 1513, 1522, 1539,

- 1563, 1585, 1587, 1608, 1609, 1616, 1640,
 1641, 1655, 1666, 1679, 1822, 1835, 1836,
 1860, 1867, 1894, 1899, 1918, 1930, 1957,
 1958, 1969, 1980, 2024, 2067, 2102, 2106,
 2120
 ochepwa 148
 ochippeway 1480
 ocotopec 2168
 odahwah 1480
 odiya 1496
 odjibway 1480
 odri 1496
 odul 413, 414, 601, 870
 oehoendoeni 2018
 oeringoep 455
 oghuz 2039
 oghuză veche 706, 2004
 ogirut 883
 ogyukru 14
 oirat (de pe Volga) 796, 1282
 oirot 52, 1479
 ojobwa 1480
 ojibbewa(y) 1480
 ojibbwa 1480
 ojibua 1480
 ojibue 1480
 ojibwa 51
 ojibwauk 1480
 ojila 127
 ojipue 1480
 ojrot 1479
 ok 129, 241, 750, 847, 848, 1249, 1383, 1425,
 1437, 1744, 1884, 1924, 2140
 oka 321
 okanagan 1482
 okanagon 1482
 okeina 935
 okeine 935
 okii 271
 okinagan 1482
 okinakan 1482
 okinaken 1482
 okinawan 1654
 okotorit 1079
 oksapmin 1437
 o lkun(g) 1510, 2101
 okwoga 710
 olandeză 19, 119, 288, 423, 516, 547, 554, 594,
 595, 725, 756, 759, 1138, 1650, 1753, 1791,
 1798, 2170
 olandezo-flamandă 545
 olča 601, 1343, 1992
 olcha 1485
 old english 516
 old norse 516, 1702
 old prussian 1593
 oli 487, 1281
 olík-mari 1191
 olkei 510
 ollāri 565, 1551
 olmecan 1590
 olmeca-otomangucan 1506
 olo 1962
 olonețian 726, 834
 olonetzisch 834
 oltscha 1485
 olubo 1110
 oluChiga 388
 oluKonjo 934
 olunyaNkore 1415
 oluNyole 1472
 oluSamia 1104
 olut din valca Ili 1479
 oluZiba 662
 omaha 472
 omavirre 1149
 omba 1480
 omycne 1329
 onadagaish 1719
 ondo 2141
 ondoumbo 1260
 oneidak 1491
 oneideir 1491
 onele 1492
 oneydec 1491
 ongamo 1388
 ongtong java 1081
 oni 1962
 onian 184
 onnolout 1491
 onnontagué 1719
 ono 701, 1743
 ono-ketu 1743
 onondago 1719
 onontager 1719
 o'oku 242
 oosima 1654
 opa 1489, 2146
 openango 1553
 opiaref 230
 opuhnarke 467
 opunoho 1644
 ora 962
 orango 232
 orang tanjong 1712
 orãñ 983
 orarimugodoge 285
 ordos 1282
 oria 1496
 oričen 1498
 oriental 233
 orija 1496
 oriomo 244, 603, 1437
 oriomo river 1495
 oriya 101, 637, 928, 941, 1314, 1694, 1787
 orléanais 553
 orlci 1487
 or̄muri 1549

- ōrmu i 1497
 oroč 529, 1992, 2013
 oroč(on) 1498
 oročskij 1498
 orokaiva 243
 orokolo 1947
 oromo 572
 oronchon 1498
 oropai 160
 oros(h)ori 1801
 orotche 1498
 orotschonisch 1498
 orra 1846
 oruHema 676
 oruIima 676
 oruHuma 676
 oruKiga 388
 oruNdandi 1346
 orunyaNkore 1415
 orunyaRwanda 1653
 oruNyoro 1473
 oruro 34
 oruTagwenda 1415
 oruToro 1473
 osage 472
 oscă 1037
 osco-umbrian 723
 osco-umbric 723
 osetă 732, 777, 1121
 osmană 1996
 osmanli 1996
 osmanlie 1121, 1996
 osokom 271
 osse 1503
 ossetic 1503
 osso 1504
 ostfälisch 594
 ostiak(ă) 925, 1121, 1377, 2017, 2049
 ostiak de pe Enisei 870
 ostjakisch 1505
 ostrogot 618
 ostsee (-)finnisch 543
 ostuacan 2168
 ostyak 1505
 ostyak samoyed 1711
 otchilpwe 1480
 othan 2016
 othomi 1507
 o-til'-tin 957
 otjiHerero 669
 otok 1494
 oto-mangucan 67, 392, 1267, 1508, 1590, 2160
 macro-oto-manguean 1506
 otomi 1508
 otomian 387, 1208, 1251, 1506, 1535
 otomi-pame 1508
 oto-osanyin 993
 ottaw(w)a(w) 1480
 ottowa 1480
 otuke 284
 otukpa 710
 otukpo 710
 otuque 284
 otuxo 1079
 otwa 962
 otyHerero 669
 ouaddaïen 1112
 ouadja 2059
 ouala 2063
 cudi 2014
 oudmurte 2015
 ouen 1005
 ougrien (de l'Ob) 2017
 ouïgour moderne 2019
 ouolof 2094
 ourdon 2029
 ouriankhai 2004
 outaouk 1480
 ouzbek 2039
 owe 2141
 oyana 23, 568
 oyo-ibadan 2141
 oyrot 1479

P

- /paaci/ 1522
 paani 493
 pabir 319
 pachien 1600
 pacht 1552
 padaido 230
 padaidori 230
 padang 478
 padaung 335
 pad(e)aïdo(ri) 230
 pađhi 1380
 padoa 230
 padoë 1292
 padogho 1516
 paduca 1738
 paegan 261
 paez(-coconuco) 728
 pagan gaddang 567
 pagbahan 734
 pagona 903
 pagsupan 1174
 pahari 228, 456, 457, 643, 722, 765, 970, 1062,
 1126, 1380, 1611, 1612, 1733, 1847, 1914
 pahari de est 1379
 pa-heng 1596
 pahi 1380, 1514
 pahlara 1812
 pahlavi(k) 732, 1562

- pahouin 312, 531, 532
 pahri 1380
 paiawa 627
 paichien 1600
 paiela 729
 paiem(a) 1601
 pain 2002
 paipi 1858
 paiquize 1316
 paisaci 459
 pait(h)e 2052
 paiute de sud 1523
 paiwa 627
 paiwanic 550, 1667
 pajade 138
 pajadinca 138
 pajadinka 138
 pajokumbuh 1257
 pakhto(o) 1552
 pakhtu 1552
 pakombe 1560
 pākot 1580
 pakuli 1532
 pakum 998
 palaicǎ 723
 palaihnihan 686
 palaitǎ 723
 palaka 1527
 palantla chinantec 392
 palara 496, 1718, 1722
 pala(o)u 1528
 palauanǎ 372, 542, 670, 725, 1139, 1478, 2024, 2120
 palauan-calavite 734
 palaung-khmer 1406
 palaung-wa 1287
 palenquero 426, 1792
 paleoasiaticǎ 1530
 paleo-aziatskij 1530
 paleo-caucazianǎ 356
 paleosiberianǎ 35, 185, 413, 414, 517, 601, 756, 870, 938, 1530
 paleoslavǎ 361, 1766
 paleoturcǎ 1998
 palestinian 87
 pǎli 253, 722, 805, 1280, 1728, 1753, 1839, 1909
 pǎli 1531
 pallakha 1527
 palmyrenean 87
 paloko 514
 palola 1564
 palouse 1662
 palūla 1564
 pama 966, 1513
 pama-nyungan 116, 833, 1115, 2065, 2071, 2081
 pambadeque 914
 pambai 1220
 pambuhan 734
 pampañan 821
 pampang(g)a(n) 821
 pampango 821
 pamue 534
 pamunguup 158
 panaeati 1539
 panaicti 1539
 panamint 1738
 panasinan 1542
 panayan(o) 258, 675, 1538
 panay-bisaya 675
 panay-hiligaynon 675
 panay-hilli-ganyon 675
 pancaru 1540
 panda 713
 pandikeri 1110
 pandschabi 1595
 panga 1281
 iPanga 1281
 pangalato 1542
 pangan 1713
 pangasinan 542, 720
 pangtsah 65
 pangwe 534
 P'an-hasawa 1377
 pani 1231
 panjabi 1595
 panjabi de vest 1011
 pankaravu 1540
 pannieti 1539
 pano 57, 352
 macro-panoan 92, 386, 1205, 1298, 1545, 2090
 panon 493
 pano-tacana 57, 352, 367, 1544
 pantera 1722
 pao 1872
 pao-an 1282, 1692
 papabicotan 1569
 papago 1569
 papaire 1248
 papantla 1964
 papao 1040
 papel 1163
 papiá kristang 1138
 papia kristany 425
 papiamento 426
 papiaments 426
 papiamentu 426, 1484, 1792
 papua 1, 4, 15, 23, 26, 45, 50, 55, 58, 63, 68, 70, 75, 78, 79, 80, 89, 90, 98, 99, 111, 114, 116, 119, 121, 128, 148, 160, 162, 174, 181, 182, 196, 200, 202, 207, 212, 214, 218, 222, 240, 241, 242, 243, 244, 262, 270, 286, 287, 304, 313, 314, 323, 370, 390, 409, 439, 455, 463, 471, 477, 490, 508, 510, 514, 548, 549, 562, 568, 569, 579, 583, 584, 586, 593, 603, 605, 606, 611, 612, 619, 627, 652, 671, 672, 681, 701, 707, 715, 729, 738, 749, 750, 797, 799, 803, 804, 822, 823, 825, 829, 844, 846, 847, 848, 851, 856, 867, 871, 872, 890, 892, 897, 901, 902, 903, 906, 910, 911, 912, 913,

- 922, 923, 935, 939, 942, 945, 956, 976, 977,
978, 999, 1007, 1039, 1115, 1122, 1124,
1125, 1130, 1132, 1154, 1155, 1175, 1181,
1192, 1194, 1211, 1236, 1237, 1240, 1243,
1246, 1249, 1255, 1256, 1259, 1279, 1285,
1302, 1308, 1318, 1330, 1336, 1341, 1351,
1352, 1353, 1374, 1382, 1383, 1414, 1423,
1424, 1425, 1432, 1436, 1437, 1438, 1439,
1440, 1447, 1454, 1481, 1483, 1487, 1492,
1493, 1495, 1499, 1500, 1550, 1554, 1568,
1584, 1615, 1618, 1622, 1623, 1631, 1639,
1671, 1685, 1693, 1698, 1699, 1708, 1710,
1717, 1721, 1723, 1724, 1743, 1744, 1749,
1750, 1761, 1764, 1799, 1803, 1804, 1808,
1825, 1840, 1853, 1856, 1859, 1870, 1884,
1924, 1931, 1947, 1949, 1962, 2018, 2021,
2023, 2027, 2031, 2032, 2034, 2037, 2038,
2041, 2054, 2055, 2056, 2060, 2066, 2072,
2073, 2076, 2079, 2080, 2083, 2092, 2099,
2102, 2103, 2105, 2109, 2121, 2123, 2129,
2132, 2133, 2134, 2140, 2151, 2152, 2164
- parachi 1549
parāči 1497
paran 1707
parbati 1379
parbatiyā 1379
parbattia 1379
pardji 1551
pare 102, 1437
parec 844
pareng(a) 617
parengi 617
parenskij 938
pari 1316, 1550
parigi 1862
parji 565, 917
parsi 628
pārsik 1562
partā 97, 732
parthe 732
particā 732
pasamaquoddice 1553
pasar malay 725
paschto 1552
pascuanā 1616
pascuen(e)se 1616
pase 7
pashto 1552, 1925
pashtu 1552
pasi 1283
passtoo 1552
pašto 209, 732, 1562
paswam 26
pate 1818
patênh 880
pati 1522
patni 1156
patois 423
patra-saara 771
patsaval 1525
- patsavan 1525
patua 771
patunc 1212
paum(a) 1513
pa'umotu(an) 1980
paunangis(u) 1958
pavaia 1554
paviotso 1524
pa-wu 1596
paxala 1760
payawa 627
payema 1601
pazche 1667
pazzeh(e) 1667
padorho 578
pe 1547
pearic 1287
peaux-de-lièvres 482
pebato 178
pebayaguan 346
pacenegā 1998
pecos 1966
peda 782
sePedi 1791, 1979
pedir 7, 663
pedumnigrorum 261
pégouan 1280
pegu(an) 1280
pegüenche 91
pehlevi 732, 1562
pehtsék 837
pehtsik 837
pehuenche 91
pei 394
pein 1601
pelam 1600
pelagicā 97
pelau 1528
pelew 1528
pella 889
penasifu 230
pendjabi 1595
pengu 1558
peni 1128
penin 166
penjabi 1595
penrhyn 1179
pentecost 1608, 1609
penutian 91, 396, 696, 1213, 1266, 1663, 1965,
1975, 2171
penyin 166
peran 903
pere 1560
permiak 543, 925, 2167
permian 543
permianā 2015
permic 543, 925, 1561, 2015, 2167
permisch 543
permjak(isch) 1561
permskij 1561

- persană 86, 97, 125, 132, 192, 209, 217, 235,
 326, 356, 416, 549, 588, 622, 678, 722, 732,
 841, 1121, 1138, 1284, 1496, 1519, 1552,
 1562, 1595, 1752, 1827, 1868, 1876, 1925,
 1996, 2012, 2014, 2019, 2029, 2156
 persian 1562
 persidskij 1562
 persisch 1562
 perso-arian 732
 pesa 949
 pesechem 455
 peseg(h)em 455
 peshwari 1552
 pessa 949
 pessi 949
 pessy 949
 petac 1563
 petaj 1563
 petasia 1292
 eten 1212
 petit-nègre 553
 petschenegisch 1555
 peul 555
 pevekskij 413
 pewenche 91
 pfojomo 1578
 pgha k'nyan 1727
 phadang 1857
 phala 1556
 phalura 459, 1564, 1735
 phemba 1818
 pho 835, 1727
 phosko 1177
 phulbadi 771
 phuong katu 850
 phuthi 1820
 pia-min 2118
 piaron 1674
 picard 553
 picones 91
 picunche 91
 pidgin krio 423
 pidgin 1568, 1657, 2170
 pidgin english 394, 423, 466, 516, 541, 561,
 595, 705, 1138, 1240, 1253, 1584, 1585,
 1832, 1991, 2037
 pidgin ewondo 312
 pidgin malaez 725
 pidgin malaio-portughez 19
 pidgin portughez 423, 424, 426, 1138
 pidgin spaniol 1138
 pidië 7, 663
 pieds-noirs 261
 piegan 261
 piemontez 744
 pikiram(an) 824
 pila 2139
 pilam 1600
 pilapila 2139
 pili 1560
 pilimbi 679
 pilipino 1832
 pillager 1480
 pima 1569
 pime(ria) 1569
 pimo 1569
 pin 2002
 pinan 1600
 pindi 1557
 pingelap 1587
 pinje 1375
 pinji 1557
 /pi^m-je/ 1375
 pipikoro 1961
 pirinda 1208
 pirineică 185, 1477
 pirupiru 160
 pišac(h)a 459
 piscimas 235
 pitcairneză 423
 pitja(n)djara 833
 pitjandjajara 833
 pitjantjar(r)a 833
 pitjanzazara 833
 pitjara 833
 pitjindjatjara 833
 pitjindj(i)ara 833
 liPito 1100
 pitu uluna salu 1573
 piyuma 1600
 plains cree 422
 plateau 219
 plats-côtes-de-chien 482
 plattdeutsch 594
 plattdütsch 594
 plus 1713
 pnar 877
 pnom gar 1270
 pnong 1269
 poadhî 1595
 poai 1375
 pocoman(ice) 1577
 pocomchi 1579
 poconcham 1579
 poconchice 1579
 pocosi tala manca 293
 podawahomih 1592
 podkamennaja tunguska 529
 pogulî 841
 poitevin 553
 p'ok 780
 chiPoka 1988
 po-klo 1890
 pokoh 1514
 pokoman(e) 1577
 pokonchine 1579
 pokonchini 1579
 pokwot 1580
 polá 1828

- polabă 1765
 police motu 1302
 polinezian(ă) 119, 511, 541, 542, 561, 604, 664,
 725, 824, 1081, 1139, 1179, 1180, 1189,
 1240, 1241, 1427, 1478, 1587, 1616, 1628,
 1640, 1679, 1836, 1930, 1954, 1957, 1980,
 2037, 2038
 polo 1971
 polonă 233, 353, 361, 709, 1064, 1124, 1583,
 1636, 1765, 1768, 1788, 2012
 polovtliană veche 431
 pomo 686
 ponape 1587
 ponapeană 350, 985, 1196, 1253, 1585
 ponca 472
 ponda 1084
 pondo 80, 1231
 ponek 166
 ponérih(o)uen 1522
 poneriven 1522
 poneriwen 1522
 pongo 487, 807
 pongoue 1329
 pongu 1588
 pōnna 1238
 ponorwal 1609
 ponorwol 1609
 ponosakan 1283
 ponosokan 1283
 ponthai 1858
 poodawahduhme 1592
 poona 1187
 popo 530
 popolocan 399, 1506, 1217, 1586
 populuca 1747
 populuco de pueblo 1747
 porepecha 1864
 poroja 1551, 1625
 porojas 1551
 poroquicoa 1993
 porto (talk) 423
 portugheză 19, 119, 354, 423, 425, 516, 745,
 756, 805, 1138, 1169, 1406, 1565, 1594,
 1636, 1687, 1697, 1752, 1753, 1792, 1818,
 1850, 1993
 potawatomi 1592
 potawotamic 1592
 potawotamie 1592
 potawatomy 1592
 potewateme 1592
 potewatemi 1592
 potewatimi 1592
 potewat(t)omi(e) 1592
 pōthvāri 1011
 potiwattomie 1592
 liPoto 1100
 potosino 695
 potowatom(i)e 1592
 potowotomi(e) 1592
 potrwatame 1592
 pottawatameh 1592
 pottawot(t)omi(e) 1592
 potu 639
 pougouli 302
 poukou 1854
 poular 555
 po'u mboto 178
 pouno 1597
 poutouatomi 1592
 povadhī 1595
 powadhī 1595
 poya 565
 pracrit 722
 prākrit(ă) 235, 722, 1595
 prāng 1271
 pray 1932
 preh 1269
 pre-iberică 185
 pre-indo-europeană 486
 pre-italic 723
 preroman 186
 preromanică 1477
 pretas 1316
 priangan 1809
 pribaltijsko-finskoe 543
 pribrežnoe narečie 522
 principiente 425
 proto-altaică 2027
 proto-anatoliană 682
 proto-austroneziană 119, 439, 1835, 1860
 proto-baltică 156, 544, 545, 1035, 1290
 proto-bantu 219
 proto-caucaziană 356
 proto-finică 544, 726, 1035
 proto-fino-ugrică 544, 545
 proto-germanică 545, 595, 1035, 1290, 1593,
 1702
 proto-hatti 682
 proto-indo-europeană 682, 723
 proto-indo-hitită 682
 proto-melaneziană 541
 proto-nordică 1702, 1798
 proto-oceanică 1240
 proto-polineziană 1585
 proto-slavă 156, 1593
 proto-tai 1839
 proto-ugrică 2017
 proto-uralică 545, 2026
 provansală 1477
 provençal 1477
 provensală 1477
 prusiană veche 156
 pšav 622
 psehera 43
 pshav 622
 pu 1406
 puan 757, 2086
 pue 439

pugliezã de nord 744
 puguli 302
 puhooc 1598
 pu-i 408, 1839
 pu ii 408
 puinave 1982
 pukanigl-andigabu 2056
 pul 1581
 pula' 1582
 pulap 350
 pular 555
 pulaya 1140
 pulusuk 350
 puluwat 350
 punctunc 1212
 pungianes 711
 punicã 221, 539, 1146, 1697
 punjabi 841, 2029
 punjabi de est 1595
 punjabi de vest 1011
 punjabi propriu-zisã 1595
 puno 1597

Q

qaberdey 777
 qapuçi 205
 qaraçay 827
 qarata 832
 qãşqarî 884
 qatvenua 1022
 qiché 1605
 qimr 1846
 qriş 953
 quanada 145
 quáng tîn katu 428
 qua'ngtri 294
 q'uannu 73
 quapaw 472
 quara 24
 quarina 1542
 quar(r)a 1512
 quashea 423
 quecchi 857
 queche 1605
 quechua 34, 71, 91, 737, 1545, 1604, 1792

R

rabah 693
 rabaul 1991
 rabbit skins 482
 raça 622
 racha 622
 raday 1607
 rade 234, 371
 radê 1607
 r'ade 1607

punu 1250, 1251
 purbutti 1379
 pure ifugao 711
 purepeça 1864
 puri 591
 puschtu 1552
 pusciti 378
 pushto 1552
 pus(h)tu 1552
 putawatomi 1592
 pütonghuã 394
 p'ut'unghue 394
 puyi 1839
 pu-yi 1839
 puynipet 1587
 p'u 'man 780
 pwe 265
 pwo 1565
 pyam 1601
 pyen 254
 pyöŋanto 420
 pyuma 1600

quechumaran 34, 71, 386, 745, 1603
 quedah 1713
 quekchi 857
 quelem 2008
 quélene 2008
 quengues 1719
 quequexque 1901
 queres 867
 quiangan(es) 711
 qufcama 469
 quiche 1213, 1605
 quichua 1603
 quimbunbo 1233
 quissama 1675
 qunantuna 1991
 quoddy 1553
 quoratean 837
 qurama 2039
 qwabe 2170
 qwaddie 1553

radeh 1607
 radlai 1633
 radschasthani 1612
 raga centralã 1609
 raga de nord 1022
 raga de sud 1608
 ragetta 619
 ragreig 324
 raguzan 451

- kaRagwe 1458
 uruRagwe 1458
 rai 371, 1634
 raiano 1591
 raidjna 663
 raik 1624
 raisha 1525
 rajasabd 1691
 rājasthāni 227
 rājbangs(h)ī 217
 rājmahal 1147
 rakhaigg 253
 ralik 1196
 raluana 1991
 rambic 1026
 ramfau 1743
 rāndalis 1066
 rangao 1626
 rāngkhōl 692
 ranglōi 1156
 ranti 1573
 rao 68
 raokrik 1525
 raosiara 1894
 rapa 1836
 rapanui 1585, 1836
 raramuri 1863
 rarotongan 1179
 rashed 1879
 ratagnón 434
 ratak 1196
 rathi 1595
 raua 1618
 rawa 869
 rawang 268, 780
 rayalseema 1885
 rdé (kpǎ) 1607
 received english 516
 red bobo 265
 redjang 1621
 red-knife 397
 reef 1623
 reef islands 1622
 reef-santa cruz 119, 1548, 1622, 1623, 1693
 regwe 735
 rejang 1621
 rek 478
 rekhtā 2029
 remo 585, 1312
 rengma 1627
 rennell island 1628
 reshiat 592
 rete 316
 retic 1630
 retică 723, 1037
 retoromană 553, 554, 594, 1635, 1636
 rewa 1835
 kiReya 1043
 rgyarung 643, 1920
 rGyarung 643
 rhaday 1607
 rhadé 1607
 rheinfränkisch 594
 rhétique 1630
 rhéto-frioulan 1630
 ekiRhinyirhinyi 1470
 riantana 1427
 [riečsap] 1691
 rif 221
 rikabiyya 223
 rikiriki 1525
 riksmal 1435
 riksmål 453, 1435
 rikvani 73
 rimi 2001
 rindre 1632
 riodonorez 1591
 rio'm 909
 rio sucio 519
 rio verde 518
 ripang 742
 ripuaric 594
 ripuarisch 594
 river 2146
 river vân kiêu 1514
 river yuman 469
 rjyarong 643
 rlam 1270
 rāngao 1626
 ro 406
 roba 1018
 rock creeck 1662
 rodi 281
 rodiya 1753
 rofik 854
 roglai 338, 1633, 1634
 roglai de nord 371
 roglai de sud 371, 1610
 ro'hong 1269
 roi 2108
 ro'l'om 1270
 rolong 1971
 română 48, 86, 91, 97, 116, 123, 185, 309, 361,
 394, 431, 451, 516, 553, 588, 594, 595, 664,
 678, 709, 736, 744, 756, 1064, 1121, 1138,
 1282, 1290, 1435, 1484, 1562, 1585, 1630,
 1635, 1650, 1691, 1697, 1703, 1753, 1763,
 1766, 1792, 1798, 1836, 1876, 1920, 1925,
 1967, 1996, 2012, 2029
 romanescă 744
 romani 1925
 romanic(ă) 19, 86, 185, 354, 362, 424, 425, 426,
 451, 516, 553, 571, 594, 595, 723, 744,
 1146, 1477, 1502, 1591, 1630, 1636, 1657,
 1697, 1752, 1765, 1769, 1792
 romanşă 1630
 romany 1925
 rombi 1074

romblomanón 258
 rona 1889
 róng 1050
 shíRonga 1978
 róngao 1626
 rongpa 1050
 rong-rang 1858
 rongtuw 1871
 rori 1688
 rōšānī 1801
 ro'teā 1706
 rotokas 978
 rotse 1080
 rotumanā 541, 1240, 1822
 rouk 1969
 roundhead 422
 rouyi 1103
 rozi 1080
 rozvi 1080
 rranao 1185
 rsani 1801
 rubriana 1641
 baRue 1085
 ruftu 1977
 rugara 304
 ikiRugun 2162
 ruk 1969
 rukobi 700
 rukonjo 934
 rum 607
 rumai 1529
 rumberpon 1448
 runasimi 1603
 rundi 219, 1653
 kiRundi 1646
 runga 1649

rungu 1329, 1826
 ruNyambo 1458
 runyaNkore 1415
 runyaRwanda 1653
 ruruhip 672
 rurutanā 1585
 rurutu 1836
 rus(ā) 5, 13, 49, 52, 53, 97, 122, 132, 192, 233,
 309, 321, 353, 360, 361, 363, 413, 414, 416,
 460, 521, 522, 529, 544, 588, 594, 601, 622,
 648, 706, 709, 726, 732, 736, 777, 796, 827,
 828, 834, 852, 870, 896, 925, 938, 969, 980,
 1013, 1035, 1052, 1053, 1064, 1066, 1191,
 1282, 1290, 1377, 1431, 1479, 1503, 1505,
 1530, 1561, 1586, 1591, 1636, 1711, 1765,
 1789, 1827, 1876, 1998, 2000, 2004, 2012,
 2015, 2017, 2019, 2026, 2039, 2043, 2049,
 2051, 2167
 rusahayerēn 97
 rušani 1801
 rushani 1801
 russia 592
 ruteanā 2012
 rut'ul 1651
 rutulisch 1651
 rutul'skij 1651
 ruwenzori 250
 rwamba 250
 rwanda 219, 553, 1646
 ikinyaRwanda 1653
 kinyaRwanda 1653
 orunyaRwanda 1653
 runyaRwanda 1653
 urunyaRwanda 1653
 ryukyu 1654
 ryukyuanā 756
 ryuukyuan 1654

S

sa('a) 1655
 saama 1035
 saame 1035
 saamskij 1035
 saaptins 1381
 saaronge 443
 saban 1656
 sabanero 626
 sabanum 1656
 sabara 1787
 sabari 65
 sabecanā 1797
 sabellic 723
 sabir 424
 sabsang 746
 sabu 663
 saburi 1057
 sac(k) 551

sadar 1170
 sadia 637
 saek 1839
 safroko 1061
 safwi 83
 sagai 648
 kiSagala 1841
 sagara de nord 786
 kiSagara de sud 1661
 saghalin 35
 sahapotins 1381
 sahapian 1662
 sahapian—nezpercé 1381, 1559, 1662
 saharianā centralā 1664
 saharian de est 812, 819, 1422, 2154
 sahkey 551
 saho 16, 239

- sai 630
 saidic 418
 saija 519
 sain 1320
 saint croix 1553
 saintongeais 553
 saipan 350
 sairakis 1667
 saisat 1667
 saisett 1667
 saisiat 1667
 saisiet 1667
 saisirat 1667
 saisiyat 104, 105
 saiya 519
 sak 254
 saka 732, 1830
 sakai 753, 1137, 1670, 1712, 1890
 sakai bukit din Temongoh 1890
 sakai central 1712
 sakai de est 753
 sakai de nord 1890
 sakai de sud 753, 1137, 1669, 1712, 1890
 sakai din Plus Korbu 1890
 sakai tanjong din Temongoh 1713
 sakalagan 1245
 sakara 1475
 sakei 869
 saker 1308
 sakewi 551
 sakhalin 35
 sakis 551
 sakis(h)ima 1654
 sakka 706
 salajar 1131
 sala-mpasu 1672
 salar 2020
 salayar 1131
 salayer 1131
 salentina 744
 saliban 1674
 salish 396, 417, 651, 795, 997, 1060, 1433,
 1482, 1741, 1917, 1975
 salivan 502, 1567
 salt 390
 salteux 1480
 saltini 390
 saluan 1071
 salu maoge 178
 salur 565
 salween 1287
 kiSama 1233
 samaran 2075
 samareño 2075
 samar-leyte 2075
 samar-leyte-bisaya 2075
 samar-leyte visayan 2075
 samaron 2075
 samatari 2057
 samba 368
 sambaa 1730
 sambal 1676
 sambala 1730
 sambara 1730
 samberi 230
 sambo 518
 sambu 518, 1708
 sâme 1035
 samia 452, 1677
 oluSamia 1104
 samnorsk 1435
 samo 2050
 samoană 511, 1180, 1478, 1585
 samoedă 545, 925, 1035, 1377, 1711, 2017, 2026
 samogho 1678
 samogitian 1064
 samoho 1678
 samoïède ostiak 1505
 samojo 1678
 samosho 1678
 samoxo 1678
 samoyed 1680
 samoyède ostyak 1711
 samoyède yourak 1377
 sampori 230
 samtoy 720
 samursaqañ 5
 samurzakan 5
 samurzakan-zugdidi 1261
 samwi 83
 samya 1677
 sanaga 226, 1168
 sanaroa 479
 sanblas 432
 san-chiang(e) 798
 san-ch'uan 1284
 sandalwood english 1568
 sandavi 1682
 sandawe 882
 sande(h) 2158
 sandoway 100
 san felipe 868
 san francisco st. xavier (mission) 1491
 sangge 1858
 sanggil 1684
 sangho 1687
 sangi(hè) 1684
 sangil 1684
 sangir 1684
 sanglechi 1686
 sanglečī 732
 sango 9, 1100, 1391
 pidgin sango 1687
 sangu 1688
 sanisch 2156
 san jeronimo tecoatl 1217
 san jorge 518
 sanke 1764, 1858, 2042, 2099
 sankhican 467

- sankihani 467
 sankikani 467
 sankitani 467
 san miguel chichah 1605
 san miguel huantla 1217
 san miguel soyaltepic 1217
 sano 1678
 san pedro ixcatlán 1217
 sanpoli 1482
 sanscrită 101, 125, 154, 217, 235, 394, 420, 459, 462, 486, 628, 678, 722, 723, 724, 759, 796, 805, 841, 884, 1064, 1138, 1140, 1187, 1379, 1380, 1496, 1551, 1595, 1752, 1753, 1839, 1850, 1885, 1909, 1920, 1921, 1948, 1952, 1996
 sanscritic 722
 sanskrită 1691
 santa 1282, 1546
 santa ana 868
 santa cruz de nord 1623
 santa cruz—kasagi—calamintao 734
 santal 1694
 santali 118, 217, 877, 1312, 1691, 1694
 santa maria jïotes 1217
 santee 450
 santhal 1694
 santo domingo 868
 san tung 1802
 sanwhai 1600
 echiSanza 1346
 sao 1665
 saoweri-hablifoeri 455
 saora 1787
 são tomense 425
 saprêk 1600
 šapsug 13
 sara 776, 1128
 sara gambai 573
 sarakollé 1786
 saramaccan 423
 saramakaan 423
 saramakka 423
 sara mbai 1220
 sarangani 238
 sarangani manobo 969
 sarani 425
 sara soumray 1780
 sarawan 291
 sarawule 1786
 sardă 354, 1630, 1635, 1636
 sarende 1291
 sariholi 1801
 sarmată 925
 saroa 200
 sart 2039
 sartul 321
 saryg-uigurisch 2020
 sasarez 1697
 săsesc 594, 1105
 saskatchewan 422
 sastica 261
 sastika(a) 261
 satawal 350, 2024
 satlaj 1519
 sau 514, 1564
 saufa 1038
 saugh uygur 2020
 sauk 551
 sauki(e) 551
 saulteurs 1480
 saumanganja 1245
 sauraseni 722
 sauria 1147
 savara 1787
 savu 663
 sãwi 1564
 sawk(ee) 551
 sawos 707, 1723
 sawu(nese) 663
 saxon 516, 594, 1484
 saxonă veche 516, 594, 1798
 sayaco 57
 saycin 335
 sazek 1707
 scandinav(ă) 453, 516, 537, 544, 545, 595, 618, 741, 1035, 1435, 1702, 1773, 1798
 scarbuk 460
 schanbala 1730
 schekere 698
 scheyenne 384
 schor 1789
 schorisch 1789
 schoschone 1738
 schoshone 1738
 schwäbisch 594
 schwarzfüssige 261
 schwarz-nogaiisch 1431
 schwedisch 1798
 schwoylpi 1482
 schwyzertütsch 594
 sciacco 1729
 scinascia 1736
 scită 732, 925
 scoffie 422
 scotiană 362, 1167
 scottisch gaelic 1703
 scottisch-gälisch 1703
 scotuks 1553
 scythique 732
 sDe-dge 1920
 sea dayak 462
 seba 663
 sebuană 236, 258, 426, 542, 1831, 1832
 sebuan(o) 1705
 sechuana 1979
 secui 1121
 sedang 1951
 sedek 1707
 sedeq 1707
 sedere 10

- sedik 1707
 sediq 1707
 seedek 1707
 seedik 1707
 seediq 104, 105, 1707
 segum 1726
 seim 586, 1723
 seisirat 1667
 sek 1658
 seko 1685, 2042, 2099
 sekou 1685, 2042, 2099
 sekpele 1059
 sela 1061
 selajar 1131
 selayar 1131
 sele 1695
 selepet 701
 selish 795
 selkoup 1711
 selkup 544, 870, 1680
 sel'kups kij 1711
 selong 649
 selonianā 156
 sema 1751
 semai 753, 1137, 1669, 1670, 1890
 semaki 1261
 semang 1137
 sembla 1678
 semelaic 1137, 1669, 1670
 semigallian 156
 seminole 1325
 semitic(ā) 20, 24, 36, 39, 64, 86, 87, 95, 221, 343,
 356, 433, 499, 523, 539, 599, 620, 632, 659,
 723, 1146, 1691, 1757, 1773, 1797, 1926,
 1927
 semobi 1600
 semolika 962
 sem(o)u 1678
 chiSena 974
 senadi 1718
 senari 496, 1527, 1722, 1812
 sendal 2007
 sene 613
 senec(k)a 1719
 senegalo-guineez 138, 143, 153, 173, 184, 229,
 232, 311, 497, 555, 900, 933, 1029, 1061,
 1163, 1726, 1796, 1891, 1892, 2094
 senezā 744
 senga 1441, 1988
 senje 613
 senoi(ā) 753, 1137, 1669, 1712, 1890
 sentali 1694
 sentani 1423, 1853
 senufo 496, 631, 1527, 1718, 1812, 2050
 seoul 420
 sePedi 1791, 1979
 sepik mijlociu 4, 270, 586, 707, 1007, 1155,
 1341, 1548, 1699, 1708
 sepik superior 1, 749, 1237, 1548
 serau 1712
 šerayogur 1546
 sere 1367
 serekule 1786
 serer 1720
 serère 1726
 serer-sin 1726
 serhta 1619
 serre 1725
 serrer 1726
 serwang 1619
 sesake 1958
 sese 248, 630
 seSotho 1791
 seSuto 1791
 seul 420
 sewa 663, 1704
 seyu 1610
 sgā 1727
 sgaw 835, 1565
 sha 253, 1450, 1839
 shadal 1170
 shahaptin 1662
 shaire 1725
 shaka 1388
 kiShaka 364
 shake 988
 shaI gno 1920
 shalkandu 59
 shamait(ish) 1064
 shamatari 2057
 kiSambale 1730
 shan 1728
 shanbala 1730, 1737
 shanga 327
 shangaan 1976
 shangawe 327
 shanghai 394
 shango 1689
 shankilinya 630
 shankillinya 150
 shan states 1529
 shantou yenjen 780
 shapsug 13
 abuSharid 1136
 shat 1736
 shauraseni 722
 shavante 378
 shedekka 1707
 sheetswa 1978
 shekiri 2141
 shellengeha 808
 sheni 633
 shepalu 1107
 shere 1725
 sheri 1725
 sherpa 228
 sheshapotosh 422
 sheva 1459
 sheyenne 384
 shi 662

shienne 384
 shifalu 1107
 shiHlangu 1976
 shikalu 1430
 shikotan 35
 shik-shinshum 1908
 shilluk 82
 shimopaiwan 1525
 shimosan rukai 1644
 shina 1651
 shinā 326, 459, 1735
 shina-khōwār 1735
 shingsol 1908
 shiNgwalungu 1976
 shinumo 689
 shioko 402
 shira 364
 iShira 1756
 shirāji-kashmiri 841
 shiriana 2057
 shirinan 2058
 shiRonga 1978
 shishi 1704
 shiTsonga 1638, 1978
 shiTswa 1638, 1976
 shiyan 384
 shiyang 1762
 shi-zang 1762
 shkiperi 48
 sho 408
 shō 100
 shodon 1654
 shogale 223
 shom pen(g) 1406
 shona 1730
 shongo 328
 shooswa(a)p 1741
 shor 648, 1789
 shortland 1288
 shoshone(e) 1738
 shoshoni 997
 shoshonie 1738
 shqip(nf) 48
 shu 1565
 ekiShu 1346
 shuara 767
 shugni 1801
 shui 1802
 shukali 1739
 shukulumbwe 719
 shuli 8
 shunkla 1866
 shupaman 161
 shuri 1814
 shuro 1239
 shurri 1177
 shushwapumsh 1741
 si shuto 1791
 shuway 1742
 shwoyelpi 1482

shyenne 384
 siakaian(u)a 1081
 siama(weina) 1073
 siamezā 1909
 siamois 1909
 siane 1438
 siati 1432
 sibbe 1336
 siberianā 1650
 sibil 1481
 sibo 1095, 1157, 1992
 sibucoon 1600
 sibuguey 1794
 sibukon 317
 sibuku 317
 sicilian 86, 1146
 sidama 1746
 sideminya 1746
 sidamonya 1746
 si djundjung 1257
 sidondo 1532
 sidya 1169
 sierra 1964
 siggoyo 1177
 sigi 1532
 sigisigero 1761
 sihong 1143
 sikaiana 1081
 sikayana 1081
 sikiāna 1081
 siksika 261
 silabu 1245
 siladja 1131
 silajara 1131
 silanganen 1833
 silezian 1586
 sillipan 711
 silozi 1080
 sim 2083
 simalegi 1245
 simba 669
 simbari 75
 simberi 1822
 simbiti 981
 simbo 1095
 simeku 1352, 1353
 simirinch 1571
 simori 823
 simpi 25
 sinā 1735
 šina 1651
 šina 1735
 šina 1735
 sinasina 390
 sindangan 1794
 sindhi 459
 sindjai 300, 1102
 sinesine 390
 singhalezā 1141, 1531, 1691, 1850

- singhalez-maldivian 722
 singkarak 1257
 singpho 780
 sinhala 1735
 sinhalese 1753
 sinicker 1719
 sinitic(ă) 394, 809, 1754
 sinja 1740
 sino-tibetan(ă) 12, 38, 69, 76, 100, 108, 117,
 120, 228, 253, 254, 267, 268, 315, 335, 337,
 345, 377, 382, 385, 391, 393, 394, 408, 425,
 438, 456, 457, 461, 491, 513, 517, 533, 582,
 598, 635, 643, 647, 657, 660, 683, 684, 692,
 704, 765, 773, 778, 780, 781, 798, 806, 809,
 810, 811, 835, 873, 881, 885, 904, 918, 919,
 959, 970, 979, 1000, 1006, 1012, 1014, 1017,
 1033, 1034, 1050, 1062, 1063, 1089, 1090,
 1101, 1120, 1126, 1156, 1183, 1184, 1193,
 1238, 1250, 1251, 1287, 1299, 1306, 1320,
 1333, 1334, 1335, 1337, 1380, 1436, 1449,
 1450, 1518, 1521, 1565, 1594, 1596, 1602,
 1610, 1612, 1613, 1619, 1627, 1658, 1668,
 1727, 1728, 1733, 1751, 1762, 1775, 1802,
 1811, 1839, 1847, 1857, 1858, 1866, 1871,
 1872, 1908, 1909, 1910, 1911, 1912, 1913,
 1914, 1915, 1920, 1921, 1971, 1972, 1974,
 2046, 2052, 2108, 2118, 2238, 2142, 2142,
 2159
 sinsin 335
 siokun 1794
 siora 2157
 siorean 2086
 siouan 427, 450, 472, 673
 macro-siouan 737, 1755
 sioux 450
 sirāikī 1752
 sirāji-kashmiri 841
 srbā lusaciană 1788
 srbo-croată 48, 309, 451, 1116, 1120, 1636,
 1765, 1769, 2029
 sirtac(ă) 87, 86, 1562, 1715, 1773
 neo-siriac 87
 siriană veche 1757
 širingol 1546
 sirmauri 1519
 sirunki 514
 sirxin 460
 sisai 1759
 sisiani 160
 siska 1956
 siSuthu 1791
 sisya 1956
 sitio 1760
 siu 1818
 sivukun 317
 siwai 304, 1353
 siwnoi 290
 siwu 40
 sixtown choctaw 401
 siya 124
 siyang 1762
 siyase 124
 si(y)u 1818
 sizang 1762
 skeena indians 1975
 škip 48
 sko 1685, 1962, 2041, 2099
 skoffi(e) 422
 skolyeg 104
 skoyelpi 1482
 slang 516
 šal-qup 1711
 slav(ă) 48, 97, 156, 233, 309, 310, 353, 356,
 361, 522, 545, 588, 595, 620, 709, 723, 726,
 834, 925, 1035, 1052, 1064, 1121, 1166,
 1503, 1562, 1583, 1586, 1635, 1636, 1650,
 1763, 1766, 1767, 1768, 1769, 1788, 1996,
 2012, 2026, 2039, 2043
 slavă comună 309, 353, 361, 544, 1586, 1650,
 1763, 1768, 1765, 1766, 1769
 slavă veche 48, 309, 1636, 1765, 1767, 2043
 slave(s) 397
 slavonă 309, 1636, 1650, 1763, 2012
 sliammon 416
 slim 1712
 slovacă 1121, 1636, 1765, 1788
 slovenă 1630, 1763, 1765, 1768
 slovenský 1768
 snake 1524, 1738
 sənoi 1712
 šo 100
 eSo 1771
 sochile 1456
 soeloe 1873
 sogadas 972
 sogdian(ă) 732, 796, 1998, 2104
 sogdisch 1773
 sogero 2054
 soghaua 2154
 sogore 1239
 sohur 2121
 sojonisch 2004
 sojotisch 2004
 soke 2168
 sokile 1456
 sokili 1456
 soko 1771
 sokue 2178
 solamba 1790
 soliga 817
 solog 1873
 solok 1873
 solon 529, 1992
 soma 1779
 somaleză 433, 1111, 1665
 somali 1178
 somba 2135
 some 1779
 somo 590
 somono 157

- somrai 374, 412
 somre(i) 1780
 songai 1782
 songhai 1291, 1412, 1422, 1782
 songi 1781
 songo 1687
 (l)iSongo 1223
 songo kiSuku 929
 ekiSongoora 1346
 songu 1783
 sonoran 419, 697, 1569, 1863, 1896, 2036, 2122
 sonsol 2024
 sonsoral 2024
 sonsorol(ez) 2024
 sonsorol-tobi 2024
 soolo 1873
 sopvoma 1751
 sor 230, 1382
 sora 1312
 sōrā 1787
 so:r:a 1787
 šorā 1998
 sorabā 1765, 1769
 sorai 1782
 sorbā 1788
 sorendidori 230
 sorhaai 1782
 soroako 1292
 sorrido 230
 sos(s)o 962
 sotavento 425
 sotho 219, 1556, 1979, 2170
 seSotho 1791
 sotho de nord 1556
 sotho de sud 1791
 sotho din Transvaal 1556
 soudanais 1809
 spūl 420
 souletin 185
 soumalaise 544
 soumray 1780
 soungor 1810
 scurikwos 1252
 souriquois 1252
 sousou 1815
 south arabic 1797
 south-east asian 118
 south-east new guinea 1439
 southern iroquoian 383
 southwest konds 992
 soyod 2004
 soyon 2004
 soyopas 2146
 soyt 2004
 spaniolā 34, 86, 91, 92, 119, 185, 236, 346, 350,
 354, 372, 386, 423, 426, 516, 542, 553, 594,
 675, 720, 744, 821, 1185, 1212, 1253, 1338,
 1477, 1507, 1542, 1587, 1591, 1603, 1705,
 1832, 1864, 2075
 spokan(e) 795
 sranan (tongo) 423
 sre 909
 ssuga 1800
 ssugur 1807
 st. andrew island 2024
 st. jean 1553
 st. jean baptiste 1719
 st. john('s) 1553
 štokavian 1763
 stone chilcotin 389
 stoney 450
 stonies 389
 stony 450
 st. regis 1277
 strieng 693, 760,
 su 263
 sua 973
 suab 594
 suaheli 1818
 suahili 1818
 suakati 771
 subah 1062
 subano(n) 1794
 subi 1740
 sub-ifugao 711
 subiya 1795
 subsilvanā 1630
 subtiara-tlapanec (-yopi) 1944
 sudafrican 113, 288, 680, 690, 698, 882, 975,
 995, 1510
 sudanez(ā) 553
 macro-sudanicā 1418
 sudanic central 1418
 sudanic estic 1418
 sudano-guineezā 374, 375, 500, 501, 936, 1408
 1409, 1410, 1412, 1417, 1418, 1419, 1420,
 1421, 1720, 2050
 sudarabic 599
 sudarabicā 86, 523, 1715
 sudarabique 1797
 südbairisch 594
 sud-est 1835
 suena 243
 südfranzösisch 1477
 sudik 1773
 suduvian 156
 suedezā 453, 522, 544, 594, 595, 1035, 1290,
 1435, 1702
 suédois 1798
 suffah 1062
 suga 2053
 sugbuanon 1705
 sugbuanon 1705
 sugni 1801
 šugni 732, 2127
 sugur 1807
 sui 806, 903, 1658
 sui ai 1802
 sui li 1802
 sui-p'o 1802

suk 1580
 suka 411
 suki-gogodala 611, 1192, 1437, 1803, 2079
 sukku 1580
 sukulumbwe 719
 kiSukuma 1460
 sulaimania 980
 suleiman(i) 980
 suleimanyi 980
 sulu(-jolo) 1873
 suluk 1873
 sumadel 794
 sumas 651
 sumburu 248
 sumenep 1119
 sumeriană 39, 356, 506, 682
 sumoun 1563
 sundaneză 725
 sundei 230
 sungai piah 1890
 sungai raya 1712
 sungkai 1712
 sungu 1904
 sunit 1494
 sunuwâr(i) 1811
 sunwar 1811
 suomi 544
 suoto 1791
 supaneca(n) 1944
 supia 1795
 sup'ide 1812
 supiori 230
 suppire 496, 1527, 1718, 1722, 2050
 sura 71
 surabaja 759
 surbm 1239
 surguxh 1997
 suri 194
 surigao 1705
 surigaonon 1705
 suri-tirma-tid 1938
 surma 1239

surmirană 1630
 suro 1239
 sursilvană 1630
 susoo 1815
 sussu 1815
 susu 311, 1815
 susu-yalunka 311, 1412
 seSuto 1791
 sutsilvană 1630
 kiSutu 1399
 kiSuundi 929
 kuSuwa 250
 suwara 1840
 şvab 709
 şvâbesc 594
 svan 356, 777
 svanetian 1816
 svanskij 1816
 svanuri ena 1816
 svea 1798
 svemâl 1798
 svensk 1798
 ekiSwage 1 346
 swahili 86, 219, 661, 888, 1098, 1107, 1143,
 1646, 1653, 1996
 kiSwahili 1818
 swampy cree 422
 swanisch 1816
 swati 1820
 swazi 1402, 2100, 2170
 swedish 1798
 sweta 981
 sya 263
 syaka 514
 syenere 1718
 syer 826
 sylhet 877
 synteng 877
 syriaque 1757
 syrijänisch 925, 2167
 székely 1121
 szi 1971

T

taa 178
 taabwa 1826
 ta'adjio 840
 taal 19
 taataal 629
 taba 1056
 tabar-dom 390
 tabasaran(isch) 1823
 tabasaranskij 1823
 tabele 2170
 tableng 1858
 tabosa 1960
 tabukan 1684
 tabulaha 1573

tacana 367, 1151
 tacaneco 1151
 tachaban 1525
 taconi 1104
 tadianan 1828
 tadjikă 732, 1497, 1549, 1562, 1868, 2019,
 2104
 tadjio 840
 tadjoni 1104
 tado 519
 tadschikisch 1827
 tadyawán 46, 1582
 tadzhic 1827
 taë' 1160

- taena 1131
 taensi 1843
 tagacola 1830
 tagáidan 1828
 tagakolu 1830
 tagal(a) 1832
 tagalagad 238
 tagalaged 238
 tagale 1879
 tagalic 236, 2075
 tagalo 1832
 tagalog 119, 236, 258, 426, 542, 675, 821, 1705,
 1831, 2025
 †agara 1551
 †agaur 1503
 †agáydan 1828
 †agba 1812
 †agbanua 1833
 †agbāuwa 542
 †agbanwa 1833
 †agdapaya 144
 †agen 438
 †agish 1837
 †agkaolo 1830
 †agoy 1834
 †oruTagwenda 1415
 †ahiteanā 1836
 †ahitianā 423, 1189, 1585, 1616, 1980
 †ai 394, 408, 781, 805, 809, 1017, 1034, 1450,
 1594, 1658, 1728, 1909, 1910, 1911, 1912,
 1913, 2046, 2143
 †'ai 1839
 †aiiai 1667
 †ai-chinez(ă) 809, 1754
 †aih-long 1406
 †aihyo(o) 104
 †aikaku 1245
 †ai-kam-sui 806, 809, 1839
 †aimóro 1143
 †ai-ñai 1728
 †airora 1438
 †ai-shan 1839
 †ait 651
 †aiyal 104
 †ajik(i) 1827
 †akale 1879
 †akama 1460
 †akamakau 1644
 †ak bai 1912
 †akestani 1868
 †akic 2036
 †aki-taki 423, 1484
 †akle 1879
 †akonani 104
 †akua 428
 †aku(u) 1081
 †ala 909, 1864
 †älägit 52
 †alaing 1280
 †alamakau 1644
 †alang 869
 †alansi 1843
 †alau 1057
 †äle 1231
 †alene 1843
 †aliang 693
 †alifugu 742
 †iTalinga 336
 †alis(c)h 1844
 †alis(h)i 1844
 †ališi 732
 †akie-talkie 423
 †allau 1057
 †allensi 1843
 †alligewi 383
 †allina keel 522
 †almudic 87
 †alne 1843
 †alo 1057
 †alodi 937, 1010, 1199, 1294
 †altaltepec 376
 †alysh(skiij) 1844
 †amalu 1619
 †ämäng 1320
 †amari 1525
 †amarkhölea 1062
 †amaroau 317
 †amazulaxa 1268
 †ambe'e 1292
 †amberma 1779
 †ambo 1849, 1988
 †ambuka 1988
 †ambwa 1826
 †amian 1052
 †amil 394, 486, 759, 1138, 1140, 1691, 1753
 †amilianā 486
 †amlu 1858
 †amok 1846
 †amongobo 1846
 †amoul 1850
 †ampele 1851
 †ampole(m) 1851
 †ampolense 1851
 †amul 1850
 †amulianā 486
 †amun 406
 †ana 1860
 †anah 1257
 †anah merah II 1853
 †anang 438
 †anda 138
 †anda bansari 184
 †angao 1707
 †angdulanen 1833
 †anggu 1856
 †ekiTangi 1345
 †angkul 1857
 †angsa 268, 1333

- tangu 1856
 tangul 1974
 tanjong rambutan 1890
 tankamba 1842
 tankhur 1333
 tanna de est 1860
 tannu-tuva 2004
 tannu-tuwinisch 2004
 tanoan 133, 895, 1905, 1942, 1966
 taokas 1667
 taolende 1291
 taowa 1905
 tapacua 378
 tapah 1712
 tapangû 1977
 tapanta 2
 taparon 65
 tapessi 1029
 tapiete 1993
 tapijualapane-mixe 1265
 taposa 1960
 taposo 1960
 taquial 1151
 tara 265
 tarabaaka 149
 tarahumar(a) 2036
 tarahumar(ic)e 1863
 taramakau 1644
 tarangap 1483
 tarasca(n) 1864
 tarasco 1266, 1864, 1965
 taraumara 1863
 tarawa 604
 tare'e 178
 tariaca 293
 tâ river van kieu 851
 taroko 104, 1707
 taromak(i) 1644
 taron 1619
 tartar 1876
 târu tavoya(n) 253
 târuw 253
 tasaovali 1525
 tasariki 1867
 tashon 1866
 tasi 654
 tasing 1160
 tasiriki 1867
 tasman 1081
 tat 732
 tatar 1876
 tâtarâ 192, 416, 1191, 1290, 1586, 1650, 1998,
 2012, 2014, 2015
 tati 1868
 tatog 1869
 tatsanottine 397
 tatsoni 1104
 ta-t'ung 1284
 taturu 1869
 tauade 612
 tatuata 1870
 tauira 1264
 taut 742
 tauna 128
 taung 1791
 taungtha 647
 taungthu 835
 taungyo 253
 taunita-losiara 1894
 tauran 65
 tausug 1873
 tava 693
 tavaik 62
 tavalavola 1489
 tavalon 65
 taviak 62
 tawa 1480
 tawana 1979
 tawit 742
 tawna 1131
 tawsug 1873
 t'axur 1838
 tây 1839
 tayakou 1874
 tayal 104
 tây blanc 1910
 tây hat 1875
 tayhay 880
 taying 1920
 taz 1711
 tcâlke 383
 tcengui 1970
 tcerokiéco 383
 tchaga 514
 tchagatay 2019
 tchak 514
 tchangui 1970
 tchérémissé 1191
 tcherkesse 363
 tchouktche 413
 tchoulym 415
 tchouvache 416
 teacuacitzia 419
 teacuacitzica 419
 tebele 2170
 tebu 1981
 te-ching(-hsi) 408
 teduray 1940
 tee 613
 tegal 759
 tegali 937, 1834, 1934, 1984
 tege 613, 1881
 tegele 1879
 iTeghe 1881
 ðegiha 472
 tegua 1905
 tehrani 1562
 tetua 1905
 tels-um-danab 855
 teita 1841

- kaTeke 1881
 keke de sud-vest 1883
 tekela 1820
 tekele 1879
 tekeza 1820
 tekin 1483
 telangana 1885
 teleefool 1884
 telefol 1481
 telefomin 1884
 telefool 1884
 telei 304
 telengit 52
 tele(ng)ut 52
 telinga 1885
 telma 1905
 teloogoo 1885
 telougou 1885
 telugu 486, 565, 928, 1787, 1850
 tem 468, 779, 1023, 2050
 temainian 1889
 tembagla 1236
 tembe 1890
 tembé 1893
 tembeta 1993
 tembi 1890
 kiTembo 700
 tembung pasisir 759
 temen 1891
 temiar 753, 1137, 1669, 1670, 1712
 temirgoi 13
 temirgoj 13
 temirgoy 13
 temne 311, 900, 1720
 tena 1131
 tenda 184, 933
 tende 981, 1923
 t'eng 880
 tênggêr(ez) 759
 tengima 76
 tênh 880
 tenino 1662
 tenugu 1885
 tenyer 826
 teop wainanana 1894
 te-pao-ching(-hsi) 408
 tepda 895
 tepecano 1896
 tepegua(na) 1896
 tepehuane 1896
 tepehuano 1896
 tepenua(na) 1896
 tepenuane 1896
 tepkinago 895
 tepuzculano 1268
 tequistlatecan 686
 tera(wa) 564
 terawia 2154
 terebendyuke 2040
 terei 304
 terena 1900
 teressa 1406
 teriwal 1347
 ternateño 426, 1138
 terowan 1707
 teru keel 522
 teshina 1239
 têtes de boule 422
 teton 450
 teueia 1118
 teuth 1903
 tev 1988
 teweya 1118
 texistepec 1906
 tez 1498
 țez 122
 tfuea 1977
 tfuya 1977
 thado 391
 thādo-pao 1908
 thai 805, 809, 1034, 1287, 1531, 1754, 1839, 1912, 1913
 thai albă 394, 1034, 1839
 thai blanc 1910
 thai centrală 1909
 thai de nord 1839
 thai de sud 1839
 thai-iai 1728
 thai neagră 1839
 thai noir 1913
 thai-siameză 1909
 thai standard 1909
 thai yai 1728
 thaiyuan 2143
 thakara 1551
 thaksya 635
 thāli 1011
 tham 366
 thareli 1752
 that 1668
 thay 1839, 1909
 thayetmyo 100
 theban 418
 theinbaw 780
 thembu 2100
 themne 1891
 thet 1668
 thibétain 1920
 thiro 1937
 thlaping 1979
 thlaro 1979
 thlingchadinne 482
 tho 1910
 thonga 1976
 thu 1910
 thuanga 342, 1375, 1522
 thuringian 594
 thüringisch 594
 tiapaneco 1944
 tiapi 1029

- ti'ara 1961
 tibas skaad 811
 tibbu 1981
 tibétain 1920
 tibetan(ă) 253, 385, 394, 420, 643, 678, 796,
 1062, 1282, 1284, 1380, 1754, 1921, 2029
 tibetisch 1920
 tibeto-birman(ă) 12, 38, 69, 76, 84, 100, 101,
 108, 116, 228, 253, 254, 267, 268, 315,
 335, 337, 377, 382, 385, 391, 393, 438,
 456, 457, 461, 513, 533, 582, 598, 635, 643,
 647, 657, 660, 683, 684, 692, 704, 765, 773,
 778, 780, 810, 811, 835, 873, 881, 885, 904,
 918, 919, 959, 970, 979, 1000, 1006, 1033,
 1050, 1062, 1063, 1089, 1090, 1101, 1120,
 1126, 1183, 1184, 1193, 1238, 1299, 1306,
 1320, 1333, 1334, 1335, 1337, 1380, 1434,
 1449, 1518, 1521, 1565, 1602, 1611, 1612,
 1613, 1619, 1627, 1668, 1691, 1727, 1733,
 1751, 1754, 1775, 1811, 1847, 1857, 1858,
 1866, 1871, 1872, 1908, 1914, 1915, 1920,
 1921, 1971, 1972, 1974, 2052, 2108, 2138,
 2142, 2159
 tibeto-karen 835, 1754, 1921
 tibolal 1600
 tiche 1605
 tideing indians 895
 tiêng 760
 t'ien-yu 1284
 tifal 1481
 tigak 1490
 țigănească 722, 1413
 tigom(g) 1928
 tigong 260
 tigrai 1927
 tigray 1927
 tigre 203, 239, 523
 tigrî(g)na 1927
 tigrinya 24, 239, 523, 599, 1715
 tigua 1905
 tiguray 1940
 tihaha 652
 tiika 972
 kiTiini 1923
 tika 972, 1929
 tikali 1929
 eTike 1560
 tiker(i) 1929
 tikhak 1858
 tikopia 1930
 tikopiană 1585
 tim 1886
 timbe 701
 timbuka 1988
 timdu 1380
 timene 1891
 timmanne(e) 1891
 timne 1891
 timote 502
 timu 7, 663, 1886
 tina 1676
 tinâm 1156
 tinata tuna 1991
 tindi 1104, 1933
 tindinâ 122
 tindinskij 1933
 tingal 1879
 tinglayan 280
 tinguian 1933
 tinguian 1935
 tingyan 1935
 tino 1676
 tiob 1894
 tiop 1894
 tipun 1600
 tirâhî 908
 tiribi 1901
 tiriki 1104
 tirima 1938
 tirinie 1758
 tirma 1239
 tiron 194
 tirribi 1901
 tirumbae 1993
 tirurai 1940
 tishana 1239
 tishena 1239
 titchaat 842
 titu 1281
 tiv 661, 1409
 tivativa 2074
 tiwi 116, 1941
 tiwirkum 2084
 tjam 2106
 tjamorro 372
 tjampalagian 1160
 tjempalagian 1160
 tjenrana 1160
 tjimba 669
 tjjimundo 80
 tjirebon 759
 tjuave 409
 tlamalula 1897
 tlantlang 904
 tlapanec 1944
 tlapanakan 686
 tlapanekan 1944
 tlathenkotin 389
 tlatman 1151
 tlaxiaco 1268
 tleskotin 389
 tlingit 1331
 tlisi 145
 tllokwa 1556
 tlondoda 145
 tlongsai 1183
 tlukko 1707
 toa 1073
 toa'abaita 1240
 toabaita 1148

- to'a baita 1148
 to'a ba'ita 1148
 toale 1073
 toaripi 867, 1500, 1548, 2041
 toba-batak 1948
 tobo 701
 tocharian 1952
 tocharisch 1952
 toda 1878
 to'drah 1706
 togba 1149
 togole 1879
 toharicã 97, 723, 1691
 toholabal 1953
 toi 474
 toka 1955
 tokelau 1954
 tokelauanã 511, 1585
 tokharien 1952
 tokitã 832
 tokovul 1525
 tokubun 1525
 tokukan-asin 711
 tokuvul 1525
 tolai 1991
 toldil 613
 tolo 146
 toma 1073
 tombucas 1988
 tom'-kuznets tatar 1789
 tona 1644
 tonaca 1964
 tong 798
 tonga 1957, 1976
 chiTonga 1955, 1988
 kiTonga 1956
 tongana 1180, 1427, 1585, 2037
 tongareva 1179
 tongbo 1149
 tongic 1957
 tongkinez 2046
 to'ngoã 1958
 tonko 1061
 tontemboan 1139
 tonthian 1131
 tonto 2146
 toosey 389
 topotha 1960
 toqabaita 1148
 toquequa 403
 toradja de est 1961
 torah 2131
 torbi 1149
 tordukana 1644
 torgut 796, 1479
 toriko 1058
 toro 157
 oruToro 1473
 torricelli 55, 89, 90, 111, 207, 313, 510, 672,
 797, 923, 1487, 1492, 1548, 1764, 2027, 2133
 tosauwihî 1738
 tosc 48
 toto 1920
 totolaca 1964
 totonacan 1266, 1559, 1895, 1964
 totonacca 1964
 totonaco 1964
 totonak(a) 1964
 totonaken 1964
 totonaque 1964
 totonicapã 1964
 totonoco 1964
 touamotou 1980
 touaor(o)u 1005
 toubakai 1786
 toubou 1981
 toubouri 1994
 toucouleur 555
 toulou 1987
 toumtoum 1990
 tourkana 1999
 tourouka 2002
 tourquien 1996
 toussia 2085
 touva 2004
 toxrica 319
 tozluK 1997
 tracã 97, 723
 traco-dac 1636
 traco-frigianã 723, 1952
 trader navajo 1359
 transbalian 1816
 trans-fly de est 1495
 transmontan 1591
 traw 428
 tri 294
 triêng 693
 trike 1968
 tring 909
 trinitarios 1304
 trio 423
 trobriand 897
 troc 2168
 trönder 1435
 truchmenisch 2000
 truhmenã 2000
 truk 1969
 trukezã 897, 985, 1253, 1358, 1528, 1587, 2024
 tsaayi 1883
 tsaba 808
 tsachurisch 1838
 tsaga 514
 tsaiva 254, 268, 780
 tsakaitailin 795
 tsakhmu 880
 tsakhur 1838
 tsala'avus 1525
 tsalisen 1644

- tsamako 1973
 tsamba 368
 tsang 1858
 tsangi 1970
 tsangsa 1921
 tsanki 84
 tsao-min 2118
 tsa'ovo'ovol 1525
 tsa'ova'ovul 1525
 tsaphung 1193, 1857
 tsarisen 1644
 tsaudangsi 377
 tsaxur(skij) 1838
 tsaye 1883
 tsayi 1883
 tschake 1729
 tschálagi 383
 tschalkan 54
 tscham 366
 tschamalal 359
 tschanisch 1816
 tscheremissisch 1191
 tscherkessisch 363
 tscherokese 383
 tschétchène 360
 tschetschenisch-ingusisch 360
 tschuktschisch 413
 tschulim-tatarisch 415
 tschuwaschisch 416
 tselogi 383
 tsepang 382
 tsezskij 1907
 tshamberi 370
 tshamina 1950
 tshi 37
 tshiluba 1082
 tshimshean 1975
 tshimshian 997, 1433
 tshi-sala-mpasu 1672
 tshokwe 402
 tshuwan 680
 tshwana 1979
 tshwosh 1699
 tsia 2164
 tsigane 1925
 tsilkotin 389
 tsilmano 2169
 tsimshian 1559
 tsimsian 1975
 tsinbok 393
 tšingmegnu 1858
 tsishaath 1433
 tsitsikhar 446
 tsoa-qatsilai 1525
 tso-chiang 408
 tsong 1062
 tsonga 1976
 shiTsonga 1638, 1978
 tsongol 321
 tsoo 1977
 tsou de nord 1977
 tsouic 550
 tsudakhar 460
 tsuihwan 317, 1977
 tsungli 84
 ts'unloo 345
 tsuo(u) 1977
 tsu'u 1977
 tsu-u 1977
 tswa 1978
 shiTswa 1638, 1976
 tswana 1556, 1791
 ttzae 1212
 t'u 1910
 tuamotu 1980
 tuamotuanā 1836
 tuanga 1918
 tuaoru 1005
 tuareg 221
 tuba 54, 1056, 2004
 tubi 1573
 tubiade 1573
 tubu 1420
 tuburi 1994
 tucanoan 386, 429, 2058
 macro-tucanoan 72, 355, 1303, 1982, 1983
 tucuma 1982
 tuda 1878
 tudaga 1878
 tufuja 1977
 tugara 1551
 tugauanon 103
 tuguanum 103
 tugeru 1192
 tugun 1928
 tukam 1984
 tukangbesi 331
 tukiumu 1619
 tukolar 555
 tukongo 2096
 tukun 1928
 tukuran 1794
 tulambatu 316
 tulischi 1986
 tulong 654
 tuluva 1987
 lumanao 238
 tumbatu 1818
 chiTumbuka 1849, 1956
 tumet 1494
 tumtum 784, 813, 843, 854, 937, 954, 1262,
 1986, 1989
 tumu 1929
 tung 798
 tung-hsiang 1546, 1692
 tungsen 84

- tungusă 53, 414, 420, 517, 528, 529, 601, 1157,
1282, 1343, 1485, 1498, 1530, 1745, 1777,
2013
tungus de sud-est 1343
tungusic 1992
tunguso-manciuriană 1992
tunguză 1992
tunguzo-manciuriană 1992
tung-yên 1546
tunka 321
tunli 84
tunong 7
tupancal 1151
tupi 502, 914, 1316, 1591, 1758, 1893, 1993, 2153
tupí-guaraní 1316, 2058
tura 1004
turaniană 53, 2027
turatea 1131
turateya 1131
turcă 48, 53, 86, 97, 132, 309, 356, 545, 553,
588, 620, 622, 756, 1041, 1116, 1121, 1282,
1284, 1562, 1636, 1763, 1997, 1998, 2156
turca din Turcia 1996
turca de pe Volga, Inguş şi Irtiş 545, 1290
turca găgăuză balcanică 1998
turcic(ă) 52, 53, 54, 87, 97, 123, 132, 192, 310,
394, 414, 415, 416, 431, 486, 545, 588, 595,
648, 678, 706, 722, 796, 827, 828, 852, 896,
969, 1121, 1191, 1282, 1284, 1431, 1530,
1562, 1773, 1789, 1876, 1952, 1996, 1997,
1998, 2000, 2004, 2015, 2019, 2020, 2026,
2029, 2039
tureilor din Balcani (limba) 1997
turcoman 2000
turco-mongolă 53, 1282
turco-tătară 1998
tureckij 1996
tureture 903
turi 1314
turină 394
turituri 903
turiuara 1893
turiwara 1893
turka 2002
türkbulgarisch 310
türkçe 1996
turkmen 2000
- turki 2019
turkish 1996
turkmenă 1998
turkoman 2000
turkongo 2096
türksprachen 1998
turu 2001
turuka 1067
turumbu 1075
turupu 1899
tuş 622
t'uş 195
tush 622
tusia 2085
tutu 1115
tutuapa 1151
tuva 2004
tuvină 706, 1998
tuvinian 2004
tuwinisch 2004
twa 1049
twi(-fante) 37
kiTwi 1462
twirkum 2084
twoya 1127
tyaman 1008
tyamuhi 342
tyap 842
tyapi 1029
tyefa(ro) 1922
tyenga 327
tygh valley 1662
tyhua 680
tym 1711
tyna 680
tzeltal 1213
tzendal 2007
tzental 2007
tzigane 1925
tzinanteco 2008
tzoc 2168
tzotzil 1213
tzutohile 2009
tzutzchil(e) 2009
tzutujil 2009
tətet 1406

U

- u 2020
ü 1920
uaican 2058
ualamo 2064
ualan 985
uaripi 1947
uarow 2074
ubach 1375
- ubangian 127, 163, 175, 320, 590, 952, 1129,
1214, 1286, 1391, 1725, 1796, 2110, 2158
ubegua 1993
ubih 356
ubina 34
ucraineană 709, 1121, 1586, 1636, 1650, 1765
ucuelet 1433
udegejskij 2013
udekama 464

- udi 2014
 udige 2013
 udihe 1992
 udinã 195
 udinskij 2014
 udisch 2014
 ud-murt 2015
 udmurtã 416, 543, 925, 2167
 udmurtisch 2015
 udmurtskij 2015
 uellenskij 413
 uen 1005
 ugariticã 343
 ugrian 2017
 ugric 543, 545, 1121, 1505, 2049
 ugro-finic 545
 uhunduni 1440
 uigurã 87, 796, 1282, 1876, 1998, 2019
 uigurã galbenã 1998
 uigurã veche 706, 1773, 1876, 2004, 2019, 2093
 uitai 304, 1353
 v
 ujumčin 1494
 ukrul 1857
 u'chskij 1485
 ulithi 2024
 ulithianã 350, 1233, 1969, 2120
 ultateca(t) 1605
 ultateco 1605
 ulu 869, 1257
 uluBukusu 1198
 uluBuyu 1198
 uluDadini 1198
 ulu gedang 1712
 ulu kampar 1712
 ulu kinta 1890
 uluKisu 1198
 uLumbu 1075
 ulu sãlama 1713
 uma 950, 1961
 umar 2095
 umatilla 1662
 umboi 945
 umbrianã 744, 1502
 umbro-sabellc 723
 uMbundu 219, 1397, 1675
 umpai 1040
 unalachtigo 467
 unalaska 49
 unami 467
 unchecheuge 1553
 unde('e) 178
 ungarisch 1121
 ungin 321
 unguja 1818
 unguna yabi 823
 unietti 18
 unquechange 1553
 nnza 1627
 uollamo 2064
 upe 1580
 upland 191
 upland yuman 2147
 upper bal 1816
 upper circassian 777
 upper cowlitz 1662
 upper nisqually 1662
 upper sepik 1724
 upriver 2146
 upsãroka 427
 upsaropa 427
 upunuhu 1644
 urakin 2028
 uralianã 2026
 uralic(ã) 35, 53, 185, 356, 522, 543, 544, 545,
 726, 732, 834, 925, 1035, 1065, 1066, 1121,
 1191, 1290, 1377, 1505, 1561, 1680, 1711,
 2015, 2017, 2027, 2043, 2049, 2051, 2167
 uralic-altaic 2027
 uralo-altaic(ã) 53, 723, 2026
 uraon 983
 urartecanã 97
 urat 1494, 1962
 uraxa-axuša 460
 urãw 983
 urdu 291, 678, 1562, 1595, 1691, 1752, 1885
 urgermanisch 1702
 urhobõ 503
 urianchaj 2004
 uriangkhai 2004
 uriangkhai din Altai 1479
 uriya 1496
 urim 797
 urinama 293
 uriya 1496
 urkarax 460
 uru 996
 urubú(s) 1893
 uruleba(ti) 1088
 urundi 1646
 urunya Rwanda 1653
 uruRagwe 1458
 usarufa 121
 usbekisch 2039
 uscara 185
 ushi 115
 usilele 1047
 ušing 1494
 ũskara 185
 uspanteca 2035
 usurufa 121
 utkali 1496
 uto-aztecan 133, 419, 689, 697, 1213, 1266,
 1338, 1523, 1524, 1569, 1738, 1863, 1896,
 1965, 2122

uturupa 121
 uveană de est 1427, 1957, 2038
 uveană de vest 1240

uwassi 47
 uwi 950
 uzbekă 896, 1998, 2019

V

vaedda 1753
 vagala 1760
 vah 1505
 vai 931, 1412
 vallala 1947
 vak 1505
 vakuise 995
 valencian 354
 valiente 293, 626
 valleys (central) 2161
 valleys-isthmus 2161
 vangunu 1195
 vanimo 1685, 1764, 2099
 vân kiêu 294
 liVanuma 1457
 vapidiane 2010
 varhādī-nāgp(o)uri 1187
 vartašen 2014
 vartashen 2014
 vaskia 2080
 vasorontu 995
 vaxanskij 2062
 vazama 698
 ved(d)a 1753
 veddah 1753
 veddha 1753
 vedicǎ 722, 1064, 1691
 vegliot 451
 vei 2040
 veiao 2119
 velice 91
 velicopolon 1586
 velicorus 925
 vendǎ 1788
 venetǎ 723, 1037
 venețian 451, 744, 1116, 1632, 1763
 vepsǎ 2043
 vepsǎ 543, 726, 834, 925, 1065
 veps'an 2043
 vepse 2043
 vepsian 2043
 vepsic 2043

vepsisch 2043
 vepsskij 2043
 veracruzano 695
 vet(e)re 1248
 vey 2040
 vicholī 1752
 vicol 236
 vicxin 1013
 vietmu'o'ng 1287
 vietnamezǎ 118, 394, 453, 805, 1280, 1287,
 1317, 1909, 1910
 vietnamien 2046
 vietnamoung 1287
 vieux-norrois 1702
 vieux perse 1562
 vieux-prussien 1593
 vigué 2047
 vigye 2047
 vikhlin 1013
 vila 1241
 viryal 416
 visáya(n) 258
 visaya de Samar (y) Leyte 2075
 visayo 258
 visayo cebuano 1705
 visayo de vest 675
 vitskhin 1013
 vitre 1248
 viwivaken 57
 vixlin 1013
 vizcaino 185
 vizigot 618
 vlaams(ch) 547
 vogelkop 1448
 vogoule 2049
 vogulǎ 1121, 2017
 vogul'skij 2049
 voko 2091
 volgaic 543, 1191, 1290
 vollamo 2064
 volof 2094
 volta-comoe 993

voltaic 180, 220, 252, 263, 264, 265, 302, 441,
 442, 465, 480, 483, 494, 496, 552, 578, 631,
 634, 642, 779, 802, 826, 838, 926, 930, 965,
 984, 986, 1067, 1152, 1291, 1326, 1348,
 1452, 1453, 1516, 1678, 1722, 1759, 1760,
 1796, 1812, 1886, 1922, 2002, 2047, 2087
 vonum 317
 vordeutsch 594
 votā 543, 544, 726
 vpte 2051
 votiak 2015
 votiakā 2015
 voti(s)c(h) 2051
 votjakisch 2015
 votyak 2015

W

waana 231
 wabag 514
 wabi 696
 waboda 2054
 wabuda 901
 wadankong 1619
 wa-dashi 223
 wada thuri 1919
 wadibu 230
 waesisi 1860
 waffa 1438, 1840
 wagap 342
 wagaya 1098
 wahibo 623
 wahke 1619
 wai 691
 waica 2058
 waican 386, 1993, 2057, 2058
 waigan 658
 wailbry 2065
 wailu 691
 wain 1330
 wainungomo 1182
 wajao 2119
 wajokeso 75, 2060
 waka 514
 wakashan 208, 646, 997, 1433
 wakhi 326, 732
 wakore 1786
 wouaousi 115
 vuatom 1991
 vuatum 1991
 vuela 703
 vulava 269
 vulavu 269
 vulkaneštiskij 588
 vumba 1818
 vunmarama 1022
 vunmarana 1022
 vunmarara 1022
 vunun 317
 vutere 2053
 vwela 703
 vy 2040
 wakosho 223
 wakwengo 698
 wakyanakane 1482
 walai 1197
 walamo 609
 walbiri 116, 1533, 2081
 walega 1048
 wale-tarua 514
 waljbiri 2065
 wallamo 2064
 walla walla 1662
 wallis 2037
 wallon 553, 1484
 walof 2094
 walpari 2065
 walpiri 2065
 walu 1396
 walurigi 1489
 wambisa 767
 wambulu 733
 wambutu 1166
 wamia 1902
 wamolá 844
 wanac 844
 wanapam 1662
 wandala 1159
 wandama 2095
 wandam(m)en 2095
 wandara 1159

- wandia 2069
 wang 1494
 wangata 1281
 wangki 1264
 wanji 2068
 wanki 1264
 wanman 116, 833, 1533, 2081
 wano 962
 wantakia 181
 wantaot-arawa-wapu 2072
 wanyaturu 2001
 wao 273
 wape 514, 1487
 wapei-palei 1962
 wapi 514, 1487
 wapishana 2010
 wapitxano 2010
 war 877
 warao 386
 warawara 1061
 waray 236, 258, 542, 1705, 1831
 waray waray 2075
 wardha 917
 wardo 230
 wari 230
 wariadai 160
 warji 2077
 warnman 2071
 waropen kai 2078
 waropen (der Wandamenbai) 2095
 waropin 2078, 2095
 warrow 2074
 warsa 230
 waru 1016
 waruna 611, 1804
 wasare 825
 wasepnau 2028
 wasera 4
 washkuk 1007
 was(s)i 47
 was(s)isi 1860
 wasulu 1169
 watakatowi 2080
 watalu 1341
 watawit 223
 waterside english 423
 wati 833, 1533, 2071
 watom 1991
 watu 316
 watyi 530
 wawan 658
 wawomi 316
 wawoni 316
 wawyukma 1662
 waxi 2062
 weasisi 1860
 webanaki 467
 wed(d)a 1753
 weddo 1753
 weidyenye 1316
 weiβnogaich 1431
 weh 2083
 welsh 570
 chiWemba 210
 wemo 844
 wena 1554
 wendemmen 2095
 wengbit 1483
 wenien 394
 wen li 394
 wen-ma 408
 wen-ma-li-p'o 408
 wen-shan-ma 408
 wen-shan-ma-li-p'o 408
 wenya 1988
 wen .yai 705
 wēnyān 394
 wen yen 394
 wepsisch 2043
 werchikwār 326
 werčikwar 326
 were 2044
 weri 558, 612
 werre 2044
 wershikwar 326
 wes cos 1568
 west bodish 1920
 west coast 1568
 western desert language 2081
 western uvean 2038
 westfälisch 594
 west new guinea highlands 1440
 westniederfränkisch 1484
 west uvea 2038
 wet 466
 wetere 2053

- whe-el-po 1482
 white bobo 264
 whitsuntide 1608, 1609
 widikum 2084
 wiesen-čeremissisch 1191
 wiesen-ostčeremissisch 1191
 wihinasht 1738
 wiinza-baali 1398
 wikenak 208
 wikeno 208
 wiliche 91
 windes(s)i 2095
 wind river 1738
 wintun 1559
 wira 1295
 wiram 1803
 wisa 256
 wissel-kemandoga 823, 1285, 1440, 2018, 2038,
 2092
 witoto 285, 2090
 witotoan 346, 386, 1545, 2089
 wiwi rano 1016
 wlastukweek 1553
 wo 184
 woda(ni) 2092
 wodo 455
 wolaitsa 2064
 wolani 2038
 wolataita 2064
 woleai 2024
 wolga-finnisch 543
 wollamina 2064
 wolof 107, 555, 1720
 wolperi 2065
 wolpirra 2065
 wom 2066
 womorà 844
 womsak 1708
 wongapitjira 833
 wongapitsch 833
 woods cree 422
 woro 952
 worom 255
 worora 116
 wosera 4
 woskia 2080
 woṭapūri-kaṭārqaḷāi 908
 wotisch 2051
 woṭjakisch 2015
 wotu 1961
 wou 394
 wourei 681
 wouri 1486
 wowoni 316
 wu 394, 1707
 wubona 1073
 wuding 889
 wugungo 1707
 wulima 1019
 wulisi 839
 wu-ming 408
 wu-nai 1596
 ki Wungo 364
 wunuk 1943
 wuō 1883
 wuri 1486
 wurkum 758
 wute 2053
 wutong 1685, 1764, 2041
 wu-yang-pu 1284

X

- xá 880
 xaayo 1104
 xajdax 460
 xaltepec 1268
 xalxa 1282
 xam 288
 xamir 874
 xamtagou 874
 xanti 1505
 xanty 1505
 xaput 953
 xaroxa 474
 xasouke 878
 xesibe 2100
 xevero 381
 xevsur 622
 xhosa 1402, 1791, 1820, 2170
 xiāng 394

xibito-cholon 71
 xihuila 381
 xilba 889
 xinalug 677
 xinalugskij 677
 xitswa 1978
 xivaro 767

xjurkilinskij 460
 lxū 288, 698, 975
 xūkhwe 698
 xunzax 122
 xvarshinskij 702
 xvarši 702
 xxunzaq' 122

Y

yabasi 183
 yabein 253
 yabem 2102
 yabura 200
 yacanes 2107
 yache 2126
 yachi 2126
 yadre 1291
 yagari 1438
 yagaria 856
 yagba 2141
 yaghnobi 732, 1773, 2104
 yagnabi 2104
 yagoua 1197
 yagwoia 75
 yai 705
 yailima 1281
 yaitepec 376
 yajima 1281
 yaka 791, 1883
 yakha 2108
 yakima 1662
 yako 1091, 2112
 yakonan 1559
 yakoro 271
 yakout(e) 706
 yakthomba 2108
 yakuba 452
 yakut(e) 706

yalesu 1376
 yalima 1281
 yallof 2094
 yalpari 2065
 yalumba 1815
 yalunke 1815
 yam 1115
 yambeta 166
 yambo 82
 yambon 1155
 yami 746
 yamma 755
 yamu 623
 yana 2117
 yanaigua 1993
 yanan 686, 2116
 yanbye 253
 yandapu 514
 yanga 1291
 yangafuk 531
 yangaro 755
 yangele 590
 yangman 116
 yangoru 270
 yanhuítlan 1268
 yankton 450
 yanomama 2058
 yao 1250, 1251
 chiYao 1134

- yao-makonde 1134, 2119
 yaounde 531
 yaoundé 312
 yap 2120
 yapezã 1358, 2024
 yaqay 1192
 yaqay-marind-boazi 1192
 yareba 911
 yariba 2141
 yarthũngba 1062
 yasem 531
 yasing 2125
 yate 856
 yatyrskij 413
 yaunde 531
 yaviyufa 2103
 yaw 253
 yawdwin 393
 yazghulami 732, 1801
 yãzgulãmi 2127
 yažva 1561
 yecuana 1182
 yed(d)ina 299
 yeghuye 2105
 yeh 760
 yehen 1375
 yeinbaw 335
 ye jein 780
 yekinawe 43
 yela 2128
 yellow-knife 397
 yellow uighur 2020
 yema 1799
 yema-yarawe 1799
 yembe 1781
 yemenitã 1797
 yemma 755
 yemsa 755
 yenava 1140, 1850
 yengen 1375
 yengoru 270
 yeniseian 517
 yenisei-ostyak 517, 870
 yen-kuang 408
 yen-kuang-nan 408
 yen-shan-kuang 408
 yen-shan-kuang-nan 408
 yequinahue 43
 yere 2044
 yerg(h)am 2131
 yergom 2131
 yerukala 1850
 yeshkun 326
 yesoum 531
 yewe 530
 yey 1437
 ye yen 780
 yezo 35
 yezum 531
 yidda 1451
 yiddisch 709
 yidena 299
 yidi(s)ch 709
 yil 1962
 yillaro 1036
 yimbe 1061
 yinbaw 335
 yindi 873
 yindu 873
 eki-Yira 1346
 yo 1034, 2142
 yoabu 1779
 yoadabe-wotoare 1193
 yoangen 956

yogli 1858
 yoktanitā 1797
 yokuts 1559
 yokwa 647
 yola 497
 yoliapi 671
 yombe 1988
 yomud 2000
 yonggom 1481
 yoni 1891
 yoruba 220, 423, 717, 993, 1165, 1409
 youanga 1918
 youlou 2141
 yourak 1377
 yoza 665
 yu 1163
 yuan 1839
 yuanga 1918
 yucatan(a) 1212
 yucatanice 1212
 yucatano 1212
 yucatec(a) 1212
 yucateco 1212
 yucatèque 1212
 yucatese 1212
 yu-chiang 408
 yue 394

yueh 394
 yukagir 528
 yukam 104
 yukon flats kutchin 957
 yukutare 260
 yulapa ritya 833
 yulbaridja 833
 yule 839
 yuma 2146
 yuman 469, 686, 2146, 2147
 yuman din Arizona 2147
 yumaya 2146
 yung-ch'eng 1546
 yung-ching 1284
 yunger 1018
 yung-nan 408
 yung-peï 408
 yungur 1018
 yunnan 1546
 yu-no 1596
 yuon 2143
 yurak 1377
 yurak samoyed 1377
 yurarean 502
 yurilbaridja 833
 yurmaty 192
 yurok 51
 yuruk 1997

Z

zacapula 2009
 zacatula 2009
 zagaoua 2154
 zagheraoua 2154

zaharma 1782
 zakara 1475
 zaklapahkap 1151
 zaklohpakap 1151

INDICE

- zaklopacap 1151
zaklopahkap 1151
zamangan 800
zambal 1676
zamboangeño 426, 1705, 1832
zambuangeño 426
zambuangeño 426
zamucoan 130, 502
zan 356, 819, 1261
zana 698
zande 9, 2011
zani 1428
zanskij 2156
zany 1428
zao 1183
zapaluta 1953
zaparoan 71
zapotecan 376, 1506, 2161
kiZaramo 1642
zarna 1782
zayse 2163
zaysinya 2163
zaysse 947
zaza 980
zazere 965
zazing 2125
že 590
zeelandeză 547
zeggaoua 2154
zeguha 2165
zelandeză 547
zelmamo 2169
zelmanu 2169
žemaičiai 1064
žemaitė 1064
žemaitis(c)h 1064
zemgalianā 156
zenaga 221
zend 125
zendal 2007
zet 1736
zezuru 1737
zhgagē 48
zhu|oase 2101
zia 243, 868
ziba 662, 764
ekiZiba 662, 665
oluZiba 662
zigeunerisch 1925
zigoua 2165
zigua 2165
kiZigula 1400
zilmanu 2169
zilo 73
zingero 755
zinja 764
eci Zinza 764
ziraha 1661
zirianā 543, 925, 1377, 1561, 2015
ziwe 1493
zo 2142
zoc 2168
zoke 2168
zoque 1213, 1266, 1336
zoquean 1266
zorotua 995
zo(t)zil 2008
zuande 260

zugwega 327

zulmanu 1239

zulu 19, 219, 1402, 1484, 1791, 1820, 2100, 2170

zumper 989

zun 1012

zunda 2170

zuni 1559

zutugil 2009

zutuhil 2009

zyrian(e) 925, 2167

zyriène 925, 1561, 2167

zyriène komi 2167

zyriène permiak 1561

Tehnoredactor : OLIMPIU POPA

Coli de tipar: 23,5. Bun de tipar: 1.09.1981

c. 745 I, P: INFORMAȚIA str. Brezoianu nr. 23-25
București